

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

КЊИГА ЧЕТРДЕСЕТ ТРЕЋА

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ НАСТАВНИКА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА
Топличин Венац, 21
ANALI PFS anali.rs
1933

XXIII ГОД. ДРУГО КОЛО

КЊИГА XXVI (XLIII)

САДРЖАЈ

1—6 бр. књ. XXVI (XLIII) друго коло

	СТРАНА
ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК	
1) Наше земљишнокњижно право, од д-ра Ферда Чулиновића	27
2) Једна обавеза закуподавца, од д-ра Драг. Аранђеловића	89
3) Паралела између предбележбе заложног права по зак. о земљ. књигама и досадање прибелешке — као сретстава обезбеђења, од Витомира Рајчевића	302
4) О изједначењу брачног права у словенским државама, од Живојина М. Перића	357
КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК	
1) Правни појам казне у народу, од Ивана Вушовића . . .	126
2) Потребе и разлози унификације кривичног права и права у опште словенских држава, од д-ра Томе Живановића	177
3) О одговорности издавача и штампара по зак. о штампи за наплату новчане казне у случају њене неплативости од осуђеног лица, од Ивана Д. Петковића	305
ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО	
1) Једна социјалистичка теорија о држави, од Слободана Јовановића	1
2) Две формуле у модерној теорији о држави, од д-ра Евгенија Спекторског	269
3) Кворум, од д-ра Лазе М. Костића	278
АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО	
Подела на грађевинске зоне (Економски моменат те поделе и хигијенски услови допуштеног искоришћења градилишта према нашем грађев. зак. и грађев. правилнику), од Бранка Максимовића	386
МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО	
1) Организовани или оружани мир, од д-ра Стевана Ђирковића	93
2) Начело правне једнакости држава у међународној заједници, од д-ра Ђуре Поповића	201
3) Еволуција идеје мира, од д-ра Милете Новаковића	445

МЕЂУНАРОДНО ПРИВАТНО ПРАВО

- 1) Неколико примедба о примени правила *Locus regit actum* у нашем брачном праву, од д-ра Славка Стојковића 283
- 2) О признавању страних статутских пресуда и о примени хашке конвенције о браку код нас, од д-ра Славка Стојковића 461

ЕКОНОМСКЕ И ФИНАНСИСКЕ НАУКЕ

- 1) Јединство у француском државном буџету, од д-ра Стевана Милачића 214
- 2) Монетарна и економска конференција, од д-ра Милана Тодоровића 363
- 3) Улога Министра финансија у спремању и извршењу буџета, од д-ра Стевана Милачића 481

ТРГОВАЧКО, МЕНИЧНО И СТЕЧАЈНО ПРАВО

- 1) Употреба правних лекова у стечајном поступку, од Дионисија Продановића 37

ПОМОРСКО ПРАВО

- 1) О природи правних односа који везују капетана брода за власника или опремителја, од д-ра Ђорђа Мирковића 110

ЦРКВЕНО ПРАВО

- 1) Суштина и фактори автокефалије, од Сергија Троицког 186

ШЕРИЈАТСКО ПРАВО

- 1) О изворима шеријатског права, од д-ра Мехмеда Беговића 6
- 2) Значај мехре (вечаног дара) у шеријатском праву, од д-ра Мехмеда Беговића 380

ПРАВНА ПОЛИТИКА

- 1) Јурисдикција духовних судова у брачним споровима, од д-ра Драгутина Томца 227
- 2) О поновном покретању службеног Зборника закона, од Димитрија Н. Танасијевића 309
- 3) Питање реалне сусвојине на зградама, од д-ра Милана Бартоша 395
- 4) Градови као старатељске власти, од д-ра Жарка Ковачевића 495
- 5) Обавезност шеријатског права, од д-ра Милана Бартоша 499

МЕЂУНАРОДНО - ПРАВНА ХРОНИКА

- 1) Новији пактови о ненападању у источној Европи, од д-ра Илије А. Пржића 41
- 2) Светска економска криза и међународни приватно-правни односи, од д-ра Милана Бартоша 136
- 3) Мала Антанта, од д-ра Илије А. Пржића 313
- 4) Тумачење статута Мемела, од д-ра Илије А. Пржића 400

ЕКОНОМСКО - ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

1) Финансиско стање државних железница (Пред новом жел. тарифом), од д-ра Мије Мирковића	47
2) Расходи у буџету за 1932/33 год., од д-ра Јована Ловчевића	139
3) Буџетска ситуација Француске, од д-ра Михаила Б. Мишошевића	231
4) Санирање банака, од д-ра Александра Јовановића	318
5) О споразуму са француским портерима, од д-ра Љубише Микића	406
6) Ратни дугови уочи Светске економске и монетарне конференције, од д-ра Стевана Милачића	411

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

1) Један случај губитка и поновног добијања пензије, од Ловре Перковића	53
2) Престанак службе административним путем по Чин. зак. од 1931, од Љубомира Радовановића	143
3) Административни спор и Зак. о таксама, од Боривоја Франтловића	147
4) Положајни додатак као пензиски основ, од Николе С. Стјепановића	235
5) Преглед рада опште седнице Државног савета на изједначењу праксе у прошлој години, од Љубомира Радовановића	322
6) О правној заштити странке у случају када је она првобитном одлуком бана упућена на тужбу управном суду, од Винка Влатковића	328
7) Државни заступник и његов предлог за оцену прихода у поступку за разрез течевине, од Боривоја Франтловића	417
8) О праву надзора Министра народне привреде (одн. пољопривреде) над Главним савезом српских земљорадничких задруга, од д-ра Ђорђа Тасића	503
9) Има ли места обновљењу поступка код управне власти — и у случају кад је предмет и административно-судски решен?, од Николе Стјепановића	507

СУДСКА ХРОНИКА

1) Може ли адвокатски приправник бити бранилац на окружном суду, од Светислава Сарке	57
2) Тапија је доказ о својини имања на које се односи, од д-ра Видана О. Благојевића	60
3) Један случај одбијања тужиоца од гражења по §§ 13 и 538 Грађ. зак., од Милана Ж. Живадиновића	64
4) Свакодневна ларма (свирањем на грамофону, радио-апарату, лумповањем) од стране суседних закупаца у истој згради као основ за раскид уговора о закупу, од Добривоја Тривунца	150
5) Грађанска одговорност интабулационог протоколисте за погрешно дати извештај о теретима, од Петра Д. Вучковића	152

6) Код оферталних лицитација Државу обавезује укупна сума назначена од стране понуђача у писменом оферту, а не сума назначена у списку појединачних цена, од Андрије Р. Лакића	154
7) Одговорност железнице за мањак робе, примљене на превоз, од д-ра Адама Лазаревића	239 ✓
8) Цени ли суд по званичној дужности благовременост меничног протеста? од Живка Тајтаца	243
9) Цени ли суд по званичној дужности благовременост меничног протеста? од Петра Доб. Вучковића	247
10) Недостатак једн. неистинитост потписа граничара не утиче на правоваљаност тапије тј. не повлачи поништај исте, од Василија Петковића	249
11) Надлежност општинских судова у погледу одобравања обезбеђења, од Родољуба Конића	331
12) Један случај уговорног наслеђивања, од Доб. Р. Тривунца	333 ✓
13) Новчана казна за дела по закону о штампи не може се у случају ненаплативости заменити затвором по §§ 44 и 45 крив. зак., од Ивана Д. Петковића	337
14) За наплату новчане казне од издавача — чл. 40 з. о шт. — потребна је осуда овог у пресуди; решењем по чл. 40 ст. IV не може се издавач осудити на плаћање ноћне казне, од Ивана Д. Петковића	338
15) Терет доказивања о висини потраживања по кауционој меници, од В. М. Петковића	340 ✓
16) Егзекутура аустријских пресуда код нас, од д-ра Адама П. Лазаревића	420
17) Нарушење законног дела у корист женске деце по § 478 Грађ. зак. може ићи само до изравнања женске деце са мушком, од Ивана Д. Петковића	423
18) Једна интересантна одлука опште седнице Касационог суда у погледу схватања појма продужног кривичног дела с обзиром на један конкретан случај, од Боривоја Д. Петровића	425
19) Да ли потраживање појединих рата по основу издржавања законите деце од оца и за све раније време до испред три године од дана подигнуте тужбе застарева с обзиром на § 928 грађ. зак., од Добривоја Р. Тривунца	510 ✓
20) Поступак при дисциплинској одговорности адвоката, од Јована Димитријевића	512

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

1) Неки нови прилози за историју словенских права. — XXIV. Најновије стање питања о постанку државног уређења код Руса, од д-ра Теодора Тарановског	160
2) Наша новија међународно-правна књижевност, од д-ра Илије А. Пржића	251
3) I Сличности између српске и румунске пороте. — II. Символизам у старом праву и у обичајима, од д-ра Александра Соловјева	423
4) Пољска расправа о цару Стефану Душану, од д-ра Александра Соловјева	516

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

1) Д-р Душан Узелац, Клиринг у теорији и пракси, од д-ра Александра Јовановића	70
2) Lazare J. Marcovitch, Les Traités de conciliation et d'arbitrage de la Yougoslavie; Vladislav Mircovitch, Des rapports entre l'article 10 et l'article 21 du Pacte de la Société des Nations, од д-ра Стевана Ђирковића	72
3) Владислав Милењковић, Економска историја Београда, од Тихомира Ј. Марковића	79
4) Dr. Julian M. Peter, Noui Regim constitutional si administrativ din Jugoslavia, од д-ра Милоша Младеновића	165
5) Dr. Karl Wahle, Beiträge zum Devisenrecht, од д-ра Божи- дара С. Марковића	167
6) Maurice Battelli, Les institutions de democratie directe en droit suisse et comparé moderne, од Слободана Јовановића	253
7) Henri de Page, A propos du gouvernement des juges, l'Equité en face du Droit, од д-ра Божидара С. Марковића	344
8) Pierre Derevitzky, Les Principes du Droit International, од д-ра Анке Гођевац	435
9) Dr. Albin Ogris, Trgovinska politika, од д-ра Мије Мирковића	521

ПРАВНИЧКИ КОНГРЕСИ

1) Први конгрес правника словенских држава, од Мирка Г. Авакумовића	439
---	-----

БЕЛЕШКЕ

1) Три велика губитка за историку науку. (Кизеветер † 9-I, Платонов † 10-I, Балцер † 11-I-1933), од Т. Тарановског	81
2) † G. van Slooten	82
3) Правнички конгрес словенских држава у Братислави, од д-ра Ив. В. Суб.	82
4) Један немачки чланак о крунисању Стефана Првовенчаног, од Т. Т.	84
5) D-г Ivo Politeo: Trgovački i ostali privatni nameštenici, од д-ра Видана О. Благојевића	84
6) Одлуке Државног Савета и управних судова по закону о непосредним порезима, од Р.	85
7) Marcel Morand, Etudes de droit musulman et de droit berbère, од Мехмеда Беговића	85
8) Stojan Gavrilović: L'organisation des commissions de conciliation d'après les traites suisses, од Мирка Г. Авакумовића	86
9) Нова књига	87
10) Исправка	87
11) Избор Г. Живојина М. Перића за почасног доктора Лионског Универзитета	170
12) Нови чланови Друштва за Упоредно Законодавство у Паризу	170
13) Извештај о раду Државног Савета у 1932 год., од Љ. Р.	171
14) Les finances publiques des Etats balkaniques, 1932., од Ј. Лов.	172

15) Marius Devèze, La cnise du parlementarisme, од д-ра Видана О. Благојевића	173
16) D-r Stanko Lapaĵne, Vувој a nунџји űprava obĉanskџho prava u Jugoslaviji, од д-ра М. Младеновића	174
17) D-r Rudolf Sajovic, Rasseĝna di letteratura giuridica jugoslava, од И. П.	175
18) Д-р Тома Живановић, Основи кривичног права. Посебни део. II књига, од П.	175
19) Грађанско Процесно Право	175
20) Најстарији правни споменици у свету, од Т. Тарановског	261
21) Д-р Ђура Поповић, О федерализму, од д-ра Д. Данића	262
22) Слободан Јовановић, Политичке и правне расправе, од П.	264
23) Д-р Теодор Тарановски, Увод у историју словенских права од П.	265
24) Jovan Źivkoviĉ, La garantie des emprunts publics du royaume de Yougoslavie, од д-ра Милана Бартоша	265
25) Liste bibliographique des publications officielles relatives a la Cour Permanente du Justice Internationale, од П.	266
26) Д-р Мих. П. Чубински, Научни и практични коментар закона о судском кривичном поступку Краљевине Југославије	266
27) Стечаји за наставнике универзитета	267
28) Исправке	267
29) Нови професори на Правном Факултету	348
30) Стечај за универзитетског доцента	349
31) Друштво пријатеља Правног Факултета у Љубљани, од И. П.	349
32) Zbornik znanstvenih razprav, од И. П.	349
33) Студија Г. проф. д-р Тасића у аргентинском часопису, од Б. С. М.	351
34) Haroldo Valladão, Da firma commercial em nome individual, од Милана Бартоша	352
35) Алманах београдске берзе од Милана Бартоша	352
36) Д-р Ернест Дарваш, Нелојална утакмица у трговини и индустрији са гледишта приватног права, од Милана Бартоша	353
37) Д-р Драгољуб Аранђеловић, Грађанско процесно право Краљевине Југославије. Друга књига, од П.	353
38) Ц. П. Гуч—Ј. М. Јовановић, Дипломатска историја модерне Европе, од И. П.	354
39) D-r Wilhelm Haudek, Die Bedeutung des Parteiwillens in internationalen Privatrecht, од Марсела Финци	354
40) Исправка	355
41) Исток и запад у политичкој еволуцији Европе, од Т. Тарановског	441
42) Д-р Фердо Чулиновић, Земљишнокњижно право, од Д-ра Адама П. Лазаревића	442

43) Д-р Драг. Страњаковић, Влада Уставобранитеља, од И. П.	443
44) D-r I. Matijević, Sudski poslovnik, од П.	444
45) Xavier Janne, Chronique de législation, de doctrine et de jurisprudence en matière de Droit commercial et industriel, од Ж. Перића	523
46) О судском проглашењу извесног лица за умоболно, од Ж. М. Перића	525
47) Једна занимљива подударност идеја, од И. П.	527
48) Настава правних наука у Војној академији, од И. П.	528
49) Питање разоружања, од И. П.	528
50) Д-р Станко Мајцен, Коментар Закона о општинама од И. П.	529
51) А. Дебидур, Дипломатска историја Европе, од И. П.	529
52) Интернационални институт за филозофију права и правну социологију	529
53) Рад скупштине Удружења судија краљевине Југославије, од д-ра Адама Лазаревића	530
Преглед часописа	87, 176, 267, 355, 531
Нове књиге	88, 176, 268, 356, 532

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

Авакумовић, Мирко Г.	86, 439
Аранђеловић, д-р Драгољуб	89
Бартош, д-р Милан	136, 265, 352, 353, 395, 499
Беговић, д-р Мехмед	6, 85, 380
Благојевић, д-р Видан С.	60, 84, 173
Влатковић, Винко	323
Вучковић, Петар Д.	152, 247
Вушовић, Иван	126
Гођевац, д-р Анка	435
Данић, д-р Дамило Ј.	262
Димитријевић, Јован	512
Живадиновић, Милан	64
Живановић, д-р Тома	177
Јовановић, д-р Александар	70, 318
Јовановић, Слободан	1, 258
Ковачевић, д-р Жарко	495
Конић, Родољуб	331
Костић, д-р Лазо М.	278
Лазаревић, д-р Адам П.	239, 420, 442, 530
Лакић, Андрија	154
Ловчевић, д-р Јован	139, 172
Максимовић, Бранко	386
Марковић, д-р Божидар С.	167, 344, 351
Марковић, Тихомир Ј.	79
Микић, д-р Љубиша	406
Милачић, д-р Стеван	214, 411, 481
Милошевић, д-р Михаило	231
Мирковић, д-р Ђорђе	110
Мирковић, д-р Мијо	47, 521
Младеновић д-р Милош	165, 174
Новаковић, д-р Милета Ст.	445
Перић, Живојин М.	357, 523, 525
Перковић, Ловра	53
Петковић, Иван Д.	305, 337, 338, 423
Петковић, Василије	249, 340
Петковић, Боривоје	425
Поповић, д-р Бура	207

Пржић, д-р Илија А.	71, 175, 251, 264, 265, 266, 313, 349, 353, 354, 400, 443, 444, 527, 528, 529
Продановић, Дионисије	37
Радовановић, Љубомир	85, 143, 171, 322
Рајчевић, Витомир	302
Сарка, Светислав	57
Соловјев, д-р Александар	428, 516
Спекторски, д-р Евгеније	269
Стјепановић, Никола	235, 507
Стојковић, д-р Славко	283, 461
Субботић, д-р Иван В.	82
Тајтац, Живко	243
Танасијевић, Димитрије	309
Тарановски, д-р Теодор	81, 84, 160, 261, 441
Тасић, д-р Ђорђе	503
Тодоровић, д-р Милан	363
Томац, д-р Драгутин	227
Тривунац, Добривоје	150, 333, 510
Троицки, Сергије	186
Ђирковић, д-р Стеван	72, 93
Финц, Марсел	354
Франтловић, Боривоје	147, 417
Чулиновић, д-р Фердо	27

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXIII ДРУГО КОЛО

25 Јануар 1933

КЊИГА XXVI (XLIII) Бр. 1

ЈЕДНА СОЦИАЛИСТИЧКА ТЕОРИЈА О ДРЖАВИ

Карл Кауцки, признати тумач марксизма у Немачкој, објавио је 1929, у две велике свеске, једно дело о историјском материализму (*Die materialistische Geschichtsauffassung*). При крају живота, он је хтео средити и пречистити своја социјалистичка уверења. Он је, наравно, још увек марксист, али од Марксове смрти протекло је скоро пола столећа. За то време наука је напредовала, и Кауцки је сматрао за потребно извршити преглед Марксова учења с гледишта данашње науке. Кауцки мисли да, у својим главним тачкама, марксизам може издржати тај преглед, — али у појединостима он се мора исправљати. Једна од тих појединости јесте и марксистичка теорија о држави.

Маркс није дао нигде потпуну теорију државе. Он је тврдио да је држава последица класне борбе, и да помоћу државне власти господарска класа организује своје експлоатисање потчињене класе. Тачна или нетачна, ова идеја недовољна је сама собом дати теорију државе. Марксов сарадник Енгелс био је узео да, на основу истраживања америчког антрополога Моргана, објасни порекло и праву природу државе (*Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates*, 1883), — и тај његов спис сматран је као најсистематичнији покушај марксистичког тумачења државе.

Енгелсово излагање своди се на ово: 1) у друштвеном развоју, државној фази претходила је једна племенска фаза, у којој због осећања племенске симпатије и солидарности није било потребе за влашћу у правом смислу (бар не за време мира); 2) та се потреба јавила тек онда кад се, са заостравањем имовинских неједнакости, племе поцепало на богаташе и сиромаше, — две групе са супротним интересима и узајамном мржњом. Државна власт била је потребна да стишава супарништво између те две групе као неки непристрасни судија, али богаташка класа убрзо је завладала државном организацијом, и помоћу ње довела сиромаше у потпуну потчињеност према себи, као да они не би били слободни грађани, него њени зависни људи. Ипак, у историји се дешавало да се државна власт одвоји од најјаче класе, и да, изигравајући једну класу другом, одржава неко време себе саму у више или мање неутралном положају. Али то су изузетни случајеви: правило је да се државна власт ставља у службу економски најјаче класе.

У овој теорији државе Кауцки је учинио следеће измене. Он не прима Енгелсово гледиште да је држава постала услед економских неједнакости које су избиле у оквиру истог племена. Он прилази гледишту оних социолога који као Гумпловић и Опенхајмер узимају да је држава постала услед покоривања једног племена другим племеном: узроци постанка државе нису били, дакле, унутрашње природе (промене у саставу самог племена), него спољашње природе (судар с једним страним племеном). Држећи се у главном Опенхајмера, Кауцки узима да је за стварање државе било од нарочитог значаја оно покоривање једног племена другим које је сјединило на истом земљишту два племена: победничко номадско и побеђено земљорадничко. Њихово макар и насилно спајање значило је једну врсту поделе рада: победничко племе бавило се ратом и политиком, а побеђено привредним радом, којим је хранило и себе и свог господара. У том свом најпримитивнијем облику, држава је неоспорно имала класни карактер, као експлоатисање мирних земљорадника једним ратничким племеном које му се натурило за господара.

Теорија Кауцкога изгледа вероватнија од Енгелсове. Енгелс, као што му Кауцки замера, није био у стању објаснити, на какав је начин богаташка класа довела целу осталу друштвену заједницу у политичку потчињеност према себи, која јој је после омогућила и економско експлоатисање. Овакав један процес није се могао извршити без употребе силе: откуда богаташкој класи потребна сила? У теорији Кауцкога, пак, ово питање не задаје никакве тешкоће, јер је господарска класа замишљена као једно освајачко племе које је своју владу ширило силом оружја.

С друге стране, Енгелсова теорија више је у марксистичком духу него теорија Кауцкога. Полазећи од поставке да сви друштвени појави једне историјске епохе стоје у међусобној вези, марксизам држи да се то јединство друштвеног живота може само тако објаснити, ако се сви друштвени појави буду свели на један основни узрок: по марксизму, тај узрок лежао би, најопштије речено, у друштвеној економији. Према томе, постанак државе ваљало би, као и остале друштвене појаве, објашњавати, на првом месту, економским узроцима. У те економске узроке, оне имовинске неједнакости у оквиру истог племена о којима говори Енгелс, дале би се уврстити, али не би се дала уврстити и она навала номада на земљораднике о којој говори Кауцки. Богаташка класа има над осталим класама економску надмоћност, али номади који су победили земљораднике, нису, по признању и самога Кауцкога, имали економску већ војну надмоћност. Своју победу они су, без сумње, употребили на експлоатисање покорених земљорадника, — и у толико би се постанак државе могао везати за друштвену економију.

— али, с друге стране, стоји тај факт да је први импулс за стварање државе дала војна а не економска снага. По Енгелсу, имовинска неједнакост ствара власт; по Кауцкоме, обрнуто, власт ствара имовинску неједнакост: прво, војна моћ даје освајачком племену власт над покореним земљорадницима, па му, за тим, та власт пружа могућност да те земљораднике експлоатише. То нас опомиње на оно Дириново разлагање да извор економским неједнакостима ваља тражити у насиљу. Као што се зна, Енгелс је у свом *Анти-Дириngu* ово разлагање оштро критиковао.

Доследан својој полазној тачки, Кауцки карактерише античку државу као једну државу која се оснивала на ропском раду. Ропски рад био је узрок и величине и пропасти античке државе. Ропски рад увек је значио „пљачкашку привреду“ с људском радном снагом, — и због тога што је своје робове немилосрдно исцрпљавала, античка држава непрестано је имала потребу за новим робовима: у ропском раду који јој је служио за економску основу, било је, дакле, нечега што је једнако гонило на нова освајања. Али те велике ропске државе старог века нису се могле одржати; њихова господарска класа, одвојена од привредног рада, исцрпљавала се прекомерним уживањима, исто тако као што су се и њихови робови исцрпљавали прекомерним радом; таква једна заједница, исцрпена и горе у својим врховима, и доле у својим темељима, заустављала се брзо у свом развијању, и губила отпорну снагу према спољашњим нападима. Зато се у старом веку и дешавало да државе које су постале путем освајања, буду после неког времена и саме освојене. Античка држава пропадала је обично из спољашњих узрока, — и такав начин пропадања сасвим је одговарао њеном начину постања који је, по теорији Кауцкога о стварању државе племенским ратом, такође био спољашње природе.

Модерна држава, дело индустријског капитализма, разликује се, по Кауцкоме, битно од античке државе. Античка држава експлоатисала је робове; модерна држава експлоатише слободне људе, јер данашњи радник, за разлику од античког роба, има правни положај слободног човека. У вези с тиме, ни буржоазија, која у модерној држави представља господарску класу, нема онај правни положај који је имала господарска класа античке државе. Ова последња имала је искључиво право да се бави политичком управом и војном одбраном земље. Данашња буржоазија не ужива више ни овај политички ни овај војни монопол. Опште право гласа и општа војна обавеза изједначили су буржоазију и пролетариат и у политичком и у војном погледу. Али, и поред ове равноправности пролетариата и буржоазије, пролетариат је експлоатисан: лишен средстава производње, радник је принуђен да се у процесу производње

потчини капиталисту-предузимачу, који му, у виду наднице, даје много мање него што одговара количини његовог утрошеног рада.

У положају данашњег радништва има једна велика противуречност. С једне стране, опште право гласа начинило га је претежним чиниоцем у држави. С друге стране, у свом приватном привредном животу, он се још није потпуно ослободио старе ропске потчињености. Кауцки тврди да ова противуречност не може трајати, и да радник мора и у фабрици постати онако свој властити господар какав је и у држави постао. То што Кауцки тврди, тврде и толики други социјалисти Марксове школе, али ево у чему он одступа од старог марксистичког учења. По томе учењу, економско ослобођење радништва имало би да дође услед слома капитализма, који се да са сигурношћу предвидети. Кауцки не верује да је слом капитализма тако неизбежан, — бар не у тако скором року, — и по његовом мишљењу, има један други начин на који би се економско ослобођење радништва могло извести. Капиталистичка производња била би у стању још да траје, али радништво, у савременој демократији, има могућности да сасвим законитим путем отме државну власт (примера радничких влада било је већ у демократским државама), — и шта би онда сметало једној таквој социјалистичкој држави да покуша учинити крај радничкој потчињености, организујући производњу саобразно социјалистичком програму...

Ми остављамо на страну економски део ове претпоставке Кауцкога, и задржавамо се само на њеном политичком делу који се тиче државе. По излагању Кауцкога изашло би да је држава на путу да промени своју историјску функцију (схватајући ту функцију онако како је социјалисти схватају). Раније, државна власт служила је интересима господарске класе која је помоћу ње организовала експлоатисање раднога народа. У данашње време, државна власт имала би да служи интересима раднога народа, који би се помоћу ње ослободио експлоатисања господарске класе... И пошто му се чини да се држава може помирити с интересима пролетаријата, Кауцки је узима у одбрану од оних социјалиста који траже њено укидање. По његовом мишљењу, социјална револуција не би заједно с капитализмом уништила и државу; држава би остала и даље, али с промењеним задатцима. Њени војни и политички задатци ишчезнули би, али у толико би се више развили њени привредни и културни задатци. Држава, као власт и заповедање, неће више бити потребна, али, као организација и управљање, она ће бити још потребнија у новом него у старом друштву, јер у новом друштву привредни и културни живот мораће се водити с више плана него до сада.

Као што је од марксизма одступио у питању о пореклу државе, тако је Кауцки одступио и у питању о претварању капиталистичке државе у пролетерску. Без сумње, Маркс, с теоријом о диктатури пролетариата, давао је и сам велику улогу државној власти — државној власти руковођеној пролетариатом — у преобраћању старог привредног поретка у нови. Али код Кауцкога је оригинално то, што он држи да би пролетариат могао, и пре економског слома капитализма, силом оне политичке моћи коју има у демократској држави, извести прелаз од капитализма ка колективизму. Као што су номадска племена, захваљујући својој војној надмоћности, покорила земљорадничка племена, чији привредни поредак није био ни уколико „склон паду“, тако би пролетариат, захваљујући својој политичкој надмоћности, могао уклонити капиталистички привредни поредак још пре него би он постао „склон паду“. Ово се никако не слаже с Марксовим учењем да капитализам, гоњен законима свог властитог развитка, мора да се сруши, и да социјална револуција има само онда изгледа на успех, ако се деси у време капиталистичког опадања и пропадања, а не раније.

Теорија Кауцкога о држави задржала је, иначе, главне одлике једне социјалистичке теорије. Кауцки проматра државу искључиво у вези с једном врстом друштвених група, — а то је у вези с друштвеним класама. Друге друштвене групе с којима она, као што се у току историјског развитка видело, такође може ступити у везу, — довољно је поменинути, с једне стране, верске, а с друге, националне заједнице, — те друге групе не привлаче пажњу Кауцкога. У наше време, духовна култура се развија највећим делом на националној основи, и утицај национализма на државу јесте очигледан; ипак зато Кауцки о њему говори само узгред. Исто тако он није покушао ни то, да узме државу одвојено од свих друштвених група, саму за себе, — дакле, апстрактно, као један нарочити облик друштвених односа који историјски живот може испунити најразноврснијим садржајем. Ма колико овакво гледиште на државу изгледало апстрактно-формалистичко, оно може у неким приликама бити корисно, — на пр. приликом решавања оног питања о будућности државе у социјалистичком друштву које је и Кауцки себи поставио.

Од обичних социјалистичких теорија о држави, теорија Кауцкога разликује се, као што смо видели, поглавито тиме што је, ако не сасвим напустила, а оно јако ублажила стару социјалистичку тезу о претежности економије над политиком. По тој тези, политичка власт иде фатално тамо где је и економска снага, — и свака класна влада пада тако рећи сама од себе кад постане неспособна да успешно води друштвену економију. По Кауцкоме, у савременој демократији,

политичка надмоћност, која припада пролетариату, одвојена је од економске надмоћности, која припада буржоазији, — и политичка права пролетариата могла би се употребити за рушење владе буржоазије, и ако се буржоазија још није онеспособила за вођење друштвене економије. По овоме би изгледало да би у извесним приликама могло постојати и нешто налик на претежност политике над економијом.

Слободан Јевановић

О ИЗВОРИМА ШЕРИЈАТСКОГ ПРАВА*)

Шеријатско право има за нас историску и практичну важност. Оно је било за цели турски период наше историје основ, темељ на коме је почивало цело друштвено уређење у тадашњој Турској Царевини. У то доба, у овој земљи, шеријатско право примењивало се на све муслимане без разлике на држављанство, а са извесним ограничењима и на немуслимане.

Што се тиче немуслимана правила се извесна разлика између поданика (зими) и странаца (мустемин). На немуслимане поданике (зими) примењивало се шеријатско право увек осим у случајевима кад се предмет тицао односа или правнога посла заснованог међу немуслимане. Овакве односе могли су решавати њихови верски судови по њиховом верском и обичајном праву. Међутим, странке су могле и у наведеном случају оптирати на основу једног куранског прописа за шеријатско право и јурисдикцију¹⁾ Оваква се ситуација одржавала све до половине XIX века, до увођења танзиматског законодавства, јер се после овога времена, у Турској, заводи поред верског световно законодавство и судство.²⁾ Световни судови били су надлежни за све поданике без разлике на религију, а верски, духовни судови решавали су према обичајном праву породичне, наследне и задужбинске односе својих верских припадника.

За немуслимане странце (мустемин) вредило је исто начело до завођења капитулација. После овога са странцима се поступало у погледу примене закона на онакав начин како је то било предвиђено уговором о капитулацијама.

*) Приступно предавање, одржано 17-XI-1932 год. на Правном факултету у Београду.

¹⁾ Куран, V — С. Ел'Маиде — 45: ако они затраже да ми судиш, онда им пресуди или се апстинирај.

²⁾ Танзиматско законодавство уводи се у Турској на основу Хати-Шерифа од 26 Шабана 1256 (3. XI 1839) и Хати Хумајуна од 10 Цемази — ул'ахира 1272 (18. II. 1856). Организација и надлежност световних суда предвиђена је законом од 7 цемази — ул'ахира 1281 (1864). Текстови ових закона наведени су у књизи: Ed. Engelhardt, La Turquie et le Tanzimat, Paris 1882, t. I, p. 257—276.

Осим тога шеријатско право оставило је трагова у правној свести нашег народа који се још и данас манифестују у правним обичајима оних покрајина које су до недавно биле под турском управом, а шта више тај се утицај осећа и у нашем позитивном законодавству. На пример, у Српском грађанском законуку има установа као што су залога и прече право куповине које у себи носе видљиве знакове утицаја шеријатског права.³⁾ Према томе ово право има важност не само за општу правну историју него и за нашу национално правну историју. Оно такођер има извесну важност за чисту националну историју, јер стварно за лакше проучавање и разумевање турског периода потребно је упознати принципе државног и административног права на коме је почивало уређење Турске Царевине.

Практична важност шеријатског права много је значајнија него историска.

Ово се право примењује данас у нашој држави на милион и пет стотина хиљада муслимана у њиховим породичним, наследним и вакуфским пословима.⁴⁾ Његова је примена загарантована чл. 10 Сенжерменског уговора од 10 септембра 1919 године, чл. 100 Устава Краљевине Југославије од 3 септембра 1931 године и посебним законом о шеријатским судовима од 21 марта 1929 године.

У погледу примене наведених правних послова могу се поставити следећи принципи: шеријатско право примењује се само на муслимане, његова примена је обавезна за муслимане, његова примена не подноси ограничење ни у погледу материје, ни у погледу територије. Ови принципи нису апсолутне природе они подносе извесне изузетке.

Што се тиче принципа да се шеријатско право примењује само на муслимане, ту се могу поставити ови изузетци: Прописи шеријатског права примењују се на немуслимане у случају кад немуслиман сведочи пред шеријатским судовима, у случају кад немуслиман оснива вакуф, у случају кад немуслиманка склопи брак са муслиманом пред шеријатским судом.⁵⁾

³⁾ К. Х. Терзијев, Шефилук (прече право куповине) — трагови Турког закон. у Срп. грађ. законуку, Архив, 1930 год., XXI. ст. 89; О залози, Архив 1932 г., бр. 1—2, стр. 50. Писац у овим чланцима побија оно мишљење које држи да је Срп. грађ. зак. проста компилација Аустр. грађ. законика.

⁴⁾ Према статистичким подацима из 1921 год. било је 1,345,291 муслимана, а према попису од 1931 год. њихов број износи 1,558,279. — Дефинитивни резултати пописа становништва од 31-I-1921, Сарајево 1932 г., стр. 2. Претходни резултати пописа становништва од 31-I-1931 г.

⁵⁾ Шеријатско право дозвољава да кршћани и јевреји засведоче закључење брака између муслимана и кршћанке или јеврејке. — Аххаму — шерија, § 120;

Исламски правници дозвољавају да немуслиман оснује вакуф, само циљ кога одреди том приликом мора бити у складу како са вером осни-

По другом принципу муслимани морају решавати своје породичне, наследне и вакуфске послове према шеријатском праву. То значи да муслимани не могу у наведеним правним материјама опирати за друго законодавство. Ипак и овај принцип није апсолутне природе, јер стварно у пракси подноси извесна отступања: Муслиман и муслиманка могу склопити грађански брак у оним покрајинама где је ова врста брака на снази као у Војводини и Међумурју, или дозвољена по нужди као у Словеначкој и Далмацији.⁶⁾ Исто тако католичка црква дозвољава да муслиман и муслиманка склопи брак у цркви са лицем католичке вере без потребе да мења веру.⁷⁾ У последње време закључено је код нас неколико оваквих бракова.

Према трећем принципу примена наведених партија шеријатског права не подноси ограничења ни у погледу материје, ни у погледу територије. Код нас се стварно примењују резервисане партије шеријатског права без икакво ограничења у погледу материје. Примењују се и оне установе које се косе о модерно схватање морала и права као полигамија, право зебра (принудни брак), репудијација. Резервисане партије шеријатског права могу се примењивати на муслимане на целој територији Југославије, што то уосталом раније није било могуће.

Односе муслимана у породичним, наследним и вакуфским пословима решавају посебни шеријатски судови чије је постојање загарантовано Уставом, а организација и надлежност предвиђена законом од 21 марта 1929 године.

Јурисдикција шеријатских судова је потпуна, јер постоје две инстанције: Срески шеријатски судови и врховни шеријатски судови. Надлежност ових судова је специјална и обавезна. Специјална, јер је само по правилу надлежна за муслимане, обавезна, јер муслимани у резервисаним правним пословима не могу опирати за редовну јурисдикцију.⁸⁾

У Босни и Херцеговини, шеријатско право има ширу примену него у другим покрајинама наше државе. Ту се поред наведених материја примењује још и један део турског грађанског законодавства, које у главном почива на

ваоца, тако и са шеријатом. На пример кршћанин не би могао наменити приходе свога вакуфа у корист Џамије или Цркве, али то би могао учинити у корист сиротиње било муслиманске, било кршћанске. — Бурхан — Ед-Дин Ибрахим Тарабулси Исааф.

Шеријатски судови на основу § 2 закона о шеријат. судовима од 21 марта 1929 склапају и мешовите бракове онако како то Ислам прописује.

⁶⁾ У Војводини, Међумурју и Прекомурју заведен је обавезни Грађански брак зак. чл. XXXI из 1894 год. У Словеначкој и Далмацији заведен је грађ. брак по нужди законом од 25-V-1868 год.

⁷⁾ F. Belaj, Katoličko crkveno pravo, Zagreb 1893, sv. II., str. 63, 64.

⁸⁾ § 1, § 2 и § 3 закона о уређењу шер. судова и о шер. судијама од 21-III-1929.

принципима шеријата. Стварно, правна природа земљишта у Босни и Херцеговини расуђује се према Ерази-канунами, Турском земљишном закону од 7 Рамазана 1272 (2-V 1858), а наслеђе на мириском земљишту (ерази-мирија) по закону од 17 Мухарема 1284 (21-V-1867).

Поред тога још се и данас у тим покрајинама многи правни послови расуђују по Мецели, Турском грађанском закону, као право првокупа (шуфа), право наизменичног уживања сувласника на незаменљивих ствари (мухаја), способност за вршење правних радња, рокови о застарелости.⁹⁾

Примена овог законодавства одржала се стицајем самих прилика које су настале по уједињењу. Пошто није било могуће одмах створити јединствено законодавство за целу државу, поставио се принцип да се у свакој покрајини примењује оно законодавство које ту постоји. Тако су и у Босни и Херцеговини остали на снази турски закони у оној мери како је то било за време Аустрије.

Наведено турско законодавство примењује се у принципу на све становнике Босне и Херцеговине без разлике вере и народности, а његову примену врше редовни грађански судови.¹⁰⁾

После овог кратког прегледа о важности и примени шеријатског права, потребно је дефинисати и одредити његов појам.

Под шеријатским правом обично се подразумевају сви прописи који, у вези с вером, имају за циљ да регулишу односе у исламској заједници. Ова дефиниција обухвата цели правни систем који је ту на снази, под ову дефиницију улази верско право, (фикх) и т. зв. световно право (кануни).

Међутим, исламска правна наука прави оштру разлику између ове две врсте права, што се огледа у ова два вида: Верско право (фикх) има сакрални карактер, јер се заснива на божанским изворима Курану и Сунету и према томе сматра се да је неприкосновено и незаменљиво. Канунима, световном праву, не признаје се овакав карактер. Кануне

⁹⁾ О праву првокупа (шуфа) говори Мецела у своме чл. 1008—1044 о наизменичном уживању (мухаја) у чл. 1174—1191, о способности уопште у чл. 957—1002, о способности у случају смртне болести у чл. 1595, о застарелости у чл. 1675. Још се примењује и онај пропис Мецеле који поставља принцип купња, не прекида најам, чл. 590.

¹⁰⁾ О примени турског законодавства у Босни и Херцеговини видети студије: Dr. Mihaјlo Zobjkov, Primjenjivanje Austr. O. Grad. Zak. u Bosni i Hercegovini, Mјesečnik, 1921 god., str. 313—334; Д-р Бертолд Ајснер, О опћем грађ. праву у Босни и Херцеговини, Београд 1920 (Прештампано из „Архива“); Dr. Eugen Sladović, Islamsko pravo u Bosni i Hercegovini, Beograd 1926, str. 27—30.

На основу наредбе Врх. суда у Сарајеву, бр. 4297 од 10-VI-1924 год., срески судови могу ради растерећења поверити шер. судовима оставинске послове. Тако су шер. судије постале нека врста оставинских судија. Н. Abdulah Bušatlić, Šerijatsko-sudski postupnik, Sarajevo 1927, str. 101.

издају исламски владари који могу да их мењају према приликама и потребама друштва. Верско право има универзални карактер и треба да се примењује у целом исламском свету, док кануни имају локални карактер и примењују се само на територији оне државе која их је издала.

У ствари, само ово верско право треба да се означава као шеријатско право јер сама реч шеријат значи правац или пут који Бог указује људима у животу. Муслиманима је овај пут означен у Курану и Сунету из чега су исламски научници извели један цели правни систем (фикх) где су садржани прописи за регулисање свих друштвених односа. Ово верско право има за нас велику практичну важност, јер су у њему садржане све оне правне материје чија је примена загарантована муслиманима наше државе.

Као прву ствар коју је потребно упознати при изучавању једног правног система, то су без сумње извори на којима почива.

Шеријатско право почива на следећим изворима:

1 — *Куран*, 2 — *Сунет* (традиција), 3 — *Ицма-ул-умет* (сагласност исламских научника о извесном питању), 4 — *Кијас* (прописи изведени на основу аналогije).

Куран значи скуп прописа. Он је основни, главни извор исламског учења, дакле, претставља једну врсту устава у коме су садржани основни принципи вере, морала и права.

Куран садржава према исламском веровању божанске прописе, објављене преко Арханђела Габриела Божјем посланику Мухамеду. Он није објављен од једанпут. Његови прописи обелодањивани су постепено за време од 23 године. Први прописи објављени су у Меки 611 године по Христу, а последњи у Медини године 633.

Овај систем постепеног објављивања имао је за циљ да духовно приправи и оспособи народ да са уверењем и поштовањем следи нову веру. Ову постепеност истиче и сам Куран, а исламски је теолози називају божијим провиђењем и милости и тврде да би Куран са својим моралним и социјалним системом тешко нашао одзива у неверном апарском народу да је био објављен од једанпут.¹¹⁾

У почетку су објављивани прописи чисто верско-моралне, а тек доцније социјално-правне природе. О томе може пружити најбољи доказ упоређење између одредаба објав-

¹¹⁾ О овоме говори Куран у VI — С. Ел'Енаму — 114 и XVII Ел'Исрау — 106 у ту сврху згодно је навести ове речи једног верника из прве генерације Муслимана које наводи Рахмет-улах у своме делу *Из хар-ул-хак*, св. II, стр. 32: „Бог је излио на нас своју доброту. Били смо безбожници и да нам је Божији Посланик представио од једанпут све прописе нове вере ми је не бисмо следили. У почетку нам је наметнута само једна догма (веровање) и кад су се наше душе задојиле сластима вере, онда нам је тек објављено остало.“ Ту исту идеју истиче Фахрудин Рази у своме *Тефсиру*, св. II, стр. 327, говорећи о алкохолним пићима.

љених у Меки и оних у Медини. У Меки за првих 13 година проповедничког рада Мухамедова, објављено је више од половине Курана. Готово сви курански прописи из овог времена говоре о вери и моралу, само један њихов врло мали број има додирних тачака са правом. То су они прописи који забрањују извесна јела, осуђују убиства и препоручују чување имовине малолетних лица.¹²⁾

Тек кад се центар исламски пренео у Медину, Куран поче у јачем обиму доносити одредбе правног карактера. У своме је граду, у току од неких 10 година, успостављен цели политичко-правни систем Ислама.

У Курану има око пет стотина изрека (ајета) који се односе на регулисање друштвених односа. Кад се узме у обзир да у њему има више од 6000 изрека, онда се види да је овај број релативно врло мали. Дакле, водило се много више рачуна о вери и моралу него о праву, јер Куран стоји на становишту да је за правилан развитак друштва потребније учврстити веру и морал него доносити правне одредбе, које без вере не би имале велику вредност и значење за друштвени поредак.

Разумљиво је да тај мали број правних прописа није могао предвидети све друштвене односе. Куран у главном обраћа пажњу породичном, наследном, кривичном и ратном праву. Међутим, о стварном и облигационом праву има релативно мали број прописа. На пример, има установа из ова два правна подручја које нису регулисане Кураном као даровање, прекуп, задужбине, комодат. Ове су установе регулисане другим правним изворима о којима ће већ бити речи.

Међу овим правним прописима има један знатан број који је стављен ван снаге и нема своје практичне важности. То укидање вршио је сам Куран, који уосталом напомиње на неколико места да су извесни његови прописи укинута.¹³⁾ Стварно, често је бивало да један курански пропис буде укинут другим, а то се нарочито догађало са оним одредбама које имају правни карактер.¹⁴⁾ Као пример довољно је навести овај карактеристични случај из наследног права. У првим годинама Ислама жена није имала право да наследи свога мужа. Шта више она је према старим правним обичајима, који су се у почетку примењивали и у самој исламској заједници, улазила као и остале ствари у наследну масу свога мужа. Овај поступак би забрањен са овим речима из

¹²⁾ Куран, VI — С. Ел'Енаму — 151, 152.

¹³⁾ Куран, II — С. Ел'Бекаре — 106, XVI — С. Ен Нахлу — 101.

¹⁴⁾ У исламској науци постоји једна засебна грана знаности која се бави питањем о дерогаџији у Курану, а назива се Насих и Менсук.

Неки исламски научници лобијају ово схватање о дерогаџији и тврде да ниједан курански пропис није докинута. *Abdur — Rahman Seoharvi, Eine kritische Prüfung der Quellen des islamitischen Rechts Oxford 1914, стр. 30.*

Курана: О верни, није вам допуштено узимати жену у наслеђе.....¹⁵⁾ После тога иде се још даље и признаје жени право на уживање из наследне масе њенога мужа за време од једне године дана.¹⁶⁾ Међутим, ова одредба није остала дуго на снази, јер један нови курански пропис призна жени право на наследни део из оставине њенога мужа.¹⁷⁾

То дерогирање није се изводило само са прописима правне природе, оно се такођер вршило и са прописима који се односе на верске обреде.¹⁸⁾

Што се тиче прописа чистог веровања ту није било укидања, јер сви курански прописи који о том говоре међусобно се употпуњују и потврђују. Куран шта више тврди да све монотеистичке религије садржавају, постављају исте принципе о веровању. Он сматра да су принципи веровања срж, главна садржина оне универзалне религије коју је Бог објављивао човечанству у разним формама од почетка света.¹⁹⁾ Дакле, Куран није дошао да ствара нову него да потврди ту универзалну веру, јер вера као божанско светло, остаје увек иста не мења се, мењају се само њене форме према културном степену и потребама људи у извесном степену њихова развитка.

Право које Куран сматра као формалну, спољну страну те универзалне религије, трпело је измене према времену и народу. У циљу да успостави ову универзалну божанску веру, Куран је немилосрдно осуђивао и рушио стара веровања Арапа. Међутим, он је блаже судио и поступао према њиховим правним обичајима. Он уистину није у целости одбацио правни поредак који је почивао на тадањим обичајима, он је једноставно, уколико је то било могуће, прилагодио то старо обичајно право своме моралном систему. Куран је извршио једну врсту селекције старих правних обичаја. Он је један део тих обичаја укинуо, као на прадопцију и право да се узме жена у наслеђе. Међутим, усвојен је са мањим или већим изменама доста велики број установа старог обичајног права као сродство по млеку, полигамија, венчани дар, својеволјно отпуштање жене. Свакако ови усвојени правни прописи нису могли задовољити све потребе муслиманске заједнице. Куран је дакле од времена до времена доносио и нове одредбе које су имале за циљ да регулишу наново настале односе. Као пример овог оригиналног стварања може послужити једна интересантна куранска установа, то је лиан, могућност да се помоћу за-

¹⁵⁾ Куран, IV — С. Ен'Нисау — 18.

¹⁶⁾ Куран, II — С. Ел'Бекаре — 241.

¹⁷⁾ Куран, IV — С. Ен'Нисау — 11.

¹⁸⁾ Куран, II — С. Ел'Бекаре — 145. (Овај се пропис односи на промену Кибле).

¹⁹⁾ Куран, XLII — С. Еш'Шура — 13; V — С. Ел'Маидету — 47—51.

клетве ради прељубе раскине брак и одрекне патернитет новорођенчета.²⁰⁾

У вези са овим намеће се питање да ли је Куран признавао стечена права, другим речима да ли су његови прописи имали ректроактивну силу. У принципу, Куран поштује стечена права, јер повратну силу имали су само прохибитивни прописи ако о томе није учињен изузетак. У њему се може наћи неколико случајева где се напомиње да ће остати на снази они односи који су настали пре доношења забране. У ту сврху може послужити следећи пример. У прво време Ислама син је могао венчати се са женом која је била у браку са његовим оцем. Куран је забранио овај стари обичај, али изрично напомиње да остају на снази они бракови који стоје у противности са наведеним прописима, ако су склопљени пре доношења ове забране. Ево шта о томе вели једна куранска изрека: Забрањен је брак са оним женама које су биле у брачној власти ваших отаца, сем ако то већ постоји.....²¹⁾

Куран поставља опште принципе права, он не улази у детаљно разлагање појединих правних установа. Тиме даје могућност да непредвиђене установе надаље регулишу компетентни фактори према потребама и социалном развоју исламског света. Из овог се види да Куран допушта и признаје еволуцију права као спољне формалне стране вере. То се још лакше може закључити на основу чињенице што је Куран укидао и усвајао установе старог обичајног права Арапа, што је вршио више пута дерогацију властитих правних прописа и напokon што су његови прописи објављивани постепено према развоју верске свести и осећања првих муслимана.

Ова еволуција не мора бити генерална и производити се једнолично и истовремено у целом исламском свету, она се може производити различито од једнога исламског народа до другог. Стварно, ова подвојеност у развоју шеријатског права постоји, она је наступила доста рано, осетила се у време када се Ислам раширио изван границе Арабије и када су се у њему почеле стварати разне секте и правне школе.

Осим овога треба нарочито истакнути и подвући једну карактеристичну црту куранских правних прописа. Наиме,

²⁰⁾ У шеријатском праву прељуб се у принципу доказује са четири сведока (Куран, IV — Ен'Нисау — 14). Али ако муж ухвати жену на делу прељубе, а не може то доказати помоћу сведока, онда му у томе погледу остаје заклетва као евентуално доказно средство. Оптужена жена може признати дело или одбити оптужбу полагањем заклетве (Куран, XXIV — С. Ен'Нур — 6—9). У овом случају брак се разводи. Помоћу Лиана може се порећи патернитет детета које роди муслиманка шест месеци после закључења брака. — (Ахјаму — Шерија, § 334—336, Ибрахим Халебија, Мултек, Цариград 1316, стр. 149.

²¹⁾ Куран, IV — Ен'Нисау — 21, 22.

ови прописи имају више морални него правни карактер. То се огледа у томе што у Курану има доста правних прописа с којима се нешто препоручује, као и у томе што курански прописи имају сакрални карактер.

За повреду својих прописа Куран предвиђа двоструку санкцију. Свака повреда мора повући казну. Било са стране државних фактора, било са стране божије на овом или будућем свету. Дакле, према Курану кривац не може избећи казну за учињену повреду.²²⁾

При одређивању виности Куран заступа принцип индивидуалне одговорности, док при одређивању казне усваја мешовити систем, систем композиције и систем застрашивања.²³⁾

Ово су главне карактерне црте Курана као основног извора шеријатског права. Да би се о њему добила јаснија слика, потребно је поред ове његове материјалне, говорити и о његовој формалној страни.

Куран је објављен на арапском језику у римованој прози, сец. Он није био сложен у засебну свеску за живота Мухамедова. За то цело време налазио се у одломцима. Тек после његове смрти овај несређени материјал сложен је у посебну књигу под владом првог исламског халифе Ебу Бекира.²⁴⁾

Куран је подељен у поглавља (суре), а поглавља у изреке (ајете). У њему има 114 поглавља од којих је један део објављен у Меки, а други у Медини. Сва куранска поглавља немају исту дужину и исти број изрека. Нека од њих садрже по 200 и више изрека, док друга само неколико. Ова поглавља нису поређана према хронолошком реду свога објављења него према својој дужини, тако да се на почетку налазе дужа, а на крају краћа поглавља. Овај распоред усвојила је комисија која је имала дужност да сложи Куран у посебну свеску (мусхаф).

Те изреке или прописи нису распоређени у поглавља према материји него углавном према времену како су објављивани. Тако се прописи који се односе на право налазе растурени по разним поглављима. Стога је врло тешко добити јасан појам о шеријатском праву из самога Курана, тим више што његови прописи постављају опште принципе, што су неки од тих прописа укинута и што има установа које нису уопште предвиђене Кураном.

Куран, поред свега тога остаје као темељ, основа свега исламског учења. Зато се муслиманима заповеда да га проучавају и упознавају и шта више препоручује да га уче у целости на памет. Ова је препорука издана као мера предо-

²²⁾ Куран, XCIX — С. Ез-Зулзиле 7, 8.

²³⁾ Куран, II — С. Ел'Бекаре — 178.

²⁴⁾ Abdur-Rahman Ben-El-Haffaf, L'Islam, Alger 1927, p. 110—120.

строжности да се не би Куран случајно загубио или фалсификовао. Тако је било доста особа, још за живота Мухамедова, које су знале рецитовати цели Куран. И данас у исламском свету може се наћи доста велики број особа (хафиза) који га потпуно знају на памет.²⁵⁾

Сунет. — Други извор шеријатског права је Сунет (традиција). Наука о Исламу разумева под овим појмом Мухамедове изреке, његов начин живота и напоскон прећутно одобравање туђих дела под условом да је он то учинио пошто је већ почео проповедати исламску веру. Неки научници проширују овај појам и држе да треба сматрати речи, дела и прећутна одобравања, која потичу од прве четири халифе као продужење Мухамедова Сунета и према томе као извор шеријатског права.²⁶⁾ Међутим, преовладало је мишљење да се Сунетом у правом смислу може сматрати само оно што је Мухамед рекао, учинио и одобрио, јер заступници овог мишљења држе да речи и дела прве четворице халифа једноставно обнављају Мухамедово деловање и пословање.

У исламској науци прави се оштра разлика између Курана и Сунета. Куран се сматра као дело Божије, а Сунет као Мухамедово тумачење Курана. Куран који на један концизан начин поставља опште принципе вере, морала и права, било је тешко правилно разумети и применити без коментара. Мухамед, за кога се држи да је био обдарен посебном духовном моћи, био је најкомпетентнији и најпозванији да да исправно тумачење о каквом куранском пропису. То се уосталом може извести из неколико куранских изрека, а нарочито из ове која гласи: Ми смо ти послали ову књигу да расправиш оно што је међу њима спорно.²⁷⁾

Његово тумачење имало је неприкосновен карактер, јер тумачење које би дали његови другови, није могло преовладати ни потиснути оно које је дао Мухамед. Такав карактер његову тумачењу признаје и сам Куран, који на више места вели: Покоравате се Богу и Божијем посланику.²⁸⁾

²⁵⁾ Код нас у сваком већем муслиманском месту може се наћи по неколико људи који знају цео Куран на памет.

Куран је преведен на много страних језика. Први српски превод издала је Коларчева задужбина од Мића Љубибратића, Коран, Београд 1895 године.

Сада преводи Куран са коментаром Шукрија Алагић. Прва свеска његова превода изишла је у Сарајеву 1926 год. под насловом »Tefsirul — Kur-anı-Kerimî (komentar Kurana)«. Недавно је изашла о Курану посебна студија на нашем језику од Османа-Нури Хаџића под насловом „Мухамед и Коран“, Београд 1931.

²⁶⁾ Шарани, Мизан — Ел'Кубра, Мисир 1306, св. I, стр. 50.

²⁷⁾ Куран, XVI — С. Ен'Нахлу — 64.

²⁸⁾ Куран, III — С. Али-Имран — 31; IV — Ен'Нисау — 57. Има исламских научника који чак мисле да прописи Сунета могу докидати прописе Курана. — Хазин, Тефсир, Мисир 1317, св. I, стр. 337

Он је могао ваљано тумачити Куран речима, делом или прећутним одобравањем туђег начина живота. Према томе сваки тај начин тумачења имао је за исламску науку велику важност.

Исламски научници називају засебно сваку Мухамедову изреку, чич или прећутно одобрење хадисом, а све хадисе заједно Сунетом.

Хадиси се односе на све гране живота и деловања људи. Једни тумаче верско моралне, а други социално правне прописе Курана. Ови последњи имају за шеријатско право особиту важност и значење, јер се на њима заснива један велики део исламских правних установа. Уистину, све наредбе које је Мухамед издао као шеф исламске државе, заповести као врховни војсковођа, одлуке и решења као врховни судија и његова остала правна тумачења, послужила су као материјал за израду шеријатског права.

Ова разна Мухамедова тумачења или хадиси нису се записивали за његова живота као што се то морало чинити са прописима Курана. Те су хадисе једноставно памтили његови другови и по њима се управљали и владали. Тако се могло чинити за његова живота, када је исламска држава била још мала и када је он могао вршити контролу над правилном применом верских и правних прописа Ислама. У то време није постојала опасност да се у његово име под видом хадиса протуре и увреже туђа мишљења и тумачења. После његове смрти ствар се мења, јер стварно у његово име почињу се протурати туђа мишљења и то таква која су често пута стајала у противности са духом и прописима самог Курана.²⁹⁾ Ово се могло десити несвесно из недостатка и несигурности људске меморије, или свесно као израз индивидуалних или колективних интереса. Ови неисправни и лажни хадиси протурали су се у народ без тешкоћа и ту добијали исто поверење и поштовање као и они који потичу од Мухамеда.³⁰⁾

Ова се ствар десила углавном ради следећих околности и прилика: 1) није постојала збирка према којој би се могла вршити успешна контрола над применом хадиса; 2) другови Мухамедови, као најбољи познаваоци хадиса изу-

²⁹⁾ Мухамед је сам предвидео ову појаву и препоручио својим следбеницима да држе као веродостојне само оне хадисе који стоје у сагласности са Кураном. („Све оно што је у сагласности са Кураном примите, јер то долази од мене, а оно што је противно књизи Божијој одбаците“) S. M. Abdullah, der Islam, Moslemische Revue 1932, N. 3—4, S. 50.

³⁰⁾ Халифа Омер осећао је опасност од ширења лажних хадиса нарочито међу новим верницима и зато је препоручивао асхабима (друговима Мухамедовим) да таквом свету не говоре о хадисима све док се у њиховим срцима не учврсти веровање на основу Курана. То је препоручивао прича Ибни Маџа, асхабима које је послао у Куфу. — И. Маџа, Сунен, Каиро 1313, св. I, стр. 8, 9.

миру и тако се постепено губи и ова најсигурнија сметња злоупотребама ове врсте; 3) Ислам се нагло шири и код нових верника добијају поверење они хадиси који најбоље одговарају њиховим обичајима; 4) у Исламу већ у првој половини I века по Хиџри, наступају нереди и борбе верског карактера. Свака фракција и секта настоји да пролађе оправдање свога гледишта у Курану и хадисима, а кад се то не би могло постићи, онда би се у ту сврху почели ковати и протурати лажни хадиси.³¹⁾

У овом погледу наступила је права анархија и претила је опасност за веру и њену чистоту. Једини и најсигурнији начин да се то поправи лежао је у скупљању и критичком изучавању хадиса. За ову ствар даје иницијативу халиха Омер II Абдул-Азис научницима свога времена.³²⁾ После тога развио се један научни покрет за проучавање овога предмета, који је нарочито цвetaо у II и III веку по Хиџри. У II веку на овоме се пољу истакао имам-Малик а у III веку Бухарија, Муслим, Ебу, Дауд, Тирмизија, Несаија и Ибни Маџа.³³⁾

Међу поменутиим сакупљачима најугледније место заузимао је Бухарија и Муслим. Ова два научника посветили су углавном цео свој научни рад прикупљању и изучавању хадиса. У ту сврху они су путовали по целом исламском свету и директно од народа прикупљали хадисе. Бухарија је на своме научном путу скупии око 600 хиљада хадиса, а Муслим око 300 хиљада. Из овог огромног, несређеног и подозривог материјала требало је извући оне хадисе који са своје формалне и материјалне стране дају гаранџију да су истинити и да потичу од самог Мухамеда.

Бухарија је од 600 хиљада признао и унео у своје дело око седам хиљада, а Муслим од 300 хиљада признао је само 12.000. Дела ове двојице називају се Сахихејн (истинити) и уживају иза Курана највеће поштовање у исламском свету.

Исламски научници поставили су за оцену истинитости једног хадиса извесне формалне и материјалне услове. Треба

³¹⁾ То се нарочито запажа за време оне борбе око халафата, коју је водио Халифа Алија против Муавије (656 по Христу). У то време стварају се две познате исламске секте: шије и хариџије.

Потребно је истаћи да секта звана „Ехл-Ел'Куран“ побија ради наведених злоупотреба сваку вредност Сунета и признаје Куран као једино врело исламског учења. — Abdar-Rahman Seoharvi, Eine kritische Prüfung der Quellen des isl. Rechts, S. 123.

³²⁾ Омер II Абдул-Азиз владао је од 99—101 по Хиџри. Како се види службена иницијатива за сакупљање хадиса долази пошто је протекло готово једно стољеће после смрти Мухамедове.

³³⁾ Имам Малик умро је 197 год. по Хиџри. Он је први почео сакупљати и критички проучавати хадисе. У његовом делу „Мувети“ има око 300 хадиса.

Бухарија је умро 256 год. по Хиџри; Муслим., 261 год.; Ебу Дауд, 275 год.; Тирмизија, 279 год.; Ибни Маџа, 293 год.; Несаија, 303 год.

напоменути да су особиту пажњу полагали на формалну страну. Они наине траже да сваки хадис има свој правилни иснад, тј. да се тачно зна које су га све особе преносиле од Мухамеда па до онога који га је записао.³⁴⁾ Ако за извесни хадис не постоји континуитет у преношењу, онда се сматра да је сумњив или неистинит. Међутим, овај континуитет у преношењу није био довољна гаранција за истинитост једног хадиса. Поред тога још се тражи да све особе које су га преносиле испуњавају углавном оне услове који се траже за веродостојног сведока. Сем ових формалних услова хадис је морао задовољити и материјалне услове. Тражило се наине да његов садржај (матн) не стоји у противности са прописима Курана, природним законима и историски утврђеним и непобитним чињеницама.

Како се види тешко је било испунити све ове услове, и тако је вероватно један добар део истинитих хадиса проглашен због недостатка формалних услова као сумњив и неверодостојан, а могло се догодити и обратнo.

Сви признати хадиси немају исту вредност. Сами их исламски научници деле у три групе: мутеватур, мешхур и ехад.

1) Мутеватур је онај хадис који је био признат и добро познат у свим генерацијама муслимана и ради тога се не може посумњати у његову истинитост.

2) Мешхур је онај хадис који је био слабо познат у првој генерацији муслимана, али који је у следећим генерацијама стекао опште признање.

3) Ехад је онај хадис који је био слабо познат како у првој тако и у следећим генерацијама муслимана, али за који се може утврдити да је преношен од веродостојних особа.³⁵⁾

Ова је подела важна, јер се само на прве две групе признатих хадиса може успоставити какав верски или правни принцип који не предвиђа Куран.³⁶⁾ Ова трећа група служи редовно као допуна, као средство за тумачење верских и правних прописа Ислама.

У шеријатском праву има доста установа које се искључиво оснивају на хадисима. Као пример довољно је навести сне установе које још и данас имају важност у социјалном животу наших муслимана. То су верске задужбине (вакуфи), право првокупа (шуфа) и принудни брак (џебр).

³⁴⁾ О овоме се предмету развила цела једна знаност која се назива илм ер'ријал.

³⁵⁾ Неки признају као истините и хадисе зване Мурсел, то јест оне који немају правилан иснад али чија се садржина не противи Курану. Оваквих хадиса налази се доста велик број у Мувети Имами Малика.

³⁶⁾ Рахмет-Улах у цитираном делу, св. II, стр. 93, каже да исламска наука сматра неверником онога који не признаје хадисе мутеватур, а да је у заблуди онај који не признаје хадисе мешхур.

Ицма-ул-умет. — Трећи извор шеријатског права назива се Ицма-ул-умет. Овај појам означава сагласно решење исламских научника о каквом верском или правном питању.

Као и остале исламске установе тако је и ова морала наћи своје оправдање у Курану и Сунету. У њен прилог говори неколико куранских изрека од којих је најодређенија ова: Ви сте најбоља заједница која се појавила на свету, да људе упућује на оно што је добро, а забрањује им оно што је зло.³⁷⁾ Из овог и још других сличних прописа закључено је да исламски свет има право нормирати, регулисати оне случајеве који нису предвиђени у Курану или Сунету. Ово право исламске заједнице на законодавну власт још се лакше може оправдати са хадисом који гласи: Моја се заједница неће сложити у каквој заблуди.

Право на давање мишљења о извесном питању не припада целом исламском свету. Оно је признато само једном кругу духовне елите. Ово право признавало се у почетку једино друговима Мухамедовим. Међутим, то се доцније протеже и на њихове ученике (табиине) и на послетку на све исламске научнике (улема) на основу оног хадиса који гласи: научници су наследници Божјег посланика.³⁸⁾

Ова способност која се признаје исламским ученим људима да могу компетентно тумачити прописе Курана и Сунета и у недостатку стварати нове норме, зове се ицтихад. Треба истакнути да се овима не признаје исто право ицтихада. У томе погледу постоји извесно груписање. Тако се стварно ицтихад дели у три категорије: 1) ицтихад фиш-шерија, 2) ицтихад фил-месхеб и 3) ицтихад фил-месаил.

Научници којима се признавала ова прва врста ицтихада нису могли самостално створити правила и методе на основу којих ће из Курана и Сунета изводити нова решења и закључке. Међутим, научници којима се признавала ова друга врста ицтихада нису могли самостално, према својем нахођењу, тумачити основна исламска врела, него се у томе придржавали метода које су поставили научници са првом врстом ицтихада. Што се тиче научника којима се признаје ова трећа врста ицтихада, они не могу из Курана и Сунета изводити своје закључке него се при тумачењу морају држати оних решења које су донели њихови претходници. До овог групирања ицтихада (права тумачења) дошло је силом самих прилика и потреба исламске заједнице. У прва три века Ислама постојао је углавном само ицтихад ове

³⁷⁾ Куран, III — Алу'Имран — 104; IV — С. Ен' Нисау — 113; II — С. Ел'Бекаре — 144.

³⁸⁾ Неки научници, а нарочито они који припадају секти шија тврде да само непогрешиво имам (имам Ме'сум) може исправно тумачити Куран и Сунет. J. Goldziher, Mohamled J. Toumert, Alger 1903, p. 21.

прве врсте и признавао се најпре друговима Мухамедовим, за тим њиховим ученицима и напослетку исламским научницима који су живели до IV века по Хиџрету.

Ово њихово право тумачења, које је према науци било апсолутне природе (мутлак), произвело је поред добрих и лоших последица. Та се лоша страна огледа у стварању многобројних секта и школа које су водиле трвењу и слабљењу дисциплине у исламској заједници. Стога доста рано исламски научници почеше у интересу јединства своје заједнице напуштати ову прву врсту иџтихада и придржавати се у своме тумачењу метода и правила које су поставили њихови претходници.³⁹⁾ Тако стварно после IV века, после смрти Таберије, 310 године, не налази се више научника који се при тумачењу Курана и Сунета руководе слободно, по своме властитом нахођењу. У науци се каже да је од овога времена апсолутни иџтихад затворен, да је до тога дошло на основу пређутне сагласности, да се дакле то произвело аутоматски, самим невршењем права.

Од тога времена у Исламу нема више правих коментатора (муџтахида) него само имитатора (мукалида).

Дакле, иџма-ул-умет као законодавно тело у правом смислу постојао је само до IV века по Хиџри и ограничен на оне генерације научника који су живели пре тога времена.⁴⁰⁾

Треба истакнути да коментатори нису имали апсолутну слободу у доношењу закључака, иако се њихово право назива апсолутним. Наиме, они нису могли својим једногласним решењем укидати или замењивати прописе Курана и Сунета. Њихова решења морала су, у принципу, да се оснивају на наведеним изворима, јер су се нове норме могле доносити само онда ако се ту није могло наћи решење конкретног питања.

Дакле, њихова улога своди се на констатовање, потврђивање оних правних прописа који већ постоје и на стварање нових норми. При стварању правних прописа научници се придржавају аналогије, слободног уверења и правних обичаја.

Сада долази на ред питање какав је био поступак при доношењу закључака. Иницијатива за решење каквог питања могла је доћи са стране државних фактора или са стране кога научника и најзад од народа.

На решавање долазила су разна верска и правна питања, поред озбиљних и стварних, често су се постављала

³⁹⁾ Иницијатива за ограничење права тумачења потекла је из Ирака, како о томе пишу исламски историчари као Ибни Халдун.

⁴⁰⁾ Има исламских правника који не признају иџма-ул-умет као извор шеријатског права. Они држе да су једини прави извори Куран и Сунет. Ови се научници називају „ахбарии“ за разлику од „муџтехидина“ који поред Курана и Сунета признају такођер Иџма-ул-умет и Кијас као изворе шеријата.

као и у другим верама и таква питања која немају никакве практичне вредности. На пример, било је правника који су расправљали питање када ће се отворити наслеђе оне особе која се претвори у камен и животињу, као и питање о важности брака између човека и духовних бића.⁴¹⁾

По правилу, постављена питања нису се морала решавати на саборима заједнички и истовремено, него је сваки научник могао дати своје мишљење засебно и кад то нађе за сходно, а могао се и уздржати. Додуше, Мухамедови другови имали су донекле обичај да заједнички дискутују и решавају разна верска и правна питања. Међутим, доцније генерације не придржавају се више тога него научници обично дају своје мишљење појединачно, а каткада заједнички у мањим групама.

Оваквом се поступку прибегло највише ради тога да се дадне могућност свакоме да добро проучи питање и о томе да решење самостално и по своме убеђењу, што није могуће постићи на саборима где често цели скуп подлегне сугестији појединаца. Сматрало се дакле да је за правилно решење једнога питања потребно постићи сагласност која почива на убеђењу, а не ону која је производ тренутних сугестија.

У погледу давања мишљења није био одређен никакав рок, па се једно постављено питање могло решавати дуго времена. Исто тако није било ни једног посебног фактора и тела које би имало да прима и проверава дана решења и да проглашава да ли је ствар усвојена или одбијена. Ту су улогу вршили заинтересовани научници и јавно мњење, водећи строго рачуна о томе да ли се објављена решења међусобно подударају, како би према томе могли подесити своје владање.

Да се једно решење може узети као обавезно требало је да се у томе сложе сва мишљења која су дали научници исте генерације. Ако само један од њих изјави противно, сматра се да нема сагласности. Међутим, сваки научник могао је слободно повући и променити дато мишљење све до своје смрти и тако покварити сагласност ако је она била постигнута и успоставити ако је била поремећена. Дакле, једно сагласно решење није могло постати дефинитивно све док не изумру сви научници који су били живи у моменту када је покренуто питање.

---

⁴¹⁾ Код свих народа на извесном ступњу културе постоје оваква веровања. Таква се веровања још и данас одржавају код арапских племена Северне Африке. Jubs Sicard *Le monde musulman*, Paris 1928, p. 164, I. D. Luciani, *Traité des successions musulmanes*, Paris, 1890, p. 18.

Сигурно су и неки исламски правници потпали под утицај веровања маса и расправљали питања овакве природе које наводи маликиски правник Шеншури у своме делу Шерх-Рахбија.

Под оваквим условима било је врло тешко постигнути сагласност, обично се дешавало да научници реше постављено питање на више разних начина особито ако се оно односило на верске обреде или на право, а не на принципе веровања.⁴²⁾ За ово могу згодно послужити ова два правна примера: Има правника који држе да је Куран дозволио полигамију изузетно и привремено, али већина заступа противно мишљење.⁴³⁾ Исто тако постоји несагласност у погледу броја жена: апсолутна већина правника сматра да је један верник може узети највише четири жене. То је тумачење неким изгледало као ускогрудно и дошли су до закључка да би један муслиман могао истовремено држати 9 жена.⁴⁴⁾

Исто тако постоји несагласност у погледу гестације (трудноће жене). Правници се најме слажу у томе да најкраћи рок ношења износи шест месеци, а редовни девет месеци.⁴⁵⁾ Међутим, они тврде да поред тога може постојати нека врста ненормалне трудноће чији рок према једном мишљењу може износити две, према другом четири, а према трећем седам година.⁴⁶⁾

После овога потребно је утврдити и пронаћи разлоге ове подвојености у мишљењима. Може се рећи да то углавном зависи од следећих чињеница: 1) од извора којима се служило при решавању каквог питања, 2) од метода који је употребљен при тумачењу, т.ј. да ли се држало искључиво граматичког или пак граматичко-логичног тумачења, 3) од самог схватања права, т.ј. да ли се сме или не сме усвојити мишљење да шеријатско као верско право може поднети еволуцију и рационализам.

Исламски правници не сматрају ову подвојеност као какво зло. Они је шта више оправдавају са једним хадисом који гласи: подељеност која влада у мојој заједници пред-

⁴²⁾ Принципи су веровања јасно одређени Кураном и у томе погледу није могла наступити несагласност онако како се то догађало са прописима правне природе.

⁴³⁾ Исламска школа звана „Мутезилије“ тврди да је полигамија у принципу забрањена. Muhamed M. Salama, *Mariage en droit musulman*, Montpellier 1923, p. 176.

⁴⁴⁾ До овога се тумачења дошло како пише Ибни Рушд и Шејх Заде, сабирањем бројева 2, 3, 4 који су наведени у 3 ајету IV. суре у Курану с којим се дозвољава полигамија. Шејх Заде, Шерх Тефсири Бејзави, Цариград 1282, св. II, стр. 6, 7. Ибни Румд, Билајет, Мисирско изд., св. II, стр. 33.

⁴⁵⁾ Ахкаму Шерија, § 332.

⁴⁶⁾ Али еф, Фетава, Цариград 1289, I, стр. 130; Кудури, Цевхери, Шерх Мухтесар, изд. 1201, св. II, стр. 163; Димишки, Китабу Рихмет-ул-умеги, Мисир 1306, II, стр. 109, исламски научници тврде да услед разних физиолошких поремећаја може се успорити развој детета у материној утроби и углавном на основу тога они су увели ове прописе о ненормалној трудноћи.

ставља знак милости Божије. На основу ове традиције исламски научници нису сматрали јеретиком онога који дадне одвојено мишљење под условом да се то мишљење оснива и изводи из основних извора, Курана и Сунета.

Иако је ова подвојеност у тумачењу могла наћи своје оправдање у теорији, она се тешко могла правдати у практичном животу, јер је то водило народ у забуну и неизвесност и слабило дисциплину и јединство у исламској заједници.

Због тога се осетила доста рано потреба да се овој појави доскочи. У томе смислу исламски теолози чине прве покушаје и напоре. Они стварно, како је то већ напред наведено, почеше постепено одустајати од апсолутног права тумачења и повињавати се прво методама, а онда решењима својих претходника. Такођер и државне власти и јавно мњење вршили су у овом погледу видну улогу. Државне су власти често пута интервенисале, нарочито ако се радило о каквом важном питању и декретовале као обавезно оно решење које је најбоље одговарало политичким и социјалним потребама.⁴⁷⁾ Сем тога једно решење могло је преовладати у народу и ући у живот под утицајем судске праксе и јавног мњења.⁴⁸⁾ Тако дакле, ова два фактора, држава и јавно мњење, вршила су једну видну улогу при усвајању појединих правних тумачења.

Уосталом, и сами исламски правници дају оправдање овом одабирању и уједно постављају методе на основу којих ће се то вршити. Ханефиска школа стоји на становишту да у случају кад постоји више решења о једном конкретном питању треба изабрати оно које одговара месним потребама и времену (истихсан).⁴⁹⁾ Малекиска школа заступа мишљење да у таквој прилици треба усвојити оно решење које одговара општој државној користи (истислах).

Обвезност овако усвојеног тумачења није морала бити општа ни трајна као што је био случај када се радило о решењу које су једногласно донели исламски научници. О томе нам дају најбољи пример решења појединих правних школа од којих су неке преовладале на истоку, друге у

⁴⁷⁾ За ово може згодно послужити следећи пример: Халифа Мемун издао је године 827 (по Хр.) одредбу којом се усваја као обавезно тумачење мутезилиске школе да Куран не постоји од вечности него да је створен. Међутим, Халифа Мутевакил усвоји у овом погледу мишљење Сунија и декретова 847 год. да Куран постоји од вечности. E. Montet, *L'Islam*, Paris 1921, 67.

⁴⁸⁾ Ханефиски правници дозвољавају да жена може вршити судску функцију у грађанско-правним пословима (Кудури, *op. cit.*, св. II., стр. 344, Димишки, *op. cit.*, св. II, стр. 185). У пракси је преовладало супротно мишљење.

⁴⁹⁾ Тај је принцип усвојила Мецела у своме § 1801.

Египту, треће у западној Африци и Шпанији.⁵⁰⁾ Једна правна школа која је била усвојена у извесном крају није ту морала остати у трајној примени. Било је случајева да се под утицајем разних социјалних прилика или променом саме државне управе усвоје у томе крају тумачења које друге правне школе.⁵¹⁾

Међутим, решења која су донели сагласно сви исламски правници имају опште обавезни карактер, јер се сматра да су непогрешива у духу ових Мухамедових речи: Моја се заједница неће сложити у каквој заблуди.

Кијас. — Четврто врело шеријатског права зове се Кијас. Под тим се разумевају она решења која су на основу аналогије извели исламски правници из постојећих правних прописа. Дакле, шеријатско право дозвољава да се непредвиђени правни односи могу подвести под прописе који већ постоје, под условом да за извесни однос постоје исти законски разлози као и за онај пропис под који се дотични однос подводи.

Исламски су правници нашли оправдање за аналогију у самом Курану.⁵²⁾ Овај поступак има у пракси велико значење, јер се на тај начин могло брзо и успешно решити једно конкретно питање. То је особито било важно за судије и остале функционере који су имали да примењују шеријатске прописе у пракси. Она прва три извора нису могла предвидети све случајеве који настали у исламском свету под утицајем нових економских и политичких прилика. Тако је аналогија могла послужити као згодно средство да се попуњавају празнине у законодавству.

Поред ових добрих, аналогија је дала и лоших резултата. Она је често пута послужила као средство, као начин помоћу кога су се изигравали и злоупотребљавали прописи Курана и Сунета. Зато се доста рано јавља извесна реакција против употребе аналогије. Стварно, једна група правника поче сумњичити и осуђивати њену вредност због злоупотреба које су се с тим догађале. У овоме се нарочито истиче школа Захирија која оштро осуђује примену

⁵⁰⁾ У Исламу постоје данас четири правне школе: Ханефиска, Малекиска, Шафиска и Хамбелиска. Ханефиској школи припадају муслимани у Европи, Малој Азији, Афганистану и једном делу Индије, Маликиској школи припадају муслимани Северне и Западне Африке, Шафиској школи припадају муслимани Египта, Источне Африке, Јужне Арабије и Малајских Острва, Хамбелиска школа има следбеника у Неџду, Централна Арабија.

⁵¹⁾ У Северној Африци (Ифрикија) све до V века по Хиџри била је распрострањена Ханефиска школа почетком V века Муаз-Ибни Бадис нагера народ да следи Маликиску школу. М. Morand, Introduction à l'étude du droit musulman, Alger 1926, p. 67.

⁵²⁾ Куран, LIX — Ел'Хашр — 2.

правне аналогije (кијас-акли), а само изузетно дозвољава употребу законске аналогije (кијас-џали).⁵³⁾

Међутим, већина правника заступа мишљење да је употреба аналогije нарочито у праву оправдана, управо неопходна. У томе се ишло тако далеко и поставило се као правило да онај који не признаје употребу аналогije не може обављати судску функцију.⁵⁴⁾

У ствари, аналогija се не може узети као засебно врело права. Она је више нека врста тумачења или метод помоћу кога се непредвиђени случај подводи под прописе који већ постоје. Исламски правници су назвали аналогiju извором, јер су при томе више узимали у обзир постигнути резултат него сам поступак. Дакле, према томе Кијас или аналогija може се сматрати као индиректни извор шеријатског права.

Поред ова четири опште призната извора неки правници признају још и ове: 1) урф-адет (обичај), 2) ер-реи (слободно уверење).

Урф-адет. — Једна група правника узима и народне обичаје као извор права. То мишљење заступају нарочито они који припадају малекиској школи. Сам оснивалац ове школе Имам Малик ослањао је многа своја решења на локалним обичајима свога роднога места Медине. Он је сматрао обичаје овога места као прећутно одобрење од Мухамеда који је ту проповедао више година нову веру. Да су ти обичаји били у противности са Кураном Мухамед би их сигурно осудио.

Неки ученици ове школе придавали су исту важност и обичајима других места. Било их је који су сматрали да правном обичају као изразу народног осећања треба признати већу важност него Ицма-ул-умету под условом да тај обичај не стоји у противности са Кураном и Сунетом.⁵⁵⁾

Ер-реи. — Има правника који стоје на становишту да се једно конкретно питање може решити по слободном нахођењу ако о томе нема или ако се за то не може извести решење из постојећих извора. Они сматрају ер-реи као једну варијанту правне аналогije и оправдавају његову примену са једним хадисом који се односи на именовање Мауза за судију у Јемену. Кад је Мухамед именовао овог човека за судију запитао га је по чему ће судити ако не нађе решење у Курану или Сунету за један конкретни случај. Он му је одговорио да ће тада судити по своме сло-

⁵³⁾ Захирије су прозване овим именом зато што су се при тумачењу прописа Курана и Сунета строго придржавали њиховог дословног значења. О учењу Захирија говори Ибни Халдун, Мукадима, Каиро 1323, стр. 421—427, Ибни Рушд, *op. cit.*, св. I, стр. 2.

⁵⁴⁾ Ебу Хасан Ел'Маверди, Ел'Ахкаму Султанија, Мисирско издање, стр. 63.

⁵⁵⁾ Marcel Morand, *Introduction à l'étude du droit musulman*, Alger 1921, p. 59.

бодном нахођењу (ер-реи). Мухамед је одобрио овај његов одговор.⁵⁶⁾

Иако су правници дозвољавали да се у недостатку прописа суди по слободном нахођењу, они ипак захтевају да донето решење не стоји у противности са духом основних извора и да одговара потребама и захтевима времена.

На овим изворима је израђено цело шеријатско приватно и јавно право. Пошто се оно изводи и заснива на верским изворима, оно има карактер сакралности и универзалности и претпоставља једну неминовну фузију између права и вере.

Због ових својих карактеристичних особина шеријатско право није могло задовољавати све потребе исламског друштва које се налазило у сталном развиту под утицајем нових економских и политичких прилика. Зато се јавља доста рано у исламском свету, поред овог сакралног права, једна врста световног права.⁵⁷⁾ То су кануни или одредбе издате са стране исламских владара. У почетку ти кануни служе као допуна, а касније, а нарочито у последње доба кануни (државни закони) почињу замењивати и потискивати шеријатске прописе у многим гранама друштвеног живота. Тако је у неким исламским државама шеријатско право изгубило потпуно своју примену а у неким се примењује само на породичне, наследне и вакуфске односе.⁵⁸⁾

Сем тога у последње време јавља се и у теорији једна струја, једна тенденција за реформу шеријатског права. Известна група исламских теолога и правника дошла је до закључка да је погрешно оно схватање о непроменљивости шеријатског права. Они тврде да се ово право може развијати и ако се заснива на верским прописима, јер је оно стварно у пракси претрпело извесну промену упоредо са социјалним развојем исламског друштва, само се све то изводило споро и неосетно. Ова еволуција није противна ни

⁵⁶⁾ Ебу Хасан Ел'Маверди, *op. cit.*, стр. 63. Има мухадиса (сакупљача исламске традиције) који претстављају овај догађај на један други начин. — Мухамед Ибни Сулејман Цема-ул-Феваид, *Мирта Индија*, св. II, стр. 68, Каstellани Шерх Сахахи Бухари, св. VI, стр. 466 и след. Због неслагања у погледу ове традиције већина правника не признаје ер-реи као извор права.

⁵⁷⁾ Од свих исламских држава Турска је највише издавала кануне. спахиски систем и земљишно законодавство у овој држави били су регулисани канунима.

⁵⁸⁾ На пример, у Турској је шеријатско право изгубило потпуно своју примену увођењем Турског грађанског законика који је ступио на снагу 4 октобра 1926 год. Исто тако у Албанији шеријатско право као и остала верска права не примењују се после 1 априла 1929 год., то јест после ступања на снагу Албанског грађанског законика.

Уосталом, шеријатско право не примењује се у целости ни код једног исламског народа, јер су многе његове партије као државно, административно и кривично право изгубиле практичну вредност наступањем нових економско-политичких прилика.

шеридатским прописима, где се налази принцип да право сме еволуирати по потреби и времену. Ови исламски правници тврде како је највећу сметњу еволуацији права, а с тим у вези и исламског друштва произвело мишљење да је ицтихад (право тумачења основних извора) затворен. Они су за то да се опет призна исламском научном свету право ицтихада, које ће на место старих решења доносити нова у оквиру прописа Курана и Сунета и према потребама и приликама исламске заједнице.⁵⁹⁾

Д-р Мехмед Беговић

НАШЕ ЗЕМЉИШНОКЊИЖНО ПРАВО*)

I.

Први познати попис земљишта израђен је око 1950 г. пре Христа за фараона Сесостриса, када су харпедонапти измерили цело поплавно подручје око Нила и пописали сопственике, како би се после поплаве знало чије је земљиште.¹⁾ Код Платона наилазимо на трагове земљишника и у старој Јелادي, а према некима да се то назрети и у Хамурабијевом закону из 2250 г. пре Хр.²⁾ Свакако су и стари Римљани већ рано пописивали земљиште, јер то потврђују познати *ager divisus et assignatus*, *ager publicus*, *ager viritanus*, *agri limitati et arcifinii* и сл. Свакако су агримензори већ ради *vectigala* и *sensusa* одавно пописивали земљу. И ако је тај надзор над непокретностима био искључиво фискалног карактера, ипак се може рећи, да су то први трагови земљишника у ширем смислу.³⁾

Почетак правне снаге тих земљишника могао би се наћи у едикту Леона I. Вел. (око 457—474), који је ради несигурности угроженог реалног кредита едиктом прописао и форму хипотекарних исправа. Уписе у јавне књиге по том је едикту вршио специјалан чиновник (*tabularius*), дочим сам упис није имао конститутивну, него само деклараторну моћ. Каснији векови у развоју тих пописа нису унели великих измена. Ипак се из састављања и јавног оглашавања и депо-

⁵⁹⁾ У овом погледу нарочито се истичу ови исламски научници: Мирза Казим Бег, Шераг Али, Шеих Мухамед Абдуху, Абдулах Ел' Мемун Сухраверди, Муса Цар'улах Бегеофф, Сеид Алир Али.

*) Скраћенице: Зозк—Закон о земљ. књигама, Зос—Закон о уну-трашњем уређењу, оснивању и справљању земљ. књига, Зод—Закон о земљишнокњижним деобама, отписима и приписима, Прав.—Земљишно-књижни правилник, Уп.—Упутства за прво оснивање земљ. књига, Гр. зак.—Грађански законик.

¹⁾ A. Randa, Die geschichtliche Entwicklung des Instituts der öffentlichen Bücher in Österreich.

²⁾ Dr. Hugo Winkler, Die Gesetze Hamurabis, Königs von Babylon, Leipzig, 1906.

³⁾ Justin., II. C., qui potiores in pignore, 8, 17, Imper. Leo.

новања исправа о правним пословима с некретнинама већ средином средњег века развило уређење, да је упис основне исправе у јавне регистре прека потреба за односни правни посао. Ту је почетна тачка данашњих земљишних књига, које су се развиле из старочешког института „земаљских дасака“ (*zemske dsky, tabulae terrae provinciales*).⁴⁾

Код старих Славена превлађивао је *лични* кредит и карактеристично је, да се баш код тих истих Славена појављује најсавршенији инструмент *стварног* кредита земљишне књиге. Већ крајем XII века налазимо на исправе, које доказују да су те „земске даске“ стара установа, коју је народ толико уважавао, да их је прозвао драгоцену земљу («*klenotom zemje*»). Позната је прва Здиславова књига из 1320—1336, а др. Емлер истиче да трагови те установе допиру чак до старочешких жупа. Чувени „отац Чешке“ цар Карло IV. напомиње у свом кодексу (*Constitutio Carolina*) од 7. априла 1348 да су земаљске даске стара установа удомаћена »*antiqua consuetudine regni nostri*«. Те „земаљске даске“ израђене су по принципима јавности и поуздања у веритет уписа, специјалитета уписа и легалитета поступка. Уписивали су се сви правни послови с непокретностима, а када је тој установи придошао и т. зв. „јозефински катастар“ (почет 1806, а довршен тек 1875) институција земљ. књиге била је скоро довршена.⁵⁾

У нашој земљи трагове земљ. књиге сусрећемо први пут у Србији и то у т. зв. Првој уредби о интабулацији од 14 септ. 1839 године, где се истиче особита важност земљ. књига за народно господарство као „велика потпора сваке корисне радње и трговине.“ Ради ове позитивности земљ. књиге она је уведена у Грађански законик од 25-III-1844 као готова чињеница. Тако се у §-у 292 тог законика наређује, да ће се „при свакој промени господара *морати* на новог баштиника исто непокретно добро пренети и уписати“, а у Законодавном решењу од 16. VI. 1850, В. № 271 истиче се, да „унапредак неће моћи пренашање непокретних добара имати силу и важност ако се такво добро није у баштинске књиге увело.“ Али — као што Ђ. Павловић умесно каже, „увођење је баштинских књига врло трудан и велики посао; те књиге у самом почетку, а и доцније много стају“. Прилике су ипак биле јаче од свију добронамерних настојања. Земљишне се књиге нису дале основати само наређењима без других, нарочито материјалних средстава. Једва месец дана за тим издано је т. зв. Законодавно тумачење од 13. VII. 1850, В. № 1197, које је сакционисало тапијски систем баштинског права као привремену и прелазну меру. „До

4) *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno 1541. igni consumptarum*, Prag, 1870.

5) *Rul, Historija zemljišnih knjiga*, Zagreb, 1930, стр. 23.

установљења баштинских књига у отечеству нашем... судска потврђења тапија... имају исту важност, коју и убаштињења (по Гр. зак.)... имају.“ Силом прилика тапије су и данас у Србији, као и у Црној Гори основа баштинског права.

Садање позитивно баштинско право тапијског система на том подручју (Касационог суда у Београду и Вел. суда у Подгорици) поред Гр. зак. од 25. III. 1844. и црногорског Имовинског законика сачињавају и Уредба о интабулацији од 19. нов. 1854 (која је заменила раније истоимене уредбе од 14 септ. 1839, Зборник I, стр. 122, и другу од 29 нов. 1850, Зборник VII, стр. 121), којом је регулисано обезбеђење терета на непокретности и Закон о издавању тапија од 30. маја 1931. који је заменио истоимени закон од 14. дец. 1929. о стицању и преносу права својине на непокретностима.

Тапије су својинске исправе потврђене од надлежних судова. У њима је описана непокретност и особа сопственика с назнаком ограничења власничког права. Тапија се даје сопственику као легитимација његовог права, а упоредо с тим њен се садржај уписује у судску књигу тапија. „Тапија, која се даје купцу у руке само је доказ за купца, да је пренос на њега извршен код суда...“ Терети се уписују у интабулациони протокол. Обе књиге воде реално надлежни судови према положају непокретности. Упис у тим књигама нема конститутивни, него само деклараторни карактер. Ако дакле односно право не постоји *materialiter* пре тог уписа, сам га упис још не ствара (§§ 293, 294, 298 и 302 Гр. зак.). Једини је изузетак учињен према §у 25 Зак. о тап. за хипотеке у корист јавних кредитних установа.

У осталим крајевима наше земље уведена је земљ. књига тек у другој половини прошлог века, изузевши Словенију, где су земљ. књиге уведене царским патентом од 24 јуна 1747. Поред чињенице, да је земљ. књига свуда уведена у форми развијеној према старим „земским даскама“ ипак није било до унификације потребне јединствености У Хрватској и Славонији уведена је земљ. књига т. зв. „Грунтовним редом“ од 15. дец. 1855, кому су претходили зак. чл. XXI из 1840 о уређењу земљ. књига о грађанским непокретностима и „Привремени земљишнокњижни ред“ (правилник) од 29. дец. 1850., иза чега су издати бројни аутономни закони (Задружни закон од 9 маја 1889, Комасациони закон од 26 маја 1891., Закон о земљ. заједницама од 15 априла 1894., Закон о званичним уписима права у оставинским стварима од 12. маја 1900, други Закон о комасацији од 22 јуна 1902 и др.). Ови су пописи уз Општ. грађ. законик сачињавали до 18. маја 1930. позитивно земљишнокњижно право у Хрватској и Славонији. У Војводини важио је поменути „Земљишнокњижни ред“ од 15 дец. 1850, кому су претходили зак.

чл. XXI. 1840 о уређењу земљ. књига за грађанска и „При-
вremени земљишнокњижни ред“ од 28 дец. 1849. за пле-
мићска добра, као и зак. чл. из 1868 г. о централној земљ.
књизи за железнице и јавне канале уз маџарско (само дели-
мично кодификовано) приватно право. У Далмацији и Слове-
нији поред аустријског Општег грађанског законика (без по-
слератних новела) вредио је „Општи земљишнокњижни закон
„од 25. VII. 1871. г., царски патент од 23. маја 1854. бр. 146.
о судничкој земљ. књизи, Закон о земљ. књизи железница и
јавних канала од 19. V. 1874. бр. 70, Закон од 25. VII. 1871.
о унутрашњем уређењу, оснивању и исправљању земљ.
књига и Закон од 11 V. 1884. о земљ. књигама за налазишта
нафте. У Босни и Херцеговини поред Општег аустр. грађ.
законика важио је Земљишнокњижни закон од 1. IX. 1884 г.

У ствари постојала су све до унификације поред по-
менутог тапијског система у Србији и Црној Гори четири сав-
свим одељена земљишнокњижна правна подручја, хрватско,
војвођанско (тесте маџарско), аустријско и босанско. Ауто-
номни прописи повећавали су међу њима разлике, тако да
се о неком јединству међу њима сем основне црте није дало
говорити. Потребно јединство створено је тек доношењем
нових, југословенских закона и то Закона о земљишним књиг-
ама од 18 маја 1930., Закона о унутрашњем уређењу, осни-
вању и исправљању земљ. књига од 18. V. 1930. и Закона о
земљишнокњижним деобама, отписима и прописима од 31.
дец. 1930., којима ваља додати и Правилник за вођење земљ.
књига од 17. II. 1931. и Упутства за прво оснивање земљ. књиг-
а бр. 70760 од 19. VII. 1930. Рад на јединственом југословен-
ском грађ. законнику још није довршен, према томи важе на
појединим правним подручјима поред ових унифицираних
земљишнокњижних закона засебни ранији Грађански зако-
ници. Рад на оснивању земљ. књига започео је у Србији још
средином 1930 године. Нови земљишнокњижни закони важе
дакле на свим досадањим правним подручјима.

II.

Нови наши земљишнокњижни закони израђени су
према истоименим аустријским законима. Закон о земљ. књиг-
ама одговара истоименом аустр. закону од 25. јула 1871.
новелираним царским патентом од 19. III. 1916. г., т. зв. де-
лимична новела аустр. Грађ. законика и зак. од 4. VI. 1882.,
RGBI. бр. 67. Закон о унутрашњем уређењу, оснивању и
исправљању земљ. књига одговара истоименом аустр. за-
кону од 19. XII. 1929., BGVl. бр. 2 из 1930. Док је први закон
скоро сасвим реципиран из аустријског, дотле су код дру-
гог закона бројнија и важнија одступања, а то одговара
потреби и карактеру материје, коју обрађује. Закон о зе-

мљишнокњижним деобама, отписима и приписима израђен је према истоименом аустр. закону од 19. XII. 1929 BGBl. бр. 3. из 1930, Правилник за вођење земљ. књига према истоименом аустр. правилнику од I. III. 1930., док су Упутства бр. 70760 сасвим самоникла. У владином образложењу предлога ових закона наводе се разлози за ову рецепцију: квалитет аустр. законодавства, правни континуитет с обзиром на раније земљишнокњижне законе у нашој земљи и чињеницу, да је пројекат нашег новог Грађанског законика израђен према аустријском Грађ. зак.⁶⁾ Ово су свакако основани разлози, али ипак треба напоменути, да крај тога није било потребно реципирати и ону разједињеност у разврставању материје. У место да је сва грађа скупљена у један законик, она је према аустријском узору раздељена у три закона.

Док су Закон о унутрашњем уређењу, оснив. и исправ. земљ. књига и Закон о земљ. деобама формалноправне природе, дотле Закон о земљ. књигама садржи и материјалноправне норме (§§ 1—81) поред формалноправних (§§ 81—147). Међутим ни у тој подели не може се говорити о доследном спровођењу и систематизацији, јер је и први део проткан одредбама формалноправне природе. Нема систематске јединствености, али ње код Закона овакве врсте и не може бити у потпуности. „Земљишне су књиге такви јавни веродостојни регистри непокретности и права на њима стечених, где се уписом односно право стиче, преноси, ограничава или укида.“⁷⁾ Те јавне регистре воде реално надлежни судови (према припадности земљишта појединим катастарским, пореским општинама, в. §§ 2, и 3. loc, §§ 1, 2, 7. Прав., 43 и сл.Уп.) на основу катастарског премера, који је делимично довршен још 1875. г., дочим се у осталим крајевима сада уводи и према програму (§ 1 Зак. о катастру) морао би бити готов до 1939 год.⁸⁾

У земљ. књигу уписују се непокретности и права на њима стечена. Права се принципијелно уписују тек посредно, у колико се односе на уписане непокретности. Овај је принцип међутим измењен одредбом § 12 Прав., према којој се службености, реални терети и реална права морају уписивати и онда, ако послужно добро (код сервитута) у опште није дотле уписано ни у којој књизи. За остала права горњи принцип остаје недирнут. Ово је одступање од начела образложено потребом, да земљ. књига буде што потпунији приказ целог правног стања непокретности.

⁶⁾ Образложење пројекта Закона о унутрашњем уређењу, оснивању и исправљању земљ. књига, А. I. тачка 1—3, в. мој „Коментар земљишнокњижних закона,“ Београд 1931. стр. 483. и 484.

⁷⁾ Ibid., стр. 1.

⁸⁾ В. напред у историјату з. к.

Земљ. књига води се одвојено за сваку катастарску општину по среским судовима и то на основу принципа стварности, јавности, истинитости и поуздања у истинитост уписа, прегледности, специјалитета, консенза овлаштеника и легалитета поступка. Према принципу *стварности* у земљ. књигу уписују се искључиво непокретне ствари (т. 1. ст. 2, § 2 и 3, зозк., § 1 зос, т. 1. § 3, 7 и 12 Прав.). Права се уписују у границама општих одредби (§ 298 аустр. Гр. зак. и 190 срп. Гр. зак.), ако се односе на непокретности, од непокретности уписују се сва приватна добра „изузевши она земљишта, која су предметом уписивања у посебне земљишне књиге железница и јавних канала“ (ст. 1 § 1 зос). Насупрот овим специјалним земљ. књигама ова (за све непокретности) назива се *општа* земљ. књига. За специјалне земљ. књиге још нема унифицираних закона; за њих дакле важе напред поменути регионални закони. Јавна се добра уписују само по предлогу овлаштених лица (ст. 2 § 1 зос). Према т. 1. § 1 зос. (аналогно ст. 1. § 7 Прав.) у земљ. књигу уписују се сва „земљишта“, а према т. 1. § 2 зозк. земљ. књига „служи за уписивање... земљишнокњижних тела“. „Земљишнокњижно тело је шири појам, а значи „правно јединствену скупност некретнина истог власника“. Под земљиштем подразумевају се „делови површине земље, који су у земљишном катастру означени посебним бројевима“ (ст. 1 § 4 зос). Под „површином“ треба разумети и све оне направе, које су с тим у вези и помоћу којих та површина долази до свог економског изражаја и употребе. У земљ. књигу дакле уписују се и грађевине на површини или и испод ње (подземља, подруми и сл.), али само у нераскидивој вези с површином. Ма каква била економска супериорност подземља (ако су н. пр. подруми засебне привредне јединице), они се самостално не могу уписивати. За упис је меродавна површина, а све остало само се приписује и дели правну судбину површине (с обзиром на упис у земљ. књигу). Подземља су објект самосталних уписа само код рудника у специјалне рудничке земљ. књиге.⁹⁾ То одговара принципу правне јединствености земљишнокњижног тела, које се може само као целина (§ 3 зозк, § 4 зос) или као идеални део (код сусвојине) отуђити или оптеретити (§ 10 и 13 зозк). На фактично одређеном делу може се стећи једино право службености (§ 13 зозк). Али то заложно право може се преносити и делимично, (ст. 2

⁹⁾ Не могу се дакле у Земљ. књизи самостално стицати права на физичким деловима зграда у хоризонталном правцу тј. на становима и спратовима. Такво се правно стање, које је било раније допуштено у нашим приморским крајевима, само толерира, но чим се споје раздвојена власништва на разним спратовима или одељењима, они се више никаквим правним послом не могу разлучити (§ 74 Зак. о оснив.). То одговара и принципу нашег прив. права да superficies cedit solo. Кућа и није главна ствар, него припадност земљишта.

§ 13 зок), јер се тиме не дира јединственост земљишнокњижног тела. На фактично одређеним деловима непокретности могу се стећи само ако се односни део издвоји из приватне целине, тј. ако се одатле отпише (§ 11 зок). Обим земљишнокњижног тела може се мењати само по прописима Закона о зк. деобама. Деоба зк. тела врши се само на основу ситуационог плана израђеног од овлаштеног инжињера или геометра од кат. власти или надлештва где има таквих оспособљених лица. Према принципу јединствености зк. тела не може се ни приликом деобе, односно приписа нове парцеле једно зк. тело разнолико оптеретити, већ ранији терет првог тела прелази аутоматски на приписани део или ако је тај део оптерећен, његов терет прелази на нову целину. Принципијелно се деобом не може смањити безбедност хипотекарних поверилаца. Приговор хип. повериоца против бестеретног отписа спречава тражену деобу (§ 8 зод) изузевши ако се ради о арондацији, односно бољем господарству (§ 11 зод. (а то се мора доказати уверењем јавне власти), или кад се ради о деловима чија вредност не прелази 100 дин. (§ 13 и 14 зод) односно о отписима за путне и водно-грађевинске направе (§ 15 зод).

Земљишна се књига састоји из главне књиге и збирке исправа (§ 1 зок). Гл. књигу сачињавају земљишнокњижни улошци. То су листови за уписивање некретнина и права на њима. У уложак се уписују земљишта из једне, а не с разних кат. општина, а обухвата само једно зк. тело. Представља дакле затворену правну јединицу (§ 3 зок), а може садржавати једномили више зк. тела (§ 4 зок).

Улошци се састоје из 3 листа: пописног, власничког и теретовног листа (теретовнице). Пописни лист садржи опис некретнине и стварноправних овлашћења скопчаних с непокретношћу (§ 6 зок). У власничком листу назначен је власник и сва ограничења власничких права (§ 9 зок), а у теретовници пописани су терети (§ 11 зок). Улошци се увезују по 50 ком. у свеске, које заједно за сваку општину сачињавају главну књигу те општине. Збирка исправа има конститутивни карактер само ако упис у гл. књизи упућује на тачно одређену садржину депоноване исправе (§ 6 зок). Код разлика између уписа у гл. књизи и садржине исправе, одлучан је текст уписа у гл. књизи. Трећи је саставни део земљ. књиге збирка кат. планова, која служи „само за оријентацију о положају и облику земљишта“ (§ 14 зок). Упис површине у гл. књигу није и доказ за то. Конститутивност се односи само на права, а не на факта. Упис је чињеница, којом се извесно право ствара, мења, преноси или утврђује. Упис се извршује

¹⁰⁾ В. Образложење предлога овог закона, мој „Коментар земљ. закона“, стр. 491.

¹¹⁾ Оп. cit., стр. 491 и сл.

у најкраћим линијама: назнака субјекта, објекта и правног наслова. Уписи су допуштени против онога, ко је већ уписан у земљ. књизи (§ 21 зозк). Ако је земљиште узастопце у више наврата ванкњижно пренашано, тада садањи стечник (молилац) може тражити непосредни упис, ако докаже све своје преднике и њихове правне наслове стицања односног права (§ 22 зозк). Уписи се дозвољавају само на основу исправа (§ 26 зозк), које морају садржавати ваљани правни наслов (ако се ради о стицању стварних права), да су написане на којем од живих језика, да су без битних недостатака и „ако се ради о дефинитивном стицању, мењању или утрнућу права у вредности од преко 1000 дин. потребна је судска или јавнобележничка легализација потписа особе, која своје право на другога преноси (§ 36 и 37 зозк). У стварима испод 1000 дин. ову легализацију потписа замењују потписи двојице „сасвим веродостојних сведока“ (§ 38 зозк). Код зал. права та је вредност новелом повишена до 4000 дин.

Упис је позитиван или негативан, према томе, да ли се њиме односно право стиче или укида. Дефинитиван је упис када се њиме право безусловно стиче, мења, ограничава или утрњује, а у колико се то догађа само под условом оправдања (путем петиторне тужбе или поравнања) у року од 15 дана од обавештења о упису, тада је упис услован (предбележба). Трећа је врста уписа само забележба правно релевантних околности и чињеница (§ 8 зозк). Док укњижба и предбележба стварају, ограничавају или укидају право, дотле се забележбом констатује постојећи већ правно релевантни факат. Упис се спроводи само на основу писменог судског налога (§ 112 зозк). Само се уписом могу стећи „стварна права и стварни терети, затим право откупа и прекупа, као и право порабе (најма и закупа)“. Ова „књижна права“ набројана су изричито у § 9 зозк, те се предмет уписивања мора рестриктивно тумачити. Од стварних права не уписује се посед (*possesio*). Власништво може бити уписано на фактички одређени део зк. тела. Изузетак је допуштен једино за постојећа, при оснивању земљ. књиге сада затечена правна стања (§§ 74 и 75 зос) за спратове зграда у Приморају¹²⁾ и за стабла у Јужној Србији (маслине). Заложно право као акцесорно стварно право на туђој ствари може се уписати или на цело зк. тело или на идеални део. Код сувласништва уписује се на сувласничке квоте. Хипотека се може и делимично преносити (§ 13 зозк). Зал. право према начелу специјалности мора се уписати у одређеној своти ма које новчане вредности у оптицају. Камате се морају уписати (ст. I §-а 14 зозк). Велики је спор изазивала незгодна стигализација § 17 Зозк (иста као и код аустр. узора), према којој

¹²⁾ В. моју расправу „Стицање права на физичким деловима некретнина“ у 11 бр. „Правосуђа“.

„трогодишњи заостаци који веровнику припадају на основу уговора или закона имају подједнако првенство као и главница“. Многи доводе ову норму у везу с § 14 зозк и траже и за те каматне заостатке претходан упис, а многи признају тим кам. заостацима зал. право и без уписа камата. Пракса¹³⁾ је већим делом решила овај спор признајући зал. право каматним трогодишњим заостацима зал. право без претходног уписа по § 14 зозк. Зал. право стечено за главну ствар вреди за трошкове парнице и извршења (§ 16 зозк). Исти ред првенства с уписаном главницом имају и трогодишњи заостаци рента, приноса за издржавање и друге периодичне чинитбе (§ 18 зозк). Хипотеком се може везати исто потраживање и више зк. тела истог власника, у ком случају говоримо о симултаном хипотеци (§ 15 зозк.). Код симултане хипотеке увек се једно зк. тело сматра и означава главном, а остала споредном хипотеком. То одговара и принципу прегледности уписа. Не сматра се симултаном хипотеком, ако се за дуг једног сувласника дозволи упис зал. права на све сувласничке делове. Хипотекарно право стечено на једном идеалном делу не протеже се на касније стечене делове. Опсег хипотеке одређује упис. Заложно право протеже се на цело зк. тело са свим припатцима. С опсегом зк. тела мења се и опсег хипотеке. За плодове потребан је посебан правни акт. Ако је предмет хипотеке фабрика, тада се зал. право протеже и на уграђене стројеве и остале иначе покретне припатке земљишта.

Хипотеком се могу оптеретити и сва остала стварна права ако нису строго лична. Заложно се право може уписати под свим допустивим условима. Хипотека иде у корист трећег лица, а не власника. Наше право не зна, дакле, за чисту власничку хипотеку. За тражбине из отворенога кредита или за евентуално обештећење (за накнаду будуће штете) може се стећи зал. право (кредитна или кауциона хипотека, ст. 2 § 14 зозк).

Уписом се могу обезбедити и службености (*servitutes*). Објект службености може бити цело зк. тело, па и стварно одређени део (ст. 2 § 12 зозк). Службености се уписују код повласног добра на пописном, а код послужног добра на теретном листу.

Уписом се могу обезбедити и сва остала стварна права, а од обвезних само изричито у § 9 зозк (в. напред) напоменута.

Књижна се права могу преносити свим правним пословима *inter vivos* и *mortis causa*, ако нису изузетно везана забраном отуђења и оптерећења.

¹³⁾ Д-р Мих. Вуковић, „Заложно право обезбеђење камата“ у 6 бр. „Адв. Гласника“, Н. Сад, 1931.

Према принципу приоритета први је онај, чија је молба за упис најпре стигла надлежном суду (§ 29 зозк). Код условних уписа (предбележби) право важи од часа уписа (*ex tunc*), а не од часа оправдања (§ 47 зозк). Уписом стечени првенствени ред може се другом уступити свим допуштеним правним пословима. Код уступа права првенства интегрално важи принцип заштите стеченог права (§§ 29—35 зозк).

Књижна права престају само брисањем уписа из гл. књиге.

Земљишнокњижни суд поступа начелно само по молбама заинтересованих (§ 83 зозк). По званичној дужности врши се упис само у законом предвиђеним случајевима у интересу што веће тачности земљ. књиге, нарочито у оставинским стварима (§§ 84 и 85 зозк) и код намерног одуговлачења уписа досуђених права (§ 86 зозк).

Молбу за упис може поднети свако и за њу није прописана адвокатска контра-сигнатура нити особита нека формалност. Из ње се мора одређено видети захтев странке. Место повериоца, који је *in toga* молбу може поднети и порук (§ 89 зозк), а код заједничких права и без посебног пуномоћја ма који удеоник (§ 90 зозк). Молба се може дати и усмено на записник пред среским судом, који је надлежан о месту лежишта непокретности (§ 82 зозк). Ако исправе нису састављене на југословенском језику, тада се мора поднети „сасвим веродостојан превод“ (§ 99 зозк). Више или друго од тражења не може се дозволити (§ 106 зозк). Ради сачувања права првенства уписује се и одбијање молбе (§ 109 зозк). Странка се о решењу обавештава достављањем целе одлуке (§ 132 зозк). Против решења има странка право рекурса у року од 30 (у земљи), 60 (ако странка станује у европским државама) и 90 (ако станује у ваневропским крајевима) дана (§ 137 зозк). Сам суд не сме ни услед представке странке да преиначи своју странкама већ достављену одлуку (§ 136 зозк). У рекурсу не сме бити новума. Рекурси се подносе увек првостепеном суду ради убележења у односном улошку. Ако другостепени суд одбије рекурс, тада више нема места даљем рекурсу (§ 140 зозк). Учинак је удовољеног рекурса *ex tunc*, тј. од часа подноса молбе, а не од часа удовољења. Ако се удовољи рекурс губе правну важност и сви међууписи, јер њихова правна судбина зависна је од исхода тог рекурса.

Код оснивања земљ. књиге ваља разликовати т. зв. „прво“ и „ново“ оснивање земљ. књига. Прво је оснивање оно, где у опште дотле није било никаквих земљ. књига. Такво се сада обавља на подручју касационог суда у Београду у неколико срезова. Ново оснивање односи се на подручја, где је земљ. књига већ била уведена, али се земљ. књига дуготрајном употребом уништила или оштетила и сл.

Оба поступка предвиђа и нормира Закон о унутрашњем уређењу, оснивању и исправљању земљ. књига. Оснивање као судско административни посао обављају повереници као делегирани органи суда. Код првог оснивања надзор над тим изузетно врши Министарство правде, а иначе надлежни окружни суд (§ 15 зос). Повереник установљује фактично стање и власничке одношаје (§ 22 зос). Када састави улошке предаје их надлежном средском суду (§ 31 зос), а Министарство правде односно (код „новог“ оснивања) апелациони суд јавним прогласом позива све заинтересоване да пријаве средском суду своја права на непокретности (§ 41 зос). Тиме почиње т. зв. поступак за исправљање земљ. књига. Рок је за пријаву тих права највише годину дана, а најмање шест месеци од дана прогласа. Последица је пропуштања пријаве права губитак могућности остварења тог захтева против трећих добронамерних стечника (ст. 2 § 39 зос). Ако међу странкама поводом оваких захтева не дође до поравнања, суд ће установити странку, која има у одређеном судском року да покрене парницу ради остварења тог права (ст. 3 § 48 зос). Општа је карактеристика поступка земљишнокњижних судова, да они не решавају спорна питања о праву. Поднесени се захтев (приговор) одмах забележава у земљ. књигу ради сачувања првенственог реда. Исто бива и с правним лековима (рекурсима).

Д-р Фердо Чулинџић

УПОТРЕБА ПРАВНИХ ЛЕКОВА У СТЕЧАЈНОМ ПОСТУПКУ

Употребу и поступак по правним лековима у стечајном поступку нови Стеч. закон регулише у основици с обзиром на принципе постављене у новом Зак. о суд. поступку у грађ. парницама за Краљ. Југославију. Како пак он ни до данас није у целости добио обавезну снагу на територији правног подручја апел. судова у Београду и Скопљу, то судови на тој територији имају прилично тешкоћа и нејасности у погледу права употребе правних лекова у стечају као и поступка по употребљеним правним лековима. Јер не само да се правни лекови по новом грађ. парничном поступку разликују по називима од правних лекова по старом поступку, који се и дан данас примењује на територији горњих судова, него се битно разликују и у погледу употребе и у погледу поступка по правним лековима. У место досадашњег уобичајеног и у народу укоренењеног назива „жалба“, нови стеч. закон усвојио је сасвим правилно, с обзиром на нови грађ. парнични поступак који не познаје правни лек под називом „жалба“, — да се правни лек употребљен у стечају зове рекурс. Какве је природе рекурс и против којих судских одлука изјављује се ми то још не знамо. Објашњење за ово морамо потражити у новом грађ. поступку.

По одредби § 303 старог грађ. суд. пост. закључења судска су: пресуде, решења или наредбе, а по §§ 320 и 330 истог поступка закључења виших судова могу бити и у виду примедаба. Правном леку има места само против пресуда и решења, а против наредба односно примедаба судских нема места правном леку — §§ 309, 322, 332 и 333 грађ. суд. пост. По новом грађ. парн. поступку пак суд доноси своје одлуке или у виду пресуда или у виду закључака. Чим је правни спор сазрео да се према принетим доказима може окончати, онда суд доноси своју одлуку у виду пресуде — § 486 Грађ. парн. пост. Но ако суд не одлучује *пресудом*, онда сваку другу одлуку по дотичном правном спору доноси *закључком*. Овај опет по својој садржини може бити или *решење* или *наредба* или *налог* — § 521. грађ. парн. пост. Као што се из наведеног види по старом поступку има три односно четири врсте одлука док по новом поступку има свега две и то: пресуде и закључци. По правилу и против пресуда и против закључака има места правном леку. Правни лек употребљен противу пресуде може бити само *призив* и *ревизија*, а правни, лек изјављен противу закључка може бити само *рекурс* — §§ 555, 596 и 608 грађ. парн. пост. Док је стари поступак искључивао право употребе правног лека противу судске наредбе односно примедбе, дотле нови поступак допушта употребу правног лека и против наредба и против налога, јер као што смо напред изнели и ове судске одлуке улазе у назив „закључак“.

Пошто смо видели који се правни лек зове рекурсом и против којих се судских одлука улаже, онда је потребно да видимо како Стеч. закон регулише судски поступак по изјављеном рекурсу. Одговор на ово питање можемо наћи у одредби §-а 188 стеч. закона. Овај законски пропис гласи: „Рок за рекурс износи осам дана; у рекурсу се могу износити нове околности и нова доказна средства.

Уколико овим законом није наређено што друго могу се наредбе и одлуче стечајног судије побијати рекурсом апелационом и касационом суду (§ 622 Законика о судском поступку у грађанским парницама). Но у погледу одлука исменутих у § 167, допуштен је рекурс Касационом Суду и онда, кад је апелациони суд одлуку стечајног суда потврдио.

Осим у случајевима, означеним у § 616 Законика о судском поступку у грађанским парницама може сам стечајни судија, односно сам стечајни суд рекурс уважити, ако се побијена наредба или одлука још може променити без штете за којег учесника у стечају.“

Као што се види законодавац је у II одељку цитираног §-а поставио опште правило о томе: *које се судске одлуке у стеч. поступку могу побијати рекурсом*. Али стилизација је тако непотпуно изведена, а нарочито у првом ставу, да на први поглед изгледа да се могу побијати само одлуке и наредбе стечајног суда, у колико, разуме се, закон изрично није наредио да на извесну одлуку стеч. суда и судије нема

места правном леку. Међутим то опште правило важи не само у погледу одлука стеч. судије већ и за одлуке стеч. суда. Ово се изводи посредно из ст. II од. II и од. III цитираног зак. прописа, где се помиње поступак по правним лековима изјављеним на одлуке стеч. суда.

Исто тако нејасна је стилизација у погледу питања, дали се свака одлука рекурсног суда, односно апел. суда, побија рекурсом Касационог суда без обзира дали се одлука првост. суда (судије) одобрава или поништава. Али из израза: „Но у погледу одлука поменутих у § 167, допуштен је рекурс Кас. суду и онда, кад је апел. суд одлуку стеч. суда потврдио“, изводи се *argumentum ex-contrario* закључак, да је правило да нема места правном леку против одлуке рекурсног (апелационог) суда ако се том одлуком потврђује одлука првост. суда (судије), а изузетно од тог правила за одлуке по § 167 стеч. закона допуштен је рекурс Кас. суду и онда кад је апел. суд изјављени рекурс одбацио и тиме одлуку првост. суда одобрио. Ван овог случаја значи по правилу нема места правном леку на одлуку рекурсног суда којом се одлука стеч. суда или судије потврђује. На овај закључак наводи нас и та околност што поменути § 188 стеч. зак. у погледу употребе рекурса упућује на одредбу §-а 622 Зак. о суд. пост. у грађан. парницама. Овај пак пропис у I и III одељку каже:

„Није допуштен рекурс: против закључка другостепеног суда којим се потврђује побијани закључак првостепеног суда, против одлуке другостепеног суда о парничним тровшковима или о пристожбама вештака или сведока, као и против одлука другостепеног суда у споровима због сметања поседа.

Ако рекурски суд нађе да је рекурс против закључка другостепеног суда уложен из обести или само ради одуговлачења ствари онда ће изрећи казну због обести против улагача рекурса или адвоката који је потписао рекурс.“

Дакле из свега наведеног види се, да су одлуке рекурсног суда по форми у виду закључка али по садржини могу бити или решења или наредбе или налози првост. суду, и да на закључке рекурсног суда којима се ниште одлуке првост. судова (судија) има места рекурсу Касац. суду.

С обзиром на то што рекурсни судови, односно апел. судови у Београду и Скопљу своје одлуке по стеч. предметима, имајући у виду чл. 7 под 1) Закона о увођењу у живот стеч. закона о принудном поравнању ван стечаја, примењујући стари грађ. суд. поступак, доносе или у виду решења кад одлуку првост. суда одобравају, или у виду примедба, кад одлуку првост. суда ниште, — настаје питање да ли заинтересовани могу изјавити рекурс на примедбе апел. суда, пошто, као што смо напред изнели, само на такву одлуку рекурсног суда којим се ништи одлука првост. суда, има места рекурсу Касац. суду. Међутим из одредбе § 320 стар. грађ. суд. пост. види се, да на примедбе вишег суда у опште нема места правном леку. И следствено томе кад апел. суд поништи решење о отварању стечаја, онда суд I степена по-

ступајући до примедбама апел. суда као обавезним по § 320 ст. грађ. суд. пост. доноси друго решење о отварању стечаја или о одбијању предлога веровника да се стечај отвори. Оваква пракса од стране судова погрешна је и није по све на закону основана. Јер поступајући овако дошли би до тога правила у стечају да се у опште одлука рекурсног суда односно апел. суда не може побити правним леком, што је свакако противно принципу постављеном у цитираном § 188 стеч. закона.

Услед тога што се у стеч. поступку по питању употребе правних лекова и поступка по изјављеном правном леку погрешно поступало у већини судова примењујући принципе о правним лековима по старом грађ. суд. поступку, долазило се до тога, да готово ни једна одлука рекурсног суда, којом се ништи одлука првост. суда, није могла доћи на расматрање по рекурсу Касац. Суду. И следствено томе многи Окружни и првост. судови поступајући по примедбама апел. суда (као обавезне по њих) доносили су нова решења у смислу примедба, па по рекурсу изјављеном од заинтересованих тај исти предмет понова се враћао апел. суду да расматра решење првост. суда које је донето на основу примедба истог суда.

Оваква пракса у основици је погрешна, јер ни § 188 стеч. зак. ни § 622 нов. грађ. пар. пост., који се имају једино применити по питању правних лекова у стечају, такав поступак не предвиђају. У вези са оваквом погрешном праксом често пута појављивало се питање: да ли ће суд првог степена поступајући по примедбама апел. суда, којима се ништи решење првостепеног суда о отварању стечаја, и доносећи друго решење о отварању стечаја, у овом другом решењу поново објављивати отварање стечаја и одређивати рокове предвиђене у § 79 стеч. зак.; као и да ли ће се понова проглас прибити на судској табли и тиме рачунати дејство стечаја на правна дела дужникова у будућности и прошлости од овог дана или од дана када је раније проглас прибит на судској табли, кад је све то учињено раније приликом доношења првог решења о отварању стечаја. Међутим кад би се применила правна правила предвиђена у § 188 стеч. зак. у вези § 622 нов. грађ. пар. пост. до овакве нејасне правне ситуације не би се ни дошло, пошто расматрајући одлуку суда првог степена апелациони суд би унео решење или да одобрава решење првостеп. суда, у ком случају даљем правном леку нема места, или да се уважава рекурс и поништиће решење првост. суда у ком случају такво решење апел. суда подлежи расматрању Кас. Суда по изјављеном рекурсу.

Према свему наведеном изводи се закључак, да рекурсни односно апелациони суд по благовремено изјављеном рекурсу расматрајући решење првостепеног стечајног суда (судије) мора донети своју одлуку о уважавању рекурса и поништају побитог решења и по форми и по садржају у виду

решења, како би заинтересовани то решење могли побијати рекурсом Касационом Суду, а не примедбама да поништи побијано решење против којих није допуштен никакав правни лек.

При завршетку овог нашег излагања сматрамо за потребно да констатујемо и то, да је у § 188 од. III стеч. закона постављено и једно и друго правно правило, које је новина како за наш стари грађ. суд. поступак тако и за стари стеч. поступак. На име да и стеч. судија и стеч. суд може своју одлуку нападнуту рекурсом сам променити уваживши разлоге и доказе у поднетом рекурсу, ако се тиме неће причинити каква штета коме од учесника у стечају. Чим је законодавац у поменутом зак. пропису допустио да се у рекурсу могу износити нове околности и нова доказна средства онда је ово правило сасвим умесно дошло да суд првог степена може своје решење изменити и саобразити га новим доказним сретствима и новим околностима, кад увиди да му је донето решење неосновано. Али услов да та измена следеће само у том случају ако се тиме не наноси штета коме од учесника у стечају није јасан, јер се не види на какву се штету односи тј. да ли се односи само на материјалну непосредну штету или пак на вређање каквог права заинтересованог у ком случају горње правило је илузорно и без практичног дејства, пошто свака измена судске одлуке скопчана је са вређањем извесног права противне стране, односно свака таква одлука (решење) може бити на штету једне од заинтересованих странака. Ово правило предвиђено је и у § 616 грађ. пар. пост. али само за извесне случајеве у погледу закључака који се тичу самог управљања парницом, а није условљено да се том изменом побијеног закључка неће нанети штета коме од учесника у парници.

Дионисије Продановић

Заменик вишег државног тужиоца у Скопљу

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Новији пактови о ненападању у источној Европи

Келогов пакт је ван сумње најзначајнији међународно-правни акт којим су државе после Светскога рата подвукле жељу да се у будуће онемогуће ратни напади. Ван сумње да овај пакт сам по себи још не значи да су ратови за увек ишчезли. Ратови су социалне појаве које ће се с времена на време опет појављивати, и поред Келоговог пакта и осталих међународних уговора и споразума закључених у оквиру Друштва народа или ван њега. Ваља бити свесан тога да још није наступило стање вечнога мира између држава. Али зато ипак не треба потцењивати значај међународних споразума којима се тежи да се ратови ако не сасвим онемо-

гуће а оно бар што је могућно више избегну. То је била главна идеја држава које су приступиле Келоговом пакту. И ако су знале да се њиме ратови не скидају на свагда са светске позорнице, државе су приступиле овом пакту манифестујући тиме своју жељу да се избегне што више могућност ратова. Овим би се могла објаснити једнодушност држава које су приступиле Келоговом пакту.

Но и после приступања Келоговом пакту, неке државе сматрале су за корисно да закључе низ двостраних међународних уговора са својим суседима, којима би се узајамно обавезале да једна другу не нападају. У овом погледу занимљиви су нарочито пактови о ненападању (*pactes de non aggression*) које је у новије време закључила влада Совјетске Русије са својим западним суседима и са Француском. У току 1932 године Совјетска Русија закључила је такве пактове са Финском, Пољском, Летонијом, Естонијом и Француском, док преговори са Јапаном и Румунијом нису довели до закључења пактова.

Келоговом пакту приступила је и Совјетска Русија 1929 године, потписивањем протокола о приступању овом међународном уговору. Но још пре тога совјетска влада предложила је Пољској да закључе један пакт о ненападању. Преговори између ове две државе у то време нису завршени, али су добили нарочити значај крајем 1931 године, кад су отпочели преговори за закључење пакта о ненападању између Француске и Совјетске Русије. Француски претставници су, додуше, парафирали пројект једног пакта, али су коначно потписивање његово везали за услов да сличне пактове закључе државе суседне Совјетској Русији, у првом реду Пољска и Румунија, савезници Француске. Остале балтичке државе имале су такође да закључе сличне пактове са Совјетском Русијом. Почетком 1932 године потписан је први такав пакт између Совјетске Русије и Финске. Једним кратким уговором од девет чланова обе државе су се обавезале да узајамно поштују данашњу границу између њих и да одустају од напада једне на другу и одржавају стриктну неутралност ако на једну од њих нападне нека трећа или неке треће државе. Но ако једна од њих нападне неку трећу државу, онда друга уговорна држава има право да одмах откаже овај пакт. Обе се државе обавезују да неће учествовати у ма ком међународном уговору, споразуму или конвенцији која би отворено била уперена против друге саговорачке државе, а противна, било формално било по суштини, овом уговору. Но овим пактом се не мењају међународна права и обавезе које проистичу за једну од саговорачких држава из уговора закључених пре овога пакта, у колико у тим уговорима не би било елемената напада у смислу овог пакта. Предвиђено је да се спорна питања између две државе изнесу пред арбитражне комисије.

Овај пакт је закључен на три године, али се аутоматски продужује још за две године, ако га једна од уговорница не откаже шест месеца пре истека његовог рока. — Као што се види, овим пактом проглашена је неповредност границе између Финске и Совјетске Русије, и сем тога призната важност уговорима које су свака од њих раније закључиле, што се нарочито односи на обавезе Финске као чланице Друштва народа. Овим пактом су решена извесна спорна питања у области Карелије, али њиме није онемогућена револуционарна пропаганда, коју Трећа Интернационала води из Русије.

25 јануара 1932 год. парафиран је пакт између Пољске и Совјетске Русије, у чијем је уводу наведено да се њиме допуњује Келогов пакт. Обе државе се одричу рата као средства националне политике и обавезују се да се уздрже од агресивне акције која би била уперена против њихове територијалне неповредности и политичке независности. Оне се обавезују да ни посредно ни непосредно неће помагати неку трећу државу која би напала једну од њих; али ако која од њих нападне неку трећу државу, друга има право да одмах откаже пакт. Оне се обавезују да не учествују у ма каквом споразуму који би био очевидно уперен против друге државе. Но међународне обавезе и права из уговора закључених пре овог пакта остају на снази, у колико у њима нема елемената напада против друге саговорачке државе. Предвиђен је нарочити поступак измирења (*de conciliation*), који ће се прописати нарочитом конвенцијом, као интегрални део пакта. И овај је пакт закључен на три године, с тим да се аутоматски обнавља за две године, у колико не буде отказан у предвиђеном року. — У време кад је овај пакт парафиран, пољски Министар иностраних послова изјавио је да пакт неће бити ратификован док се не закључи сличан пакт између Совјетске Русије и Румуније. Пољска је схватила да овим пактом Совјетска Русија признаје садашње стање граница, а с друге стране пакт даје могућност да га Пољска откаже у случају руског напада на Румунију. Али, ове изјаве проузроковале су нарочито живе коментаре у немачкој штампи. Немци су наглашавали да Совјетска Русија овим пактом обећава неповредност *источне* границе Пољске, те да је према томе изузета немачко-пољска граница, као и питање „коридора“ и Источне Пруске. — Све до јесени 1932 године ово стање остало је непромењено. 25 јуна потписан је пољско-руски споразум у вези са овим пактом, и предвиђено да ће се пакт допунити једном конвенцијом о измирењу и касније и једном конвенцијом о арбитражи. 23 новембра пакт је потписан у Москви, а 27 новембра претседник Пољске републике ратификовао га је указом, јер влада није хтела да га поднесе парламенту.

Пакт закључен 5 фебруара 1932 год. између Летоније и Совјетске Русије исти је као и пољско-руски пакт, са тим изузетком што не садржи одредбу којом се предвиђа обавезна неутралност једне државе саговорнице ако друга ступи у сукоб са неком трећом државом или са коалицијом држава. Ова је одредба изостављена стога што је питање неутралности уређено уговором о миру између Летоније и Р. С. Ф. С. Р. од 11 августа 1920 године.

Парафиран још августа 1931 године, пакт о ненападању између Француске и Совјетске Русије потписан је у Паризу, 29 новембра 1932 год. Овај пакт, који је закључен такође као допуна Келоговог пакта, садржи седам чланова. Свака од две државе уговорнице обавезује се према другој да неће прибећи против ње, било сама било у заједници са неком трећом или неким трећим државама, ни рату нити каквом другом нападу на суву, на мору или у ваздуху, и да ће поштовати неповредност територија које се налазе под сувереношћу друге саговорнице или које она претставља споља и контролише управу (тима су обухваћене и све колоније као и земље под мандатом којима управља Француска). Ако на једну од саговорница напада нека или више трећих држава, друга саговорница се обавезује да неће помагати нападача (одн. нападаче) ни посредно ни непосредно, за време трајања сукоба. Ако једна саговорница нападне неку трећу државу, друга саговорница може одмах да откаже овај пакт. Горе наведене обавезе не ограничавају нити мењају права и обавезе обеју саговорница из уговорâ које су ове закључиле пре ступања на снагу овог пакта, а свака саговорница изјављује да до сада није везана никаквом обавезом да учествује у нападу који би предузела нека трећа држава. Свака саговорница се обавезује да за време трајања овог пакта неће учествовати ни у ком међународном споразуму којим би се практично забрањивала куповина или продаја робе или онемогућавање кредита другој саговорници, и да неће предузети мере којима би се друга саговорница искључила из учешћа у њеној спољној трговини. Свака саговорница се обавезује да поштује у сваком погледу сувереност или власт друге странке на њеној територији, како је дефинисана у чл. 1 овог пакта, да се не меша ни на који начин у њене унутрашње послове, нарочито да се уздржи од ма какве акције којом би се изазвала или помагала ма каква агитација, пропаганда или покушај интервенције у циљу повреде њене територијалне целокупности или насилног преображаја политичког или социјалног поретка у целој држави или на делу њене територије. Свака саговорница обавезује се нарочито да неће стварати, штитити, снабдевати или допустити на својој територији ни војне организације чији би циљ био оружана борба против друге саговорнице, нити организације које

себи придају својство владе или претставништва целине или дела територије друге саговорнице. Обе државе, пошто су већ признале у општем пакту о одрицању од рата од 27 августа 1928 год. (Келоговом пакту) да ће тражити решење свих спорова, какве било природе или порекла, који би избили између њих, само мирним средствима, потврђују ову одредбу, и да би јој дале дејство, прилажу овом пакту једну конвенцију о поступку измирења. Пакт није закључен за одређени рок већ ће важити неограничено док га једна саговорница не откаже, и од дана таквог отказа још годину дана.

Закључење пактова са Пољском и Француском задржано је извесно време што је тражен начин да се у исто време закључи и један такав пакт између Совјетске Русије и Румуније. Од Светскога рата између ове две суседне државе не постоје нормални дипломатски односи, и неколико спорних питања не могу да се реше услед потпуно супротних интереса. Ни приликом закључења пактова о ненападању са својим западним суседима Совјетска Русија није узимала у обзир Румунију. Но како су Француска и Пољска условљавале потписивање ових пактова закључењем пакта између Румуније и Совјетске Русије, између ових држава вођени су у току прошле године преговори по овом питању. Главно спорно питање између ове две државе је питање Бесарабије. Совјетска влада све до данас није признала присаједињење Бесарабије Румунији, и кад год су између ње и румунске владе поведени преговори, они су брзо прекинати пошто је влада Совјетске Русије вазда тражила да се у Бесарабији проведе плебисцит, разуме се пошто Румунија пружи све могуће правне гаранције за слободну изјаву воље становника Бесарабије којој ће се држави придружити. Румунија у опште није пристајала да разговара по том питању, стојећи на гледишту да јој је Бесарабија припојена уговорима о миру и да се не може постављати питање плебисцита у њој. 1924 године Совјетска влада створила је у Украјини, на румунској граници, на левој обали Дњестра, једну малу аутономну републику под именом „Република Молдавија“, која је у ствари постала центар пропаганде за одвајање Бесарабије од Румуније. Приликом десетогодишњице сједињења Бесарабије са Румунијом, 1928 године, у целој Совјетској Русији приређене су велике манифестације против Румуније. Совјетска влада у свакој прилици истиче своје претензије на Бесарабију. Примера ради можемо поменути да је Совјетска влада назвала престоницу мале молдавске републике, Бирзулу, „привременом престоницом“, и вазда истиче да је права престоница Кишињев, који се сада налази у Румунији. За последњих четрнаест година питање Бесарабије није се ниуколико променило, те Совјетска Русија није пристајала да закључи ма какав споразум са Румунијом на бази данашњег стања

ствари. Ипак, на захтев Пољске и Француске поведени су преговори између Румуније и Совјетске Русије. Као и раније, и овог пута преговори су прекинути услед питања Бесарабије. Док је румунска влада тражила да се пактом обухвати „територија на којој свака држава саговорница врши сувереност“, делегати Совјетске Русије тражили су да се изузме питање Бесарабије и наглашавали су да је то питање отворено. Услед тога преговори поведени у Риги, прекинути су после неколико дана.

Септембра 1932 године, кад је већ постигнут споразум о потписивању пактова са Пољском и Француском, поведени су у Женеви нови преговори између Румуније и Совјетске Русије. Но овим преговорима се успротивио претставник Румуније у Друштву народа и посланик у Лондону, Титулеско. У знак протеста против своје владе он је поднео оставку, изјављујући да су сви преговори са Совјетском Русијом бескорисни. Титулескова оставка изазвала је пад владе у Румунији, и у новој влади Титулеско је узео портфељ Министра иностраних послова. И ако нису настављени непосредни преговори са Совјетском владом, посредством француске владе измењене су почетком новембра ноте између румунске и совјетске владе. Совјетска влада је предложила да се у руско-румунски пакт о ненападању унесе једна формула, којом би се, помињући „постојеће спорове“ између ових држава, резервисало питање Бесарабије; румунска влада одбила је ту формулу. 23 новембра у румунској Скупштини Титулеско је одржао велики говор у коме је изложио ток преговора и разлоге неуспеха. Сем тога нагласио је да неуспех румунских преговора не спречава ратификовање пактова са Француском и Пољском, пошто њихов положај није сличан положају Румуније. И заиста, као што смо горе изложили, неколико дана касније ратификовани су француско-руски и пољско-руски пакт о ненападању.

И ако не желимо да потцењујемо значај пактова закључених у току 1932 године, морамо да констатујемо да цео систем нема велики практичан значај без пакта са Румунијом. Совјетска Русија је од 1920 године до сада закључила велики број уговора са многим државама. Но ипак сви ти уговори нису променили њено држање према свима осталим државама, које нису основане на марксистичком класном систему, као ни према Друштву народа. Један комунистички правник, Коровин, једном приликом отворено је изјавио да Совјетска Русија и Друштво народа немају и не могу имати исту концепцију међународнога права: „нормални међународни односи између држава социјалистичког режима и буржоаског режима не могу се остварити“. Како се ове доктрине, које су основи Совјетске државе, могу довести у склад са међународним уговорима које она закључује, питање је на које ће само будућност моћи да одговори.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Финансиско стање државних железница. — (Пред новом железничком тарифом).

I Генерална Дирекција железница као управа предузећа државних железница спремила је нацрт нове железничке тарифе, која се и по својој унутрашњој структури, по класификацији, по својим ставовима и прописима знатно разликује од до сада важеће тарифе. Нацрт нове тарифе има да претресе Тарифски одбор, који као саветодавно тело има да стави своје примедбе, приговоре и предлоге, па да затим тарифа одлуком Министра саобраћаја ступи на снагу. Ранија локална тарифа, лучка тарифа и изузетна тарифа спојиле су се у један систем железничке тарифе. Са гледишта тарифске технике нова тарифа несумњиво претставља напредак у поређењу са ранијим тарифама. Она је унутрашње више повезана и прегледнија. Очигледно је да се железничка управа користи својим ранијим искуствима и хоће да пружи привреди и железничким службеницима тарифу са којом ће моћи лакше руковати него са досадашњим тарифама. Друга страна нове тарифе је њена класификација ставова, тј. одредбе по којим ставовима се имају поједине врсте робе превозити. И са ове стране пружа нацрт тарифе једну новину. Она је у већем тарифском оптерећењу највећег броја врста робе, која се на железници превози. Ово намеравамо оптерећење износи просечно око 30%. То значи да би по новој тарифи народна привреда имала да плаћа железничком предузећу за превоз робе око 300 до 400 милиона динара годишње више. Оправдање повишења налази се у чињеници да је превоз робе, нарочито у 1932 години, знатно опао (за око 15 до 20%), опали су дакле и приходи железница. Железнички издаци опет не могу да се спуштају у томе сразмеру.

Тарифски одбор као саветодавно тело, које има да проучи нову тарифу, јесте једна економско-политичка установа која поред решавања искључиво техничких проблема конструкције железничке тарифе и висине њених ставова, као и последица и дејстава тарифе на народну привреду, има за задатак да испитује и финансиско стање државних железница. Чланови одбора су претставници установа и организација заинтересованих група (привредних Комора, индустријских и задружних савеза) и економски и финансиски стручњаци (или бар они који би морали да буду по прописима о тарифском одбору). Према томе, одбор треба да је састављен из групе претставника интересената (пољопривреде, трговине, индустрије) и групе независних и пословно и лично незаинтересованих стручњака. Природно је, да је у нашој земљи врло тешко наћи независних и лично и пословно незаинтересованих стручњака (јер су стручњаци по правилу претставници или намештеници привредних заин-

тересованих организација). А далеко боља повезаност и збијеност градске привреде и боља организација заступава њених интереса него што је то у пољопривреди омогућује да и у овом одбору интереси индустрије буду бројније заступљени и да њени претставници буду стручно на већем нивоу од броја и квалитета заступника интереса пољопривреде.

II. Ако се хоће имати ма каква чврста полазна основа за одређивање тарифског оптерећења мора да се добије јасна слика о железничким финансијама, о железничком буџету, о групама железничких расхода и о репартицији тих расхода по појединим гранама железничке службе. Подаци о стању железничких финансија данас су тако шутори и непрегледни, неприступачни чак и најужем кругу стручњака. Железничка тарифа о превозу робе није нека прелазна мера, која се доноси да се железничка управа реши тренутних финансиских тешкоћа, није краткотрајног, привременог и пролазног значаја, него је главни инструмент за набавку средстава за издржавање железничког предузећа, она је уопште трајног карактера. И зато што је она трајног карактера, основи на којима почива морају да резултују из стварног финансиског стања предузећа. Железничка управа хоће да њени приходи покрију њене расходе, али она још увек избегава, да ови приходи покрију, као што је и оправдано, не само расходе експлоатације, него и расходе амортизације, пензија и обнове материјала (природно би било без нових грађења пруга). Али се не може знати да је неко повећање железничких прихода нужно, ако нема прегледа железничких расхода и не зна се на шта све ови расходи иду. О железничким расходима о појединим групама расхода, сем непрегледности ставова државног буџета (неупотребљивог за ове циљеве) нема никаквог поузданог извора.

Југословенске државне железнице су једно привредно предузеће. И поред свих недостатака железница као државног привредног предузећа то је за наше време и нашу земљу најцелисходнији систем експлоатације железница. Али то ипак не може да значи да систем експлоатације југословенских државних железница не изискује поправке да ће државне железнице прећи у приватну својину, па чак ни у приватну експлоатацију. Мора се тражити да експлоатација државних железница буде што економичнија и рационалнија, да се железнице у своме газдовању што више приближе начелима газдовања приватног привредног предузећа у данашњем систему прометне, још увек претежно конкурентске привреде. Основно начело приватног предузећа је економност тј. вечита тежња да се са истим напорима или трошковима постигну већи резултати, или да се исти резултати постигну са мањим трошковима. Огледало рада привредног приватног предузећа је његов закључни рачун и годишњи

биланс. У оним земљама где је извршена макар какве врсте комерцијализација државних железница (то значи одвајање железничког предузећа од финансијског газдовања државе), железничко предузеће објављује сваке године свој годишњи биланс и јавност, заинтересоване организације и стручњаци могу да добију стручан преглед целокупног пословања. Потребно би било, да се такав биланс изради и за југословенске државне железнице и он није немогућ чак и при садашњем законодавству. Без таквога биланса свака тарифска политика је једнострана, произвољна и народно-економски штетна. Данас се тражи да приходи од експлоатације железница покрију издатке на пр. за субвенције поморству и за одржавање речне пловидбе. Ови износи иду у многе десетине милиона. Приходима од експлоатације железница покрива се и несразмеран део трошкова Министарства саобраћаја као органа врховне државне управе, ма да би железнице имале да сnose само један сразмеран део. Из прихода од експлоатације железница градиле су се железничке пруге ма да железничко-тарифско оптерећење народне привреде не може да буде такво да од савремене генерације и данашње народне привреде тражи средства која су овој највише потребна, а помоћу којих се имају да граде железничке пруге, којима ће се користити будуће генерације. На другој страни постоје велике групе чисто железничких издатака, који се покривају не из железничких прихода, него из средстава државног буџета. То су издаци за пензије пређашњих железничких службеника, издаци за камату и амортизацију железничких дугова учињених за железничке инвестиције, и за откуп пређашњих приватних железница (остављамо за сада на страну нерегулисано питање откупа вициналних железница). Коначно и сав материјал који су железнице добиле од државе за рачун репарација, уколико тај прелази вредности железничког материјала упропашћеног у рату, морале би железнице држави да плате. Кад би било могуће упоредити обе групе издатака, оних, што неправилно железнице врше за државу и место ње, са онима, које држава врши правилно за железнице и место њих, (зашто нам опет не достаје статистички материјал), тек би се онда могла добити слика финансиског стања државних железница.

До овога пречишћавања односа између државних и железничких финансија, између обавеза државе и обавеза железничког предузећа мора коначно доћи. Све док тога не буде, не може бити говора о томе, да се железнички расходи имају покривати железничким приходима, не може се одредити какви су железнички расходи (јер они нису само експлоатациони), према томе недостаје најпотребнија основа за одређивање железничких прихода.

Уколико пре буду пречишћени односи према држави односно према Министарству финансија, утолико пре ће бити могуће сазнати, колико је стварно средстава потребно железничкој управи за покриће свих њених трошкова, утолико пре ће се моћи видети једна одиста комерцијална железничка политика. Од уједињења до данас је протекло довољно времена да се сви ти односи среде поглавито кад се узме да су друге, нове земље, (на пр. Аустрија, Чехословачка) требале за тај посао много краћи период времена.

III. Комерцијална политика југословенских државних железница није утицала у правцу пречишћавања финансиског стања железничког предузећа. Она је само настојала да дође до оних средстава која су од ње тражена. И у овом конкретном случају доношења нове железничке тарифе са тенденцијом ка повећању оптерећења народне привреде тарифским ставовима не ради се о мерама доследне и планске комерцијалне политике него првенствено о покрићу дефицита, насталог од смањеног робног саобраћаја. Тражећи веће оптерећење тарифским ставовима, железничка управа не предлаже никакве дубље реформе које би железничко предузеће ставиле на здравије основе. Нова железничка тарифа доноси одиста нешто ново и боље али то је претежно тарифско-техничке природе, конструкција тарифе и израђенија номенклатура. Железничка управа изгледа није ни покушала да ма каквом реформом смањи железничке трошкове него само инсистира на томе, да се повећаним тарифским оптерећењем нађу приходи који су подбацили услед смањеног волумена саобраћаја. Железничка управа не зна и не може знати да ли ће волумен саобраћаја остати на садашњем смањеном нивоу, да ли се он неће смањити или можда ипак повећати. Шта ће бити ако дође до поновног смањења волумена? Према досадашњој пракси, железничка управа би просто опет приступила подизању ставова. Међутим повећани ставови могу у извесним случајевима да изазову смањење волумена саобраћаја и што повећања буду већа, вероватност постоји, ако остали привредни услови остану исти, да ће се волумен тим више смањити.

IV. У нацрту буџета Министарства саобраћаја за 1933-34 годину предвиђени су расходи оделења за грађење железница од 121.6 милиона динара. Ови се расходи имају да покривају из прихода од железничке експлоатације. Ма каква била нужда за грађење железница у нашој земљи, ове би се инвестиције морале вршити или на основу нарочитих зајмова или из буџетских вишкова државног буџета, а не из прихода од експлоатације железница. Иначе се долази до економски апсурдне ситуације да повећавајући оптерећење привреде тарифским ставовима железничка управа одузима привреди она средства, која су привреди данас највише потребна. Инвестиције се у сваком здравом предузећу

могу вршити само онда кад то привредно предузеће одбацује велике вишкове или кад може доћи до новог капитала путем повољног кредита. Али увек се инвестиције врше у времену повољне коњунктуре у привреди. У времену критичног стања у народној привреди мора се одустати од инвестиција, ма колико објекти, који треба да се подигну, били од користи. То је једно начело опште економије као што је начело економије железница да се железничко предузеће има издржавати својим средствима, али да се тарифски ставови железничке тарифе не могу употребити као средство за набавку капитала за грађење нових пруга. Стога је потребно да се и за железничке инвестиције, у овом изузетно неповољном времену за целокупну народну привреду, кад је формирање новог капитала у пољопривреди, трговини, индустрији и занатству постало скоро немогуће, нађу други извори а не приходи од експлоатација железница. А ако других извора нема, треба, докле се такви извори не отворе, одустати од грађења нових пруга. У осталом, инвестиције за нове железничке пруге, и због веће економности других саобраћајних средстава, због скупоће и нерентабилности нових пруга сведене су у свима земљама на најмању меру.

V. Између вредности робе, висине тарифског оптерећења и волумена саобраћаја постоји стална интерфункционална повезаност. Веће оптерећење при истој вредности робе може под извесним условима да смањи (често и врло осетно) волумен саобраћаја. Саобраћајне услуге имају обележје робе, која у прометној привреди има своју тражњу према томе, каква потреба постоји за њу и каква је њена цена (т.ј. цена саобраћајних услуга). Ако се повећају цене саобраћајних услуга (т.ј. тарифски ставови) може да буде за купца саобраћајних услуга (за поједина предузећа у народној привреди) потпуно нерентабилно куповање нових услуга. Цене саобраћајних услуга потискују тада продајну цену робе коју добија произвођач робе на ниже и подижу коначну цену коју плаћа потрошач, на више. За доброг тарифског политичара важне су при томе само оне две границе: једна, при којој произвођач неће више да уопште продаје (и производи) робу која се има превозити, и друга, при којој купац неће више да купује робу, јер су превозни трошкови сувише повећали њену коначну продајну цену. За управу је дакле од поглавитог значаја да тарифски ставови не смање волумен саобраћаја. Ми мислимо да је код неких масивних артикала, као што су дрво за гориво и угаљ тај случај већ наступио. (На пр. при превозу угља из неких домаћих рудника за Војводину превозни трошкови 10-тонске пошиљке износе више од вредности самога угља на руднику, превозни железнички трошкови за гориво дрво за неке релације у правцу Војводине износе до 200% вредно-

сти робе). Ма да није лако прецизно утврдити колико стаје железничку управу превоз једног тонског километра извесне робе, за масовне артикле, као што су угаљ и дрво, могли би се ови сопствени трошкови бар приближно израчунати. А има цео низ добара неопходно потребних било за непосредну потрошњу (гориво дрво) било за даљу производњу (угаљ), који би се с обзиром на своју малу вредност и с обзиром на то да их у појединим нашим крајевима уопште нема, морали преносити по цени која би била и испод сопствених железничких трошкова.

Али са народнопривредног гледишта није од значаја само то, да ли железница не губи на волумену саобраћаја због сувише високих цена својих саобраћајних услуга, него и то, да железничко тарифско оптерећење утиче на поделу националнога дохода, и да повећање тарифског оптерећења има у многоструком случају за последицу померање дохотка целих привредних грана (остављајући ту по страни врло важну околност да тарифско оптерећење одлучује и о топографском размештају појединих предузећа и култура).

Од последњег тарифског повећања у 1929 години цене су многим артиклима знатно пале. Оне су се у паду задружиле и поред већег пореског оптерећења и код извозне робе и поред промене курсне вредности националног важења. Пали су и индекс цена робе на велико и на мало и индекс коштања живота и индекс најамнице. Цена пшенице, једног масовног артикла, важног за железнички транспорт била је франко вагон утоварна станица септембра 1929 године 185/195 динара од 100 кг, септембра 1932 године само 120—135 динара, разлика у цени износи дакле око 30%. Сличан пад постоји и код осталих пољопривредних, сточарских и живинарских производа (јаја), много већи у цигларској индустрији, затим у индустрији израде од гвожђа (пад цена износи око 40%) итд.

Природно би било да железничка управа нађе у таквим приликама могућности, да се сниже превозне цене у односу према смањењу вредности робе. То би био потпуно нормалан пут у нормалном времену и једно снижење од 30% према досадашњим ставовима за масовне артикле ниске вредности олакшало би осетно велику привредну напетост. Потпуно је разумљиво, да би железничка управа могла да пође тим путем само тада, кад би у транспорт долазиле велике количине масовних артикала више или високе вредности, који би накнадили ону разлику што би настала од јефтине превоза јефтине робе.

Докле тога нема, и докле највећи део превозног волумена сачињавају добра ниже вредности, железничкој управи не остаје друго него да или снизи своје расходе и један њихов део издвоји из покрића од прихода од железничке експлоатације, или да повећа тарифско оптерећење дифе-

ренцирајући га што више према вредности, релацији и намени робе. Можда би било целисходно кад би железничка управа покушала да примени оба средства.

Мија Мирковић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Један случај губитка и поновног добијања пензије.

I. — Активни државни чиновник М. М. оптужен је у 1926 год. кривично и дисциплински за утају државног новца извршену у службеној дужности. У току поступка именовани, који је имао више од 35 година службе урачунљиве за пензију, користио се је одредбом последњег става члана 141 Закона о чиновницима од 1923 год. и пензионисан је по молби указом од 31 децембра 1927 год., а пензија му је регулисана решењем Министарства пошта и телеграфа од 19 јануара 1928 год. број 1894. — Пре пензионисања кажњен је пресудом Управног као дисциплинског суда у С. од 13 октобра 1927 год. број 2275 укором и заустављањем у напредовању за 1 годину дана. По жалби дисциплинског тужиоца Државни савет пресудом од 5 марта 1928 год. број 6886 одобрио је првостепену пресуду изменивши само казну на „писмени укор“ с обзиром на то, што је именовани у међувремену пензионисан, па се казна има одмерити по чл. 218 Закона о чиновницима од 1923 год.

У кривичном поступку кажњен је М. М. пресудом Апелационог суда у С. од 23 априла 1930 год. број 2387 са 6 месеци строгог затвора, губитком часних права за 1 годину дана и губитком државне службе. Ова је пресуда добила правну снагу 15 августа 1930 године. С обзиром на то, Министар саобраћаја решио је 17 јануара 1931 год. под П. Т. бр. 613, да раније решење о регулисању пензије престаје важити са 31 августом 1930 год. Именовани је против овога поднео тужбу Државном савету наводећи, да је Министар погрешно, што му је због казне губитка службе обуставио пензију, јер та казна не може проузроковати губитак пензије; она остаје неизвршива и само може да буде сметња за евентуално поновно постављење. Министар у свом одговору навео је, да је пензија обустављена не само због казне губитка службе, него и због казне губитка часних права. Државни савет пресудом од 5 маја 1931 год. број 12210 одбацио је тужбу као неумесну с ових разлога:

„Према чл. 132 Зак. о чиновн. од 1923 год. (по коме је Закону оспорено решење донесено) служба престаје кад је службеник осуђен на казну која по казном закону повлачи губитак службе. У томе случају службеник се отпушта — чл. 135 пом. зак. а отпуштање према овој одредби, значи и губитак права на пензију ако је то право било стечено. Према томе, осуда редовног суда на губитак службе значи и губитак права на пензију.

У овом случају тужилац је осуђен пресудом редовног суда на губитак службе, истина као пензионер у време изрицања речене пресуде, али за дело које је извршио док је био активни службеник. Он је осуђен за дело из § 319 у вези са § 49 и 61 Крив. закона зато што је, док је био у активној служби, утајио државни новац. Њему је суђено дакле за кривицу учињену у државној служби и осуђен је на губитак те службе услед чега би по чл. 135 пом. зак. имало да следује и његово отпуштање, а тога је последица према наведеном напред, и губитак права на пензију у колико ју је као службеник био стекао. А у томе ништа не мења чињеница што је у моменту доношења речене крив. пресуде већ био пензионисан, јер то пензионисање није могло, без изречног законског наређења, изменити дејство кривичне пресуде које је одређено самим законом.

Да је ово гледиште сагласно са законом види се и из тога што и по новом Закону о чиновницима од 1931 год. (§ 105) који би овде могао послужити као руководно начело, онај који се осуди на губитак службе или часних права губи и право на пензију“.

II. — После тога је указом од 28 октобра 1932 год. поменута пресуда Апелационог суда — којом је М. М. осуђен на 6 месеци строгог затвора, коју је казну издржао, на губитак часних права за 1 годину, у која се права поново вратио, и на губитак државне службе, — предата забораву у оном њеном делу, који се односи на губитак државне службе. — С обзиром на то, Министар саобраћаја решењем од 30 новембра 1932 год. П. Т. број 96956 ставио је ван снаге своје раније решење П. Т. број 613/31, којим је пензија била обустављена тако да је првобитно решење број 1894/28, којим је регулисана пензија, поново добило пуну важност. Главна контрола актом број 103197/32 дала је на ово решење своју сагласност. — Тиме је М. М. добио пензију како за будућност, тако и за све протекло време, без обзира на кривичну пресуду.

III. — Покушаћемо, да овај случај подробније размотримо, како би утврдили, је ли и у колико правилно поступљено. При томе треба у првом реду да обратимо пажњу на одредбе Зак. о чиновницима од 1923 год. Став 1 члана 132 овог закона гласио је: „По пресуди редовног суда служба престаје кад је службеник осуђен на казну која по казном закону повлачи губитак службе, или је сама казна губитак службе“. Позивање на Каз. зак. двојако је, помиње се казна која повлачи губитак службе као и казна која је сама губитак службе. Тада је на територији б. Краљевине Србије важио К. з. од 1860 год., који је поред осталих казни предвиђао, као главну, казну лишења звања и, као споредну, казну губитка грађанске части. Сем тога, губитак грађанске части наступао је по самом закону код сваке осуде на смрт, робију или заточење. Дакле од казни предвиђених српским К. з. од 1860 год. Зак. о чин. од 1923 год. у члану 132 имао је у виду ове казне: смрт, робију, заточење, лишење звања и губитак грађанске части. Активном

службенику, који је био осуђен на било коју од ових казни, престајала је служба отпуштањем. Тиме се је, без обзира на године службе, искључивала могућност пензионисања и могућност уживања пензије. По К. з. казна лишења звања могла је бити времена или трајна, казна губитка грађанске части била је времена (од 1 до 5 година), али као законска последица осуде на робију и заточење тај је губитак био трајан, а у Крив. суд. пост. била је предвиђена могућност поновног добијања изгубљених права. Међутим без обзира на то, Зак. о чин. од 1923 год. у тачки 4 члана 4 забрањивао је поновно постављење оног лица, које је било у државној служби, па му је ова престала због осуде на робију, заточење, лишење звања и губитак грађанске части. Дакле, једном изгубљена служба по пресуди редовног суда, није се могла више добити ни онда, кад је кривична пресуда у другим правцима имала временски ограничено дејство.

У погледу губљења пензије имао је Ч. З. одредбе у члану 154, по коме:

„Права на пензију губе: I. Службеници: 1. губитком држављанства или ступањем у службу стране државе без дозволе Министарског савета; 2. пресудом редовног или дисциплинског суда; 3. у случају предвиђеном у тач. 7 чл. 133; 4. у случају предвиђеном у тач. 8 чл. 133 ако дисциплински суд нађе да службеник треба да изгуби пензију; 5. у случају чл. 142; и 6. смрћу.

Ове одредбе обухватају и активне службенике и пензионере. Али, нас овде интересује само тачка 2, из које видимо, да је пензионер губио пензију пресудом редовног суда, а тај је губитак наступао (према §§ 18 и 34 К. з.) са осудом на смрт, робију и заточење као и са осудом на губитак грађанске части. И ако је казна губитка грађанске части по К. з. била времена, губитак пензије предвиђен је у Ч. З. као трајан, исто онако као што је и губитак службе био трајан. Где је законодавац хтео привремени губитак, он је то изречно и казао, као у тачкама II/4 и III/4 члана 154. Према томе и времену губитак грађанске части имао је за последицу трајан губитак пензије. Чини нам се, да ту не може бити сумње, али ако би се сумња појавила и ако би се у сумњи закон тумачио што више у корист осуђенога, требало би закључити бар то, да се пензија губила за толико времена, колико је трајао губитак грађанске части.

Овакво је стање било у времену од 1 септембра 1923 год. до 31 децембра 1929 год., кад су важили Ч. З. од 1923 год. и К. з. од 1860 год.

IV. — Ступањем на снагу новог Крив. зак. од 1929 г. добили смо нов систем кривичних казни. Оне су: смртна казна, вечита робија, робија, заточење, строги затвор, затвор и новчана казна као главне и губитак часних права и губитак службе као споредне. Губитак часних права је облигаторан уз казне смрти, робије и заточења, а у неким слу-

чајевима и уз казну строгог затвора; губитак службе је облигаторан уз казну строгог затвора од 6 месеци на више и затвора од 1 године на више, а факултативан уз казну строгог затвора мању од 6 месеци.

Доводећи у везу прописе Ч. 3. од 1923 год. с онима из новог К. з. видимо, да се је у времену од 1 јануара 1930 до 31 марта 1931 губила државна служба (ст. 1 чл. 132 Ч. 3.) онда, кад је осуда редовног суда гласила на смрт, ро-бију, заточење, на губитак часних права и губитак службе. Слетствено, а у смислу чл. 154/1, како смо напред показали, пензионер је губио право на даље примање пензије, ако је као такав био осуђен на једну од поменутих казни. Важно је нагласити, да се пензија није губила само због казне губитка службе, него и због казне губитка часних права. Истина, у § 47 К. з. није поменут губитак пензије, али се коментатори овог законика слажу у томе, да губитак часних права садржи и губитак пензије (в. Д-р Доленц, Тумач, стр. 99 и Д-р Чубински, Коментар, стр. 144), а то се мора закључити и из одредаба ст. 1 чл. 132 и 154/1/2, II/3 и III/3 Ч. 3. од 1923 год.

Такво је стање било у времену од 1 јануара 1930 до 31 марта 1931 кад су важили Зак. о чин. од 1923 год. и Крив. зак. од 1929 год. Баш у том времену осуђен је М. М. на казну губитка часних права и услед тога изгубио је пензију, коју би изгубио и да није био осуђен и на губитак службе. Стога налазимо, да је пресуда Државног савета непотпуна зато, што није истакла овај момент, који је Министар у свом одговору на тужбу истакао на првом месту.

V. — Именовани је казну строгог затвора издржао, година дана губитка часних права протекла је и он се вратио у права, а ово враћање у права пада у доба важења Ч. 3. од 1931 год. и К. з. од 1929 год. По § 90 К. з. враћање у права не значи и аутоматско враћање у службу односно у уживање пензије, него само могућност за поновно постављење и поновно добијање пензије. Али и ту је могућност искључио Ч. 3. тиме, што је у тач. 11 и 12 § 3 забранио поновна постављења оних лица којима је служба односно пензија престала због казне губитка часних права. Ирелевантно је, да ли је та казна била трајна или временна. Према томе М. М. самим тим што се је вратио у права, није могао поново добити пензију. По Ч. 3. од 1931 год. нема привременог губитка личне пензије (као ни по ранијем закону). Ако би се и овде појавила сумња, требало би закључити бар то, да би се пензија могла поново добити тек од дана враћања у часна права, а никако не и за оно време, у коме су та права била изгубљена (у конкретном случају 18 месеци тј. 6 месеци строгог затвора и 1 година губитка часних права).

VI. — Амнестија је дата, како у почетку казасмо, за казну губитка службе. Амнестија ништи правне последице кажњивог дела (чл. 50 Видовданског Устава и чл. 30 Устава од 3 септембра 1931). Она има дејство не само за будућност, него и за прошлост, предајући све заборау. У конкретном случају М. М. је амнестиран у погледу казне губитка службе. Настаје, дакле, стање као да та казна није ни изречена и именовани би имао да добије натраг све оно што је услед те казне изгубио. Да је он био осуђен на строги затвор и губитак службе, не би било сметње за поновно постављење, а решење о обустављању пензије морало би се ставити ван снаге. Али он је поред тога био осуђен и на губитак часних права и услед тога је изгубио пензију, а та казна није амнестирана. Према томе налазимо, да је враћање пензије именованоме неправилно и да се са решењем Министра саобраћаја П. Т. Бр. 96956/32 Главна контрола није требала сагласити. Овако је дошло до тога, да М. М. добија државну пензију како од дана враћања у часна права даље, тако и за оно време, када је издржавао казну строгог затвора и казну губитка часних права, на које је казне осуђен због утаје државног новца извршене у службеној дужности тј. због нечасног дела које државног службеника потпуно дисквалификује и због кога се по важећим законима губи и служба и пензија.

Ловра Перксовић

секретар Мин. саобраћаја

СУДСКА ХРОНИКА

Може ли адвокатски приправник бити бранилац на окружном суду?

У „Правосуђу“ бр. 9 под горњим насловом заузео је Д-р Славко Томић становиште да адвокатски приправник може на окружном суду бити бранилац. Ово становиште је тим више интересантно, што је оно критика на противно становиште Апелационог суда у Н. Саду.

Проматрано питање са становишта К. п. је врло јасно. § 58 К. п. таксативно набраја квалификације, које морају имати лица, кад хоће да се појаве као браниоци пред судом. Адвокатски приправник, који нема у § 58 К. п. цитираних оспособљења, или не врши коју од тих функција, не може бити бранилац. Наравно да се подразумева, да приправник не може бити бранилац у своје име. Може ли међутим приправник замењивати адвоката, браниоца, код кога је он упослен?

У том погледу ваља истакнути да може, али само пред среским судом уз ограничења § 384 К. п. Ни један други про-

пис К. п. не говори о замењивању адвоката браниоца. Иначе о замењивању адвоката говори још само закон о адвокатима у свом § 26. Према од 1 § 26 овог закона, у расправама пред судовима итд. адвоката може заменити и адвокатски приправник убележен у комору. Поставља се питање, који је од ова два прописа тј. од 1 § 26 З. о адвокатима и § 58 К. п. *lex specialis*. Адвокатски приправник је по § 26 З. о адвокатима овлашћен на замењивање пред судовима итд. Расправе нису специфициране нити судови и власти ограничавани. Говорећи генерално и уопштавајући овлашћење из § 26 Зак. о адвокатима и ако као један једини пропис, и то у закону о једној професији, нема карактер специјалности наспрам § 58 К. п., јер овај потоњи далеко више сужује функцију личности везујући исту уз строжије и јаче квалификације. Зато не може бити речи да § 26 Зак. о адвокатима има неку дерогативну моћ специјалног закона. То тим више, што поред општег овлашћења из од I § 26 З. о. а. већ одељак други ограничава по степену власти ово овлашћење, а одељак трећи уопште ово замењивање искључује. Везујући на ово већ изложено, § 58 К. п. има за одређену материју К. п. строго конститутивни карактер и као такав снагу искључивости.

Покушало се с извлачењем закључака из § 231 К. п. Овај пропис стојећи у отсеку „Задаци претседника итд.“, а регулишући права претседника и суда као и слетствене санкционе мере које овима стоје на расположењу, нема карактер стипулативни за жељено, нити се из њега могу извести закључци изузев одређености садржајно прецизиране. Зато овај пропис К. п. нити је *lex specialis*. нити *posterior* наспрам § 58 К. п., јер њих двојица унутар једне органске целине регулишу две различите функције, које се ни не додирују а још мање укрштају. Сама дисонанса, чисто вербална, прописи § 58 и 231 К. п. је лако схватљива обзиром на околност, да законик о судском кривичном поступку није ни створило ни средило једно једино лице, него је он продукт разних за то оспособљених људи разних правних школа и животних назора.

Зато на основу законских прописа не може адвокатски приправник нити бити бранилац у своје име нити замењивати адвоката браниоца пред окружним судом, ако нема квалификације, одређене у § 58 К. п. Ово потоње и без обзира на питање, да ли може уопште без пристанка лица, које себи избере браниоца, бити замењивања чак и адвокатом.

Ни историјски проматрано не може приправник замењивати адвоката браниоца. При обради Зак. о суд. крив. поступку служио је као база Хрват. крив. суд. поступник. По § 40 Хрв. К. п. браниоци су могли бити само она лица, која су уведена у листу бранилаца, а у ову су уведени по званичној дужности сви адвокати, који се у истину баве адвокатуром, док могу бити уведена у ову листину лица оспособљена

за судије, адвокате и јавне бележнике, те професори правног факултета, који имају докторат права. Адвокатски приправници без цитираних квалификација по овом не могу се уопште појављивати као браниоци ни у своје име ни као заменици. Интересантно а и оправдано је у том погледу гледиште Д-р Огорелице, неоспорно ауторитативног коментатора Хрв. К. п. Он мисли, да изабрани бранилац не може своју пуномоћ без приволе окривљенога пренети на другога браниоца (scil. из листе), јер је одбрана ствар поверења окривљеника, а бранилац лице тога поверења. Поверење се међутим не да пренети на другога.

Становниште писца у „Правосуђу“ не да се оправдати ни са гледишта саме законске институције. Одбрана из К. п. дата је окривљенику као сретство за оживотворење свих оних права, које окривљеник има у току поступка. Намера законодавчева је, да за постигнуће крајњег циља — проналазак материјалне истине — успостави равнотежу снага обеју странака у спору.

Зато имајући на једној страни државног тужиоца, који мора имати општу правну и практичну спрему, а с друге стране окривљеника, без споменутога, који је природом самога положаја изведен из нормалног колосека живота и тока мисли, указује се апсолутно потребним а још више — одговарајући горњем циљу — целисходним, да се и на страни окривљеника нађе лице, невезано личним стањем и мотивима делања окривљеника, које ће својим звањем и рутином одговарати оној тужиоца. Адвокатски приправници, подразумевајући ту приправнике почетнике до стицања квалификација из § 58 К. п. редовно нису лица, којима би се могла поверити горња улога браниоца.

Коначно није пробитачно ни по самог приправника ни по каријеру истога да се појављује као партнер држ. тужиоца, јер његова почетничка неспрема довела би га на расправи и у поступку у подређену ако не и сасвим инфериорну улогу.

На питање, како ће онда адвокат свога приправника за послити у свим гранама адвокатског занимања што је по § 11 Зак. о адвокатима адвокат дужан учинити, следи одговор у § 22 Зак. о адвокатима. По овом пропису адвокат није дужан примити се заступања странке. Познато је, да у пракси тако рећи редовно, а особито у седиштима Апелације и Касације, поједини адвокати раде само кривичне а други само грађанске ствари. Ова специјализација, која је у другим гранама науке већ при спремању за позив већином стриктно спроведена, указује се према данашњем стању науке потребном и оправданом. Природно је немогуће, а закону није противно, да адвокат цивилиста запосли свог приправника у криминалу и обратно.

Како ће приправник стећи потребну праксу питање је његове личне амбиције и природних диспозиција. У сваком случају није опортуно, да он ову праксу стиче својим почетничким вежбањем на леђима лица, која су окривљена и већ по самом стању у незавидном положају. Најмање је пак ово у интересу ових лица, а и тај интерес је законом заштићен и мора бити заштићен.

Светислав Сарка

судија окр. суда у Сомбору

*

Ово је гледиште исправно, и о томе са законске стране нема никакве сумње. Поред јасности свих законских прописа, који о овоме говоре, то нарочито потврђује измена § 384 К. п., којом се изузетно пред средским судом допушта да адвокат бранилац може бити замењен адвокатским приправником, који нема оспособљење из § 58 К. п.; али не са сваким приправником, већ само таквим, који је *најмање годину дана* уписан у именуку адвокатских приправника. Јасно је да овакав приправник не може заменити адвоката браниоца пред окружним судом а још мање сваки приправник. Давањем могућности приправнику да заступа адвоката браниоца пред средским судом њему се пружа и прилика да се учи и вежба и у тим пословима.

Између § 58 и 231 од. 3 К. п. нема никакве дисонансе, јер се у § 231 под адвокатским приправником разуме онај, који има квалификације из § 58 К. п.

Уредништво

Тапија је доказ о својини имања на које се односи

Ову просту констатацију, на којој почива цео наш баштински систем, коју санкционише наша јуриспруденција у вези са грађ. законом и уредбом о убрзању рада код судских и иследних власти и коју зна сваки правник, морао је тужилац Ј. С. из Младеновца, да *утврђује судском пресудом* и да је најзад, после спора од *девет година*, дефинитивно утврди пред Касационим судом, одлуком I. одељења Бр. 7249 од 4.-XI-1932. г.

У имање, које тужилац Ј. С. држи по основу наслеђа од свога оца а према тапији потврђеној од прв. суда за округ београдски 13. марта 1913. г. бр. 1233, уселили су се тужени И. Љ. П. и Д. па је, на тражење тужиоцево, да се именовани иселе путем примене § 375а. старог каз. зак., упућен од стране полициске власти као слабији у праву на парницу, коју је у 1923. г. повео код прв. суда за округ београдски. Тапију му је суд потврдио на основу поравнања са продавцима, који су после другог спора, пристали на исто.

Тужени тврде, да је спорно имање било у непрекидној државини њиховог оца више од 33 године, што ће способни сведоци потврдити, те су тако они постали застарелошћу сопственици, а потврда тапије њих не веже, јер је извршена на основу поравнања у коме њихов отац није учествовао.

На рочишту су сведоци, са недовољно прецизности од кад имање држи отац тужених, у главном потврдили наводе тужених.

Увиђајем на лицу места утврђено је, да је спорно имање заиста описано у спорној тапији.

Првостепени суд је својом пресудом бр. 28623 од 28. маја 1926. г. одбио тужиоца од тужбеног тражења. Разлог суда је, у главном, следећи:

И ако је тапија доказ о својини по § 292. грађ. зак. и чл. 58. уредбе о убрзању рада, ипак ова тапија не може произвести дејство које тужба тражи, јер је потврђена на основу поравнања, које не веже трећа лица. Потврда тапије не представља публицитет јер код нас нису установљене баштинске књиге. Тужилац не утврђује ничим да је тужене и њиховог оца узнемиравао у државини, а озу државину — њен почетак и крај, као и савесност, утврђују способни сведоци означајући и лице од кога је имање купљено-истоветно са лицем од кога своје право и тужилац доводи. У осталом, савесност државине тужени по § 223. грађ. зак. не морају ни да утврђују као наследници и ако не могу да покажу основ државине њиховог оца. Узупацијом државином они су постали сопственици спорног имања, јер је тужилац, и да је утврдио, изгубио својину спорног имања услед неупотребе свога права — § 930. а. г. з.

По незадовољству тужиоца, Београд. апелациони суд је пресудом бр. 5325 од 4. XI. 1926. г. горњу пресуду *преиначио* и досудио спорно имање тужиоцу, а из разлога:

Што је спорна тапија доказ о својини спорног имања. Поравнање не производи дејство према трећима, али кад је оно поднето као доказ о својини, тапију је суд потврдио тек кад је поднете доказе проверио и кад се истим утврђује несумњиво својина — §§ 292., 293., 294., 295. и 296. грађ. зак. и распис Министра правде од 12. фебруара 1883. год. бр. 745 и 8. јуна 1884. г. бр. 2541. Да би се важност ове тапије оспорила, тужени су били дужни да докажу, да продавци нису били сопственици спорног имања и да нису пренели исто на оца тужиоцева, а они ни једно ни друго нису утврдили. Исто тако тужени нису утврдили да су постали сопственици спорног имања путем застарелости, јер нису утврдили ни пуноважни основ, ни дугогодишњу савесну државину, јер им државина њиховог оца није могла користити, а кад се одбије мораторно стање, она није износила 24 године. С тога тужиоцу није застарело право на својинску тужбу — § 930. а. грађ. зак.

По жалби тужених, Касациони суд је примедбама I одељења бр. 1624 од 18. II. 1927. г. *поништио* горњу пресуду Апел. суда, из разлога:

Што треба узети реч од тужиоца да ли тужи и П. удову, као и да се извиди, да ли постоји зграда на спорном имању, коју, тврде тужени, да је њихов отац несметано, пре 30 год. подигао.

Ове је примедбе усвојио Апел. суд, па је ништећи прв. пресуду у акту бр. 1260 од 28.-II-1927. г. препоручио прв. суду да по њима поступи.

Тужени су истакли, да се желе да користе § 278. грађ. зак. и моле да се утврди вредност земљишта из 1884. г. од кад веле да држе спорно имање, па да га исплате тужиоцу, а да им оно остане.

Вештаци су утврдили, да на спорном имању има три зграде, једна од слабог материјала зидана пре 30 година, а друге две зидане после 1918. г. Вредност спорног плаца била је пре 30 г. 286.50— дин., а куће зидане пре 30 година 100.— динара.

Прв. суд је затим донео пресуду бр. 8274 од 28.-II-1930. г. којом је признао вредност тапије и одбацио исказе сведока, али је досудио опорно имање туженима по § 278. — II. став грађ. зак., јер је кућу зидао отац тужених неузнемираван од тужиочевог оца, с тим, да тужиоцу плате 286.50— дин. према вредности имања из 1884. г. Има једно одвојено мишљење у томе смислу, да се не може туженима друго земљиште досудити по § 278. грађ. зак. до оно које се налази под зградом.

По незадовољству тужиочевом, Беогр. апел. суд је поништио ову пресуду примедбама II одељења бр. 4771 од 9. маја 1930. г. и наредио дослеђење нарочито у погледу вредности спорног имања у времену тужбе.

Пошто је вештачењем утврђена вредност имања и зграда из времена тужбе, окр. суд. за округ београдски пресудом бр. 27995 од 28. новембра 1931. г. досудио је спорно имање тужиоцу у главном из истих разлога из којих му је исто имање досудио и Апел. суд у пресуди бр. 5325/26., са допуном, да тужени нису ничим утврдили елементе да би се користили бенефицијом из § 278. грађ. зак.

Ову пресуду, по незадовољству тужених, Беогр. апелац. суд у II одељењу пресудом бр. 641 од 18.-II-1932. г. преиначио је и одбио тужиоца од тужбеног тражења у главном из разлога изнетих у првој првостепеној пресуди.

По жалби тужиоца, Касациони суд је примедбама I одељења бр. 3664 од 25. маја 1932. г. поништио ову апел. пресуду. Разлог Касационог суда управљен је у главном на то:

да је Апел. суд имао да води рачуна о својој пресуди бр. 5325/26. којом је везан, јер се у првим примедбама Касац. суда ништа не каже о тапији, а ове је примедбе Апелац. суд усвојио. Тапију је суд имао да цени са формалне стране а не да је уништава пресудом, пошто се спор води око својине, а не око уништаја тапије. Имао је, дакле, да утврди, ко је јачи а ко слабији у праву од појављених парничара. За тим, Апелац. суд је имао да цени од кад тече застарелост и кад се свршава, имајући у виду нарочито мораторно стање и друге моменте којима је застарелост прекидана.

Ове је примедбе Апелациони суд усвојио и пресудом бр. 5521 од 15. августа 1932. г. одобрио пресуду окр. суда за град Београд бр. 27995 од 28. новембра 1931. г. којом је спорно имање досуђено тужиоцу, а исту је Касациони суд, у I одељењу одлуком својом бр. 7240 од 4. новембра 1932. год. *оснажио*.

Тако је овај спор дефинитивно расправљен у корист тужиоца и признато му право својине по тапији.

*

У овом важном спору утврђена су још један пут следећа начела:

1. Да је уредно судски потврђена тапија, која се односи на имање у спору, доказ о својини истог; суд у својинском спору није властан испитивати материјалну, већ формалну страну тапије;

2. Да на ову уредност не утиче факат, да је тапија потврђена на основу закљученог поравнања између купца и продавца, само под условом, да је овај последњи сопственик продатог имања;

3. Да онај који спори уредност судски потврђене тапије има то и да утврди;

4. Да онај који истиче, противно тапији, баш и под претпоставком да држи имање, да је постао сопствеником имања, по основу одржаја, има и у том случају да утврди пуноважан основ и дугогодишњу савесну државину;

5. Да онај који истиче питање застарелости својинске тужбе по § 930.а. грађ. зак. има то и да утврди;

6. Да они који истичу ексцепцију § 278. грађ. зак. противу сопственика, чак и кад су држаоци, имају да утврде све елементе у закону побројане, иначе сопственику се оставља право, да подигнуте зграде или задржи по процењеној вредности, или да натера оне, који су их бесправно зидали, да их поруше.

7. Да је нижи суд везан примедбама Касационог суда кад их усвоји, па кад Касациони суд није ништа приговорио противу уредности тапије у својим првим примедбама по главној ствари, онда се то питање не може доцније више истицати.

У двобоју парничара са променљивом ратном срећом, на рочиштима и у правним сретствима исцрпљена су снажно и документовано, следећа питања: принцип пресуђене ствари, материјална и формална вредност тапије, вредност потврде тапије на основу поравнања, вредност потврђене тапије и публицитет, каква је исправа тапија у односу на парничаре и према свима осталим, испит сведока мимо и против тапије, шта је одржај, чиме се прекида застарелост, застарелост на својинску тужбу, савесност држалаца с погледом на њихове претходнике од којих своје право доводе — § 941. грађ. зак., разумевање § 278. грађ. зак. и др. Читаве расправе су писане

и с једне и с друге стране док нису изведена на чисто горња начела.¹⁾

Д-р Видан О. Благојевић
адвокат.

Један случај одбијања тужиоца од тражења по §§ 13 и 538 грађ. зак.

Петар тужбом од марта 1930 г. тужио је Николу зато, што је престао да му даје по 2.000.— дин. месечно, колико је обећао да ће му редовно исплаћивати на име награде, што је као члан Управног Одбора једне Банке гласао да се туже-номе одреди сталан хонорар од 7.000.— дин. месечно. — Мо-лио је суд да осуди туженика да му плати 2.000.— дин. за месец мај 1930 г. и унапред за следећих једанаест месеци по 2.000.— дин. свега 24.000.— дин. — За доказ понудио је главну заклетву.

1) Кога ближе интересују питања везана за горњи спор, може ко-рисно консултовати, поред судских аката, која су тачно означена у овом приказу, још и:

О државини: Гига Гершић: Природа државине и основа њене правне заштите са критичким погледом на наш грађански закон. *Гласник српског ученог друштва*, 1885, књ. 64 стр. 99. — Андра Ђорђевић: Заштита др-жавине ствари, *Бранич* 1898., стр. 321. и ост. — Милорад Недељковић: О правном карактеру државине. *Архив* 1907., стр. 434. и ост. — Михаило П. Јовановић: Државина, њена заштита и одржај, критички поглед доктрине да државина није никакво право. Издање Геце Кона 1925. г. и тамо наве-дenu литературу, као и примедбе у издању Грађ. законика од г. Лазе Уро-шевића испод § 198.

О акцесији државине — § 941. грађ. зак.: в. раније наведено дело г. Мих. П. Јовановића, стр. 120. где је цитирано једно необично прецизно мишљење г. Живојина М. Перића.

О својини: Д-р Лудвик Гумпловиц: Својина као социјална чињеница, *Бранич* 1905. стр. 682. и сл. и 818. и сл. — Андра Ђорђевић: Прибав-љање својине по нашем грађанском законик, *Архив* 1906., стр. 24. и ост. — Д-р Драгољуб Аранђеловић: О праву својине у данашњим приликама, *Архив* 1920., стр. 25. и ост. — Мих. П. Јовановић: Својина, њен правни и социјално-политички значај, *Архив* 1921., стр. 1. и ост. и стр. 82. и ост. — Ж. М. Пауновић: Својина и њена ограничења у српском законодавству, *Архив* 1926., стр. 40. и ост., 112. и ост. и 209. и ост. и тамо наведену лите-ратуру. — Лазе Урошевић: Грађ. законик, примедбе испод § 211. и тамо наведену литературу.

О вредности тапије пред Касационим судом: в. одлуке саопштене у Новој збирци Ст. Максимовића, нарочито одлуку бр. 76 (I) и 24 (IV), у издању Грађ. законика Д-р Гојка Никетића испод § 292., у издању Грађ. законика г. Лазе Урошевића испод §§ 211., 292. и 298., у Збиркама одлука Касационог суда — Судска пракса од Србислава Ковачевића 1925.—1928. испод §§ 211., 292. и 298. грађ. зак. и г. Тих. Ивановића у његовој збирци одлука Судска пракса у 1930 год. испод истих параграфа грађ. законика, у колико су саопштене.

О застарелости: в. литературу наведену у издању Грађ. законика г. Лазе Урошевића испод § 922. — Д-р Арсен М. Чубински: О застарелости у грађанском праву са предговором г. Живојина М. Перића под насловом: Време као елеменат у праву. Издање Геце Кона, 1927.

О Обавезности примедба Касационог суда: в. наша два реферата објављена у Архиву од септембра 1928. и јула-августа 1932. год.

Тужени одговарајући на тужбу, изјавио је да сматра да тражење тужиоца није морално, да он од њега није тражио услугу за гласање у Банци, јер зато није имао потребе, а и да је имао да никад за новац не би куповао гласове. Он је истина из породичних обзира обећао да ће тужиоцу давати као поклон по 2.000.— дин. месечно, јер су му се приходи на други начин увећали, али да овај поклон није имао никакве везе са његовим хонораром у Банци. Међутим у току времена тужилац се према њему показао неблагодаран и зато је престао да му чини овај поклон. Молио је суд да тужбу, односно парницу, одбаци јер тужба садржи тражење које је противно моралу — §§ 13 и 538 грађ. зак., а одбачају има места и са тога разлога што се по § 564 грађ. зак. нико не може судом натерати да усмено обећани поклон преда, ако то неће — тач. 3 § 109 г. с. п. у в. тач. 1 § 99 г. с. п.

На рочишту тужилац је изјавио да је по среди један кондиционални уговор, а не уговор о поклону.

Првостепени суд, прихватајући са извесном малом корекцијом ово тумачење тужиоца нашао је да је овде случај „*безименог кондиционалног уговора*“, па је решењем одбио туженог од траженог одбачаја парнице не дајући при томе потребно објашњење у разлозима решења због чега је нашао да не стоји приговор туженога да је уговор, како га је тужилац претставио, противан моралу и да тужба у овоме случају није дозвољена.

Стога је тужени преко свога заступника изјавио жалбу на ово решење, у којој је још у почетку истакао да сматра да има места жалби, јер је у одговору на тужбу тражен и одбачај тужбе, поред одбачаја парнице, а по одлуци Касац. суда од 5 августа 1905 г. Бр. 5323. жалба се не може поднети само противу решења којим је тужени одбијен од траженог одбачаја парнице, док противу решења о одбачају тужбе, према §§ 94 и 322 г. с. п., има места жалби.

Међутим Првост. суд одбацио је ову жалбу решењем од децембра 1930. г., које је решење потом оснажио и Касац. суд.

После одржаног рочишта по главној ствари, Првостепени суд донео је пресуду којом је судио главну заклетву туженом на околност: „Да са тужиоцем није закључио уговор да тужиоцу даје месечно по 2.000.— дин. зато што је овај потписао предлог за туженог да помаже директору Банке уз месечни хонорар од 7.000.— дин.“

Овакву пресуду Првост. суд је поткрепио овим разлозима:

„Претходно је суд нашао да одлагању рочишта ради испита сведока, на које се позвао тужилац нема места, јер је у спору као доказ употребљена главна заклетва, која је од туженог и примљена — § 289 г.с.п.

Прелазећи на главну ствар, а пошто је спор у смислу § 166 г. с. п. довољно извиђен, да се може пресудити, суд је даље нашао:

Да се овај спор има расправити главном заклетвом, која се има досудити туженом на околност изнету у тужби, пошто је понуђену заклетву примио — § 290 г. с. п.

Према положеној или неположеној заклетви имају се и последице одредити — §§ 98 и 275 г. с. п.

Приговор туженог, да је тужбеном тражењу основ поклон неумесан је по оцени суда, пошто се тужбено тражење заснива на томе, што је тужилац прихватио понуду туженог, да потпише предлог о томе да тужени помаже директору Банке Х уз месечни хонорар од 7.000.— дин, месечно што у ствари представља један безимени уговор, који не садржи ничег недозвољеног — §§ 13. 538, 539 и 722 грађ. зак. и § 99 г. с. п.

Приговор туженог о одбачају парнице расправљен је решењем бр. 46595, док су остали приговори без утицаја на пресуђења спора.“

Потом је заступник туженог Николе изјавио незадовољство Апел. суду, истичући још одмах да подноси незадовољство а не жалбу и ако је пресуда расправљена са доказом главне заклетве, јер пресуда није донета на безусловној главној заклетви, а осим тога и зато, што се овом приликом има да расмотри и решење о одбачају парнице у см. § 108 г. с. п. — И поред овога објашњења, предмет је лутао од једног суда до другог, док се опет није задржао у Апел. суду. Првостепени суд је примио незадовољство са 100.— дин. таксе према вредности спора и упутио сва акта Апел. суду. Сматрајући да није надлежан, Апел. суд вратио је цео предмет Првост. суду с тим да се доплати такса у износу од 100.— дин. и потом предмет достави Касац. суду. Поступајући по налогу Апел. суда, Првост. суд је наплатио допуну таксу и потом предмет послао Касац. суду који је опет са своје стране вратио нерасмотрена акта с налогом да се цео предмет достави Апел. суду, јер не стоји случај из тач. 2 § 310 г. с. п.

Тако је овај предмет, после двомесечног лутања, излишне администрације и неосноване наплате допуне таксе, најзад стигао на место одредења у Апел. суд.

Незадовољство заступника тужене стране оснивало се у главном на овим чињеницама:

Суд је нашао да: „спорни дуг потиче из безименог кондиционалног уговора, који ни једним прописом грађ. зак. није забрањен.“ Против овога тумачења не може ништа да се истакне, јер кондиционални уговори, или условни, у истини нису ни једним прописом грађ. законика забрањени, на против, они су предвиђени у § 546 грађ. зак., али сам услов може бити неморалан, што чини уговор ништавним — Д-р Л. Марковић, Грађ. зак., тумачење уз § 546 грађ. зак.

У овоме случају, тражење тужиоца Петра морало је бити предмет нарочитог тумачења суда: да ли је то тражење базирано на моралу или је њему противно т. ј. да ли је основ наведеног уговора у тужби противан моралу или није.

Суд је по званичној дужности позван, да мотри на ове околности, јер уговори који садрже основ противан јавном поретку или моралу, нису

заштићени тужбом и такве тужбе, ако су грешком примљене, морају бити одбачене — § 99 г. с. п.

Суд је имао довољно разлога, да се задржи на овоме питању, и да о њему решава и то још пре, него што је тужбу послао на одговор, јер је тужилац Петар, у својој тужби, навео да је пристао да за новац даје свој глас „*лошто је сматрао да ова ствар није неморална.*“ Дакле и сам тужилац, који тражи реализање свога права, *није био сигуран у то, да ли је оно што тражи, базирано на моралу, или не.*

Суд је, противно закону, пропустио да о овоме питању решава пре него што је тужбу послао на одговор. Он је пропустио да то учини и после одговора на тужбу, у коме је исто тако скренута пажња на ову околност, и тражен одбачај; па чак, није нашао за нужно да у разложима свога решења ма шта каже о томе, тј. да се изјасни: *да ли основ уговора како га представља тужилац Петар сматра за моралан или не.*

§ 13 грађ. зак. говори начелно о забрањеним правним пословима, а поједини зак. прописи садрже извесне случајеве само примера ради. *Законодавац није могао предвидети све случајеве и цитирати који су послови противни јавном поретку и јавном моралу.* То је остављено суду да цени и када се већ појави такво једно питање, суд га не сме оставити отворено и преко њега прећи ћутке, *већ је дужан да каже своју реч и да даде свој суд.* — § 10 грађ. зак.

Иако се из тужбе и целог спора види, да је овде било једно обично обећање поклона, суд је нашао да је по среди *теретни уговор.*

Међутим теретни уговор је такав уговор код кога обе стране имају и право и обавезу. Настаје питање, какво је право у овоме случају имао тужени Никола, и с друге стране какву је обавезу имао тужилац Петар.

Што се тиче туженога Николе, он из овога посла није имао никакво право нити га је тражио, пошто је из сопствених побуда хтео да учини поклон своје рођаку тужиоцу Петру.

А у чему би била обавеза тужиоца Петра или боље какав је еквивалент дао тужилац Петар за примање месечне ренте од 2.000.— *дин.?*

По њему и по судском решењу еквивалент је у томе, што је гласао да се туженоме одреди хонорар.

Међутим, то се не може сматрати ни као еквивалент, нити као обавеза примљена од стране тужиоца Петра као уговорајуће стране, јер његово присуство на седници као члана управног одбора Банке представља његову дужност. А давање гласи за или против једног предлога, може бити само плод његовог расуђивања и посматрања на ствари, у коме послу има да се руковођи интересима акционара и својом савешћу, а ни у коме случају побуда за гласање не сме бити његова љубав односно мржња према лицу о коме се решава, или још *што је најгоре, његов сопствени интерес.*

Дакле, или је тужилац Петар дао глас по својој савести и сада је тиме испунио своју дужност и за тај посао нема да тражи никакву награду, пошто је за то већ плаћен од акционара, или је гласао противу своје савести за паре, што би свакако било неморално и противу интереса акционара. Бирајући га за члана Управног Одбора, акционари су му поверили заштиту својих интереса и он би у овом другом случају био и од-

говоран за противзаконно и неправилно вршење своје дужности — чл. 45 и 46 зак. о акц. друштвима.

У оба случаја, било да је тужилац Петар дао свој глас по савести, или противу своје савести, из материјалних разлога, овде нема еквивалента у обавези саговорача који се тражи за један теретни уговор и према томе теретни уговор и не постоји, а не постоји ни уговор о поклону који би се могао тужбом реализовати, јер није у законској форми сачињен — § 564 грађ. зак.

Поднета тужба садржи елементе који по општим појмовима не могу бити сматрани као дозвољени и базирани на моралу, те има довољно услова за њен одбачај, односно одбачај парнице и одбијање тужиоца од тражења — §§ 13 и 538 грађ. зак. у вези тач. 1 § 99 г. с. п. и § 109 г. с. п.“

Апел. суд преиначио је пресуду Првост. суда и својом пресудом од фебруара 1932. г. одбио тужиоца Петра од тражења као неумесног са ових разлога:

„Тужилац представља да је са туженим закључио уговор теретни по коме је тужени имао да му плаћа 2.000.— дин. месечно зато, што ће тужилац са своје стране даги свој потпис и гласати за постављење туженога за помоћника директора Банке Х. Даље наводи да је он по овоме уговору своју обавезу испунио, дао свој потпис и гласао по њему и на тај начин тиме омогућио да тужени постане пом. директора Банке.

Суштина спора је дакле у томе по представци тужилачке стране да њој тужени исплаћује по 2.000.— дин. као накнаду за глас који је тужилац дао пре постављења туженог за помоћника директора.

Апелациони суд налази, да с обзиром на § 13 грађ. зак. као и на дужност коју члан акционарског друштва има према осталим члановима и друштву као таквом, овај уговор нема моралну подлогу, јер је продаја гласа какву је тужилац представио, по општем схватању као и по схватању Апелационог суда једна неморална ствар. Тужилац као члан Управног Одбора на седницама о стварима које су изнете пред исту, био је дужан да гласа по чистој савести и користи саме Банке а не да свој глас даје само ради тога, да би отуда неку личну корист за себе извукао. Према томе Апелациони суд налази, да тужилац из таквога неморалнога посла не може изводити никакав захтев, који би се могао по закону остварити тужбом § 538 грађ. зак.

Са тога разлога Апелациони суд налази да нема места ни да се овај спор расправи гл. закљетвом § 281 г. с. п. нити има места испиту сведока на које се позвао тужилац, те се пресуда првостеп. суда има преиначити и тужилац од овог тужбеног тражења има одбити као од тражења неумесног, с тим да свака страна сама сноси своје трошкове, пошто и до тужене стране има кривице што је до оваквог неморалног уговора дошло.“

На ову пресуду изјавиле су жалбе обе парничне стране и то заступник тужиоца противу целе пресуде, а заступник туженога само у колико се она односи на парничне трошкове.

Касациони суд примедбама II одељења Бр. 4088/32 поништио је пресуду Апел. Суда са разлога:

„Пресуда не одговара закону у колико се односи на трошкове тужене стране, јер када је Апелациони суд одбио тужиоца од тражења у тужби и на рочиштима, као од тражења неумесног, зато што је уговор који није ни доказан, неморалан, онда је Апелациони Суд погрешно, што је пресудио, да свака страна сноси сама своје трошкове, већ је био дужан, да у овом случају туженоме одмери и досуди трошкове по овом спору — § 800 грађ. зак. и § 305 грађ. суд. пост.“

Усвајајући предње примедбе Касац. Суда у смислу § 330 грађ. суд. пост., Апел. Суд је поново расмотрио сва акта овога спора и донео нову пресуду којом је одбио тужиоца од тражења и туженоме досудио парничне трошкове.

На ову пресуду изјавио је жалбу тужилац, али Касац. суд решењем својим Бр. 7722/32 оснажио је горњу пресуду Апел. суда као на закону основану.

*

Налазимо да је овај спор правилно пресуђен, само је штета да су се судови око њега толико забавили, место да је још у претходном поступку окончан решењем. Сва је невоља у томе, што се судови већ поодавно не држе у много чему судског поступка, иначе се не би могло десити да код једног овако јасног случаја, спор траје скоро три године за које време је био четири пута у Касац. и три пута у Апелац. Суду.

У §§ 97 и 99 г. с. п. предвиђено је како ће суд поступити ако тужба не буде потпуна или јасна, односно ако садржи тражења која су законом забрањена. Значи, да је суд позван да сваку тужбу прегледа пре него што је пошаље туженоме на одговор. У пракси је, међутим, сасвим друкчије. Приликом пријема тужбе, сва је пажња сконцентрисана на тачно срачунавање таксе и пошто се та формалност обави, тужба се, по заводу у протокол и списак грађанских парница, аутоматски шаље у препису на одговор туженој страни. — Суд први пут чита тужбу на рочишту, а каткад и после рочишта. Зато више немамо уопште, или скоро никако случајева одбачаја тужби.

Ми верујемо да је до ове праксе дошло услед великога посла у судовима, али можда није искључено да су се послови компликовали и умножили баш због овога и оваквог рада. Несумњиво, експедитивност претставља једну врлину, само она брзо постаје мана и то велика, ако је привидна и непотпуна. А за то нам пружа врло добар пример случај са овим спором.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Д-р Душан Узелац, Клиринг у теорији и пракси. Београд, 1932, Издавачка Књижарница Геце Кона. Стр. 130. Цена 30 дина.—

Девизни клиринг, односно пребијање међународних потраживања, претставља једну од установа које нам је донела светска привредна криза. За разлику од унутрашњег клиринга који претставља једно велико усавршавање платног промета, девизни клиринг значи један корак уназад, према међународној платној организацији која је раније постојала. Истина, ни пре установе девизног клиринга међународна плаћања нису била онако добро организована као пре рата, када су слободно кретање злата и могућност добијања кредита до савршенства обезбеђивали одржавање девизних курсева и обављање међународних плаћања. После рата ова је организација поремећена и измењена и на место слободног кретања злата дошла је борба о злато и стерилизација злата у трезорима новчаничних банака. Новчана организација на бази златних девиза била је у толикој мери неподесна и осетљива да је могла функционисати само под сасвим повољним условима, у периодима мирног привредног развијања. Чим се ситуација погоршала и компликовала појавила се и опасност за валуте појединих држава. Настала је за један велики број држава скоро потпуна немогућност трансферних плаћања, и дошло је до установе клиринга, који је морао да у поремећеним привредним односима колико толико обезбеди обављање међународних плаћања и међународне размене добара. И ми смо прибегли закључењу клириншких споразума са већим бројем земаља (Аустријом, Швајцарском, Чехословачком, Белгијом, Немачком, Италијом, Грчком и Француском), тако да се највећи део плаћања која проистичу из нашег робног промета с иностранством данас обавља путем клиринга.

У самом тренутку када се увођење девизног клиринга поставило као један врло важан теоријски и практичан проблем, изашла је књига г. д-р Душана Узелца, *Клиринг у теорији и пракси*, у којој је питање компензирања међународних обавеза исцрпно и свестрано расправљено. Морамо истаћи да је код нас до сада ретко које привредно питање тако брзо проучено као што је то г. д-р Узелац учинио са питањем клиринга.

У својој књизи прво је објаснио сам појам клиринга, објашњавајући његову везу и сличност са унутрашњим платним клирингом. Он је затим изложио његове главне карактеристике, добре и рђаве стране. Г. У. сасвим тачно примећује да клиринг претставља неку врсту примирја у девизном ратном стању до кога долази поштравањем девизних прописа и да омогућује робни промет у тренутку када се он потпуно паралише. Према г. У. правилна функција ме-

ханизма клириншких плаћања има за циљ равнотежу у трговинском билансу. Његово је дејство постепено отстрањивање пасиве. У своме даљем излагању г. У. нас упознаје са правном природом клиринга и даје класификацију клириншких уговора. Објашњава детаљно одредбе које они садрже и питања која се њима морају да реше. Затим прелази на објашњење правне природе клириншких рачуна и правне односе који услед њих настају, нарочито између емисионих банака којима је спровођење клиринга поверено. Особиту пажњу г. У. посвећује веома компликованом питању изравнавања салда клириншких рачуна. После овога прелази на излагање суштине механизма компензирања.

Знатан део рада посвећен је дејству клиринга у области трговинске политике. Ту се прво расправљају последице клиринга са гледишта држава са пасивним, па затим са гледишта држава са активним трговинским билансом. Особито је интересантно излагање о уношењу у клириншка плаћања извесних позиција које не потичу из робног промета и изумимање појединих категорија плаћања, које за уговорне стране претстављају нарочити интерес. Специјална пажња обрађена је до сада у пракси неспроведеном плурилатералном клирингу, који по мишљењу г. У. не треба одбацити, већ треба покушати његову практичну примену. На крају је, г. У. у детаљима објаснио саму данашњу технику клиринга, који као нова установа захтева и потпуно нове банкарске методе.

И ако је г. У., као што се кроз целу његову књигу види, одушевљени присталица слободе девизног промета, он ипак у закључку свога излагања вели да је клиринг једна успешна привремена мера, погодна техничко средство и заштитни механизам и за сиромашне и богате земље. Тамо где нема девизне слободе мора, по њему, доћи до клиринга. Он очекује да ће успешно организовање плурилатералног клиринга припремити земљиште за увођење потпуне слободе девизног промета у Европи, без чега не може бити поверења у валуте.

Не може се г. У. замерити што са таквим одушевљењем препоручује повратак на слободни девизни промет. Али нама се више од ове његове препоруке допада марљивост са којом је приступио проучавању клириншког питања, које је уопште врло мало расветљено, како код нас тако и на страни. Ни у ком случају нећемо бити у стању да савладамо данашње тешкоће ако сањамо о лепим прошлим временима и установама. Потребно је да стварамо нове установе и да их учинимо способним за живот. Монополисања и контингентирања у спољној трговини, клиринг и контрола у платном промету нису појаве са чијим скорим ишчезавањем можемо да рачунамо. Зато је боље да их прихватимо и што боље усавршимо. Да бисмо пак то могли постићи,

потребно је да све овакве мере и установе које ће нам будућност донети у још већем броју, пажљиво и солидно проучавамо, онако као што је то г. Душан Узелац учинио са питањем клиринга.

Д-р Александар Јовановић

Lazare J. Markovitch, Docteur en droit: **Les Traités de conciliation et d'arbitrage de la Yougoslavie**. Paris, Les Editions Internationales, 1932, in 8°, p. 208;

Vladislav Mirkovitch, Docteur en droit: **Des rapports entre l'article 10 et l'article 21 du Pacte de la Société des Nations**. Paris, Les Editions Internationales, 1932, in 8, p. 202.

Питања из области међународног права још увек, чини се, у великој мери интересују нашу школску омладину на вишим правним студијама у иностранству, а нарочито на правном факултету париског универзитета. У ово неколико последњих година наши су докторанди, у својим докторским дисертацијама, обрађивали скоро најинтересантнија и најактуелнија питања из области модерног међународног права. Извесне докторске тезе наших људи наишле су на опште признање научног света, као што је на пр. случај са докторским дисертацијама: Д-р Мих Илића »*Considérations générales sur la Société des Nations et son droit*«, Paris, 1919; Д-р Војислава Радовановића: »*Le Danube et l'application du principe de la liberté de la navigation fluviale*«, Женева, 1925; Д-р Славка Стојковића: »*De l'autorité de la sentence arbitrale en droit international public*«, Париз, 1924; Д-р Вељка Миленковића: »*Le problème de la sécurité européenne d'après les accords de Locarno*«, Париз, 1927; Д-р Миленка Милића: »*Les Attributions communes et les rapports du Conseil et de l'Assemblée de la Société des Nations*«, Париз, 1929; Д-р Милоша Радојковића: »*La révision des Traités et le Pacte de la Société des Nations*«, Париз, 1930; Д-р Ивана Томшића: »*La reconstruction du droit international en matière des traités*«, Париз, 1931.

Наш прилог општој литератури модерног међународног права повећан је најновијим двома докторским дисертацијама д-ра Лазара Марковића и д-ра Владислава Мирковића, чије смо наслове горе исписали.

Д-р Лазар Марковић први је, ако се не варамо, који је у једној публикацији на страном језику, излажући држање наше земље у развоју међународне арбитраже, имао похвалну идеју да критички прикаже значајну улогу, коју је Србија одиграла на Хашким Конференцијама мира од 1899 и 1907 г.*) Цео први део његове тезе обухвата излагање држања Србије на тим конференцијама. Заиста, никада и ни

*) Вид. д-р Милета Ст. Новаковић, Друга хашка конференција мира. *Архив*, 1908, св. за септембар и децембар.

на једној међународној конференцији ни једна делегација наше земље није се са онолико одлучности и ауторитета залагала, у корист утврђивања стања мира, за извесне правне принципе и правне установе, нарочито за установу међународне обавезне арбитраже и принцип правне једнакости држава, као што је то био случај са делегацијама мале Краљевине Србије на првој и другој Хашкој конференцији мира. Има се чак разлога за тврђење, да се у развоју међународног права ни једна мала земља није толико ангажовала за поменуте правне установе и принципе, које су захтевали правна свест народа и демократски дух новог времена.

Прва Хашка конференција мира, као што је познато, није постигла никакав позитиван резултат у питању разоружања, односно смањивања наоружања, које је претстављало главни циљ конференције. Конвенција о мирном решавању међународних спорова од 29 јула 1899 године претставља, отуда, једини успех конференције и значајан корак у напред. Подједнако на првој Хашкој конференцији, на којој је ова конвенција донета, као и на другој Хашкој конференцији Мира 1907 године, када је конвенција о мирном решавању међународних спорова ревидирана, делегације Краљевине Србије узимале су врло живог учешћа. Делегати Србије, нарочито Др. Вој. Вељковић и Чедо Мијатовић на првој, а Милован Миловановић на другој Хашкој конференцији били су врло запажени. Треба прочитати или прегледати стенографске белешке и извештаје са обе Хашке конференције па видети, колико је било активно учешће српских делегата приликом дискусије и доношења Конвенције за мирно решавање међународних спорова.¹⁾ Србија је, благодарећи својим делегатима, била, на тим конференцијама, прави и најизразитији *porte-parole* свих малих држава, које су се око ње окупиле противу јасних тенденција делегација извесних великих сила да омету усвајања и установе међународне обавезне арбитраже и спровођење, у својим крајњим консеквенцијама, принципа правне једнакости држава. Значајна је, у том правцу, декларација Србије, коју је Мијатовић прочитао на првој Хашкој конференцији. На другој пак Хашкој конференцији, наша је делегација, у циљу усвајања принципа обавезне арбитраже, поднела конференцији и формалан предлог о измени чл. 19 Конвенције од 29 јула 1899 године. По том предлогу, Србија је предлагала да се усвоји обавезна арби-

¹⁾ B. Dotation Carnegie pour la Paix internationale — Section de droit international — *Rapports faits aux Conférences de la Haye de 1899 et 1907* — Comprenant les commentaires officiels annexés aux projets de Conventions et aux déclarations rédigées par les diverses Commissions qui en étaient chargées ainsi que les textes des Actes, Conventions et Déclarations dans leur forme définitive et des principales propositions présentées par les Délégués des puissances intéressées aussi bien que d'autres pièces soumises aux Commissions, avec introduction par James Brown Scott, Directeur. Oxford: Imprimerie de l'Université. Humphrey Milford, 1919.

тража за све спорове који би произашли: 1) из извршења и примене свих уговора, конвенција и аранжмана о трговини, као и уговора, конвенција и аранжмана економске, административне и правне природе, 2) из извршења обавеза новчаних, плаћања оштеће и репарација, као и материјалних штета између држава или између једне државе и поданика друге државе, у колико домаћи судови нису надлежни.

Д-р Л. Марковић одлично је учинио што је у својој докторској дисертацији подвукао значајну улогу Србије на Хашким конференцијама мира.¹⁾

Да држање српске делегације на Хашким конференцијама није био само вербализам, д-р Л. М. излаже да је Србија, у међувремену између прве и друге Хашке конференције, унела компромисну арбитражну клаузулу у све трговинске уговоре, које је закључила са Француском, са Италијом, са Швајцарском и Аустро-Угарском, а за све спорове, који би произашли из примене тих уговора. Д-р М. цитира, даље, клаузулу арбитраже предвиђену у чл. 1 анекса српско-бугарског уговора о савезу и пријатељству од 29 фебруара 1912 године и безуспешне напоре Србије да се спор са Бугарском око граница у Македонији на миран начин реши предвиђеном арбитражом од стране руског цара, као и клаузулу арбитраже предвиђену у чл. 5 уговора о савезу између Србије и Грчке од 1 јуна 1913 године. Истиче, затим, колико је Србија, у духу Хашких конвенција, чинила апеле да се спор са Аустро-Угарском, после убиства аустријског престолонаследника у Сарајеву, такође реши или арбитражом или посредништвом Великих Сила.

Краљевина Југославија, после Светског рата, наставља традицију Краљевине Србије у погледу правне организације мира. Веснић у комисији за израду Пакта Друштва народа и све делегације Краљевине Југославије на скупштинама Друштва народа увек су се залагале за све оне установе и принципе које гарантују практично и правно решење, мирним средствима, искрслих спорова у међународној заједници. Као и Краљевина Србија на Хашким конференцијама мира, тако се и Југославија на скупштинама и појединим комисијама Друштва народа увек залагала за дефинитивно усвајање принципа обавезне међународне арбитраже и свих осталих сретстава за мирно решавање међународних спорова. Југославија је међу првим државама изјавила своју готовост да приступи једној општој конвенцији о обавезној међународној арбитражи, она је ратификовала факултативну клау-

¹⁾ »La Serbie s'est montrée — каже д-р М. — particulièrement favorable à l'arbitrage international. Elle a voulu voir la justice et le droit régner dans les relations internationales. Certaines des Grandes Puissances s'y sont opposées, en préférant les moyens politiques, qui ne définissent pas nettement l'engagement des parties et dont la portée dépend surtout de la force politique des Etats à qui on va les appliquer.«

зулу о обавезној арбитражи Сталног суда за међународну правду у Хагу, а усвојила је и ревизију статута тога међународног суда. Југославија је била искрено прихватила и Женевски протокол за мирно решавање међународних спорова од 1924 године, ратификовала је и Пакт Бријан-Келогов од 27 августа 1928 године о стављању рата изван закона, а по арбитражном компромису са Француском од 19 априла 1928 године, у спору са француским портерима предратних српских зајмова, Југославија је, јула 1929 године, изишла и пред Стални суд за међународну правду у Хагу.

Пошто је на овај начин показао да Југославија и на делу примењује принцип обавезне међународне арбитраже, д-р Л. М., у другом делу своје тезе, посвећује специјалну студију свима уговорима и конвенцијама о арбитражи, концилијацији и правном решавању спорова, које је Југославија закључила са другим државама. Пишчева је намера да изврши анализу механизма свих тих уговора, да истакне њихове главне принципе и да критички изложи све арбитражне клаузуле „њихово функционисање и улогу, а с тим у вези и општу „динамику“ правних сретстава за мирно решавање међународних спорова, као и однос између тих уговора и чл. 15 Пакта Друштва Народа.

Д-р Л. М. дао је једну детаљну студију о нашим арбитражним уговорима. Објективним излагањем. Д-р М. успео је да зналачки обради и научно прикаже арбитражне уговоре наше Краљевине. Поред чланка: »Les Traités d'arbitrage et de conciliation conclus par la Yougoslavie«, који је у Годишњаку Југословенског удружења за међународно право објавио г. д-р Ј. Андраши, ванредни професор међународног права на правном факултету у Загребу, теза д-р Л. М. претставља специјалну научну студију посвећену нашој тези о арбитражи и нашим арбитражним уговорима која ће бити од користи свакоме, који се тим питањима бави.

Д-р Владислав Мирковић, са своје стране, у својој докторској дисертацији имао је за циљ да изложи односе између чл. 10 и члана 21 Пакта Друштва народа у вези са актуелним проблемима данашње организације међународног мира и безбедности. Могло би се, на први мах, поставити питање: какви односи могу да постоје између та два члана Пакта Друштва народа и правних и међународно-политичких ситуација, које из њих произилазе, да би се њима посветила једна докторска дисертација? Ти односи постоје и у врло су тесној међу-зависности. Чл. 10 гарантује територијални интегритет и политичку независност држава, чланица Друштва народа. Како пак очување територијалног интегритета и политичке независности претставља један од битних елемената у појму међународне безбедности, чл. 10 је, самим тим, један од најважнијих чланова Пакта и новог

међународног права. Одредбе чл. 10 чине базу на којој почива целокупан систем Друштва народа и данашње организације мира. Чл. 21 Пакта признаје Монреову доктрину и све друге регионалне споразуме, који имају за циљ одржање стања мира. Досадашњи тринаестогодишњи рад Друштва народа и пропали покушаји да се оствари једна истинска и права универсална организација мира, а нарочито појављени, услед тога, осећај да све одредбе Пакта Друштва народа, нарочито одредбе чл. 10, немају за собом никакве санкције, све је то довело да чл. 21 Пакта добије првенствени значај за одредбе Пакта из чл. 10. Данашња квази-универсалност Друштва народа и лабилна организација мира фатално упућују народе, да у регионалним споразумима траже и да путем регионалних споразума обезбеђују и свој територијални интегритет и своју политичку независност. — Једна студија о овом важном питању, које тангира све народе међународне заједнице, значајна је и интересантна и са гледишта чисто правног, политичко-правног, као и са гледишта данашњих међународних односа.

У историском излагању у првој глави д-р Вл. Мирковић даје кратак преглед међународно-политичких сретстава и установа за гарантовање мира и територијалне безбедности пре светског рата и образовања Друштва народа. То су, као што је познато, принципи европске политичке равнотеже, Свете алијанције, Европског концерна великих сила, савези између великих сила и уговори о гаранцијама и неутралности за извесне мале државе.

Светски рат од 1914—1918 године изменио је из основе дотадашња схватања. После једног тако страховитог крвопролића, сасвим је природно било што се желело и жели да нађе радикално решење за питање међународног мира. Од закључења Версаљског уговора о миру па до данас, народи су чинили велике напоре за организацију мира. Питање гарантовања територијалног интегритета и политичке независности заузима главно, ако не и прво место, у свима тим напорима, јер су захтеви за територијалним променама једних држава на рачун других увек у историји претстављали главне разлоге за њихове међусобне ратове. Исто тако и данас извесне државе јасно испољавају своје жеље и намере да се, у њихову корист а на штету других држава, промени територијално — политички *status quo* утврђен уговорима о миру и гарантован чл. 10 Пакта Друштва народа. Те жеље и те намере видљиви су симптоми нових међународних конфликата и будућих ратова између народа. Питање се поставља: како ће Друштво народа са успехом спречити нове ратове, и, у исто време, задовољити захтеве за територијалним променама, у колико су они заиста оправдани?

Д-р Вл. М. излаже, затим, генезу чл. 10 Пакта чије одредбе, по њему, нису случајне, већ логична последица исто-

ријског момента у развоју човечанства. У правној анализи одредаба чл. 10, Д-р М. износи мишљење да те одредбе не гарантују за вечна времена (*à perpétuité*) територијално-политички *status quo* утврђен уговорима о миру. Чл. 10, по њему, само је поставио један од основних принципа модерног међународног права: узајамно дужно поштовање између народа у међународној заједници њихових респективних територијалних интегритета и политичке независности. Главни циљ одредаба чл. 10 Пакта је у томе, да се спречи *насилна* промена. По излагању Д-р М. смисао и значај чл. 10 Пакта треба тумачити правилно само тако и у том смислу. То и такво тумачење, природно, треба проширити и на колективну гаранцију, која произилази из чл. 10. Д-р М. се затим бави излагањем правне природе обавезе по чл. 10, механизмом његових одредаба, одређивањем и утврђивањем ко је нападач, *casus garantiae*, и говори о санкцијама, које у ствари не постоје.

У другом делу своје тезе Д-р М. излаже генезу чл. 21 Пакта, затим начин како је Монроева доктрина изрично призната тим чланом, однос између Монроеве доктрине и Пакта, као и теорије о континенталној и регионалној организацији мира и безбедности, којима, на жалост, није посветио ни довољно пажње, ни мало више простора. — Англосаксонске концепције о организацији мира и гарантовању међународне безбедности никако не могу да се доведу у склад са потребом безбедности европских народа. Сенат Сједињених америчких држава одбио је да ратификује Пакт у главном због одредаба чл. 10. Енглеска је, заиста, прихватила чл. 10, али никада није придавала нарочиту важност обавезама које би по њу, у погледу санкција, из тога члана произилезиле. Према томе, у погледу на чл. 10 може се рећи да се државе деле на две групе. У прву групу спадају оне државе, које у одредбама тога члана налазе гаранцију за свој територијални интегритет и политичку независност, а у другу групу оне државе, које тај члан сматрају као прави терет и нису вољне, у даном случају, да пруже тражене санкције, које, при том, треба да буду колективне као израз међународне солидарности. Извесне државе, чланице Друштва народа, као што је то случај са Канадом, још на првој скупштини Друштва народа чак су тражиле да се чл. 10 избаци из Пакта. Било је пало, у току разних састанака у Женеви, и таквих предлога, да се чл. 10 измени и добије еластичнију и суптилнију редакцију, која би евентуално омогућила улазак Сједињених америчких држава у Друштво народа.

У сваком случају, како су пропали сви покушаји да Друштво народа добије и своју организовану силу, како није дошло ни до америчко-енглеско-француског пакта о гаранцијама, како је свима постајало све јасније да Друштво на-

рода овакво какво је сада није у стању да у критичном моменту обезбеди санкције, које предвиђају поједини чланови Пакта, државе су почеле, ради очувања територијалног интегритета и политичке независности, да закључују билатералне и регионалне уговоре. Тако је дошло до стварања Мале Антанте у 1921 односно 1922 години и до Локарнских уговора у 1925 г. Изгубљена вера у универсалне гаранције фатално је довела народе до регионалне концепције и примене чл. 10 Пакта, а у духу чл. 21 Пакта. Принцип регионализма, отуда, једини се све више показује практичан за ефикасно обезбеђење безбедности и учвршћење мира. Сваким даном постаје све јасније да су, у домену организације мира и безбедности, регионални споразуми и т. зв. децентрализација у игри гаранција неопходно потребни и за Друштво народа и за мир. Члан 21 Пакта, који је по првобитним замислима имао да ублажи одредбе члана 10, појављује се сада, у еволуцији догађаја и мишљења, као његова потребна и једино могућа допуна.

Принципу регионализма, при свем том, чине се озбиљне замерке. Изражава се бојазан да ће се народи, усвајајући тај принцип, фатално повратити на ранију политику војних веза и политику равнотеже снага. У место ранијих ратова између народа и народа у будуће би се, по примеру последњег рата, они водили између једне регионалне групе држава и друге регионалне групе држава. Д-р М. отуда поставља питање: да ли регионални принцип у организацији мира и безбедности претставља лек или носи у себи још већу опасност? Последња хипотеза није искључена на случај да регионалне групе држава имају офанзиван карактер. То, међутим, није случај са регионалним групама у смислу чл. 21 Пакта и зато, по пишевом мишљењу, ти и такви регионални споразуми само могу повећати међусобно поверење између народа. Ваља само желети да се изврши координација регионалних споразума у духу општег система безбедности и консолидације мира.

Д-р М. је на убедљив начин изложио питање, које је у својој докторској дисертацији третирао. Његова теза претставља скроман, али добар прилог обимној литератури о чл. 10 и чл. 21 Пакта, која, за овај рад, није била у довољној мери искоришћена, нарочито дискусије и резолуције Института за међународно право, Међународне правне уније (Union Juridique Internationale) и других удружења признатих правника. Сесија Института за међународно право, одржана у Брислу октобра 1923 године, била је посвећена скоро искључиво чл. 10 Пакта Друштва народа.

Д-р Стеван Ђирковић

Влад. Миленковић, Економска Историја Београда, Београд, 1932.

За добро познавање једнога народа потребно је заћи дубље у његову прошлост и објаснити његов друштвени развој. А за познавање једнога народа, треба најпре проучити развој средине из које је поникао, а затим и његову сопствену историју. То је учинио на успешан начин Г. Влад. Миленковић у горњој својој књизи, приказујући нам развој привредних прилика у Србији и историат Београда до Светскога рата. У уводу писац је најпре изложио привредне и социалне односе у Србији у доба Устанка — сељачка буна против економског ропства — национална еманципација — друштвено диференцирање и с њим подела рада у становништву. Привредни живот силази постепено из планине у долину. У исто време почиње све већа експлоатација села; земљорадник улази у новчану привреду и брзо се задужује. Држава се прва стара о организовању кредита у земљи, а и трговина се налази у почетку у државним рукама. Тек у другој половини XIX века приватни трговци дају нов импулс народној привреди.

Осамдесетих година настаје прелом у привредном животу Србији. Држава се почиње задуживати, финансирају се ратови, граде се прве железнице. У трговинско-политичком погледу, Србија од зависности према Турској долази у зависност према Аустро-Угарској. Настаје преориентација производних грана. Сточарство све више уступа место земљорадњи, занатство губи турски карактер, у целом се привредном животу земље осећа се све више утицај Запада. У исто време, почиње борба противу странаца, коју воде нарочито трговци и занатлије. Напоредо са овом борбом развија се и сталешка борба у земљи (одржање сталешких привилегија, еснафи, еснафске уредбе). Од иницијатора, каква је била под Кнезом Милошем, држава све више постаје регулатор у привредно-социалним односима. Осамдесетих година почиње и процес индустријализације. Он је ишао споро, јер је недостајало капитала, правни поредак изграђивао се лагано, трговинско-политички положај био је неповољан а саобраћајна мрежа неизграђена, уз то се осећало потпуно осуство стручне радне снаге и право подузетничко-капиталистичког духа.

У оквиру свих ових чињеница развијао се Београд, фаворизиран својим географским и политичким положајем. Београд је био најнасељенији град, његово становништво најбрже је расло; он је редовно из унутрашњости узимао вишак капитала и вазда располагао најбољом радном снагом. Уз то, Београд се највише користио државном благајном, првим кредитором привреде. Привредно-социалном подизању Београда много је допринела и јака досељеничка струја, најпре изван граница, а затим из саме унутрашњости земље. Осим тога, и елементи као Грци, Цинцари, Јевреји (ове је последње фаворизирао Кнез Милош). Са Југа је Бео-

граду придолазила радна снага, док му је Север слао стручан елеменат. Почев од 40-их година, београдски се живот преображава; 70-их година он нагло губи источњачко обележје, а од 80-их година миграција мења свој структурелни карактер и састоји се све више од имућнијих елемената. Писменост брзо расте. Тридесетих година било је у Београду 5%, а око 1900 године преко 73% писмених.

У Београду, економском, социалном и политичком центру, развиле су се све врсте привредне делатности. Занатство је до половине XIX века претстављало најважнију привредну грану, али од тада трговачки сталеж постаје главним чиниоцем у престоници. Трговину су највише развили Грци, а затим и домаћи трговци. Београдска трговина преживела је две кризе; прву четрдесетих година, када је успостављена паробродарска веза са Цариградом преко Видина, што је имало за последицу да Београд изгуби свој монопол транзитне трговине; другу осамдесетих година, када је изградња железница у Србији ставила странце у директну везу са српским тржиштем и ослабила посреднички положај београдске чаршије. Но ипак, београдски трговци остали су кроз целу другу половину најважнији друштвени слој у земљи. Од њих су потекле све значајније иницијативе на пољу привредног подизања земље. Седамдесетих година почело се развијати банкарство (Беогр. Кредитни Завод, 1871). Год. 1883 основана је Народна банка са искључиво домаћим капиталом. Београд је био и остао банкарски центар у Србији. У 1906 год. београдски су заводи држали 65% уплаћеног капитала и 43% улога на штедњу, а њихов је обрт износио 75% обрта свих завода у земљи. Београдски новчани заводи први су учествовали у оснивању и финансирању индустријских и саобраћајних предузећа. Индустрија се развила тек крајем прошлога века, највећим делом проширењем и машинизирањем занатских радионица, али је њена делатност углавном била управљена на задовољење потреба домаћег, националног тржишта. Повољни услови за развитак индустрије у Београду састојали су се у лакоћи снабдевања сировинама и саобраћајним погодностима, а неповољним у високој земљишној ренти и рђавој привредно-фискалној политици општинске управе. Уопште узев, може се рећи да се и поред свих повољних услова, предратни Београд споро развијао, јер су путеви увек били рђави, саобраћајна средства примитивна, а привреди је недостајало потребног капитала.

Књига Г. Миленковића, први озбиљан покушај да се прикаже привредна прошлост Београда, написана је концизно и јасно. Њена ће главна заслуга бити да допринесе бољем разумевању данашњег Београда, економски и социјално толико измењеног.

Тих. Ј. Марковић

БЕЛЕШКЕ

Три велика губитка за историску науку. (Кизеветер † 9. I, Платонов † 10. I, Балцер † 11. I. 1933). — Овог месеца преминула су три велика словенска историчара: историци Русије Александар А. Кизеветер (Кизеветеръ), и Сергије Ф. Платонов, и историк пољског права Освалд Балцер. Само је последњи био правник по струци, а прва двојица били су општи историци, али су специално радили на т.зв. унутрашњој историји, т.ј. на историји друштвених и политичких институција; дакле сва непрежаљена тројица припадају историографији права.

Д-р Александар А. Кизеветер био је професор Московског универзитета кога су бољшевици уклонили са катедре а затим 1923 г. протерали у иностранство. Нашао је гостопримство у Чехословачкој и постао хонорарни професор на Карловом универзитету у Прагу, на коме га је положају затекла смрт. Припадао је чувеној московској школи руске историографије, чије су вође били — средином XIX в. Сергије М. Соловјев (1820—1879), а од осамдесетих година Василије О. Кључевски (1833 - 1911). К. (рођ. 1866 г.) био је један од старијих ученика Кључевског и наставио је економски и социјални правац свога учитеља у истраживању руске историје. За своје монографске студије изабрао је поглавито XVIII век, о коме је дао два основна дела, и то: „Посадская община въ Россіи въ XVIII стол.“ (Градска општина у Русији у XVIII в., 1903 г.) и „Городовое Положеніе Екатерины II“ (Градско уређење Катарине II, 1909 г.). У првој монографији пропратно је живот градског стајеља у току XVIII в. и показао, како су се у њему примиле реформе Петра Великог и потоње реформаторске мере. Нису ни реформе остале на хартији, нити је старо историско уређење било дефинитивно потиснуто, него се створила нека компликована комбинација од старог и новог. У основи се одржала стара општинска организација из Московског доба, али су се на традиционалном земљишту успешно насадиле многе нове установе (на пример, цехови), које су и створиле знатно промјењене облике градског живота. У другој монографији писац је изложио реципиране изворе Катарининог законодавства о градском уређењу, а затим

је пружио слику његовог спровођења у живот. Обе су монографије састављене на основу неиздатог рукописног материјала, који је писац пронашао и прикупио у току дугогодишњих архивских истраживања. Осим та два главна рада оставио је читав низ мањих списа из руске историје XVIII и XIX в., међу којима се нарочито истичу студије о Александру I и његовом добу. Био је одличан говорник, те су његова јавна предавања, од којих су нека била одржана и у Београду, скупљала велики број лица и изазивала највеће интересовање.

Д-р Сергије Ф. Платонов (рођ. 1860) био је дугогодишњи професор на Петроградском универзитету и члан Руске Академије наука, одржао је свој положај и под бољшевицима, све до 1930 г., кад је изненада био проглашен за „класног непријатеља“, удаљен из службе и затим административно депортован у околину Самаре на Волги, где је и умро. Није се Платонову приписивало никакво кривично дело против совјетске државе, ни која антисовјетска акција, ни чак која неопрезна реч, него су га административно казнили за општи правац његових историских радова, објављених како пре револуције, тако и под совјетском владом у публикацијама Совјетске академије наука и државне издавачке књижаре. П. је био кажњен као истакнути припадник буржоаске историске науке која се не може више да трпи у совјетској земљи, где је допуштена само пролетерска историска наука базирана на марксизму-лењинизму.¹⁾ Од бољшевика осуђена, буржоаска наука обухвата цветане руске историске науке, које је почело средином XIX в. од Сергија Соловјева. Као оригинални настављачи обновљене, од Сергија Соловјева, руске историске науке дошли су осамдесетих година: у Москви Кључевски, а у Петрограду Платонов. Свој монографски рад П. је у главном концентрисао на XVII в. и дао је чувено дело о руској револуцији на почетку XVII в.: „Очерки по истории смуты“ (2-о изд. 1900 г.). Његове су мање расправе из историје мо-

¹⁾ В. наш чланак „Историска наука у Совјетској Русији“, *Летопис Матице Српске*, књ. 334, св. 1—2, 1932 г., стр. 80—88.

сковског доба биле издане у његовим сабраним делима (2 свеске 1912-1913 г.). Објавио је свој општи универзитетски курс руске историје (Лекције по руској историји, 7 изд., 1910 г.) и врло ваљани и јако проширени Уцбеник руске историје за срећу школу. Држао се социолошког схватања историског процеса и пружио је једнуслику класне диференције руског друштва у Московској држави, чиме је највише задужио историску науку. Велики је успех имао и као универзитетски наставник, чија су предавања загревала академску омладину за рад на националној историји.

Д-р Освалд Балцер је преко четрдесет година заузимао катедру историје пољског права на универзитету у Лавову, на којој је и умро. Од времена Ј. В. Банткса, чија је историја пољског права била састављена пре 1830 г. и објављена 1850 г., нису Пољаци имали систематски курс историје националног права. Тај им је курс дао тек Балцер нарочито у области јавног права. „Историја уређења Пољске“ (Historja ustroju Polski), као што Пољаци називају историју свога националног државног права, изашла је као систематска научна дисциплина тек из руку Б. Балцер је њу створио путем дугогодишњих предавања која се, почињући од 1899 г., више пута објављују као литографисана скрипта за ђаке. Штампан је био само преглед његових предавања (у пољском сринугалу 1905, 1914 и 1922 г.; у немачком преводу 1905 г.). Та су скрипта конструисала и систематски излагала све, што је у науци постигнуто, а од чега је знатан део произлазио из личних истраживања пишчевих. Највећа од тих истраживања Б. је засебно штампао и тако је постао низ његових цењених монографија и то о постанку највишег суда у Пољској XVI в., о генеологији Пијастовића, о стицању шљатхетства, о правној природи државног уређења старе Пољске, о Пољском краљевству 1295—1370 г. (три опсежне свеске), о најстаријем данку у стоци и др.). Истра-

1) Библиографија је Балцерових радова наведена у I свесци издате у његову част Споменице (Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera, tom I, 1925. стр. XV—4). После тога је изашла велика монографија о данку у стоци: Narzaz w systemie danin książczych pierwotnej Polski, Lwow, 1928, — 661 страна.

живалачко интересовање Б. простирало се и на шире поље упоредне историје словенских права. Ова наука је у своје време била, као што је познато, створена од Пољака (Раковецког, Маџејовског), али је у другој половини XIX в. била од њих потпуно занемарена. Тек се на преокрету од XIX ка XX в. манифестовао у Пољској нови покрет за изучавање упоредне историје словенских права. Тај је покрет био изазван и започет од Балцера, који је одредио његове задатке и прецизирао методу.²⁾ У својим научним радовима Б. је знао да слику историских промена вешто споји са прецизном догматичком конструкцијом, што је иначе тешко, али сачињава стручну особину историско-правног истраживања. Скрупулозна анализа је код Б. увек праћена широким и јасним синтетичким схватањем проучаваног предмета. Та својства од велике вредности дају му право да буде признат за правог мајстора у историско-правној струци.

Са пиететом приклањамо се светлим сећама горе поменутих покојника. Слава им!

Т. Тарановски

† G. van Slooten. Прошлого месеца умро је у Xary G. van Slooten, судија хашког апелационог суда, и ако није достигао дубоку старост. Покојни van Slooten долазио је у ред одличних холандских правника и био је председник Међународних Мешовитих Судова, који су установљени уговорима о миру између наше државе и Маџарске и између наше државе и Немачке. Одликовао се дубоким познавањем права из области уговора о миру, приватног и процесног права. Вршио је своју тешку председничку дужност савесно и зналачки и под његовим председништвом мешовити судови донели су велики број значајних судских пресуда. Бог да му душу прости.

Правнички конгрес словенских држава у Братислави. Припреме за Правнички конгрес словенских држава у Братислави, који ће се одржати у јесен 1933 године, врше се већ у велико у Чехословачкој. Јавно се велики број референата из свих словенских држава, тако да је Припремни одбор

2) -в. наш „Увод у историју словенских права“, друго прерађено и допуњено издање, Београд, 1933 г., стр. 237—246.

утврдио теме о којима ће конгрес расправљати и одредио референте и то:

Из Приватног права: 1) *Изједначење облигационог права у словенским државама.* Главни референт: д-р Роман Лоншан де Берије, проф. Унив. (Лавов), кореференти: д-р Јосиф Фаленхехт, проф. Унив. (Софија), д-р Грегор Крек, проф. Унив. (Љубљана), д-р Јаромир Седлачек, проф. Унив. (Брно). 2) *Изједначење брачног права у словенским државама.* Главни референт: Живојин Перић, проф. Унив. (Београд), кореференти: д-р Лубен Данаилов, адвокат (Софија), д-р Карел Лутостањски, проф. Унив. (Варшава), д-р Емил Свобода, проф. Унив. (Праг); 3) *Хишошка на речне бродове.* Главни референт: д-р Иван Субботић, Саветник Министарства иностраних послова (Београд), кореференти: д-р Константин Кацаров, доцент Унив. (Софија), д-р Богдан Виниарски, проф. Унив. (Познањ), д-р Франтишек Ситенски, врх. саветник Мин. трговине (Праг).

Из Трговачког и Меничног права: *Изједначење одредаба меничног права према Женевској конвенцији у словенским државама.* Главни референт: д-р Јоз. Сулковски, проф. Унив. (Познањ), кореференти: д-р Лубен Диков, проф. Унив. (Софија), д-р Карел Кизлинг, проф. Унив. (Братислава), д-р Павле Растовчан, проф. Унив. (Загреб).

Из Грађанског судског поступка: *Изједначење одредаба и прописа о егзекуцији, принудном поравнању и сечају у словенским државама.* Главни референт: д-р Хуго Верк, адвокат (Загреб), кореференти: д-р Бенелин Ганев, проф. Унив. (Софија), д-р Франтишек Штајгер, доцент Унив. (Братислава), д-р Станислав Голомб, проф. Унив. (Краков).

Из Кривичног права: 1) *Одговорност за дела учињена по наредби прешиостављених.* Главни референт: д-р Јозеф Леншик, судски потпуковник (Праг), кореференти: Н. Сливков, виши војни државни тужилац (Софија), д-р Метод Долеви, проф. Унив. (Љубљана), д-р Штефан Глазер, проф. Унив. (Вилно); 2) *Потребна и разлози изједначења кривичног права у словенским државама.* Главни референт: д-р Тома Живановић, проф. Унив. (Београд), кореференти: д-р Тодор Кулев, проф. Унив. (Софија), д-р Алберт Милота, проф. Унив. (Братислава), д-р Станко Франк, проф. Унив. (Загреб), д-р Јануш Јамонта (Варшава); 3) *Пре-*

порукује ли се учештовање грађанског елеменца у кривичном поступку у словенским државама? Главни референт: д-р Емил Ст. Рапапорт, проф. Унив. (Варшава), кореференти: д-р Никола Саранов, проф. Унив. (Софија), д-р Владимир Солнарш, доцент Унив. (Праг), д-р Лавослав Хенигсберг, касациони судија (Загреб), д-р Владислав Волтер, проф. Унив. (Краков).

Из Уставног и Управног права: 1) *Једнаки принципи за стицање држављанства и завичајности у словенским државама.* Главни референт: д-р Лудвик Ерлих, проф. Унив. (Лавов), кореференти: д-р Стојан Данев, проф. Унив. (Софија), д-р Здењек Пешка, проф. Унив. (Братислава), д-р Вацлав Јоахим, доцент Унив. (Праг), д-р Отмар Пиркмајер, помоћник Бана и прив. доцент Унив. (Љубљана); 2) *Административно судство.* Главни референт: д-р Петко Стајнов, проф. Унив. (Софија), кореференти: д-р Карел Лаштовка, проф. Унив. (Братислава), д-р Јиржи Хавелка, доцент Унив. (Праг), д-р Иво Крбек, проф. Унив. и градски начелник (Загреб), д-р Штефан Лангрод, доцент Унив. (Краков).

Економска питања: Економска сарадња словенских држава. Главни референт: д-р Алојз Штанглер, Министар трговине (Праг), кореференти: д-р Константин Бобчев, доцент Унив. (Софија), д-р И. Белин, главни секретар Берзе (Загреб), д-р Адам Кшижановски, проф. Унив. (Краков), Адам Хајдел, проф. Унив. (Краков).

Из Историје словенских права. *Друштвени основ историје словенских права.* Главни референт: д-р Станислав Кутшеба, проф. Унив. (Краков), кореференти: д-р Владислав Алексијев, проф. Унив. (Софија), д-р Јозеф Марков, проф. Унив. (Братислава), д-р Рудолф Раушер, проф. Унив. (Братислава), д-р Александар Соловјев, проф. Унив. (Београд).

Из Међународног права: *Изједначење одредаба међународног приватног и процесног права у словенским државама.* Главни референт: д-р Станко Лапајне, проф. Унив. (Љубљана), кореференти: д-р Георги Генев, проф. Унив. (Софија), д-р Мирослав Бохачек, проф. Унив. (Братислава), д-р Фредерик Цол, проф. Унив. (Краков).

Из Црквеног права: *Односи између цркве и државе у словенским државама.* Главни референт: д-р Сте-

фан Цанков, проф. Унив. (Софија), кореференти: д-р Братислав Боушек, проф. Унив. (Братислава), д-р Чеза Митровић, проф. Унив. (Београд), д-р Хенрик Халбан, проф. Унив. (Лавов), д-р Тадеуш Силницки, проф. Унив. (Познањ).

Из Социологије: *До које мере се препоручује ограничење права својине.* Главни референт: д-р Карел Дрбохлав, врх. судски саветник (Братислава), кореференти: д-р Васил Митак, претседник кодификационе комисије (Софија), д-р Чеза Марковић, проф. Унив. (Суботица), д-р Казимир Кумањешки, проф. Унив. (Краков) и д-р Хенрик Пјентка, проф. Унив. (Варшава).

д-р Ив. В. Суб.

Један немачки чланак о крунсауу Стефана Првовенчаног. — У свесци часописа *Archiv für Kulturgeschichte* (XXIII Band, 2. Heft), посвећеној прослави седамдесетогодишњице Фридриха Брауна раније професора Петроградског, сад Лајпцишког универзитета, наилазимо на чланак г-це *Maria Luise Burian: Die Krönung des Stephan Prvoventčani und die Beziehungen Serbiens zum römischen Stuhl* (стр. 141—151). У чланку се реферише позната противречност између западних латинских и домаћих српских извора по датом питању и како се о тој противречности решавало у стручној књижевности. Писац се придружује критичком гледишту и закључцима Илариона Руварца, Ст. Станојевића и Конст. Јиречека. Цело се питање доводи у везу са борбом између Рима и Византије за власт над Словенима; ту ситуацију су Срби искоришћавали за себе одакле је и потицало њихово колебање између Византије и Рима. Сличног колебања између „истока“ и „запада“ било је и код Бугара и код Руса. „Während nun aber neue und allerneueste Entwicklung Russland in gänzlich andere Bahnen gedrängt hat, lässt diese Erscheinung bei den Balkanslaven und ganz speziell wohl bei den Serben, interessante Parallelen zu ihren heutigen Aufgaben und ihrer kulturellen Stellung zu“ (151). Поздрављамо тачну информацију, коју је г-ца Буриан изнела пред шири круг читалаца уваженог немачког часописа. Што се пак тиче њене паралеле са садашњошћу, тешко је признати јој неку вредност. У ствари она није била ни потребна.

Т. Т.

Dr. Ivo Politeo: Trgovački i ostali privatni namještenici, Zagreb 1932. Naklada knjižare „Еропа“. Страна 280. Закон о радњама јесте један огроман кодекс: 461 параграф нашли су место у њему. Шта то значи најбоље се види у поређењу са бројем параграфа неких ранијих и садашњих наших законика: на пр. кривични законик и кривично судски поступак стари и нови 397 према 405, односно 358 према 500, закони менични, чековни, стечајни и о принудном поравнању ван стечаја садрже сваки 115, 31, 190, 75. Нови грађ. суд. пост. садржи 696 а грађ. зак. 950, трговачки зак. са укинутим меничним прописима садржи 170 а стари закон о радњама садржи свега 164 параграфа.

Ставља се питање: да ли је ова дужина била потребна. Законодавац је очигледно хтео све да каже, па опет није све казао, јер то није могуће. Да је то тако, види се најбоље из горњег дела Г. др. Политеа, које претставља у ствари коментар другог дела закона о радњама. Дужина ова дакле, није била потребна. По нама, много би боље и умесније било, да је се законодавац ограничио само на општа начела без улажења у непотребне детаље, што је предмет уредаба, правилника, упуштава и др. прописа за његово извршење.

Г. П. има нарочиту наклоност за законодавство ове врсте у које је дубоко ушао. Као адвокат и веома гибак правник, писац је уочио све непотпуности овог огромног кодекса и дао решење многих спорних случајева које ће ово ипак непотпуно законодавство изазвати. Прокоментарисао је исцрпно односне законске прописе и допунио их постојећим изједначеним или неизједначеним (хрватским) законодавством и судском праксом. С тога је ова књига добро дошла нарочито практичарима с погледом и на тај факат, што је прва ове врсте код нас.

Да ли је место овим одредбама у закону о радњама? То се и Г. П. пита, дајући одмах и одговор, да им није било место у овом закону. Требало је све одредбе о радницима и осталим приватним чиновницима — намештеницима, кодификовати засебно, како је то учињено и у Аустријској републици — њеном *Angestelltengesetz* од 1921. год. Јер, наш законодавац највише воли да се угледа на аустријског законодавца (с разлогом или без разлога, то

је друго питање), па је и у овом случају, отступајући само формално од ове праксе, погрешно, с погледом и на то, да постоји још увек закон о заштити радника из 1922. год. са својим неукинутим одредбама, које местимично нису у складу са новим законом, па би било много умесније да су све ове одредбе скупљене на једном месту, у једном закону.

Под овим ограничењима, закон о радњама у свом другом делу садржи веома значајне одредбе у погледу приватних чиновника- помоћног особља. Он регулише њихов положај и однос према послодавцу, питање плате, дневнице, отказа рада, боловања и др. Нарочито су важне одредбе о колективним уговорима § 209, коме је питању покљони пажњу и Конгрес правника у Сарајеву 1927. год. (в. Споменико Конгреса). Од колективних угово. а као великих повеља рада с правом се може много очекивати. Они ће бити основа будућим односима радника и послодавца и као такви имају велику будућност.

Г. д-р Политео је додао овом коментару неколико одредаба из закона о заштити радника са уредбом од 1929. год. и закона о инспекцији рада.

Начин коментарисања другог дела закона о радњама у горњој књизи означава још једанпут више колико је Г. д-р Политео добар правник, те се слични и други коментари, без икакве нескромности, могу слободно угледати на овај коментар, како би им се с разлогом могло исказати признање, које Г. д-ру Политеу припада само од себе, због горњег рада.

Д-р Видан О. Благојевић

Одлуке Државног Савета и управних судова по закону о непосредним порезима. II. Друштвени порез, Средно Бодан Мајсторовић, референт Државног Савета, — Геца Кон. 1932.

Г. Богдан Мајсторовић, референт Државног Савета, провео је већ две године као референт VI одељења Државног Савета, надлежног за пореске спорове. А то ће рећи, да је као референт учествовао у суђењу пореских спорова код Државног Савета од кад је ступио у примену нови закон о непосредном порезу. Та чињеница довољно је јемство и за његову Збирку одлука Државног Савета по тзв. друштвеном порезу, која је ових дана изишла из штампе.

Друштвени порез је порески облик, под који потпадају друштва, која су обавезна на јавно полагање рачуна, тј. чије се целокупно пословање огледа у годишњем друштвеном билансу, који је обавезан и који је јаван. Под оцену и контролу пореских власти, па у крајњој инстанцији и Државног Савета подпада и начин књижења прихода и расхода друштва, његова имовина ит. д. пошто биланс, у коме је стање и пословно кретање друштва изражено, служи за основ пореске обавезе. Отуда и гледишта Државног Савета на ова питања имају велики пословни интерес за акционарска друштва.

Г. Мајсторовић је одабрао и средно одлуке које се односе на овај порески облик, пошто је то најинтересантија пореска материја, о којој у првом управно судском степену суди Државни Савет, и његова збирка и по материјалу, који је у њу унесен и по распореду, по коме је унесен, представља једну интересантну и лепо уређену књигу.

Збирка г. Мајсторовића продужава и допуњује рад г. Франтловића, секретара Беогр. управног Суда, који је, опет, издао збирку одлука по порезу осталих предузећа и радњи, по тзв. течевини, која је најинтересантија пореска материја, о којој у првом управно судском степену суди управни суд.

У својој збирци г. Мајсторовић је највећу пажњу покљони одлукама Државног Савета, донетим у погледу одређивања пореске основице, пошто пореска основица сачињава базу пореске обавезе и као таква представља и најкрупнији интерес. Све остало је у пореским споровима поступак, на чије је најинтересантије моменте, почетак и престанак пореске обавезе, жалбени ток и тужбу, такође у збирци обраћена пажња. Поред овога збирка садржи и неколико одлука о минималном и допунском порезу и друштвеном порезу код задруга.

Г. Мајсторовић је умео да изврши добар избор одлука за своју збирку и да јој тиме обезбеди интерес како пословног света, тако и оних, које управно правосуђе уопште интересује.

Р.

Marcel Morand, Etudes de droit musulman et de droit coutumier berbère, Alger 1931.

У XIX веку развија се са великом брзином колонизација у Азији и Афри-

ци, и том приликом већина исламских народа губи своју самосталност и пада под власт разних европских. Метрополе из чисто политичких разлога не заводе у колонијама своје правне установе и уређење, него настоје да преустроје правни поредак покорених народа према новим потребама и приликама. Тако је и у колонијама где живе муслимани остало на снази шеријатско право, нарочито они његови прописи који регулишу брачне односе и задиру у породични живот.

Та чињеница поставља је метрополе да оснивају школе за проучавање језика и обичаја својих урођеника и да на тај начин створе један кадар спремних чиновника за колонизаторску службу. Тако је и Француска успоставила катедре и институте за проучавање језика и обичаја у својим колонијама, а нарочита се пажња обратила на арапски језик и шеријатско право. У ту сврху оснивају се на универзитету у Алжиру катедре за источне језике и шеријатско право, где предају многи знаменити француски и арапски научници.

На изучавању шеријатског права особито се истакао професор Марсел Моран који је са својим делима и радом стекао велико признање у научном свету. Његов рад је врло плодан. Он је поред великог броја чланака и расправа написао и издао четири знаменита дела у којима компаративно изучава све четири шеријатско-правне школе као и неке важније исламске секте.

Моран је прво издао своје дело о шеријатском праву 1910. године под насловом: „*Etudes de droit musulman algérien.*“

1916. године он издаје своје дело „*Avantprojet de Code du droit musulman algérien*“, где у облику једног законика износи принципе шеријатског права. Ово је дело са својим прегледом, јасноћом и тачношћу задобило особито признање не само код европских научењака него и код арапске уleme.

Моран издаје 1921. године своје дело „*Introduction à l'étude du droit musulman*“, а 1931. године „*Etudes de droit musulman et de droit coutumier berbère.*“

У овом последњем делу Моран расветљава многа спорна питања као питања да ли шеријатско право признаје правне особе (ст. 9—29), питање о начину преношења обавеза и њихову извршењу (ст. 65—87) и питање

о правној природи уговора о најму (ст. 91—97).

Ово дело са оним првим делима чини једну идеалну целину из које се може добити јасан појам и преглед о шеријатском праву, његовим особинама и његову развоју.

Мехмед Бећовић.

Stojan Gavrilović: L'organisation des commissions de conciliation d'après les traités suisses, 'ontribution à l'étude des effets du fait nouveau de la Société des Nations dans le domaine de la politique et du droit international; Paris 1932. Librairie du Recueil Sirey, 222 p. — Г. Стојан Гавриловић, секретар Министарства иностраних послова, обрађује у својој докторској тези питање, које несумњиво претставља једно од најинтересантијих у склопу питања која се односе на начине мирног решења међународних спорова. То је питање организације комисија за измирење и то према швајцарским уговорима.

Поред опширног предговора, писац је своје дело поделио у пет делова, а ове у поједина поглавља. У своме врло интересантном предговору писац је, на један јасан и конструктиван начин, приказао односе великих и малих сила пре и после оснивања Лиге народа. Он је, том приликом, тачно уочио интересантну чињеницу да је политичка власт великих сила у вршењу својих функција у току времена претрпела извесну еволуцију. Иако ова власт није у Лиги народа ограничена, вршење је њено регментирано и, што је главно, призната је као легална од стране малих држава, према којима се она и стварно врши. Исто тако, писац је као правну последицу оснивања Лиге народа, уколико она има везе с односима између малих и великих сила констатовао да су велике силе пре оснивања Лиге народа биле чувари међународног мира, док су после оснивања овог међународног форума, велике силе постале опуномоћене за то и формалном снагом. Дакле, пре Лиге народа мале државе биле су стварно потчињене политичкој моћи великих сила, оне нису биле правно потчињене овој власти. Међутим, после оснивања Лиге народа оне су потчињене политичкој власти великих сила и у правном и у стварном погледу.

У даљем разлагању, писац даје један систематски преглед свију уговора које

је швајцарска Република склопила са појединим страним државама, што без сумње, претставља и практичну вредност овог дела. Ових уговора који предвиђају комисије за измирење раз-ног типа има у свему двадесет и четири.

У првом делу г. Г. говори опширно о појединим типовима ових комисија за измирење, који се налазе у разним уговорима склопљеним од стране Швајцарске Конфедерације с разним државама. У другом делу третира, с пуно правничке вештине, питање комисара. Трећи је део посвећен конституисању свих комисија. Четврти део обрађује евентуалне модификације у саставу и раду свих комисија. Коначно, пети се део односи на унутарњу организацију и функционисање ових комисија.

У своме делу г. Г. је изнео основне принципе на којима почивају ови међународни уговори. Аутор је, стручно и са правничком ерудицијом, изнео ово питање које је један вид великог проблема мирног решавања међународних спорова, које поред питања кодификације, претставља најважније питање данашњег међународног јавног права. Посматрајући проблем са те више тачке аутор није од своје књиге учинио само један систематски приказ постављеног питања, него је своје дело успео да стави на платформу доктрине. Као присталици реалистичке школе г. Г. је стало до тога, да у његовом делу покаже да је међународна политика један од главних фактора, ако не и најглавнији који утиче на пораст међународног права.

Чињеница да је Швајцарска Конфедерација склопила овако велики број конвенција за измирење, доказује колико је она уложила труда за одржање мира и колико је истовремено допринела напретку међународног права. Из читавог разлагања јасно произлази да је постојање Лиге народа и њен активитет утврђује пут за развијање арбитраже и измирења и да на тај начин упућује на пут новог прогреса.

То је уједно доказ и о корисности организације у Женеви.

Докторска теза Г. Гавриловића претставља један одличан рад на пољу међународног јавног права и заслужује да буде запажена од свих наших правничких кругова који се интересују за еволуцију међународног јавног права и организацију међународног мира.

Мирко Г. Авакумовић.

Нова књига. — Изашла је књижица *Extrait du Recueil de documents en matière pénale et pénitentiaire, Bulletin de la commission internationale pénale et pénitentiaire*, која садржи извештај Г. д-р. Душана М. Суботића, члана комисије о уредбама кривичноправне природе, а које допуњавају ново југословенско кривично законодавство. Приказане су три уредбе: од 13-1-1930 о извршењу мера безбедности, од 18-1-1930 о оснивању и раду државних завода за васпитање и поправку деце и малолетника (од 14—18 године) и уредба од 18-1-1930 о васпитању и поправци полуодраслих лица осуђених на казну лишења слободе.

Исправка. — У прошлом броју „Архива“ у чланку Г. д-ра Стевана Милачића „Потреба за једном буџетском реформом код нас“ поткрале су се извесне штампарске грешке, које се овим исправљају. На стр. 469, ред 2 оздо и следећи, место: „у овом новом систему буџетске распарчаности *жеље* на у-прошћеност и прегледност не постоје: у општи буџет уносе се само вишкови расхода или прихода, није могуће....“ треба да стоји: „у овом новом систему буџетске распарчаности *жељена* упрошћеност и прегледност не постоје: у општи државни буџет уносе се само вишкови расхода или прихода *специјалних буџета*. *Да би се имао збир свих државних расхода и прихода није могуће....*“ На стр. 471, ред 6 озго, место: „примећено“, треба да стоји: „*примењено*“.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1932, бр. 12. — Јагош Драшковић: Однос држ. тужиоца и истражног судије у извештајима. — Будимир Плакаловић: О истражном затвору. — Нинко Петровић: Царинске кривце и казне. — Д-р Адам П. Лазаревић: Примена закона о побијању правних дела изван стечаја по предметима преноса непокретног имања.

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва у Загребу) 1932, бр. 12. — Др. Фран Миobar: Svjetska ekonomska kriza i svjetska ekonomsko-monetarna konferencija. — Др. Albert Fischer: Закон о принудном поравнану ван стећаја у пракси. — Др. Miroslav Muha: Zastupnici stranaka po novom gradj. parb. postupniku. — Gjuro Kolar: Aktuelno pitanje imisija.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1932, бр. 12. — Др. Данило Данић: О правној природи судске власти. — Др. Видан О Благојевић: Обуставања обавезног осигурања у аутобусним предузећима. — Иво Лесић: Надлежност средских шеријатских судова на подручју врховног суда у Сарајеву за овјеравање потписа муслимана на исправама. — Будимир Плакаловић: О застарелости у меничном праву. — Др. И. Магијевић: Повластие неких новчаних установа у погледу наплаћивања њихових потраживања. — Стеван Бранковић: Пленидба осуђеникове зараде. — Др. Иван Штајнмец: Нешто о мјерама безбједности. — Крста Марић: О одгоди и прекиду извршења казне. — Ст. Јовановић: Облик кривичних одлука виших судова. — Рад. Николајевић: Међународна правна помоћ код издавања криваца.

1933, бр. 1. — Др. Душан М. Суботић: Улога судије у извршењу казне. — Др. М. Мондшајн: Застара по закону о шумама. — Стојан Јовановић: Помагање у прављењу лажних исправа. — Др. Чедо Марковић: Побивање закључака одређеног судије. — Др. Лаза Станојевић: Питање могућности тестирања у стању тешких акутних обољења у трбушној дупљи. — Др. А. П. Лазаревић: О року за протест менице због неисплате. — Иван Д. Петковић: О надлежности грађанских судова (на подручју Касационог суда у Београду) за разматрање одлука — решења — управне, полицијске власти. — Иво Станоша: О правима стечајног управитеља. — Др. Милан Луетић: Увјерења општина по Закону о заштити земљорадника. — Др. Михајло Вуковић: Начела румуњског закона о заштити земљорадника.

НОВЕ КЊИГЕ

J. Péritch, Prof. de Droit à l'Université de Belgrade et à l'Académie de Droit international de la Haye (en 1929), *La „sainteté“ des traités internationaux. Une erreur juridique et un danger pour la paix.* Extrait de la „Revue Mensuelle“, Genève, 1932, p. II.

Borislav Jordanovitch, Docteur en Droit, *L'Organisation du Crédit agricole (Etude de Droit comparé).* Paris, 1931, p. 339. Librairie des Facultés 162, Rue Saint-Jasques.

Dr. Metod Dolenc, *Sorodni odmevi črnogorskih pravnih zgodbic in slovenskega običajnega prava.* Ponatis iz „Časopisa za zgodovino in narodopisje“, letnik XXVII, 1932, str. 35.

Univ. prof. Aleksander Makleco, *Očuvalne odredbe v sistemu moderne prava.* Ljubljana, 1932, str. 103. Posebni odtisek iz „Slovenskega Pravnika“.

Д-р Филарет Гранић, *Отмица (raptus) у грчко-римском праву.* Скопље, 1932, стр. 43—50. Посебни отисак из „Гласника Скопског научног друштва“, књ. XI, Д. Н. 5. (1931).

Trgovački i ostali privatni namještenici prema službodavcima i zakonu. Na temelju Zak. o radnjama od 5-XI-1931 razložio *Dr. Ivo Politeo.* Zagreb, 1932, str. 279. Naklada knjižare „Epoha“ (Trg Kr. Petra).

Stévan Tchirkovitch, Docteur en Droit, *Conférence préparatoire interbalkanique de Juristes et l'Unification du Droit des Pays Balkaniques.* Extrait de la „Revue de Droit International“, No 3, 1932, p. 13.

Dr. Milovan Milovanović, *Selbstmord bei Paralyse nach der antiparalytischen Behandlung.* Sonderabdruck aus der Zeitschrift für Gerichtliche Medizin, Bd. XX, N. 1, 1932.

Уредник

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
3, Мутапова, тел. 27173 и 28014

Власник у име Правног факултета

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
37, Молерова, тел. 21756 и 20290

Ва штампарију „Привредник“ Кнез Михаилова ул. 3
Тел. 21-450 Живојин Д. Благојевић, Кондина 10. Београд

ЈЕДНА ОБАВЕЗА ЗАКУПОДАВЦА

У Београду, а и у другим нашим већим градовима, све је мање кућа са т.зв. „засебним станом,“ удешеним само за једну породицу. Има већ читавих крајева у граду, где се дижу вишеспратне куће, са неколико станова за више породица, које имају становати једна изнад или поред друге. А чим има више станара у једној згради, чим неко станује изнад, испод или поред нас, свршено је са потпуном слободом појединих станара у погледу уживања закупљенога стана. Да би могли сви сразмерно мирно и неузнемиривано становати, потребно је *ограничити своју слободу*, водити рачуна о миру и потребама свога суседа у истој згради... Услед невођења обзира о овоме настају сукоби с једне стране између појединих закупаца¹⁾ станова у истој згради, а с друге стране између закупца и закуподавца, од кога закупца тражи да му омогући мирно уживање закупљенога стана. Поставља се, дакле, питање: постоји ли обавеза закуподавчева да обезбеди своме закупцу *мирно уживање* и какве су последице неиспуњења ове обавезе?

У нашем грађ. законнику има ова одредба у § 681: „Онај који ствар под кирију или закуп даје дужан је ствар својим трошком у стању употребљивом предати и *добар стајати за све недостатке*, због којих се ствар не би могла употребити, и такве накнадити и *препоне уклонити.*“ Сличну одредбу имамо и у § 1096 аустријског грађ. законика првобитне редакције: „Даваоци под кирију и закуп обавезни су да ствар, дату под кирију и закуп, о свом трошку и у употребљивом стању предаду и *одржавају*, и киријацију и закупца у уговореној употреби или уживању да *не узнемирују.*“ Из оба законска текста следује да постоји обавеза закуподавца а) да ствар преда закупцу у употребљивом стању; б) да јемчи да ствар нема мана због којих се не би могла употребити сходно уговору о закупу²⁾; и в) да

¹⁾ Речи „закуп“, „закуподавац“, „закупац“ употребљаваћемо овде у смислу кирије, даваоца под кирију, киријације, пошто закуп у смислу нашег грађан. законика има шири и ужи смисао (§ 678).

²⁾ Не би било допуштено овако резоновати: Закон каже да закуподавац добар стоји за све недостатке, због којих се ствар не би могла употребити, дакле мисли се на то да се ствар *никако* не би могла употребити, а ако она, и поред извесних недостатака, може да се употреби, онда закуподавац *не стоји добар* за то. Не. Он добар стоји за недостатке који не допуштају да се ствар употреби и ужива сходно уговору. Јер по уговору о употреби ствари закупца, и без изречног уговорања, има права очекивати да ствар може употребљавати и уживати онако како то у *нормалним случајевима* у одговарајућем месту код закупа стана бива. Сметње

те недостатке („препоне“) уклони, тј. да ствар доведе у употребљиво стање. Истина у аустријском законуку *изречно* се каже да су закупадавци дужни ствар у употребљивом стању предати и *одржавати*, али тако је и по нашем законуку и без ове речи *одржавати*, јер то следује из речи *добар стајати за све недостатке*, због којих се ствар не би могла употребити и такве накнадити и *препоне уклонити*. Из ових речи следује и обавеза закупадавца и по нашем законуку да закупца у уговореној употреби или уживању не узнемирава, што се у аустријском законуку изречно и каже.

Постоји, дакле, дужност закупадавчева да не узнемирава закупца у уговореној употреби стана. Јер кад закон каже да је закупадавац дужан уклонити „препоне“, због којих се ствар не би могла употребити, онда из тога следује да ни он сам не сме такве сметње употреби стана од стране закупца стављати. Какве треба да су те недозвољене сметње употреби стана, то узнемиривање закупца у уживању стана, ствар је оцене свију околности, под којима је један уговор закључен. Нека сеоска *тишина* не може се захтевати у вароши, у којој јуре трамваји, аутомобили, мотоцикли, и закупца не би имао права да тражи од закупадавца да овакве „сметње“ употреби стана отклања. Ко на пр. узима стан у улици поред жељезничке станице, мора се помирити са тим да и ноћу буде узнемираван доласком и одласком возова.

Фактичке сметње и узнемиравања закупца у употреби и уживању стана могу долазити од стране: а) самога закупадавца, његове породице и његових потчињених, б) а могу и од стране *трећих лица* и то или од других купаца у истој кући или од сасвим трећих лица.

а) Несумњиво је да закупадавац, чланови његове породице и њему потчињена лица не смеју вршити акте узнемиравања према закупцу. Они на пр. не смеју улазити у стан закупчев без његовог одобрења, осим ако је то потребно због одржања стана у добром стању, ради нужне оправке или ради показивања стана купцима зграде или издавања под кирију, али и то у одређено време по споразуму са закупцем. Да ли је закупадавац, који је издао један дућан за неку радњу под закуп, због тога обавезан (и без изречног уговорања о томе) да он сам у тој згради не води исту такву радњу нити да другоме у истоме циљу издаје под закуп, не може се одговорити у

или препоне које *таквом уживању* стоје на путу, дужан је закупадавац уклонити, а не може се позивати на то да он није дужан то чинити зато, што се стан ипак може употребити, што он ипак није потпуно неупотребљив. Ако на пр. пећ не функционише исправно закупадавац се не може на то позивати да се и без исправне пећи може соба загревати и да стан није неупотребљив. Ако у дворшту сопственик зграде врши неке послове у вези са његовом радњом, који стварају смрад, и закупца тражи да се та сметња отклони, закупадавац не може то одбити под изговором да се у стану, и поред тога смрада, може становати.

опште. Ако нема нарочите уговорне одредбе о томе, има се узети да таква обавеза постоји само онда ако је радња закупчева таква да је он, с обзиром на својства зграде, смео рачунати да ће он искључиво такву радњу у тој згради водити. Такав је случај на пр. са гостионичарском радњом,³⁾ бакалском, пиљарском, али већ не са кројачком и другим где долазе у обзир више лична својства и способности имаоца радње него локал радње.

б) Закуподавац је дужан старати се да закупца у уживању стана не узнемирују остали закупци у истој згради. Он је дужан сузбијати њихово недолично понашање, које закупца спречава у мирном уживању стана сходно своме уговору о закупу.⁴⁾ На пр. ако се у кафани, која се налази у истој згради, и сувише често и дуго ноћу или дању свира, пева или игра; кад један купац својим стварима закрчи приступ у стан другом закупцу, кад пред његовим вратима или на заједничким степеницама тресе тепихе, кад држи љуте псе без мера предострожности (корпа за уста, везивање ланцем), кад га спречава у употреби праонице,⁵⁾ кад један купац у своме стану производи несносну ларму певањем, свирањем, грамофоном, радиом и т. сл.⁶⁾ Позивајући се на уговор, закључен са закупцем, који својом понашањем спречава другога купаца у уживању стана, закуподавац има могућности да те сметње отклони, утичући на дотичног закупца и опомињајући га да са таквим поступцима престане, а у крајњем реду да му у смислу § 703 речен. 1 откаже закуп, те да задржи друге закупце, који се понашањем овога сматрају узнемирени те протестују и хоће да се селе и тиме да оштете закуподавца.⁷⁾ ⁸⁾

³⁾ В. Klang, Kommentar, z. a. b. GB. I Lief. стр. 30.

⁴⁾ Наравно да је закупцу слободно и директно тражити законским путем од узнемиривача уклањање таквих сметњи.

⁵⁾ Примери из праксе наведени код Stubenrauch-a, Komm. II, 324 прим. 3.

⁶⁾ Тако је недавно (6. XII. 1932 Бр. 8718) одлучио и Касациони Суд у Београду у својој општој седници. Ово мишљење доноси „Архив“ у овом броју.

⁷⁾ У § 703 вели се: „Онај који под закуп што даје моћи ће такође у особитом случају захтевати пре времена да се уговор раскине, ако би купац тако ствар закупљену употребљавао како на велику штету господара служи“... Купац који узнемирује друге закупце у истој згради одиста „ствар закупљену (свој стан) употребљава како на велику штету господара служи“, јер му таквим понашањем растерује остале кирације, који ће одустати од закупа у смислу § 702.

⁸⁾ Обично власници зграда, у којима има већи број станова, прописују т. зв. кућни ред, тј. правила, којих се имају држати закупци станова. Ту је онда предвиђено шта је и када допуштено нешто радити а шта забрањено, и какве последице наступају (најчешће отказ уговора), ако се поступа противно кућном реду. Та правила реда саставни су део уговора о закупу и према томе обавезна за закупце и закуподавце. В. Д-р Д. Аранђеловић, Основи Облигационог Права, стр. 70. Али оно, што је горе у тексту казано, вреди и кад нема нарочито прописаног

Али закуподавац има се и за то старати да закупца у мирном уживању не буде узнемирен ни од *трећих лица*, која ван закуподавчеве зграде станују. Наравно у толико у колико је закуподавац у могућности да оваква узнемиравања отклони. На пр. зида се нова зграда поред оне, у којој закупца станује, и то на начин који прекомерно узнемирава закупца у уживању стана.⁹⁾ Ако онај који зида ову нову зграду нема права да зида или нема права да је *тако зида*,¹⁰⁾ онда је закуподавац дужан заузети се код надлежне власти да се зидање или *такво* зидање забрани. Закуподавац није властан у таквим случајевима оставити закупца да сам отклања такве сметње, јер је он — закуподавац — дужан да одржава предмет закупа у употребљивом стању за време трајања закупа.

И по немачком грађ. зак. (§ 536) закуподавац је дужан да ствар уступи закупцу у стању погодном за уговорену употребу, и да је за време закупа у таквом стању *одржава*. Иначе закупца има права да закуп откаже, без обзира на отказни рок (§ 542), поред права да плати само сразмеран део закупнине (§ 537).¹¹⁾

Санкција ове дужности закуподавца да гарантује мирно уживање закупљеног стана лежи у овлашћењу закупца да одустане од закупа и пре истека уговоренога (изречно или прећутно — на пр. обичајем места — § 699) рока закупа. У § 702 грађ. зак. прописује се: „Закупац моћи ће само у особитим случајима пре уговоренога рока од уговора одустати, ако би на име ствар закупљена сасвим неупотребљива била.“ Такву одредбу има и аустријски грађански законик који у § 1117 старе редакције прописује: „Кирајџија или закупца може и пре истека изречно или прећутно уговореног времена од уговора одустати, ако под

кућнега реда, јер следује из природе ствари и уговора о закупу у зградама где има више закупца, те је неизбежно у интересу мирнога становања држати се извеснога кућнега реда.

⁹⁾ Stubenrauch I. с.

¹⁰⁾ На пр.: Зида је ноћу и то зидање узнемирава суседе, зида је дању али при томе диже такву прашињу (а то се може спречити) да се не могу отворити прозори.

¹¹⁾ Dernburg, das bürgerl. Recht, II 2, стр. 203, 204, четврто издање вели: Пошто је закуподавац обавезан да за време трајања закупа одржава ствар у погодном стању, то га уговор о закупу обвезује да не узнемирава закупца. — За тим вели: Закуподавац мора закупца бранити чак и од неоправданих узнемиравања трећих лица. То следује из његове обавезе да закупцу омогући уживање ствари у уговореном стању. И француски code civil вели у art. 1719: Закуподавац је обавезан, по природи уговора, и без нарочитог уговарања, ... да омогући закупцу мирно уживање ствари за време трајања закупа; да му дакле он сам не смета у таквом уживању. Али по art. 1725 закуподавац није дужан да гарантује закупцу да га *трећа лица* неће узнемиравати у уживању, која ће полажу неко право на закупљеној ствари; закупца има права да у своје име гони узнемиравача. Ипак судска пракса у Француској сматра да кад један закупца узнемирава другог закупца у истој згради, онда онај узнемиравач закупца није *треће лице* у смислу art. 1725 и према томе узнемирани закупца може тужити закуподавца тражећи да се с узнемиравањем престане.

кирију или закуп узета ствар због својих мана не подноси за редовну употребу... или ако давалац ствари под кирију или закуп не одржава више ствар у употребљивом стању.“ Као што се из § 702 нашег грађ. зак. види, купац може одустати и пре уговореног рока закупу (као и уговореног права на одустанак — § 551), ако би закупљена ствар сасвим неупотребљива била. Да ли је пак закупљена ствар сасвим неупотребљива фактично је питање. Сигурно је да таква неупотребљивост постоји, ако је купац тако узнемириван поступцима закупадавца или трећих лица да нема *потребнога мира* у своме стану. Шта је пак *потребни мир* цениће се према околностима појединога случаја, с обзиром на месне прилике, на улицу у којој станује купац (у индустријском, трговачком и занатлијском крају мора се на пр. трпети већа ларма него у крају где нема ни индустрија ни трговине ни заната који производе ларму и друге неугодности). У обзир долазе овде *нормални људи* нормалнога здравља и питање се поставља тако: да ли је услед аката узнемиравања једном нормалном човеку стан постао сасвим неупотребљив. Према томе један нервозни или иначе болешљив купац, кога свака ларма, сваки јачи звук, свако шкрипање и друга неугодност узнемиравају, не може због тога тврдити да је стан сасвим неупотребљив и због тога одустати од уговора. Тако осетљиви људи морају *нарочито уговорити* да им се има зајемчити већа тишина, и тек онда могу чинити закупадавца одговорним што им такву тишину не зајемчава.

Д-р Д. Аранђеловић

ОРГАНИЗОВАНИ ИЛИ ОРУЖАНИ МИР

Нису то само основне супротности у међународној политици, које изазивају чуђење код сваког оног ко пажљиво прати развој међународних догађаја. У данашњој организацији мира, у раду Друштва народа и Међународне конференције за разоружање, у чудној пометености данашњег времена одигравају се догађаји и манифестују извесне тенденције, које су код искрених пријатеља међународног мира изазвали најозбиљнију забринутост.

Зашто би се затварале очи пред суровом стварношћу данашњих међународних прилика и односа међу народима? Најскорашње догађаје, као и оне који се пред нама одигравају, ма како они били озбиљни и деликатни, треба објективно размотрити у њиховој правој светлости, рећи истину о њима и подвући њихов значај по будућност мира. — Ти догађаји испреплетани су многим правним, политичким, војним, социјалним, психолошким и другим моментима, који су међусобно повезани или проистичу један из другог. Стога се и налаже потреба њиховог заједничког критичког излагања а на основу факата и стварних чињеница, које ће се изложити у њиховом хронолошком реду.

I

Резолуција од 23 јула 1932 год. опште комисије прве сесије Међународне конференције за разоружање, боље рећи за смањивање и ограничење наоружања, није честито ни прошла кроз сву светску штампу, нити су се народи, преко органа јавног мњења, с њом добро упознали, а већ се почео да ниже, по једном чудном закону збивања догађаја, низ манифестација за наоружање, заједно са великим војним маневрима разних држава, који су се изводили подједнако на суву, мору и у ваздуху.

У месецу августу пр. год. објављене су, прво у италијанској, а затим и у осталој светској штампи, најновије Мусолинијеве идеје о политичкој и социјалној доктрини италијанског фашизма. Речено је, том приликом, да ће те идеје шефа италијанског фашизма чинити саставни део четрнајесте свеске италијанске енциклопедије. По тим изјавама данашњег председника италијанске владе, дух фашизма је анти-пацифистички и идеја мира потпуно је страна фашизму. Фашизам је одлучно противан сваком братимљењу народа и он се у томе разилази од научног социјализма или марксизма. Светски мир, по Мусолинију, не може дуго да траје. У осталом, каже Мусолини, само је рат у стању да да пуну вредност људској енергији. Рат оплемењава народе. Само они народи, који имају смелости да загази у рат, могу носити печат витештва и племства. Фашизам не верује у могућност и корисност вечитог мира. Истина је да фашизам живи данас у заједници са културним народима, али он будно мотри на њих, на мртвој је стражи и неће дозволити да буде преварен.¹⁾

Политичким и социјалним доктринама италијанског фашизма о анти-пацифизму и доминацији једнога народа над другима, придружио се, у исто време, и оживели дух предратног немачког милитаризма. У својим смелим чланцима и изјавама прво у немачком листу „Хајматдинсту“, а затим у италијанском листу „Ил Ресто дел Карлино“ о једнакости права Немачке у погледу наоружања (Gleichberechtigung) и о потреби тако зване „органске реорганизације немачке војске“, генерал фон Шлајхер успео је, свет се пита да ли само за један моменат, не само да створи праву међународну забуну, већ да унесе код народа најозбиљнију забринутост за будућност мира у Европи. Човечанство је стављено пред једну од најозбиљнијих дилема: или отворено поновно наоружање свих народа, оружани мир и спремање за будући монструозни међународни рат, или учвршћивање постојеће организације данашњег међународног мира. — Дипломатска велика борба, која је одмах после

¹⁾ Види текст у »Le Temps« од 5 Августа 1932, стр. 2; »Journal des Debats« од 5 Августа 1932 г., стр. 1 и 2.

изјава генерала фон Шлајхера отпочела предавањем 29 августа прошле године немачке ноте Француској, француског одговора Немачкој од 11 септембра и енглеске ноте од 19 септембра, која ће или повољно или неповољно да се сврши по међународни мир, само је са правним, политичким и дипломатским аргументима излагање онога, што је немачки генерал фон Шлајхер, са једном заиста недопуштеном бруталношћу — како каже Хенри Беранже²⁾ — имао храбрости да јасно и гласно каже целом свету.

Немачки Gleichberechtigung садржи у себи два елемента: први чисто правни, боље рећи међународно-правни, и други фактичко-политички. У осталом, свој захтев за једнакост у праву оружјања Немачка је и поставила подједнако и са правног и са политичко-фактичког гледишта, с обзиром на данашње опште међународне прилике и рад Међународне конференције за разоружање у Женеви.

Према тексту немачке ноте, коју је 29 августа прошле године немачки Министар иностраних послова барон фон Најрат предао Андре Франсоа Понсе-у, француском амбасадору у Берлину, и према доцнијим званичним изјавама и коментарима немачког канцелара фон Папена и немачког Министра иностраних послова, — Немачка је, у своје име, а донекле и у име осталих у светском рату побеђених и разоружаних држава (Etats désarmés), своју правну и политичку аргументацију овако изложила:

Прво, са правног гледишта. Увод у партију пету Версаљског уговора о миру не обавезује Немачку да се за вечна времена има стриктно да придржава војних, поморских и ваздухопловних клаузула тога уговора. Версаљски уговор о миру наметнуо је Немачкој ограничен војни статус не на један апсолутан начин, већ условно — да се тиме омогући припремање општег разоружања свих држава (en vue de rendre possible la préparation d'une limitation générale des armements de toutes les nations). И у Версаљу, 1919 године, приликом потписивања Версаљског уговора о миру, и у Женеви, 1926 године, приликом пријема Немачке у Друштво народа, никакве резерве нису чињене о томе, да ће дисквалификација Немачке у погледу наметнутог јој ограниченог војног статуса вечито трајати. Немачка, дакле, стављена је под један специјалан војни режим само за једно ограничено време — док се не буде омогућило припремање општег разоружања. Како ће се, пак, приступити и извршити то разоружање, односно смањивање наоружања свих држава, подразумевајући ту и Немачку — које су разоружање победничке силе свечано обећале — предвиђено је чл. 8 Пакта Друштва народа. Према томе, конвенција о разору-

²⁾ Réarmement ou désarmement par Henry Bérenger, »Les Annales«, 1 октобар 1932, стр. 273.

жању, односно о постепеном смањивању наоружања има се односити исто тако и на Немачку, као и на све остале државе, чланице Друштва народа. Та евентуална општа конвенција о смањивању наоружања имала би, дакле, ipso iure да замени, у односу на Немачку, партију пету Версаљског уговора о миру о војним, поморским и ваздухопловним клаузулама данашњег војног статуса Немачке. На тај начин Немачка би, и са гледишта правног и са гледишта како се према њој поступа, била изравната и на истој тачци једнакости са свима осталим државама у погледу стања наоружања; односно, наоружање осталих држава свело би се пропорционално свакој држави, њеном пространству и потребама националне безбедности, на ниво прописан Немачкој Версаљским уговором о миру; или би у противном и Немачка била ослобођена војног режима Версаљског уговора, ако се о њему не би водило рачуна приликом доношења будуће конвенције о разоружању. „Оно што ми тражимо — изјавио је немачки канцелар, — није никако наоружање Немачке на истом нивоу као што је наоружање њених суседа, већ опште разоружање Европе и целог света, као и да се, у погледу поступања у методама и процени фактора разоружања, са сваком земљом, па и са Немачком, подједнако поступа.“ У нотификацији, коју је немачки Министар иностраних послова упутио Хендерсону, претседнику међународне конференције за разоружање речено је: да је, по мишљењу немачке владе, у погледу разоружања могућа само једна солуција: солуција по којој ће за све државе подједнако да важе, у погледу разоружања, иста правила и исти принципи и да се никакав изузетан дискриминаторни режим (*diskriminierendes Ausnahmeregime*) не може ни на једну државу применити. Такво и једино такво поступање могло би допринети да се радикално и стварно разоружање заиста изведе у духу општих идеја о смањивању наоружања, саобразно чл. 8 пакта Друштва народа, а у интересу мира.

Из резолуције од 23 јула прошле године Међународне конференције за разоружање Немачка је, међутим, јасно видела, да будућа конвенција о разоружању, и по методама и по размери разоружања, неће одговарати моделу по Версаљском уговору. Док би се код осталих држава, добро наоружаних, извршиле минималне модификације у постојећем њиховом наоружању, дотле би Немачкој и даље био наметнут војни статус по режиму Версаљског уговора. Главно питање, и са гледишта правног и са гледишта политичког, било је баш у томе да се зна: хоће ли се и како ће се одлуке међународне конференције за разоружање односити и на Немачку, која је од увек тражила и сада тражи да се те одлуке односе исто тако и на Немачку, као и на све остале земље. Са тих разлога, Немачка није гласала за Бенешеву резолуцију од 23 јула, из које се уопште не види,

да ли ће се донете одлуке односити и на Немачку. Та резолуција управо је и поставила основно питање и проблем једнакости права Немачке у погледу оружања.

Друго, са политичко-фактичког гледишта. Са политичко-фактичког гледишта Немачка истиче да и она, као и све остале државе, има исто право на националну безбедност. То право на националну безбедност не може нико Немачкој оспорити. То је основно право сваког народа. Немачка не жели ништа друго до то, да се са гледишта политичког и фактичког користи тим основним правом сваког народа на безбедност. Изјаве генерала фон Шлајхера, као и истоветно гледиште немачке владе, тако и само тако треба тумачити. Према томе, наоружање Немачке имало би да буде доведено на онај ниво, који одговара њеној националној безбедности. Таква солуција, у осталом, потпуно је у духу чл. 8 пакта Друштва народа, који у својој првој алинеји стипулише да ће се разоружање извршити само до оног минимума, који одговара потребама националне безбедности. Како је и Немачка члан Друштва народа, зашто да се разоружање по чл. 8 пакта не односи подједнако и на Немачку. Зашто би Немачка, окружена свуда унаоколо наоружаним суседима, била вечито подвргнута једном ограниченом војном режиму, који није довољан да гарантује пуну националну сигурност Немачке?

Подједнако, дакле, и са правног и са политичког и фактичког гледишта потребно је укинути специјални ограничени војни режим наметнут Немачкој Версаљским уговором о миру, режим који цео немачки народ осећа као понижење и због чега се у Европи не може да обнови мирољубива равнотежа. Само укидањем данашњег војног статуса Немачке и подвргавању Немачке будућој општој конвенцији о разоружању може се допринети да се у Европи ублаже данашњи затегнути односи и поправе опште међународне политичке прилике. Док се тај принцип једнакости (*Gleichberechtigung*) Немачкој не призна, она неће учествовати у даљем раду Међународне конференције за разоружање.

Са чисто теориског гледишта и *као правни принцип* — ако се остави на страну право победιοца да побеђеноме диктује услове мира — немачка теза је, ван сваке сумње, солидно постављена и она је, са тог гледишта, оправдана. Начело једнакости држава усвојено је теоријски од свих правника, главним делом и у пракси, као један од основних принципа модерног међународног права. Све државе, биле оне велике или мале, треба да имају у међународном животу, у међународним установама, у животу међународне културне заједнице *иста права и исте дужности*. Освештани је то принцип међународног права, мада до његове потпуне примене, на жалост, још увек није дошло. С позивом на овај

принцип један велики део англо-саксонског јавног мњења нарочито, па чак и извесни званични фактори појединих држава немачком Gleichberechtigung-у признају сваку оправданост. Мусолини је, као шеф италијанске владе, у своме говору у Турину, 23 октобра, још једном више нагласио, да је немачки захтев оправдан. Чак је и Леон Блум, вођа и теоретичар француског социализма у име једне моћне парламентарне групе од преко стотину посланика на чувеној седници француског парламента, 29 октобра прошле године, изјавио такође, да је немачки захтев једнакости оправдан, али само као правни принцип (principe juridique).

Међутим, са гледишта позитивног међународног права, с обзиром на текстове постојећих међународних уговора, у овом случају Версаљског уговора о миру, немачки захтев за једнакост у оружању не налази довољно ослоња и њему се, са тог гледишта, сасвим умесно, оспорава сваки правни основ. У своме одговору од 11 септембра на немачку ноту од 29 августа, француска влада изјавила је да она, са гледишта правне форме, никако не може да усвоји немачку тезу по којој би будућа конвенција о разоружању имала ipso iure да се, у погледу на Немачку, субституише петој партији Версаљског уговора о миру. „Ни у партији петој Версаљског уговора — каже француски одговор — нити у пакту Друштва народа не налази се ни једна одредба по којој би ограничење општег разоружања повукло за собом неважност (caducité) одредаба које су на један сталан начин унете у уговор“.

Енглеско правно гледиште, по овој контроверси, изложено је у званичној ноти енглеске владе од 19 септембра прошле године. Коректно и легално тумачење Версаљског уговора о миру, по мишљењу енглеске владе, не допушта да Немачка легално може бити у праву да тражи укидање партије пете уговора, позивајући се на то да се има евентуално донети једна конвенција о разоружању или с позивом на то да се таква једна конвенција није могла закључити. Ако се проучи, излаже се даље у енглеској ноти, увод у партију пету Версаљског уговора о миру, видеће се да су савезничке силе, наметнувши Немачкој њена ограничења наоружања, биле прожете циљевима и разлозима означеним у том уводу. Ти циљеви и ти разлози били су „да се омогући рад на општем ограничењу разоружања свих држава“. Али, изјавити какав је циљ или каква је интенција једне одредбе сасвим је једна одвојена ствар, тако да се од остварења или неостварења тога циља не може стављати услов за постојање саме одредбе. Још је мање допуштена легална интерпретација уговора у том смислу, да се опште ограничење наоружања има и мора извршити на онај исти начин на који су петом партијом Версаљског уговора о миру извршена ограничења у наоружању Немачке. Како ће се из-

вршити опште разоружање, то је једино прописано у општој одредби члана 8 пакта Друштва народа. Партија пета Версаљског уговора о миру, са тог једино исправног гледишта, задржава свој обавезни карактер, који може изгубити само на основу једног новог споразума или уговора. Према томе, већ извршена ограничења наоружања било уговорима о миру или Вашингтонским и Лондонским споразумима о ограничењу поморског наоружања (на случај да међусобном сагласношћу не буду измењена, модификована) имају аутоматски да уђу у будућу општу конвенцију о разоружању. Тако ће тај последњи докуменат — општа конвенција — ефективно свима наметнути своје обавезе.³⁾

Као што се види, подједнако званични одговор француске владе од 11 септембра, као и нота енглеске владе од 19 септембра — на чијој су правној аргументацији, не треба то заборавити, радили правници од највећег ауторитета, немачком Gleichberechtigung-у не признају никакав правни основ. Није потребно нарочито наглашавати да је француско-енглеска правна аргументација потпуно основана са међународно-позитивног правног гледишта.

*

* *

Оно што је у ствари забринуло свет и све искрене пријатеље међународног мира, нарочито мира у Европи, није правна контроверса о карактеру привремености или сталности пете партије Версаљског уговора о миру, већ шта у суштини, реално, у данашњем моменту, стварно, значи немачки Gleichberechtigung. За цео свет јасно је, ту ни трунке сумње више нема, да се ради о поновном наоружању Немачке и да су стварне намере Немачке, ма како оне биле увијене у правне и политичке формуле, заогрнуте нарочито опште признатим принципом правне једнакости, уперене једино на то да се тај циљ постигне.

Чак и кад се остави на страну „тајни досије“ француске владе о садашњем војном стању и наоружању Немачке, које већ данас, то је неоспоран факт, није у складу са војним клаузулама Версаљског уговора о миру — као што је René Massigli, делегат Француске у комитету за ефективне међународне конференције за разоружање једним делом то јасно утврдио, 15 октобра пр. год. у Женеви, у погледу данашње организације и броја немачке полиције, — зар све ово што Немачка тражи, није у ствари категоричан захтев за поновним наоружањем? Едуард Ерио отворено је, под пуном одговорношћу и после значајне седнице француског министарског савета, изразио то мишљење у своме великом

³⁾ Види у »Le Temps«-у од 12 нов. 1932 г. и декларацију Sir John Simon-а, енглеског министра иностраних послова учињену на седници енглеског парламента, 11 нов. 1932 г.

говору 24 септембра у Грами. Да се ради о поновном наоружању Немачке у то више не сумњају чак ни они, који немачки захтев усвајају и одобравају као правни принцип, као што је то случај са вођом француских социјалиста, Леоном Блумом, са шефом италијанске владе, Мусолинијем и другима. У своме говору у Турину, 28 октобра прошле године, Мусолини је истина изјавио да је немачки захтев оправдан, али је одмах додао да Немачка не може да тражи поновно наоружање, док траје међународна конференција за разоружање. Општа је тенденција, сем тога, да се на делу мира ради не наоружањем појединих држава, већ постепеним разоружањем свих држава. На састанку енглеске радничке националне партије, Макдоналд, претседник енглеске владе, 18 октобра пр. год., изјавио је: „Главни ослонац и стуб наше политике није у наоружању, већ у разоружању“.

Шта, међутим, и са гледишта не само европских, него и светских међународних односа, као и са гледишта великих економских тешкоћа данашњег времена, претставља поновно наоружање Немачке? Наивно је мислити да се ради само о већим или мањим изменама или чак и потпуном укидању пете партије Версаљског уговора о миру. Зар друге државе, у првом реду бивше савезнице Немачке у светском рату неће сутра поћи примером Немачке, ако тим примером већ нису пошле? У таквом случају све остале државе биће стављене, управо оне су већ стављене, пред једну значајну дилему: или да, у одговор на наоружање Немачке, и саме почну још више да се наоружавају, или да новим заједничким напорима на побољшању и учвршћењу данашње организације мира и безбедности спрече свачије наоружање. У првом случају јасно је, да ће се на сваку нову немачку батерију одговорити са три или пет нових од стране осталих држава, да ће на сваку нову немачку крстарицу доћи три, на сваки нови немачки сумарен два, и тако даље. Куда, пак, све то води? Јер, ако се понова пође путем неограничене утакмице у наоружању држава подједнако на суву, мору и у ваздуху, та ће утакмица овога пута, по речима лорда Роберта Сесила, бити много опаснија од такмичења у наоружању пре светског рата. Отуда, по мишљењу лорда Сесила, поновно наоружање Немачке, било да се оно изведе са пристанком других сила или властитом вољом Немачке претставља страховиту ратну опасност, *јер се оно мора да сврши само новим ратом.*

Заиста, изнова наоружана и задобивши свој пређашњи ранг велике европске војне силе првога реда, Немачка ће одмах тражити, на штету Пољске, измену њених источних граница. Она се, затим, неће устручавати да захтева да јој се врате одузете колоније. Покушаће, одмах после тога, да по други пут, ако је могуће, изведе са успехом присаједињење Аустрије Немачкој, тако звано питање аншлуса. Нај-

зад ће тражити да јој се врате одузете „немачке земље“: покрајине Епен и Малмеди од Белгије и Елзас и Лорен од Француске. Да ће све то у скорој будућности изазвати такве међународне компликације, нарочито у Европи, да је тешко веровати у могућност каквог мирног решења, у то нико не може сумњати.

II

Садашње стање међународних односа на европском континенту, и на осталим континентима ништа није боље, пружа пуно разлога за озбиљну забринутост. У времену када треба да настави рад. Међународна конференција за разоружање, у моменту када је светска економска криза достигла врхунац своје заоштрениости, данас када у свету постоје око 30 милиона незапослених радника, а претерани економски национализам, економски шовинизам и прави царински рат између држава не дају много наде за скоро економско оздрављење, и када је од насушне потребе да се паметном међународном сарадњом, по примеру конференција у Лозани и Стреси, настави тражење погодних средстава и решења, да се не дође до потпуног краха и лома, — покренута су, на скоро бруталан начин, врло значајна, чисто политичка и војничка питања диктована једино националном осетљивошћу појединих народа! Пређашњи канцелар Немачке, Брининг сам је у једном говору рекао, да је целокупна спољна политика немачке владе фон Папена заснована на престижу Немачке. — Буђење милитаризма и предзнаци једне од најопаснијих утакмица у наоружању, дух војних маневара, дух поновних међународних ривалности, има се утисак, као да је све то заменило дух већ давно сарањеног Женевског протокола за мирно решавање међународних спорова из 1924 године, као и већ заборављени „дух Локарна“ из 1925 године, дух Бријан-Келоговог пакта о стављању рата изван закона из 1929 године, најновији дух Лозане из прошле године и вишегодишњи стари дух Женеве. Свет се са узнемираним осећајем понова пита: куда све ово води?

Оно што је, поред горе изложених опажања, највише забринуло искрене поборнике мира и одане пријатеље Друштва народа то је начин на који се систематски почела да развија мржња једних народа на друге. Има земаља где је развијање мржње према суседним народима подигнуто на степен моралне и политичке доктрине. Најболније место и где по мир међу народима лежи највећа опасност јесте управо у томе, што се тај дух мржње, са нарочитим планом, шири код младих генерација, код омладине, која се почела, код неких народа, васпитавати интелектуално и вежбати практично у чисто милитаристичком духу и у духу реванша. Ерио је у своме, већ поменутом говору, 24 сеп-

тембра у Грами са болом изјавио, да је ова појава једна од највећих жалости данашњег времена. Јер, шта вреди, заиста, и постигнути извесне резултате у погледу материјалног, војног разоружања, ако се нове генерације буду одгајивале у духу милитаризма, наоружања и реванша? Каква обмана, узвикнуо је Ерио, говорити непрестано о материјалном разоружању, а не чинити ништа за морално разоружање!

Као природна последица ових и оваквих догађаја и тенденција у данашњим међународним односима, дошло се до тога, да је почео нагло да се губи и скоро да ишчезава *осећај поверења* између народа, а с тим у вези и њихова заједничка политичка сарадња на делу учвршћења мира и економској обнови. Односи између Немачке и Француске нису никада, после рата и окупације Рура, били тако затегнути као што је то случај овога пута. Сви напори који су чињени од како је у 1925 години инаугурисана политика Локарна па до данас, дају утисак као да су били потпуно илузорни и без икаквих стварних резултата у погледу политичког и културног зближења и помирења та два највећа европска народа. Поред тога, добрим делом и с тим у вези, један чудан талас скептицизма био је захватио државнике, дипломате, политичаре и свих осталих земаља. Нико, у осталом, није ни крио свој песимизам. Прошлогодишњи тринаести састанак Друштва народа чинио је чудан утисак једног скупа забринутих државника и дипломата, утисак једног скупа пред погреб. Неколико дана били су протекли, а ни један претставник које велике земље није узео реч у општој дебати, што је то до сада, по традицији, увек било. Сваки се ућутао и сваки се са зебњом питао, да ли ће Друштво народа бити сарањено? Народи су почели нагло да губе веру у Друштво народа.

И мада је постало скоро банално упоређивати женевску установу са тешким болесником, коме се дају канфорне инјекције, несумњиво је, да је Друштво народа септембра месеца преживљавало, и да још увек преживљује, једну тешку кризу свога постојања. Као једна нова међународна организација више држава односно влада појединих држава, а не народа, по моделу англо-саксонских концепција, без своје властите личности и своје сопствене воље, без икаквих својих материјалних средстава и своје организоване силе, сасвим је природно што Друштво народа, самом својом суптилном организацијом, бар до сада и за сада, није било и још увек није у стању да у тешким међународним конфликтима наметне у пуној мери она решења, која су у интересу одржања мира. Грешка се велика чини што сви од њега много траже, а мало му дају и у место да сви потпомажу његову увек благотворну акцију, ма како често немоћну у крупним политичким међународним споровима, њему се са многих страна та акција спутава. Чак се

и прети. Тако Јапан, велика сила, чак стални члан Савета, не престаје да прети Друштву народа својим иступањем, ако се у кинеско-јапанском сукобу, нарочито у питању ново створене државе Манџурије, не усвоји у потпуности његова теза. Немачка, друга велика сила и такође стални члан Савета Друштва народа, такође прети да ће иступити, ако се у питању разоружања не усвоји принцип Gleichberechtigung-a. Италија, трећа велика сила и такође стални члан Савета не престаје исто тако да прети својим иступањем, чак кад је у питању и најобичнији инцидент од споредне важности. Пољска је такође претила да ће иступити из Друштва народа, ако јој се не да стално место у Савету. Како ће, под тим и таквим условима, Друштво народа да живи и настави са ауторитетом своју мирољубиву акцију на делу мира и измирењу народа? У сваком случају ондашњи Претседник француске владе Едуард Ерио одржао је 29 септембра са трибине Друштва народа свој значајан говор и својим вјерују у Пакт Друштва народа (*«Le Pacte, rien que le Pacte, tout le Pacte»*) успео је да му, у једном критичном моменту, удахне мало више живота. Хоће ли само Друштво народа преживети кризу поверења и кризу песимизма и да ли ће бити спасено, па макар изгубило и свој универзални карактер и постало континентално, чисто Европско Друштво народа, што се, у осталом, од многих одавна са пуно оправданих разлога предлаже.

Наде које су пријатељи мира, у ово тешко време међународног песимизма и скептицизма, полагали у Европски Конгрес, који се је у Базелу одржао од 1 до 4 октобра пр. год., ако не за светски мир, а оно бар за измирење и мир међу народима у Европи, такође су, на жалост, потпуно пропале. Мислило се да ће тај конгрес дејствовати повољно на европско јавно мњење и унети у узнемирене душе бар мало оптимизма. На жалост, Конгрес за Европску Унију не само што је остао потпуно незапажен, већ је он страховито разочарао и саме његове учеснике.⁴⁾

У суштини, није у питању само криза Друштва народа као међународне организације мира. Нема те уставне, која не би била корисна, ако су људи добре воље.

---

⁴⁾ У позивима за овај конгрес, које је 1 августа ове године упутио разним личностима гроф Куденхофе - Калегри био је рекао, да ће Европски конгрес у Базелу, за Европу, имати исту ону улогу и онај исти значај, који је конференција у Отави имала за велико Британско царство. Међутим, један од активних учесника тога конгреса, г. Др. Лазар Марковић, бивши југословенски министар и проф. Универзитета објавио је у београдском листу „Политици“ од 7 окт. т. г. један свој значајан чланак, датиран 4 октобра из Базела, у коме је изложио да је тим конгресом не само страховито разочарао, већ је изнео и такве ствари које не само што бацају ружну сенку на цео пан-европски конгрес, већ су у стању и да тај покрет потпуно компромитују.

И најсавршеније установе и организације неће вредети ништа, ако људи немају ту добру вољу, ако не знају, неће или не желе да се њима правилно послуже. Када би све државе правилно схватиле и вршиле сва своја права и све своје обавезе, које проистичу из појединих чланова Пакта Друштва народа, као што су на пример чланови 8, 10, 16 и остали, за очување мира не би било потребно закључивати никакве нове пактове и споразуме.

Цео свет у ствари, паралелно са великом и тешком економском кризом, преживљује, у интелектуалном, моралном и политичком погледу, једну исто тако тешку, чак и тежу и опаснију духовну кризу. Под том кризом ми разумемо стање крајње изукрштаних схватања и осећања између појединих народа, њихове различите менталитете, различите психологије и различите националне и интернационалне идеологије. Све те карактерне особине, различите код сваког појединог народа, не само да су у непрестаном превирању, већ се налазе и у сталном неслагању, чак и у отвореном сукобу са истим особинама других народа. Са те стране управо и потичу прави разлози за данашње тешко међународно стање. Поред тога, остао је, чини се, још увек нерешен сукоб између идеја међународног пацифистичког демократизма, прокламованог за време француске револуције, са идејама империјалистичког милитаризма и националних егоизама, између западњачког рационализма са источњачким ирационализмом.

Светски рат од 1914—1918 године не само што ова питања није решио; напротив, тај рат унео је још веће разлике и у људе и у ствари. Рат је бацио свет у један велики вртлог из кога се никако не може да изађе. Данашњи људи, људи који су изишли из рата, постали су претерано субјективни и осетљиви, нестални, мање критични и објективни и као да сваким даном све више падају у интелектуалну и моралну декаденцију. У своје значајном говору „Француска и нова Европа“, који је одржао у француској Академији наука, на свечаној седници стогодишњице њеног оснивања Едуард Бенеш, Министар иностраних послова Чехословачке републике, историчар и филозоф у исто време, посветио је нарочиту пажњу тој психози данашњег времена. Из тог судара разних идеја и страсти створена је, по Бенешевом излагању, данашња личност модерног човека: незадовољан, подвојен, забринут, непоуздан са једном болесном субјективношћу. Рат је, даље, по Бенешу, још више учврстио то духовно стање, а нарочито мишљење: да је све у покрету, да се све мења, да нема ничега солидног, трајног, дефинитивног и у данашњу генерацију унео један осећај несигурности, нереда, поделу, нервозу и страх

од великих и дубоких промена, које су у току да се изврше у европској цивилизацији.⁵⁾

Народи, као организоване заједнице појединаца, и сами су, логично и природно, захваћени свим тим несталним и узнемиравајућим особинама, које карактеришу данашњег човека. Објективним посматрачима ипак чудно пада у очи факт, да се то нервозно и бунтовно стање запажа, главним делом, код извесних народа, а нарочито код оних, који су у светском рату били побеђени. У Немачкој је на пример у једној скоро бруталној форми, полако али сигурно, избио предратни милитаристички дух, праћен општим националним мистицизмом немачких маса. Исти је случај у Аустрији и Мађарској, а са извесним разликама и у Италији и Русији. Народи побеђени у светском рату не траже само укидање војних клаузула уговора о миру и право поновног наоружања, већ потпуну ревизију тих уговора, ако не и њихово укидање, једном речи, повратак у *Status quo ante bellum*.

Од велике је и апсолутне потребе да се, ако је икако могуће, умире узнемирени духови и у односима међу народима поврати изгубљени осећај поверења и међусобног поштовања. Без тога осећања поверења не може се ништа здраво и трајно учинити нарочито у погледу организације и учвршћења мира. Ни једна међународна установа, Друштво народа такође, не могу своја дела са успехом изводити, ако за собом немају поверења народа. Остаће мртво слово на хартији и сви пројекти о безбедности и све резолуције о разоружању, ако нису засновани на општем поверењу. То је основна и у исто време тако проста истина, да без међусобног поверења не може се ни мислити о учвршћивању стања потпуно мирних и срећних односа међу народима не само у политичком, него и у економском погледу. „Пријатељство и поверење, изјавио је недавно Марсик, чине основицу трговини“.

Пало је доста предлога о томе, шта и како треба радити да се, у овом критичном моменту, у односима међу народима поврати изгубљени осећај поверења и народи понова окупе у позитивном раду на консолидацији мира и општем напретку (Мусолини) европеизирање Друштва на општем напретку. Једни предлажу (Мусолини) европеизирање Друштва народа и тешњу сарадњу четири велике европске силе: Енглеске, Француске, Немачке и Италије. То би било обнав-

⁵⁾ »La France et la nouvelle Europe«, par Édouard Bénès, Ministre des Affaires Étrangères de Tchecoslovaquie, associé étranger. Institut de France - Académie des sciences morales et politiques — Séance commémorative de centenaire de Son rétablissement, 1832—1932, Paris, штампано као рукопис, стр. 27, 28.

љање, у неку руку, Европског Концерна Великих Сила. Други истичу (Лорд Ридинг, пређ. енглески министар иностраних послова), да ће само споразум англо-саксонских народа, то јест Енглеске и Сједињених Америчких Држава бити у стању да у свету одржи стање мира. Лорд Роберт Сесил и други предлажу тесну сарадњу Енглеске и Француске у Друштву народа. »Back to Locarno« — вратимо се политици Локарна, предлаже Сер Остен Чемберлен, пређ. енгл. министар иностраних послова и некадашњи интимни пријатељ и сарадник пок. Аристиде Бријана, бив. француског мин. иностр. послова.

Са своје стране, Француска је дала план разоружања и безбедности. Према експозеу Пола Бонкура, главна и оригинална идеја француског плана је у овоме: да би се извршило ефективно и правично разоружање, у циљу да би се што више повећали дефанзивни елементи и смањили офанзивни елементи постојећих наоружања, предлаже се да се у свима европским континенталним државама, или бар код главних европских држава, водећи рачуна о географском положају и потребама сваке државе, заведе један и исти, једнообличан систем. сувоземне војске, са кратким роком службе у кадру, систем чисто дефанзивни који би искључивао, у колико је икако могуће, сваку могућност офанзивности. Колико ће износити тај кратки рок службе зависиће од обима смањеног наоружања, који има да предвиди општи план о разоружању. Француска, дакле, предлаже један униформни војни систем са скраћеним роком за све или главне европске државе, извесну организовану силу са авијацијом стављену на расположење Друштву народа, под следећим условима:

1) да све данашње војне формације, као што је на пример немачки рајхсвер, које су противне новој организацији, буду укинуте и да се тачно регулише и положај полицијских снага сваке државе;

2) да се организује међународна контрола са правом ивџестигације;

3) да се, у циљу комплетирања Локарнских уговора, закључи од стране односних држава пакт за узајамну војну помоћ;

4) да Сједињене америчке државе пруже обећане гаранције безбедности;

5) да се све заинтересоване државе обавезу да ће испуњавати све обавезе, које проистичу из чл. 16 Пакта;

6) да арбитража буде обавезна за све државе, које приступе Пакту;

7) да сва разоружања имају бити међу-зависна; и

8) да државе, које имају преко-морске територије и обавезе сачувају специјалне војне снаге у том циљу.

Потпун текст француског конструктивног плана о разоружању и организацији мира објављен је у Женеви 14.

новембра 1932 године у облику меморандума и предлога француске делегације. — Предлoзи, односно план — садрже пет глава. У првој глави изложени су принципи, који имају за циљ да учврсте између европских држава обавезе, које проистичу из Париског Пакта о стављању рата „изван закона“. У другој глави предлаже се закључење једне опште конвенције о средствима да се рат спречи, и конвенције о финансијској помоћи, с тим да чл. 16 Пакта Друштва народа има да добије своју пуну примену и буде један од основних елемената у новом механизму. Трећа глава садржи два дела: секцију А и секцију Б. Секција А излаже политичке одредбе, које се односе на механизам кооперације држава и начин на који ће се притећи у помоћ нападнутој држави, као и на обавезно мирно решавање искрсних спорова путем закључења једног општег споразума о арбитражи. Секција Б садржи, на бази принципа једнакости, војне одредбе о смањивању офанзивних врста оружја, саобразно америчком (Хуверовом) предлогу од 22 јуна 1932 године, о завођењу једнообличног система сувоземне војске са кратким роком и ограниченим ефективима, као и о формирању, у свакој европској држави, специјалних војних јединица са дугим роком и моћним војним материјалом, које ће бити стављене на расположење Друштву народа. Глава четврта говори о поморским војним снагама и о колонијалним војним снагама. У глави петој предлаже се стварање једне међународне ваздухопловне снаге, која би се такође имала да стави на расположење Друштву народа.

Као што се види, Француска је, у интересу мира, предложила максимум од онога што је могла. Она се овим планом први пут после рата одваја од политике стриктног поштовања и извршавања уговора о миру. Предлажући једну и исту војну организацију како за себе, тако и за Немачку и остале европске државе, Француска, значи, пристаје на могућност да се досадашњи специјални војни режим наметнути уговорима о миру државама побеђеним у светском рату замени режимом, који ће бити истоветан за све. Принцип једнакости изведен је до краја. Немачки Gleichberechtigung признат је такође, бар формално, односно, Француска је заиста учинила велике напоре и показала сву своју добру вољу да се Немачкој, у погледу захтева равноправности, што више изађе у сусрет на бази општег програма путем загарантоване безбедности и постепеним општим смањењем наоружања, никако поновним наоружањем ма које државе, Немачке нарочито. Због свега овога, француски план свуда је повољно примљен, мада многи у њему виде опасност за нове захтеве Немачке. Преговори и разговори вођени у Женеви после објављивања француског конструктивног плана имали су за циљ да се нађе формула, која ће скоро у потпуности задовољити немачки Gleichberechtigung,

како би Немачка понова заузела, у општем интересу, своје место на конференцији за разоружање. Претседник енглеске владе, Макдоналд живо је, у последње време, учествовао у тим преговорима, који су чак под његовим претседништвом вођени између главних заинтересованих сила, и уложио је много труда да се до тражене формуле на сваки начин дође. Тако је 7 децембра 1932 године дошло до споразума између четири главних сила: Сједињених Америчких Држава, Велике Британије, Француске и Италије и њихова врло значајна заједничка декларација гласи: „После официозних разговора, четири делегата сложили су се у томе: да је један од циљева конференције и тај да се Немачкој, као и осталим уговорима о миру разоружаним државама, даду једнака права под једним режимом који ће подједнаку безбедност гарантовати за цео свет“.

На основу предње декларације, 11 децембра објављена је, у облику званичног комунике-а, још једна заједничка декларација од стране пет главних сила: Сједињених америчких држава, Велике Британије, Француске, Италије и Немачке. У тачци првој те декларације, владе Велике Британије, Француске и Италије потврђују декларацију од 7 децембра с тим, што ће принцип једнакости имати да нађе свој израз у конвенцији конференције за разоружање. У тачци другој, Немачка изјављује да ће поново заузети своје место на конференцији за разоружање; у тачци трећој владе Велике Британије, Немачке и Италије изјављују своју готовост, да ће се придружити свечаној реafirмацији, од стране европских држава, да се неће употребити сила за решење ма ког било конфликта данашњег, као и будућег; у тачци четвртој владе Сједињених америчких држава, Велике Британије, Француске, Немачке и Италије изјављују да су решене да сарађују на конференцији са свима осталим државама, које учествују у раду конференције, како би се у што краћем року донела конвенција, којом би се остварила једна стварна редукација и смањење наоружања, и у исто време предвиделе погодне одредбе за доцнија нова смањивања наоружања.⁶⁾

Немачка је такође примила француски план као базу за дискусију. Још једна главна карактеристика француског плана је у томе, што није универсални, већ чисто континентални, европски. Принцип континентализма у решавању питања разоружања и организације мира тако је дошао до свог најпотпунијег изражаја. У теорији Међународног права тај принцип неуморно је заступао наш професор, г. Аљан-до Алвагез, познати амерички правник.

⁶⁾ Декларација Великих Сила од 11 децембра 1932 год. претставља по општем мишљењу, један од најзначајнијих Међународних догађаја после закључења Версаљског уговора о миру и стварања Друштва народа.

* * *
Када се је фебруара месеца прошле године састала у Женеви у своју прву сесију Међународна конференција за разоружање, на далеком истоку био је избио озбиљан оружани сукоб, прави рат између Јапана и Кине. Познато је, колико је тај сукоб неповољно утицао како на рад конференције за разоружање, тако и на само Друштво народа, које се показало немоћно да спречи крвопролиће два велика народа.

У месецу септембру, пред и за време састанка Биро-а конференције за разоружање, састанка Савета и Скупштине Друштва народа, поред још заоштренијег сукоба између Јапана и Кине због питања Манџурије и још неизглађеног сукоба између двеју јужно-америчких република: Боливије и Парагваја, створила се загушљива атмосфера међународне узнемирености и због захтева Немачке за поновним наоружањем. — Скептицизам, песимизам и општа узнемиреност били су захватили цео свет. Као изабрани претседник прошло-годишње скупштине Друштва народа, Политис је са дубоким веровањем изразио наду, да ће се на мутном и мрачном небу Европе појавити разведравања. Француски конкретни и конструктивни план, макар и подлежао критици, унео је многа разведравања у критични момент у коме се налазило питање разоружања и безбедности. Ако и уколико, у вези и на бази француског плана, буду поднети и други планови, у толико ће и више изгледа бити да се дође до сагласности и споразума.

И мада је владало уверење, да се фебруара месеца Међународна конференција за разоружање неће ни састати у другу своју сесију, Конференција се састала 2-ог фебруара ове године и одмах узела у дискусију француски конструктивни план. Општа је жеља народа и пријатеља мира, да Међународна конференција за разоружање успе бар онолико и у оној мери, колико допуштају данашње прилике. Јер, ако неуспех конференције за разоружање буде потпун, тешко је одговорити на питање, шта ће бити, после тога, и са Друштвом народа и са међународним миром. Ханри Беранже, бивши француски амбасадор у Вашингтону, сенатор и делегат Француске у Друштву народа, у свом говору, који је 12 октобра одржао на радиу, рекао је: да ће неуспех конференције за разоружање бити права катастрофа за цивилизацију и за све континенте. У сваком случају закључак, који се намеће, овај је: како би, евентуалним неуспехом међународне конференције за разоружање, били исцрпљени сви напори за реорганизацију и консолидацију мира, човечанство би ушло, фатално, у стање оружаног мира са свима опасностима које оно претставља по људски род. Од две ствари има се изабрати једна: организовани или оружани мир. Трећега не може бити.

О ПРИРОДИ ПРАВНИХ ОДНОСА КОЈИ ВЕЗУЈУ КАПЕТАНА БРОДА ЗА ВЛАСНИКА ИЛИ ОПРЕМИТЕЉА

І. Доктринарни преглед

Од огромне практичне вредности и једно од најсложенијих питања из области поморског приватног права, јесте без сумње *организација одговорности за радње учињене од стране капетана или особља брода*. Увршћујући се у ред оних проблема који су основ читаве једне гране правне науке, извођење те организације стоји у вези са низом питања која се појављују употребом „пловидбеног објекта“. Једно такво питање, другога реда али не мале вредности управо због свог утицаја на одређивање поморске одговорности, јесте *природа правних односа који постоје између власника или опремитеља брода¹⁾ и капетана*. Каквог су карактера те везе; дали је капетан брода власников пуномоћник, његов законски преставник, орган нарочите врсте или што друго, јесте проблем према чијем решењу бродовласник ће бити или не лично и неограничено одговоран за чине капетана. Другим речима, носиоци тражбина пониклих експлоатисањем брода имаће или не могућност захтевати да бродовласник, у начелу, гарантује њихова права целокупном својом имовином: земљишном као и поморском.

Природа правних односа између капетана брода и сопственика је, нарочито у последње време, предмет расматрања многих научних радова. Закључци до којих се у њима дошло не подударају се међусобно и могу се груписати у четири следеће теорије:

По првој теорији однос капетана брода и власника није ништа друго до однос властодавца и пуномоћника; друга представља везе које спајају капетана и бродовласника као мешавину установа пуномоћства и најма; према трећој теорији капетан брода је управитељ (администратор) односно нарочити орган поморске имовине као правне личности; четврта, и најновија теорија, сматра капетана брода за законског преставника бродовласника.

Правни однос између капетана брода и власника као нарочита примена установе пуномоћства. — Један мали број правника²⁾, запазивши да позитивно право примењује за регулисавање односа капетана брода и сопственика правила на којима почива установа пуномоћства, закључио је да ти односи нису ништа друго до пуномоћство. Данас је то мишљење

¹⁾ Правни положај капетана је увек исти, било да га је наименовао бродовласник било опремитељ. Зато ћемо ми у даљем излагању, а у циљу упрошћавања, говорити само о власнику брода, напомињући једном за свагда да све што будемо тим поводом рекли треба применити и на опремитеља.

²⁾ Ј. Моган: *О бродовласнику и његовој одговорности*, Архив за правне и друштвене науке, XIX (1921. год.), стр. 117; Charvériat, *An. Dr. Com.*, II, 1888, стр. 1 и след.; Bédarride, *Commentaire du Code de Commerce*, Paris 1859, I, no 303.

готово напуштено. Анализирајући институцију пуномоћства с једне стране, и правни однос који постоји између капетана брода и власника с друге стране, стручњаци су били принуђени признати, као што ћемо то из следећег излагања видети, да постоје врло велике разлике између њихових (установе пуномоћства и односа у питању) битних елемената.

Правни однос капетана брода и власника као мешавина институција пуномоћства и најма. — На супрот првој теорији, гледиште по коме објашњење односа који везују капетана брода за власника треба тражити како у установи пуномоћства тако и у уговору о најму, је јако распрострањено. Два се у главном разлога наводе у његову корист: први од њих заснован је на природи послова и радњи које нормално отправља капетан брода; други разлог је изведен из бродовласничког права да поставља и отпушта капетана.

Испитујући битност установе најма и пуномоћства велики број писаца дошао је до закључка да се те две институције карактеришу тиме што се прва од њих односи на материјална акта, док друга има за предмет правне послове. Па како је капетан брода овлашћен и дужан да изврши сваку радњу, правне или материјалне природе, коју успех предузетог поморског путовања захтева, закључили су, сасвим природно, да је он, капетан брода, у исти мах пуномоћник и за посленик власника, односно да правне везе које постоје између тих двеју личности налазе свој извор у уговору који представља неку мешавину пуномоћства и уговора о најму. У осталом, додаје се обично, тачност оваког схватања потврђена је и тиме што је капетан по правилу постављан, награђиван и отпуштан по вољи бродовласника.³⁾

Теорија о правном односу капетана и сопственика брода као уговору „мешовите природе“ није наишла на потпуно одобравање. С једне стране, и ако су премисе од којих су пошле присталице те теорије изгледале тачне, осећало се да су закључци на њима засновани непотпуни: они који су заступали идеју о мешовитом уговору заборавили су питати се да није коегзистенција битних елемената пуномоћства и најма довела овде до образовања једне треће нове установе. С друге стране, то гледиште о „мешовитом уговору“ било је тешко довести у склад са постојећом организацијом поморске одговорности, правним положајем брода, а нарочито са јавно-правним карактером капетанових функција. Отуда супротна мишљења. Сматра се да је природа веза, које спајају капе-

³⁾ Вид.: Danjon, *Traité de Droit maritime*, 2-e éd. 1926, t. II, nos 483—486 et no 616; Pardessus, *Cours de Droit commercial*, 5-e éd., t. II, no 626; Cresp et Laurin, *Cours de Droit maritime*, t. I, стр. 456 и 606; De Valroger, *Commentaire du livre II du Code de Commerce*, t. I, no 285; Lyon-Caen et Renault, *Traité de Droit commercial*, éd. 1911, t. V, no 496; Vermond, *Manuel de Droit maritime*, 5-e éd. 1920, no 98; Hennebieg, *Principes de Droit maritime comparé*, L'armement, t. V, no 251—252.

тана и особље брода за његовог власника, недовољно расветљена. Тражи се њихово дубље изучавање. У Француској поморској правној науци, извору наше, долази до стварања нових погледа о основним проблемима. За питање које обрађујемо нарочито је карактеристично учење ширено под именом »*théorie de la responsabilité maritime réelle*«, по коме се, у начелу, одговорност бродарства своди на поморску имовину. У том новом покрету, као његов одјек, налази извор и мишљење по коме капетан брода је управитељ или нарочити орган истог.

Правна веза која спаја капетана брода и власника као однос 'управитеља или администратора једног друштва и његових чланова. — Упуштајући се у подробније изучавање правног положаја капетана брода, извесни стручњаци⁴⁾ били су принуђени да констатују:

1. — Да и ако је капетан обично постављан од стране сопственика брода, ипак се може десити да то наименовање изврши јавна власт или нека друга личност (консул, командант пристаништа, опремитељ итд.). У свим тим случајевима међутим, правни однос између власника и капетана брода остаје исти.

2. — Да право и подобност управљања бродом, капетан добија не својим наименовањем за капетана, него стицањем капетанске дипломе „која му је додељена у смислу правила донесених од зато позване власти“.

3. — Да су капетанова права и дужности, као шефа поморске експедиције, одређена законским нормама чак и у приватно-правном погледу (у погледу уговора које капетан, за успешан свршетак предузетог путовања, може бити принуђен да закључи).

4. — Да извесне дужности и обавезе, предвиђене у поморском возарском уговору, падају на терет капетана брода а не власника који свој брод искоришћује.

Једном утврђене, горње чињенице показале су јасно недовољност сваког објашњења правних веза које спајају капетана брода и сопственика помоћу установа пономоћства и најма. Отуда се, код оних који су открили те чињенице, појавила природна тежња да се везе у питању расветле применом других правних појмова. Тако се дошло на идеју о броду као субјекту права и његовом законском престављању преко капетана.

⁴⁾ R. Verneaux, *L'industrie des transports maritimes au XIX siècle et au commencement du XX siècle*, éd. 1903, t. II, стр. 111 и след.; R. de Sèze, *Etude sur la responsabilité des propriétaires de navires et sur le prêt fait au capitaine en cours de voyage*, Rev. prat. de Droit français, 1880, стр. 11 и след.; B. Abram, *L'affreteur qui a choisi le capitaine est-il responsable des engagements et des fautes de ce capitaine en vertu de l'article 1384 du Code civil?*, Rev. int. du Droit maritime, 1906—1907, стр. 559 и след.

„Што се нас тиче, пише г. Verneaux⁵⁾, капетан нам изгледа као легални орган брода, брода претвореног законом, за време путовања, у правну личност. Тај легални орган је врло сличан администратору једног анонимног друштва, који, ма да је изабран од стране сопственика акција и ма да га они могу опозвати, није, ако хоћемо тачно да говоримо, њихов запосленик, већ предвиђени орган у закону, који га оспособљава да представља друштвену личност у границама њене надлежности, орган који обвезује непосредно друштвену имовину уговорима које склапа или прешкама које учини у току вршењу улоге која му је додељена.“

Интересантно је напоменути да познати професор и адвокат, Белгијанац г. Hennebicq, који, видели смо, сматра капетана у исти мах пуномоћником и запослеником бродовласника на основу једног уговора »*sui generis*« (вид. op. cit., L'armement, t. II, № 251 и след.), није могао а да не дода пошто је расмотрио правни положај брода: »*La verité est que le capitaine est procureur du patrimoine de mer*« (ibid., № 252, стр. 278).

Наше гледиште по изложеном мишљењу указаће се нарочито из оног што будемо навели у закључку. Овом приликом напомињемо само, да је за његово одржавање потребно доказати да брод или поморска имовина сачињавају правну личност. Што је, по нама, код садашњег стања позитивног права немогуће тврдити.⁶⁾

Правни однос који спаја капетана брода за власника као однос законског претставника и престављеног лица. — Пред недостатцима теорије „о мешовитом уговору“ с једне стране, и неприхватљивошћу гледишта о „органу“ нарочите врсте с друге стране, два позната француска научника, г.г. J. Bonnescase и G. Ripert,⁷⁾ истакли су идеју: капетан брода — законски преставник власника.

Жеља да покаже да је однос тих двеју личности резултат јединственог правног појма, јавни карактер капетанових функција и немогућност да га објасни установама пуномоћства и најма, јесу чињенице које су довеле г. Bonnescase-а до новог мишљења. Запавивши да капетан брода налази овлашћење за вршење своје дужности шефа поморске експедиције не само у приватно-правним односима који постоје између њега и бродовласника, него и нарочито у законским нормама, уважени професор је сасвим природно закључио да је капетан помоћни државни и сопствеников орган. Само како објаснити такву његову улогу? И ту, пред недовољношћу уговора о најму и пуномоћству, он прибегава институцији престављања или репрезентације. По г. Bonnescase-у (op. cit. № 423) једно лице делајући за туђ рачун може бити: запо-

⁵⁾ Op. cit. стр. 111.

⁶⁾ Вид. о том питању нашу расправу: *Navire et patrimoine de mer.* Bordeaux, 1932.

⁷⁾ J. Bonnescase: *Traité de Droit maritime*, éd. 1922, nos 420—425; G. Ripert: *Droit maritime*, 3-e éd. 1920, t. I. nos 809—811.

сленик, пуномоћник или претставник другога. Запосленик је онај који је најамљен за извршење некога посла материјалне природе. Пуномоћник је личност овлашћења, на основу једног уговора, да у корист друге стране изврши извесне правне радње. Судски или законски пуномоћник, тј. пуномоћник који не би своју власт црпео из уговора стварно не постоји. Претставник (репрезент) једног лица пак, је онај који има овлашћење и дужност да за рачун тог лица врши како послове материјалне природе тако и правна акта. Претставник заснива своју власт на установи преставања која са своје стране налази извор у уговору, закону или судској одлуци. Што значи да по г. Bonnecase-у, преставање у ширем смислу обухвата:

а) пуномоћство, које може бити само уговорно; б) најам; и в) преставање у ужем смислу, које се према својој правној основи и извору дели на: уговорно, законско и судско.

Правни однос који везује капетана брода за сопственика истог није према уваженом научнику ништа друго до један нарочити облик, један специјалан случај преставања у ужем смислу. Карактеристике тог нарочитог случаја испољавају се у два чиницицама. С једне стране однос преставања који постоји између капетана брода и сопственика истог може бити проузрокован било уговором (кад је први од њих именован од другог) било на основу закона (капетан је именован од стране консула итд.). С друге стране, у оба случаја, уговорне или законске репрезентације, споразум који је склопљен између капетана брода и власника, или законско овлашћење које је довело до наименовања капетана без учешћа бродовласника, нису извор преставања које врши капетан. Те две чиницице су само средство за ставање у покрет механизма који регулише рад установе преставања. Сама пак та установа је организована нормама позитивног права. Власт капетана као претставника бродовласника, вели г. Bonnecase, није одређена уговором који су они закључили. Капетанова права и дужности су утврђена законом „сходно циљу морске пловидбе“.

Са своје стране, г. Ripert почиње констатованем да уговор који је посредовао између капетана брода и власника личи на институције пуномоћства и најма. Личи на пуномоћство јер овлашћује капетана да врши, за рачун бродовласника, правне радње које ангажују поморску имовину. Сличност пак, између уговора о најму и уговора који закључују бродовласник и капетан је последица материјалних послова које овај други врши у својству шефа предузетог поморског путовања. Али баш зато, тврди познати научник, што акт о наименовању капетана личи у исти мах и на пуномоћство и на најам, он није ни пуномоћство ни уговор о најму. „Не треба заборавити да је поморско право постало у епоси у којој приватно право није било потпуно одвојено од јавног

права и да је оно (поморско право) сачувало много од првобитних особина“ (ор. cit. t. I № 810). Капетан брода, продужује он, законски је представник власника, јер је законско преставаљање једна од установа »qui touche à la fois au droit public et au droit privé«.

II. Разлози за одбацавање изнетих мишљења и наш предлог за решење постављеног питања.

Историски противразлози. — Правна наука, као свака социјална наука, подлеже законима еволуције. Само, и ако је овај закључак принципиелно тачан, његов значај не треба претеривати. Научна се гледишта развијају са променом друштвене средине у којој се примењују или са изменом узрока њиховог постанка. Што значи, да ако се околности рађања извесних појмова теже преображавају, ти појмови узимају облик статичких принципа. У овом погледу и с обзиром на правну науку, врло је интересантан положај Поморског права. Узрци и средина његовог постанка и развика: потребе за напредном поморском трговином, нарочити услови пловидбе на мору, велики ризик који сноси не само бродовласник и опремиатељ него и крцатељ, инвестиција огромног капитала што претпоставља индустрија морске пловидбе, све су то чињенице које су од вајкада постојале и биле запажене од многих. Извесни правници⁸⁾ су чак, под утицајем сталности тих чињеница, тврдили да је једна од главних особина Поморског права *непроменљивост*. Ми не идемо толико далеко; али признајемо да је Поморско право једна од оних научних грана која је највише сачувала од својих првобитних начела и установа. Његови некадањи законски зборници или збирке одлука судске праксе нису само историски споменици. Они се заиста могу назвати извором данашњег позитивног Поморског права. Отуда нигде више него у изучавању те науке нема места примени историске методе.

Посматрано са историске тачке гледишта мишљење по коме би капетан брода био пуномоћник или запосленик власника тешко се може одобрити.

Пре свега у старом поморском праву брод на путовању је сматран као имовина неке врсте удружења (или чак друштва) склопљеног између посаде, власника и крцатеља одн. између оних лица која су заинтересована у предузетој експедицији на мору. Та поморска удружења или друштва била су некада врло развијена. Наводимо као примере: *contrat de pacotille*, *contrat de commande*, *contrat de colonne*, сувласништво брода (*copropriété du navire*). У свим тим случајевима личност

⁸⁾ Pardessus, Collection de Lois maritimes antérieures au XVIIIe siècle, t. I, стр. 2—8; Desjardin, *Introduction historique à l'étude du Droit commercial maritime*, стр. 2 и след.; M. Boistel, *Précis de Droit commercial maritime*, стр. 817. — Вид. нарочито о том „партициларизму“ у Поморском праву у врло запаженој књизи: *Le Droit commercial maritime. Son particularisme*, од J. Bonnacase-a, 2e éd. 1931.

власника долази на друго место; поморска имовина појављује се као носилац права и обавеза, а капетан брода као њен управитељ или администратор. Ови примери у којима имовина на мору игра улогу правног субјекта нису ни дан дањи потпуно ишчезли: установа сувласништва брода постоји у данашњем позитивном законодавству и сачињава по мишљењу правне праксе⁹⁾ као и већине писаца,¹⁰⁾ трговачко друштво одн. правно лице. Код сувласништва брода дакле, не можемо ни данас тврдити да је капетан представник, пуномоћник или запосленик сувласника. Он је напротив у том случају орган трговачког друштва које сувласништво брода сачињава.

Идемо још даље. И онда када брод припада једном лицу или када је експлоатисан од једног јединог опремителја, не изгледа да је, по некадашњим зборницима или законима Поморског права (извору данашњег), капетан брода био пуномоћник или запосленик власника. Ево неколико чињеница које нас наводе на такво мишљење:

1) *Lois Rhodiennes*, збирка обичајног поморског права из XI века, „одбацује разлику између општег и посебног оштећења (*avaries communes et avaries particulières*)“. По њој, брод на мору са својим теретом (робом) сачињава *правни скуп добара (universalite juridique)*, неку врсту „заједнице за сношење ризика“,¹¹⁾ на чији терет треба да падну, не само добровољно прихваћени губитци ради успеха предузете експедиције, него и она оштећења која су последице пожара, пљачке, бродолома или неког непознатог узрока. Што значи да је исправна предаја укрцане робе гарантована готово искључиво поморском имовином. Земљишна имовина бродовласника остаје недирнута па ма оштећење робе било проузроковано под околностима које не искључују одговорност капетана.

2) Властодавац одн. најамитељ је грађански — правно одговоран за радње пуномоћника или запосленика. Међутим, по *Rôles d'Oléron*-у, збирци правосудских одлука из XII века, бродовласник не одговара за извесне грешке које би особље брода учинило у вршењу својих техничких или трговачких функција. Тако на пр. чл. 2 наведене збирке тврди да је капетан — ако би брод пропао пошто би отпловио у пркос мишљења већине посаде да ће време бити рђаво — „дужан обештетити, ако има од чега, сопственике брода и товара“.¹²⁾

⁹⁾ У Француској: Cass. 27 février 1877. D. 77. 1. 213, S. 77. 1. 209; Cass. 27 février. D. 84. 1. 29, S. 84. 1. 84; Cass. req. 8 décembre 1913, Rev. Int. Droit Maritime, XXIX, 883 sur Aix; Marseille, 26 mai 1910, Rev. Int. Dr. mar., XXVI, 368, 17 octobre 1912, Rev. Int. Dr. Mar., XXIX, 225; Marenes, 24 mai 1924, Dor Sup., 2, 556.

¹⁰⁾ J. Bonnescase, op. cit. nos 331—333; G. Ripert, op. cit. t. I, nos 784—788; Hennebicq, op. cit., L'armement, t. I, nos 79 и след.; Cosack, *Droit commercial allemand*, trad. Mis. t. III, стр. 111.

¹¹⁾ Pardessus, Collection de Lois maritimes antérieures au XVIII-e siècle, t. I, chap. IV, стр. 29, 30.

¹²⁾ Вид. потпун текст чл. 2 у наведеној збирци Закона од Pardessus-a.

Члан 10 са своје стране додаје „да су капетан и посада брода дужни да обештете крцатеља“ од губитака коју би роба, „због рђавог квалитета конопаца и једека“, претрпела при истоваривању. У истом смислу говоре и чланови 11 и 26. Pardessus, у своме коментару, објашњава садржину наведених одредаба правилном да „онај који врши неки посао одговара при томе за своју невештину или неопрезност“. Ми не мислимо да се пуштамо у испитивање тачности тога објашњења. То нам у осталом није ни потребно; јер ако би мишљење познатог правника и историчара и могло да оправда одговорност капетана брода, оно не може, под претпоставком да је капетан пуномоћник или запосленик бродовласника, објаснити неодговорност овог последњег.

3) Правни зборници из XI, XIII и XV века, као *Consulat de la mer* (chap. CXLI, CLXXXII, CXCV), *Statut de Valence* (chap. XXXIV), *Statut de l'Office de Gazarie*, укидају сваку личну одговорност бродовласника за дела капетана.

Рационално - правни противразлози. — Предмет нашег чланка је испитивање *de lege lata* природе правних веза које спајају власника и капетана брода. Хтели би да покажемо какав је правни положај овог последњег у данашњем позитивном праву, а не какав би требао да буде. Отуда нема места расматрању целисходности и тачности мишљења по коме је капетан администратор брода као правног лица. Такво учење отпада само по себи јер наше трговачко поморско законодавство одн. француски трговачки законик (књ. II, члан 216 и др.) не сматра да је брод субјект у праву. Исто тако не држимо да је потребно посебно говорити о теоријама по којима је капетан пуномоћник или запосленик бродовласника. Данас, то су готово напуштена схватања, чија се неоправданост јасно увиђа из напред наведених погледа главних представника француске правне науке. У осталом оно што будемо рекли о теорији „мешовитог уговора“, може се применити и на мишљење по коме је капетан било пуномоћник било запосленик бродовласника.

Учење, које сматра да је правни положај капетана регулисан, у исти мах, институцијама пуномоћства и најма, или теорија о „мешовитом уговору“ је, као што смо видели, јако распрострањено и проповедано чак од извесних познатих правника (в. шцрга). Ми га ипак не можемо прихватити. Изгледа нам недоследно с једне стране, признати да се постојећи правни однос између капетана брода и власника, по својој природи, не може изједначити ни са пуномоћством ни са уговором о најму; а с друге стране, тврдити да тај однос, при свем том, представља мешавину поменутих установа, јер тобож садржи у себи чињенице које су потребне за њихово стварање. Да би споразум постигнут између двеју личности добио обележје једног уговора нарочите врсте, неопходно је испуњавање његових битних, како позитивних тако и негатив-

них услова.¹³⁾ За склапање пуномоћства на пр. захтева се обично да правни однос између заинтересованих лица буде заснован на уговору. И заиста, то је један од главних саставних елемената пуномоћства. Само, то није све. Да би уговор у питању постао пуномоћство потребно је поред тога да има за предмет заступање у правним радњама, чињеница која неће постојати све дотле док за то овлашћена странка буде отправљала поред правних аката и послове материјалне природе; јер ако би хтели правилно да се изразимо морамо признати да циљ и предмет пуномоћства није вршење правних радњи, него искључиво и једино вршење правних радњи. Зато, ако изгледа да се у извесним конкретним случајевима налазе елементи довољни за стварање двеју различитих правних установа, као на пр. пуномоћства и најма, ми држимо да је логичније закључити да у таквим случајевима није ни дошло до образовања тих установа, уместо да их сматрамо за помешане. Институција у праву је изражај одн. скуп правних односа или веза. Једна одређена правна установа обухвата одређене правне односе између одређених субјеката. Стварање нових правних веза између тих субјеката није допуна већ постојећих односа већ њихово рушење. У осталом, битна особина једног уговора је проузроковање, на терет странака, извесних обавеза.¹⁴⁾ Природа тих обавеза је управо оно што карактерише и разликује уговоре једне од других. Тако, уговор о пуномоћству ставља у дужност пуномоћника вршење правних радњи за рачун властодавца; уговор о најму обавезује запосленика на извесну службу итд. Не изгледа ли, према томе, незгодно сматрати капетана као пуномоћника бродовласника кад тај капетан мора да отправља у корист другога не само правна акта него и послове материјалне природе? Или, како може капетан, који је позван да врши, за рачун бродовласника, не само материјалне него и правне радње, бити називан запослеником овога? Најзад када додамо елементима потребним за образовање једне одређене правне установе битне елементе неке друге ко може тврдити да не добијамо једну трећу нову установу, а не мешавине првих двеју. Кад је реч о правном положају капетана брода то се питање поставља у толико пре што има случајева у којима је свака претпоставка пуномоћства или уговора о најму потпуно искључена (капетана је поставио консул, командант пристаништа, опремиатељ брода итд.) и што је при свем том

¹³⁾ Под *позитивним условом* једног уговора подразумевамо главне елементе његовог састава.

Негативни услови пак, су околности које треба да постоје па да суштаственост једног уговора не буде повређена. Другојачије речено, *негативним условом* називамо непостојање чињеница које би спречавале остваривање позитивних услова.

¹⁴⁾ Вид. М. Planiol, *Traité élémentaire de Droit civil*, 11-me éd. 1931, no 944.

правни однос капетана брода и бродовласника увек исти: без обзира на то што би капетан дошао на свој положај на основу споразума постигнутим са бродовласником, бродовласник није правно овлашћен да одређује његов делокруг; капетан има извесна права и дужности чак и ако се власник томе изрично противи, јер је његова надлежност утврђена, сходно циљевима морепловства, законом.¹⁵⁾

Кад би природа правних веза које спајају капетана брода и власника могла бити расветљена појмом пуномоћства и најма, онда би била правно необјашњива опште призната разлика између одговорности бродовласника (опремителја) за радње обухваћене нормалним функцијама капетана али које би овај извршио на основу специјалног пуномоћства бродовласника или које би биле накнадно, ратификацијом, одобрене¹⁶⁾, и одговорности за те исте радње када би их капетан отпратио искључиво у име својих редовних дужности. И заиста, ако је оно што спада у нормални делокруг капетана брода производ пуномоћства и уговора о најму, ми не видимо никакве правне разлоге који би могли побудити законодавца да, с једне стране, сведе на поморску имовину одговорност бродовласника или отпремителја за послове посаде учињене при отправљању редовних функција, а с друге стране прогласи неограничено обавезним тог истог бродовласника одн. опремителја за идентичне послове које би он ратификовао¹⁷⁾ или које би капетан извршио на основу специјалног пуномоћства. У првом случају радње у питању су последица општег пуно-

¹⁵⁾ По г. Danjon-у уговорно сужавање законом утврђене власти капетана „не може се противставити трећем лицу које је *de bonne foi*« (Op. cit. t. II, no 636, стр. 246). Што значи да би се то сужавање могло с успехом истакнути противу онога који је *de mauvaise foi*. И ако ово разликовање случаја *de bonne foi* и *de mauvaise foi* личи на неко ограничавање нашег закључка о одређивању делокруга капетана брода, стварно се оно не сме таквим сматрати. То признаје прећутно и сам г. Danjon: »Du reste, пишет он мало даље, *il faut toujours réserver le cas de mauvaise foi, qui fait exception à toutes les règles: s'agirait-il même d'actes faits par le capitaine dans les conditions extérieures de régularité le plus complète, que l'armateur ne serait pas tenu des obligations contractées par le capitaine s'il pouvait faire preuve que le tiers savaient ou on dû se rendre compte qu'en réalité ce n'était pas pour les besoins du navire, mais pour son compte personnel que le capitaine agissait*« (t. II 636 bis). Тако дакле, капетанова права и дужности утврђена су не вољом власника и опремителја брода него потребама поморске експедиције, или боље, законом у смислу тих потреба.

¹⁶⁾ Већина француских правника сматра да је бродовласник лично и неограничено (не само поморском него целокупном својом имовином) одговоран за све оно што капетан учини са његовим учешћем. Сматра се пак, да постоји учешће бродовласника, поред случаја у коме овај дела директно, и у случајевима у којима он развија своју делатност посредним путем, путем специјалног пуномоћства или путем ратификације. Вид. Danjon, op. cit. t. II, nos 675 et 672; J. Vonnesse, op. cit. n. 483; G. Ripert, op. cit. t. II, nos 1278.

¹⁷⁾ Ратификација може бити дефинисана као *накнадно пуномоћство*.

моћства¹⁸⁾ којим бродовласник (опремиатељ) овлашћује капетана да га представља у свима актима потребним за успех поморске експедиције; у другом случају те су радње учињене на основу *специјалног пуномоћства* издатог накнадно, по наименовању капетана или по извршењу радњи (ратификација). *Једна иста правна чињеница може да произведе само и увек исте законске последице*. Што значи да треба или признати¹⁹⁾ да је одговорност бродовласника (опремиатеља) ограничена, не само за капетанове послове на којима он није сарађивао, него исто тако и за радње које су извршене са његовим учешћем, било личним или непосредним, било посредним — преко пуномоћника; или пак, одрећи се класичне теорије по којој је правни однос између власника (опремиатеља) и бродске посаде изражај идеје пуномоћства помешаном са оном о запошлењу. Примедба која би имала за циљ да избегне такав закључак објашњавајући разлику између правних последица *спштег* и *посебног пуномоћства* нарочитим околностима у којима се обавља морепловство, не би била оправдана. Те околности постоје и истоветне су у оба случаја. И заиста, с једне стране, претпоставили смо да бродовласник или опремиатељ није ограничио, специјалним пуномоћством, капетанове редовне дужности;²⁰⁾ а с друге стране, то му специјално пуномоћство не обезбеђује успешније надгледање капетана у вршењу функција за које је овлашћен. Све је ово нарочито очигледно код случаја ратификације.

Теорија мешовитог уговора тешко се прилагођава постојећој организацији поморске одговорности. Механизам одговорности у Поморском праву има извесне специфичне особине; но при свем том, његови основни принципи истоветни су са принципима на којима почива у опште одговорност у Трговачком праву. Ово нарочито важи за начело по коме једно лице одговара, за правне последице својих радњи или дела, целокупном имовином. Међутим, „*Теорија мешовитог уговора*“ и нехотице нас наводи на закључак да је у Поморском праву принципиелно допуштено бродовласнику да ограничи правне последице своје делатности.²¹⁾ У колико је реч о *правним рад-*

¹⁸⁾ Претпостављамо, разуме се, да је тачно мишљење по коме је капетан пуномоћник бродовласника.

¹⁹⁾ Што је врло тешко у данашњем стању позитивног права.

²⁰⁾ Ради се о пословима које је капетан брода извршио на основу посебног пуномоћства, ма да их је могао отправити и по општем овлашћењу које стиче једно лице својим наименовањем за капетана.

²¹⁾ Не треба мислити да овим тврдимо да се у поморском праву увек неограничено одговара за своја непосредна дела. Ми смо први готови признати да је у извесним случајевима лична и неограничена одговорност бродовласника за своје радње замењена *стварном одговорношћу имовине мора*. Но, ипак сматрамо да би нетачно било тврдити да Поморско право не познаје за личне или непосредне радње, личну одн. неограничену одговорност.

њама капетана, горњи наш закључак намеће се сам од себе чим се прихвати тумачење по коме је капетан брода пуномоћник одн. запосленик власника: онај који дела преко пуномоћника, на један посредан начин, али ипак развија своју делатност; то је тако тачно да закључени послови од стране једног лица као пуномоћника производе своје дејство једино за властодавца; свако дакле, ограничавање одговорности која од туда произлази у ствари ограничавање одговорности једног лица за своје властите радње. — Није другочије ни у погледу *пропуста или противправних чина капетана*. Теорија о „*мешовитом уговору*“ и у том случају доводи на помисао да организација поморске одговорности допушта у начелу ограничавање последица сопствених противправних радњи: када се усвоји мишљење да је капетан брода пуномоћник одн. запосленик бродовласника, онда се готово мора објашњавати²²⁾ одговорност овог последњег за погрешке првог, рђавим избором или недовољним надгледањем капетана при вршењу функција шефа поморске експедиције; а самим тим погрешке капетана показују се као погрешка бродовласника. Па, како за радње бродског особља бродовласник или опремител одговара, по правилу, у границама поморске имовине,²³⁾ излази да те личности могу, по одредбама позитивног Поморског права, избећи, за сопствена дела неограничену имовинско-правну одговорност.

²²⁾ Ма да се такво објашњење сматра, данас, за нетачно ипак, по нама, оно једино допушта задржавање мишљења, да је капетан пуномоћник одн. запосленик бродовласника. Свака допуна или измена тог објашњења и нехотице доводи до измене самог мишљења о правном положају капетана. Тако нешто десило је на пр. г. Дапјон-у, једном од главних представника *теорије мешовитог уговора*. И ако сматра бродовласника одн. опремителу властодавцем и најамителу капетана, уважени професор је запазио све незгоде мишљења по коме основ бродовласникове одговорности за чине капетана треба тражити у рђавом избору или недовољном надзиравању овог последњег од стране првог. Отуда код њега тежња за нозим тумачењем те бродовласникове одговорности. Прави основ одговорности бродовласника за чине бродске посаде, пише г. Дапјон је *овлашћење* које је исти дао посади да га заслупа »dans une entreprise dont ils (l'armateur et le propriétaire), recueillent le bénéfices et dont ils doivent corrélativement supporter les charges« (op. cit., t. II, nos 662). Само, допуњујући наведеним објашњењем „*Мешовиту теорију*“ цењени Професор ју је стварно и тако рећи несвесно одбацио.

²³⁾ Нама не изгледа исправно мишљење које сматра да је бродовласник, као такав, у принципу неограничено одговоран и да му је, у неким случајевима, само изузетно дата могућност да, путем напуштања брода и возарине, сведе своју одговорност на поморску имовину. Разуме се, не можемо на овом месту улазити у теориско објашњење оваког наше става. У том погледу упућујемо читаоца на нашу напред наведену књигу.

Полазећи са чисто практичног гледишта, ми питамо да ли се може говорити о *личној одговорности* бродовласника за чине капетана када у Француској »une jurisprudence constante« дозвољава напуштање брода и возарине т.ј. прибегавање праву на ограничену одговорност, чак и после извршене пресуде о накнади причињене штете.

Неприлагођавање теорије мешовитог уговора постојећој организацији поморске одговорности испољава се, такође, када се има у виду да по прописима позитивног права капетанове радње обвезују бродовласника и онда када експлоатисање брода врши неко друго лице (опремител) или када се оне односе на законске обавезе брода на путу, као пилотске дажбине и т. сл.

У првом случају постоји немогућност да се објасни одговорност бродовласника за чине капетана, који је наименован, употребљаван, надзиран и плаћан од опремителја.

Што се тиче другог случаја, познато је да се дажбине, код обавезног крмарења или пилотаже, дугују и онда када капетан није бирао нити употребљавао пилота (крманоша) и да се тражбини која отуда проистиче може противставити право напуштања брода и возарине (*droit d'abandon*). То право да се ограничи одговорност за исплату пилотске таксе на поморску имовину обично се објашњава²⁴⁾ тиме што »*l'obligation naît du fait de l'expédition maritime en la personne du capitaine*«. Нама то објашњење не изгледа тачно; тражбина која произилази из обавезног крмарења постаје, независно од сваке капетанове активности, самим предузимањем поморске експедиције.²⁵⁾ У осталом, прихватили једно или друго гледиште, извесно је да је немогуће објаснити одговорност у погледу законских обавеза које проузрокује путовање брода као и ограничење те одговорности, тобожњим постојањем пуномоћства између бродовласника (опремителја) и капетана: пуномоћник се необавезује лично, а ангажује свога властодавца једино за његов рачун извршеним правним актима. Пасивно представљање, представљање у неделатности или у уздржавању од радњи не постоји. Ограничавање одговорности у нашем случају стварно се објашњава практичним потребама морепловства и правном универсалношћу поморске имовине као последице тих потреба.

Неприлагођавање, постојећем нормирању поморске одговорности, мишљења које сматра да је капетан брода обичан пуномоћник одн. запосленик бродовласника испољава се исто тако када се узме у обзир организација имовине на мору. Поморска имовина је стварно и правно одвојена од земљишне имовине. По француском грађанском закону она сачињава самосталан скуп добара са посебном активом и пасивом. Организација тог добра или правне универсалности је систематски изведена и испољава се:

а) У нарочитом обзнањењу (публикацији) поморске имовине која се постиже уписом у „исказ бродова“, издавањем

²⁴⁾ Ripert, op. cit., t. II, n° 1272; Lyon-Caen et Renault, *Traité de Droit commercial*, t. V, n° 213.

²⁵⁾ Вид. о томе опширније у нашој књизи: *Nevire et patrimoine de mer*, стр. 18—19.

исправе о народности брода, као и формалностима које претходе томе издавању;

б) У подвргавању поморске имовине *нарочитом управљању (администрацији)*, која се одликује сужавањем, над самом поморском имовином, власти сопственика брода као њеног правног носиоца и ширењем капетанове власти: овај последњи има над бродом, возарином и њиховим споредностима много већа права него што то има обичан представник или пуномоћник

в) У таквом уређењу извесних установа Поморског права, које показује да је законодавац полазио од претпоставке да поморска имовина сачињава посебан правни скуп добара или правну универсалност. То је случај са установама као што су: *поморске привилегије, право напуштања (абандона) опремиатеља-невласника и бродовласника-неопремиатеља, институција остављања код осигурања и стварна суброгација.*

Очигледно је, да сва та организација имовине мора не би имала никаквог смисла да је капетан брода обичан запосленик или пуномоћник бродовласника.

*

* *

Ако је теорија мешовитог уговора неприхватљива како са гледишта историског тако и са гледишта рационално-правног, учење по коме је капетан брода законски представник бродовласника изгледа нам непотпуно: оно је, по нама, полурешење које констатује једну правну ситуацију али је не објашњава. Законска репрезентација или представљање је установа која се одликује од пуномоћства или запослења по своме објекту и по томе што може бити заснована било на уговору, било на закону. Не постоји, међутим, никаква разлика између правних последица које проузрокују поменуте установе. Другојачије речено, један акт учињен од репрезента обвезује представљено лице исто онако као што би га тај акт обвезао да је извршен преко пуномоћника. Појам репрезентације, према томе, ако је у стању растумачити чињеницу да капетан брода пуноважно ангажује бродовласника и у оном случају када га он није наименовао, недовољан је да објасни откуда то да радње капетанове обвезују бродовласника (опремиатеља) само у границама поморске имовине или, како би то рекле присталице личне теорије (*théorie personnelle*), могућност бродовласника да ограничи одговорност која произлази из експлоатисања брода, као ни поделу, према трећем лицу, одговорности између бродовласника и опремиатеља или узуфруктора у случајевима када сопственик и користитељ брода није исто лице. У толико пре, што се те две чињенице не могу правдати нарочитим околностима у којима се развија морепловство, нити се пак, оне могу сматрати резултатом облика који је законодавац, у Поморском праву, желео дати установи репрезентације. Такво тврђење, с једне стране, изједначавало

би се са неразликовањем узрока једног факта од средстава за његово остваривање. С друге стране, оно би се сводило на уверавање да улога законодавца обухвата, између осталог, стварање правних појмова и, што је још горе, мењање већ постојећих, а ово се не може допустити. Такво схватање улоге законодавца не само да одстрањује разлоге за постојање правне науке, него и онемогућава њено развијање будући да је правна наука скуп извесних појмова и начела; лишито је права стварања тих појмова и начела значи уништити је. У осталом, ако би законодавац био позван да по својој вољи мења битност правних установа онда би самим тим било немогуће свако њихово дефинисање и међусобно разликовање.

Наш предлог о природи правних веза које спајају капетана брода и власника: капетан представник бродовласника као правног носиоца поморске имовине. — Капетан брода је, по нама, законски представник власника као правног носиоца поморске имовине. Однос који постоји између те две личности заснован је дакле, на установи представљања нарочите врсте у том смислу што је механизам те установе регулисан одредбама позитивног права које одређују правни положај поморске имовине. Стварно капетан репрезентује поморску имовину; само је то репрезентовање посредне природе: врши се преко власника брода. У данашњем француском Трговачком праву, које у главном влада и код нас, поморска имовина, ма да је правна универсалност са посебном активом и пасивом, није правна личност одн. субјекат права. Отуда, она не може да учествује у правном животу до преко власника брода. Власник брода је, у неку руку, њен представник. Тако, да се капетан брода појављује као легални орган тог представника поморске имовине.²⁶⁾

Овакво схватање правног положаја капетана, не само да је у складу са постојећим уређењем главних установа у поморском праву (в. *surge*), него, поред тога, даје правно објашњење и за оне случајеве које напред критикована мишљења нису могла да расветле, као:

а) свођење бродовласникове одговорности за чине капетана на поморску имовину;

б) одговорност опремителја-невласника за дела бродске посаде, као и ограничавање те одговорности;

в) постојање и могућност једновременог извршења права напуштања брода и возарине (абандона) у корист бродовласника и опремителја.

Објашњење ових случајева, а нарочито одговорности опремителја, задао је пуно посла како правној науци тако

²⁶⁾ Све ово, разуме се, важи једино за случајеве где брод није предмет сувласништва. Код сувласништва брода, капетан је орган правног лица које оно сачињава. Однос између сувласника и капетана је, дакле, однос који постоји између чланова једног друштва и његових органа.

и судској пракси. Тешко је дати разјашњење опремиатељевих обавеза, а при том остати на гледишту да је капетан пуномоћник, заповедник или представник бродовласника. Препреке су биле такве, да су правници пред њима или престављали одговорност опремиатеља као законом предвиђени изузетак — и тиме стварно избегли свако објашњење — или просто порицали постојање те одговорности. У овом последњем мишљењу тврдило се: да је однос капетана и опремиатеља последица уговора о закупу брода склопљеног између овог последњег и бродовласника; да за тај однос и уговор као *res inter alias acta* трећа лица (крцатељи и др.) нису дужна знати; да је, према томе, њима увек једино одговоран бродовласник, односно да опремиатељ брода одговара за чине капетана само посредно, преко бродовласника.²⁷⁾

Ми сматрамо, међутим, као скоро сви представници правне науке, да лукративно искоришћавање брода од стране опремиатеља ставља и на његов терет обавезе које тим поводом постају, а не само на терет бродовласника. Заинтересована лица дакле, могу тражити од опремиатеља накнаду штете претрпљене због пропуста или чина капетана. То право на судско гоњење опремиатеља, по нама, заснива се и у овом случају на чињеници да је капетан легални представник опремиатеља као правног носиоца поморске имовине. Правни однос бродовласника и капетана брода је у толикој мери истоветан са односом који постоји између овог последњег и опремиатеља, да би било нетачно свако учење које би тврдило да се те две врсте односа објашњавају применом различитих правних појмова. Оно што је вероватно спречило правнике да дођу до нашег мишљења о правном положају капетана у погледу на опремиатеља брода јесте факат да брод не припада опремиатељу. Заборавља се при том, да је тај исти опремиатељ власник возарине тј. другог битног елемента нормалне поморске имовине, и да се та поморска имовина, у односу на једну личност која учествује у организовању бродског пута, састоји из оних добара што их је та личност наменила предузетој експедицији на мору. Уводећи право абандона не само у корист бродовласника-опремиатеља, него и у корист опремиатеља-невласника и власника-неопремиатеља, законодавац је изрично предвидео такав састав поморске имовине.

Д-р Ђорђе Ж. Мирковић

²⁷⁾ То је гледиште француске правне праксе (в. Ripert, op. cit. t. I, nos 779 и след.).

ПРАВНИ ПОЈАМ КАЗНЕ У НАРОДУ

I. *Опште значење казне.* — Нова физиономија друштвеног живота, компликованији односи међу људима, супротност интереса у друштву, учинили су да је и казна као друштвена функција променила свој циљ и своју улогу. Зато се данас о казни може говорити само као о друштвеној установи са социјално-васпитним смером, као строго *вештачкој* творевини људи. Модификација садржине и циља казне претставља прво ступање од народног правног схватања казне и њеног првобитног најчистијег значења. Та модификација лежи у моменту обележавања казне као друштвене установе, вештачке творевине људи. У народу казна не носи само печат људског, вештачког стварања — она као таква и није само друштвена творевина, друштвени изум. Казна у народу претставља више као нешто а ригористично постало, увек стално и непроменљиво, вечношћу санкционисано. Зато се о казни у народу не може говорити само као о некој створеној друштвеној установи, нити се она може третирати као израз неке социјалне нужности. По народном схватању казна не обележава нешто релативно што зависи од друштвеног прогреса, него она носи у себи *правно обележје као елемент божанског права*. Она није само друштвени производ, јер би се тада сматрала као нешто пролазно, релативно, готово наметнуто и неоправдано, него је казна од Бога, зато носи у себи печат садржаја *апсолутне правде*. Људска памет се мења, друштвени живот се мења, па би и казна као творевина људског ума или као производ друштвеног живота имала релативан значај. Ако би казна била само једна правна *друштвена* институција, онда би самим тим казна у себи носила *само полицијски, боље рећи, само дисциплинарни карактер*. Она би као таква имала релативан значај. Она не би онда могла да се сматра као нешто а ригористично *апсолутно* праведно за све људе и за сва времена, јер се и људи и времена мењају. Међутим, наш народ као да је знао од коликог је значаја институција казне, дао јој је један ауторитативнији положај, дао јој је значење сталности и супериорности — он њен *извор* тражи у божјој правичности. Кажњавање се не сматра у народу као да зависи од воље друштва (одн. суда) или као нека мера безбедности, као акт друштвене нужности, него се у кажњавању огледа непоколебљиви принцип апсолутне правде — дате људима од природе, од Бога са правом на живот и опстанак. *Не кажњава се кривац само зато што се тако мора, него више због тога што тако треба да буде („право је“*, каже наш народ). Не кажњава се кривац због тога што то захтева закон друштвеног реда и мира, него зато што то захтева вечни закон апсолутне правде. Не кажњава се кривац само зато, што је убиством, крађом итд... *нарушио* озакоњено постојеће стање, него више зато што је тим *нарушењем* учинио нешто што је *противно апсолутној правди* („противно је и

Богу и људима“, каже се у народу). Дакле, *казна није израз друштвене нужности, него друштвене правичности; она је непосредни израз апсолутне правде.*¹⁾

Апсолутна правда је дубљи и садржајнији појам од друштвене правде, јер је друга само рефлекс прве. Из народног правног осећања се може извести закључак да је *апсолутно правично нешто што не егзистира или не мора да егзистира у друштву*. Све оно што друштво створи не мора да се сматра у народу као апсолутно правично. Може нешто да је друштвеном потребом или жељом оправдано, а апсолутном правдом неоправдано. „Овај *правилно суди*“, рекао би народ за судију који суди „строго по закону“, и ако можда његову пресуду не сматра за израз *апсолутне правде*. За тог истог судију, са чијом би се пресудом потпуно народ сложио, а који се можда „није држао закона“ него судио „од ока“, народ би казао не — да *правилно, него да „право суди*“. Дакле, *правичност* (одн. *апсолутна правда*) је нешто јаче, апсолутније, вечношћу, Богом и природом проглашено као такво, а *друштвена правда* је оно што је друштво као правно лице санкционисало. Зато и народ у осећањима својим апсолутну правду одваја од друштвене правде.

II *Јавноправни карактер казне*. — Данас казна има *јавно-правни* карактер, јер је установа друштва, државе; и држава има једина право кажњавања кривца, јер је она *сама* установила такву казну како у интересу јавног мира, тако у интересу појединаца. С обзиром на народно правно схватање казне, кривца и кривичног дела можемо рећи да је казна и у епохи *приватне реакције* имала неки „јавно-правни“ карактер.

Ни у доба приватне реакције није се могао кривац кажњавати *онако и онолико* колико оштећени нађе за сходно. *Приватна казнена акција* састоји се у овлашћењу да од воље појединаца (лично заинтересованих) *зависи* да ли ће се кривац казнити; то не значи пак да појединци имају права кажњавати кривце у оноликој мери и на онај начин како они *лично* желе и мисле. Појединци су морали кажњавати кривце *онако и онолико* како прописује апсолутна правда изражена у правној свести народној преко правног обичаја. Дакле, *приватна „казнена*

¹⁾ Код сваког народа је мање више укореењен појам о апсолутној правди, па зато и казна код свих народа носи у свести народа као масе неки отисак апсолутно правичнога. Чак и извесни кривично-правни писци, анализирајући смисао, садржај освете као казне, дошли су до закључка да се *правичност казне* састоји у њој као *осветничкој акцији*.

W. Rohland, констатујући да освета као казна има свој корен у бићу људске природе, одакле извире и осећање правичности и неправичности, дошао је до закључка да се у освети састоји *правична оправданост казне* и да је освета у чврстој вези са правичношћу («So steht die Vergeltung in engster Beziehung zur Gerechtigkeit») в. W. Rohland: Die sociologische Strafrechtslehre, Leipzig 1911, § 2, стр. 27—29. Истог је мишљења и F. Wachenfeld чим освету сматра као реализовани циљ казне — в. Wachenfeld: Lehrbuch, München, 1914 — § 2 IV.

акција“ била је свакако *ограничена општим схватањем апсолутне правде*. Појединац као такав кажњава кривца *не само* у име своје, своје породице, свога племена, него га кажњава и у *име опште правичности*. Баш би у томе лежао „јавноправни“ карактер казне из доба приватне реакције.

Опште је схватање народа да сваки човек може потпуно слободно располагати својим правним добрима. Бити неограничени господар својих *личних добара* — то је принцип на коме се оснива *апсолутна слобода људи*. *Апсолутна власт над својим правним добрима* — то је Богом освештано право, нешто што је апсолутним правом заштићено. Онај који повреди туђа правна добра заслужује казну засновану на принципу апсолутне правде. Сваки човек је, сматра се, апсолутни господар својих добара и може од сваког захтевати да поштује та његова права. Право на живот, право на својину — то су права која извиру из бића човекова. И човек као друштвена јединка добио је, мисли се, од Бога и природе *апсолутну власт и слободу располагања својим добрима, па има зато и апсолутну власт кажњавања у границама општег закона правичности (одн. апсолутне правде)*. Зато је сасвим природно, изводи се, да казна као израз апсолутне правде одмах наступи као еквивалент зла извршеног на добра оштећеникова.

Кад човек има потпуно право сопствености загарантовано вечним законом правде, зашто не би човек имао потпуно *лично право кажњавања* нарушиоца својих права кад је и сама казна израз апсолутне правде? Наравно, ако пођемо са народног становишта да постоји у друштву закон бољје, апсолутне правде и да је казна само рефлекс те правде, биће нам разумљивија па и оправданија приватна казнена акција. Али у колико је год тај закон апсолутне правде претстављао у друштву више као неку фикцију, као нешто апстрактно и неодређено, у толико је и казна носила више личан, недруштвен карактер; у колико је год пак закон вечне правде био претстављен у друштву више као нешто *позитивно*, природом одређено, у толико је казна носила мање личан, а више друштвен карактер, јер сада се казна не врши само у име своје личности, него у име друштва и апсолутне правде. У овом последњем случају може да се говори тек о казни *као свесној акцији* противу нарушиоца туђих личних права и као таква нас само може и интересовати, јер је и до данас оставила утисак на народну свест апсолутно правичнога.

У почетној фази приватне реакције не може се у опште говорити о казни, јер сама *лична акција* није имала никакво *казнено обележје* чак ни у свести тадањег човека; људи нису своје „казнене“ поступке *ценили* према мерилу опште правичности или *целисходности* што је неопходно потребно за појам казне успште. Добом крвне освете немојмо називати оно доба када је човек убијао човека *само* из осећања крвожедности и личног задовољења своје дивљине, а *не* из осећања правич-

ности. Тек доцније у доба *идеалне* крвне освете *једино* се може о приватној реакцији на зло говорити као о казни, јер је као таква била *регулисана* општом правичношћу, коју подједнако сви *осећају*. Крвна освета (наравно, посматрана као *свесна* акција противу кривца) је идеалан пример народног схватања о правном значењу казне.

Она се врши од стране појединаца, али појединац убија кривца као сопственик нападнутих права, као члан породице, као члан друштва — а све то ради у *име апсолутне правде*, па зато крвна освета као казна носи у *исто време и личан и друштвен карактер*. Овде крвни осветник претставља *друштвену вољу* (изражену у одбрани највећег личног права — права на живот — и у кажњавању нападача), а врши освету (тј. извршује казну, *кажњава*) у *границама* опште правичности. Крвна освета као казна носи печат опште правичности, па је као таква оставила траг и до данашњих дана у нашем народу. Она је као казна *директна последица* самоодржања²⁾, тј. самог права на одбрану егзистенције, *али је та директна последица, тј. казна, објективисани рефлекс апсолутне правде*³⁾.

Излази: да је појам казне у народу тесно везан са појмом апсолутне правде (божје правде) — али то не значи да казна носи религијски карактер⁴⁾ — и да је приватна казнена акција у толико оправдана што лице које кажњава кривца, кажњава га *свесно у име* опште правичности и у границама опште правичности (тј. апсолутне правде), а у *исто време* врши своје *лично* право дато му од природе са правом на живот и опстанак.

Самоодбрана и самовлашће, посматрани као свесне радње, по народном схватању су непосредне последице *бесправног угрожавања* туђих добара; посматрани пак као *лична права* они се могу у народу схватити само као објективисани израз апсолутне правде. Самоодбрана се сматра као право по самој *природи* док се самовлашће схвата као *изведено* право из опште правичности и њоме ограничено. Самовлашће и освета се овде *правно* поклапају. И освета је *изведено* право, *којим* се тражи поштовање сопствених, личних права (н. пр. права на живот, на атрибут часности итд.)... Посматрајући освету као врсту казне, можемо рећи да је и *сама казна изведено право*:

²⁾ в. проф. Т. Живановић: *Општи део крив. права*, год. 1922, стр. 23.

³⁾ Тај јаки рефлекс апсолутне правде изражен је и у многим народним пословицама и изрекама које су резултат најчешће народног искуства, а у којима се персонифицира Бог и правда божија. Колико се само сматра да је истинито и апсолутно правилно кад народ каже: „Света освета, Божја истина“; „Ако га ти не казниш, Бог ће га казнити!“ Апсолутна правда је нешто што живи у правној свести свих народа и нашла је као таква одјека у многобројним заједничким пословицама свих народа — в. *Vogičić: Правни обичаји у Slovena, Zagreb 1887*, стр. 15.

⁴⁾ в. И. Вушовић: Судско истраживање вештица („*Записи*“, јуна 1932 год.).

(рефлекс апсолутне правде) изражено у насилном приморавању другога да поштује туђа лична права, дата човеку од Бога и природе.

Дакле, излази из народног схватања, да је казна с обзиром на оправданост крвне освете као казне) једно лично изведено право ограничено апсолутном правдом; с обзиром на народни суд, казна је такође изведено право лично-колективног карактера ограничено апсолутном правдом.

Каменовање — смртна казна од стране специјално народног суда као идеалног судског тела — носи у себи црту колективног кажњавања кривца; али ни освета (специјално крвна) не претставља у својој садржини лично (тј. самовољно) кажњавање кривца, него и она (с обзиром на њену друштвену оправданост) носи у себи колективистички елеменат, јер се њеној садржини придружује фиктивно цело друштво, у коме освета носи ранг праведне казне. Каменовање и крвна освета — два разна типа смртне казне у нашем народу — имају додирну тачку апсолутну правду, па се зато у истом друштву, чак и у исто време, правно не искључују него поклапају и носе истоветно правно значење.

III Казна као вишак зла. — Од оног момента када се народни суд као идеално судско тело заменио модерним судом, строго вештачком творевином, модифицирала се и сама садржина казне, изменила је своје првобитно значење.

Колико је казна модерног суда променила своју првобитну јачину у народу осећа се и из саме узречице: „Тешко сваком који тражи да му други правду кроји“, чиме се прави алузија само на начин извршења казне и начин одбране и прибављања свог личног права, али не и на сами смисао и оправданост казне као такве.⁵⁾ Тамо где неколико људи суде, пресуђују и кажњавају онога који њима лично није учинио никакво зло, њиховом пресудом, осећа се, не може бити задовољена апсолутна правда. Такав судија, мисли се, не може да осети тежину последице и право значење кривчевог поступка, него то може само онај коме је зло учињено и који га је искусио. Самим тим, мисли се, судија неће казнити кривца онаквом казном која би била бар еквивалентна са учињеним злом. Карактеристична је чињеница да, по народном осећању правичности, казна не треба да буде само еквивалентна са учињеним злом, него би требала сама по себи да претставља много веће зло од онога које је кривац извршио. Дакле, свака казна треба да носи осветнички карактер. Баш у томе „вишку зла“ огледа се

⁵⁾ У народу се сматра да је казна сама по себи оправдана. Известни кривично-правни писци (на пр. *Wachenfeld*) виде циљни разлог казне у самој одмазди па и њену оправданост. Казна се не може друкчије ни третирати него као освета, каже *Wachenfeld*, јер је казна последица крив. дела (в. *Wachenfeld*, *Lehrbuch*, § 2 IV). Проф. *Живановић* је доказао документовано нелогичност схватања казне као самоциља (в. *Живановић*, *Дуалитет кривичних санкција*, стр. 31, прим. 44).

њен казни карактер. Тамо где пада „глава за главу“ а „крв за крв“ и где се води рачуна о „вишку зла“ може једино бити задовољена апсолутна правда. Вишак зла не обележава казну у народу као неку насилничку акцију без икаквог казног циља; народ види баш у том самом вишку зла тенденцију казне; ту лежи њен полицијско-друштвени карактер. Казна без вишка зла не би се могла назвати казном — то би било обично повраћање зла. У вишку зла лежи друштвена тенденциозност казне, али вишак зла не претставља неки експонент друштвене потребе, него експонент апсолутне правде. Оправданост казне у народу нема везе са друштвеним карактером вишка зла, јер је казна у народу сама по себи оправдана, а сами вишак зла даје једино појам казне и као таква може једино задовољити апсолутну правду.⁶⁾

Сваки судија треба да буде страхан судија. Треба да казни кривца онако како је заслужио и како би га и сам Бог казнио („право као Бог“), а народ већ зна да је „Бог неумитан, најстрашнији судија“, који људе кажњава својом силом преко мере страшним казнама да цео свет види како „Бог умије најбоље да нагрди“. Зато сваки судија треба да буде осветник, да буде страхан, неумољив, правичан — да суди „по правди Бога“ („Бог се свети и на девето кољено“; „Бог ником дужан не остаје“ — тј. свети се)⁷⁾

Није чудновато онда што народ схвата да крвни осветник једино може правично казнити кривца, јер је ту једино мерило за казну чисти осећај осветников одређен општом правичношћу. И вршењем својих права у границама правичности (тј. апсолутне правде) човек не може одговарати „кривично“ „ни Богу ни људима“, јер „што је право и Богу је драго“.⁸⁾

IV Одмеравање казне. — Научно је гледиште да се казна одмерава према тежини кривичног дела и према степену виности извршиоце. Величина казне увек зависи од односа тежине противправне последице и степена виности у сваком конкретном случају. Може се узгред напоменути да и сам народ у својој правној свести одваја појам кривичног дела („безаконје“) од појма кривца („безаконика“). И за човека који је потпуно ненормалан, неурачунљив, „коме се не треба противити“ (тј. на чији напад не треба одговарати казном), каже се, ако учини оно што ми зовемо кривично дело да је учинио „безаконје“. Међутим, он се неће сматрати као кривац, јер „он није крив што је луд“.

У народу се може истаћи као опште правило да је противправна последица у главном важнија од кривице за саму ве-

⁶⁾ в. Јовићевић А.: Ријечка нахија у Ц. Гори, Београд 1910 год., стр. 712; Ст. Дучић: Живот и обичаји племена Куча, Београд 1931 год., стр. 167 и др..

⁷⁾ в. и Д-р Јелић И.: Крвна освета и умир у Ц. Гори и Северној Арбанији, Београд 1926 год., стр. 134.

⁸⁾ в. Vogišić: op. cit., стр. 15.

личину казне. Кривица је релевантнија више за саму врсту кажњавања и за облик извршења једне казне. За свако убиство у начелу је одређена смртна казна. Да ли ће се та казна извршити каменовањем, вешањем или стрељањем — то зависи од степена виности самог кривца. Дакле, последица („безакоње“) је критеријум за величину казне (тј. за величину зла у објективном смислу), а кривица је пресудна за саму врсту кажњавања до одређене казне величине. Наравно, ово се доводи у везу са схватањем казне као рефлекса божанске правде, која је априорна, чија је величина од самог Бога одређена за сва учињена „безакоња“ на земљи, без обзира на људе и времена. Некада (у првој фази крвне освете) је кажњаван сваки човек смрћу за извршено убиство без обзира на његову кривицу — по принципу божје правде („глава за главу“, „крв за крв“).⁹⁾

Данас пак под утицајем времена казна се одређује с обзиром и на кривицу, али је ипак последица и даље остала као важније мерило за величину казне и свест народна захтева да се величина казне у начелу мери према величини учињеног зла („безакоња“). Али, тежина кривичног дела не огледа се само у проузрокованој директној противправној последици, него и у свим индиректним последицама радње извршиоце.

Карактеристична је чињеница, што народ често одређује тежину кривичног дела по самој вредности нападног добра, објекта кривичног дела. Свако убиство, на пример, не мора да буде подједнако тешко кривично дело по народном схватању. Његова тежина се одређује према личној вредности убијеног човека. Ако буде убијен човек који претставља у својој околини већу личну вредност од осталих људи, сматраће се да је и тежина кривичног дела већа. Таквим одређивањем величине казне према величини вредности објекта кривичног дела може се оправдати и оно систематско истребљивање угледнијих људи у доба крвне освете.

Карактеристична је и та чињеница да народ често квалификује кривично дело, не према оној стварној последици која га претставља као такво, него само према сретству којим је та последица произведена и према начину произвођења последице. Могу одмах рећи, да она кривична дела која наше позитивно кривично законодавство квалификује као кривична дела противу живота и тела (на пр. тешка телесна повреда) врло често народ сматра као кривична дела противу части (н. пр. као увреду). Наш народ сматра да су тежа она кривична дела која су управљена на част (као непроцењиво добро), него она која су управљена на живот (као процењиво добро).

Зато увреда има веома широк појам. Она се као кривично дело по народном схватању не може дефинисати, јер у њен

⁹⁾ До скоро је и у Црној Гори „падао на крв“ не само онај човек који је намерно извршио убиство, него и онај који је извршио убиство нехатно или пак у заблуди, јер „мора неко да плати мртву главу“ — право је; в. о томе Јелић И.: *op. cit.*, стр. 35.

појам улази све оно што је управљено на част; а у појам части улази оно што сачињава човека, нешто велико, свето, божанско. Зато она радња која је управљена на одузимање живота, често се сматра у народу да је она више управљена на оно веће добро од живота — на част. Народ, дакле, сматра част за највеће и непроцењиво своје добро.¹⁰⁾

Напад на част не показује се увек у видљивој последици, него се оличава често у сретству којим се врши напад, па се зато и она тешка телесна повреда (наравно, оквалификована као таква по позитивном кривичном законодавству) сматра у народу као кривично дело увреде с обзиром само на сретство и начин њеног извршења. Тешка телесна повреда извршена неким „нечасним оруђем“ (као н. пр. метла, пратљача, преслица и сл.) од народа се сматра као кривично дело увреде части, као веће, а за које је одређена и већа казна.

Ако човек повреди човека ножем, ватреним оружјем и другим „пристојним“ оруђем учинио је и према народном схватању телесну повреду и за такву ће бити кажњен одређеном казном; ако ли човек човека повреди неким „нечасним“ оруђем сматра се да је извршио кривично дело увреде (а телесна повреда као мање кривично дело консумује се) и за такво ће бити кажњен. Колико је велико кривично дело увреде види се и по томе што народ даје нападнутоме право да може убити нападача без икакве одговорности. Чак и Законик Владике Петра I-ог даје то право нападнутом.¹¹⁾ Дакле, квалификација кривичног дела често зависи од сретства извршења. А то је пак важно за саму величину казне.

Напоменуо сам да се величина казне одређује у начелу према величини кривично-правне последице. Међутим, сама кривица утиче више на спољну форму казне, тј. на њену жестину (на облик њеног извршења). Од величине кривичног дела у конкретном случају зависи величина казне (као нешто општим правом нормирано), али не зависи сама жестина казне (као нешто личним правом нармирано, а општим правом сграничено).

Жестина казне, тј. облик њеног извршења, зависи од степена виности извршиоачеве, боље рећи од врсте кривице у народном духу (од „зле природе“). Жестина — то је спољна

¹⁰⁾ „... Сваки љуби част више свега; шта ће човјеку живот кад остане без образа. Човјеку је најсветији свој образ, а у истој мјери и образ своје фамилије, у већој мјери кћери, а у највећој жене“... (А. Јовићевић, *ор. сѣт.*, стр. 671). У Албанији често сама породица убија свога члана који је својим поступком ударио у част породице (в. „Полиција“, VII, 1920 г.); в. *Vogišić*, *Zbornik*, стр. 576 („Све за образ, а образ ни за што“).

¹¹⁾ Чл. 8: „Ако пак удари кои брата Црногорца ногом или камешем, такви да плати... ако ли га они убије пошто буде ударен, за њега да поговора ние, колико ни за лупежа кои у крају погине“ (Законик Петра I, владике Црногорског — годишњица Николе Чупића; издање Радмиле Петровић).

форма казне. Дакле, свака казна у народу има два обележја: материјално-правно (које зависи од последице) и формално-правно (које зависи од кривице). Излази, да сама казна као материја није последица кривице, него кривичног дела. Материјално-правно значење казне огледа се у величини кривичног дела. Отуда се може и разумети оно кажњавање у народу некада смрћу свакога човека који изврши убиство без обзира на степен његове кривице.¹²⁾ Овакво одређивање казне према величини кривичног дела излази из самог схватања народног о априорном постанку казне и њеном *квантитативном* одмеравању према последици као изразу апсолутне правде. У одређивању величине казне према величини кривичног дела лежи, дакле, један *општи материјално-правни значај* казне у народу; у одређивању *врсте* и *жестине* казне према врсти кривице лежи пак један *специјални формално-правни значај* казне.

Врста казне и *њена жестина* (одн. облик извршења) зависи махом од врсте кривице извршиоачеве: *намерни* кривац ће се *више* („жешће“) и на *страшнији начин* казнити од умишљајног или нехатног кривца извршиоца.

Мотиви су од важности не само за жестину него и за врсту казне. Оно што позитивно кривично законодавство данас казива „пооштравање“ или „ублажавање“ казне, народ квалификује то као *жестину*, често као и *врсту* казне. Како свака врста казне носи обележје кривца, то *мотив* најбоље може да оквалификује кривца извршиоца. Зато од *мотива* често зависи *врста* казне.

Казна у својој стварности може бити мала, па ипак да је народ сматра страшнијом и жешћом од оне која је у ствари већа. Казна за „иступе“ (везање за диреке у избама, давање војнику опрегљаче а одузимање оружја итд.) схвата се често у народу као већа казна од оних које се врше због „преступа“ и злочина (као н. пр. стрељање — „мушкетање; прогонство и т. д.)¹³⁾.

Опште је мишљење да је казна *батинање* („шибикање“, „шипкање“, „тољагање“) страшнија од стрељања, јер се првом одузима част као непроцењиво људско добро¹⁴⁾. („Батином се стока бије, а не људи“). Ове и сличне казне сматрају се страшне и жестоке, јер се од читавог друштва сматрају као *једино правичне* казне *само* за *нечасне, непоштене људе*. Таквим се казнама не одузима живот као код стрељања, али се одузима оно непроцењиво правно добро — одузима се *част*. Зато народ и сматра такве „иступне казне“ за веће и страшније од „преступних“.

Пошто сам *мотив* зависи од саме *моралне личности* човека, а кривица се сматра као рефлекс *личне вредности* то је

¹²⁾ в. *И. Јелић*; *op. cit.*, стр. 35, 38 II, 40 2°.

¹³⁾ в. *Водић*, *Zbornik*, стр. 575.

¹⁴⁾ в. *А. Јовићевић*; *op. cit.*, стр. 674.

онда сасвим јасно зашто само врста и жестина казне зависи најчешће од *каквоће мотива*. Народ не схвата сваку смртну казну подједнако. Сваком смртном казном не одузима се *само живот*, него се неком одузима са животом и оно *веће и скупље добро* — *част* (било лична, било породична). Према томе, има неколико врста самих смртних казни, одређених по своје *интензитету и крајњој последици*. Која ће се *врста смртне казне* применити на убицу зависи специјално од кривице његове. Пошто се кривица мери по самој вредности *моралне личности*, то у крајњој линији, *врста смртне казне одређује се у народу по мотивима који су руководили кривца при извршењу дела*. Ко убије човека „часним“ оруђем (н.пр. ватреним оружјем) у одржању јачег моралног угледа своје породице, биће *стрељан* („мушкетан“); ако би тај исти човек убио тога човека са истим оруђем и на исти начин, али *ради неке материјалне користи*, био би кажњен *вешањем* (наравно као нечаснијом казном); ако би тај човек убио истог човека под истоветним условима, али *ради прикривања или одржања неке издајничке или шпијунске акције* и сл., тај би требао да буде по народном схватању кажњен *каменовањем* (као *нечасном казном*, која у исто време означава *проклетство*).¹⁵⁾ Дакле, мотиви су од важности за врсту казне и њену жестину.

И ако је наш народ убеђен да смо „пред Богом сви једнаки“ и то сматра за апсолутно тачно, о чему се не може дискутовати, ипак у извесним крајевима нашег народа изводи се једна карактеристична чињеница сматра се да не заслужују исту казну сви људи који под истоветним условима изврше истоветно кривично дело. То долази отуда што народ сматра да се кривица једнога човека не може мерити *чисто објективно* без обзира на личну, *субјективну вредност* извршиоцеу. Није право, мисли се, да онај који претставља једну угледну личност, „мудру главу“, буде кажњен истом казном као и онај који је „нико и ништа“. Човек *веће личне вредности* може и учинити нешто што је *објективним правом* забрањено, али се неће третирати као кривац у оноликој мери *колико* би се третирали други исто „добри и поштени људи“, јер се сматра да се његова кривица *смањује* у *сразмери* веће личне вредности. Овде мања казна не претставља неку законску „олакшавајућу околност“, него је то потпуно *правична* казна у *сразмери* његове кривице с обзиром на *личну вредност* субјекта извршења, па се зато врста и жестина казне мора подешавати према кривици људи с обзиром на њихову личну вредност.

Иван Бушовић

¹⁵⁾ Интересантно је то да је *Vogišić* добио одговор из Хрватског Загорја како се у народу најчешће извршивала над женама смртна казна *одсецањем главе*; међутим, у нашим крајевима (насељеним православним елементом) смртна казна се над женама већином извршивала *каменовањем*; в. *Vogišić*, *Zbornik*, стр. 583—584; в. *И. Бушовић*, судско истраживање вештица („*Записи*“, јуна 1932 г.) и тамо наведену литературу.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Светска економска криза и међународни приватно-правни односи.

Већ неколико година осећамо у Међународном приватном праву, у његовом изграђивању и изучавању, једну велику замореност и разочараност. Можемо рећи да оно никада није било тако снажно изграђивано као што је случај данас, кад му се посвећује све већа пажња и као науци и као практичној правној дисциплини, пажња која му није никада до сада посвећивана у оној мери у којој је то данас. Али ипак и поред тога, и поред грозничавог рада и потребе за његовом све већом практичном применом, можемо мирне душе рећи да се ова дисциплина данас једновремено налази и у цветању и у агонији. Ма да ово тврђење на први поглед изгледа потпуно парадоксално, ипак после неколико реченица објасниће се цела ствар.

У XIX и XX веку међународни приватно-правни саобраћај развија се темпом који није био дотле уобичајен. Отуда је за изучавање Међународног приватног права и за његово прилагођавање правом животу било потребно променити застарелу методу и стварати нове покретљивије снаге. Још увек живо сећање на традиционалистичку Школу теорије статута дуго је кочило људски апарат и ова научна грана у својој акцији није могла одмах да добије сав онај интензитет који је био нужан за правилно схватање и расправљање нових појава у међународном друштву. Али оно што није одмах учињено, то се чинило лагано. Поступност је довела до нових метода, које су дале нове резултате. Тихо спремање створило је читави кадар млађих научних радника, који су истрајношћу и неговањем своје дисциплине — њу подигли на врло завидну висину. Данас имамо поново читаву традицију за рад на Међународном приватном праву, а поред тога данас се у свима државама и у пракси тој дисциплини поклања висока пажња, тако да је врло редак онај национални закон који не би материју — коју регулише у своме унутрашњем праву — посматрао и са гледишта међународних приватних односа. У томе је цветање.

Користи од тога што наука у Међународном приватном праву захвата све дубље и сигурније темеље, пракса не искоришћује у довољној мери. Разлог за то лежи у схватању међународног живота. И ако су платонски све државе сагласне у начелу да треба фаворизовати међународни приватно-правни саобраћај, ипак та њихова лепа жеља остаје већим делом скоро непримењена. Велики број научника свакога дана указује на то да се тај саобраћај, уместо развијања, из дана у дан све више сужава. То је природна последица потчињавања права економским потребама. Тако данас имамо солидно саграђен идејни систем Међународног приватног права. Скоро за сваки међу-

народни приватно-правни однос имамо норму, која се мало дискутује и скоро свуда у културном свету прима као тачна али ипак број случајева међународне сарадње опада. Свака држава је издала читаву хрпу прописа о својој девизној политици, који садрже сваковрсна ограничења економског промета. Тако прописи остају непримењени зато што се слобода склапања имовинских правних односа између разних држава из дана у дан све више ограничава и све више онемогућава вршење оних прописа који су издати, чак и од стране међународне заједнице. Један такав пример показује се у Женевском реглману меничнога права. У Хашком реглману била је врло минициозно израђена материја меничног права. Ти прописи скоро до детаља су регулисали целу материју меничног права. Женевски реглман дошао је да ово регулисање поправи и још прецизније обради. Али у члану 7 анекса II уз овај Реглман, прописано је право сваке државе да изузетно од чл. 41. Реглмана уреди плаћање меница на својој територији, ограничи примену клаузуле о ефективној исплати и о исплати у страниј монети. Отуда долазимо до те констатације да минициозно израђени прописи Међународног права о материји меничног саобраћаја вреде ефикасно у свему, изузев у ономе што је битно за меницу — у погледу плаћања.

Овај пример није усамљен. Таквих и сличних примера има безброј и они сви показују колико у стварности мало значе гениозно конструисане правне формуле, које не садрже ништа друго до неприменљиве прописе. Те формуле остају гола форма без своје економске садржине. Јер морамо подвући да се право своди на формулисање животних односа. Онда кад ти односи не постоје, онда и право губи свој виталитет и његов живот јесте преживљавање тешких дана без правога живота — тако рећи агонија.

Већина држава данас било из економске нужде, било угледајући се на друге, било са разлога реторзије ограничавају свој економски промет са иностранством. Све те мере долазе у онај фамозни *ordre public*. Отуда су оне по фиксираном гледишту у Међународном приватном праву такве природе да су cadre да спрече нормално примењујуће прописе те правне гране. Зато свака оваква норма јесте у стању да обори читав систем прописа Међународног приватног права и да све те прописе умртви.

И ако се у праву прима као сигурно и дозвољено да свака држава има права да брани свој јавни поредак и да у томе смислу ограничава примену Међународног приватног права на својој територији, ипак све већа ограничења ради заштите домаћих економских интереса потпуно су угрозила сваки правни саобраћај између различитих држава тако да се данас више не могу сагледати крајњи резултати ових територијалних ограничења.

Тутати и тако формалистички примати ово схватање јавног поретка то би било, у најмању руку, грех према науци. Дуг према њој захтева да се овакве појаве бар региструју и најлетимичније анализирају, јер оне показују неке врло јасне карактеристике односа права и економије у светском правном саобраћају. Због тога данас се у Међународном приватном праву, од стране његових хроничара све више истиче овај проблем и покушава да објасни. У даљим реченицама покушаћемо да објаснимо како се на то гледа.

Живот увек везује право и економију. Међународно приватно право јесте најбољи доказ зато. Дугогодишња економна политика међународне слободне размене (у већој или мањој мери) била је најбољи покретач у изграђивању Међународног приватног права, нарочито оних делова који се тичу имовинско-правног саобраћаја.

Али онога дана када се главна смерница међународне економске политике променила и када је место *слободне размене* схваћено да економном политиком треба да доминира *аушаркија*, од тада почиње нагло опадање значаја Међународног приватног права као идеалистичке т. ј. универзалистичке науке. Увођењем сопствене економне политике свака држава уводи мере за заштиту те *своје* политике. Те мере јесу прописи који се тичу *међународног* (т. ј. територијалног) *јавног поретка те државе*. А такви прописи, по схватању у Међународном приватном праву, примењује се без обзира на норму униформистичког система. То значи њихово рушење.

Ретки су случајеви да ти прописи који се тичу одбране сопствене економне политике, буду у сагласности са нормалним и начелним одредбама Међународног приватног права. Али оно што је карактеристично за ове прописе, то је да се чак ни сужени имовинско-правни саобраћај, који остаје могућ после издатих ограничења, не регулише више по тим начелима и нормално примењујућим прописима. Чак и ти односи регулишу се изузетним међународним правилима. У тим случајевима поједине државе склапају нарочите уговоре, аранжмане, протоколе и остале врсте конвенционалних прописа, који — независно, па чак и противно, од општих начела Међународног приватног права — регулишу могуће приватно-правне односе, тако да се тиме дира чак и у темеље Међународног приватног права, онаквог како је оно стварано за време док је економска политика вођена у главном по начелима Школе слободне међународне размене. Нарочито је карактеристично за те разне конвенције да се у међународни приватно-правни саобраћај све више уноси *елеменати учешћа администрације заинтересоване државе* и да ти односи губе карактер *приватних односа* између појединаца, већ добијају *све више изглед односа који постоје између заинтересованих држава*, посматраних као *колективнишета*. Примера ради наводимо да се код свих тих уговора концентрише извоз, увоз

и обрачун у руке домаћих органа, који постају обавезни посредници између државних и страних појединаца и да се количина промета не уговара и дефинитиван обрачун не врши између појединаца већ између заинтересованих држава. Тако путем узајамних споразума суверенитети у питању све више сужавају праву примену прописа Међународног приватног права и на њихово место уносе нове прописе који су *међународни* по свом постанку (јер су конвенционални), *националистички* по својој тенденцији (јер су резултат узајамних попуштања) и *безначелни* (јер се стварају *ad hoc*, за једно кратко време и једино да се помоћу њих преброде моменталне незгоде). Увођење оваквих прописа јесте од необичне штете по даље систематско изграђивање ове правне дисциплине и по одбрану њених начела. И сувишност изузетака доводи до генерализације. Та генерализација, то је с једне стране отсуство начелности а с друге пребацивање стварања међународних извора из руку међународне заједнице у руке појединих држава. Другим речима погоршавање већ и садањег рђавог стања стварања међународно-правних правила.

Колико год да ове конвенције и изузетне мере могу претстављати *нужности за поједине државе и пошребу за задовољавање свакодневног живота*, толико више оне претстављају *опашан напад на постојеће Међународно приватно право* и опасност за његово даље изграђивање. Ипак оне су врло карактеристичне и морају се подвући као такве јер њихово изоловање и игнорисање значило би одвајање форме од садржине.

Овако стање Међународног приватног права јесте данас стварност. Њој се мора гледати право у очи и не сме се бацати вео преко ње. Али пошто је она резултат непосредних изражаја посебних економских политика појединих држава, резултат аутархиског схватања које ниједној држави није циљ већ сретство за отклањање тренутне кризе, то се морамо помирити са тим фактом и подвући чињеницу да ће овакво разорно стање наше правне дисциплине бити све дотле док се не воспостави поново слободан однос у међународно-правном саобраћају или док регулисање економне политике појединих држава не буде било у рукама међународне заједнице. А дотле и Међународно приватно право, на својим лејима, трпи ударце светске економске кризе.

Д-р Милан Бартош

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Расходи у буџету за 1932/33 годину

Никада се нарочита пажња државним расходима не поклања у периодима нормалног финансирања када је привредни, политички и социјални развој у држави узрок стварању све већих државних расхода — тенденција која се

могла констатовати у низу деценија још пре рата. Сва брига финансијске управе тада је усредсређена на страну јавних прихода, на изналагање нових извора доходака и стварање нових облика пореза. Веће интересовање за студију државних расхода јавља се спонтано у данима привредне депресије и финансијске несређености када се или услед подбацивања јавних прихода, или због неумерених расхода државни буџет не може више да „укопча“. Тежиште сада пада на страну расхода, јер фискалним теретима који су ударили у таваницу треба подмирити један квантум расхода који се сматра као максималан. Приликом компресије расхода која се тада јавља, поставља се проблем њиховог одабирања, тада се намеће деоба њихова на неодложне и одгодиве, на важне и мање важне, итд. Сасвим је природно онда што се цео комплекс јавног трошења узима у детаљно разматрање, што се врши анализа државних расхода у циљу њихове редукације, одгађања или привременог одбацивања. Садашња криза, која је савладала и оне најсолидније финансије, дала је повода у свима државама да се буџети расхода из темеља ревидирају. У вези с тим последњих година објављене су важне студије и статистички преглед Друштва народа, појединих државних института и установа као и појединих стручњака, који су посвећени питању расхода било у појединим државама, било у читавој групи држава.¹⁾ И наше Министарство финансија објавило је за текућу (1932/33) буџетску годину један преглед²⁾ државних и бановинских расхода који ће, ако буде настављен сличним периодичним публикацијама, бити од велике користи не само за државне власти које су позване да воде политику државних расхода, него и за саму финансијску науку, којој се тиме даје поуздан материјал за студије у међународном колу, у које нас на жалост, из објашњивих разлога, ретко када страни писци уводе.

Овај преглед државних расхода, с обзиром на то да је рађен према буџетским цифрама предвиђаним почетком прошле године, даје слику која не одговара потпуно садашњем начину трошења из текућих буџета, који се пак састоји у прилагођавању расхода опадајућим државним приходима. Али у томе управо и налазимо значај тог прегледа. Из њега се најбоље види како Министарство финансија маневрише расходима да би избегло појаву већег касеног дефицита и потребу за емисијама благајничких бонова. Не улазећи у питање подешавања текућег буџета садашњој депресији, за државама се само на неким констатацијама које допушта први поглед на овај преглед државних расхода.

1) За балканске државе једну такву студију дао је доцент атинског Универзитета, г. Ангелос Ангелопулос, која је укратко приказана даље.

2) Министарство финансија — Буџетско одељење: Преглед државних и бановинских службеника и личних и материјалних расхода по државном буџету и банов. буџетима.

Теорија зна за више деоба државних расхода: на личне и материјалне, на редовне и ванредне, на управу и режијске, на сопствене и на нижа политичка тела (субвенције, дотације) и на оне према гранама администрације. Све ове деобе могу се наћи и у прегледу, тако да се цифре целог оног дебелог тома, какав се данас појављује наш буџет расхода, налазе изложене врло прегледно на једином једном табаку хартије. Главне цифре изражене су и у процентима што још више олакшава прегледност појединих група расхода.

Шта видимо код наших расхода? Пре свега да 66% свих расхода одлази на општу државну администрацију (управу) док 34% преставља коштање државних привредних предузећа и установа. Одавде треба извести закључак да читаву једну трећину буџета (3855 мил.) подмирују сама привредна предузећа својим сопственим средствима. С друге стране знамо да многобројна привредна предузећа наше државе (од балканских држава наша их има највише!) не само да покривају своје расходе сопственим приходима него дају још и вишкове прихода који иду на олакшање терета пореских обвезника. Тако ови последњи разним дажбинама имају да подмире највише 60% државних расхода: то је, дакле, прави фискални терет код нас. Ово је важно знати, када се има у виду да на пр. већина балканских држава подмирује своје буџете са 95% пореским приходима.

Главна деоба државних расхода код нас је на личне и на материјалне расходе. Код опште државне администрације тај однос је: 48,76%, на личне а 51,24% на материјалне расходе. Код јавних предузећа је однос 34,70% : 65,30%. Код укупних расхода (управе + предузећа) релација је 43,97% : 56,03%. Да ли код нас нису лични расходи претерано велики према материјалним? У Енглеској лични расходи су пре рата износили око 30% а после рата само 15% укупних расхода. У Француској односне цифре показују 30,5% и 18,4%.

Наша држава даје на личне издатке 4 милијарде 978 мил., од тога на чиновништво управе 3 милијарде 640 мил. (73,13%), а на лица уполасена у предузећима 1 милијарду 338 мил. (26,87%). Саме плате државних службеника опште администрације стају државу 1 милијарду 927 мил., а додаци 1 милијарду 405 мил. Дневничари, контрактуални и хонорарни чиновници коштају државу 190 мил. — Интересантна је и деоба личних расхода према гранама администрације. Процентуално највећи издатак износи раздео пензија и инвалидске потпоре, 24%, лични расходи Министарства просвете износе 20,34%, Министарства војске и морнарице 18,41%, Министарства унутрашњих послова 13,36%. На чиновништво Министарства финансија држава троши $\frac{1}{4}$ мил. динара годишње (7%). Код државних предузећа гро личних расхода одлази на плате лица уполасених у државним саобраћајним

предузећима, 1 милиарда 153 мил. (86.19% личних расхода предузећа).

Материални расходи у самом државном буџету, поред тога што су подвојени на оне који се јављају код управе и оне код државних предузећа, подељени су и према томе да ли су редовни или ванредни. Налазимо да терминологија ове последње деобе у буџету не одговара оној теоријској деоби по којој ванредни расходи представљају издатке без икаквог периодичитета и који се не могу унапред предвидети, док оне расходе који нису свакогодишњи али се јављају са неким понављањем те се могу и предвидети, назива (релативно) нередовним. Јер ванредне расходе — особито када они износе као што је овде случај близу 1 милиарду — требало би покрити и ванредним приходима (зајмом, порезом на капитал), међутим за овим се није осетила никаква потреба: према томе по среди нису прави ванредни расходи, него нередовни. Ови „ванредни“ материјални расходи углавном су представљени војним набавкама и објектима (око 500 мил.) и издацима за довршење већ започетих радова, путева и пруга. Осим тога овде су убачени и неки ануитети по државним дуговима у износу од 233 мил. Према нашој напред изложеној аргументацији ни ове расходе није требало у буџету називати ванредним, јер се односни дугови не разликују — изузев краћег рока и што нису обвезницама представљени — од осталих консолидованих дугова наше државе.

За упознавање са редовним материјалним расходима учињено је врло много тиме што су распоређени у један релативно велики број рубрика од којих свака садржи исте или једнородне расходе који се јављају у буџетима појединих ресора, у администрацији и у предузећима. Нарочито корисно изгледа нам оно груписање расхода подведених под заглавље „управни трошкови“. Оно нас потсећа, али само донекле на класификацију материјалних расхода у енглеском буџету, која је тамо међутим као таква предмет и скупштинског вотума.

У буџету за 1932/33 годину укупни материјални расходи (редовни и ванредни) предвиђени су са 6 милијарди 344 мил.; од тога око 60% односи се на управу а око 40% на предузећа. Вредно је констатовати да сами расходи на државне дугове и на војску односе близу 80% свих материјалних издатака управе: ово је најбоља илустрација тешког и нездравог стања у коме се налази наш буџет, које због великих новчаних обавеза наше државе ратом проузрокованих, које због неизвесног држања неких наших суседа.

Мишљења смо да би Министарство финансија, пошто је дало овакав један преглед свих државних расхода на основи буџета, могло врло ефикасно употребити исти шаблон и приликом подношења Народном преставништву пројекта буџета, за које би сличан преглед предложених кредита био

од највеће користи. Јер своју контролу над буџетом Народног представништва може вршити правилно само ако буде имало пред очима савршено јасну слику свих државних расхода.

Ј. Ловчевић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Престанак службе административним путем по Чиновничком закону од 1931 год.

(Поводом законодавног тумачења § 110 Ч. 3.)

§ 104. зак.: „Државном службенику грађ. реда служба престаје:

16) ако надлежна власт одлучи, да му престане служба“.

§ 110 зак.: Одлука власти о престанку службе (тач. 16 § 104) може се донети у случају ако, према надлежности из § 103, министар, бан или овлашћени старешина нађе да је службеник неспособан или неподобан за службу, или ако то иначе захтевају интереси службе. За одлуку у погледу чиновника потребна је сагласност Председника Министарског Савета“.

По Чиновничком закону од 1931 г. — служба може престати — осим смрћу — још из четири врсте разних узрока: *кривицом службеника* (пресуда редовног или дисциплинског суда) *по сили закона* (телесна или душевна неспособност, дуготрајна болест, пад под старатељство или стечај, на расположењу преко једне године, слаба оцена, губитак држављанства, напуштање дужности, осуда, служба у војсци, године старости) или *по вољи службеника* (оставка, захтев за пензионисање) или, најзад *по одлуци надлежне власти* (неспособност, неподобност, интерес службе).

Сви ови разни узроци представљају извесне *фактичне чињенице*, изузев оних, који су поменути у последњој групи. Узроци, наведени у последњој групи, констатују се *оценом* одн. *нахођењем* надлежне власти. Кад је реч о престанку службе у интересу службе и због неподобности за службу, онда је ова *дискреционарност* ових узрока очигледна и истиче из самог појма њиховог. Исто је, међутим и кад је реч о неспособности за службу. Јер и ова неспособност, наведена уз неподобност и интерес службе, није фактична телесна и душевна неспособност — пошто она представља узрок престанка службе по сили закона. Неспособност за службу из § 110 представља шири појам, који закон није ни ограничио, ни прецизирао, већ оставио *нахођењу* и оцени управне власти.

Престанак службе по тац. 16 § 104 у вези са § 110, — по одлуци надлежне власти — има, према томе, *известан*

дискреционарни карактер, јер зависи у *извесној* мери од слободне оцене надлежног старешине.

У чему се састоји ова слободна оцена?

Примењујући ове законске одредбе, Државни савет протумачио је, да је одредбом § 110 управна власт код доношења одлуке о престанку службе ограничена тиме, што она претходно треба да утврди „да нађе“, да је наступио који од случајева, наведених у § 110 тј. 1) да је службеник неспособан за службу; или 2) да је неподобан за службу; или 3) да и иначе то захтева интерес службе. Потребно је дакле, постојање извесних *објективних чињеница*, на основу којих управна власт може створити закључак, да дотични службеник треба да буде уклоњен из службе. С једне стране према томе, управна власт је ограничена условом, да извесне чињенице постоје и да њихово постојање она треба претходно да утврди; с друге стране она је ограничена и тиме, што те чињенице, да би на основу њих могла донети одлуку о престанку службе, треба да буду у вези са интересом службе, тј. да је „критериј“, кога се при оцени управна власт увек мора држати „*интерес службе*“.

Државни савет је констатовао, да је управна власт у *оцени* тих утврђених чињеница слободна, али и та њена слободна оцена ограничена је интересом службе, ради чије заштите та слободна оцена јој је и дата. Другим речима то значи, да је управна власт овлашћена да слободно оцени *тежину и дејство* извесних утврђених чињеница *на интерес службе*, али да из тога не истиче и њено овлашћење, да одлуку о престанку службе може донети пре него што је утврдила ма какве објективне чињенице, или на основу таквих чињеница, које уопште немају везе са интересом службе.

На основу ових разлога Општа седница Државног савета донела је следеће *решење* о разумевању § 110 у вези са тач. 16 § 104 Ч. з.

„Министар, бан или овлашћени старешина кад по надлежности из § 103 закона о чиновницима одлучује о престанку службе државног службеника грађанског реда, на осн. тач. 16. § 104 у вези са § 110 закона о чиновницима, дужан је претходно да испита и утврди чињенице из којих је могао стећи уверење о неспособности или неподобности дотичног службеника или да то захтева интерес службе“.

У цитираном решењу Опште седнице, нарочито с обзиром на његово образложење, примењено је теоријско гледиште о тзв. везаној дискреционарној власти, на којој се заснива установа административног спора, као објективне заштите правног поретка. — (Спор због злоупотребе власти — *détournement de pouvoir*).

Дискреционарна власт није никако *право* управних органа, него функција која јој је дата у интересу јавне службе. И у колико је њена употреба везана за извесне услове, чија је оцена остављена слободном нахођењу управне

власти, та слобода остављена је у *интересу саме службе*, те према томе она мора бити и вршена у складу са интересима службе. И кад је закон, у конкретном случају, овластио надлежног старешину, да без обзира на остале услове, које је закон тачно нормирао, може донети одлуку о престанку службе — кад нађе да је службеник неспособан или неподобан за службу, или да интерес службе то захтева, — онда је односни старешина дужан при доношењу такве одлуке да претходно утврди *постојање чињеница које су по закону услов за употребу овлашћења да одлучи о престанку службе*.

Јасно истиче из текстова закона, који су напред цитирани, да је закон за овај случај престанка службе усвојио *везану дискреционарну власт*. Јер у обрнутом случају за потпуно слободну дискреционарну власт одредба § 110 потпуно је излишна, поред тач. 16 § 104 која садржи ничим неограничену дискреционарну власт. На против, по томе што је законодавац у § 110 унео случајеве, у којима надлежни старешина може употребити овлашћење из тач. 16 § 104 јасно је, да се о постојању тих случајева мора у поступку водити рачуна — оно, што је Државни савет у своме решењу и констатовао.

*

Решење Опште седнице о коме је напред реч, изазвало је једно аутентично (законодавно) тумачење § 110 по коме:

„§ 110 закона о чиновницима има се разумети тако, да је самим тим што се одлука о престанку службе позива на тај параграф констатовано, да је код службеника наступио који од случајева из овога законског прописа који повлачи престанак службе па да је таква одлука донета у смислу закона.“

Овим законодавним тумачењем дискусија о врсти дискреционарне власти из тач. 16 § 104 и 110 Чин. зак. постала је излишна. О престанку службе надлежни старешина може донети одлуку и по потпуно слободној оцени. Таква одлука не подлежи тужби административном суду, ако се у њој надлежни старешина само *макар и позвао на § 110 Чин. зак.*

Према томе, законом о аутентичном тумачењу § 110 протумачен је овај параграф у сасвим обрнутом смислу од онога, у коме га је протумачио Државни савет. По нашем схватању, тумачење Државнога савета више је одговарало тексту и духу закона.

*

У дискусији, која је у законодавном телу вођена поводом овог тумачења, стало се на гледиште да је у питању принцип чиновничке сталности, коју закон није усвојио, па је ни Државни савет својим пресудама не може стварати, јер би то значило измену целог система, на коме је заснован Чиновнички закон.

Решење Опште седнице Државног савета међутим, уопште се није односило на чиновничку сталност.

Под појмом чиновничке сталности подразумева се такав чиновнички статус, по коме је ток службовања чиновника начињен *независним од слободног нахођења старешина*. То значи, да чиновник, који је стекао сталност, не може бити ни пензионисан, нити отпуштен из службе, ако није навршио потпун број година службе, односно достигао границу старости, осим случаја доказане кривице, констатоване пресудом било кривичног, било дисциплинског суда. Још шири појам сталности обухватио би и заштиту чиновника од премештања изузев у оним случајевима, које би закон предвидео.

Под појам чиновничке сталности, међутим, не може се подвести и такав чиновнички статус, по коме би старешина могао чиновника уклонити из службе, било пензионисањем било отпуштањем, ако нађе да је он за службу неспособан, или уопште неподобан, или да његово уклањање захтевају интереси службе. Такав режим, ма колико да је оцена старешине условљена постојањем у закону побројаних чињеница, није режим чиновничке сталности. Режим чиновничке сталности карактерише се тиме, што је за престанак службе — ван нормалног случаја (године службе или године старости) потребна објективна утврђена кривица од стране кривичног, одн. дисциплинског суда; чим старешина има могућност по закону, да ту кривицу сам утврди — не може бити речи о чиновничкој сталности, већ само о извесним мањим или већим гарантијама заштите од самовоље старешине према чиновнику.

У системима чиновничке „несталности“ може бити неколико облика. Потпуна чиновничка несталност —, ако служба зависи од простог нахођења старешине, односно од његове дискреционарне власти, како то истиче из аутентичног тумачења. Нешто више ограничена несталност, ако је старешина везан при доношењу одлуке извесним објективним чињеницама, које је он дужан претходно да утврди, али слободно да оцени, како је то истицало из решења Опште седнице Државног савета. У првом случају чиновник не ужива никакву заштиту: његова служба зависи од воље његовог старешине; у другом случају чиновник ужива извесну минималну заштиту: он је заштићен од потпуне самовоље старешине, али није и потпуно заштићен. Заштићен је у томе смислу, што за његово уклањање из службе мора постојати неки разлог, који је старешина дужан да утврди и наведе; није потпуно заштићен у томе смислу, што тежину тога разлога и његово дејство на службу оцењује сам старешина.

Али и један и други систем два су облика чиновничке несталности, па не би било основано тврдити, да би ова друга врста чиновничке несталности представљала чиновничку сталност, — о којој овде уопште не може бити речи.

Административни спор и Закон о таксама

(Поводом измене Тар. бр. 52 Зак. о таксама)

Законом о ванредним и накнадним кредитима од 26 децембра 1932 год. (Сл. нов. бр. 300) измењен је закон о таксама. Нас овде интересује § 12 пом. закона, којим је измењен Тар. бр. 52 закона о таксама. Према овој измени за тужбу управном суду или Државном савету плаћа се такса 1%, од укупне вредности спорног предмета с тим да такса не може бити мања од 100 динара код управног суда а од 200 динара код Државног савета. Ако спор није процениве вредности онда се плаћа такса од 200 динара на тужбу управном суду а од 400 динара на тужбу Државном савету. Исти прописи важе и за жалбе. Циљ измене је био, као што је очигледно, да се повећа приход од такса и на тај начин покрију расходи предвиђени у закону од 26 децембра 1932 год. Разлог за повећање баш ових такса свакако лежи у томе што су раније таксе из Т. бр. 52 — за тужбу управном суду 50 дин. а за тужбу и жалбу Државном савету 100 дин. — изгледале и сувише ниске према вредности административних спорова. Али с обзиром на циљ административног спора, мислимо, да те таксе не само нису биле ниске већ су биле и доста високе. Административни спор у суштини је контрола управног судства над актима управне власти у границама, које је закон поставио. Путем тога спора, појединци износе пред надлежни управни суд она акта управних власти, која су по њиховом схватању противна закону. И ту пред управним судом решење се питање њихове законитости. Дакле циљ спора је исправљање евентуалних грешака управне власти и одржање законитости у управи. Појединац у покретању административног спора ограничен је елементима, који чине да је тај спор субјективан. Он мора доказати да је актом управне власти повређен у праву или непосредном личном интересу заснованом на закону да би му се признала легитимација тужиоца (чл. 15 и 18 зак. о Држ. савету и управним судовима). При таквом стању ствари не би требало да још и високе таксе ограничавају појединце у покретању административног спора, јер би иначе био промашен циљ саме установе. То је што се може приметити о односу административног спора и таксе. С друге стране, требало би имати у виду и један чисто практичан моменат при повећању такса на административне спорове. У грађанском и кривичном спору, све трошкове па и плаћену таксу има накнадити крива страна. У административном спору, међутим, плаћену таксу не може нико накнадити и она иде на терет тужиоца, па ма какав био исход спора. Управна власт не може бити осуђена на плаћање трошкова, па ни таксе — чл. 35 зак. о Државном савету и управним судовима. При данашњем начину таксирања тужби такса може бити често огромна а међутим једном плаћена неповратно

изгубљена за тужиоца. Све ово што смо изложили у вези с питањем умесности повећања такса, није се без сумње имало у виду при доношењу закона. Сада се закон има применити, те нам остаје да видимо како ће се ове одредбе спровести.

Закон о таксама разликује административне спорове на процениве и непроцениве. Одмах се поставља питање може ли бити овакве деобе административних спорова односно јесу ли ти спорови уопште процениви. Да би се на ово питање могло одговорити, треба прво изнаћи шта је предмет административног спора, јер се такса наплаћује од вредности спорног предмета. По дефиницији (чл. 15 зак. о Држ. савету и управним судовима), административни је спор између појединца или правног лица с једне стране и управне власти с друге стране, а постоји онде где је актом управне власти повређено какво право или непосредни лични интерес тужиоца заснован на закону. Према овој дефиницији, предмет спора био би: повреда права или непосредног личног интереса заснованог на закону садржана у акту управне власти, дакле сам тај акт управне власти. Ова повреда права или непосредног личног интереса заснованог на закону може бити, према чл. 23 закона о Државном савету и управним судовима, у томе: 1) што управна власт у своме акту није никако применила или није правилно применила какав закон или закониту уредбу; 2) што у поступку, који је претходио, није водила рачуна о прописима поступка. У овоме правцу само се може и тужити. Административни спор води се, као што смо видели, око питања законитости или правилности извесног акта управне власти и циљ му је, да се пресудом надлежног суда утврди је ли спорни акт законит или не. Шта је онда вредност таквога спора? По нашем мишљењу, а на основу свега изложеног, административни спор не може бити процениве природе, јер за предмет спора није и не може бити везана непосредно никаква материјална вредност. Она постоји, али не у самом административном спору, већ у фази која му претходи тј. док је предмет у раду код управне власти. Ово зато што управна власт својим одлукама (актима) доводи појединце у извесне правне ситуације, које се могу изразити и у материјалној вредности.

Све што је до сада речено односи се на ово питање посматрано са теоријске тачке гледишта. У пракси, међутим, заузето је друго гледиште, које се стара да се прилагоди законским прописима. У осталом, тако је обично; многе ствари теоријски изгледају немогуће, а ипак се у пракси спроведу и то са мање или више успеха. У овоме случају, пракса је одмах стала на гледиште закона и узела, да су сви административни спорови финансијске природе процениви, а остали

мање више непроцениви. Тако на пр. у питањима разреза порезе узело се, да је основа за прорачун и наплату таксе она разлика, која се појави између пријављене суме прихода и суме која је разрезана од стране пореских власти; код финансијских кривица изречена казна итд. Али и овај начин, за који се сматра да има неку реалну основу, ипак се показује као немогућ и неприменљив кад се спор води поводом какве одлуке по споредном питању. Тако, на пример: другостепена пореска власт одбацила је жалбу на одлуку првостепене власти као неблаговремену. Тужилац у тужби напада одлуку другостепене власти наводећи, да је истом и неправилно и незаконито одбачена његова жалба и тражи поништај решења другостепене власти. Каква је вредност овога спора? У основи, ово је спор финансијске природе, али колика је вредност његова и на основу чега ће се она утврдити? Како у своме тако и у већини случајева мора се ићи чак до одлуке првостепене власти, којом је утврђена висина пореског задужења да би се дошло до неке вредности. Та одлука, међутим, и није предмет спора да би се по њој наплатила такса код управног суда. Дакле, као што се види, по овоме систему, при пријему тужбе суд би увек морао имати при себи предмет и испитати га потпуно, па тек потом прорачунати таксу, што је већ из техничких разлога немогуће, јер се акта налазе код код управних власти. Можда ће пракса ово питање решити на тај начин што ће се за тужбе и жалбе против одлука о благовремености, надлежности и томе слично тражити такса предвиђена за непроцениве спорове. Ово би било у складу са напред изложеним теоријским гледиштем, али не и са гледиштем закона, јер се једном финансијском спору ипак може одредити вредност у фази расправе код управне власти.

Потпуности ради морамо још истаћи, да закон не прави разлику између жалбе као правног сретства против одлука управног суда и осталих жалби, које се упућују Државном савету. На тај начин, на жалбу Државном савету против одлуке управног суда има се платити опет такса по вредности спора. Међутим, по досадашњим системима, увек се такса по вредности плаћала само једном у току спора, а остале су таксе биле утврђене без обзира на вредност спорног предмета. Пошто је на овај начин један исти спор оптерећен таксом из вредности и код првог и код другог суда, то такса на та спор износи не 1% већ 2%. Стога би било неопходно, да се ова очигледна омашка исправи, јер као што смо у почетку истакли, овај нови систем таксирања тужби управним судовима и иначе није у сагласности са природом и циљем административног спора.

Беривоје Ј. Франтловић

СУДСКА ХРОНИКА

Свакодневна ларма (свирањем на грамофону, радио-апарату, лумповањем) од стране суседних закупаца у истој згради као основ за раскид уговора о закупу.

Андра М. пензионер у тужби Бр. 697 од 11 јануара 1932 год. представио је Окр. суду за град Београд да се његов закупца Михаилу Ц., учитељ иселио из његове — тужиоцеве, куће, у Добрачиној улици бр. 23 у новемре, 31 децембра 1931 год., и, како му је стан остао празан од тада па до 1 маја 1932 год. као рока за иселење, (уобичајеног рока, јер уговора између њих, није било) тужио га је Окр. суду и тражио да се осуди да му на име накнаде плати 6 224 дин. са 6% год. инт. од 1 маја 1932 до наплате.

Тужени у одговору на тужбу, као и на рочишту, изјавио је, да је тужиоцу отказао стан уредно писмом од 17 децембра 1931., (на који тужилац није чинио приговор) због тога што је у уживању истог био посведневно узнемираван, од стране осталих закупаца суседних станова у истој кући великом лармом, свирањем на грамофону и радио-апарату, лумповањем, услед чега му је онемогућено уживање одмора, а његовој кћери студенткињи универзитета спремања за испите, за доказ чега се позвао на сведоке, који ће посзедочити и то да је закуподавца о овом узнемиравању извештавао и тражио да га заштити.

По свршеном извиђању Окр. суд за град Београд пресудом својом Бр. 15151 од 19 априла 1932 одбио је тужиоца од тражења са разлога:

„... Како је тужени испитом неизузетих и способних сведока Милована Б., Катарине В. и Олге З. утврдио, јер је њихово сведочење јасно одређено и непосредно — § 218 гр. с. п., да је тужени узнемираван у његовом стану и кућевном миру од стране осталих закупаца великом лармом и другим, то суд налази, с погледом на старост туженог М. његов социјалан положај, његове укућане и природу закупног односа уопште, да овде стоји случај из § 702 грађ. зак. т. ј. да је ово особити случај кад закупца може пре уговореног рока, или пре рока уобичајеног, од уговора одустати.

Па како је по § 681 грађ. зак. сопственик стана дужан закупцу предати закупно добро у употребљивом стању и добар стајати за све недостатке због којих ствар не би се могла употребити, а суд налази да тужилац овој својој обавези није удовољио, па како ни иначе није утврдио кривицу, нехат или небрежење туженог да би за штету означену у тужби могао одговорати по § 800 грађ. зак., већ је, по нахођењу суда напротив утврђено да се тужени без своје кривице из закупног добра иселио — то се тужилац од овог свог тражења накнаде штете има одбити“ ...

Ову је пресуду и Београд. апелациони суд пресудом Бр. 5019 од 25 јуна 1932 одобрио.

По жалби пак тужиоца Бр. 29356 Касациони суд примедбама свог III одељења Бр. 6898 од 10 октобра 1932 поништио је пом. пресуду са разлога :

„Погрешно је првостеп. суд кад је нашао да је према § 681 гра. зак. закуподавац дужан закупцу добар стајати за све недостатке закупног добра због којих се ствар не би могла употребити према сврси за коју је узета у закуп и да је према овоме закуподавац био дужан осигурати закупца и од фактичког узнемиравања

од стране трећих у уживању закупног добра, које је долазило од ларме у осталим суседним становима у истој кући закуподавчевој.

Напротив, § 681 грађ. зак. има други значај и обим. По овоме закон. пропису закуподавац је дужан да закупцу ствар преда у употребљивом стању т. ј. да закупно добро мора бити без икаквих унутрашњих и спољних материјалних мана. Наиме, оно — закупно добро — мора да одговара сврси у којој у закуп узето, а оно је за стан узето ради становања, да се у истом може становати. Одговорност ова закуподавчева садржи и обавезу закуподавчеву да закупцу обезбеди мирно уживање закупног добра против правног узнемиравања од стране трећих лица, која би такође полагала извесно право на закупно добро.

У случају оваквог правног узнемиравања, као и у случају мана и недостатака самог закупног добра, које га чине неупотребљивим, може се узети да је закуподавац одговоран за накнаду штете закупцу, односно да купац има право на раскид уговора о закупу — § 702 грађ. зак. и пре истека уговореног рока.

Међутим, обавеза закуподавчева из § 681 грађ. зак. не садржи и обавезу да купаца обезбеди противу фактичког узнемиравања од стране трећих лица. Такво узнемиравање може сам купац уклонити тужбама, које му стоје на расположењу.

Стога је суд погрешно овде применио § 702 грађ. зак. и на основу њега нашао да је уговор о закупу и пре рока између парничара престао. Због овог фактичког узнемиравања, ствар није постала сасвим неупотребљива; ово у толико пре што се не види да је приликом закључења уговора о закупу било између парничара предвиђено да закупцу мора, с обзиром на његов социјалан положај и његових укућана, бити осигуран особити мир, па да би се узело да и услед обичног узнемиравања ствар закупна престаје бити употребљива, односно да је на закуподавцу обавеза да ствар доведе у употребљиво стање — § 681 грађ. зак. — па то није учињено.

Стога је погрешно Апелаци. суд кад је одобрио пресуду првостеп. суда“...

Београд, апелациони суд није усвојио пом. примедбе већ је на својој седници од 10 нов. 1932 под Бр. 10001 дао ове противразлоге:

„... По § 681 грађ. зак. закуподавац је дужан „добар стајати закупцу за све недостатке због којих се ствар употребити не може и такве накнадити и препреке уклонити“, а по § 702 грађ. зак. који у ствари представља санкцију горњег прописа купаца може од уговора одустати кад би закупљено добро сасвим неупотребљиво било.

Исказима сведока утврђено је, да је туженом због свирања, ларме и пробијања зида било немогуће да станује у спорном стану. Према томе стан је био за њега неупотребљив и он је био власан да уговор о закупу раскине.

При оцени питања: да ли је тужени имао право да уговор пре рока раскине од значаја је једна једина чињеница: да ли је стан постао неупотребљив; да ли је то неупотребљивање дошло због правних сметњи, и да ли су те сметње проузроковане од онога, што под закуп даје или од трећег лица — без значаја је. Не ослобађа се уговора купац због тога што је закуподавац крив за неупотребљивост, већ због тога што он — купац није крив и није право да плаћа закупнину за добро, које не може да употреби. У времену када се он — купац уселио те сметње нису постојале и он је закупно добро употребљавао више од три године. Међутим под тим и таквим условима могао је да остане до истека закуп. добра, а када су се те сметње појавиле у току, што је и исказима сведока утврђено онда је он био властан да се исели пре времена.

Апелациони суд противно нахођењу Касационог Суда, налази да је смисао § 681 грађ. зак. тај, да на закуподавцу лежи обавеза:

да закупца обезбеди и против фактичког узнемиравања због кога је тужени био принуђен да напусти закупно добро. Ово узнемиравање није дошло од трећих лица већ од закупца исте зграде у којој је и тужилац становао а у којој и сопственик зграде станује. Сваки такав закуподавац дужан је да се брине о „кућњем реду“ и да сваком од својих купаца обезбеди мирно уживање закупног добра. Па како се из акта не види, да је ту дужност испунио, то је тужени имао право на раскид уговора и на напуштање закуп. добра.

Навод Касационог Суда да се због наведеног узнемиравања ствар не може сматрати сасвим неупотребљива нарочито стога што приликом закључења уговора о закупу није било специјално уговорено, да се туженом с обзиром на његов садашњи положај и његових укућана осигура особени мир, — не стоји. Тужени се, према исказу сведока, иселио зато што му није био обезбеђен никакав мир, па ни онај, који се према природи уговора о закупу претпоставља а који је потребан просечном културном човеку да би у једном стану могао да живи. Да му је тај мир а не неки особени био нарушаван види се из исказа сведока, а то осуство специјалног става у уговору о томе — нема значаја.“

Касациони суд на својој општој седници од 6 децембра 1932 год. Бр. 8718 усвојио је ове противвразлоге а примедбе свог III одељења одбацио је.

Доб. Р. Тривунац

Грађанска одговорност интабулационог протоколите за погрешно дати извештај о теретима

Тужиоци М. и Д. туже среском суду за град Београд туженог М., који је као интабулациони протоколита приликом преноса имања њиховог дужника И. на купца Д. дао погрешан извештај да на пројатом имању нема никаквих терета, иако је у време преноса на том имању стојао терет за њихов рачун од 2000.— дин. који је уредно спроведен кроз интабулационе књиге, услед чега је имање И. пренето на новог власника Д. без горњег терета. Како тужиоци доцније нису могли да од дужника наплате дужну суму, јер сем интабулисаног имања он није имао никакве друге имовине ни покретне ни непокретне, то је кривицом туженог М. за њих наступила штета у реченом износу, па моле суд да га осуди на плаћање ове суме заједно са споредним потраживањима. Поднели су потребне доказе о горњим чињеницама.

Тужени у одговору на тужбу наводи да штета није наступила, јер по § 327 гр. зак. интабулисано имање носи за собом и терете везане за то имање, без обзира на то у чијим се рукама имање налази, а осим тога на купцу лежи дужност да се о свим теретима на имању увери, а у противном он је обавезан да сам дуг плаћа, те је се тужилац требао тужбом обратити на самог власника имања. Стога је молио суд да тужиоце одбије од тражења.

Срески суд пресудом бр. 69716/32 одбија тужиоце од тражења:

„Упуштајући се у оцену да ли је штета наступила за тужилачку страну поступком туженог М., суд је нашао: констатација интабулационог протоколите, на питање суда да ли на једном имању има терета или нема, чисто је интерна ствар суда, одговор који по правилу суд увек тражи ради правилнијег регулисања односа између појединаца. Такве и сличне констатације појединих

чиновника претстављају собом акт судске администрације које према странкама појединцима не производи никакво дејство. Што суд на основу ових извештаја доноси своје одлуке, не значи да ти извештаји морају увек бити тачни. Поглавито кад је један овакав случај. По § 328 гр. зак. и одељак XXI уређење о интабулацији сваки је дужан да се лично увери да ли на једном имању има терета или нема, што ако не учини, а такво добро исплати, онда нека себи припише када исти дуг плаћати буде.

Констатација коју је тужени као интабулациони протоколиста ставио на тапији бр. 89366 представља једну омашку, коју су странке могле истог момента да исправе на тај начин што би саме погледале у књиге и увериле се да терета на имању има и у том смислу ставиле свој приговор. Омашка коју је учинио тужени представља собом једну административну дисциплинску грешку, а никакво кривицу у грађанскоправном смислу, која би могла као основ да послужи да се према туженом постави захтев накнаде штете — §§ 800 и 801 грађ. зак.

Поред овог суд је нашао и следеће: тужилачка страна уопште није никакву штету ни претрпела. Новостворени однос између дужника И. и купца М., то је за тужилачку страну у овом случају res inter alios acta. Тужилачкој страни стоји на расположењу још увек тужба против купца М., следбеника дужника И. — § 327 гр. зак. Приговор тужилачке стране да поменути терет који је стављен на имање дужника И. не постоји више на истом имању И-овог следбеника купца М., према изводу из интабулационог протокола овог суда бр. 60533, суд је ценио па је нашао да је тај приговор неумесан а с разлога: што тужилачкој страни стоје на расположењу интабулационе књиге из којих се може видети да је постојао поменути терет на имању дужника И. и да је то исто имање пренето путем продаје и преноса тапије бр. 89366 на купца Д.“

По жалби заступника тужилачке стране Београдски апелациони суд пресудом бр. 8473/32 преиначава првостепену пресуду и туженог осуђује на плаћање по тужби:

„Неосновано је гледиште суда да су констатације интабулационог протоколите о томе: да ли на каквом имању постоје терети или не, чисто интерна ствар суда и да као такве представљају акта судске администрације, које према странкама не производе никакво правно дејство, па да према томе, омашка туженог М., који је поднео погрешан извештај: да на продатом имању дужника И. не постоје терети, и ако су они по интабулационим књигама стварно постојали — представља једну административну дисциплинску грешку, а никакво кривицу у грађанско-правном смислу.

Такво гледиште суда неосновано је стога, што су по законодавном решењу од 24 октобра 1860 год. бр. 177 уз § 211 гр. зак. судови дужни да при преносу оптерећеног непокретног добра примене какви терети на њему постоје и да о томе купца протоколрно известе.

Према овом када се из поднетог решења Извршног одељења Управе града Београда од 11 септембра 1931 год. бр. 64620 приложеног у тужби види да су тужиоци покушали да од њиховог дужника-продавца И. наплате дуг по извршном осудном решењу прв. суда за град Београд од 2 јануара 1932 год. бр. 91750, али да у томе нису успели, јер се поменуто извршно осудно решење није могло извршити зато што дужник И. није имао ни покретне ни непокретне имовине, онда с обзиром на погрешан извештај туженог М., као бив. интабулационог протоколите прв. суда за град Београд, да на продатом имању дужника И. нема терета те се стога купац убаштилио на купљеном имању без терета матере тужилаца Љ., и тиме лишио тужиоце већ постојећег обезбеђења на истом

имању, — утврђена је штета за тужиоце, а она је проузрокована кривицом самог туженог М., јер у вршењу својих званичних послова није показао своју потребну брижљивост и својим погрешним извештајем учинио да тужиоци изгубе обезбеђење и дођу у положај да своје потраживање не могу да наплате. А из овакве кривице следује по § 800 гр. зак. и обавеза да се проузрокована штета накнади.

Навод суда да су се заинтересовани по § 328 гр. зак. и чл. XXI уредбе о интабулацији могли лично уверити да ли на продајном имању постоје терети или не, неумесан је стога што је већ о томе постојао званичан извештај од стране интабулационог протоколисте.

Према свему томе тужени се има осудити да накнади штету тужиоцима, јер су они своје тужбено тражење доказали — § 178 г. с. п., а која се штета састоји у немогућности наплате тражбине у 2000.— динара“.

Мањина снажи:

„Били смо мишљења да је тужиоца требало одбити са разлога у првој пресуди изнетих, као и због тога што кад је каква дуг у судске књиге уведен и на непокретно добро уписан, онда је он тако за непокретно добро везан, да ово свагда за подмирење истог дуга служити мора, без призрења на осуду, чије је или у чијим се рукама налази исто добро — § 327 гр. зак., па је и поверилац, који је интабулацијом стекао право залогне на продато непокретно имање, требао тражити наплату из интабулационог имања и суду тужити садањег сопственика, пошто непокретно имање носи са собом уписани дуг и то имање догод се дуг не исплати, одговара за тај уписани дуг — §§ 328 и 329 гр. зак., — све то утолико пре што је имање продато на јавној лицитацији“.

Петар Д. Вучковић

По мишљењу Г. Д-р Аранђеловића, кога је уредништво консултирало по овој ствари, мишљење мањине Апелационог суда је у складу са позитивним законским прописима и начелима хипотекарнога права. О томе је Г. Аранђеловић писао у „Архиву“ за 1907 г., књ. III, стр. 65 и сл. Са његовим мишљењем није се слагао проф. Спасоје Радојичић, који је своје гледиште изложио у „Архиву“, књ. III, стр. 158 и сл.

Уредништво

Код оферталних лицитација Државу обавезује укупна сума назначена од стране понуђача у писменом оферту, а не сума назначена у списку појединачних цена

Тужилац Ф. К., инжињер-предузимач из Скопља тужио је Штипском првостепеном суду Државу и у тужби претставио тужбено тражење овако: да је на оферталној лицитацији која је одржана на дан 19 априла 1927 год. закључио уговор са Државом - Министарством војске и морнарице о довршењу касарне у Штипу, јер је лицитација на њему као најповољнијем понуђачу остала за суму од 1,620.780.48 дин.

Његова писмена понуда гласила је у укупној суми од 1,523.492.48 дин., а према наређењу Министарства војске и морнарице лицитанти су на дан лицитације морали према условима поднети, поред раније поднетих запечаћених пи-

смених понуда, још и списак појединачних цена за израду ове касарне, чији збир треба да буде раван цени назначеној у оферту. Такав списак појединачних цена поднео је и тужилац Ф. К., али на дан саме лицитације, приликом отварања писмених понуда, комисија која је руковала лицитацијом, извршила је ревизију и контролу списка јединачних цена и нашла, да је он-тужилац у свом списку јединачних цена погрешно сабрао све појединачне цене, те му је тако изашао мањи збир у суми од 1.523.492.48 дин. коју је суму и у писменом оферту понудио, док у ствари збир његових појединачних цена комисијским сабирањем износи 1.620.780.48 дин. Тако се показала разлика између понуђене суме у писменом оферту и ове исправљене суме у списку јединачних цена за 97.288 динара. Комисија која је руковала лицитацијом исправила је на дан лицитације ову тужиочеву грешку у сабирању, и у протокол лицитације унела исправљену суму из списка јединачних цена од 1,620.780.48, а не ону мању суму из оферта од 1,523.492.48 дин. Господин Министар војске и морнарице решењем својим одобрио је ову лицитацију за суму назначену у писменој понуди тужиоца Ф. К. од 1,523.492.48 дин., а не за већу и исправљену суму из списка јединачних цена.

Тужилац Ф. К. на основу изложеног тужи Државу и тражи да му плати ову разлику од 97.288 дин. између цене назначене у писменој понуди и укупне цене у списку јединачних цена.

Штипски Првостепени суд пресудом својом одбио је тужиоца од тражења дајући у пресуди за то овакве разлоге:

„Према § 531 грађ. зак. уговор се сматра закључен онда, када једна страна што обећа, а друга то прими, односно, ако се уговарајуће стране нарочито сложе према § 541 грађ. зак. на писмени уговор, онда се тај уговор сматра закљученим када га обе стране потпишу. А према чл. 95 а, 96 и 97 Закона о државном рачуноводству, уговор закључен са Државом на јавној лицитацији, било усменој или оферталној, обавезан је за надметача онда, када је писмене услове и протокол лицитације потписао, а за државу тек онда, када га надлежни Министар одобри — чл. 34 и 37 зак. о војним набавкама и лицитацијама.

Према прописима чл. 82, 90, 91 и 95 зак. о држ. рачуноводству разлика је између оферталне и усмене лицитације у томе, што је код оферталне лицитације главно, у погледу изјаве воље надметача, његов писмени оферт-понуда, која се мора прецизно и јасно поднети до рока одређеног за пријем писмених понуда, док је код јавне усмене лицитације важна усмена изјава воље надметача на сам дан лицитације, која се изјава уводи у протокол лицитације. За изјављивање воље и њено утврђење код оферталних лицитација важна је, дакле, искључиво писмена понуда, која се на дан лицитације комисијски отвара и њен садржај уноси у протокол лицитације онакав какав је без икакве измене и допуне, и свака измена, исправка и допуна учињена на дан лицитације или после одређеног рока за пријем писмених понуда, у смислу чл. 93

закона о држ. рачуноводству, сматра се као нов оферт, учињен после остављеног рока за пријем писмених понуда, те према овом законском пропису на ток лицитације и њен резултат нема никаквог утицаја, нити се она може узимати у поступак у колико се сматра нова и допуњена. Код усмене јавне лицитације напротив важан је сам протокол лицитације, у којем се на сам дан лицитације јавним усменим надметањем назмично ређају, изражавају и формирају воље надметача и тако се долази до закључења уговора са најповољнијим усменим понуђачем на дан лицитације.

У конкретном случају тужилац Ф. К. поднео је благовремено до рока, одређеног за пријем писмених понуда, Команди Брегалничке дивизијске области у Штипу своју писмену понуду и у истој понуди довршење касарна у Штипу за укупну суму од 1,523,492.48 дин. Тиме је дефинитивно изражена његова воља у погледу закључења овога уговора са државом, а нарочито у погледу одређења цене, и та је изјављена воља, према напред изложеним законским прописима, имала на дан лицитације да буде комисијски отворена, констатована јавно, саопштена осталим писменим надметачима и да буде од стране комисије унета у протокол лицитације онакава каква је, а никако није смела бити мењана и исправљена на дан лицитације, као што је то у протоколу лицитације од 12 априла 1927 год. од стране комисије учињено, те се такве накнадне исправке у смислу § 93 зак. о држ. рачуноводству сматрају као нове и накнадне понуде, које се не узимају у поступак, те државу не везују, нити остале надметаче, противу којих би се оваквим накнадним исправкама и изменама ишло и тиме се неправично осигуравала победа једног надметача на штету других, који су своје писмене офертe јасно и прецизно поднели. Ову лицитацију одобрио је Г. Министар војске и морнарице својим решењем Бр. 6187 од 18 маја 1927 год. за суму од 1,523,492.48 дин. која је била назначена у писменој понуди тужичевој, које је решење у смислу §§ 187 и 188 г. с. п. јавна писмена исправа и потпун доказ о томе, да је овај уговор постао перфектан за ову суму, јер тужичево, као што је напред образложено, обавезује суму у писменој понуди назначена, а државу никако не може обавезати и доцније исправљена суму од 1,620,780.48 дин., јер се то сматра као нова и доцнија понуда, која у смислу чл. 93 поменутог закона о држ. рачуноводству нема никакве важности за ову лицитацију, нити је она у допуњеном делу смела бити узимана у поступак, јер би се тиме тужичево Ф. К. фиктивно и незаконито стављао у повољнији положај према осталим понуђачима. Ово све тим пре, што држава није дужна као саугворач да проверава и утврђује, да ли је суму у оферту назначена погрешна, односно како је понуђач путем сабирања појединачних цена дошао до те укупне суме-цене у писменој понуди назначене, која цена мора бити јединствена, јасна и одређена, као и свака цена у опште. Та дужност контролисања и проверавања понуђене цене држави није наложена ни једним прописом поменутог закона о држ. рачуноводству, нити којим другим законским прописом, те је калкулација посла и изналасак ове укупне цене на основу детерминације и сабирања појединачних цена приватна ствар самог надметача, а списак јединачних цена, који тужичево уз тужбу подноси и на којем највише оснива своје тражење, према оцени суда, држава може

тражити и тражи га само зато, да би приликом извођења радова у детаљима од стране предузимача могла преко свога надзорног инжењера лакше вршити своју контролну функцију над извођењем уговорених радова и извршењем уговора, те је према оцени суда овај списак појединачних цена чисто техничка ствар и олакшица при извршењу закљученог уговора, а *никако не и елеменат изјављене воље надметаца о закључењу самог уговора и следствено томе елеменат уговора у питању*. Тај елеменат уговора у питању је само ломенути писмени оферт тужиоца Ф. К., где је јасно и одређено означена сума од 1,523.492.48 дин., која је на дан лицитације од стране комисије морала бити унета у протокол лицитације онако како је гласила, а *никако није могла бити исправљена и мењана на штету државе, јер је овде у питању офертална лицитација, а не усмена, а то није једно него сасвим двоје, како је то у почетку образложено*“.

Скопљански Апелациони суд преиначио је ову пресуду Штипског Првостепеног суда и досудио тужиоцу тужбено тражење са разлога:

„Погрешно је Првостепени суд што је тужиоца Ф. К. одбио од тражења као од тражења неумесног и недоказаног, базирајући своју одлуку на чињеници да је за тај суд меродавна сума коју је тужилац Ф. К. у преставци од 19 априла 1927 године понудио за довршење касарне у Штипу, а та сума износи 1,523.492.48 дин., а не сума од 1,620.700.48 дин. колико износи збир појединачних сума по протоколу лицитације од истог дана, тј. од 19 априла 1927 год. која је лицитација као најповољнија за државу остала на тужиоцу Ф. К., јер је он понудио најповољније услове за довршење касарне у Штипу, тј. за суму од 1,620.700.48 динара.

Јер кад је протоколом оферталне лицитације одржане 19 априла 1927 год. утврђено да је тужилац К. понудио довршење касарне за суму од 1,620.700.48 дин. колико износи збир појединачних цена, и та је сума најповољнија за државу и према томе лицитација остала на тужиоцу К. за суму од 1,620.700.48 дин., Апелациони суд налази да се има усвојити сума од 1,620.700.48 дин., сума која је утврђена протоколом лицитације, а не сума коју је понудио тужилац К. погрешно сабравши појединачне цене, а која износи 1,523.492.48 динара, у којој је Г. Министар војске и морнарице својим решењем од 14 јула 1927 г. Бр. 3234 усвојио. Ово у толико пре што је Г. Министар војске и морнарице имао пред собом приликом доношења горњег решења понуду за суму од 1,523.492.48 дин. протокол лицитације од 19 априла 1927 год. из кога се види да је лицитација остала на тужиоцу К. за суму од 1,620.700.48 дин. као најповољнија за државу, а имао је пред собом и збир појединачних цена по предрачуна за довршење касарне у Штипу, који збир износи 1,620.700.48 динара, која се сума потпуно слаже са понудом из протокола оферталне лицитације, која је остала на тужиоцу К., као што је напред речено. Овом се очигледном погрешком тужиоца не може користити Држава Краљевине Југославије на штету тужиоца К. — § 902 грађ. зак.

Да је поменута погрешка у збиру појединачних цена односно у понуди од стране тужиоца К. нехотична, види се из тога, што је тужилац К. одмах, пошто је добио решење Министарства војске и морнарице од 14-VI-1927 год. Бр. 3234, тражио исправку у том смислу, и

решењем Министарства војске и морнарице одбијен је од тражења као неумесног по закону.

Према томе, Апелациони суд налази, да за државу важи сума од 1,620.700.48 дин. коју је суму тужилац понудио на дан оферталне лицитације и која је као најповољнија усвојена, а не сума коју је он погрешно одредио у акту од 19 априла 1927 год. од 1,523.492.48 дин., јер кад би се узело противно био би тужилац без своје кривике оштећен.

Суд налази да је тужилац К. поднетим исправама као јавним исправама — §§ 187, 188 г. с. п. своје тужбено тражење доказао, те се стога држава Краљевине Југославије има осудити на плаћање по тужби“.

Касациони суд у Београду у свом III-ћем одељењу поништио је ову пресуду Скопљанског Апелационог суда са разлога:

„Јер погрешно Апелациони суд налази да је за државу у овом случају обавезна сума од 1,620.700.48 дин. која је изнађена тек пошто је од стране стручне комисије, а после поднетих понуда, од стране понуђача извршена ревизија појединачних цена, као што се то види из предрачуна поднетог уз тужбу и да та сума претставља цену за обе уговорне стране за извршење грађевинског посла у питању, а не сума од 1,523.942.48 дин. колико је тужилац као понуђач по свом оферту понудио као најповољнију цену, по којој се обавезује да обави грађевински посао, чији су услови познати. Напротив, суме појединачних радова, као целокупан збир тих сума како је он изложен у предрачуну, не претставља никакву обавезу од стране државе да по том предрачуну врши ма какву исплату доцније приликом ликвидације грађевинског посла, већ такав предрачун има намену да понуђаче, као и заинтересована лица, обавести о величини (количини) радова, као и њиховом квалитету, а тек понудама од стране понуђача, и пошто те понуде буду прихваћене и одобрене од стране више надлежне власти, утврђује се дефинитивна цена, по којој се понуђач обавезује да обави на лицитацији уступљени му грађевински посао — чл. 90 закона о држ. рачуноводству. Па како приликом сваког јавног надметања, према чл. 89 зак. о држ. рачуноводству, сваки надметач (понуђач) има на расположењу месец дана пре надметања да сазна све услове, под којима има да обави посао, који ће евентуално примити на себе да изврши, као и да том приликом прегледа и проконтролише предрачун, који њему служи за полазак приликом одређивања цене коју има понудити, и како сваки понуђач, у сазнању о количини и квалитету посла, који има обавити нуди једну укупну цену коју сам калкулира, и по којој се обавезује да изврши посао, то се он ни уколико не може позивати на грешке срачунавања цене извршене у предрачуну, и тражити повећање цене, кад нема доказа да су радови повећани у свом обиму и каквоћи, већ, као што се то види из поднетог предрачуна, у питању су грешке у срачунавању предрачунских предвиђених цена, док количина и каквоћа посла остаје иста и после ревизије од стране комисије.

Та цена коју је понуђач својим офертом понудио остаје за њега обавезна — § 13 грађ. зак. пошто претходно надлежна власт одобри у смислу постојећих законских прописа уступање посла најповољнијем надметачу, а не може се без сагласија и другог уговорача-државе проме-

нити. Ово у толико пре, што је решењем Министра војске и морнарице Бр. 6187/27 год. посао уступљен тужиоцу као најповољнијем понуђачу за суму од 1.523.492.48 дин., а тужилац противу оваквог решења, па ни доцније противу решења истога Министарства Бр. 15632/928 год. није изјавио жалбу Државном савету по закону о држ. рачуноводству, нити је у опште уложио какав протест против истог решења, нити је тражио поништај решења и исправку цене, већ се примио посла по истом решењу и овај завршио саглашавајући се са истим решењем и тиме је по § 531 грађ. зак. уговор постао перфектан“.

Скопљански Апелациони суд није усвојио ове примедбе III-ћег одељења Касационог суда у Београду, већ је за општу седницу Касационог суда дао своје следеће против-разлоге:

„Кад једна уговорна страна, која прима понуду, поступа bona fide с обзиром на цифру означену у понуди друге стране, онда ова заиста не може истицати своју заблуду коју је она у понуди учинила услед своје непажње. Али сасвим је другаче кад је тај саговорач који прима понуду знао за ту заблуду или ју је морао знати. Тако, кад је цена од једне стране означена у исто доба укупном сумом и појединачним изно-сима у рачуну, који дају могућност да се сазна права цена, онда је на другој страни да она сама наново изради тачан рачун и да дође до праве цене а не може користити погрешно означену цену.

Дакле, материјалне заблуде учињене у изјави воље приликом формирања уговора могу се исправити ако су елементи рачуна, по којима се добија права цена, били познати или су морали бити познати обема странама, и кад су ти изнети елементи рачуна морали бити узети у обзир од обе стране, као што је овде случај. Јер Г. Министар у тач. 2 свога решења од 23. јуна 1925. године Бр. 1712. прописао је: да је за лициданта обавезан укупан износ суме означен у изводу јединичних цена, и поред тога, кад се јави разлика између укупне суме у понуди-оферту и укупне суме у изводу јединичних цена услед грешке лициданта, онда је у том случају за лициданта такође обавезан укупан износ суме нађен по извршеној ревизији на основу јединичних цена а према тој сумњи мења се и укупан износ суме означене у оферту.

И тако је лицидациона комисија на дан лицидације извршила у конкретном случају ревизију на основу јединичних цена, означених од стране тужиоца у предрачуну за довршење касарне у Штипу и нашла је да укупан износ тужиоцевих јединичних цена износи 1.620.780.48 дин., а не 1.523.492.48 дин. како је то тужилац својом погрешком означио нетачно како у предрачуну тако и у оферту, па је ту грешку у множењу и сабирању од стране тужиоца исправила. И тако је између парничара закључен уговор о поменутом грађевинском послу за ову цену од 1.620.780.48 дин. коју је комисија исправила на дан лицидације.

Решењем Бр. 6187/27. г. као и оним решењем Бр. 3234/27. год. није се могла као једностраним актом Г. Министра изменити уговорна цена, и овде није могло бити административног спора, јер између парничара спорно је питање о величини цене из уговора о грађевинском послу, у питању је један уговорни однос, који ствара права и обавезе за обе стране, зашто су надлежни грађански судови, а не Државни Савет, те зато

тузилац се није морао ни жалити Државном Савету на поменуто решење Г. Министра Војске и Морнарице о одобреној лиценцији, нити је вођење овог грађанског спора условљено одлуком Државног Савета, већ је довољно, што је тужилац најпре молио Министарство, да му се призна право на суму од 96.277.50. динара а после одбијања повео грађански спор.“

Касациони суд у Београду примедбама своје опште седнице од 15. августа 1932. год. Бр. 5140. усвојио је примедбе свог трећег одељења, а противвразлоге Скопљанског Апелационог суда одбацио.

Скопљански Апелациони суд поступајући по примедбама опште седнице Касационог суда пресудом својом одобрио је пресуду Штипског Првостепеног суда, којом је тужилац одбијен од тражења.

Касациони суд снажи ову пресуду Скопљанског Апелационог суда.

Андреја Р. Лакић,
секретар Штипског Првост. суда

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Неки нови прилози за историју словенских права.

XXIV. Најновије стање питања о постанку државног уређења код Руса

Познато је, од каквог је значаја за историју руског и осталих словенских права било питање о постанку државног уређења код Руса. Везано за латинску причу о позиву Варјага, то је питање изазвало чувену норманску теорију у историји руског права, која је затим била непосредно прихваћена од пољске историографије, а својим специфичним упоредним процењивањем културне вредности германског живља деловала је на развитак историографије словенских права уопште. Шире упоредне словенске студије допринеле су обарању норманске теорије, али смртоносни ударац јој је нанео прелазак историографије од политичког и прагматичког гледишта на социално и еволуционо. Чим је тај прелазак био извршен, престали су да приписују постанак државне организације акцији ма којих властодржаца, него су га сматрали као резултат претходног спонтаног еволуционог процеса. Онда је норманизам био избрисан, а на његово је место била постављена апстрактна социолошка схема. Очеvidно то није било довољно, јер је наравно требало да се апстрактна схема испуни конкретном садржином. Зато се морало на један вешти и префињени начин пронаћи и прикупити податке о томе, шта је у погледу друштвене организације било на великој источно-европској равници пре доласка Варјага. Није то био лаки посао, који би могао да буде извршен одједном. Тек дуги низ марљивих стручних и минуциозних студија унео је светлост у доскора мрачну област и обелоданио је путеве, којима је

ишла првобитна друштвена организација источних словена. У те студије спадају: исцрпно и критичко проучавање страних извора о Источним Словенима, разнолика лингвистичка истраживања и скоро поглавито важна археолошка истраживања.

Један од историка руског права, који се налази у емиграцији у Паризу, Д. М. Одинец (некадашњи ученик Василија И. Сергејевича), дошао је на срећну мисао да горе поменуте студије прегледа и да њихове резултате критички резимира и исправно формулише. Тако је настао његов спис под насловом: „Постанок државног уређења код Источних Словена“ („Возникновеніе государственнаго строя у восточныхъ славянъ“). Тај довољно опсежни (170 страна откуцаних на писаћој машини) спис пружа тачну и врло занимљиву слику данашњег стања дотичног питања. У неприликама емигрантског живота тај спис остаје у рукопису и с обзиром на општу издавачку кризу има мало наде да брзо буде објављен. Стога сматрамо за корисно да се изнесе пред јавност бар његова основна садржина.

Државотворној акцији Варјага, тобоже првој код Источних Словена, у ствари претходе више политичких формација из разног времена и на различитим местима, а под утицајем различитих туђих цивилизација, тако да се више не сме тврдити, да је руска држава постала на необрађиваном земљишту, на коме није историја ни цивилизација једног другог народа оставила никакав траг, тако да је младо руско друштво тобоже морало да почне историски живот само са својим сопственим средствима.

Најдавнија политичка формација код Источних Словена припада Антима, о којима причају Јорданис и византиски писци. Они називају Антима час све Источне Словене, час једно источно словенско колено, које је својом ратоборношћу избило изнад свију Источних Словена и имало истакнуту улогу. Баш то последње значење изгледа као оригинарно, а прво као деривативно, јер се више пута дешава код старих писаца, да називају цео народ по имену најјачег његовог колена. Анти су већ у IV веку имали јаку и срећну војну организацију са краљем (rex) и старешинама (primases) на челу, а у VI и VII веку сачињавали су пространу војну државу, која је дуже време противстајала Аварима и нападала Византију. Византиским писцима, који су се навикли на централизовану монархиску државу, политичко се уређење Анта претстављало као неред и анархија, али је у ствари потпуно одговарало првобитном уређењу Германа, као што га сликају Тацит и каснији писци. Много пажње поклањају Антима византиски писци. Међутим источни арапски писци, чији су путописи скупочени извор за историју Источних Словена, Анте не спомињу не знају за такав назив и говоре само о Словенима на источно-

европској равници. Истина, источни писци говоре о Источним Словенима поглавито у IX и X веку и само ретко додирују догађаје из VIII века; тим би се могло објаснити њихово ћутање о Антима, чије цветање према византиским писцима спада у VI и VII век. Али се тим ствар не исцрпљује. Један од источних писаца Ал-Масуди, чији спис спада у прву половину X века, наводи у њему и знатно давније податке о Источним Словенима, које је прихватио од својих претходника, као и из непосредне усмене традиције. „Словени“, прича Ал-Масуди, „састоје се од различитих колена, који међусобно ратују и имају засебне краљеве... Једно од тих колена је у стародавно време имало власт над осталима, његов се краљ звао Мађак, а само се колено називало Валинана. Томе су се колону у стародавно време покоравала сва словенска колена јер је оно имало власт над њима и остала су се колена покоравала њему“. Историци од највећег ауторитета, као што су Кључевски и Нидерле, тумаче, да су ту у питању Волињани, напосе Дулеби, јужно-руско колено настањено на горњим деловима Дњепра и Западног Буга, и да створена од њих политичка организација је баш она иста, о којој говоре византиски писци у VI и VII веку називајући ју Антском. То се потврђује још тим, што су Дулеби према руском летопису пропали од Авара (Обра) средином VII века, у које време спада и пропаст јаке Антске државе. Успешни војни походи Анта сведоче, да су они имали издвојену војничку класу, дакле врло важну манифестацију друштвене диференциације. Има сведочанства о богатом плену, који су Анти доносили из Византије у домовину, што је без сумње ударало темељ диференцирању економских класа. Све то у вези са јаким војном организацијом на челу с монархом садржи у себи несумњива обележја државне организације, која се није више базирала на крвном сродству, него на покорности према апстрактној, тако рећи, политичкој власти.

Нису познате прилике, у којима се Антска држава образовала, али се не може замислити, да би она могла постати у изолованом стању, без саобраћаја са културнијим народима, без извесне економске базе. Не сме се ту ипак нагађати. Ван непосредне везе са Антском државом има међутим несумњивих података о стародавном деловању страних цивилизација и култура у јужним деловима источно-европске границе. Ту пре свега долазе грчке колоније на северним обалама Црног и Азовског мора, — у Криму, које су биле засноване још у VII в. пре Хр. и трајале у различитим облицима много више од хиљаду година. Њихов је културни утицај деловао поступно на Ските и Сармате, а за тим на Словене. Благодареди њему, још пре Христа почела је земљорадња на обалама Дњепра, тако да Словени нису дошли на дивље земљиште. У III в. после Христа образовала се у јужноруским степама држава Гота, који су сами прихватили грчко-римску културу

и чували њену традицију, налазећи се у интензивном трговачком промету са источним крајевима Римског царства. IV-VI в. претстављају за јужноруске земље једну тешку епоху кад су навале номадских ордија могле да униште све трагове доскорашњих културних утицаја, али срећом није до тога дошло, јер су неки елементи културе били доста дубоко укрштени и, што је главно, није ипак сасвим престајало културно деловање грчких колонија из Крима, које, чим су се односи умирили, опет су се обновили са пуном снагом. У VII-VIII в. штитила је јужноруске земље од дивљих номада Хазарска држава, која је стекла економску, а затим и политичку превласт над јужноруским земљама. Наведени многовековни културни утицаји имали су две врло важне последице, и то: прво, изазвали су у јужноруским земљама нарочито у Подњепровљу рани постанак и развитак земљорадње, и друго, прокрчили су кроз те земље велике трговачке путеве, који су везали Европу са азиским истоком. На трговачким путевима постојали су градови, као склоништа за трговину и као центри за одбрану. Археолошке ископине сведоче, да су на територији јужноруских земаља постојали од памтивека многобројни градови. Врло је вероватно, да су неке од тих градова Словени непосредно заузели. Свакако, кад су зидали своје нове градове, о чему се прича у летописима, нису иступали као апсолутни новатори, него су у томе погледу настављали стару културу, на коју су наишли. Град у извесној мери претпоставља, а већ несумњиво повлачи за собом процес социалне диференциације, и то у два правца, — издвајање војничке класе и економске имућне класе. Археолошки споменици показују, да су се град и село у давној Руси врло далеко између себе разишли и да је то разилажење почело много раније, него што је постала руска држава, коју су средином IX в. основали Варјази. Село је и после тога врло дуго време остајало у примитивном стању; међутим градови, нарочито градови у средњем Подњепровљу су пре тога и врло рано постали трговачким центрима, скупили знатна богатства и створили једну отменију културну класу, која се од сеоских „смерда“ (себара) разликовала онолико, колико се данашњи интелектуалац разликује од сељака из неког забаченог краја. Град је био права ћелија не само за социалну диференциацију, него и за политичку организацију, која се на почетку увек и свуда оснива на војној организацији, а без које се град не може ни замислити. Старешинство и јерархију властодржаца створили су градови и тиме су ударили темељ самосталној политичкој организацији, која је надмашила првобитне родовне заједнице и потчинила их себи.

Исти источни (арапски) писци, од којих сазнајемо о Антској држави, причају, како је негде на средњој Волги постојала цела Руска држава, која се може датирати VIII и IX в. Руска држава то значи држава Скандинава, Нормана или Варјага, који су се, као што је познато, звали Руси, а које

су име доцније Источни Словени прихватили за себе. Та је држава имала 100.000 становника, била организована и на њеном се челу налазио краљ (хакан-Рус) са својом дружином. Руси су се на Волги бавили трговином и нападали су Словене, од којих су добијали богати плен. Нису ипак односи између Словена и Руса били само непријатељски, него и мирни, и то су Словени долазили у Руску државу ради трговине и чак су тамо остајали и служили. Продирање Словена у Руску државу и њихово настањивање у њој узимало је све већег маха и толико се проширило, да је становништво државе постало полу-руско (норманско) и полу-словенско, То је на крају крајева довело до пропасти Руске државе на Волги, средином IX века. Словени су устали и протерали Русе. Кад је Руска држава пропала, једна од државних формација, која је постала на њеним рушевинама, називала се према сведочанству источних (арапских) писаца „Славија“, и то сведочанство источних писаца г. Одинец надовезује за причу руског летописа о томе, како су средином IX в. Словени протерали Варјаге — Русе за море.

Руска држава на Волги, чија се историја не може констатовати прецизније, сачињава једну важну манифестацију оног колонизационог кретања у унутрашњост источне европске равнице, које се одавно вршило од стране Варјага. Већ од VI века Варјази се крећу од финског залива преко Неве, Ладошког језера и реке његовог басена на исток и троше тамо сировину, нарочито скупочена крзна. Ту ступају у везе са домороцима Финима. Исте Фине експлоатишу настањени на Ками Бугари, који посредују у великој трговини са азиским истоком, која се врши преко Волге. Сеоба Бугара оставила је празно место у горњем промету, те је могуће, да се баш због тога Варјази у своје колонизационо кретању упутили на Волгу, и то се догодило баш крајем VII века, баш у које време спада најстарији скандинавски новац, пронађен у ископинама на Волги. После њега пошто су Варјази стигли на Волгу и настанили се, имали су довољно успеха, тако да су чак основали своју државу. Ипак тај успех није био трајан, јер је држава у сукобу са Словенима пропала. После тога покушавају Варјази у другом правцу, на југ од финског залива к Дњепру, који би их довео Црном мору и центру међународног трговачког промета оног доба, — Византији. Тај се покушај показао успешним и у вези с њим стоји тзв. оснивање руске државе. Оно се није јавило као *deus ex machina* него је дошло као завршетак претходног дугачког процеса, у току којег су се Словени са разних страна увлачили у међународни саобраћај и трговачки промет. Летописни Рјурик са својом дружином није дошао на дивље, него на већ обрађено земљиште, где су основни елементи политичке организације већ постојали. Варјашка иницијатива и енергија спојила их је и тим је завршила дуготрајни процес.

Теодор Тарановски.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. Julian M. Peter, Noul Regim constitutional si administrativ din Jugoslavia, Biblioteca institutului de Stiinte administrative, № 41, Bucuresti, 1932. Стр. 247. —

Д-р Петер, члан Института за изучавање административних наука и генерални административни инспектор, који је по налогу румунске владе дошао у Југославију да на лицу места проучи нашу администрацију, објавио је горе наведену књигу о нашем уставном и административном уређењу као резултат поменутих студија. Дело савесног рада и одличног познавања нашег позитивног законодавства, ова књига је у толико интересантнија јер, изашла из пера човека чија се земља налази у стању административног преуређивања, писана је са двоструким циљем: обавестити румунске административне кругове о постојећем административном праву код нас и пружити извесне податке и идеје које би могле да послуже реформаторима румунског административног права.

У првом делу књиге, после историјског прегледа догађаја од 1914 до 1918 године (стр. 5—9), излаже се укратко наше опште државно уређење: прво, државно уређење од 1921—29 (Стр. 11 и 12), а затим, увођење апсолутистичког режима (Стр. 13—19) и данашње државно уређење (Стр. 21—28).

У другом делу даје се нацрт административне организације пре (Стр. 29—32) и после Уједињења (Стр. 33—39), до јануара 1929.

Трећи део који обухвата око сто страна, посвећен је разматрању нашег садашњег административног уређења. Прво се даје нацрт централне управе и устројство министарстава (Стр. 41—42): општа администрација, организација и надлежност Претседништва Министарског савета, подела министарстава, уређење Министарства унутрашњих послова, састав кабинета — ту се нарочито повлачи разлика са румунским уређењем — и делатност министарства у предходној години. Даље, у другој глави (стр. 63—70), разматрају се законске одредбе које се доносе на општу администрацију и то: на дефиницију административног органа, контролу, на вршење полицијских атрибуција и на правне лекове против административног акта. Затим у глави трећој (стр. 71—94) — погрешно означено као глава друга, — долази опширно излагање о бановинама: о увођењу бановина, о бановини као природној целини (нажалост Петеру није била позната интересантна студија о нашој бановини с геополитичког гледишта коју је др. Јозеф Мерц објавио у дванаестој свесци *Zeitschrift für Geopolitik*, Berlin 1929) о бану, о уређењу бановине (овде се дају извесна упоређења са уређењем румунских административних јединица), о бановским чиновницима (упоређења са Румунијом), о администрацији добара, организацији рада, контроли, административном судству, безбедности и

правном карактеру бановине. За ову последњу каже се да је „прва реализација модерног схватања административне покрајине. Ова творевина мање је арбитрарна од француског департамана, а мање традиционална од нашег (тј. румунског) директората; заснована је нарочито на географским и економским обзирима“ (Стр. 92). „Бановина има двострук карактер: она је орган за деконцентрацију централне државне управе и наследница ранијих аутономних административних јединица, жупанија и округа.... Као политичко-територијална јединица, бановина је интересантна нова установа (particularitate) административног права и творевина која може, усавршена, да постане стуб модерне државе“ (Стр. 93). Затим се у глави четвртој укратко описују наше локалне административне установе: општина, срез и окружни инспекторат. Пета глава говори о чиновништву. Ту се, као свуда, заузима мање више критички став према мешању политичких чинилаца у рад администрације. И најзад, шеста глава описује опширно државне и самоуправне финансије — државне финансије онолико уколико се тиче администрације и расхода на одржавање администрације.

У четвртом и последњем делу писац даје своја критичка опажања и повлачи разлику између административног уређења од 1921—1929 и административне организације после септембарског устава 1931 — опажа и разлике које су код нас врло добро познате али су за странца интересантне, нарочито за Румунију која припрема извесне административне реформе. Наше административно право после Видовданског устава знало је, каже Петер, за три врсте политичко - територијалне јединице: општину, срез и област. Данашње административно уређење, међутим, познаје само две јединице: општину и бановину. Једна од најважнијих тешкоћа с којом се бори модерно административно право је вршење економске функције. За ту функцију, сматра Петер, бановина је нарочито способна, јер је при одређивању границе и надлежности бановине вођено највише рачуна да она претставља целину за вршење свих функција које административно право налаже једној аутономној јединици, а нарочито за вршење економске функције (Стр. 151 и тд.). Остала запажања не заслужују нарочиту пажњу да би се овде навела.

На крају књиге додат је још превод југословенског устава, изборног закона од 1931, списак чланова владе пре и после избора 1931, статистике становништва по покрајинама, по језику, по вероисповестима и по општинама — овде и у процентима, — као и примери буџета локалних администрација, и најзад дијаграми организације Министарства унутрашњих послова и бановина, библиографија и карта поделе Југославије по бановинама и по историјским провинцијама.

Књига одговара потпуно циљу коме је намењена, те заслужује сваку хвалу, а писцу се мора одати признање.

Dr. Karl Wahle, Beiträge zum Devisenrecht, Verlag der österreichischen Richterzeitung, Wien 1933, S. 36. —

У низу расправа о девизном праву које издаје *Аустријски судијски гласник* и ова студија је углавном израз тежње да се дејство принудних девизних прописа ограничи на што ужу област, тако да општа приватноправна начела, нарочито начело приватне својине, буду новим девизним законодавством што мање повређена.

Спорно је на пример да ли су ништави или нису правни послови закључени противно девизним прописима. Девизна уредба не садржи о томе једну општу изречну одредбу. Аустријска судска пракса је, после извесног колебања, закључила, путем најужег тумачења § 879 ОАГЗ, да такви послови нису ништави. Dr. Wahle побија ово чисто вербалистичко и на овако општи начин дато образложење. Он пре свега истиче неповољне економске последице које би претња ништавошћу повукла за собом. Јесу ли пак и уколико ништави правни послови закључени противно одредбама девизног права зависи од појединих конкретних прописа. Девизна уредба разликује забрањене послове и послове за чије је закључење потребно одобрење Народне Банке. Ништави би били начелно само послови који припадају првој групи. То су нарочито: трговина страним платежним средствима, трговина племенитим металима и извоз новца у иностранство (све ове послове може вршити једино Народна Банка, то је такозвани *Bankzwang*). Што се тиче друге групе послова треба разликовати да ли је одобрење Народне Банке потребно за само закључење посла, или се пак оно захтева једино за његово извршење. У овом последњем случају посао сам по себи није ништав, само могућност његовог извршења зависи од одобрења Народне Банке, то је један „висећи“ посао. Ако се на пример неко без претходног одобрења Народне Банке обавезе на плаћање извесне суме страног новца једном странцу, уговор важи, али се његово испуњење не може путем суда захтевати. Исто је и с чисто фактичким радњама. Ма да извршене противно девизним прописима, оне се не могу обарати према трећим лицима која су *bona fide*.

Код вршења исплата иностраним повериоцима треба разликовати да ли се они у тренутку исплате налазе у земљи (Аустрији) или ван ње. Кад се инострани поверилац или његов пуномоћник налазе у земљи исплата се може извршити и у домаћем и у страном новцу без нарочитог одобрења Народне Банке. Овакво решење одговара и духу закона и самој правичности: духу закона јер је сврха девизним прописима да спрече само слободан извоз страних девиза, а правичности зато што се иностраним повериоцима

наметањем званичног курса, најчешће нижег од стварнога, не може наносити штета онда кад они ова своја потраживања не намеравају пренети у иностранство. И исплате у домаћем, као и исплате у страном новцу, могу се, међутим, без одобрења Народне Банке вршити само првобитном повериоцу непосредно, или његовом пуномоћнику, али не и цесионару. Пошто се пак дејство девизних прописа простире само у границама државе то се разуме само по себи да је вршење исплата иностраним повериоцима налазећим се у иностранству слободно, под условом наравно да се у ту сврху не извозе девизе из земље. — Што се тиче исплата домаћих поверилаца, Девизна уредба забрањује да се оне, без одобрења Народне Банке, врше у страниј валути по уложним књижицама, благајничким боновима и текућим рачунима. Поверилац у томе случају има право избора: или да захтева од дужника исплату у дугованој врсти новца (остварење којег захтева зависи од могућности дужникове да дође до ове врсте новца правним путем, то јест сходно девизним прописима), или да тражи исплату у домаћем новцу према постојећем званичном курсу. Ово право избора међутим не постоји и у корист дужника, он није овлашћен да повериоцу наметне исплату у домаћем новцу кад овај то неће.

У вези с питањем о принудном наплаћивању валутних потраживања, писац се придружује владајућем мишљењу у немачком и аустријском праву, по којем се и валутна потраживања сматрају за потраживања у новцу, те према томе могу бити као и ова последња принудним путем остваривана. Наравно да ће поверилац у томе случају по правилу бити принуђен да се намири домаћим новцем по владајућем курсу Народне Банке. Писац сматра да би под извршење падала и она извршеникова потраживања која су везана у корист Народне Банке, насупрот Klang-у, на пример, који заступа мишљење да је везаност ових износа стварно-правне природе, да важи дакле и према трећим лицима, пошто је забрана из Девизне уредбе јавно-правне природе, те иде, дакле, испред свих приватних права.

Да би за обрачунавање стране валуте у домаћу био обавезан курс Народне Банке, потребно је да место плаћања лежи на аустријском земљишту. Али то место може бити тројако, то може бити законско (или уговорно) место плаћања, стварно место плаћања, или најзад место испошиљања новца. Доктрина није сагласна које је од ова три места меродавно. Мишљење које преовлађује, а у истом смислу је и судска пракса, јесте да је за горњу сврху меродавно законско односно уговорно место испуњења уговора. Одређивање овога места је важно и због тога што по чл. 336 А Трг. Зак. и по чл. 37 А. Мен. Зак. дужник

може свој дуг увек исплатити у домаћем новцу, под условом да не постоји ефективна клаузула. Поверилац са своје стране наравно, изузев случаја принудног извршења, не може захтевати исплату у другој а не уговореној врсти новца, пошто супституционо овлашћење по правилу само у корист дужника.

Што се тиче просторног важења девизних прописа, њихово се дејство углавном ограничава на територију Аустрије и на правне послове у њој закључене. У погледу личног важења меродавно је место становања странака, а не њихово држављанство. Ово териториално начело има међутим и већи број изузетака. Тако: а) домаћи повериоци су дужни да пријаве Народној Банци сва своја инострана девизна потраживања; б) мора се пријавити и уношење у земљу страних средстава плаћања набављених продајом робе извезене у иностранство; в) исто је тако без одобрења Народне Банке забрањено и закључивање зајмова у иностранству у страниј валути од стране аустријских држављана, што обухвата све врсте кредита; г) потребан је пристанак Народне Банке најзад и за закључење свих врста уговора о осигурању у страном новцу и код иностраних друштава.

Из свега изложеног види се да је Девизна уредба закорачила у приватно право само онолико колико је то било неопходно по самој природи ствари. Девизно право нема дакле за циљ да непосредно удари на приватну својину, тај темељ једног капиталистички уређеног друштва, да тиме аустријску привреду изложи неповерењу иностранства, као што су се тога бојали извесни писци. С друге стране Девизна уредба се не сме сматрати за један затворен, самосталан приватно-правни систем заснован искључиво на унутрашњој дијалектици; он се допуњује општим приватно-правним начелима у односу на која претставља специјално законодавство, чији се прописи према томе, уколико залазе у приватно право, имају најуже тумачити.

Ми са задовољством истичемо живо и социјално тумачење правних прописа којим се писац служи да би побио у овој области извесна екстремна гледишта која су резултат искључивог и претераног логицирања. Ослањајући се истовремено на текст, на дух закона и на економску нужност, он је умео да избегне многобројне опасности којима је у једној овако деликатној материји изложена чисто дијалектичка правна метода.

ANALIT PFB | anali.rs Б. С. Марковић

БЕЛЕШКЕ

Избор Г. Живојина М. Перића за почасног доктора Лионског Универзитета. — Правни факултет Лионског Универзитета, на предлог Г. Едуарда Ламбера, професора приватног права, веома истакнутог радника на пољу упоредног права и оснивача и управника Института за упоредно право на Лионском Универзитету, изабрао је за почасног доктора права Г. Живојина М. Перића, професора грађанског права на правном факултету Београдског Универзитета. У исто време са Г. Перићем изабрани су за почасне докторе права Лионског Универзитета и Г. Џемс Браун Скот, чувени амерички стручњак за међународно право и Генерални секретар Карнегијеве задужбине за међународни мир, као и Г. Sugiyama, професор Универзитета из Токија. Личности са којима је Г. Перићу у исто време дата највећа научна титула овог Универзитета, који је заузео једно од првих места у свету у погледу проучавања упоредног права, још више истичу почаст која је нашем сталном сараднику указана. *Архив за правне и друштвене науке* придружује се честитањима поводом ове почести указане Г. Живојину М. Перићу.

Нови чланови Друштва за Упоредно Законодавство у Паризу. Наши вредни сарадници Г. Г. Д-р Милан Бартош, доцент, и Д-р Илија Пржић, асистент Београдског Универзитета, изабрани су за чланове (membres titulaires) Друштва за Упоредно Законодавство (Société de Législation Comparée) у Паризу, у седишници Управног Савета (Conseil de direction) Друштва, одржаној Јануара месеца ове године.

Друштво за Упоредно Законодавство је најстарије научно друштво те врсте у Европи (бар на Континенту). Оно је основано 1869. године (дакле при крају Другога Францускога Царства, Second Empire, под Наполеоном III), а Декретом Претседника Републике од 4. XII. 1873. год. постало је „Etablissement reconnu d'utilité publique“ (т. ј. установа од опште користи). Године 1919. Друштво је, према томе, навршило педесет година свога постојања и оно је, за успомену на тај полувековни свој научни рад, издало једну јубиларну збирку: *Les Transforma-*

tions du Droit dans les principaux pays depuis cinquante ans (1869—1919). Livre du Cinquantenaire de la Société de Législation comparée, t. I. (1922) и t. II. (1923.) у издању париске издавачке књижарнице: Librairie générale de droit et de jurisprudence (прва свеска велика 348 а друга 388 страна), у којој збирци објављени су прилози правних писаца из већине културних држава о законодавној еволуцији у њима у току последњих (до 1919.) педесет година, једна заиста ретка и драгоцену збирку у којој ће читаоци „Архива“ наћи многобројне податке о страном Праву из свих области те људске делатности.

Друштво, чије седиште је у Паризу (16, Rue du Pré-aux-Clercs) издаје свој часопис „Bulletin mensuel de la Société de Législation comparée“ (Paris) који излази једанпут на три месеца: у њему се публикују извештаји са Друштвених седница као и научна саопштења, communications (расправе) читане, од стране чланова Друштва у њима а, тако исто, и остали радови Друштвених чланова. Орган Друштвени има, у сваком броју, један изврстан библиографски преглед подељен на одељке (Sections), према језицима на којима су оштампана дела упућена Друштву и која се приказују у часопису: Одељак енглескога језика (Sections de Langue anglaise), Одељак језика францускога (Section de Langue française), Одељак јужних и источних језика (Section des Langues du Midi et de l' Orient) и одељак северних језика (Section des Langues du Nord).

Затим Друштво издаје два годишњака: Годишњак за Француско Законодавство (Annuaire de Législation française), и Годишњак за Страно Законодавство (Annuaire de Législation étrangère): у тим годишњацима доносе се, са дужицима или краћим објашњењима и пропратним примедбама, закони, из свих правних домена, који су у претходној години објављени (publiés) у Француској односно страним државама: те извештаје шаљу Друштву поједини чланови његови. Није потребно указивати на корисност ових Годишњака за свакога који се бави студијама из Упоредног Права као и за државне законодавце који у истим Годишњацима имају богат материјал за своју законодавну активност.

Од наших, српских, правника први члан (и то као membre correspondant)

био је пок. Д-р Ђорђе Павловић, бив. Министар Правде и Председник Касационог Суда у прератној Србији (Павловић је умро год. 1920., у Београду), чији је рад: *La Condition juridique des étrangers en Serbie* (О правном положају странаца у Србији, штампан 1884. год., у познатом париском часопису: „Journal de Droit international privé“ или: „Journal Clunet“, по имену његовога оснивача, чувенога францускога адвоката (у Паризу) Édouard-a Clunet-a (сада се часопис зове: „Journal du Droit international“), био врло запажен од француских и страних правника и који је непрестано један поучни извор за проучавање правнога положаја страних држављана на нашој, српској, територији. Пок. Павловић је, до смрти (он је умро у 82-ој години живота), стално слао своје извештаје о Српском Законодавству Друштву за Упоредно Законодавство у Паризу и они су сви изишли у Годишњацима за Страно Законодавство.

Радујући се заслуженом избору Г. Г. Бартоша и Пржића за чланове истога Друштва, надамо се да ће и они, угледајући се на пок. Павловића који је био један од највећих наших, српских, правника, обавештавати страно правништво, преко Друштвенога Годишњака за Страно Законодавство, о кретању законодавног рада у садашњој нашој заједничкој, југословенској, Држави чиме ће задужити и страну и југословенску Правну Науку.

Извештај о раду Државног Савета у 1932. години. — (Служб. новине од 11. фебруара 1933 год. X. стр. 234.).

У прошлој години Државни Савет заведе је две корисне новине: једна је у томе, што је обраћена већа пажња на техничку страну решења Опште седнице. Ранијих година ова решења доношена су без икаквог образложења, ни у погледу повода, који је решења проузроковао, ни у погледу мотива, којима се Савет при доношењу решења руководио. Та су решења од свега имала само диспозитив, услед чега су њихово разумевање, па према томе и правилна примена, били у великој мери отежани. Од почетка прошле године у решења Опште седнице уноси се најпре повод, услед кога је Општа седница решавала, а затим опширни мотиви самога решења, тако да ова решења тек од тада представљају пун

онај интерес, који је законодавац имао у виду, кад је установио ову надлежност Опште седнице.

Друга новина је овај службени извештај о годишњем раду, који до ове године није на овај начин објављиван. Из овако службено објављених података могу се извести извесни закључци.

Најпре о обимности пословања Државног Савета. У току прошле године Савет је имао укупно 18.888 спорних предмета, од којих на административне спорове у првом степену отпада 17.236, на административне спорове у другом степену 1450 и на дисциплинске спорове 202.

Из ових цифара добијају се два закључка. Први је, да другостепено управно судство знатно растерећује Државни Савет. Јер кад се има у виду, да имамо 6 управних судова и да је кроз њих пропуштено свега 1450 спорова за решавање у другом степену, мора се претпоставити, да је велики број административних спорова окончан дефинитивно још у првом степену код управних судова. До душе овом растерећењу Државног Савета допринеле су и неке одредбе специјалних закона (на пр. о непосредном порезу) по којима нема жалбе Државном Савету, ако је Управни Суд у целости оснажио оспорено решење.

Други закључак се може извести из велике несразмере ових цифара, спорова, који су пред Државни Савет дошли у првом или другом степену. Из њих се види да ни деконцентрација управе, спроведена кроз чл. 18. зак. о Државном Савету и управ. судовима није довољно растеретила администрацију пошто је и даље остало у главном Министарство, као орган који доноси решење било у првом, било у другом степену. Што значи, да је највећи број административне надлежности задржан било за Министарства у првом степену, по принципу централизације; било за бана у првом степену; чиме растерећење Министарстава није изведено, пошто су она и за те послове остала другостепени управни орган, коме — по жалбама — мање више сви предмети ипак долазе на разматрање.

Услед тога Државни Савет, због самог административног устројства управе, и даље носи главни терет административног суђења у првом степену.

Од спорова пред Државним Саветом, с обзиром на материју, било је 1.363

спора финансијске природе, док остали - 17.525 - опадају на остале законе, чија је дугачка листа у извештају наведена. Штета је, што у овом погледу, ова статистика није детаљније израђена и одвојени спорови чиновнички од осталих административних спорова. Видело би се на тај начин, да је по обиму предмета главни посао Државног Савета, да суди чиновничке спорове и да на све остале по свима другим законима отпада врло мали број. После чиновничког закона од 1923. год, који је имао да на неки начин изједначи разнолике чиновничке статусе, који су дотле постајали, Државни Савет је постао, тако рећи чиновнички административни суд. И ови чиновнички спорови главни су узрок били великој затрпаности Државног Савета, која је у току прошле године, у главном раскрчена, нешто великом експедитивношћу, коју је Државни Савет у прошлој години показао, а нешто и самим новим чиновничким законом од 1931. године, који је у добром делу онемогућио чиновничке спрове по старим основима, а садржи прилично јасне одредбе о новом чиновничком статусу. Али, ипак, и данас чиновнички спорови су главна маса административних спорова код Државног Савета.

Велики потез ка побољшању нашег управног судства, био би у реформи правних средстава чиновника, односно измени управног поступка у погледу тих средстава тако, да се управно — судска надлежност, која данас лежи искључиво на Државном Савету, пренесе на управне судове са извесним ограничењима у даљем праву жалбе. Јер би се на тај начин ови спорови распоредили скоро равномерно на шест управних судова, док данас сви леже на једном Државном Савету. А чиновнички спорови, иначе, не претстављају махом сложена правна питања, да би од ове реформе могло бити штете.

Овим растерећењем квалитет Државног Савета много би добио, јер би била уклоњена она журба и нервоза, која је поглавити узрок, што пракса Државног Савета није данас на оној висини, на којој би према обимности осталих послова, могла бити.

У погледу осталих предмета (дисциплинско судство — 202, управни послови — 111), не би се имало шта нарочито рећи.

Из извештаја Саветског не би се могао извести закључак и о квалитету рада административне власти. Тај би се закључак могао добити тек да је Савет пружио податке и о томе, у колико случајева је дао за право администрацији а у колико не.

Напор Државног Савета, који се кроз овај Извештај наслућује, и који је у главном успео, да раскрчи претрпаност спорова и доведе Савет до ажурног рада, похвалан је, али само тако, ако се у њему не претера. Јер, најзад, само ажурност није идеал једног суда, а најмање ако њој буде жртвована правилност судских одлука, законска правда, чије је остварење тај идеал сваког суда. У великој и сталној журби може често и тешко да се погреша. А нарочито је тешка таква погрешка код оног суда, који има да каже последњу реч у име закона. Велики је задатак Државног Савета, да своју реч каже правично и правилно, па тек затим, да је каже брзо.

Љ. Р.

Les finances publiques des Etats balkaniques, 1932. — Доцент атинског Университета г. Ангелос Ангелопулос објавио је лањске године једну студију из упоредних финансија Немачке, Енглеске, Француске и Италије, која је добро примљена у научном свету. Постао је успехом и, вероватно, позван од Балканске Конференције коју сличне студије специјално интересују, исти писац упустио се и у упоредно испитивање јавног газдинства у балканским државама. Резултате свог истраживања објавио је у атинском часопису „Балкан“, чији нам је један сепаратум дошао до руку.

Упоредна студија јавних финансија скопчана је са великим тешкоћама када се изучавају финансије држава у којима се финансиска статистика и научна истраживања налазе у повоју или се споро развијају: а то је случај са балканским земљама. Стога се и осећају извесне празнине и несигурност закључака у овом раду, мада је њиме дата једна потпуно нова ствар и драгошен прилог за дубље изучавање балканских финансија.

Г. Ангелопулос испитује 3 комплекса питања: јавне приходе, фискално оптерећење и јавне расходе балканских држава (углавном Југославије, Бугарске, Грчке, Турске, Румуније и делимично Албаније). Тиме је углавном

осветлио целокупно газдинство тих држава. Приходи су груписани у 3 категорије: доменски, од државних предузећа и фискални. Из једног прегледа види се да балканске земље своје редовне приходе добивају скоро у целини (95%) од пореза. Бугарска има нешто веће приходе од домена (4,6%) и од државних предузећа (8,4%); док су грчки приходи од домена минимални (1,1%), а од државних предузећа скоро непостојећи (0,1%) исто као и они Турске (0,3%). Најважнија државна предузећа у балканским државама јесу железнице и пошта, телеграф и телефон, која су свуда, изузев у Грчкој, активна. Југославија има највећи број јавних предузећа. — У погледу пореза писац даје интересантне прегледе о односу пореских врста у балканским државама. Као претежно аграрне земље које не располажу фискалним објектима за примену непосредних пореза, ови порези код њих износе највише 30—20% фискалних прихода, док 70—80% припада посредним порезима. У балканским државама непосредни порези по приносу и дохотку заузимају скромно место, 15—20%, док у Немачкој достижу 53%, а у Енглеској 66% укупних фискалних прихода. Писац је мишљења да систем пореза по приходу у балканским државама не одговара потребама фискаса из разлога рђаве организације пореских власти у тим државама, услед ниског пореског морала балканских цензита и високих стопа односних пореза. Код посредних пореза нарочита пажња обрађена је фискалним монополина међу којима монопол дувана заузима најважније место (Бугарска и Грчка немају га).

Испитујући фискално оптерећење балканских народа г. Ангелопулос служи се два начинама: методом израчунавања пореског терета на 1 становника и методом упоређења тогалног терета са народним дохотком. Резултат обеју метода показује највеће фискално оптерећење код Грчке: 22% од националног дохотка. Односни проценат код осталих држава је: Југославија 12,4, Румунија 11,4, Бугарска 10,3. Вредне су пажње статистике које је писац дао о расходима балканских држава, групишући их на ануитетске, војне и цивилне. Најтеже оптерећен буџет (за 1930) расходима на службу по државним дуговима јесте грчки — 36,1%, а најмање југословенски — 11,9%. У румунском, бугарском и тур-

ском буџету ануитетска служба креће се између 15—18% укупних државних расхода. На војску највише троше Југославија и Турска (29,6%), па Румунија (25,3%), а најмање Грчка и Бугарска (око 16%). Од цивилних расхода разматрани су углавном расходи на просвету и расходи социјални и народног здравља. На школство поједине балканске државе троше од укупних буџетских расхода: Бугарска 13%, Румунија 12,3%, Југославија 10,2%, Грчка 6,2% и Турска 3,6%. Код социјалних и здравствених издатака ред је друкчији: Грчка 5,8%, Бугарска 5%, Румунија 3,1%, Југославија 2,9% и Турска 2%. Интересантно је приметити да државе које највише троше на војску, на социјалне сврхе дају најмање.

Податци који се односе на нашу државу нису најновији, а делимични су и нетачни, што све треба приписати још једнако нашој несистематски организованом информативној финансиској служби.

J. Лов.

Marius Devèze, La crise du parlementarisme. Paris 1932, p. 174.

Баш стога што је Француска класична земља демократаје и парламентаризма, међу писцима — Французима има их доста који се баве и кризом демократије и кризом парламентаризма. Уз значајно дело професора г. *Joseph Barthélemy-a* о кризи демократије, које је веома дубоко одјекнуло нарочито у земљама које пате од ове кризе, дошло је горње дело г. *Devèze-a* да нам престави његово гледиште на кризу парламентаризма.

Г. *Devèze* није противник парламента и парламентаризма. Он их не мрзи и што о њима пише да су у кризи, то је стога, што жели да кризу преброди, и да уђу у нов живот ослобођени свега онога што их је раније морило. Писац дакле, не жели да убијајући болест убије и болесника, јер би то тек било рђаво, већ хоће да болеснику дијагносира тачно болест, па да је лечи и излечи старим и новим методама.

Познавајући интимно парламенат, где је и сам био у своје време народни посланик, писац се нарочито обара на технику парламента и институције везане за њега и предлози, за лечење кризе парламента, свде се у главном на поправку неких институција у француском парламенту. И ако дакле, из-

весна пишева излагања имају ширу основу и могу се применити и на друге парламенте, ипак су његова излагања првенствено упућена француском парламенту. Наравно, да и без примене ових метода, француски парламент неће пропасти, јер његов опстанак није у питању, али у интересу његовог бољег функционисања, предложене су нове методе рада.

У првом делу своје књиге, писац износи, зашто сматра, да је парламент у кризи. То је у главном стога, што његов рад не одговара ономе, што се од њега с правом тражи. Али, сви они који протестују против парламента, ако су прави демократи, траже лека у самој институцији а никако ван ње. Стога писац с разлогом сматра, да је веома тешко рећи за велике парламентарце као Гамбету, Жил Фери-а и Клемансо-а, да су имали диктаторске тенденције. Створени у парламенту, наставши и постигавши сву славу у парламенту, ови француски великани никад нису мислили да парламент изневере али ма шта ураде чиме би његов опстанак довели у питање. Њихове методе одговарале су само природи њиховог парламента, али од њиховог рада парламент је само могао имати користи.

Парламент је место где народ доноси законе које на себе самог примењује. Он је дакле израз народа, он је израз демократије, његова персонификација. Наравно, реч је само о парламентима слободно изабратим, јер су само они прави израз народа.

Што се ради у парламентима? Поред законодавног посла, преко парламента се праве послови: писац наводи велике пословне људе којима је парламент платформа за послове. Исто тако, не устручава се да изнесе крупна адвокатска парламентарна имена, као пословне људе. Све парламентарце прате огромне амбиције: сваки на крају хоће да постане министар. Ове стране писане за француске прилике, могу се применити на све државе у опште. Рак рана парламентаризма у свима демократијама јесте иста: лични интерес. Ипак, ма да праве демократије пружају могућности задовољењу многих амбиција, ипак највиша места чувају за највеће људе. Јер, личне амбиције, ма колико биле легитимне, увек заостају за великим концепцијама и замасима великих људи. Њихове се

амбиције поклапају са њиховим способностима, а то нису више амбиције.

Француски парламент има много непотпуности. Организација партија, скупштинских бироа, комисија, питање кворума, гласање по овлашћењу (le vote par procuration, један чист француски специјалитет), интерпелације и амандмани, и др. све то тражи радикалну измену. Писац предлаже многа решења која су сама по себи интересантна и у многоме прихватљива. Јер парламент мора да живи и да се развија. Он не може остати мртав организам кад све око њега еволуира

Парламент се сам од себе не може поправити. Треба организовати јавно мњење, учинити апел на њега, па ће под његовом пресијом доћи многе корисне реформе. „Онога дана, каже писац на крају своје књиге, кад парламент буде давао знаке попуштања, неуравнотежености и корупције и сваковрсних злоупотреба, на јавном је мњењу да га врати на пут врлине... Ако народ не изврши ову функцију контроле и корекције и ако у себи самом не нађе снаге да се усправи, тада ће парламент нестати повлачећи у бездан са собом и систем чији је нераздвајни преставник: демократију“.

Дакле, без парламента нема демократије, односно демократију представља парламент.

То је закључак ове лепе књиге, писане духовито и оштроумно, са много добро нађених навода и примера из даље или ближе прошлости. Њу треба да прочитају сви они, који мисле, да је демократија основ на коме једна држава почива, као и они који сматрају да без парламента нема демократије.

Д-р Видан О. Благојевић

*Dr. Stanko Lapajne, Vyoj a nu-
nější úprava občanského práva u Ju-
goslaviji.* Посебни отисак из часоп. *Právní Obzor*, бр. 1 и 2, XVI 1933 год; Стр. 20. — Овим кратким прегледом развоја и садашњег стања југословенског грађанског права -- управо систематским пописом закона из приватног права као унутрашњег тако и међународног -- др. Лапајне, професор универзитета у Љубљани, жели да прикаже у најкраћем облику рад на унификацији нашег приватно-правног законодавства и истовремено покаже којим би се путем имало ићи убудуће. Сем набрајања разних закона са озна-

ком времена њиховог доношења и њихове карактеристике, што је све информативне природе, писац, по угледу на Белгију која је реципирала француски грађански законик, предлаже да Југославија прихвати Чехословачки грађански законик. Тиме би се уштедило у времену и раду а добило једно модерно законодавство. Наравно, морало би се за извесне нама својствене правне установе (задруга, сеоско наследно право) донети друге законске норме. Аграрне земље биле би регулисане нарочитим прописима, који би се скупили у један *codex juris rusticus*. По г. Л.: *Ако би се у Југославији одлучило за рецепцију Чехословачког грађанског законика тиме би се најважнијем правном пољу обезбедила јединственост јурисдикције и лите-ратуре, а са њима и нове драгоцене везе између две пријатељске словенске државе (Стр. 20.—)*

Д-р М. Младеновић

Dr. Rudolf Sajovic, Rassegna di letteratura giuridica jugoslava (Anno 1929). Estratto dall' Annuario di Diritto Comparato e di Studi Legislativi, Vol. VII, P. I. Fasc. I. Roma 1932, — Већ смо забележили у нашем часопису користан преглед наше правничке литературе, који саставља за италијански Институт за упоредно право и законодавне студије Г. д-р Рудолф Сајовиц, судија Апелационог суда у Љубљани и уредник *Словенског правника*. У овом прегледу су обухваћене књиге и многобројни чланци објављени у нашим стручним часописима у току 1929 године. Г. д-р Сајовиц је сам извршио избор чланака, јер његова библиографија не претендује на потпуност. Том приликом он је одабирао оно што му се чини да може бити од интереса за Институт у чијем се издању објављује ова библиографија. У овом погледу ми се не бисмо увек сложили са избором Г. д-р Сајовица јер нам се чини да један Институт за упоредно право мора интересовати у потпуности у првом реду све оно што је у једној књижевности објављено из области упоредног права или међународних односа. И овако непотпун, овај библиографски преглед може да пружи слику активности у нашој правој књижев-

ности. Г. д-р Сајовиц уз многе расправе, које су му се чиниле занимљивијим, додао је кратак резиме на италијанском језику. Састављена по главним правним дисциплинама, ова библиографија је прегледна. Њеном састављачу ваљи одати пуну хвалу за уложени труд, који ће извесно и даље наставити. И баш због тог будућег рада слободни смо да му скренемо пажњу да се избегну грешке у именима писаца и на неки начин повуче разлика између писаца са сличним именима (на пример са М. Илић означен је и Г. д-р Михаило Илић и Г-ђа Марија Илић — Агапова, што може да начини извесну забуну). Ово ће само допринети овом корисном раду.

И. П.

Д-р Тома Живановић, Основи кривичног права. Посебни део. II књига (Кривична дела против оштих добара). Св. I. Треће, потпуно прерађено и знатно допуњено издање. Београд, 1933. стр. 232. — Ново издање познатог система кривичног права од Г. д-р Т. Живановића отпочето је овом књигом. Своје ново издање Г. д-р Живановић је назвао *Основима кривичног права Краљевине Југославије*, чиме је наглашено да је књига посвећена у првом реду нашем позитивном праву. Ова свеска обухватила је кривична дела против државе, против државне власти, против правосуђа и против јавног мира. У њој је обрађено целокупно позитивно право, јер су поред одредаба кривичног законика узети у обзир и сви кривично правни прописи многобројних специјалних законика којима се кривично-правном санкцијом штите општа добра. Исто тако у књизи је узета у обзир и целокупна домаћа и страна најновија стручна књижевност, тако да ова књига новог издања Г. Живановићевог система кривичног права претставља потпун преглед савремене науке и позитивног права.

П.

Грађанско Процесно Право. Г. Д-р Д. Аранђеловић замолио нас је да објавимо да ће *друга књига* Грађанског Процесног Права Краљевине Југославије, која је већ дата у штампу, бити готова крајем марта месеца.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1933, бр. 1. — Мил. Р. Вељовић Зак. о штампи и право изјављивања приговора на оптужницу. — Д-р Радоје Вукчевић: О кривоклеству. — Ђ. Остојић: О реторзији и компензацији.

МЈЕСЕЧНИК (Glasilo Pravničkog društva u Zagrebu) 1933, бр. 1. — Dr. Jovan Stefa-nović: Materialna i formalna protivustavnost i sankcija formalne protivustavnosti. — Dr. Milan Spehar: O prenosu vlasništva broda ugovorom u našem правном систему. — Arsen Boremović: Pitanje važnosti zakona o suzbijanju злоупотребе у службеној дужности. — Dr. M. L.: Da li je derogiran § 2 zak. o upotrebi i орче pogibeljnom rukovanju sa eksplozivnim stvarima. — Đuro Kolar: Zak. o дужности јамства жељезнице i потреба njegove preinake.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полицијску и судску праксу) 1933, Бр. 1 и 2. — В. Лазаревић: Међународна централа за полицијска обавештавања. — Д-р Фрања Горшић: Да ли банови могу бар привремено да доносе бановинске уредбе? — Милivoје Петровић: Организација савета окружних начелстава у француској. — Ђ. Суботић: Извршење закона о личним именима. — Душан Ј. Тадић: Уредба о регулисању пограничног промета са Мацарском. — Јов. Мијучковић: Реч-две о §§ 36 и 22 закона о талијама од 1931 год. — Мил. Ђ. Ивановић: Условно осуда (§§ 65—68 кр. зак.). — Милош Златић: О извршењу судских одлука (решења и пресуда) донетих по кратком поступку на основу јавних исправа. — Ник. Гајић: О споровима приликом пописа ради извршења судских одлука. — Сава Поповић: Може ли се ставити забрана на целу плату општинском кмету? — Братислав Ђелошевић: Смисао израза „тачно назначеним приватно-правним потраживањем“ у II одељку § 95. крив. суд. пост. — Рад. М. Златић: Да ли је derogiran пропис § 385 а Срп. казн. зак. и нормиран у § 388 новог казн. закона? — Бранислав Станковић: Да ли је derogiran пропис § 375 ст. Крив. закона и нормиран у пропису § 383 новог Крив. закона? — Д-р Видан Благојевић: Такса на удовички ужитак. — Дим. О. Мариновић: Да ли је пропис § 375 а) Казн. закону још у важности? — Тад. Ђ. Петровић: Закон о радљама (лично механичко право и дозвола). — Д-р Ив. В. Суботић: Припреме за први конгрес правника Словенских држава.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1933, бр. 2. — Д-р Чедо Марковић: Побиање зашључака одређеног судије. — Мих. Златановић: Поступак посредовања. — Д-р А. Чичић: Ненадлежност старокатоличког жеидбеног суда у брачном судовању за државно подручје. — Д-р Михаило Вуковић: Правна конструкција акредитива. — Д-р М. Руkenштајн: Таксирање приговора у отказним парницама. — Јосип Врбанић: Минимум казне при замени новчане казне казном лишења слободe. — Витомир Рајчевић: О бранилачкој награди. — Роман Савковић: Пољски кривични судски поступак.

Бр. 3. — Д-р Метод Доленић: За једнотност казенско-правне јудикатуре. — Милош Муншић: О слободном судском уверењу. — Д-р Чедо Марковић: Тужба и ток парнице. — Д-р Адам Лазаревић: Оцена благовремености меничног протеста. — Д-р М. Ружић: Коде и у погледу којих се дугова има пружити заштита земљораднику. — Д-р Славо Томић: Зак. о заштити ауторског права. — С. Бобчев: Савремени правни часописи у Бугарској.

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnika“ u Ljubljani) 1933, št. 1. = 2. — Dr. Metod Dolenc: Pravne posledice pogojne obsodbe, čije kazni ni bila izvršena (§ 68, odst. 3. K. z.). — Dr. Henrik Šteška: K vprašanju o izpregledu zadržka zakonske vezi. — Dr. Rudolf Šajović: Časovna veljavnost građanskoga pravnega postupnika.

НОВЕ КЊИГЕ

Слободан Јовановић, Политичке и правне расправе. Књига трећа (Сабрана дела, IV), Београд, 1933, стр. 446. Издавачка књијарница Геце Кона.

Д-р Теодор Тарановски, Увод у историју словенских права. Друго, прерађено и допуњено издање, Београд 1933, стр. 260. Цена? Издавачка књијарница Геце Кона.

Д-р Мијо Мирковић, Саобраћајна политика, Београд, 1933, стр. XVI—267, цена ? Издавачка књијарница Геце Кона.

Д-р Ђура Поповић, О федерализму. Београд, 1933, стр. 83, цена?

Д-р Илија А. Пржић, Заштита мањина. Београд 1933, стр. VIII + 328. Цена 80 динара. Продаја у издавачкој књијарници Геце Кона.

Д-р Фрања Горшић, Коментар Грађанског парничног поступка. Књига друга. Београд 1933, стр. XVI + 735 Издавачка књијарница Геце Кона.

Уредник

Власник у име Правног факултета

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

3, Мутапова, тел. 27173 и 28014

37, Молерова, тел. 21756 и 20290

За штампарију „Привредник“ Кнез Михаилова ул. 3

Тел. 21-450 Живојин Д. Благојевић, Кондина 10. Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXIII ДРУГО КОЛО

25 Март 1933

КЊИГА XXVI (XLIII) Бр. 3

ПОТРЕБА И РАЗЛОЗИ УНИФИКАЦИЈЕ КРИВИЧНОГ ПРАВА И ПРАВА У ОПШТЕ СЛОВЕНСКИХ ДРЖАВА

(Извештај главног референта по овоме питању на I. Конгресу правника словенских држава, који ће се одржати у Братислави од 8—10 септембра 1933).

I. *Сличност историјске еволуције кривичног законодавства код разних народа и појава тенденције унификације.* — Кривично право се, посматрано у свом историјском развоју, одликује према другим гранама права тиме, што је независно од узајамног утицања прошло кроз исте периоде код свих народа. Од приватне реакције са изгнанством из заједнице, осветом и најзад композицијом прелазило се је дегенерацијом композиције (прво у композицију — казну, потом у новчану казну), чим друштвена заједница добије облик државе, у јавну реакцију, која опет свуда пролази кроз исте периоде по својим облицима и циљевима казне (прво казна, и то најпре са циљевима испаштања и застрашења, затим с циљем поправке и најзад с циљевима на њеној индивидуализацији заснованим; па онда савремена периода казне и мере безбедности са индивидуализацијом).

Поменута подударност у развићу кривичног права јасно упућује на истоветност закона, по којима се ова грана права развија у разних народа разних времена. Отуда се у свој правној области може најпре очекивати појава тежње за унификацијом, било у границама исте државе (националној) било интернационалној.

При свем том до недавно осећала се је и остваривала се је само потреба унутарње унификације кривичног права, тј. она се је појављивала и задовољавала само у границама ове или оне државе, која има више кривичних законодавстава. Та се је национална потреба за унификацијом појављивала како у државама организованим у централистичкој форми (Италија), тако и у државама заснованим на федерализму (Немачка, Швајцарска).

Потреба интернационалне кодификативне унификације осетила се је тек недавно.

II. *Узроци појаве тенденције за интернационалном унификацијом кривичног законодавства.* — Потреба интернационалне унификације кривичног законодавства осетила се је у потпуности, тј. у смислу унификације *кривичних закона*, тек после светског рата као једно од његових моралних

дејстава. Из крвавог узајамног уништавања поникла је идеја, да се само све тешњим и тешњим приближавањем народа свим могућим средствима може остварити трајни мир међу људима. Једно је од ових средстава на сваки начин унификација законодавства, нарочито законодавства кривичног, где се сагласност међу народима најлакше може постићи с обзиром на садашњу истоветност потреба, које треба штитити кривично-правно, и истоветност природе криваца.

Али има још један узрок појаве интернационалне кодификативне унификације кривичног законодавства, узрок својствен овој грани законодавства. То је интернационализација криминалитета и ван круга т. зв. *delicta juris gentium* услед јаког развоја међународних саобраћајних средстава и међународних економских веза. Та је интернационализација учинила да се увиди потреба узајамне борбе против криминалитета, а та се борба може с највећим успехом водити само при унифицираном кривичном законодавству.

Поменута интернационализација криминалитета је како објективна тако и субјективна (лична). Објективна је, у колико се често иста радња извршења догађа на територији разних држава, да би се правно потпуно завршила, као и у колико то исто често бива и с последицом или у колико се ова често догађа на добру, које припада разним или свима друштвима — државама или грађанима разних или свих држава. Интернационализација криминалитета је субјективна, у колико је све већи број лица, која су грађани разних држава или су без отаџбине, као и у колико се све чешће догађа, да у истом кривичном делу суделују грађани више држава и у колико су све чешћа интернационална злочиначка удруживања.

III. Међународни биро и његове конференције за унификацију кривичног законодавства. — Интернационална унија за Кривично право, основана 1889, била је установа за међународни рад на изучавању криминалитета и проналажењу мера за заједничку борбу против криминалитета. Ова Унија је дакле посредно радила на унификацији кривичног права и ако само делимичној.

1924 је установљено на место Уније Међународно удружење (Асоцијација) за кривично право с истим циљем. На његовом првом Конгресу, одржаном 1926 у Брислу од 26 до 29 јула, било је одлучено, да се у циљу интернационалне унификације кривичног законодавства одржавају периодично међународне конференције за унификацију.

Управни одбор Удружења је прву такву конференцију сазвао и одржао у Варшави од 1 до 5 новембра 1927. Ту су израђене и изгласане норме из међународног кривичног права, затим о нужној одбрани, стању нужде, о покушају и саучешћу.¹⁾

¹⁾ B. Actes de la Conférence 1929 (Paris, Recueil Sirey).

Сем тога је ова Конференција изгласала два предлога (моције). У једном она одлучује, „да скрене пажњу влада на нужност да се створи један међународни институт за унификацију кривичног права, који ће радити под окриљем Друштва народа“; у другом она изражава жељу, „да следећа Међународна конференција за унификацију кривичног права или односни институт стави на свој дневни ред проблем унификације основних правила о мерама безбедности“.

Друга Међународна конференција за унификацију кривичног права одржала се је у Риму од 21 до 25 маја 1928. Она је израдила и изгласала законске текстове о мерама безбедности, међународном поврату, о неспособностима и губицима у случају осуде у иностранству изречене.²⁾

Сем тога је ова Конференција изгласала предлог (моцију), у коме она одлучује: „1) да се установи Међународни биро Конференција за унификацију кривичног права; 2) да овај Биро буде састављен из десет чланова (*d'Amelio, Caloyanni, Cuello Callon, Donnedieu de Vabres, Givanovitch, Mercier, Mirička, Pella, Rappaport et Sasserath*, и поред њих као правни чланови председник и главни секретар Међународног удружења за кривично право, гроф *Carton de Wiart* и професор *Roux*); 3) да Биро има особито за предмет, да обезбеди континуитет радова између разних међународних конференција за кривичну унификацију, да чини потребне кораке за састајање таквих конференција и да утврђује њихов дневни ред после конзултовања надлежних организама суделујућих земаља, најзад да продужи и појача радове, који имају за циљ да припреме стварање једног организма позваног да обезбеди унификацију кривичног права“.

Трећа Међународна конференција за унификацију кривичног права одржана је у Брислу од 26 до 30 јуна 1930. На њој су израђени и изгласани законски текстови о екстрадицији (делом), прављењу лажног новца, трговини опијајућим дрогама и скаредним публикацијама.³⁾

Четврта Конференција одржана је од 27 до 30 децембра 1931 у Паризу. Она је израдила и изгласала законске текстове о екстрадицији (допунске), о гусарству, трговини робовима и трговини женскињем и децом.⁴⁾

У наведеним Конференцијама нису учествовале Немачка и Аустрија. Њихова су се криминалистичка удружења држала одвојено, сматрајући као да стара Међународна унија за кривично право (основана од *Liszt-a, van Hamel-a* и *A. Prins-a*) још постоји.

8—10 маја 1932 год. одржан је међутим у Женеви састанак представника Међународног удружења за кривично

²⁾ В. Actes de la Conférence 1931 (Roma).

³⁾ В. Actes de la Conférence 1931 (Bruxelles).

⁴⁾ Ипсу још објављени Actes de la Conférence.

право, Међународног бироа за унификацију кривичног права, Међународне казнене и казнено-заводске комисије, Howard League for Penal Reform, International Law Association и (стварно, интернационално непостојеће) Међународне уније за кривично право. Сазван је од Друштва народа у следству жеље (voeux) садржане у извештају 5. Комисије, примљеном од дванаесте Скупштине Друштва. Ту су били и представници Немачке и Аустрије. Сагласност је постигнута, да у будуће и они суделују у раду Бироа за унификацију, који стоји под окриљем Друштва народа и да се изради нов статут Бироа. Овога ради је одржан састанак у Базелу од 27 до 28 септембра 1932. Ту је учињена измена Статута, и решено је да се Биро одазове позиву шпанске владе (изрученом од њеног представника проф. Imenez de Azua), да се пета Конференција за унификацију одржи у октобру 1933 у Мадриду. Предмети су њени тероризам, екстрадиција (наставак), напуштање породица и недопуштено ношење оружја.

Од словенских држава биле су заступљене:

1. На варшавској Конференцији 1927 Пољска (Rappaport), Југославија (Живановић) и Чехословачка (дипломатски претставник).

2. На римској Конференцији 1928: Пољска (проф. Rappaport), Чехословачка (проф. Mirička) и Југославија (Живановић).

3. На бриселској Конференцији 1930: Пољска (проф. Rappaport), Бугарска (Кулев), Чехословачка (дипломатски представник) и Југославија (Живановић).

4. На париској Конференцији 1931: Пољска (проф. Rappaport), Бугарска (дипломатски представник), Чехословачка (такође) и Југославија (Живановић).

5. На састанку Бироа у Базелу, где је решено о држању пете Конференције у Мадриду: Пољска (проф. Rappaport), Југославија (Живановић) и Чехословачка (дипломатски представник).

Словенске државе су своме учешћу на поменутиим конференцијама дале и практичан значај, јер су редактори њихових пројеката, од којих су два постала кривичним законцима, узимали у обзир и норме израђене на овим конференцијама.

IV. Посебна напоредна унификација кривичног права сродних држава и њена корисност за општу унификацију. — Својим учешћем у интернационалном раду на унификацији кривичног законодавства словенске државе су признале могућност и потребу интернационалног изједначавања кривичног законодавства. Питање се појављује, да ли с гледишта интереса опште унификације словенске и друге сродне државе треба да приступе посебном паралелном раду на унификацији кривичног права, или се треба да задрже на своме учешћу у интернационалној унификацији.

Истина је, да се је признала могућност интернационалне унификације кривичног законодавства. Али се исто тако зна, с обзиром на још постојећу разлику у правном осећању разних народа, да овај рад не може бити брзо завршен и да се чак има и за дуги низ година ограничити на стварање само оних принципа о разним установама, који ће служити као норме-тип за законодавства разних држава.

Међутим народи, који су етнички блиски један другом, као што је то случај особито са словенским, могу брже да унифицирају своје кривично право, претходећи тако универзалној унификацији. И они то треба да учине баш с гледишта опште унификације. Ово је потребно пре свега зато, да би се што пре постигле користи, које потичу од интернационалне унификације кривичног законодавства. Затим су такви посебни радови потребни и зато, што ће они допринети лакшој и успешнијој универзалној унификацији, јер ће се интернационални споразум пре постићи, кад има мање опречних гледишта у унификационом телу, нарочито кад има за основу већ, и ако не универзално, постигнуту унификацију.

V. Корист од посебне унификације кривичног права словенских држава с гледишта њиховог. — Унификација кривичног права води истина сама собом унификацији кривичног права словенских држава. Али особени разлози говоре за то, да поред активног суделовања словенских држава у универзалној унификацији оне предузму и особен рад на унификацији свог кривичног права:

1. Пре свега тиме ће словенске државе моћи да излазе у организованој групи на интернационалним конференцијама за унификацију кривичног права, а такво њихово суделовање омогућује њихов пун утицај у овој универзалној унификацији и прихватање при истој идеја, које проистичу из словенског духа, из словенског правног осећања. Ово нарочито треба имати на уму с обзиром на то, што се словенска права, услед несрећних историјских прелома, нису континуелно развијала, већ се је стицајем прилика морало узети за нову полазну тачку право других народа. То ипак сваком поједином словенском законодавству узетом за себе смањује историјски ауторитет, и ако је несумњиво да ново словенско законодавство и правна наука стоје у првом реду у светском правном свету.

Ово њихово заједничко суделовање у раду на интернационалној унификацији кривичног законодавства ће у осталом бити од користи самом том интернационалном раду, јер ће својим ослањањем и на словенску идеју правде и уношењем словенског елемента творевине интернационалне кодификације само добити у својој дубини и пространости.

2. Радећи особено на унификацији свог кривичног права словенске државе ће доћи до законодавства савршенијег од свог данашњег и не чекајући општу унификацију кривичног

права. Заједнички законодавни рад ће несумњиво довести до технички и материјално бољих законских норми, јер кад се у заједничком раду укрсте и у сусрет дођу законска и теоријска схватања, различита по својим облицима, али са истом словенском основом, проистећи ће од туда, по самим природним психичким законима, нешто ново и савршеније.

3. Словенски народи су некад имали исто право обичајно, и то је оставило несумњиво трага у њиховом касније диференцираном правном развићу. И ако то заједничко језгро лежи у подсвести, оно постоји и дејствује при стварању њихових посебних правних култура. Али ће то што је у подсвести словенске правне душе несумњиво јаче доћи до изражаја, ако се диференцирана словенска права заједничким радом њихових правника почну да унифицирају. Тиме ће пак словенско законодавство постати више прикладно правном духу сваке поједине словенске државе и према томе дати савршенију заштиту њиховим добрима.

4. Заједнички рад народа у опште доприноси њиховом духовном зближењу, па ће несумњиво и заједница рада правника словенских држава водити њиховом све тешњем духовном а тиме и политичком зближењу и тако подизању њиховог утицаја на светском форуму. Овај политички моменат, политичка корисност рада на унифицирању права словенских држава, је од опште светског значаја у данашње време, јер ће тешња, духовна и политичка, правна заједница међу словенским државама бити само од користи при изградњи опште светске заједнице у кругу Друштва народа, стављајући овом у службу једну нову организовану снагу.

VI. Нормни метод унификације права словенских држава. — Непосредни рад на светској унификацији кривичног права почео је, као што је напоменуто, у кругу конференција за унификацију кривичног права. Пред сам почетак конференције у Варшави претресало се је од присутних питање о методу правне унификације. Мишљења су била подељена о правцу тога рада. Једни су били за рад у форми резолуција, за рад дакле више теоријског карактера, а то је гледиште нарочито заступао проф. Фери. По другом мишљењу, које смо ми нарочито заступали, треба радити у облику законодавном, тј. стварати кривичне норме. Теоријски рад је за конгресе, а сем тога рад у нормама јаче дејствује на унификацију, дајући овој један одређен, прецизан облик. Ово друго мишљење је претегло. Рад свих тих конференција кретао се је и креће се стриктно у том смислу. Исто тако треба поступити и при унификацији права словенских држава.

VII. Постепеност унификације кривичног права словенских држава. — При интернационалној унификацији није могуће приступити, с обзиром на данашњи интернационални

менталитет, непосредно изради једног потпуног међународног Кривичног законика. У томе се, као што смо на другом месту изнели,⁵⁾ има ићи постепено, у три етапе.

1) Прво се треба да изради *општи* међународни кривични устав, тј. пројекат једног законодавног акта, који ће садржавати опште принципе у њиховим општим цртама, остављајући сваком народу уређење појединости. Но има општих принципа, који могу и у појединостима ту бити одређени (н. пр. нужна одбрана и стање нужде, за разлику н. пр. од казни, мера безбедности и застарелости).

2) Затим се има прећи на израду *посебног* кривичног устава, тј. на унификацију основних принципа о разним групама кривичних дела, узимајући у обзир већ постојеће међународне конвенције о појединим кривичним делима (н. пр. конвенцију против прављења лажног новца).

3) Спајајући у целину оба горња законодавна акта, добија се цео кривични устав, кодекс општих норми општег и посебног дела кривичног права. На основу тога се временом може приступити редакцији потпуног кривичног законика, тј. кодекса, који ће садржавати и опште принципе и *појединости* општег и посебног дела. То би била трећа етапа унификације.

У том се правцу у ствари и креће рад горе поменутих Међународних конференција за унификацију кривичног законодавства.

У том се правцу мора од прилике да креће и рад унификације словенских држава.

Но овде с обзиром на мањи број учесника и на њихову већу духовну сродност етапе унификације мора да буде ширег обима и с мање размака времена једна од друге.

Рад на унификацији кривичног права словенских држава је по нама за сада од прилике следећи:

1. Прво се има почети с унификацијом одредаба националних кривичних законика о екстрадицији и израдом заједничке конвенције о екстрадицији. Као што је познато, *интернационална* унификација кривичног права је у ствари почела с унификацијом одредаба о екстрадицији. Но при овом интернационалном раду није се имала у виду унификација кривичног права као таквог, већ се је ишло само на то, да се из области репресије отклоне штетне последице, које проистичу из постојања више засебних државних територија.

Као што је познато, појавила се је већ од пре десетину година *интернационална* тенденција унификације одредаба о екстрадицији у облику једне опште конвенције, или бар у

⁵⁾ Est il désirable d'unifier les principes fondamentaux du droit criminel, dans quelle mesure et par quels moyens? Rapport présenté au Congrès pénal et pénitentiaire de Prague 1930.

облику више мултилатералних, на основу једне међународне тип-конвенције израђених конвенција.

Међународна организација *Intenational Law Association* је свој пројекат опште конвенције о екстрадицији претресла и дефинитивно редиговала на конференцији у Варшави 1928.⁶⁾ Међународна комисија за казнене заводе је пак од своје стране преко једног комитета израдила предпројекат типа-конвенције.⁷⁾

Била би с *интернационалног* гледишта од великог интереса и корисна израда *словенског* пројекта једне такве конвенције. У словенских народа било је зачетака уговора о екстрадицији још у средњем веку, у исто доба кад и код других.

Комисија словенских држава имала би да узме за основу како интернационалне конвенције и поменута два интернационална пројекта конвенције, тако особито и конвенције закључене од словенских држава са другима и њихове националне законске одредбе.

2. После овога би се могло приступити унификацији одредаба о појединим кривичним делима, која имају *интернационални* карактер, по месту извршења радње или наступања последице, по пасивним субјектима или по томе, што се често врше од међународних злочиначких организација, као н. пр. трговина женскињем и децом и фалсификовање новца и исправа).

3. Под 1 и 2 извршена словенска унификација би знатно већ зближила диференцирани правни менталитет словенски и тако би се створиле основе за даљу ширу унификацију. Та би шира унификација почела с постепеном унификацијом *општих* кривично-правних одредаба. Ту ће бити од користи већ извршене посебне унификације наведене под 2, пошто ће оне морати наравно привремено садржавати ове или оне за њих неопходне опште принципе, примењене на њихова кривична дела, н. пр. о покушају и саучешћу.

Рад на унификацији општих принципа би дакле био олакшан поменутим унификацијама из посебног дела. Али би он уједно био њихов коректив, одстрањујући из њих оно, што је при појединачном раду погрешно оцењено, као и несагласности међу њима у општим кривично-правним принципима.

Питање, с унификацијом којих *општих* принципа би се имало почети, нема а рјоги великог значаја. Могло би се н. пр. почети с унификацијом основа искључења противправности и виности или с одредбама о покушају и саучешћу.

⁶⁾ V. Report of the thirty - fifth Conference held at Warsaw, August 9—6, 1928, London, 1929.

⁷⁾ V. B. Recueil de documents en matière pénale et pénitentiaire (Bern) 1 (1931) 320 и сл.

Но пре преласка на израду *општих* принципа, имало би се наравно приступити утврђивању систематике пројекта словенског Кривичног законика. То ће бити потребно, не само да би се раду дао правац и научна и техничка основа, већ и због тога, да би се са више целисходности одабирали принципи, на којима ће се у овој или оној етапи вршити унификација.

Кад се све речено пређе, тј. изради *општи* део Кривичног законика словенских држава, онда би се имало прећи на израду норми о осталим *кривичним делима*, ван круга оних под 2 поменутих, остављајући ипак на страну, као и при универзалној унификацији, кривична дела, која су предмет специјалних кривичних закона разних држава и законе шире садржине (као што су разни административни закони с кривичним одредбама).

Напоредо би се могла вршити унификација *војног* кривичног права.

Унификација *кривичног поступка* би се такође требала да обавља постепено.

У сваком случају словенски унификаторни рад биће од великог словенског и интернационалног значаја и онда, ако би се само дошло до словенског пројекта — *типа* Кривичног законика, војног Кривичног законика, Кривичног судског поступка и војног Кривичног судског поступка. То би био словенски извор кривичног права, из кога би словенски и страни законодавци црпели поуку за свој рад.

VIII. Пројекат резолуције — жеље I. Конгреса правника словенских држава по питању унификације кривичног законодавства словенских држава.

На основу горе изложеног наш предлог за резолуцију Конгреса по питању потребе и разлога унификације кривичног права словенских држава је следећи:

Конгрес по питању потребе и разлога унификације кривичног права словенских држава изјављује знању:

1) Да у интересу усавршавања кривичног права словенских држава и његовог дубљег прилагођавања општем словенском правном духу, као и у интересу омогућења заједничке организоване словенске сарадње у интернационалној унификацији и у интересу словенског духовног зближавања, владе словенских држава у што скоријем времену приступе постепеној унификацији својих кривичних права;

2) Да се рад на унификацији отпочне израдом пројекта једне заједничке мултилатералне конвенције о екстрадицији;

3) Да се до оснивања словенског правног института рад на унификацији повери једном одбору, у који би ушла по два представника сваке словенске државе.

СУШТИНА И ФАКТОРИ АВТОКЕФАЛИЈЕ

I

Због измене политичке карте света после Великог рата особито важно и чак акутно значење добила су питања, која се тичу узајамних односа православних автокефалних цркава. У вези са политичким променама измениле су се границе православних цркава па и сам њихов број. Познато је да се чак измене политичке карте света понекад не сматрају као дефинитивне. Још мање стабилности имају измене карте разграничења црквених области. Православне цркве досада се још нису сложиле не само у погледу граница појединих цркава, него ни у погледу самог њиховог права на самостално постојање те сада осим православних цркава, чији међуцрквени положај не изазива никакве сумње, постоји готово исти број цркава, чији међуцрквени положај није јасан и одређен. Такве су цркве: бугарска, грузинска, пољска, албанска, естонска, латвијска, финска, синодална руска, синодална украинска. Док оне саме сматрају себе као автокефалне, докле остале цркве у решавању питања о њиховом достојанству поделиле су се на два табора и једне признају то њихово право, а друге га или сасвим негирају или признају у ограниченом облику — у облику аутономије. Нема сагласности ни у питању о јурисдикцији над неким аутономним црквама и сада постоји неколико цркава, на чију потчињеност имају претензију две автокефалне цркве — цариградска и руска (финска, естонска и руска епархија у 3. Европи), цариградска и српска (аутономне епархије у Чешкој и Прикарпатској Русији). Све то има врло неповољне последице за интерес православне цркве. Стална трења, а понекад и оштри сукоби између православних цркава због питања о автокефалији и аутономији изазивају велику саблазан за вернике и убијају престиж православља између других вероисповести и друштвених организација. „Без мира и једињења, каже 69 правило Картагенског сабора, немогуће је да се обезбеди спасење хришћана“ и „немоћне душе и невешти народ пропадају у светогрдном раздељењу“ (пр. 92).

Број автокефалних цркава у току времена мењао се. У време првог васељенског сабора, како пише Валсамон, све су цркве у римским провинцијама, којих је било близу стотине, биле автокефалне (тумач. на 2 пр. II васељенског сабора¹). Али су још пре тог сабора катедре неких градова од особитог политичког значења — Рим, Александрија, Антиохија потчиниле себи у црквеном погледу територију неколико грађанских провинција и I васељенски сабор је у своме 6 правилу не само санкционисао то потчињење, него и изнео права старешинства (presbeia) цркава, као руководно начело

¹) Ат. Синг. II, 173.

црквеног делења, због чега се почиње процес сјединења автокефалних митрополија у веће автокефалне заједнице. II васељенски сабор у 2 своме правилу одредио је границе за нове црквене заједнице, наиме границе грађанских дијецеза, на које је била подељена грчко-римска држава, почев од Константина Великог. Таквих дијецеза постојало је 14: Рим, Италија, Африка, Галија, Шпанија, Британија, Македонија, Илирик, Дакија, Египат, Исток или Сирија, Тракија, Азија, Понт. Али због историских прилика начело дијецезалног делења цркве у једним деловима државе сасвим није било остварено, у другим — имало је само кратковремено постојање. Тако кипарска црква сачувала је своју автокефалију на основу 8 правила III Васељенског сабора, услед свог географског положаја, а јерусалимска црква чак га успоставила на основу 7 пр. I вас. сабора и 36 правила VI вас. сабора због свог црквено-историског значаја, ма да су обе цркве улазиле у састав једне источне дијецезе са црквом антиохијском, а кипарска чак и у једну провинцију. Са друге стране, западна и источна престонице сјединиле су под својом влашћу по неколико дијецеза, тако да после халкидонског сабора само је једна и то александријска црква сачувала своје дијецезалне границе, а остале добиле су своје независне од државног делења границе и црква у грчко-римској држави била је подељена на шест автокефалних цркава — римску, цариградску, александријску, антиохијску, јерусалимску и кипарску, споменутих, на пр. у каталогу Епифанија цариградског почетком VI века²⁾. Јустинијан I додао је 535 г. у место старе дакијске црквене дијецезе нову автокефалну цркву Прве Јустинијане, али је она скоро поделила судбину других западних дијецеза и потчинила се римском епископу³⁾.

Осим ових автокефалних цркава у границама грчко-римске државе постојале су још три пограничне автокефалне цркве, које су часом губиле, часом обнављале своју независност. Тако још крајем III века никла је црква сироперсијска (селевкијска или ктезифонска), али у V веку она је остала несторијанска. Крајем IV века добила је автокефалију јерменска црква, али крајем VI века она је готово цела постала монофизитска. Око 556 г. прогласила се автокефалном грузинска или иверска црква, али скоро се потчинила цркви антиохијској и успоставила је своју автокефалију тек у XI веку и са прекидима сачувала ју је до почетка XIX века. У другој половини IX века никла је автокефална бугарска црква и са прекидима сачувала је ту автокефалију до краја XIV века. Око 1185 добила је автокефалију архијепископија охридска и са прекидима сачувала је њу до 1767. г. Око

²⁾ Migne, *Patrol. ser. gr.* 86, 1, 787—798.

³⁾ Каталог епохе патр. Фотија. Наштампан је у *Synodicon* Беверидона *annot.* 135, у изд. Кодина Куропалата од Гоара, стр. 337 и 365 и у *Атинској Синтагми* стр. 455—472.

1219 добила је ограничену автокефалију српска црква, претворила је њу 1346 г. у пуну и сачувала је (са прекидом 1456—1557 г.) до 1766 али, као у замену, у тој години добиле су автокефалију две нове цркве-карловачка и црногорска. Од 1461 г. добила је ограничену, а од 1689 пуну автокефалију руска црква. Од 1573 изјављује претензије на автокефалију црква синајска. 1852 г. постаје автокефалном црква јеладска и у званичном каталогу православних цркава од средине априла 1855 г., наштампаном у Атинској Синтагми (V 513—530), споменуте су следеће автокефалне цркве:

1) цариградска, 2) александријска, 3) антиохијска, 4) јерусалимска, 5) руска, 6) кипарска, 7) српска (карловачка), 8) синајска, 9) црногорска и 10) јеладска. После тога добиле су наслов автокефалних још четири цркве: 11) сибињска или херманштатска (1868 г.), 12) буковинско далматинска (1873 год.), 13) српска (српске кнежевине и затим краљевине 1878 г.), и 14) румунска (1885 г.). Осим тога добила је фактичку автокефалију бугарска црква (1872 г.).

После великог рата број автокефалних цркава много се изменио. Са једне стране неке су се цркве сјединиле у веће црквене организације. Тако автокефалне цркве — црква српске краљевине, карловачка и црногорска и неки делови цркава цариградске и буковинско-далматинске сјединиле су се 1920 г. у једну српску партијаршију. Исто тако цркве румунске краљевине, сибињска и остали део цркве буковинско далматинске ушле су у састав једне румунске цркве, која је 1925 г. добила титулу патријаршије. 1918 г. проглашена је патријаршијом и руска црква.

Са друге стране, изјавиле су претензије на автокефалију и неке нове цркве, које су се услед политичких промена оделиле од цркава руске и цариградске, ма да те њихове претензије досада још нису добиле опште признање. Тако од руске цркве су се оделиле цркве: грузинска, пољска, финска, естонска и латвијска, а од цариградске цркве — црква албанска.

На тај начин сада можемо да поделимо све самосталне цркве I) на цркве, чија автокефалија не изазива никакве сумње, као што су: 1) цариградска, 2) александријска, 3) антиохијска, 4) јерусалимска, 5) руска, 6) српска, 7) румунска, 8) кипарска, 9) јеладска, и II) на цркве, чији међуцрквени положај није још потпуно одређен: 10) грузинска, 11) пољска, 12) естонска, 13) финска, 14) латвијска, 15) бугарска, 16) албанска и 17) синајска.

Већ ово набрајање доказује, како је сада замршено питање о автокефалији, када имамо готово исти број цркава са сумњивом автокефалијом, као и број цркава са автокефалијом неоспорном.

Један од узрока таквог жалосног стања ствари јесте та околност, што је ово основно питање православног цркве-

ног права до сада мало било разрађено у православној канонској књижевности, може бити делом због тога, што оно не постоји ни за римо-католичке,⁴⁾ ни за протестантске канонисте, тако да овде православни канонисти нису могли да се користе, као обично, радовима својих неправославних колега. По томе питању, осим неколико страна па чак и редова у системима православног црквеног права и у специалним расправама о појединим православним црквама, дуго времена имали смо само неколико малих брошура и чланака⁵⁾. Тек у последње време јавило се у Пољској неколико доста опширних радова о автокефалији,⁶⁾ али на жалост сви су ови радови написани *ad hoc*, у циљу правдања автокефалије пољске цркве и немају научне објективности.

Овај наш рад тежи да попуни ту велику празнину у православној канонској књижевности. У првом делу нашег рада ми ћемо прегледати питања о догматским основима автокефалије, о самом термину „автокефалија“, о суштини, носиоцу и органима автокефалне власти и напослетку о факторима автокефалије, а у другом проучићемо питање о условима автокефалије.

Православна црква, за разлику од цркве римо-католичке, дели се на неколико самосталних, независних цркава, које се називају автокефалне цркве (*ekklesiai autokefaloi*). Такво делење православне цркве има за себе основ у њеном догматском учењу, према коме црква, која се налази на земљи, није

4) У католичкој књижевности нама су познати следећи чланци о автокефалији:

а) *M. Jugie*, Nationalisme et phyletisme dans l'Eglise greco-russe, »Echos d'Orient«, т. XXIV, 1925, р. 326—240.

б) *Idem*, Theologia dogmatica christianorum orientalium, 1931, Parisiis.

в) *Janin*, Relations entre les Eglises orthodoxes, »Echos d'Orient«, 1926 NN 142 и 143, р. 185—200, 320—327.

5) Нама су познати: а) *N. Farmakides* O Synodikos tomos e peri tes alerheias, Атина, 1852.

б) *Никодим Милаш*, Каноничко начело православне цркве при разређењу црквених области, Задар, 1884.

в) *Д-р Емилиан Радић*, Начело православног црквеног јединства, Панчево, 1900. г) *Prof. Dr. D. Kyriakos*, Das System der autokephalen selbständigen orthodoxen Kirchen, »Revue Internat. de Theologie«, 1902, No 37, р. 99-115; No 38, р. 213—286

г) *Д-р Ч. Мишровић*, Автокефалност и принцип јединства цркве, »Архив за правне и друштвене науке«, 1921. е) *Trempele*, Oi poroi kai paragonis tes anakeryxeos ton autokephalon »Ekklesia« 1932, 210, 218, 247 264, 278.

6) Проф. М. Зызыкинъ, Автокефалия и принципы ея примѣненія »Воскресное Чтене« 1931, N 25—28, 40, 42—46, 48—51; тај чланак изашао је у пољском преводу као посебна књига под насловом *Michal Zyzykin, Autokefalia i zasady jej zastosowania, Warszawa, 1932*;

б) Проф. О. Лотоцький, Церковно-правни основи автокефалиі, »Flpis«, кн. V, 1931, стр. 58—71.

в) Исти, *Autokefalja. Zasady autokefalji, Warszawa, 1932*, стр. 218.

г) *D-r Jerzy Stefan Langrod*, docent univ. Jagellon. O autokefalji prawoslawnej w Polsce, Warszawa, 1932, стр. 170.

потпуно самостално, завршено тело, него је само један део цркве, док други и важнији налази се на небу, где постоји једини прави субјект црквене власти Исус Христос и сви свети чланови цркве. Због тога земаљско делење цркве не стоји у противречности са њезиним јединством⁷⁾. Слично томе, као што се сви радиуси круга сједињују у његовом центруму, тако и поједине автокефалне цркве сједињују се у једној Глави цркве Исусу Христу. Са тог гледишта, док је римокатоличка црква слична апсолутној монархији, православна црква личи на савезну федеративну државу (Bundesstaat), у којој су све државе, које улазе у састав једне сложене државе, потчињене једној заједничкој власти, при чему у цркви та власт има надземаљски небески карактер. И тај карактер не само са религијског, него и са чисто правничког гледишта ниуколико не лишава ту заједничку власт њене реалности, у колико у праву има реално значење воља умрлих лица и правне фикције.

Једини Субјект црквене власти Исус Христос, коме „се даде свака власт на небу и на земљи“ (Мат. 28, 18, ср. Јов. 18, 36), на земљи предаје ту своју власт самој цркви. Али црква постоји само тамо, где љубав ствара вишелично јединство људи, слично јединству троичног у лицима Бога. Због тога власт у цркви не припада једном лицу, него припада апостолима, сједињеним узајамном љубави (Јов. 15, 11, 17; 17, 21—26). И апостоли су предали ту власт не једном лицу, него свима својим пријемницима — епископима заједно, те 34 апостолско правило каже, да се црква управља „једнодушнушћу епископа“. „Правило жели, да епископи буду једнодушни, везани савезом љубави“ каже Зонара у тумачењу овог правила⁸⁾.

Али „пошто заједничко вршење власти свагда и свуда није могућно, апостоли су деловали саборно само у питањима, која су се тичала целе цркве. Међутим у оним местима, где су они оснивали нове цркве, деловали су самостално и сваки за себе, чувајући само јединство духа, а управу тих цркава предали су својим пријемницима, који су опет онако деловали, као и апостоли. Овим су апостоли сами показали, да као што се васељенска црква има управљати скупом јерараха свих цркава, да тако и свака обласна црква, која је правилно основана, може законито имати своју јерархију и своју посебну управу“⁹⁾.

На тај начин автокефалне цркве постојале су још у апостолско доба, али сами термин „автокефални“ јавио се у црквеном језику касније. Тада за означавање автокефалне

⁷⁾ „Све цркве Божје сматрају се као једно тело“, пише Валсамон у своме тумачењу 1 правила цариградског сабора 879 г. (Ат. Синт. II, 707).

⁸⁾ Ат. Синт. II, 46.

⁹⁾ Н. Милаш, Православно-црквено право, изд. 2 и 3, стр. 320.

цркве употребљавали су само реч „црква“ са додатком речи, која је говорила о њеном географском положају. У томе смислу налазимо ту реч већ у самом Новом Завету на пр. „Црква Јерусалимска“ (Дела Ап. 8, 1; 8, 11, 22); „Црква Ефеска“ (Апок. 2, 1); „Црква Смирнска“ (Апок. 2, 8 и др.); „Црква, која је у Коринту“ (Кор. 1, 2; 2 Кор. 1, 1); „Црква Солунска“ (Сол. 2 Сол. 1, 1) и др.

Исту употребу речи налазимо и код мужава апостолских, на пр. Климент Римски пише посланицу Коринтској цркви или тачније „која peregrinatur у Коринту“, Игнатије Богоносац пише посланицу цркви, која се налази у Филипима итд. У истом смислу налазимо ту реч и код писца II—IV века, на пр. код Иринеја Лионског (MG 7, 897¹⁰) о Јерусалимској цркви, код Тертулиана (MG 2, 79 A), код Кипријана Картагенског (Epistola, 27 1 MG 4, 305) и др. Напоследку налазимо ту реч у овом смислу у канонима. На пр. кад II Васељенски сабор у своје 2 правилу каже: „Епископи да не простиру своју власт преко дијецезе на туђе цркве, те да не сливају мржњу цркава,“ јасно је, да он разуме овде самосталне, независне тј. автокефалне цркве сваке дијецезе, неке од којих он даље изречно спомиње (александријску, антиохијску, азијску, понтијску, тракијску).

Међутим кад Нови Завет, апостолски мужеви и стари хришћански писци говоре о целој цркви, они обично додају речи „црква“ неку квалификацију, на пр. „црква Господа и Бога“ (Дела Ап. 20, 28), „Црква Бога“ (I Тим. 3, 15; Иринеј, MG 7, 682 A; 1228 A) Martyrium Policarpi, MG 5, 1036 A и др. „католичка црква“ (Игнатије Бог. MG 5, 700 A; 713 B, Посланица к Диогнету, MG 2, 1184 B; Јустин Муч., Посл. Трифону, MG 6, 63 Егезип, MG 5, 1320 A) и чак „једно тело цркве“ (Игнатије, Смирн. I, 1, 2, MG 5, 842).

Термин „автокефална црква“ налазимо тек почетком V века. Реч »autokefalos« грчка је и означаје организацију, која сама (»autos«) има своју главу“ (kefalé), т. ј. вишу самосталну како споља, тако и унутра, независну од ма какве друге земаљске власти или, говорећи модерним правним језиком, суверену власт (Summa potestas). У грчком језику хришћанског доба тај термин означаје како државну, тако и црквену сувереност. На пр. у смислу политичке суверености ми налазимо тај термин код Константина Порфирородног († 959, Ed. Bonnæ, p. 128, 16) код пријемника Теофана (Ed. Bonnæ, p. 84). У смислу црквене суверености или, како тачније каже картагенски сабор (пр. 18) „пуноће овлашћења“ (plères e authentia) ту реч налазимо, на пр. код Теодора Чтеца († 525, MG 86, 183¹¹) код Епифанија Сариградског († 535, MG

¹⁰) Migne, Patrologiæ cursus completus, series graeca. И даље ми ћемо означавати грчку серију патрологије Миња словима MG, латинску — словима ML.

¹¹) Латински текст преводи овде реч („автокефална“ (митрополија) речима: »libera ac sui iuris«.

86, 1, 789 В), који подвлачи разлику између потчињених епископија (episkopop ерешоменоп, МГ. 86, 1, 792 В), и независних архиепископа,¹²⁾ код Теофилакта Бугарског († 1107, МГ, 123, Epist. 27), код Тодора Валсамона (Ат. Синтагма, II 171—172) и др.

Ако ми сада од термина пређемо на сами појам автокефалије, видећемо да тај појам није јасан за православне канонисте. Узалуд бисмо тражили у канонским радовима тачну дефиницију тог најважнијег за православно црквено право појма, наћи ћемо само историјске податке о појединим автокефалним црквама. Због нејасног разумевања тог појма у канонској књижевности чак и у званичним издањима нема сагласности ни у томе питању, у чему се на име састоји разлика између црквене автокефалије и аутономије, а због тога нема сагласности ни у томе, које су православне цркве автокефалне и које су аутономне. И то видимо не само у погледу нових цркава, које се још нису потпуно стабилизирале, него и у погледу цркава, које постоје већ одавна. На пр. званични списак автокефалних цркава у атинској Синтагми (V. 503—530) укључује у тај број цркву синајску, док чувени румунски црквени историчар Евсевије Поповић не признаје јој то својство¹³⁾. Еп. Никодим Милаш и готово сви православни канонисти сматрају сибињску цркву, која је сада изгубила посебно постојање, као автокефалну, док руски каталог автокефалних цркава 1876 г.¹⁴⁾ не спомиње ове цркве у броју автокефалних, не признаје то ни Е. Поповић, који у исто време не сматра автокефалном ни буковинско-далматинску цркву¹⁵⁾, која обично има такву квалификацију. А Е. Радић назива автокефално чак православно општину у Тријесту¹⁶⁾, и у исто време оспорава саму законитост постојања автокефалних цркава, тврдећи, да канони „уопште не познају никакво автокефалисање“ и да „су такозване“ автокефалије „неканонске, неправославне, нецрквене појаве“.¹⁷⁾

Међутим нема сумње да је појам автокефалије потпуно канонски, али православни канонисти нису могли да разјасне његов прави смисао. *Автокефална је црква таква, која не добија своју власт од друге цркве, него од самог Основаоца цркве Исуса Христа преко хиротоније свог поглавице и осталих својих епископа од својих епископа.*

Видели смо већ да је једини субјект црквене власти Исус Христос предао своју власт апостолима, који су ту власт предали својим пријемницима — епископима, а они

¹²⁾ Латински текст преводи овде реч „автокефални“ речју »independens«.

¹³⁾ Опћа Црквена Историја, Сремски Карловци, 1912, II, 655—656.

¹⁴⁾ „Христјанское Чтеније“, 1868, I, 702—727.

¹⁵⁾ Оп. cit., 551—552.

¹⁶⁾ Начело црквеног јединства, стр. 14.

¹⁷⁾ Оп. cit., стр. 8 и 14.

другим епископима итд. до садашњег доба. Та предаја власти врши се путем хиротоније. На тај начин хиротонија епископа јавља се као једини извор сваке црквене власти и потпуно је у праву проф. Ст. Цанков, кад каже да у православној цркви, за разлику од цркве римо-католичке, не постоји *missio salonica*, као самостални од хиротоније извор власти¹⁸⁾.

Као што крштење има значење слично рођењу у грађанском праву, тј. служи извором правне способности у цркви, хиротонија има значење слично рођењу у владарској породици у земљи са наследном монархијом и епископско пријемство је *sui generis* династија (најстарија у садашњем свету), један непрекидни ланац власти, чији је први беочуг власт апостолска и чак самог Исуса Христа. То још не значи да свака автокефална црква има сама по себи толико дугачак ланац, јер нису све автокефалне цркве — цркве апостолске, али и оне автокефалне цркве, које су никле касније, добиле су на канонски начин своје постојање од неке апостолске цркве — мајке и на тај су начин преко ње везане и са апостолима.

Дакле автокефална је та црква, која има своју самосталну епископску династију, тј. свој самостални извор власти. Наиме такву дефиницију даје автокефалној цркви велики канонист XII века Тодор Валсамон у своме тумачењу 2 правила II Васељенског сабора. „Скрени пажњу, саветује он, да су према овоме правилу сви митрополити провинција (*eparchion*) били автокефални и да су били хиротонисани од својих сабора“¹⁹⁾. На жалост већина канониста нису скренули пажњу на ту Валсамонову дефиницију.

Када III Васељенски сабор у своме 8 правилу штити автокефалију Кипарске цркве, која потиче од апостола, он не спомиње никакав други знак автокефалије, осим једног — хиротоније кипарских епископа од својих епископа и томе знаку даје најважније значење.

„Нека предстојници светих цркава кипарских имају потпуну и неоспорну власт, каже сабор, сходно правилима светих отаца и староме обичају, сами по себи постављати најпoboжније епископе. А ово исто нека важи и за друге дијецезе и за све митрополије (варијант — цркве) да нико од најбогољубазнијих епископа не узимље другу митрополију, која није била одавна и од самог почетка под његовом или његових предшаственика руком... да се не вређају правила отаца, да се под изликом свештене службе не поткрађује гордост светске власти, и да нерасудно не изгубимо по малу ону слободу, коју нам је даровао својом крвљу Господ наш Исус Христос, ослободилац свију људи... Ради свога обезбеђења пак сваки митрополит има право узети препис овога, што је закључено. А ако ко предложи какву установу, која војује против овога, што је одређено, сав свети и васељенски сабор наређује, да таква установа без сваке ваљаности буде“.

¹⁸⁾ Die Verfassung der Bulg. orth. Kirche, Zürich, 1918, S. 102.

¹⁹⁾ Ат. Синт. II, 171.

Са таквом одлучношћу и на најсвечанији начин штите оци III Васељенског сабора најбитније право сваке автокефалне цркве, да сама хиротонише своје епископе.

Са друге стране, када 28 халкидонско правило лишава у корист цариградског архијепскопа три дијецезе њихове автокефалије, оно не помиње никакво друго смањење њихових права, осим једног — хиротоније митрополита ових дијецеза од цариградске цркве, јер у томе ограничењу налази се извор свију других.

Трулски сабор у 39 своје правилу потврђује автокефалију кипарске цркве, ма да се је услед навале Сарацена кипарска црква преселила у границе Цариградске патријаршије, и опет као главни знак њене независности указује, да предстојника Кипарске цркве „имају хиротонисати његови епископи“ и да он мора хиротонисати не само своје епископе, него и епископа кизичкога, који је раније био потчињен архијепскопу цариградском, а сада је прешао под јурисдикцију архијепскопа кипарског, коме је била додељена та територија. „Нису потчињени никаком патријарху цркве бугарска... кипарска... и иверска, јер архијереји ових цркава обично добију хиротонију од својих епископа,“ пише Матија Властар²⁰⁾.

На тај начин хиротонија од својих епископа — то је основно језгро сваке автокефалије, и автокефалија постоји само тамо, где постоји ово језгро, а где нема тог језгра, нема ни автокефалије.

У световном праву државна сувереност не може да се дели по својој суштини, али може да се дели по својој компетенцији, због чега међународно право зна државе са ограниченом сувереношћу, полусуверене, трибутарне, васалне, које се налазе под протекторатом или под мандатом. Слично томе може бити ограничена и црквена сувереност — автокефалија, и при томе ограничена како у унутрашњем, тако и у спољашњем погледу, на пр. поглавар неке автокефалне цркве може бити обавезан да спомиње име другог поглавара на богослужењу, да узима од њега св. миро, да му плати неке порезе, да одржава преко њега односе са другим автокефалним црквама у неким питањима, да му дозволи примењивати у својој области право ставролигије итд., али он не престаје због тога бити автокефалан, док га рукополажу епископи његове цркве. Чак право мешања једне цркве у избор поглавара друге цркве у форми *Veto* или *Placet* или на који други начин не лишава исту автокефалности, јер се не јавља избор као извор црквене власти, него хиротонија те о свим таквим црквама можемо казати, да оне не-

²⁰⁾ Синтагма, Е. 11, Аг. Синт. VI, 258.

мају пуне²¹⁾ автокефалије, али не можемо казати, да оне нису автокефалне. Међутим чак апсолутна независност једне цркве у својој унутрашњој управи и у својим односима са другим црквама, какву су имале на пр. цркве Црне Горе и синајска, не даје им права на наслов автокефалних, него само аутономних.

Како у целој цркви, тако и у автокефалној као носилац више суверене власти сматра се њен епископат, који је преко апостолског прејемства везан са самим субјектом црквене власти Исусом Христом, од кога он добија благодат Св. Духа.

Такво наине учење и излаже картагенски сабор у својој канонској посланици папи Целестину. „Никејски сабор достојно и праведно заповедио је, пише сабор, да ма какви се послови истакли, морају бити сви исцрпљени у својим дотичним местима, јер оци признаше да ни у једној области неће бити ускраћена благодат Духа Светога, кроз коју свештеници Христови и разборито виде правду и тврдо је чувају“... А пошто сваки месни епископат има власт, као представник епископата васељенског, картагенски оци додају: „А особито кад је свакому допуштено, у случају, ако је незадовољен одлуком месних судија, обратити се саборима своје провинције или пак васељенском сабору“ (Ат. Синт. IV, 620). Исто тако и посланица антиохијског сабора каже, да је сабор сазвао Бог²²⁾, тј. да сабор има независну од ма које земаљске власти суверену власт.

Пошто је главни разлог, због којег је црквена власт подељена између група епископа на дотичним територијама, могућност одржавања веза или општења међу њима, а обични и најбољи начин одржавања веза то је скуп, сабор епископа, као носилац автокефалне власти сматра се сабор епископа дотичне автокефалне цркве. Али то није тачно. Сабор автокефалне цркве није носилац власти автокефалне цркве, него је тај носилац сам епископат те цркве. Сабор епископа има привремени, периодички карактер, док автокефална власт има стални карактер и постоји и тада, када сабор није на окупу. Сабор није носилац автокефалне власти, него само њен најсавршенији орган, који даје највећу гаранцију, да изражава праву вољу самог носиоца власти. Ипак постоје случајеви, кад се канонска норма не задовољава чак ни том гаранцијом, него тражи изјаву воље и од тих епископа, који нису присутни на сабору, на пр. за избор новог епископа (I Вас. 4; VII Вас. 3; Антиох. 19), јер, како каже Властар, то је најважнији посао («е κορονис») црквене

²¹⁾ Појам непуне автокефалије, на пр., у посланици патријарха цариградског Калиста од децембра 1355 г., где он каже, да трновски патријарх нема пуне (ολοκληρον) автокефалије Miclosich und Muller, Acta patr. Const., Vindobonae, 1860. I. 438).

²²⁾ Ат. Синт. III, 122.

управе²³). Али осим таквог органа постоје и други органи автокефалне власти. Потреба у таквим органима изазвана је тиме, што сабори не могу да увек буду на окупу, јер у таквом случају епархије би стално биле без својих поглавара. Стара црква, осим сабора свих епископа (*panton ton episkoron*) дотичне цркве (VI Вас. 8; VII Вас. 6; Лаод. 40) знала је само један орган автокефалне власти — првог епископа дотичне цркве (Апост. 34 и др.), који је касније добио различите титуле — митрополита, екзарха, патријарха и др. и који се јавља као једини орган автокефалне цркве, кад епископски сабор није на окупу.

Али касније, кад су се јавиле автокефалне цркве са великом територијом, услед практичних разлога и пре свега саобраћајних тешкоћа, јавили су се и други органи автокефалне власти — периодички, а затим и стални сабори не свих, него само неких епископа автокефалне цркве или изабраних од месних скупова епископа или поглавица месних делова автокефалне цркве — митрополита²⁴). Канони знају само привремене, периодичке саборе таквих епископских заступника и не знају никакве сталне епископске саборе или, по новој терминологији, синоде. О периодичким саборима говори, на пр. картагенски сабор. „Сходно никејским наредбама, гласи 18 правило картагенског сабора, мора ради црквених питања... сазивати сабор, на који сви епископи, који прве катедре у митрополијама запремају, морају слати са својих сабора два епископа заступника, како би се у сабраном на такав начин збору могла показати сва пуноћа власти“. Исто тако и 127 (141—142) правило тог сабора каже: „да за црквено-судске послове свака митрополија шаље на сабор по три или чак само по једног (трипољска) заступника“, да се за дуго не задржавају сви епископи, који су се на сабор сакупили“.

Напослетку III Васељенски сабор у 1 своме правилу спомиње о учешћу у сабору једне митрополије осим месних епископа митрополита суседних провинција.

Касније јавили су се *via facti* и стални, перманентни сабори епископских заменика или т. зв. синоди. Први пут они су се јавили у највећој патријаршији на истоку, Цариградској, у облику тако званог »e synodos endymousa«, који је био састављен већином од епископа суседних са Цариградом и епископа, који су долазили у Цариград по својим пословима. Сада стални синоди постоје код већине православних автокефалних цркава, због чега први епископи ових цркава у међусаборно време не јављају се самосталним органима

²³) Е, 11, Ат. Синт. VI, 254; види такође тумачење Валсамоново на 6 сардијско правило (Ат. Синт. III, 352—353).

²⁴) Карт. саб. прав. 18 (24—26), Ат. Синт. III, 246.

автокефалне власти у већини послова, него као председници тих синода.

Али, како сабори не свих епископа, него само епископа заступника, тако и стални синоди и први епископи автокефалних цркава су само привремени заступници сабора, као органа автокефалне власти, другим речима само су секундарни органи једног примарног органа-сабора, слично томе, као што су викарни епископи-органи епархијског епископа.

Ако устројство неких автокефалних цркава не би одговарало овој канонској норми, та околност ни у колико не би лишавала ту норму њене обавезне силе и сва та отступања не би могла да служе као прецеденти, јер, како каже Валсамон у тумачењу 18 сардикијског правила, „што је противно канонима, не може да се наводи као пример“ (Ат. Синт. III, 279). И Валсамон то каже, не као своје лично мишљење, него као стару, признату аксиому.

Проучили смо до сада питања о догматском основу за постојање автокефалних цркава, о термину и појму автокефалије, о носиоцу и органима автокефалне власти, а сада да пређемо на питање о самом *постанку* автокефалних цркава.

*

Питање о постанку автокефалних цркава морамо да поделимо на два више специјална питања — о правном чиниоцу или фактору тог постанка и о његовим унутрашњим и спољашним условима. Не треба да мешамо та два различита питања, како то чини на пр. проф. Зизикин у своме гореспоменутом чланку, јер та погрешка вуче за собом неправилне погледе на автокефалију и неканонске практичке закључке. Док фактор ствара автокефалију, услови само дају могућност за канонско правилно и практички целисходно деловање тог фактора.

Фактор автокефалије, тј. та воља, која ствара автокефалију, мора да сам има суверену власт у цркви. Правна аксиома — *nemo alteri plus iuris dare potest, quam ipse habet* постоји и у црквеном праву. . . Она има за себе основу у самом Св. Писму — у речима Основатеља Цркве: „Нема ученика над учитеља својега, ни слуге над господара својега“ (Мат. 10, 24; Лук. 6, 40; Јов. 13, 16; 15, 20). Исто налазимо и у канонским споменицима. „Како може дати другоме, што нема сам“, каже Номоканон уз велики требник²⁵⁾. Исто питање понавља и поглавица Руске цркве митрополит Киријан (1376—1406) у својој посланици²⁶⁾.

Као носиоци суверене власти у цркви сматрају се: 1) сами апостоли, 2) епископат васељенске цркве и 3) еписко-

²⁵⁾ А. П. Павловъ, Номоканонъ при Большом требникѣ, Москва, 1897, прав. 82-а, стр. 211.

²⁶⁾ Руская Историческая Библиотека, томъ VI, стр. 257.

пат сваке автокефалне цркве. И историја нам сведочи, да су на име ова три фактора створила све автокефалне цркве, које су постојале у старо доба и које постоје сада на канонском основу.

1) О оснивању автокефалних цркава од самих апостола већ смо говорили, кад смо говорили о терминима за означавање автокефалности²⁷). О томе говоре и Јерусалимски сабор 1672 год.²⁸) и симболичке књиге православне цркве²⁹). Неке од самих апостола основане цркве сачувале су своју автокефалност до сада, на пр. Антиохијска, Кипарска³⁰), Јерусалимска, која је ту автокефалију привремено губила. Постојала је чак теорија, да право на автокефалију имају само цркве основане од апостола, због чега су и оне цркве, које у ствари нису биле основане од апостола, имале претензију на апостолско порекло, на пр. Крмчија тврди да су како Цариградска, тако и Руска црква основане од ап. Андреја³¹). Али је та теорија погрешна, јер апостоли нису поделили земљу на одређен број автокефалних цркава, и црквена историја сведочи да су у ствари автокефалне цркве стварали и други фактори — воља целог епископата и воља епископата других автокефалних цркава. Ипак у основи теорије лежи једна правилна мисао, да су на крају крајева све автокефалне цркве гране автокефалних цркава, које су оснивали апостоли и у томе смислу све су автокефалне цркве апостолске.

2) Пошто су апостоли пуноћу своје власти над целом црквом предали целом епископату, право оснивања нових

²⁷) У Апостолским Уставима следеће цркве називају се апостолске: Јерусалим, Кесарија палестинска, Антиохија, Александрија, Рим (на шестом месту), Ефес, Смирна, Пергам, Филадельфија, Крит, Атина, Триполис финијски, Лаодијева фригијска, Колоси, Верија Македонска, цркве у Галатији, Асији и Јегини (VII, 468 MG. 2047—1056: Pitra, I, 378) Види такође П. Гидуляновъ, Митрополиты въ первые три вѣка христіанства, Москва, 1905, стр. 1—6.

²⁸) Oros 10.

²⁹) Посланица источних патријараха, чл. 10; Православное Исповеданіе I, 85.

³⁰) Већ Теодор Чтец објашњава њезину автокефалију пореклом ап. Варнаве, MG. 86, I, 183.

³¹) Крмчија, изд. 1816 г. лист 5:0 увѣрени и крещени Русији..... Gedeon, Patr. Pınakes, 1884, стр. 89. Антиохиска црква оспоравала је право на автокефалију грузинске цркве тим разлогом, што „нико од апостола није био у Грузији“, док су грузини доказивали то право своје цркве легендом о доласку у Грузију апостола Андреја. В. Журнал и протокол предсборнаго Присутствія, III, 2, 134. О ап. Андреју в. Rich. Lipsius, Die Aprociphen Apostolgeschichten und Apostellegenden, Braunschweig 1883, I, 607—608. Интересантна је такође теорија триархије папе Григорија Великог, да је црква *Jure Divino* подељена на три патриархата — римски, александријски и антиохијски, пошто су ове три катедре основане од апостола Петра (ML, 77899). Исто тако Папе Лав Велики (ер. 104, 3) и Николај оспоравали су права цариградског патријарха тиме, што цариградска црква није апостолског порекла.

црква припада после апостола пре свега целом епископату и тај носилац врховне црквене власти понекад се користио тим својим правом преко васељенских сабора, као својег органа. На такав се начин јавила автокефалија цариградске цркве, која је раније била потчињена тракијској дијецези (IV, Вас. пр. 28) и цркве јерусалимске, која је раније била потчињена цркви Кесарије Палестинске (на IV Вас. сабору и VI Вас. саб. пр. 36). Што се тиче Кипарске цркве, њена автокефалија није била створена на сабору, него само потврђена и заштићена од претензија других цркава — Антиохијске (III Вас. пр. 8) и Цариградске (VI Вас. пр. 39).

И уопште не можемо видети у Васељенском сабору редовни и још мање искључиви орган за проглашење автокефалије. Не можемо већ због месног карактера самог питања. Васељенски су сабори надлежни за одређивање општих норма автокефалије, а не за решавање питања о автокефалији једне или друге цркве. За решавање месних питања васељенски епископат има своје месне органе у облику епископата појединих автокефалних цркава. Због тога су васељенски сабори решавали питања о автокефалији појединих цркава само случајно, узгред и при томе увек су узимали у обзир вољу епископата дотичне цркве те у суштини они нису стварали нову автокефалију, него су само санкционисали стање, створено вољом надлежних месних цркава. Тако је IV васељенски сабор сјединио три источне дијецезе у једну цариградску патријаршију због тога, што су те три дијецезе фактички већ биле потчињене Цариграду и што су поглавице тих дијецеза пристали и на правно сједињење. Исти сабор успоставио је автокефалију јерусалимске цркве од цркве Кесарије палестинске због тога, што је фактички јерусалимска патријаршија већ имала у то време автокефалију.

У исто време неколико автокефалних цркава никле су баш у доба васељенских сабора ван сваке везе са тим саборима и нико није тражио чак ни то да ти сабори санкционишу нове автокефалије. Такве су автокефалне цркве — јерменска (од 374 год.)³²). Прве Јустинијане (од 535), грузинска или иверска (од 565).

3) Док је проглашење автокефалије од васељенских сабора само редак изузетак, обични и редовни фактор оснивања автокефалних цркава јесте воља епископата већ постојећих автокефалних цркава, које или се сједињују у неку нову, већу цркву или се деле на нове цркве. Сједињење неколико автокефалних цркава вољом епископата ових цркава — то је обична појава у првим вековима црквене историје. Док у време првог васељенског сабора све су цркве у про-

³²) Види *Geltzer y Realencyklopädie für prot. Theol. und Kirche*, 3 Aufl. II, 76: ср. Проф. И. Е. Троицки, Изложение вѣры церкви армянской. Спб. 1875: А. Аннинскій, Исторія армянской церкви, Кишиневъ, 1900, стр. 29—31.

винцијама (близу 100) или митрополије биле автокефалне, већ у време другог васељенског сабора већина митрополија сјединиле су се у велике црквене јединице — у екзархате паралелно са грађанским дијецезама, што је санкционисао сабор у 2 своје правилу, а у време IV васељенског сабора и неки екзархати били су потчињени цариградском архијепископу, тако да је и тај сабор у суштини само санкционисао већ постојеће стање. Као најновији примери постанка нових автокефалних цркава вољом епископата неких автокефалних цркава јавља се постанак 1920 г. Српске патријаршије вољом епископата четири автокефалних цркава — цркве Српске Краљевине, карловачке, црногорске и буковинско-далматинске и такође постанак исте године румунске цркве, проглашене 1925 г. за патријаршију, вољом епископата цркава румунске краљевине, сибирске и буковинско-далматинске.

Исто тако и делење једне автокефалне цркве на две или неколико автокефалних цркава врши се обично вољом епископата дотичне цркве преко сабора овог епископата. На пример одлуком сабора (или синода) епископа цариградске цркве постале су автокефалне цркве: бугарска (932 и 1234), српска (1218 и 1879), руска (1589), јеладска (1850), румунска (1885); вољом сабора цркве антиохијске добила је автокефалију црква грузинска. Исто тако и руски патријарх Тихон писао је финској (11-II-1921) и пољској (23-V-1924) цркви, да он није надлежан за проглашење автокефалије ових цркава и да то спада у компетенцију сабора руске цркве.

Ипак то тражење у колико се оно тиче органа епископата нема апсолутног карактера. Видели смо већ, да сабор автокефалне цркве није носилац, него само орган автокефалне власти, док је једини носилац те власти цео епископат дотичне цркве. Сабор је надлежан за проглашење автокефалије само као најбољи орган за изражавање воље епископата. Али када постоје непобедиве сметње за скупљање сабора, воља епископата може бити изражена и на други начин. На пр. синод дотичне цркве може дознати његову вољу путем грамата... Слично томе за избор епископа надлежан је орган сабор дотичне цркве, али, каже I васељенски сабор (пр. 4; ср. VII, 3; Антиох. 19) „ако је то мучно или због какве хитне потребе, или због даљине пута, нека се барем три на једно место сакупе, а одсутни нека такођер свој глас даду, пристајући кроз грамате и тада нека се обави рукоположење“.

Осим правилног учења да је једини фактор автокефалије — воља надлежне автокефалне цркве-мајке постоји и још неколико теорија о факторима автокефалије, али о садржини и погрешкама тих теорија говорићемо у специјалном чланку.

НАЧЕЛО ПРАВНЕ ЈЕДНАКОСТИ ДРЖАВА У МЕЂУНАРОДНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ *)

Увод. — Морамо да пођемо у овој теми од једне негативне констатације. Морамо да утврдимо да у *природи нема једнакости*. Природа је створила људе неједнаким. И не само људе. Ако се осврнемо око себе, ми видимо да су сва жива бића, сви предмети, све што нас окружава и што постоји, неједнако и по форми, и по суштини, и по улози коју игра у животу и природи. Ни два ока у глави нису једнака ни по својој боји, ни по својој величини, ни по својој осетљивости. Овај природан закон *фактичне*, стварне неједнакости тако је општи, да се може с правом рећи да је једнакост један анти-природан појам, да она у природи ни где не постоји, да природа не зна за једнакост. Све теорије које тврде противно, лажне су. Једнакост је једна обмана, која пак код човека наилази на велику готовост да у њу поверује. Људи се радо заносе том илузијом, том идејом о једнакости.

Од куда код човека та тежња за једним противприродним стањем, као за неким недостижним идеалом? Баш због тога што у природи влада општи закон неједнакости, баш због тога човек тежи ка противноме, ка једнакости. Јер се све човеково стремљење ка цивилизацији своди на борбу са природом, на борбу човека против природе и њених закона. Сва се човечија радиност своди на тежњу његову да природу и њене законе потчини себи и својој вољи. Човек се бори са простором, са временом, са елементима и законима који владају у природи. Резултати те борбе сачињавају оно што се зове културом и напретком човечанства. Победом природе човек као да тежи божанству. Природа с времена на време добија свој *реванш*; она баца човечанство по неколико векова у назад политичким и социјалним догађајима и елементарним катаклизмима. Али човек не клоне духом. Он се поново подиже и започиње прекинуту своју *асцедентну* активност ка једном вишем стању и идеалу.

При тој се тежњи човек бори не само на техничком пољу, него и на социјалном пољу његових узајамних, друштвених односа. На томе пак пољу једна од врло каракте-

*) Ово *приступно предавање*, одржано у среду 23 новембра 1932 године на Правном факултету у Суботици, израђено је по плану и обрасцу по којима се раде предавања у Париској *Агрегацији Правног факултета*, у којој је писац радио две године, 1919 до 1921. Агрегацијска се предавања деле на један увод и два дела, од којих сваки треба да буде хомоген, систематски конструисан и у временској хармонији и симетрији са осталим, деловима, и да сва три дела не изнесу више од 45 минута. Због те ограничености у плану и у времену, није могуће потпуно исцрпсти једну тему, него ваља обухватити само главне линије и најважније елементе. Ова страна посебне методе даје једном раду специјалан карактер који се битно разликује од каквог чланка, расправе или монографије.

ристичних човекових тежњи јесте исправка општег природног закона фактичне неједнакости. У својим социјалним односима човек жели и хоће да достигне једну *коректуру*, једну исправку природе, да наиме на место природног закона универзалне неједнакости заведе социјалан закон *правне једнакости* свију чланова друштвене заједнице, свију субјеката правног поретка и друштвеног уређења, поретка и уређења без којих човек не може да се развија и напредује, јер је човек пре свега једно друштвено биће, створење. Правна једнакост се дакле појављује као реакција човека на један закон природе.

Правна једнакост, или равноправност, одговара природној тежњи мањих и слабијих да се сачувају и заштите од већих и јачих. А ова је тежња готово универзална код људи, јер се сваки може према некоме осетити мањим и слабијим. И тако сасвим инстинктивно човек обично стаје на страну слабијег и мањег, често пута када на страни овога нису ни право ни правда. Начело равноправности дакле потиче из два основна човечија нагона: из нагона самоодбране и из нагона самоодржања, који се *de facto* своде на исто. Бити једнак за слабијег значи подићи се на висину јачег. Зато су велики и силни ретко искрене присталице начела једнакости. Оно спутава употребу и злоупотребу њихове надмоћности. Оно омета слободу њихове акције. Признати другоме једнакост значи применити на њ исти закон коме смо и ми потчињени, значи дати му иста права и исте слободе које и ми уживамо, другим речима значи ограничити нашу моћ и слободу истоветним правима и слободом изједначенога. За јаче дакле принцип једнакости значи ограничење њихове силе, а за слабије и мање, повећање њихове сигурности и права. Борба једних с другима се налази свуда у свакој друштвеној заједници.

По неким филозофима неједнакост би била у суштој противности са самим појмом права, које су већ римски правници дефинисали као *ars boni et aequi*. По тој философској концепцији право је само по себи услов за равноправност. Али ово схватање не деле сви правни писци. Нарочито не они у прошлости. Тако Пуфендорф вели да се односи између држава одређују силом, а не правом; дакле по њему, ко има више силе, има и више права. Хобес (*Elementa philosophica de cive*. 1642) се налази у истим идејама, то јест да се односи између држава и народа ни мало не разликују од првобитних природних људских односа у којима је *homo hominis lupus*. Па и по Спинозиној теорији (*Tractatus theologico-politicus*. 1670) свачије је право сразмерно његовој сили, из чега излази да у међународним односима јаче државе имају више права од слабијих. То је теорија *Faustrecht*-а, то јест права песнице. Ни Русовљева фикција друштвеног уговора не води неизбежно ка равноправности, јер је за-

мишљени друштвени уговор могао бити закључен на другој бази, а не на равноправности чланова. Начело равноправности држава у тесној је вези са начелом суверености; оно је први пут победило у 17-ом веку са начелом слободе мора које је истакао Гроциус у свом класичном делу *Mare liberum* (1609).

У чему се састоји правна једнакост у опште?

По француском професору Редслобу (*Histoire des grands principes du droit des gens depuis l'antiquité jusqu'à la veille de la grande guerre* 1923), који равноправност ставља као трећу основну максиму међународног права поред обавезности уговора, слободе и међународне солидарности, реч једнакост има два значења, једно погрешно, друго тачно. Погрешно се њено значење састоји у помисли да ни једна држава не сме да буде супериорна другима и да не сме да другу неку државу управља по својој вољи намећући јој своју превласт. Тако се на основу овог погрешног схватања равноправности, осуђује туторство великих сила над малим државама. У томе пак значењу начело равноправности се, по мишљењу Редслобовом, поклапа са слободом. Друго, исправно значење речи равноправности се састоји у идеји да исте норме важе за све државе (op. cit., p. 94: *l'égalité signifie que les mêmes normes valent pour tous les Etats*), то јест да нема привилегија и да чланови међународне заједнице суделују у истим правима и дужностима. У овом значењу једнакост би се поклапала са појмом реципрочности. Али, додаје Редслоб, ништа се не противи да се правило једнакости елиминише једном конвенцијом, јер је пакт јачи од максиме једнакости: *La convention prime l'égalité, car c'est elle qui est la base de l'égalité*. По Редслобу се и слобода уклања пред противним пактом.

Редслобова теорија стоји у супротности са концепцијом да је равноправност једно од битних права државе, право које потиче из извора божанског или природног права, које стоји изнад људског права, па и изнад међународног права. По Редслобовом схватању једнакост потиче из чињенице да међународно право истиче из узајамног пристајка, из реципроцитета, то јест из конвенције. У сваком случају равноправност изискује да правила међународног права буду идентична за све државе.

Код немачких писаца створена је *теорија релативне једнакости*, на којој су они засновали своју националну тезу да право на колонизирање других народа мора да буде пропорционално стварној моћи за колонизацијом. Немачки су писци у томе ишли тако далеко да су захтевали да се изврши нова подела света према снази свакога народа. Вероватно је да су ове и сличне идеје и довеле немачки народ до рата и слома 1914—1918 године.

По другом једном француском правнику, Ле Фуру (Le Fur, Philosophie du droit international, у Revue générale du droit international public. 1921), равноправност значи једнакост пред законом, а не једнакост у правима и капацитету: *l'égalité de droit ou égalité devant la loi, n'entraîne aucunement l'égalité des droits et des capacités*. Правна једнакост другим речима није један апсолутан појам. Она не значи на пример ни у интерном праву да нешколован грађанин има право на место за које се по закону захтевају извесне школске квалификације. Јер би иначе једнакост стајала у противности са законом, а њен је баш циљ да загарантује једнакост пред законом.

У индивидуалним односима, то јест у интерном праву, правна је једнакост давно добила свој пуни израз, не истина као апсолутан, али као релативан појам. Предмет нашег излагања није правна једнакост грађана, него међународно-правна једнакост држава. Према томе, после овог кратког философско-социолошког увода о природи и пореклу опште човекове тежње за изједначавањем, можемо да пређемо на нашу тему равноправности држава у међународној заједници. Ми ћемо при томе поделити наша излагања у два дела. Прво ћемо видети какво је стање у погледу равноправности држава било до 1919 године и то, како у теорији, тако и у пракси. Затим ћемо испитати какво је у том погледу садање стање створено Версајским уговором о миру и Пактом Лиге народа.

1. — *Начело равноправности држава пре оснивања Лиге народа.* — У историји једнакости држава Француска револуција представља један епохалан догађај. И пре ње је начело међународне равноправности било записано у делима теоретичара и философа, али први покушај његовог званичног остварења датира из доба француске револуције. Са овом, оно из домена доктрине и теорије улази у стварност и праксу. Француска револуција није само прокламовала начело једнакости појединаца у чувеној Декларацији права човека и у познатој својој тријади „слобода, једнакост, братство“, у којој једнакост игра улогу споне између она друга два идеала, него је у њено доба израдио опат Грегоар конкретан предлог декларације права и дужности народа и држава. Мада његов предлог француској скупштини није био усвојен, ипак се с правом може рећи да је он дефинитивно пробио пут којим је идеја равноправности држава пошла даље.

На чему су заснивала идеја једнакости држава код правних писаца? На једном у то доба апсолутном појму, на начелу државне суверености, то јест на начелу да су све државе независне, да изнад себе немају никаквог господара. Држава је суверена, јер изнад ње не постоји никаква власт ни ауторитет. Па пошто је сувереност главни

услов за државу, то излази да су све државе суверене, односно међу собом једнаке. Правна дакле једнакост долази као последица државне суверености. Равноправност пак није била једина последица суверености. Писци обично помињу поред ње још пет других: право ратовања, право легације (дипломатског представништва), право преговора и уговора (*ius contrahendi*), право на поштовање (респект) и право узајамних односа и трговања. Ових се шест права сматрају као основна и битна права сваке државе.

Међутим неки писци и дан дањи оспоравају да постоји право држава на једнакост. Тако на пример француски професор Пиле (*Antoine Pilet, Recherche sur les droits fondamentaux des Etats. 1899*) негира то право у једном делу које је постало класично у правној књижевности. Други писци у томе назови праву виде само једну међународно-правну фикцију. Енглез Лоример такође је одрицао појам једнакости и заступао мишљење да је равноправност држава принцип у теорији погрешан, а у пракси неостварљив, јер је он једна правна фикција као што је то и једнакост индивидуа. И Пол Фошиљ (*Traité de droit international public. 1922. Tome Ier, première partie, p. 59 и 61*) дели мишљење да је равноправност држава једна међународно-правна фикција.

Фошиљ пак на страни 463 поменутог му дела овако дефинише међународно-правну једнакост: „једнакост је право држава да захтевају да ниједна од њих себи не присвоји у својим узајамним односима више права него што остале уживају, нити пак да се ослободе дужности које проистичу из међународне заједнице“. Правна једнакост дакле значи да су сви атрибути суверености за све државе идентични, да свака држава може да врши у потпуности сва права која произилазе из саме њене егзистенције и из њеног суделовања у међународној заједници. Другим речима, равноправност се своди на ову формулу: „за све државе ни више права ни мање дужности“.

Проблемом међународне равноправности су се бавили и међународни институти. Тако је Амерички Институт за међународно право усвојио 1916 године једну „Декларацију права и дужности народа“, чији члан 3 вели: „Сваки је народ у праву и пред правом једнак свакој другој држави која сачињава друштво народа, све државе имају права да захтевају и, сходно декларацији о независности Сједињених Држава, да заузму, међу силама на свету, одвојен и равноправан положај на који им природни и божански закони дају права“. У јануару месецу 1917 године, председник Вудро Вилсон формулисао је у Сенату Сједињених Америчких Држава потребу за равноправношћу држава. 1919 године Међународно-правна Унија такође прокламује једнакост држава. Најзад да поменемо и нацрт Декларације

о правима и дужностима држава који је у Риму 1921 године поднео Институту за међународно право професор де Лапрадел, чији члан 2 гласи: „Без разлике расе или вере, нити силе, државе су, на истој висини цивилизације (à parité de civilisation, вели француски текст), то јест са истом свести о својим међународним дужностима, слободне и једнаке у праву“. Карактеристично је у овој декларацији да се за равноправност држава отворено поставља као услов исти ниво њихове културе, али се ово одмах објашњава речима „исте свести о својим међународним дужностима“, што значи да се постављеним условом не циља на материјалну цивилизацију, него на међународан морал, на осећај и свест својих дужности. Овај се услов објашњује тиме што је за време скорошњег светског рата једна од најкултурнијих држава, Немачка, прекршила своје међународне обавезе у погледу неутралности Белгије и у погледу Хашких конвенција о вођењу ратова, односно о средствима којима се цивилизовани народи смеју служити у међусобним ратовима.

Све ове изјаве и декларације припадају теорији и доктрини. Од особите је важности видети како је проблем равноправности држава стајао у пракси у време ове прве епохе, до стварања Лиге народа.

У пракси између држава постоји стварна разлика кудикамо већа у њиховој снази и величини, него ли између људи, појединаца. Док код ових стварна разлика тешко прелази по снази и величини (одстрањујемо умне, финансиске и сличне разлике) размеру 1 : 2, дотле између држава разлика може да достигне огромне размере. Да из праксе узмемо само један пример, и то не највећи, за илустрацију ове несразмерности која влада између држава и народа. Албанија броји око један милион становника, Сједињене Америчке Државе око сто тридесет милиона, размера је дакле 1 : 130, а да ни не говоримо о разлици између Кине, државе која се истина налази у превирању, али која броји неких 400 милиона становника, и фиктивних држава као што су Андора, Сан Марино или Град Ватикан са својих шест стотина држављана.

Ова огромна разлика која постоји у снази и величини држава није могла остати без правних последица. И поред поставке начела равноправности држава у теорији и доктрини, у пракси се под утицајем стварности створила неједнакост. Она се поглавито манифестовала у класификацији и подели држава на велике силе и остале државе. Под именом *европског концерта*, велике су силе, може се с правом рећи, управале и владале кроз цео 19 век Европом и светом. Зачетак овога господарења се налази у, после Бечког конгреса 1815, заснованој прво *тетрархији*, па онда *пентархији*, то јест влади петорице (пентархија). Пентархију су састављале ове европске силе: Аустрија, Енглеска,

Русија, Француска и Пруска (доцније Немачка). Када је после уједињења од 1867 године и Италија призната за велику силу, пентархија се претворила у хексархију, која је, — подељена у две групе по начелу европске равнотеже: Тројни савез (Немачка, Аустро-Угарска и Италија) и Тројни споразум (Енглеска, Француска и Русија), владала Европом, па у многим и светом, све до близу светскога рата. У очи овога, ситуација се била у толико изменила на штету ових шест великих сила, што су њихов утицај у свету смањиле две нове велике ваневропске силе, Јапан (од друге Хашке конференције мира 1907 год.) и Сједињене Америчке Државе.

Мада је ова, на стварности заснована, подела држава на велике силе и остале државе, имала више политички и дипломатски карактер, она ипак није остала без правних последица, јер је право само рефлекс, одблесак друштвеног живота како између појединаца, тако и између народа и држава. Те се правне последице у главном своде на питање првенства и извесних привилегија које су у раније доба играле веома важну улогу. У 16, 17 па и 18 веку питању првенства држава је поклањан такав значај да то нама данас изгледа смешно. То је била *фамозна question des pré-sances*, због које су се водили чак и ратови. У то су доба владаоци били претерано осетљиви да ли ће њихов амбасадор ући у салу, у којој се држи нека међународна конференција, пре или после амбасадора неког њиховог супарника. Забележен је у аналима дипломатске историје на пример случај, управо сукоб који се под владом кардинала Ришељеа десио у Паризу између шведског и енглеског амбасадора у питању првенства око тога чије ће каруце ићи прве у реду да дочекају новопостављеног холандског посланика, и многи други слични случајеви.

Да би се ови и овакви сукоби избегли, чињени су покушаји да се питање првенства регулише међународним путем. На Тријентинском Концилу 1545 учињен је такав један покушај. По некад су ова питања државе регулисавале између себе нарочитим уговорима. То су на пример чиниле Француска и Данска; Шпанија, Француска и Енглеска са Португалском. И Бечки се конгрес 1815 позабавио питањем првенства. У његовом Завршном акту усвојен је *алфаветски ред* по имену држава на француском језику, ред који је доцније усвојен и у свима органима Лиге народа. Уведен је пак обичај, при потписивању међународних конвенција, познат под именом *алтерната*. Алтернат се састоји у томе што се на сваком примерку једног међународног уговора на првом месту потписују делегати државе којој је тај примерак намењен. Остало је пак правило, бар код католичких земаља, да Папини изасланици, нунције, и данас уживају првенство над осталим својим дипломатским колегама.

Постојала је, па и данас још постоји, и друга једна последица ове поделе на велике силе и остале државе. У дипломатском праву заведено је правило да само велике силе међусобом могу имати амбасадоре, а да остале државе имају само опуномоћене посланике. Ово пак правило није без изузетака. Белгија има у Паризу амбасадора; јужно-америчке државе такође су уобичајиле да шаљу амбасадоре у све веће престонице. Уосталом ова разлика, која се све више губи, тесно је везана за питање првенства. Поред тога Фошил помиње као изузетак од правила једнакости чињеницу да је француски језик усвојен као дипломатски језик у целој свету. Пре тога, то јест све до 18 века, општи дипломатски језик, на коме су се водили преговори и закључивали међународни уговори, био је латински. Али ово питање не засеца, по нашем мишљењу, у равноправност држава. Оно је само последица једне практичне користи и потребе да само један текст буде пуноважан. Јер се код два текста истог уговора увек може поставити питање који је од њих важнији у случају да се они ма у чему потпуно не подударе. Тако је у Лиги Народа усвојено да оба језика, француски и енглески, имају исту важност, из чега пак долази често до незгода приликом констатација и интерпретација уговора, односно Пакта. Наравно да су уговорачи увек слободни да свој споразум сваке врсте закључе на коме год хоће језику и да тај текст међусобом огласе једино за важећи.

Много је пак важније питање какав положај према начелу једнакости заузимају: 1. полусуверене државе, и 2. државе ниже културе и нехришћанских вероисповести.

Појамно је да полусуверене и васалне државе, државе под протекторатом и народи под режимом колонијалних мандата Лиге Народа уживају мање права, него државе са пуним суверенитетом, пошто је њихова сувереност, извор сваке равноправности, ограничена. Исто тако и разлика у култури, ступњу развика, заосталост обичаја и нарави, као и вера, могу бити, по многим писцима, узрок за смањење њихових права, то јест узрок за неједнакост. Већ поменути енглески професор Лоример поделио је у том погледу човечанство у три сфере према врсти примене међународног права на односе између држава, и то: 1. на просвећено човечанство које спада у сферу интегралне примене међународног права, односно потпуно равноправности народа који, по Лоримеру, спадају у ту прву сферу; 2. на варварско човечанство са ограниченом применом; и 3. на дивљачко човечанство.

Неједнакост може да потиче, рекли смо већ, и из уговора, односно по престанку оне државе која уговором долази у положај неједнакости. У ту категорију *контрактуалне неједнакости* спадају на пример овакви случајеви: 1. консуларна јурисдикција у Турској и после њеног пријема у ме-

Ћународну заједницу на Париском Конгресу 1856, позната под именом *режима капитулација*; 2. режим перманентне неутралности под којим су се налазиле Белгија и Луксембург до светског рата, а под којим се и данас налази швајцарска федерација, јер се перманентна неутралност сматра за једнострано ограничење суверености неутралисане државе. На против као примери уговорног признања равноправности наводе се клаузула највећег повлашћења и пропорционална подела дугова при уступању или подели територије у коме начело једнакости налази своју примену путем међународног уговора. Ваља овде поменути још један специјалан случај. Логично држава без морске обале не би требало да има права на поморску заставу, и тако је то све било до конференције у Барселони 1921 године, када је дозвољено Швајцарској, Пољској и другим државама без морске обале да, на основу начела равноправности, под њиховом заставом могу да плове трговачки и ратни бродови.

2. Начело равноправности држава по Пакту Лиге народа.

— Подела држава на велике силе и остале државе манифестовала се и на Конференцији мира у Паризу 1919 године. Државе које су из рата изашле као победници поделиле су се на Конференцији мира у три категорије: 1. на силе са општим интересима, то јест са правом мешања у свима питањима, то су биле пет великих сила, Француска, Енглеска, Италија, Јапан и Сједињене Америчке Државе; 2. силе са ограниченим интересима, међу које је спадала и наша држава; и 3. силе које су за време рата биле прекинуле дипломатске односе са непријатељима без објаве рата (*puissances en état de rupture diplomatique avec les puissances ennemies*), у које су спадале Боливија, Перу, Екватор и Уругвај. Практична последица ове класификације је била та да су силе прве категорије имале права на пет представника на Конференцији, силе другог реда на три, а силе трећег реда на два или једног делегата.

Ова је подела брањена још раније изношењем разлога као што су: 1. већом контрибуцијом, доприносом великих народа човечанству, и 2. већом одговорношћу и ризиком у случају кршења мира. Не улазећи у дубље разматрање ових и других покушаја (*sic Pillet, Larnaude, и други писци*) да се оправда ова подела држава, рећи ћемо одмах да она очигледно стоји у супротности са начелом равноправности и да се може само објаснити, али не и оправдати. Она пак пружа незгоду да не постоји никакав критеријум за то шта се има сматрати великом силом, а шта малом државом. Ова дакле подела почива на нечем произвољном.

На Конференцији Мира у Паризу Јапан је поставио питање једнакости раса и тражио да се то признање унесе *expressis verbis* у Пакт Лиге народа. На врло одлучно опирање Америке и Аустралије, које ово питање јако тангира

преко питања слободе и регулисања имиграције жуте и мрке расе, Конференција је одбила јапански предлог.

Али ово није прво разочарење на које се наилази у погледу начела равноправности држава у послератном међународном стагуту. Пакт Лиге народа наине нигде не прокламује изречно начело једнакости. Али ако се он боље аналише, онда се у њему налази један у томе погледу веома важан текст. Тиче се последњег става члана 3 који говори о најважнијем Лигином органу, који ће се вероватно с временом претворити у међународно законодавно тело и бити једнога дана носилац међународне суверене власти. По томе члану све су државе чланице Лиге Народа потпуно равноправно заступљене у Лигиној Скупштини. У овоме дакле органу влада потпуно начело једнакости. У њој су чланови представљени и равномерно и равноправно. Бар у теорији, јер у пракси се гласови не броје само, они се и мере, *vota sunt ponderanda non numeranda*. У пракси глас једне велике силе неминовно за собом повлачи и гласове мањих држава, њених *клијената*. У теорији пак може се рећи да су сви чланови Лиге Народа једнаки у правима, јер у њеној Скупштини сви су представљени подједнако и по броју делегата и по томе што свака држава располаже само са једним гласом.

Ако је овако у најглавнијем органу Лигином, тако није у Савету. У овом политичком телу представљене су само неке државе чланице, и то једне *стално*, а друге *привремено*. По члану 4 Пакта Савет састављају *стално* велике силе, тада као и сада, њих пет на броју: Француска, Енглеска, Италија, Јапан и Немачка (од 1926 године). Како Сједињене Америчке Државе нису приступиле Лигином Пакту, то оне нису представљене ни у Савету ни у Скупштини. Поред ових пет сталних чланова, Савет састављају и чланови које изабере на одређено време Лигина Скупштина. Ових је по Пакту било свега четири, јер се хтело да се у Савету осигура бројна надмоћност великих сила, што је било потпуно излишно с обзиром на правило да Савет доноси одлуке једногласно. 1922 године број изабраних чланова Савета подигнут је од четири на шест, тако да је у то доба Савет имао свега десет чланова (Немачка још није примљена у Лигино чланство, а Америка није била пришла Пакту). Тим повећањем несталних чланова Савета, велике су силе изгубиле дефинитивно наду за бројном надмоћношћу у Савету. Најзад 1926 године, приликом ступања Немачке, број сталних места је подигнут од четири на пет, а број привремених чланова од шест на девет. И тако је данас Савет састављен од 14 чланова, од којих су пет стални (велике силе), а девет изабрани на три године.

У саставу Савета зачала се, од реформе 1926 године, још једна трећа категорија чланова, односно држава. То су државе које мада немају правну сталност у Савету, имају фактичну сталност; јер их Скупштина сваке треће године,

по једној нарочитој процедури, поново бира у Савет. Те су државе за сада Пољска и Шпанија. У овом дакле погледу може се рећи да у Лиги Народа постоје три врсте држава: велике силе, средње државе, и сви остали чланови.

У судском Лигином органу питање се поставља сасвим другојаче. Овде наине нису представљене државе. Чланови се суда бирају према личним заслугама, а не према држави чији су грађани. Наравно да се при томе пази да у суду не буде више од једног члана исте народности, е да би суд обухватио што разноврсније елементе и правне системе, пошто је он позват да суди целоме свету. Исто се тако пази при избору судија да се у њему налазе највиђенији правници из сваке велике силе по један. Карактеристично је да су се велике силе задовољиле *фактичном* сталношћу у Лигином судском органу, док су у политичком органу, у Савету, себи осигурале *правну* сталност.

Код Лигиног Сталног Суда Међународне Правде питање равноправности има још један вид. Наине и ту се испољава неједнакост између чланова у томе што оне државе које су у моменту избора чланице Савета располажу у ствари са два гласа, са једним у Скупштини, са другим у Савету, пошто чланове Суда бирају Скупштина и Савет.

У Лигином сталном Секретаријату, који састављају чиновници, а не делегати, представници влада, проблем се поставља слично ономе у Суду. Тежи се ка некој пропорционалности, али у томе није још усвојен никакав критеријум, него се ради према ћуди шефова и према утицају политичких фактора држава чланица. Ко се енергичније и вештије заузме у Женеви, он за своје земљаке добије и више и виша места. Пропорционалност би се пак врло лако и правилно могла извести по простом критеријуму плаћања контрибуције у Лигиним трошковима. Свака би држава имала пропорционално онолико чиновника своје народности колико по скали плаћа трошкове Лигине. Тиме би се постигло још и то да би се у будуће државе утркивале која ће више да плаћа, а не као сада која ће мање да суделује у Лигиним издацима.

У комисијама и осталим Лигиним органима, начело једнакости је задовољено у два случаја, или када су у једном органу представљени равномерно сви Лигини чланови, или, ако то није могуће, када при избору чланова дотичнога органа суделују сви чланови Лиге, јер је онда избор, па следствено и састав тога органа, резултат воље свију чланова.

Такво је стање у Лиги Народа у погледу састава њених органа. У погледу дужности њених чланова Пакт не предвиђа никакве разлике, те би се могло рећи да ту постоји потпуна равноправност. Ипак ово правило није без изузетка, али *exceptio firmat regulam*. Швајцарска је, с обзиром на своју сталну неутралност, ослобођена једним посебним пристанком осталих сила, од обавезе која проистиче из Пакта

за сваког члана да преко своје територије пропусти трупе других држава које би Лига Народа послала против кршитеља Пакта. Случај се јавио у пракси 1921 године, када је било речи да се пошље у Вилну један међународан окупациони контингент војске да контролише плебисцит између Пољске и Литве. Неки писци виде изузетак од једнакости у дужностима у контрибуцији коју чланови плаћају, а која није за све иста, него је пропорционална финансиској моћи и величини чланова. По нашем мишљењу ова пропорционалност далеко од тога да ствара неједнакости, изражава праву једнакост између чланова Лиге Народа.

Али постоје и други случајеви неједнакости држава у данашњем међународном друштву. Сама чињеница да постоји једна међународна организација чији чланови нису све државе, него само оне које у њу буду примљене, дели државе на чланице и нечланице и између њих ствара неједнакост у правима и дужностима. Па и међу самим чланицама има три врсте: 1. оне које су Лигу Народа основале, 2. оне које су позване самим Пактом да у Лигу ступе без других формалности, то су 13 држава које су за време светскога рата биле неутралне, и најзад 3. оне које су накнадно примљене у чланство по одређеној процедури, као што су Немачка и њени савезници, Аустрија, Мађарска и Бугарска, итд. У последње време створена је разлика и између накнадно примљених чланица. Мексико је 1931 године ушао у чланство Лиге Народа на изречан позив Лигине Скупштине. Под сличним околностима је 1932 године примљена и Турска. Ова пак разлика не ствара никакву ни правну ни стварну неједнакост, јер једном примљени у Лигу, било на један, било на други начин, сви чланови имају иста права и исте дужности.

Поменули смо већ неједнакост која долази одатле што чланови Савета имају два гласа при избору чланова Лигиног Суда, и неједнакост која долази од неутралности Швајцарске. Из уговора о миру проистиче неједнакост између држава у питању слободе њиховог наоружања. Ова је слобода јако ограничена за Немачку и њене савезнике. Али ова је неједнакост, према члану 8 Лигиног Пакта, осуђена с временом да ишчезне, јер је стављено у дужност Лиги да спреми коначно разоружање свију чланица. Тешко пак да ће се овај циљ постићи, ако се претходно не створи једна међународна војна сила или полиција која би чланицама загарантовала спољну и унутрашњу сигурност и мир, исто онако како је то случај у свакој држави, где грађани пристају да се разоружају само онда када у заједници владају мир, ред и сигурност, то јест један организован правни поредак.

И прописи члана 21 Пакта стварају извесну неједнакост између држава; јер он признаје за пуноважну Монроеву доктрину која искључује сукобе између америчких држава из

јурисдикције Лиге Народа. Па и заштита мањина под контролом Лиге Народа ствара неједнакост између држава, јер ова обавеза није универзална, она важи само за оне државе које су биле приморане да потпишу такозване мањинске уговоре, а међу овим се државама налази и наша.

Фошиљ види још две неједнакости које проистичу из Лиге Народа. Прва се састоји у томе што је њен Пакт ступио на снагу, не када су га ратификовале све државе потписнице или три државе оснивачи, него три главне силе. Ова је неједнакост безначајна, она се појавила у једном тренутку и одмах је ишчезла чим је Пакт ступио на снагу. Она је у осталом последица важније неједнакости која истиче из опште поделе држава на велике и мале, поделе чија је најважнија последица већ поменута разлика између сталних и привремених чланова Лигиног Савета, разлика која ће можда такође с временом ишчезнути.

Ови бројни изузетци од начела једнакости довели су неке правне писце да тврде да је Лига Народа само појачала већ постојеће неједнакости. То је мишљење Фошиљево, који вели (op. cit., page 469): „далеко од тога да је утврдила идеју једнакости, Лига Народа јој је у ствари нанела нове ударце“. Истина је да је чланом 4 Пакта легализована и уведена у правне прописе неједнакост која је већ фактично постојала између великих сила и осталих држава, и да са тога гледишта постоји заиста регрес у напретку идеје једнакости држава. Ова пак разлика може лако да ишчезне једним обичним амандманом на Пакт. Једнакост пак која се налази оличена у члану 3, односно у саставу и правима чланова у Лигиној Скупштини, у многим компензира неједнакост у саставу Савета. Као главно правило равноправности чланица Лиге Народа ваља нарочито подвући чињеницу да у свима органима свака држава која је у њима заступљена располаже само са једним јединим гласом, била она највећа или најмања држава на свету, а ово нам се чини од пресудног значаја у целом проблему равноправности држава у Лиги Народа.

Према томе из свега се овога може да извуче један троструки закључак: 1. да је једнакост више једно начело, једна максима, него право и да је она по својој правној природи једна правна фикција; 2. да једнакост данас још не влада у међународним односима као усвојено правило; и најзад 3. да она као тежња стално расте и приближује се оном решењу које је давно остварено у интерном праву.

ЈЕДИНСТВО У ФРАНЦУСКОМ ДРЖАВНОМ БУЏЕТУ *)

Два разлога, у главном, руководила су нас, да као странац пишемо о овоме предмету. Пре свега, важност самога предмета за финансијске науке и недостатак ма и једне потпуне и систематске студије о њему, чак и у француској литератури, а затим и с тога, што нам је историја примене буџетског јединства у Француској изгледала једна од најинтересантнијих за свестрано његово изучавање.

Увод. — Буџет је акт, којим се годишње предвиђају и одобравају државни расходи и приходи. Појмљив је финансијски значај једног таквог акта, који омогућујући процену коштања јавних служби и принос од пореза за једну годину самим тим омогућава и успостављање равнотеже једнога с другим. Појмљив је исто тако и политички значај буџета, пошто изгласавањем финансијског закона Парламент обавлашћује Владу, да може трошити расходе предвиђене буџетом и, да може, на основу већ постојећих закона, прикупљати порезе¹⁾, без чега би јој стварно било немогуће управљати. На тај начин, годишње гласање буџета је највећа гаранција надмоћности Парламента.

Да би та надмоћност била боље осигурана, једна серија буџетских принципа је постављена. Начело *d'exercice*, по којем приходи и расходи, који се предлажу, престављају скуп терета и права једне буџетске године. Начело *претпоследње године*, по коме је министар финансија обавезан, за процену приноса пореза, следи одређене норме, уместо да се базира на арбитрарна посматрања и да на тај начин прикаже Парламенту можда више оптимистичке перспективе, но што су оне у ствари. Начело *специјалности буџетских кредита*, по коме „кредити одобрени за издатке једног буџетског периода, не могу бити употребљени за исплату трошкова другог периода.“²⁾ Принцип *универзалности*, по коме је Влада у пројекту буџета који подноси Парламенту дужна обухватити све приходе и све расходе, без могућности, да компензира једне за друге, у извесним хипотезама, где су ови корелативни. И, на

*) Stevan Milatchitch, *La règle de l'unité dans le budget de l'Etat Français*, thèse, Bordeaux, 1932.

¹⁾ Код нас је последњи пут у фин. зак. за 1929/30 била унета одредба, по којој „никава државни порез или данак ма у ком облику (порез, прирез, таксе, итд.) не сме се разрезивати ни прикупљати од народа, ако и у колико нема ослоња у специјалним законима.“

„Самоуправна тела: области, срезови, градски сенат и општине не смеју установљавати, разрезивати и наплаћивати никакав порез, таксу, трошарину и томе слично, ако за то немају законског овлашћења“ (чл. 4 фин. зак. за 1929/30). Отада, та се одредба код нас више не уноси у финансијски закон!

²⁾ У француском законодавству: чл. 1 § 1 наредбе од 14 септембра 1822 и чл. 8 декрета од 31 маја 1862.

крају, принцип *буџетског јединства*, који нас овде специјално и интересује.

Принцип буџетског јединства, састоји се у томе, „што је потребно буџет тако саставити, да је довољно учинити два сабирања, да би се добио збир свих расхода и свих прихода, и једно одузимање ова два збира, да би се сазнало: јели буџет у равнотежи, у суфициту или у дефициту“.³⁾ Начело јединства буџета управљено је на то, да уједини у један једини збир све државне приходе, с једне стране, и све расходе, с друге стране. Та једноставност чини буџет прегледним и омогућава брзу и ефикасну контролу Парламенту. Његове су одлике: искреност, упрошћеност и јасност. Сва та преимућства принципа буџетског јединства чине, те је финансијска ситуација земље, без много истраживања, одмах и непосредно позната јавној власти, грађанима и повериоцима државним: претставници народа и повериоци државе, па чак и најобичнији грађани једним погледом могу оценити финансијску ситуацију земље.

Врло често, финансијски теоретичари мешају појам универсалности са појмом јединства. То је, међутим, погрешно, јер принцип универсалности и принцип јединства су два одвојена појма, од којих сваки има своје засебно поље примене и свој специјални значај.

По принципу универсалности у буџет се уносе детаљно сви државни расходи и приходи, који иначе не би у њему фигурирали. Нема значаја, дали су ти расходи и приходи предвиђени у једном једином или у више засебних докумената; главно је да је Парламенат у могућности да дискутује и решава о свима расходима и о свима приходима државним. Принцип универсалности је, дакле, једино питање буџетског права Парламента.

Ако се, пак, примени принцип буџетског јединства, сви државни расходи и приходи предвиђају се и одобравају у једном једином документу — општем државном буџету. Тиме је Парламенту омогућена ефикаснија контрола.

Оба ова буџетска принципа имају само ту додирну тачку, што и један и други строго забрањују додељивање извесних прихода извесним расходима изван општег државног буџета, т.ј. и један и други претпостављају тзв. „брuto буџет“, односно да су сви приходи и сви расходи, без икаквих узајамних сажимања и компензација, унети у буџет. Изгледа, шта више, да јединство по својој природи претпоставља универсалност.

Историја начела универсалности и јединства под Ресторацијом и Јулском Монархијом. — Пре Ресторације не може се говорити о буџету у правом смислу те речи: у приходе су

³⁾ Jèze, Cours de science des finances et de législation financière française, Budget, 1922, стр. 173.

уношени само чисти (нето) приноси пореза, пошто су трошкови око њиховог прикупљања увек били компензирани или чак остајали савим непознати. Буџетски документи из тога доба садрже само чисте и ликвидне суме, које су биле стављене на расположење Благајни. Такво стање стајало је готово непромењено све док финансијским законом од 25 марта 1817 није наређено министру финансија да поднесе „рачун наплате бруто прихода од посредних и непосредних пореза“ (чл. 148). У допуну овога, 26 марта 1817 издата је Краљевска наредба, по којој „у будуће, режијски трошкови ће бити ликвидирани у времену и на начин усвојен за друге државне издатке. У том циљу бруто принос од пореза биће унет у годишњи буџет прихода, а режијски трошкови у његове расходе“ (чл. 3). Тим је прописом уведен у Француској тзв. „бруто буџет“. А то је нужна претпоставка и универсалности и јединства буџета.

Ускоро затим, 14 септембра 1822, на предлог министра финансија конта де Вилел-а, издата је Краљевска наредба, по којој „министри не могу никаквим особеним извором увећати износ кредита намењених издацима њихових ресора“⁴⁾. Том је наредбом принцип универсалности нашао своју пуну примену, јер она забрањује да се иза једног расхода сакрије један приход, док је већ финансијским законом од 25 марта 1817 било забрањено иза једног прихода сакрити један расход. С једне и с друге стране опис мора бити потпун: сви приходи уносе се на страну која је за њих резервисана, а сви расходи на другу⁵⁾. Отада први пут и принцип буџетског јединства почиње да преовлађује у буџетирању Француске, тако да је већ

4) Ову веома важну и чувену наредбу спремио је д'Одифре, један од најинтимнијих сарадника конта де Вилела у Мин. финансија, инспиратор и творац многобројних финансијских реформи тога доба. Сам д'Одифре, карактерише ову наредбу, као један од најважнијих аката своје каријере: „Требало је, каже он, сва чврстина карактера г. Конта де Вилела, сва његова надмоћност у Краљевском савету и његова наклоност код Суверена, да би се наметнуо јарам реда, узда правила, строга контрола чувара државног Трезора и озбиљне границе законских кредита, слободним наредбодавцима државног богатства, који до тада нису имали другог књиговодства, до оног, које је њима самима годило, ни другог надзора до њиховог сопственог ауторитета“ (Marion, Histoire financière de la France, књ. V, 1928, стр. 24.

5) Хвалећи ове реформе, Иман, посланик под Јулском Монархијом, одржао је у Народној скупштини говор пун похвала за конта де Вилела: „Наредба од 14 септембра 1822 и други прописи који су јој претходили или следовали, каже он између осталог, унели су у књиговодство савршену прегледност и ред, који други народи један за другим, долазе да изучавају... Те су реформе донеле држави годишње уштеде, које се рачунају на милионе“. Он је нарочито похвалио „централизацију под Трезором разних фин. управа, које су до тада сачињавале права мала министарства, готово независна и несразмерно скупља но данас...“ Важност разних централизованих служби, које су sukcesивно прикључене општем буџету од 1818, цени се за више од 200 мил. франака. (Marion op. cit. стр. 27).

под владом Луја Филипа било уведено готово интегрално јединство буџета.

Првих година Другога Царства принцип јединства био је стриктно поштован: чак и издаци Кримског рата (1854—1855) и рата са Италијом (1859) били су унети у редован општи државни буџет. Али то је трајало само кратко време, јер ће већ од 1862 јединство буџета претрпети измену која ће трајати готово до краја XIX века.

Доласком Ашила Фулда за министра финансија (1861) утврђен је читав један нов програм државног буџетирања. Фулд је пошто-пото хтео да прекине дотадашњу праксу ванредних и накнадних кредита.⁶⁾ То је по њему нужно захтевало поделу општег државног буџета на два дела: на *редовне расходе*, који се стално обнављају и за које није могуће чекати, оне, каже Фулд, *за које приход мора бити предвиђен према расходу*; и *ванредне расходе*, као што су радови опште-јавне користи, нове грађевине ит.д., за које, напротив, *расход мора бити предвиђен према приходу*. Та буџетска реформа извршена је финансијским законом од 2 јула 1862, који предвиђа један нови, специјалан, ванредан буџет: „Биће установљен, изван општег државног буџета један фонд намењен специјално за издатке ванредног буџета. Овај фонд биће одређен сваке године законом који ће одобрити у исто време и издатке којима је намењен“ (чл. 1). На тај начин, први пут у финансијској историји Француске створен је прави *ванредан буџет*, са свима потребним својствима, наиме: апсолутно издвајање овога буџета од општег државног буџета и стварање потребних, корелативних извора, за покриће издатака тога специјалног буџета и постигнуће његове равнотеже. Тим истим законом, установљен је и *буџет специјалних извора*, чиме се ишло на то, да се општи буџет ослободи издатака, који су у њему уписани једино да задовоље правило државног рачуноводства, јер су

⁶⁾ На чувени мемоар Фулдов, датиран у Тарбу 29 септембра 1861, у коме је овај изложио нужност реформе буџетског система, желећи нарочито, да се Цар својеволно одрекне права отварања ванредних и накнадних кредита — Наполеон III, коме је ова идеја једнога од својих најоданијих слугу била прихватљива, одговорио је, 15 новембра 1861, овим речима: „Одавно, моје је настојање било, да се буџет постави у одређене, некретне границе. Нажалост, непредвиђене прилике и потребе, које су се сваки даном множиле, спречиле су ме да то постигнем. Једини начин, да до тога доспем је, да одлучно напустим могућност, која ми припада, да — у одсуству Парламента отварам нове кредите... Веран своме лореклу — наставља цар, не могу гледати прерогативе моје Круне као свету залогу у коју се не би смело дирати, ни као наследство мојих отаца, које треба пре свега оставити недирнуто мојој деци. Изабран од народа, представник његових интереса, напустићу увек без жаљења сваку прерогативу корисну по опште добро, исто тако као што ћу сачувати непоколебљиво у својим рукама сву власт неопходну за мир и напредак земље.“ У исто време (14 новембра 1861) том приликом, Цар је поверио Фулду портфељ финансија, који је на томе положају остао до 1867 (Mation, op. cit., стр. 438).

иначе солдиарни сретством пореза, које одређују локалне власти. Ти су издаци само пролазили кроз државни буџет, али му нису припадали.

Установом ових двају специјалних буџета јединство буџета озбиљно је повређено. Али ни то није све. Поред тих законских изузетака било је још и других прећутних, који су, нарочито последњих година Другога Царства, практиковани, као н. пр.: буџети специјалних служби, прикључених реда ради уз општи државни буџет, тзв. анекса, буџет Амортизационе касе, итд. Јединство буџета, дакле, било је крајем овога периода озбиљно угрожено. То је дало повода Тиеру, будућем министру финансија и Претседнику Француске Републике, да 1868 овако критикује систем буџетирања под Другим Царством. „Ми смо сви знали, каже он, од пре 20 или 30 година нашу ситуацију; требало је само погледати прву страну буџета, да би се знали сви расходи, чак и ванредни, и сви приходи. Од како је наш буџет подељен на много других, врло је се тешко у њему снаћи. У једној земљи добро уређеној једна једина ствар је искрена, корисна и добра, а то је, имати у једном једином документу све државне расходе, чак и ванредне, у једном другом све приходе: тада је ситуација јасна...“⁷⁾ Три године доцније (1871) овај велики државник и финансијер, овако је жигосао буџет Царства: „Какви су били буџети Царства? Тајна буџетских предлога под Царством била је, да се прави буџет — а прави буџет је само онај, који обухвата у себи све државне издатке — подели на више делова, да би се сабирање онемогућило, или, у најмању руку отежало, и да се на тај начин превари земља о стварној суми издатака које мора учинити...“⁸⁾

Примена буџетског јединства под Трећом Републиком. — Прегледности ради, можда би овај период могли поделити на два дела: до Светског рата и од Светског рата до данас. Јер у погледу предмета, који нас овде интересује та би подела стварно одговарала тенденцијама које су се углавном изражавале кроз једно и друго доба: прво тенденције интегралног јединства буџета, а доцније тенденција издвајања извесних, специјалних, служби и комерцијализација државних привредних предузећа са својим специјалним, аутономним буџетима.

а) од 1871—1914. Тек што се је срушило Друго Царство, његови су се противници постарали, да одмах реформишу све оно, чему су раније из опозиције замерали. С тога су ванредан буџет, установљен законом од 2 јула 1862, и специјални буџет Амортизационе касе, установљен 1866, још одмах укинути, а неколико година доцније и буџет специјалних извора. Али та идеја враћања на интегрално буџетско јединство није, бар одмах, могла до краја бити изведена, јер су прилике после

⁷⁾ Законодавно тело, 1869 (говор Тиер-а).

⁸⁾ Велика народна скупштина, 20 јуна 1871.

рата од 1870/71 императивно налагале отварање једног специјалног *Рачуна ликвидације*,⁹⁾ који у ствари није ништа друго до ванредан буџет за обнову ратом опустешених крајева, за исплату накнадних ратних трошкова и за реорганизацију војске. По првобитној идеји његових твораца, тај је Рачун имао бити закључен чим период ликвидације буде свршен. Међутим, у моменту када је Рачун ликвидације затворен, законом од 22 децембра 1878 успостављен је један нови ванредни буџет, који је у почетку чинио засебну главу у финансијском закону, па је доцније (1887, 1888 и 1889) био предмет и специјалног закона. Па ипак основна идеја водиља, која је преовлађивала у овом периоду, идеја враћања на интегрално јединство испољавала се је у сваком тренутку и код сваког министра финансија. И овај остатак ненормалне буџетске ситуације, под утицајем те основне идеје, нестао је, укидањем ванредног буџета 1890.¹⁰⁾ Прва партија овога рачуна од 1872—1875 износила је 827,5 милиона франака, док је друга партија 1876—1878 намењена обнови војног материјала, износила огромну цифру од 1,104 милиона франака.

Али то не значи, да принцип јединства још и тада није имао својих противника. Напротив, постојала је и у Парламенту и у доктрини и супротна тенденција, нарочито тенденција издвајања из општег државног буџета — расхода и прихода државних привредних предузећа и стварања за њих специјалних буџета у виду буџетских анекса. За једне то је и успело, као на пр. за државне жељезнице и за завод за производњу барута и шалитре (фин. зак. од 13 јула 1911), док је за друге тај покушај пре рата пропао (за П. Т. Т.).

Други значајнији изузетци од буџетског јединства чињени су још извесним мањим буџетским анексима и специјалним рачунима Благајне, чији се је број према приликама често мењао.

б) *Од 1914 до наших дана.* — Само се по себи разуме, да за време рата није могло бити говора о стриктној примени усвојених буџетских принципа. Од свих, највише је можда страдао баш принцип јединства. То није никакво чудо, ако се има у виду ратно стање са свима својим последицама. У таквим приликама, најмање се може поштовати правилност и форма. Финансира се како се може, а не како се хоће. Створен је стога велики број специјалних рачуна Благајне, од којих је најзначајнији и свакако најважнији у финансијској историји Француске — специјални рачун: *Исхрана житом и*

⁹⁾ Прва партија овога рачуна од 1872—1878 износила је 827,5 милиона франака, док је друга партија 1876—1878, намењена обнови војног материјала, износила огромну цифру од 1.104 милиона франака.

¹⁰⁾ „Основна црта пројекта који Вам подносимо је поновно успостављање јединства буџета...” (Rouvier, Min. des finances, exposé des motifs du projet de budget pour 1891).

брашном цивилног становништва, који је установљен законом од 16 октобра 1915 у циљу да реализује и прати све операције куповине и препродаје жита и брашна, које је специјална служба за снабдевање храном грађанског становништва имала да обавља. Операције овога рачуна, које су настављене стварањем специјалног рачуна: *Исхрана хлебом цивилног становништва* (закон од 9 августа 1920) достижу у децембру 1922 — када су ови рачуни дефинитивно затворени — огромну цифру од неколико милијарди франака. Стога експозе мотива о предлогу буџета за 1922 с правом констатује, да ће „специјални рачуни остати једна од главних карактеристика наших (француских) финансија за време рата и непосредног доцнијег периода. У историји француских буџета ненормални развој који су узели у извесним моментима је знак епохе несрећености и неприлика финансијских. Њихово укидање је, напротив, својствено епохама санирања“...

Нужно је, међутим подвући још један значајан изузетак од буџетског јединства, учињен финансијским законом 1920, установом ванредног буџета, чији су расходи износили замашну цифру од преко 5 милијарди франака. У образложењу захтева за установу тога ванредног буџета, министар финансија Клоц, између осталог вели: „Пошто су у Рачун ликвидације били унети финансијски терети, који су произашли из наших недаћа од 1870, и пошто је био установљен ванредни буџет за извршење великих јавних радова по програму Фресине-а (1878), Трећа Република могла се надати, да је ванредни буџет дефинитивно избрисан из наших финансијских закона. — Али, поремећаји, које је свет претрпео од 1914 до 1918 повукли су за собом једну ситуацију, која нема сличне, са гледишта буџета. Потреба, да се рат ликвидира и да се обнови земља налаже нам обавезе, да треба неизбежно или то осигурати одмах или га пак извршити у што је могуће крајем периоду времена, јер не би смели наше обавезе издатака потчинити нормалним изворима сваког појединог периода. Неопходно је дакле, да раздвојимо од нормалних и перманентних терета земље, оне који одговарају специјалним, моменталним потребама...“ Али тај је буџет, оцртан од савременика као „један од најгорих што се може замислити“, укинут већ идуће године, законом од 31 децембра 1921.

Истим законом, од 31 јула 1920, учињено је отступање од буџетског јединства и установом *Специјалног буџета издатака покривених примањима, која имају да се добију у извршењу уговора о миру*, намењеног да скупиле у један засебан оквир све финансијске операције, које су у вези са извршењем уговора о миру. Овај је специјални буџет имао за предмет, да потпуно издвоји издатке, који падају на терет француских пореских обвезника од издатака који имају пасти на терет примања од Немачке. Као и претходни, овај је специјални буџет показао у пракси врло рђаве резултате. На рачун примања од

Немачке емитовани су зајмови без рачуна, који су на крају ипак пали на терет француског буџета. Кад се је увидело куда такво буџетирање води, овај је специјални буџет укинут фин. законом од 13 јула 1925.

Изузетци од принципа буџетског јединства — Буџетска специјализација. — Рат је силом прилика проширио функције државе као индустријалца и трговца. Своју активност држава је огледала на свима пољима, јер се је морала бринути о многим потребама становништва, које су дотле биле препуштене приватној иницијативи. Проширење те државне привредне активности изискивало је само по себи и примену модернијег система рачуноводства од онога који је држава, као администратор дотле примењивала. Увидело се, наиме, да су круте форме државног рачуноводства непогодне за финансирање великих државних предузећа. Стога су противници примене интегралног буџетског јединства на државна привредна предузећа после рата нашли и више аргумената и више присталица за своју тезу. Тако су Поште, телеграфи и телефони, фин. законом од 30 јуна 1923, издвојене у засебан буџетски анекс; дата је финансијска аутономија државним жељезницама (законом од 16 нов. 1926) и створена је Амортизациона каса за дугове, којој су додељени и специјални извори (законом од 7 и 10 августа 1926) итд.

Систем буџетске специјализације или подвојености је сушта противност систему јединства и „састоји се у одвајању сваке службе, издвајајући из масе приходе и расходе који јој припадају“.¹¹⁾ У овом систему „скуп расхода и прихода је подељен на извесан број специјалних буџета у којима се групише одвојено један део расхода и прихода, који су мање или више корелативни по своме пореклу, по својој природи или по специјалној намени“.¹²⁾

Оно што смо још у почетку навели као преимућства јединства буџета, одаје у исто време све незгоде система специјализације, наиме: применом тога система буџету недостаје толико потребна јасност и упрошћеност те је врло тешко из разних многобројних буџета сазнати право финансијско стање. Поред тога, овај систем омогућава и недостатак искрености у буџету: тенденција његових редактора биће врло често да неправилно растерете општи државни буџет, преносећи један део терета на специјалне буџете. Тај систем најзад, слаби контролу Парламента над државним издацима, јер ови, уписани у више буџетских докумената, нису испитивани ригурозно као кад би били уписани у општи државни буџет тј. у један једини документ. „Тачно је, вели Леон Сеј, (1885) да је министар много више независан од Парламента, кад подноси један поред дру-

¹¹⁾ Stourm, le Budget, 5 издање, 1906, стр. 165.

¹²⁾ Allix, Traité élémentaire de science des finances et de législation financière française, Paris, 1932 стр. 75.

гог више буџета у исто време. Министри би могли навести Парламенат у издатке које би било мање или више тешко правдати, кад би могли учинити да се дискутује једни после других једна серија буџета, који не би имали никакве везе међу собом. . .¹³⁾.

То би биле, углавном, мане буџетске специјализације уопште, не водећи рачуна о овој или оној специјалној служби, о овој или оној особеној специјализацији, ма да има места разликовати преимућства и незгоде тога система према различитим службама на које је примењен. Ми ћемо, с тога, изучавати сукцесивно разне примене специјализације: ванредне буџете, буџетске анексе, индустријске или аутономне буџете и рачуне изван буџета или специјалне рачуне Благајне.

а) *Ванредан буџет* „подмирује, изван оквира општег буџета, ванредне државне издатке“.¹⁴⁾ Да би постојао један ванредан буџет у смислу ове дефиниције, потребно је: 1) да је установљен један специјални буџет, изван општег државног буџета, и 2) да тај специјални буџет подмирује изузетне, ванредне државне издатке. Први је услов неспоран и дâ се лако испунити и дефинисати. Други међутим задаје много више бриге. Готово цело једно столеће дискутује се о појму „ванредних издатака“ и ни до данас није постигнута потпуна сагласност о његовој дефиницији. Према моменталним државним потребама и циљу који се је ванредним буџетима хтео да постигне, смисао „ванредних издатака“ мењан је. Сваки циљ, ма какав он био, правдан је појмом „ванредних издатака“. Врло често у ванредне буџете уношени су најобичнији редовни, перманентни издаци, у циљу, да се сакрије право финансијско стање, буџетска неуравнотеженост и терети који притискују пореске обавезнике. . .

Од тога како се дефинишу „ванредни издаци“, зависи у многоме и оправданост ванредних буџета. Фресине, бив. министар јавних радова и један од твораца ванредних буџета, класирао је „ванредне издатке“ у *нужне, факултативне и злоупотребљиве*.¹⁵⁾

1.^о Пре свега, шта су то нужни издаци? Нужни су издаци они који су изазвани догађајима, које народ није у могућности да спречи или бар чије финансијске последице народ не може спречити, као на пр. рат од 1870 и огромни терети које је оставио земљи. То су углавном издаци један пут учињени, чија нужност се манифестује изненада, после догађаја или коњуктуре, које дубоко потресају нормално стање земље: рат, велике народне недаће, глад итд. У таквом случају, а у недо-

¹³⁾ Le budget devant les Chambres (article parue dans la Revue des Deux-Mondes, 15 jan. 1885).

¹⁴⁾ Stourm. op. cit., стр. 224.

¹⁵⁾ Одговор Фресине-а Буфе-у, у седници од 3 марта 1885.

статку редовних средстава, ванредни буџет не само да је оправдан, већ је неопходан.

2.^о Факултативни издаци су они који се императивно не морају учинити. То су углавном издаци за јавне радове, као на пр. изградња жељезничких пруга, канала, пристаништа итд. То такође нису перманентни издаци. К томе, ти се издаци у току времена амортизују. Њима се користе будуће генерације. Све су то чињенице које сасвим оправдавају стварање ванредних буџета за подмиривање тих факултативних, продуктивних, ванредних кредита.

3.^о На треће место долазе злоупотребљиви или незаконити *ванредни издаци*. Ту долазе сви они издаци, који по својој природи не би могли бити предмет ванредног буџета. Између издатака редовног буџета, који неће или не могу да се унесу у редован буџет, уносе се у овакав ванредан буџет, јер је он растегљив по вољи, пошто се његови издаци подмирују зајмом; док су извори редовног буџета ограничени могућношћу наплате редовних извора — пореза. „Кад два буџета, редовни и ванредни путују у друштву — ванредни увек олакшава своје другу“¹⁶⁾

Због многобројних злоупотреба, ванредни буџет укинут је у Француској законом од 26 децембра 1890. Покушај, да се понова врати (1920), видели смо, није успео.

Једна врста ванредног буџета створена је законом од 28. децембра 1931, у виду специјалног рачуна: *Обнова народног привредног инвентара*, који има за циљ: 1^о хитно реализовање извесних радова, који се тичу обнове народног привредног инвентара и 2^о стварање благајне за кредит департамента и општинама за обнову народног привредног инвентара ових. За ову сврху овом је рачуну одмах одобрена сума од 3.476 милиона франака. У ствари, ово је прави ванредан буџет, само што му се то име није хтело дати, због мрскости коју би изазвало у парламентарним круговима и у јавности, с обзиром на рђаво искуство стечено праксом ванредних буџета у Француској.

б) *Буџетски анекси* су „буџети јавних установа, који имају извесну аутономију и сопствене изворе, по чему се могу упоредити са приватним установама, али који функционишу у општем интересу, те су морали због тога бити стављени под контролу Парламента“¹⁷⁾. То су специјалне службе, од којих свака има засебну буџетску целину, један мали буџет, иако и он сâм улази у оквир општег државног буџета. Вишак прихода буџетских анекса предаје се општем државном буџету, а њихов дефицит покрива се кредитима из редовног буџета. На тај начин, буџетски су анекси увек у равнотежи, било да вишак

¹⁶⁾ Говор Леона Сеја, мин. фин., у Сенату 19 и 20 дец. 1882.

¹⁷⁾ Remy, *Traité de la comptabilité publique*, стр. 228.

прихода предају општем буџету, било да од овога, у случају дефицита, добијају потребну субвенцију¹⁸⁾.

Систем буџетских анекса претставља све незгоде буџетске распарчаности, без икакве стварне компензације: њиме се руши јединство буџета, а специјалне службе које то јединство једнообразним, крутим форамама државног рачуноводства намеће, нарочито привредним предузећима. Управа тих малих буџета не руководи се, врло често, интересом државне благајне, будући да се о равнотежи њиховој стара општи државни буџет. Стога, чак и они, који би могли имати суфицита, знајући да тај суфицит треба предати општем буџету, старају се, да сваком приходу нађу одговарајући расход, само да би остало што мање да се преда Благајни. Поред тога, контрола над извршењем тих буџета је у велико отежана, јер се извршују изван стварног надзора министра финансија.

в) Аутономни буџети¹⁹⁾. Ради бољег разумевања буџетске аутономије, потребно је добро разликовати појам аутономног буџета од појма буџетског анекса. Карактеристике аутономних буџета могу се свести на ово: 1^о потребна је специјална намена прихода и расхода, 2^о установа специјалног, потпуно издвојеног буџета, и 3^о, најважнија одлика — независност тога специјалног буџета од Парламента. Међутим, индивидуалност коју имају буџетски анекси састоји се: 1^о у специјалној намени прихода и расхода и 2^о у установи засебног буџета, који је прикључен уз општи државни буџет и потчињен истој контроли Парламента као и овај.

Видели смо напред, да систем буџетских анекса не обезбеђује службама на које је примењен довољну финансијску аутономију, јер се ти анекси претресају и гласају у Парламенту по истој процедури као и редовни државни буџет. Напротив, битна одлика аутономних буџета је у томе, што су независни од Парламента: обично њих одобрава ресорни министар, сâм, или у споразуму са министром финансија, или пак њихова перспективна, аутономна тела.

Питање аутономних буџета није ново. Још почетком овога столећа то је питање било предмет живих дискусија и у Парламенту и у доктрини. Пребацивало се је старим, класичним правилима државног рачуноводства, да нису довољно погодна за модерно доба, када држава сваким даном све више и

¹⁸⁾ Установљени први пут законом од 9 јула 1836 под именом „специјалних служби“, буџетски анекси добили су ово име законом од 22 децембра 1881, у циљу, да би се избегла свака конфузија са специјалним рачунима Благајне Њихов се је број стално мењао. Данас их има седам: Ковница новца и медаља, Народна штампарија, Легија Часте, Завод за производњу барута, Централна школа за уметност и манифактуре, П. Т. Т. и Народна штедионица. Укупна сума свих седам буџетских анекса износи за буџетску 1931/32 годину 7.612,140.602.— франака. Структура свих анекса није исловитна: једни имају више аутономије но други.

¹⁹⁾ Milatchitch, *op. cit.*, стр. 102—137.

више прима на себе управу и експлоатисање разних индустријских предузећа, која су раније била препуштена приватној иницијативи. Резултат те дискусије био је давање буџетске аутономије државним жељезницима (законом од 16 новембра 1926), манифактури порцулана у Севру, Манифактурама веза у Гоблену и Бовеу (законом од 1 октобра 1926), Управи дувана (законом од 7 августа 1926), итд. Сем ових, постоје још и друге службе административног карактера, које по природи својих функција имају извесну индивидуалност. Због тога, дат им је засебан живот, тј. право да сами уреде своје управљање, без потчињавања Парламенту, као што би иначе били, кад би овај дискутовао њихове буџете, било као анексе, било унете у општи државни буџет. Међу разним службама ове врсте, којима је дата буџетска аутономија, цитираћемо, примера ради, само неке од њих: Амортизациону касу (*La Caisse d'amortissement*), Депозитну касу (*La Caisse des dépôts et Consignations*), Конзерваторијум уметности и заната, разни национални заводи, рударске школе у Паризу и Сент Етјену, итд.

Све те установе имају своје сопствене приходе и расходе, буџете донете од сопствених органа, који не пролазе кроз државни буџет: у њему фигурирају само са вишковима својих прихода или са субвенцијама које од њега траже. Контрола централне власти врши се само одобрењем надлежног министра, јер свака од ових усанова потпада под надлежност неког министарства.

г) *Специјални рачуни Благајне*. Поред ванредних буџета, буџетских анекса и аутономних буџета, специјални рачуни Благајне сачињавају главну, и у извесним случајевима, најопаснију повреду принципа буџетског јединства. Јер „специјални рачуни државне благајне црпе директно из Благајне, изван буџета, изворе који су им привремено потребни док њихови приходи, не приспеју да уравнотеже њихове расходе“²⁰). Г. Аликс их назива још „прави ванредни буџети, од којих буџетска документа садрже само трагове који се откривају једино у рачунима финансијске администрације...“²¹).

Да би се добро разумела ова дефиниција, потребно је пре свега јасно разликовати појам *Благајне* и појам *буџета*. Дефиницију буџета знамо. Остаје нам дакле да дефинишемо *Државну благајну*. Стурм нам је дао њену најтачнију дефиницију: „То је, каже он, велики резервоар државних извора“. Сви државни приходи, без обзира на њихову природу, утичу у државну благајну. Она такође врши сва државна плаћања. Она централише у себи, бар фиктивно — у рекапитулативним прегледима Дирекције општег кретања кредита — све касе са целе државне територије. Имајући своју сопствену личност према оној општег државног буџета, Благајна има са овим

²⁰) Stoum, op. cit., 253.

²¹) Allix, op. cit., 106.

многобројне и тесне везе. То је, каже се, банкар буџета. Она игра, према овоме, улогу сличну улози једнога банкара према својим клијентима: зајма му новац, кад му је потребно; новац, који проистиче било од вишкова прихода ранијих буџета, било од зајмова и ванредних извора разне природе, било од летећег дуга. И најправилнијем буџету било би немогуће проћи без сличних услуга његовог „банкара“.

Буџети се наслеђују сваке године и њихове операције имају само ограничено трајање; Благајна, напротив, своје операције наставља непрекидно, она вечито живи.

Специјални рачуни Благајне имају за предмет, да даду неку врсту књиговодствене личности извесним службама, у циљу да прате њихове операције и издатке, које те службе изискују. Њихов је карактер различан од карактера буџетских анекса, да буду праћене, *изван буџета* по специјалном рачуноводству, умичући тако јарму правила буџетског рачуноводства. Њихови приходи и расходи не сматрају се као буџетски приходи и расходи слично онима буџетских анекса, иако се на крају велики број специјалних служби државне благајне салдира или давањем буџету или примањем субвенције из буџета.

Има, у главном, две врсте специјалних рачуна Благајне: једни, који актуелно престављају активу, која ће тек доцније бити компензирана једнаком пасивом — то су *повериоци према Благајни*; други, напротив — и ти су кудикамо многобројнији — који претстављају пасиву, која ће тек доцније бити покривена истом толиком активом — то су *дужници према Благајни*.

Установа специјалних рачуна Благајне правда се тиме, да није рационално уносити у редован буџет и плаћати порезом оне службе, које ће доцније својим сопственим приходима покрити своје расходе. Те службе немају потребе, да им се да новац, већ да им се само привремено позајми, очекујући прибирање сопствених прихода. Њима је дакле потребан само банкар. За јавне службе, природно је, да тај банкар буде државна благајна. Зајмови које им ова даје имају карактер аванса, који оне враћају, чим су у могућности. У случају, да извесни од њих нису у могућности, да тај аванс врате, он се отписује по једном засебном рачуну, који се зове „Дефицити државне благајне“.

Поред тога, у прилог те установе наводи се још један врло важан разлог, наиме, да је за извесне специјалне службе потребно знати резултате њихових операција, не само годину по годину, као што то захтева редован, једногодишњи буџет, већ за све уједно, за крајњу целокупност. Јер специјални рачуни су намењени да прате, место буџета, групе операција прихода и расхода, чији се крајњи резултат жели да покаже, па доследно и њихове реперкусије на активу и пасиву Благајне. Њихов је карактер чисто књиговодствени.

Контрола Парламента над овим рачунима је веома слаба: Парламенат се је просто задовољавао писменим или:

усменим објашњењима министра. А сва та објашњења била су само фразеологија. Због тога, као и због многобројних злоупотреба са овим рачунима, нарочито за време и одмах после рата, био је предузет низ мера за појачавање парламентарне контроле. Од свих, најзначајнија је одредба чл. 34 фин. закона од 30 априла 1921, по којој се операције највећег броја ових рачуна одобравају, извршују и закључују саобразно законима и правилницима који су на снази и који важе за приходе и расходе општег државног буџета. Али примена ове одредбе је одлагана из године у годину и на крају је остала мртво слово на хартији.

Општи рачун финансијске администрације за 1913 садржи 38 оваквих рачуна. Њихов се број сразмерно увећао за време и непосредно после рата, док почев од 1922 на овамо није почео да нагло опада.

Закључак. — Примењен више од једног столећа, принцип буџетског јединства био је и остаје један здрав принцип државних финансија. Али тај принцип није никада био стриктно примењен, у своје потпуном обиму: изузетци су мање или више увек чињени. Према приликама, ти су изузетци имали мањи или већи значај. Тај је принцип нарочито владао од 1892 до 1914. И данас се у принципу поштује, али тенденција за индустријским, аутономним буџетима узима сваким даном све веће размере и повећава број својих присталица и у Парламенту и у доктрини.

Д-р Стеван Милачић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Јурисдикција духовних судова у брачним споровима

Поводом чланка г. Др. М. Бартоша у „Архиву“ од 25. X. 1932. и чланка г. Љ. Радовановића у „Архиву“ од 25. XI. 1932. под насловом „Толеранција у брачним односима“ сматрам упутним изнећи неке правне моменте, које нарочито у погледу Старокатоличке цркве у Краљевини Југославији ниједан од поштованих писаца није узео довољно у обзир. Одмах наглашавам, да нисам присталица обавезног црквеног брака и црквеног судства у брачним споровима. Напротив присталица сам увођења цивилнога брака и цивилнога судства у брачним споровима за све југославенске грађане без разлике вероисповести, јер држим, да се једино тим начином може провести гарантована једнакост и равноправност свију пред законом, те уживање грађанских права независно од вере, како је то чл. 12. (сада чл. 11.) Устава загарантовао¹⁾. Али док тога нема —

¹⁾ О томе сам опширно писао у својој студији „Устав и брачно право“ изданој у властитој наклади у Загребу г. 1925. Може се још код мене добити уз цену од дин. 32. (Загреб, Петрињска 30).

била би највећа неправда *неким* усвојеним и законито признатим верама ускраћивати оно, што се *другима* признаје са стране Државе. Но не би то била само неправда, коју би требало исправити *de lege ferenda*, него би то значило грешити и против установа *de lege lata*, значило би то игноранцију као и депласирану ускогрудност у тумачењу и примењивању *позитивних* законских установа, које имају бити темељ читавом правном и социјалном поретку у држави, нарочито с обзиром на једнакост и равноправност грађана пред законом.

Ја се не могу овде бавити тим проблемом у читавом његовом опсегу, већ ћу се ограничити на неке примедбе и разјашњења у погледу Старокатоличке цркве у Краљевини Југославији, јер се о томе баш нарочито повела реч између г. Д-ра М. Бартоша и г. Љ. Радовановића у „Архиву“.

Заступам исправност гледишта г. Љ. Радовановића, да Духовном суду Старокатоличке цркве припада јурисдикција у брачним споровима њезиних припадника — и за државни форум на оним правним подручјима, на којима таква јурисдикција припада другим признатим верама. Искључено је дакле подручје Војводине, Међумурја, Словеније и Далмације (где та јурисдикција не припада духовном суду ниједне вере), а није искључено подручје предратне Краљевине Србије.

Погрешно је гледиште г. Д-ра Бартоша који мисли, да би се за доказ постојања такве јурисдикције морало указати на неки нарочити закон, којим би јурисдикција била призната. Нарочити закон, није потребан у случају, кад постоји закон, којим се признате вере нарочито овлашћују, да могу оснивати и подржавати установе, *које имају служити као гаранција, да ће њихови припадници уживати иста права, која уживају припадници других признатих вера*, и кад се већ унапред — уз санкцију интернационалнога карактера — забрањује, да никакав закон, никаква уредба и никаква званична радња не сме то спречити.

А такав закон — са санкцијом интернационалнога карактера — у нашој Држави постоји од г. 1920. Дакле, ако ко-јагод призната вера на подручју наше државе — у смислу овлашћења тога закона — оснује *верску установу*, која има да служи као таква гаранција, не треба тражити посебни закон којим би такво *право дотичној вери* било нарочито признато. Међу такве пак верске установе спада и духовни суд једне признате вере на оном правном подручју наше државе, где *друге* признате вере имају такве духовне судове и држава признаје њихову јурисдикцију за државни форум.

Да видимо ствар из близа и објаснимо:

1) Какви год били на појединим правним подручјима прописи на снази пре уговора, што га је наша држава склопила у Сен-Жермену 10. септембра 1919. — ваља узети у обзир, да су многи од тих прописа услед поменутога уговора престали

важити, у колико су противни одредбама закона од 10. маја 1920. (т. зв. „закон о заштити мањина“), којим је уговор Сен-Жерменски стекао обавезну законску снагу за читаво подручје наше државе.

То недвоумно произлази из одредбе чл. 1. поменутога закона који гласи:

„Држава С. Х. С. обавезује се, да одредбе из чланова 2 до 8 ове главе буду признате као основни закони, да никакав закон, никаква уредба и никаква званична радња не буду у противречности или опреци са тим одредбама и да се њима не може противставити ниједан закон, ниједна уредба и ниједна званична радња“.

А чл. 8. истога закона прописује:

„С. Х. С. припадници, који образују етничке, верске или језичне мањине, уживаће исто поступање и исте гаранције правно и фактички које и остали С. Х. С. припадници. Они ће на име имати иста права као и други, да о свом трошку подижу, управљају и надзиравају добротворне, верске и социјалне установе, школе и друге васпитне заводе с правом, да се ту служе слободно својим језиком и слободно исповедају своју веру“

2) Ради испуњења ове обавезе, што ју је наша држава међународним уговором и проглашеним законом преузела — у Видовдански Устав од 28. VI. 1921. ушла је у чл. 12. одредба „Усвојене и признате вере самостално уређују своје унутрашње верске послове“.

Старокатоличка црква — као за цело државно подручје призната вера — на Синоди одржаној 29. VI. 1924. у Загребу формуловала је и прогласила своју верску науку о браку, напосе што се тиче разлога и поступка за развод брака, те је установила и свој духовни суд, који ће „на молбу странке припаднице Хрватске Старокатоличке цркве“ по тим начелима брачне спорове судити. То је држава по Министарству Вера примила на знање, па је тиме тај суд законито установљен као надлежан да решава брачне спорове припадника Старокатоличке цркве у нашој држави.

3) Постојање и законитост тога духовнога суда и пуноважност његових пресуда за припаднике Старокатоличке цркве — и на државном подручју — мора се признати нарочито још и из разлога, јер Старокатоличка црква у својој верској науци исповеда, да је брак — света тајна, а не обични грађански уговор. Будући да је другим признатим хришћанским црквама, које исповедају, да је брак света тајна, баш из тога разлога од државе признато право, да у својим духовним судовима решавају брачне спорове својих верских припадника са пуноважношћу за државни форум (тако православној и римокатоличкој цркви) — мора се то право признати и Старокатоличкој цркви, јер би у противном случају били грубо повређени прописи чл. 1. и 8. закона од 10. маја 1920. о заштити верских мањина као и пропис чл. 12. Видовданског Устава. („Ујемчава

се слобода вере и савести.“ — „Усвојене вероисповести равноправне су пред законом.“).

Дакле и Старокатоличка црква у нашој држави има право, да о браку њених припадника, који је по њеној верској науци *света тајна* као и код других хришћанских цркава, одлучује њезин духовни суд, који је она у год. 1924. у ту сврху законито основала и Министарству Вера нотифицирала, а Министарство то примило к знању.

4. Тим пре мора се духовном суду Старокатоличке цркве признати надлежност, да пуноважно решава о браку својих верских припадника као о верској светој тајни, кад је такво право *de iure* (за Муслимане) и *de facto* (за Јевреје) признато другим дапаче и *нехришћанским* верама у држави.

Из свега тога јасно произлази, да је неисправно становиште г. Д-ра М. Бартоша, по коме нема тобоже позитивних законских прописа, из којих би се дало доказати да Старокатоличка црква има право, да у својим Духовним Судовима изриче пресуде о брачним споровима својих припадника. Она је баш по *позитивним* законским прописима имала право основати свој духовни суд са јурисдикцијом у брачним споровима за своје припаднике, па су и пресуде тога законито основаног духовног суда скроз законите те пуноважне за цивилни форум, као што је то случај код Римокатоличке и Православне цркве.

Одатле произлази надаље, да је неисправно уопште становиште г. Д-р М. Бартоша, кад он замера државним властима, што тобоже *толерирају* овакве духовне судове и њихове пресуде. То је напротив доказ, да државне власти (барем што се тиче Министарства у првом реду) познају прописе цитираног закона од 10. маја 1920. и да — не *толерирају* — него по својој дужности (и међународној обвези) *поштују* постојање и деловање оних верских установа, које заснивају свој поступак и јурисдикцију на прописима тога закона. То је само похвално.

Што се пак тиче материјалног права, које ти духовни судови примењују, у то је сувишно улазити. Јасно је наима, да они изричући пресуде својим верницима примењују на њих право, које вреди за њих као вернике дотичне цркве, а не примењују право које друге цркве или верске заједнице.

То не може бити на сметњу нити у случају, кад се ради о браку, који је *мешовит* било од искона било да је постао мешовит прелазом једнога од брачних другова на другу веру. Најправеднији а и практички најзгоднији излаз таквога на око замршенога случаја налазимо у једном до крајности пристрасном и драконски католичком закону бивше Аустро-Угарске т.ј. у закону за женидбе католика од 8. октобра 1856. (који је на подручју бивше Хрватске и Славоније још на снази), а који у § 67. за такав случај има овакво решење.

„Правомоћна на раставу или на распуст гласећа осуда издана по женидбеном суду једнога од женидбених другова одлучна

је за странке обје. Него раскинуће веза женидбенога изречено по женидбеном суду супруга некаатоличкога — има за странку католичку, што се тиче заједничкога живљења у женидби, само ту последицу, да се иста странка католичка има сматрати као до смрти растављена од стола и постеље“.

Ако се примени то начело, престаје тешкоћа, која на око изгледа нерешива у случајевима т. зв. мешовитих бракова.

Конечно, нека ми буде слободно нагласити, да се потпуно слажем са г. Д-р М. Бартошем, кад он наглашава, да је унификација брачнога права у нашој држави „горуће питање“. Ја сам се за то залагао још г. 1925., кад сам издао поменућу студију „Устав и брачно право“, а оно што сам тамо заговарао сматрам још и данас и те како актуелним.

Д-р Драгутин Томац

адвокат — Загреб

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Буџетска ситуација Француске

Буџетски дефицит већ месецима доминира политичком ситуацијом Француске. Али је такође тачно да кључ проблема лежи у политици, јер садашњи политички курс објашњава све тешкоће, на које одговорни министри финансија и буџета наилазе при решавању овога проблема. Данашња влада, произашла из левичарске већине изабрана маја 1932, и ако је ставила у први ред свога програма уравнотежење државног буџета, није успела да ово питање реши. Буџетски дефицит за 1933 годину процењен је првобитно у суми од 12.100 милиона франака, али је ова цифра накнадно исправљена и коначно утврђена на око 14 милијарди или $\frac{1}{4}$ целокупног буџета. Г. Жермен-Мартен, министар финансија у кабинету г. Ерио-а, који је први вршио прорачунавање буџетског дефицита, стао је на гледиште да се дефицит, због његове величине и различитога порекла, не може покрити само мерама једне врсте, него да би било неопходно потребно комбиновати све три врсте мера, које за такав случај обично стоје на расположењу, наиме: смањење расхода, повећање прихода и зајам. Средства из зајма служила би за покриће оног дела дефицита, за који је искључиво крива привредна криза, и који се изражава у опадању прихода, док би стални дефицит, независан од кризе, који потиче од повећања расхода, био уклоњен штедњом и новим порезима. Г. Жермен-Мартен није стигао, међутим, да оживотвори овај пројекат, јер је влада г. Ерио-а, као што је познато, пала средином децембра на питању плаћања ратног дуга Америци. Буџетско пак питање и даље је остало отворено.

Кад је нови министар финансија у кабинету Пол-Бонкура г. Шерон преузео дужност, буџетски дефицит оцењен је, у том моменту, на 14 милијарди динара. Ову цифру утврдила

је комисија стручњака коју је образовао г. Шерон. Водећи рачуна о мерама примењеним у јулу 1932 (административне уштеде, конверсија државних зајмова), чисти дефицит по процени комисије пео се на 10.591 милион. Према плану експерата, који је г. Шерон у потпуности усвојио, овај дефицит имао се, приближно, у подједнакој мери, покрити редуkcијом расхода и новим оптерећењима. Међутим ни овај план није се могао спровести у дело, јер га је француски Парламенат осудио, налазећи да су предложене редуkcије личних расхода претеране. На овом питању је и пала влада г. Пол-Бонкура.

Тако, дефицит је постао у неку руку кронична болест француских финансија, и, у једном тренутку, узео је опасне размере. Не само да владе које се сукцесивно смењују од јуна 1932 до данас нису успеле да уравнотеже буџет, него нису стигле уопште ни да донесу буџет на време и да обезбеде нормално финансирање земље. Француска је прошле године одлучила повраћај на буџетску годину, која се поклапа са календарском, сматрајући да тај буџетски период боље одговара буџетском пословању из разних парламентарних, административних и техничких разлога. Требало је, дакле, да нови буџет за 1933 годину буде готов и да ступи у живот 1 јануара 1933. Да би се омогућио овај прелаз, претходни буџетски период имао је бити закључен после 9 месеци. Међутим, ни по истеку три месеца од законског рока буџет није могао бити готов. Место нормалног буџетирања, прибегава се дванаестинама. Ових дана изгласана је дванаестина за март, а вероватно ће бити изгласана и априлска дванаестина, пре него што се утврди дефинитивни план за уравнотежење буџета.

Нездрави буџетско стање преставаља доста упадљив контраст према релативно повољном стању француске привреде и одличном положају националне валуте, која се данас оправдано може сматрати као најчвршћа на свету. Ова парадоксална ситуација већ дуго времена даје посведневно повода информативној и стручној штампи за најстрасније дебате и закључке, који премашују чисто финансијски домен. Јавност, која већ неколико месеци присуствује бескрајним ценкањима и натезањима у крилу владине већине, почиње да показује знаке нервозе, и све оштрије тражи да се најзад јасно одреди једна линија и донесе одважан програм за санирање тешког буџетског стања, који би се поглавито заснивао на енергичном смањењу расхода, у првом реду личних. Узрок ових натезања и неспособности разних влада до сада да нађу и спроведу једно здраво решење буџетског питања лежи у доктринарној несагласности главних странака владине већине — радикал-социјалиста и социјалиста. Социјалисти, нарочито, стојећи под утицајем моћних чиновничких синдиката, не усуђују се да приме одговорност за извесне непопуларне мере, као што је смањење плата и пензија, и хоће да редуkcија расхода погоди нарочито народну одбрану, док би се социјални и лични расходи

имали сматрати као неприкосновени. Исто тако они пристају на нова пореска оптерећења само у толико, у колико би њихов терет имао да падне на богатије класе (порез на доходак). Поред претећег става синдикалних организација, има један чисто теоријски разлог због кога су социјалисти противни сваком смањењу припадљности. Они наине исповедају теорију „о куповној моћи“, по којој се свако смањење плата неминовно реперкутира на цене и изазива њихов пад. Тачност свога гледишта, бар што се тиче Француске, у најмању руку је проблематична. — Радикал-социјалисти, пак, иако интервенционистичка странка, ипак у начелу остају верни приватној својини, слободној конкуренцији и у опште законима, који сачињавају битност класичне либералне економије.

Ово је стање дало повода познатом професору Гастону Жезу да се у низу чланака, објављених у листу „Журнал де финанс“ најоштрије обори на демоогошко-политичарски дух и да га окриви за пометњу, која се зацарила у државним финансијама, истичући да такво стање дискредитује сам парламентарни режим и доводи у опасност демократске институције. Парламенат је, вели он, изашао из своје нормалне функције, која се састоји у праву контроле и јавног претресања народних питања и хоће сам да влада. Угледни професор изводи врло песимистичке закључке из ових чињеница и вели да би једини лек био у укидању или бар знатном ограничавању финансијске надлежности Парламента.

Интересантно је да сем овог теоретичара јавних финансија и један практични политичар, и то од најмаркантнијих, г. Андре Гардије, бив. Претседник владе, и сам парламентарцац, долази до истих закључака. У својим чланцима о политичкој кризи у Француској, у којима пледира ревизију Устава, г. Гардије на првом месту истиче предлог о одузимању од Парламента сваке иницијативе у погледу државних расхода. Г. Гардије тражи једну јаку, ауторитативну владу. По њему, основна мана данашњег политичког система у Француској јесте у хипертрофији законодавне власти на штету извршне. Законодавна власт је, међутим, у служби расипничких изборних олигархија (синдикати), који намећу свој интерес на штету интереса целине. „Извршна власт претставља слаботињу пред чиновничким удружењима. Стварну власт нема министар, који после месец дана одлази, већ буџетски известилац. Министарство грађевина на пр. имало је за седам година 11 титулара, док је буџетски известилац остао исти. Законодавна власт, која је створена у циљу да контролише и кочи расходе, постала је подстрекач расхода. Јер она, због свога избора, зависи од корисника тих расхода“.

Факат да су ова два човека са разних тачака друштвеног хоризонта, дошли у својим рефлексјама до истих закључака, показује сву обзильност ове финансијске кризе са политичком позадином...

Влада г. Даладје-а, после дужих преговора, успела је да нађе једну компромисну формулу са социјалистима и да избегне слом на буџетском проблему. Приликом изгласавања треће буџетске дванаестине, за месец март, учињен је напор за уравнотежење буџета. Ефекат донетих мера предвиђен је у износу од 4.684 милиона и дели се овако: појачање пореске контроле — 750 милиона; пореска оптерећења — 1.026 мил.; разни (махом ванредни) приходи 1.025 мил.; уштеде — 1.876 мил.; свега 4.684 милиона. Влада сматра да је са сумом од 4 милијарде добивеном у јулу 1932 (редукција расхода, конверсија) до сада постигнут укупан ефекат од близу 9 милијарди франака, што с обзиром на кратак временски размак, представља значајан напор у правцу сређивања финансијских прилика. Одмах после изгласавања мартовске дванаестине, влада је добила овлашћење да закључи зајам од 10 милијарди франака у циљу консолидовања летећег дуга и покрића буџетских дефицита у периодима 1930-31, 1931-32 и 1932-33.

Критика међугим ни издалека не врши овакву процену. Она сматра да је очекивани принос од мера пореске контроле огромно претеран. Ако пореска контрола буде инквизиторски спровођена, може довести до бекства капитала. Ефекат пореских оптерећења зависиће од обима послова. Што се тиче ванредних прихода, где поглавито долази приход од издавања никленог новца — са чиме се можда претерало — његова мана је баш у његовом ванредном и привременом карактеру. Али главни аргуменат критике указује на недовољност уштеда. Од уштеда, које би требале да претстављају најважнију ставку, очекује се само 1.883 милиона. Ту долазе претежно редукције војних кредита, али се можда, због озбиљности међународне ситуације, ова редукција уопште неће моћи ни спровести, или ће се морати апеловати на накнадне кредите. Редукција чиновничких плата — питање око кога су се највише ломила копља — није се извршила са довољно енергије. Од ове редукције очекује се свега 400 милиона. Због свега овога критика сматра да напор за санирање буџетске ситуације, који је влада учинила, није био довољан да би оправдао апеловање на новчано тржиште.

Ипак, и поред све основаности ове критике, не може се порећи да је последњим мерама буџетски дефицит знатно смањен. Ове мере омогућиле су да се приступи послу на доношењу редовног буџета и његовог коначном уравнотежењу. Упркос постојању непокривеног дефицита око 5 милијарди, Париска берза је повољно реагирала на мере донете уз Закон о буџетским дванаестинама за март. Побољшање наплате државних прихода, на које је указао и министар буџета г. Ламуре, показује да су можда процене буџетског дефицита биле сувише песимистичне. Заиста, подбацивање државних прихода, које је у септембру прошле године износило 21.2% од предвиђања, износи у јануару само 5%. Резултати наплате у јануару, као

што се види, веома су повољни. Чињеница, пак, да је порез на пословни промет дао у фебруару више прихода од око 19 милиона, док је у јануару подбацивање износило 3 милиона, представља несумњиву индицију почетка економског оздрављења и оживљавања послова. Сем тога — резултат који није за подцењивање — први пут од 1925 године заустављен је пораст државних расхода. Државни буџети за 1925—1930 стално су се повећавали са око 3 милиарде годишње. Напоследку влада је, уза одбацила пројекте о укидању хартија на доносиоца, контроле банкарских улога и друге мере које су претиле да изазову нерасположење штедиша и капиталиста. Исто тако напуштени су, као хазардни или неефикасни, и планови о пензионој каси, државној лутрији и сл. Успех, постигнут при упису зајма пошта, телеграфа и телефона, такође показује да буџетска ситуација ипак није осетно пољуљала државни кредит.

Д-р Мих. Б. Милошевић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Положајни додатак као пензиски основ.

(Поводом једног решења Опште седнице Државног савета).

§ 124 Ч. 3.¹⁾: „Од положајног додатка који је чиновник имао у времену пензионисања припала му на име пензије и то: 50% после 20, 60% после 30 и 95% после 35 година службе која се по ст. 1 § 113 рачуна у рок за стицање права на пензију“.

Државни савет у својој општој седници од 30-IX-1932 год. — пошто је његово V одељење заузело супротно гледиште, у пресуди II одељења Бр. 3698/32 израженом гледишту по питању разумевања § 124 Ч. 3. — донео је следеће решење о разумевању тога прописа и § 131²⁾ Закона о државном саобраћајном особљу: „У време одређено § 124 Закона о чиновницима односно § 131 Закона о државном саобраћајном особљу свако започето, а недовршено пола године рачуна се као цело пола године“.

Разлози Државног савета за овако тумачење § 124 Ч. 3., наведени у мотивима решења, јесу ови: „Одредба да се започето пола године рачуна као цело у § 124 Ч. 3. и у § 130 Закона о државном саобраћајном особљу налази се у одредбама које одређују, како ће се према годинама службе одредити проценат од плате као пензиског основа државним службеницима. Она је дакле донешена ради лакшег обрачуна процента према годинама службе. (1)^{*} Због тога се тај раз-

1) Ч. 3. = Зак. о чиновницима од 31-III-1931.

2) Тај закон је од 22-VI-1931 год. и његов § 131 гласи истоветно као и § 124 Ч. 3.

*) Број је пишчев.

лог има и овде уважити код обрачуна процента од положајног додатка, јер се и ту он одређује према годинама државне службе. (2)*) То у толико пре, што се § 124 Ч. 3. односно § 131 Закона о државном саобраћајном особљу, који прописују како се одређује проценат од положајног додатка, налазе одмах иза § 123 Ч. 3. односно иза § 130 закона о државним саобраћајном особљу, који прописују да се започето пола године рачуна као цело пола године, па се та одредба и код одређивања процента положајног додатка има применити.

То су два разлога опште седнице. — У једној својој пресуди Бр. 27200/32, II одељење Државног савета — ништећи решење Министра просвете П. Бр. 26611/32 због нерачунања започетог пола године као цело и код одређивања процента од положајног додатка — наводи још један, трећи разлог за овако тумачење § 124 Ч. 3. — По тој пресуди, плата (чији се проценат од основа одређује у § 123 Ч. 3.) јест главно пензиско право, а положајни додаток суспидијерно право. С тога се, по тој пресуди заокруживање времена које се признаје код одређивања процента од плате по § 123 Ч. 3. као „главног права“ има признати и код положајног додатка — као „супсидијерног права“. —

Код доктринарног тумачења једног законског прописа који је саставни део једне целине, једног скупа прописа — Закона или Законика, како би се мирне душе могао крстити и Ч. 3. — треба најпре видети шта тај законски пропис сам за себе каже. Сигурно³⁾ је, да има нешто друго да каже осим онога што је речено у прописима пре и после њега у истој целини. После тога, законски пропис у питању треба довести у везу са осталим прописима из исте целине, да би се из те везе — а имајући у виду стално побуде за доношење једног прописа, политичке, економске, социјалне и друге моменте — добио прави смисао једног законског прописа који треба протумачити. — То је општи усвојени метод кога се треба држати три тумачењу једне законске одредбе.

Законски пропис о којем је овде реч, § 124 Ч. 3., који смо горе цитирали, сам за себе каже ово: чиновнику припада на име пензије од положајног додатка који је имао у времену пензионисања — 50% после 20, 60% после 25 и т.д. година службе; али онаквих година службе које се по § 113 истог Закона рачунају за стицање права на пензију. По том §-у 113, у вези § 114 Ч. 3., за стицање права на личну пензију потребно је имати 10 година стварно проведених у активној служби. Ту се дакле — за разлику од §§ 116 и 270

*) Број је пишчев.

³⁾ По принципу законодавне технике да се не доносе сувишне одредбе и не праве непотребни параграфи, односно чланови.

Ч. 3. — признају само ефективне године државне службе. Таквих 20, 25 и т.д. година тражи § 124 Ч. 3. за добивање у њему наведених процената од положајног додатка. Процент је овде између 20 и 25 година, 25 и 30, 30 и 35 исти, какав је на почетној цифри: једна, две или више од почетне цифре не мењају проценат све док се не достигне друга цифра одређених година. У § 124 Ч. 3. не каже се изрично, кад положајни додаток улази у основ за одређивање личне пензије. То нормира § 120 Ч. 3. По том пропису, положајни додаток улази у основ за рачунање личне пензије тек кад чиновник *наврши* 20 година службе која се по § 113 Ч. 3. рачуна у рок за стицање права на пензију. Какве су те године, видели смо горе.

Тако изгледа § 124 Ч. 3., посматран сам за себе и доведен у везу само са оним прописима на које нас он изрично или прећутно упућује.

Сад се појавило питање — на које је општа седница Државног савета дала цитирани одговор — може ли се токо пута споменути § 124 Ч. 3. довести у везу и с одредбом последње реченице ст. 1 § 123 Ч. 3. — по којој се започето пола године рачуна као цело па и на њега применити.

Практично постављено, то питање гласи овако: може ли се са 19 година, 6 месеци и 1 дан ефективне државне службе, 34 год., 6 месеци и 1 дан и тд. добити 50% и тд. од положајног додатка на име пензије?

Државни савет у својој општој седници одговорио је позитивно, јер је у наведеном решењу протумачио, да се последња реченица ст. 1 § 123 има применити и на § 124, те започето пола године рачуна се као цело и код урачунавања положајног додатка у пензијски основ.

Посматрајући ствар само с гледишта тумачења законa, а не с гледишта правне полиције, ми сматрамо — како се већ из горњег нашег тумачења § 124 Ч. 3. могло назрети да на постављено питање треба одговорити негативно и да је цитираним решењем погрешно пројумачен § 124 Ч. 3. — Анализирајући и побијајући, ниже, разлоге Државног савета, изнете у мотивима решења опште седнице и у разлозима цитиране пресуде II одељења, надамо се да ћемо, осим већ реченим, успети да докажемо своје тврђење.

Тачно је, да је одредба последње реченице ст. 1 § 123 Ч. 3. донесена ради лакшег обрачуна процента према годинама службе. Али тај исти разлог не може да се уважи код одређивања процента од положајног додатка, премда се и ту одређује према годинама службе — јер код положајног додатка, као пензијског основа *нема уопште обрачунавања процената*. Ту је проценат законом фиксиран и може да буде само 50%, 60%, 70% и 95%; ту се обрачуна само сума која чини горње проценте пензијског основа. Код одређивања количине пензије по § 123 ст. 1, где је плата пензијски основ,

треба најпре израчунати, према скали истога става, колики ће бити *сам проценат*, јер он није константан — мења се према броју година службе и годинама старости државног службеника. Овде су дате само границе у којима има да се креће: не може бити мањи од 50% ни већи од 95%, а иначе може да буде у тим границама ма који број, према обрачунаској скали. — И да се не би још више компликовало ово обрачунавање, донета је одредба, да се започето пола године рачуна као цело, јер би се без тога морао обрачунавати проценат с обзиром на сваки дан државне службе преко навршеног полугођа, а према проценту за одговарајуће полугође. Та опасност не постоји код примене § 124 Ч. 3. јер су проценти, као што смо већ рекли, фиксирани. — Да и не инсистирамо на стилизацији § 120 in fine где се тражи за урачунавање положајног додатка у пензијски основ да чиновник *наврши* 20 година ефективне државне службе.

Разлог, што се § 124 налази одмах иза § 123, у ком се прописује да се започето пола године рачуна као цело, у колико овакав разлог уопште има неку снагу аргументације при тумачењу законских прописа, могао би се употребити само у случају да је обрнут ред. Када би се као доцнији могао односити, премда није неки генерални пропис, на онај пред њим, кад би се узело да регулише исту материју. Пошто није ни једно ни друго — отпада. — Осим тога одредба последње реченице ст. 1 § 123 јесте изузетак од општег правила да се пензија одређује према навршеним годинама службе, и као таква има се најуже тумачити: не може се применити и тамо где није изрично допуштена. Колико је овој одредби, да се започето пола године рачуна као цело дата најужа примена, види се врло јасно баш из самог § 123. Она је обухватила само оно време које се односи на чиновнике, званичнике и служитеље и о коме говори само став 1. За Министре и Банове, ако су испуњени услови за пензију свога звања, не може да се заокругљује време, већ је за њих — према ставу 2 потребно да наврше пола године („за сваку *пошћуну* половину године“), које им се рачуна за одређивање пензије, па да добију одређени проценат — 5% односно 3%. Само кад им се одређује пензија по другом звању, а не звању Министра односно Бана — *изрично* је допуштена примена ст. 1.

Колико је схватање, изнето у разлозима наведене пресуде II одељења Д. С., да је плата главно пензијско право, а положајни додаток супсидијерно — погрешно, види се из следећег. — За стицање 50% положајног додатка потребно је 20 година службе, а за исти проценат плате 10 година; даљни проценти не повећавају се полугодишње код положајног додатка, као што је то случај код плате као пензијског основа; за даљне проценти рачунају се само оне године државне службе за положајни додаток које се рачунају за сам

рок стицања права на пензију.⁴⁾ Дакле — ово су два сасвим одвојена, самостална права, са засебним условима стицања и начином рачунања. —

Поводом претресаног решења опште седнице Државног савета да напоменемо ово. Из пресуда одељења и решења опште седнице Д. С. у 1932 год. види се једна, хвале вредна тенденција: да се једним и другим одлукама дадне шири замах. Осим тога заштићује се често интерес државних службеника држећи се принципа *in dubio mitius*; улази се дубље у поједине правне проблеме и саме пресуде се у довољној мери образлажу. Али да би наш Државни стекао онај ауторитет у нашем правом свету који имају страни, нарочито француски Државни савет — мора он да налази јаче правне конструкције при образложењу својих одлука.

Никола С. Стјепановић.

Напомена. — Да би се исправило горње тумачење Државног савета поднет је Народној Скупштини предлог амандмана финансијском Закону за 1933/34. год. о аутентичном тумачењу § 124. Ч. 3. Тај предлог гласи: „Прописи § 124 Закона о чиновницима и § 131. Закона о државном саобраћајном особљу имају се разумети тако, да се у време одређено овим прописима, рачуна само време, проведено у активној државној служби, и то по свом ефективном трајању и да у овим случајевима нема места примени одредаба § 123. Закона о чиновницима и § 130. Закона о државном саобраћајном особљу, а по којима се започета половина године рачуна као цела.

Решења о пензијама којима је признат за пензију већи проценат од положајног додатка услед погрешне примене Закона, подвргнуће се ревизији са повратном снагом“ (§ 55. т. 10. предлога финансијског Закона за 1933/34. годину.)

Први став овога амандмана заиста тумачи овај Законски пропис овако како се он једино може тумачити. Али — основни принципи правне политике јесу — штовање стечених права (у колико нису у питању радикалне реформе битних установа једнога доба и једне дате средине) и ауторитет пресуђене ствари, којима се обезбеђује стабилност правних односа. Ови принципи важе и за законодавно тумачење које се сматра да је стари Закон и примењује се и на односе пре њега — али само на односе који нису *расправљени* или дефинитивно формирани пре његовог доношења.

У ставу другом цитираног амандмана одступило се од горњег принципа, премда се то одступање не може бранити чак ни неким већим финансијским ефектом, пошто је мали број пензионера којима је урачунат у пензијски основ и положајни додаток са 19 год. 6 мес. и неколико дана, односно дат проценат 60, 70, 95, са непуних 25, 30 или 35 година ефективне службе.

СУДСКА ХРОНИКА

Одговорност железнице за мањак робе, примљене на превоз

Тужилачка фирма, преко свога пуномоћника, претставила је суду, да су јој са једне железничке станице била упућена два вагона угља и да је, по приспећу вагона, у пријемној станици поновним мерењем утврђено, да постоји један мањак од 5010 кгр. угља; да се од овога мањка истина.

⁴⁾ У истом смислу Др. И. Крбек, *Управно право*, књ. II стр. 222.

према § 87 жељезничко саобраћајне уредбе, има одбити 1%, за колики проценат мањка при превозу суве робе железница не одговара, али да железница ипак остаје одговорна за накнаду разлике, која претставља стварни износ штете. Зато је тужила Дирекцију државних железница и тражила, да је суд, на основу §§ 77, 84, 88 и 95 ж. с. у., у вези § 800 грађ. зак., осуди на плаћање штете за мањак угља и повраћај наплаћене суме на име подвоза и контролног мерења, у одговарајућем износу. За доказ тужбеног тражења поднела је товарне листове, акта чињених рекламација по спорном потраживању и рачуне рудника из које је угаљ добављен.

Тужена Дирекција, у своме одговору на тужбу, навела је да, према тач. 1 § 86 жељ. саобраћ. уредбе, железница не може одговорати у овом случају, са разлога: Превоз угља извршен је у отвореним вагонима, што значи, да је и штета произашла само из опасности скопчане с тим начином превозења, јер тужилац ничим није доказао, да је у овом случају штета наступила кривицом железнице и њеног особља. Тужилац у тужби дозвољава могућност, да је угаљ за време превоза изгубио у тежини и одобрава железници, да не одговара у овом случају за 1% мањка у смислу § 87 ж. с. у. Дозвољавајући пак ову могућност, тужилац је указао и на опасност из које је могла штета произаћи; и како ничим није доказано, да је штета, у даноме случају, на који други начин произашла, то се, по наводима тужене стране, а сходно пропису § 86. под V тач. 2 ж. с. у., има сматрати, да спорна штета односно мањак угља стварно и потиче из речене опасности. Осим тога, тужена Дирекција је навела, да је у § 87. ж. с. у., на који се параграф тужилац позива у тужби, заиста предвиђен проценат мањка у тежини за који железница не одговара, али да је у истом § 87 тач. 5. назначено и то, да ослобођење железнице од јемства преко овог процента мањка, по § 86 ст. 1 бр. 4. остаје нетакнуто.

Пошто је одржано рочиште, Београдски Трговачки Суд донео је пресуду под Бр. 62.652/31., којом се тужена Дирекција осуђује, да тужилачкој фирми накнади спорну штету због мањка угља, плаћену возарину за тај мањак и др. Суд је у разлозима претходно утврдио правну природу спорног односа и нашао је, да овде постоји спор, који проистиче из трговачког уговора о превозу (§ 69—75 трг. зак.). Даље је суд нашао, да је тужилачка фирма, истичући ово своје тражење према туженој Дирекцији, поступила правилно и у духу прописа § 99. ж. с. у., те да је њено тражење оправдано и доказано; да није умесан приговор тужене стране, да она не може бити одговорна за овај мањак и да је по § 86. ж. с. у. ослобођена те одговорности, јер штета — овде мањак угља — није наступила услед начина превозења, о чему говоре прописи §§ 86 и 87. ж. с. у.; да исто тако није умесно ни тражење тужене стране, да суд одбије тужиоца од тражења зато, што није доказано, да је штета наступила кривицом железнице и њеног особља, јер то ниједан законски пропис не предвиђа. По нахођењу суда, за постојање одговорности тужене Дирекције у овоме случају главно је то, да је утврђено, да је спорни мањак наступио за време превоза (§ 84 ж. с. у.).

Тужена Дирекција није била задовољна са пом. пресудом и изјавила је жалбу апелационом суду, у којој је, побијајући разлоге првостепеног суда, навела поред осталог и следеће:

„Погрешно је тумачење § 84. жел. саобр. уредбе од стране првостепеног суда, кад тај суд, позивајући се на § 84. ж. с. ур., а у разлозима своје пресуде, сматра да је главно само утврдити то, да је мањак — угља у овом случају — наступио за време превоза, па да железница буде за мањак одговорна. Не само да је овакво тумачење § 84. ж. с. ур. нетачно — јер би онда била потпуно излишна сва она ограничења одговорности у случају мањка, предвиђена у §§ 86 и 87 ж. с. ур. — већ ни сам овај § 84 ж. с. ур. овако не гласи, пошто се баш код овог §-а у коме се говори уопште о одговорности железнице, наглашавају изрично и изузеци кад железница не одговара.

„Неумесно је тврђење (нахођење) првост. суда у разлозима пресуде, — да у овом случају штета — мањак угља — није наступила услед начина превозења (§§ 86 и 87 ж. с. ур.), јер како је уопште штета наступила — то није утврђено.“

Даље се у жалби истиче, да је тужилачка страна била дужна да докаже узрок штете односно мањка, као и то, да је штета наступила кривицом железнице, што пак овде није утврђено. Па како је опасност, на коју је тужилац сам указао као верооватну, скопчана са начином превозења, то се онда — кад се већ није ничим утврдила друга која опасност услед које је штета наступила — мора узети, да је штета заиста и једино наступила из оне опасности, коју је сам тужилац у својој тужби означио као могућу, а сходно § 86. тач. V под 2. жел. саобр. уредбе. И пошто је штета наступила услед тога, што је угаљ при превозу изгубио у својој тежини, тј. услед својих природних особина, то, према жалбеним наводима, железница у овом случају не може бити одговорна ни због тога, што ослобођење железнице од јамчења преко процента мањка, по § 86 ст. 1 бр. 4 и на основу § 87 тач. 5 ж. с. ур., остаје нетакнут.

Међутим, Београдски Апелациони Суд одобрио је ожалбену пресуду првост. суда, својом пресудом од 21-XII-1931 г. Бр. 9250, те се је тужена Дирекција жалила и Касац. Суду, који је поништио апелациону пресуду са разлога, што је њома била одобрена пресуда Трговачког суда, који, с обзиром на вредност спорног предмета, а у смислу прописа тач. 1 § 5 зак. о установљењу средских и окружних судова, није био надлежан за расправу овога спора. После тога је исти предмет, по примедбама Апелац. Суда, послат на надлежни поступак Среском Суду за Град Београд, који је осудио тужену Дирекцију на плаћање са истих разлога као и Трговачки суд и са тим додатком у разлозима, да тужена страна „ничим није доказала, да до ње нема кривице, што се је спорни мањак појавио — § 801 грађ. зак.“ Тужена Дирекција није пак била задовољна ни са овом пресудом среског суда, али је, по њеној жалби, Београдски Апелац. Суд, пресудом Бр. 9722 од 1 новембра 1932 год., одобрио пресуду среског суда, те је тиме овај спор окончан.

По нашем мишљењу, спорни однос је у овоме случају правилно пресуђен, те у томе погледу не бисмо имали шта да приметимо, већ ћемо само укратко изложити садржину прописа Железничко - Саобраћајне Уредбе (скраћено Ж. С. У.), на којима су засноване пом. одлуке судова, као и наводи парничних страна, а у колико је то за правилно схватање приказаног случаја потребно. Пре свега, треба приметити, да је трговачки одн. срески суд правилно утврдио правну

природу спорног односа, кад је нашао, да овај спор потиче из уговора о превозу и да је тај уговор трговачке природе. Али је тај факат био без значаја за судску надлежност у даноме случају, пошто су срески судови, по закону о њиховом установљењу и у вези једне начелне одлуке Опште седнице Касационог суда, стварно надлежни за све спорове у вредности до 5.000 дин., без обзира на ближу правну природу факата из којих ти спорови потичу.

Што се пак тиче овде примењених прописа Ж. С. У., задржаћемо се прво на тумачењу њеног § 84, који је нарочито и у жалби тужене Дирекције истакнут. У овоме се параграфу говори о одговорности железнице за губитак, мањак и оштету робе уопште, па од његовог правилног тумачења и разумевања зависи и тачност примене свију осталих прописа који се тичу истог предмета; јер је најважније и за расправу сличних случајева најбитније, да се утврде они правни принципи, који владају целокупном овом правном материјом. Према тексту и смислу овога параграфа, за одговорност железнице у оваквим случајевима усвојен је један комбиновани систем, састављен из принципа тзв. објективне или узрочне и принципа субјективне (одговорност за кривицу) одговорности за штету одн. за мањак; јер по њему железница одговара увек за штету, која услед губитка, мањка или оштете робе наступи у време од пријема робе на превоз до издавања, осим ако је штета наступила — проузрокована кривицом имаоца права располагања одн. сопственика или његовим упутством, за које се не може кривити железница, неодољивом силом и др. Али је ипак објективни или узрочни моменат у томе више наглашен, те је углавном оправдан и разлог суда, по коме је за постојање одговорности тужене Дирекције за накнаду спорног мањка довољно то, што је утврђено, да је тај мањак наступио за време превоза железницом. А на железници је лежао терет доказа, да мањак није наступио кривицом њеном одн. њених органа, — у колико таквом доказивању уопште може имати места.

По § 87 Ж. С. У., који говори о ограничењу одговорности за мањак у тежини, железница је ослобођена одговорности за тај мањак до извесног процента код робе, која за време превоза по својој природној особини редовно губи у тежини, али тај проценат за угалј и њему сличну робу износи само 1%. Но, могло би се свакако десити, да мањак, који отуда проистиче буде и већи од овог процента, само би то требало да докаже онај који то тврди, тј. у овоме случају тужена Дирекција, а она то није учинила. Позивање пак њено на одредбе § 86 ст. 1 бр. 4 и § 87 тач. 5 пом. уредбе, по којима се, у случају нарочитих опасности, железница ослобођава одговорности и преко утврђеног процента, овде је беспредметно, пошто није утврђено, да је у даном случају штета произашла из опасности скопчане са начином превоза.

жења или из које друге опасности, која је у вези са природом превезене робе, а које би се наведени законски прописи могли тицати. Овде је као узрок мањка показано и признато само сасушавање угља, али оно не спада у појам „нарочитих опасности“ сходно наведеним прописима, нити се то саслушање без особитог доказивања може признати као узрок мањка преко пом. процента, који није споран. Овај се пак проценат код робе са реченим природним особинама одбија увек и без обзира на узрок из кога је у појединим случајевима мањак наступио, тј. било да до железнице има кривнице што се је мањак појавио, било да нема.

Напомињемо осим тога, да је прописом § 99 Ж. с. у., на који се суд у разлозима своје пресуде позива, интересованим лицима дата могућност, да своја потраживања накнаде штете за мањак робе остварују према железници, на основу возаринског уговора, и путем обичних писмених рекламација, и да до подизања тужбе суду долази тек када се тим — вансудским путем није могло постићи потребно поравнање између железнице и рекламанта. То претходно вансудско рекламирање накнаде је чак и обавезно. Што се пак тиче прописа § 69. трг. зак., који је у судским разлозима такође поменут, он овде има само општи значај, а иначе је дерогиран прописима речене уредбе, која за ову правну материју важи као специјалан закон (*lex specialis*), па се као таква има првенствено и примењивати, искључујући примену осталих закона и уредаба.

Д-р Адам П. Лазаревић

Цени ли суд по званичној дужности благовременост меничног протеста?

Иако је наш стални сарадник г. Д-р Адам Лазаревић у „Правосућу“ за 15 фебруар 1933 г. теоријски објаснио важност и правилност решења о томе да ли суд треба по званичној дужности да цени благовременост меничног протеста и тамо категорички заузео становиште да судови треба и по службеној дужности да цене ту благовременост како приликом суђења, тако и приликом стављања обезбеђења, ипак Београдски апелациони суд и даље лута. И после његових примедба Бр.: 8527 ех 1932 г., које је навео г. Лазаревић, цело питање је спорно.

У два случаја, који су даље изнети, наши сарадници изнели су то лутање и неодређеност јуриспруденције. Оба ова случаја су врло интересантна и зато их једновремено објављујемо.

Од уредништва

I. — Цени ли суд по званичној дужности благовременост и испитује ли да ли су били радни дани?

Када последњи дан рока по меници падне на дан законског празника, онда се рок продужава на први наредни радни дан, а то продужење не може бити на штету оних „два радна дана“ које је законодавац дао у § 43. Од. I. и II. мен. зак. повериоцу и дужнику за регулисање дуга или подношење менице на протест.

С. Т. адв. актом Бр.: 9156/32. г. молио је средски суд да одобри забрану на покретност С. В. због дуга у 4600 динара са осталим тражењима. За доказ обвезе туженог, који је издавалац на меници, поднео је оверен препис менице, којој је рок плаћања био 29. априла 1932 г., есконтну листу и оригинални менични протест изискан код суда 4. Маја 1932 г.

Средски суд у Ваљеву решењем Бр.: 9156/32 г. одбио је потражиоца од траженог обезбеђења са ових разлога:

„Да је оригинална меница издата 29 Јануара 1932 г. са роком плаћања за три месеца од издања. Према томе она је доспела 29 Априла 1932 г. — § 35. став I мен. зак.

Притежалац менице, кад му о року није била исплаћена, био је дужан то утврдити протестом због неисплате подигнутим било на дан плаћања 30 Априла 1932 г. (јер је дан плаћања 29 Април био празник) или најкасније наредна друга два дана — § 43. Од. I. и II. мен. зак. Последњи дан за протест падао је 2 Маја 1932 г., но како је тога дана био празник (други дан Ускрса) то је меницу имао да протестује најкасније 3. Маја 1932 г. као први радни дан по истеку рока — § 1. Уредбе о празницима у смислу мен. зак. и зак. о чеку, а тако изрично наређује и § 100 од. II. мен. зак. Притежалац ово није урадио, већ је протест изискао 4. Маја 1932 г., што се из самог протеста види.

Према § 52 мен. зак. протеком рока за изискивање протеста притежалац менице губи своја права против свих меничних обвезника изузев акцептанта. Овај губитак права наступа по самој сили закона без обзира да ли га менични обвезници истичу или не.

Према оваквом стању ствари потражилац изгубио је право да тражи ма шта по овој меници према њеном издаваоцу С. В., па се од тражења има одбити као од тражења неумесног и недоказаног.“

На ово решење суда изјавио је жалбу Апелационом суду пуномоћник С. Т. пледирајући: да је погрешно суд нашао да је протест неблаговремено изискан са ових разлога:

„Суд је погрешно протумачио примену § 100 од. II. мен. зак.

По § 43 мен. зак. протест се мора подићи било на дан плаћања, било у току она два радна дана која долазе одмах по року. Дакле поверилац мора имати на расположењу два и то радна дана по року за подизање протеста. Ово је у вези наређења § 102 мен. зак., да се тражење исплате и подношење менице има учинити у пословном локалу и у радно време дужника. Ова два радна дана потребна су и повериоцу и дужнику да би могао поверилац опоменути дужника на плаћање менице и да би могао дужник наћи повериоца у његовом пословном локалу ради исплате или регулисања дуга. Иначе истичати речи „два радна дана“ не би имало свој резон д' егр.

У § 100 од. II. стоји: да кад треба извршити извесна чињења у одређеном року, чији је последњи дан празник, онда се тај рок продужава до првог радног дана.

Рок меници био је Велики Петак (29. Април). Значи тај се рок продужава по II одељку § 100 мен. зак. за један дан и пада првог радног дана по празнику, а то је Велика Субота — 30. Април, то је сада рок плаћања. За рок протестирања мора се по закону имати још два радна дана по року. Кад су они? То није ни први ни други дан Ускрса (1 и 2 Мај), већ тек почињу тећи после Ускрса односно после 1 и 2 Маја. Дакле рок за протест почиње тећи тек од 3. Маја и то је први дан рока, први радни дан, а други радни дан је 4. Мај, када је меница и предата суду на протестирање.

Молио је Апелациони Суд да поништи решење Средског Суда јер је протест благовремено изискан.“

Београдски Апелациони Суд примедбама својим Бр. 7934 од 13 Септембра 1932. год. по овој жалби С. Т. поништио је решење Среског Суда Бр. 9156/32. г. са ових разлога:

„Погрешно је суд када се сам по званичној дужности упустио у то, да ли је С. В. испао из обавезе зато што приложени протест није благовремено изискан.

Суд је био дужан при оцени овога тражења да оцени, да ли поднета меница испуњава све услове који се законом траже и да ли као таква претставља доказ о обвезности дужника — § 377 гр. с. п., а питање да ли је меница у см. § 52 мен. зак. прејудицирана или не, може да буде предмет оцене суда само по истакнутом приговору противне стране.“

Срески Суд поступајући по овим примедбама Апел. Суда одобрио је решењем својим Бр. 11521/32 г. забрану, не упуштајући се у оцену да ли је протест благовремено изискан или није.

На ово решење Среског Суда изјавио је жалбу тужени С. В. и молио да Апел. Суд поништи решење Среског Суда, јер је вели суд погрешно према њему одобрио забрану. Он је на меници издавалац, а иста је неблагоприятно протествована. По § 52 мен. зак. ималац губи сва права против индосанта трасанта и свих осталих обвезника, изузимајући акцептанта, ако рок за протестирање менице прође. А овде је рок прошао.

Беогр. Апел. Суд решењем својим Бр. 9336/32 г. оснажио је решење Среског Суда Бр. 11521/32 г. а жалбу одбацио.

1. — Питање да ли је суд дужан да цени благовременост изисканог протеста отпало је у овом случају, јер је протест у нашем случају благовремено изискан, али ми смо мишљења да је суд дужан да цени поред осталих поднетих доказа у акту траженог обезбеђења и да ли је благовремено изискан протест, па ако није, онда сам, по званичној дужности, да одбије тражено обезбеђење, ако су дужници лица, која по § 52 мен. зак. у том случају испадају из обавезе. Није суду ни једним законским прописом стављено у дужност да цени благовременост изисканог протеста тек на приговор противне стране.

У § 52 мен. зак. изрично се законодавац изјаснио: „Са протеком рокова одређених ..... за подигнуће протеста због неакцептирања или због неисплате ..... ималац губи своја права против индосаната, трасанта и свих осталих обвезника, изузимајући акцептанта.“ Овај је пропис изричан и јасан и ни један други пропис у меничном закону не стоји у сукобу са њим нити му важност и дејство ограничава.

Закон изрично каже „ималац губи своја права“, а кад ималац губи своја права — регресна права по тој неблагоприятно протестираној меници, онда на другој страни престају обавезе. Ово губљење права наступа овде по сиди закона одмах, чим се меница није у законом одређеном року

протествовала. Дакле губљење права настаје због пропуштеног рока за протестирање менице, и не треба овај случај губљења права сматрати као губљење права због застарелости, него као једну специјалну санкцију у меничном закону због пропуштеног рока.

Да је ово наше мишљење тачно и да ово губљење права није на основу застарелости у ком би случају могло стајати мишљење Апелационог Суда с обзиром на § 949. Грађ. Зак., који је општи пропис, па се простире и на менични закон, у коме нема сличне одредбе, види се из овога:

а) Што се пропис § 52. мен. зак. не налази у одељку мен. зак. који говори о застарелости права. Да је законодавац ово губљење права сматрао као застарелост, а не као губљење права због пропуштене чинидбе о року, он би ово прописао у одељку о застарелости; и

б) Што је у § 78. од. II. мен. зак. који говори о застарелости права и налази се стога правилно у томе одељку прописао да менично правни захтеви имаоца против индосанта и против трасанта застаревају за једну годину дана, рачунајући од дана *благовремено* изисканог протеста.

Па кад законодавац изрично каже у §-у који говори о застарелости, да застарелост наступа од *благовремено* изисканог протеста, онда се мора доћи до овог јединог закључка: да § 52. мен. зак. говори о случају како се губе права односно шта ће бити ако се пропусти рок за протест менице, и то није застарелост, јер за застарелост је потребно да протекне извесно време, то је нужан елемент, а да § 78. од. II. мен. зак. говори о томе, како се губе застарелошћу права када је меница, подвлачимо, *благовремено* протествована.

Из свега овога излази да је суд дужан да цени *благовременост* изисканог протеста, јер *одобравајући* забрану он је може и сме одобрити само према оним лицима која су још у обавези. Није довољно оценити само меницу, већ и *благовременост* изисканог протеста. У нашем случају ако протест није *благовремено* изискан В. С. не би био више дужник, не би био дужан да даје обезбеђење повериоцу по једној меници, по којој је он због кривице повериоачеве испао из обавезе, а и сама институција протеста би била илузорна када би суд могао и по *неблаговременим* протестима да одобрава обезбеђења и осуђује дужнике.

Наше мишљење поткрепљује још и ово: суд је нарочито позван да у кратком поступку по исправама — меницама строго цени поднете доказе, јер у сумарном поступку нема саслушања странака и када би се усвојило гледиште Апелационог Суда, онда би се чинила неправда дужницима, јер би се они де факто лишавали у већини случаја једног свога права које им је законом признато — права приговора.

Најзад суд може да одобри забрану само ако је обавеза дужника чиста и јасна — § 377. гр. суд. пост. а нико не може рећи да је обавеза дужника чиста и јасна, ако постоји сумња да дужник по меници, на основу које се тражи обезбеђење, није више у обавези.

II. — По другом питању ми усвајамо разлоге пуномоћника тужилачке банке, да је протест благовремено изискан. По § 43. од II. мен. зак. протест због неисплате има се подићи било на дан плаћања менице (то је о року) било једног од два радна дана који долазе одмах за њим.

У нашем случају рок је пао на дан законског празника 29 априла на Велики Петак, па како менични закон у своме § 100. од II. предвиђа да ће се рок чији последњи дан падне у законски празник (Велики Петак је законски празник — § 1. Уредбе о празницима у см. мен. закона и зак. о чеку) продужити до првог радног дана, то се рок аутоматски продужио у први радни дан 30. Април, кога је дана била Велика Субота. Сад овоме треба додати још бенефицију од два радна дана. Ова два радна дана почињу тећи тек после рока из § 35. став I. мен. закона, када доспева меница. Та два дана падају у нашем случају 1. и 2. Маја на први и други дан Ускрса, али како се и та два дана рачунају у законске празнике по Уредби, па према томе нису радни дани, а закон даје два радна дана после рока, значи да су ти радни дани 3. и 4. Мај. А 4. Маја је потражилац обезбеђења и поднео меницу на протест. Дакле благовремено.

Из овога свега излази да поверилац и дужник морају имати после доспелог рока за плаћање менице још два пуна „радна“ дана за регулисање својих меничних послова у које не може да се урачуна рок плаћања менице или обратно. Другим речима, са роком имају се на расположењу по закону три пуна радна дана.

Живко Н. Тајтац

суд. приправник

III. — Суд цени благовременост зато што су у питању преклузивни рокови.

У. Б. адв. из Београда писменом од 26 августа 1932 г. моли Срески суд за срез врачарски да одобри забрану на покретност његова дужника Д. П. са Чукарице, а за обезбеду 640 дин. главног дуга и споредних тражбина. Подноси меницу у овереном препису на којој је дужник трасант, заједно са протестом неблагоприятно подигнутим.

Решењем Бр. 10917/32 суд га одбија:

„Према пропису § 43 мен. зак. одбијање исплате треба утврдити протестом због неисплате, који треба да се подигне једног од два радна дана који долазе одмах за даном плаћања.

Како је меница којом се потврђује обавеза доспела 9 августа 1932 год. § 32 м. з. то и протест се има подигнути најдаље 11 ав-

густа 1932 год. Са протеком овог рока према пропису § 52 м. з. ималац губи своје право против трасанта. Па како према приложеном акту тражења забране — акту протеста — исти је подигнут 12 августа 1932 год., а ни 10 ни 11 августа није било никаквих празника — § 5 Уредбе о празницима у смислу мен. закона, то се има сматрати да није ни подигнут“.

По жалби повериоца Беогр. апел. суд под бр. 8459/32 ништи:

„Што суд ниједним законским прописом није овлашћен да по званичној дужности цени благовременост протеста менице, које питање може да се цени само у случају приговора противне стране — већ је суд имао само да цени да ли меница садржи све услове као менична обавеза на основу које се забрана може одобрити.“

Срески суд поступа по овим примедбама, но решењем бр. 1271/32 понова одбија молиоца:

„По пропису § 388 у в. § 377 г. с. п. поверитељ може тражити забрану на покретно имање обвезаног, ако му је тражење у опасности и ако је обвезаност доказао пунозажном исправом.“

У смислу §§ 37, 38 и 39 мен. зак. од 29-XI-1932 год. дужност плаћања по меници пада на трасата и регрес против осталих обвезника, а у том реду и трасанта, допушта се само ако меница није плаћена о доспелости, а пре доспелости ван случаја стечаја само ако је акцепт одбијен.

Према томе како у овом конкретном случају стоји акцепт то да би се могло одлучити, да ли меница по меничном закону садржи услове на основу којих може да се одобри забрана на покретност трасанта, треба на првом месту утврдити да постоји његова обавеза по меници, тј. да је меница била поднета на исплату и да је акцептант одбио исплату — § 43 мен. зак., што се има утврдити јавном исправом у одређеном року и без чега ималац губи своја права према осталим обвезницима сем акцептанта — § 52 мен. зак.

Како по пропису § 37 мен. зак. рок подношења менице на исплату је сам дан плаћања или један од два радна дана који долазе одмах за њиме, па како потражилац забране није поднео никакве доказе да је поступио по § 37 мен. зак., то и меница коју је он поднео за доказ свог тражења као менична обавеза садржи услове на основу којих се може одобрити забрана само на покретност акцептанта а не и трасанта. Стога се потражилац има одбити од тражене забране као од тражења неумесног и недоказаног.“

Решењем бр. 10716/32 Апел. суд снажи.

Судећи по првим примедбама, Апел. суд стао је на гледиште да пропис § 52 мен. зак. претставља једну врсту застарелости, те да би његовој примени било места само ако би противна страна ту застарелост истакла. Међутим, није неосновано гледиште да се овде не могу применити општа начела грађанског права о застарелости, јер је у § 52 реч о *роковима*, и то роковима законом предвиђеним, чијим самим истеком притежалац менице губи права у том пропису означена, осим у случају ако он противно не докаже тј. да је те рокове одржао. Према томе, примена § 52 мен. зак. претставља не право противне стране да недостатку протеста или његовој неблаговремености приговара већ дужност имаоца менице да горње доказе поднесе, а отуда и овлашћење суда

да уредност ових доказа цени без обзира на то да ли противна страна овоме приговара или не.

Да ли су ови разлози утицали на доцнију одлуку Апел. суда непознато је, али из тога што је накнадно оснажио решење среског суда овакав закључак нужно би се намегао.

Петар Доб. Вучковић

Недостатак одн. неистинитост потписа граничара не утиче на правоваљаност тапије тј. не повлачи поништај исте.

I. J. J. адв. као заступник М. П. тужбом под бр. 32815 од 12 септ. 1930. г. претставио је суду да у току спора његове властодавке противу С. С. и Х. Ј. због својине, тужена страна за доказ својих навода поднела је тапију потврђену судом под бр. 16910 од 14 авг. 1900. год. Том приликом заст. тужилачке стране приметно је да тапија није сачињена по закону јер је исту, као писмене граничаре Ј. П. и А. С. потписало неко друго лице, и да је неписмене граничаре потписало исто тако неко друго лице без присуства двају сведока, како је то законом предвиђено за потписивање неписмених, а и утврђено је да то друго лице није било ни овлашћено од потписаних да их потписује у место њих на тапији.

Заступници тужених С. С. и Х. Ј. у одговорима на тужбу под бр. 36569 од 6-X-1930 и под бр. 34988 од 25 септ. 1930 истакли су да је тужба неуредно поднета, јер тужилац нема активне легитимације за вођење спора, те је због тога треба одбацити, а поред овога навели су и то, да је право тужилочево застарело пошто је исти тужбу поднео 30 година после потврде спорне тапије. Али и кад би тужилац имао права да покреће овај спор, суд би га морао одбити од тражења, јер он није доказао да је спорна тапија лажна, пошто за лажност тапије није довољно само одрицање потписа од стране граничара, како је то као доказ поднео једино за поткрепљење заст. тужилачке стране, јер потписи граничара имају у толико вредности, у колико потврђују да граничарима није од њиховог земљишта ништа заузето а својину имања обухваћеног у тапији тврди општински суд.

На рочишту од 6 нов. 1930. заступник тужилачке стране изјавио је да су неумесни наводи тужене стране да његова властодавка нема овлашћења да води овај спор, јер се спорном тапијом хоће да докаже својина на њеној њиви, те у самој тој чињеници и лежи активна легитимација за вођење овога спора а поред тога тужбено тражење није застарело, како то тврде заступници тужене стране стога, што се тужбом не тражи ни својина ни државина, него поништај јавне исправе-тапије.

II. Првост. Суд за Окр. Београд. решењем од 6 нов. 1930 бр. 41527 одбацио је тужбу услед застарелости права тужилце П М. те је на тај начин усвојио гледиште заступника тужених.

По жалби заст. тужилце Касациони Суд примедбама бр. 6698 од 25-V-1931 поништио је решење Првост. Суда са разлога:

„Кад је тужилац повео спор о поништају исправе-тапије означене у тужби а са разлога, што су приликом њеног састављања извршене неке кривичне радње због којих тапија нема важности, онда је суд погрешно што је ожалбеним решењем одбацио ову парницу, налазећи да је тужитељево право застарело у см. § 929 г. с. п. јер овде није у питању створено право, већ исправа као доказно средство, те

није било места примени пом. зак. прописа, већ се питање застарелости тражења тужилачке стране, у недостатку специјалне одредбе, имало ценити по § 930 г. з.“

III. На рочиштима од 18 септ и 11 дец. 1931 заст. тужилке навели су да је тапија строго формална исправа и да она, ако не испуњава све законске услове, не вреди што је случај код спорне тапије, пошто ову неки граничари нису ни потписали а неки опет као неписмени нису потписани сходно § 192 г. с. п. те се услед тога позвали на сведоке да утврде њихове наводе и додају, да овде и у овом питању има места испиту сведока, јер се њима не доказује ништа што је противно садржини јавне исправе.

Заступ. тужених истичу, на супрот тужилачкој страни, да питање одбачаја парнице сматрају ликвидираним и зато не траже другу одлуку суда по томе питању. Остају при ранијем приговору о застарелости тужночевог тражења с тим, да суд то питање оцени уз главну ствар.

Што се тиче пак тужбених тврђења, заступ. тужених сматрају да су неумесни, јер се § 192 г. с. п. не односи на јавне исправе, већ на приватне. Испиту сведока нема места, јер би они противно § 242 г. с. п. доказивали неважност тапије као јавне исправе а уз то они би сведочили један ирелевантан факат, да потписи на тапији не потичу од лица да је њихово земљиште заузето спорном тапијом. Поред тога, баш и кад би потписи граничара били неистинити, то не би утицало на ваљаност спорне тапије, јер граничари својим потписом тврде само да њихово земљиште није заузето док о својини земљишта тврди општ. суд.

За овим је Окр. суд донео своју пресуду бр. 28524 од 11 дец. 1931 којом је поништио спорну тапију.

IV. Заступ. тужених изјавили су жалбу, на је Београд. апел. суд примедбама свога III од. бр. 1876 од 6-IV-1932. поништио пресуду Окр. суда са разлога: „јер суд у разлозима своје пресуде није ценио које доказе за своје тврђење уважава а које одбацује § 305 тачка 5 г. с. п.“

V. Окр. суд понова је заказао рочиште, на коме је заст. тужилачке стране изјавио да остаје при тужби и додаје, да је спорна тапија сачињена без присуства граничара, што је утврђено и исказима сведока П. Д. а кад су, поред тога, на истој и фалсификовани потписи граничара, онда она (тапија) доводи у сумњу и све остале чињенице које су њоме констатоване, због чега је и ништавна од самог почетка.

Заст. тужених наводе да се исказима испитаних сведока ништа не утврђује јер су они, сем сведока С. П. тврдили само то, да не знају да ли су њихови преци потписали спорну тапију а исказ пак сведока С. П. није веродостојан, пошто тај сведок тврди чињеницу која се десила пре више од 30 год. Истичу поново да нема места испиту сведока, јер би њихови искази били уперени противу садржине јавне исправе, те сматрају да су наводи тужилачке стране остали без интереса по суд. Подвлаче, да је спорна тапија издата од надлежне општин. власти, која је званично потврдила да је извршила премер у присуству купца, продавца и граничара и да оном мером није ништа заузето ни приватног ни општинског ни државног земљишта, и да имаће ни с ким у парници због својине не стоји. Тиме је општ. суд у погледу потребног извињања права својине потпуно и у свему поступно по пропису § 295 грађ. зак. одн. у см. расписа Министра Правде од 12 фебруара 1883 бр. 745, јер ни у § 295 г. з. ни у распису Мин. Правде није предвиђено потпи-

сивање тапије од стране граничара као услов за правоваљаност тапије, а кад би се могле ништити судом потврђене тапије само стога, што један граничар изјављује да није потписао тапију, као што је случај са сведоком-граничаром С. П., онда тапија не би имала ону снагу, коју јој је закон наменио.

По овоме Окр. суд донео је пресуду 2 јуна 1932. бр. 7796 којом је поништио спорну тапију потврђену Прв. Судом 14 авг. 1900. год. под бр. 16810, коју је пресуду и Београд. Апел. Суд пресудом од 18 авг. 1932. под бр. 8603 одобрио са допуном разлога првостепене пресуде који гласе:

„Само је суд у разложима своје пресуде пропустио да истакне и то: да је форма тапије предвиђена у § 466 г. с. п. и да спорна тапија не испуњава услове из пом. зак. прописа, што се овим допуњује...“

VI. Па жалбама заступника тужених, Касацциони суд одлуком од 21 јануара 1932. бр. 214 поништио је пресуду Апел. суда са разлога:

„Погрешно је Апел. суд кад је, одобравајући пресуду првог суда, нашао да изостанак или лажност потписа граничара чини битан елемент за ваљаност тапије. Потпис граничара не захтева се ни законом § 295 грађ. зак. ни расписом Министра Правде бр. 745-83 па ни законским решењима В. № 571-50 и В. № 1197-50. У § 295 грађ. зак. вели се само, да се имања суседа имају „уписати“ тј. ограничити, а остали напред поменути прописи у опште не траже потписе граничара. Сам пак потпис граничара има важности у толико, што онај граничар, који се потпише на тапији, губи право да после истиче приговор да је том тапијом нешто и његовог имања заузето § 150 г. с. п.

„Према томе, недостатак одн. неистинитост потписа граничара сами по себи не повлаче поништај тапије само са тог разлога.

„Но баш и кад би се противно узело а на име, да је потребан и потпис граничара, што међутим не стоји, ипак се у току овога спора ничим није утврдило нити тврди, да је спорна тапија у садржини неистинита тј. да имање у њој означено није својина самопродавца или да мере и границе у њој означене не представљају право стање ствари, или да је њоме која туђа земља захваћена. Кад ово пак стоји, онда првостепени а са њим и Апел. Суд није имао законског овлашћења да спорну тапију само стога, што нема потписа свију граничара, као неистиниту поништи, кад је она међутим по садржини истинита“.

VII. Усвајајући предње примедбе Касацционог суда, Београд. апел. суд одлуком од 7 фебруара 1932. бр. 933 поништио је пресуду Окр. суда за Округ београдски и упути га да поступи по примедбама Касацционог суда.

В. М. Петковић

писар Београд. апел. суда

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Наша новија међународноправна књижевност

Међународно право после Светскога рата заузима једно од најважнијих места међу правним дисциплинама. Развој и усавршавање саобраћаја довело је до тешких веза између разних каткад доста удаљених држава, а стварање низа нових међународноправних установа и закључење великог броја међународних уговора и конвенција дало је нов значај и нов изглед међународном праву. Појачан интерес за међуна-

родно право најбоље се огледа у обимној књижевности посвећеној овој грани права, тако да проучавање свих међународноправних проблема и по обиму и по дубини надмашује у новије време радове из других области правних. Овај знатно појачан интерес за међународно право у свима правним књижевностима види се јасно и у нашој стручној литератури, нарочито кад се упореди са нашом литературом до 1914 године. Поред тога што се велики број наших писаца бави проучавањем међународних правних проблема, пре неколико година основано *Југословенско удружење за међународно право* већ до сада је дало видне резултате, објављујући, на француском и на нашем језику, низ расправа наших писаца, од интереса за међународно право. Сви наши часописи посвећују пажњу проучавању ових питања и све чешће се јављају књиге из исте области. Неколико новијих наших публикација желимо да овде прикажемо читаоцима.

Једног систематског дела о међународном јавном праву које би у целини изложило савремено стање ове материје, још нема на нашем језику. Ту празнину за сада попуњују преводи Листовог Међународног права од пок. д-р Ладислава Полића (превод објављен још 1904 године, и према томе данас потпуно застарео) и Основа међународног права од Марсела Моа у преводу Г. д-р Михаила Илића, које такође није обухватило у потпуности ни савремену теорију ни савремену праксу међународног права, нарочито у времену после Светског рата. Међутим неколико дела обрађују у виду система поједине гране међународног права, нарочито у области саобраћајног права (поморско, ваздухопловно и др.). У ред ових књига дошла би нова књига Г. д-р В. А. Бачића, капетана корвете, *Увод у међународно поморско јавно и ратно право*.¹⁾ Како сам писац наглашава, ова књига је намењена као приручник за официре морнарице, дакле писана је у првом реду за неправнике. Отуда она у главном излаже позитивне прописе материје којом се бави, без теоретских правничких дискусија. Рађена у првом реду по угледу на америчке књиге о међународном праву, намењене официрима морнарице, њен је увод намењен, у највећем обиму, упознавању читаоца са основним појмовима међународног права. Први део, који обухвата око 40 страна, излаже међународно поморско јавно право у мирно доба (поделу морског подручја, врсте бродова, право на отвореном и прибрежном — како га писац назива „обалском“ — мору, наше законодавство о међународноправним поморским односима, са кратким освртом на нарочите односе у затвореним морима, мореузима и поморским каналима, и са додатком о међународним рекама, о основима међународног ваздухопловног јавног права у мирно доба и о поморском церемонијалу). У другом делу књиге, знатно

1) Издање Свесловенске књижаре, Београд, стр. 208.

развијенијем, изложена су питања међународног поморског права у ратно доба. Поред краћег прегледа историског развитака, све до најновијег времена, у појединим одељцима овог дела обрађена су питања месног ограничења поморског ратовања, почетак и трајање ратног права, начин ратовања на мору, зарађене силе на мору, право узапћивања (које писац зове још и „призовско или пленидбено право“, по француском изразу *droit de prise*), ратна контрабанда и продужено путовање, противнеутралне службе, блокада, затварање поморског промета 1914—18 године, право прегледа и начин поступка код узапћења, трговачки бродови наоружани за одбрану, употреба поморских мина и услови код торпеда, бомбардовање лука и насеобина, заштита рањеника и болесника на мору, поморски каблови у ратно доба, употреба радиотелеграфије, реквизиција непријатељских и неутралних бродова и неутралитет у поморском рату. Најзад, додати су кратки изводи о међународном ратном праву у рату на копну, о ваздухопловном ратном праву, као и преглед међународних мера за разоружање и ограничење наоружања на мору. Обимну материју поморског јавног права писац није исцрпео у потпуности, већ се задовољио да изложи само позитивно право по сваком питању. Ваља му признати да је у овом погледу успео да марљиво прикупи како међународноправне прописе тако и одредбе нашега позитивног права, и то све до најновијег времена, тако да се на његову књигу може потпуно ослонити. И ако намењена неправницима, услед овако прикупљеног материјала ова ће књига бити од користи свима који се интересују за ова питања.

Насупрот књизи Г. д-р Бачића, која је рађена за практичну употребу помораца без правничког образовања, интерес правника који се баве међународним правом привући ће књига Г-ђе д-р Анке Гођевац *Принципи и правила међународнога права која се излучују из јуриспруденције Сталног суда међународне правде у Хагу.*²⁾ Већ дуже време у иностранству привлачи пажњу стручне литературе питање да ли се, и у колико, могу извући нека начела из досадашње праксе Сталног суда међународне правде у Хагу. Поред предавања на Хашкој академији за међународно право, која су по овом питању држали Манлеј Хадзон, Г. Салвиоли и Шарл де Висшер, постоји већ велика књижевност из које се истиче нарочито недовршено (услед смрти писца) дело мађарског професора Гезе Мађари. У новије време неколико докторских теза посвећено је овом питању, и између њих запажена је и дисертација нашег земљака Г. д-р Тихомила Дрезге.³⁾ И

²⁾ Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1933, стр. 191.

³⁾ Tihomil Drezga, *Les problèmes fondamentaux du Droit des gens et la Cour Permanente de Justice Internationale*, Paris, 1931, Sirey; између нових докторских теза о истом питању привукле су нарочиту пажњу стручне критике, од које су доста истичане, књиге Jean Collette-a, *Les principes de*

књига Г-ђе Гођевац брањена је као докторска дисертација на Београдском правном факултету. После кратког увода о карактеру Суда и погледа на Саветодавна мишљења и њихов значај за јуриспруденцију суда Г-ђа Гођевац је покушала да досадашњом јуриспруденцијом Суда објасни гледишта Суда на тумачење међународних уговора, методе тога тумачења и помоћна средства која је Суд употребљавао, као и неке специјалне случајеве тумачења. У самом почетку своје књиге Г-ђа Гођевац је нагласила да је њен циљ био да изнађе и изложи принципе којима се Суд руководио при изрицању својих пресуда и саветодавних мишљења; критику самих тих пресуда и мишљења она је изоставила из овога рада. Вођена овим циљем она се задржала на наводима из праксе Суда, не улазећи у мотиве појединих гледишта до којих је Суд дошао⁴⁾ У свом излагању она је обухватила један заокружљен период, првих девет година рада Суда (пошто се, као што је познато, судије овог суда бирају на девет година). Резултати до којих је Г-ђа Гођевац дошла могли би се свести на ове: скоро сви случајеви изнети пред Суд били су у вези са тумачењем неког међународног акта, већином уговора. Отуда се из тих многобројних случајева могу извести разна правила у погледу тумачења међународних уговора. Што се тиче метода тумачења, Суд је повукао разлику између редовног начина тумачења и изузетних начина. Редован начин се примењује на првом месту, изузетни тек кад редован не може дати позитивног резултата. Г-ђа Гођевац са доста детаља излаже разне методе и помоћна средства која је Суд употребљавао приликом тумачења уговора и осталих међународних аката. Прешавши на основна начела међ. права (у глави коју Г-ђа Гођевац назива „међ. право у опште“) дошла је до констатације да Суд није фиксирао никакво правило у погледу односа међународног права према унутрашњем, ма да из досадашње праксе Суда изгледа да Суд нагиње дуалистичкој концепцији „уз признање једне ублажене суперматрије међународног права“. У погледу повреде међ. права, Суд је стао на гледиште да свака повреда међ. права повлачи нужно за собом право на одштету. Но накнаде штете нема ако штета није доказана. По питањима у вези са оштећењем појединаца Суд је такође утврдио неколико општих начела. Исто тако Г-ђа Гођевац

Droit des gens dans la jurisprudence de la Cour Permanente de Justice Internationale, Paris, 1932, и P. Dervitzky, Les principes de Droit international tels qu'ils se degagent de la jurisprudence de la Cour Permanente de Justice Internationale, Paris, 1932.

⁴⁾ Dr. Karl Schmid, професор на универзитету у Тибингену објавио је под насловом *Die Rechtsprechung des Ständigen Gerichtshofs in Rechtssätzen dargestellt* (Stuttgart, 1932, Tübinger Abhandlungen zum öffentlichen Recht) изводе из свију пресуда и саветодавних мишљења Суда, уређене по материји, тако да ова његова књига претставља прави **речник** јуриспруденције сталног суда међународне правде, и знатно ће олакшати рад свима који се интересују праксом овога суда.

излаже неколико утврђених начела у вези са важењем уговора, као и извесне дефиниције појма „мањине“, „међународног приватног права“. Излажући гледишта до којих је дошао Суд по овим питањима, Г-ђа Гођевац се није упуштала у њихову детаљнију анализу. У наредној глави наведена су правила која је Суд поставио у вези са суверенитетом државе. Основни је принцип независност држава, чија је суверена воља основ данашњем међ. праву. Способност уговорног обавезивања баш је доказ суверености држава. Други принцип у вези са суверености је начело слободе мора, из чега произлази да бродови који плове на широком мору потпадају под власт оне државе под чијом заставом плове. Као треће начело истиче се принцип поштовања приватних стечених права приликом промене суверенитета, од стране новог суверена. Суд је ово начело истакао као принцип општег међународног права. У низу ових питања Суд је утврдио и гледиште да питања држављанства спадају у искључиви домен државе, разуме се изузимајући случај кад се држава сама ограничила неком међународном обавезом. По питањима међународне организације и мирног решавања спорова Суд је такође утврдио неколико начела по којима су расправљени поједини конкретни случајеви. У току свога рада Суд је у више махова имао да расправља питања о својој надлежности. Главно руководно начело Суда у овом погледу било је да је основ надлежности Суда воља суверених странака. На основу овога начела Суд је расправљао и питања сукоба надлежности. У погледу своје надлежности *ratione personae*, Суд је стао на гледиште да држава има право да штити своје држављане, оштећене актима супротним међународном праву, кад нису могли бити задовољени редовним путем. Но од тренутка кад једна држава иступи за неког свог држављанина пред међународном судском инстанцијом и с њиме се солидарише, ова инстанција познаје као странку само ту државу. У даљем излагању Г-ђа Гођевац разматра остала правила поступка пред Судом (правила у вези са компромисом, са интерпретативним пресудама, са интересом за вођење спора и правом интервенције у спору, о преговорима који претходе спору, о аутентичној интерпретацији, као и поступак за саветодавна мишљења), и истиче начела до којих је Суд дошао. Најзад, она даје закључак по питањима везе између јуриспруденције Суда и међународног права. — Из огромног материјала који је имала да савлада Г-ђа Гођевац је покушала да систематизира начела која је Стални суд међународне правде до сада утврдио. Обим књиге, којом је обухваћен толики материјал, није допустио да се подробније анализирају поједина правила која је Суд поставио. У накнаду зато ова књига садржи јасно систематисан преглед целокупне досадашње јуриспруденције овог међународног суда, тако значајног за најновији развој међународног права.

Детаљну анализу једног случаја који је расправљан пред Сталним судом међународне правде извео је Г. д-р Војислав Радовановић у својој расправи о спору поводом надлежности Европске комисије на сектору Дунава између Галца и Браиле.⁵⁾ Писац запажене књиге о Дунаву и примени начела слободе речне пловидбе, Г. д-р Радовановић сам наводи да се ова нова његова расправа може сматрати као наставак његовог ранијег дела о Дунаву. У овој расправи он у појединостима излаже постанак и развој спора, улогу Друштва народа, саветодавно мишљење Сталног суда међународне правде у том спору, као и догађаје настале после изреченог саветодавног мишљења, све до пројекта конвенције којом се овај спор има окончати. Између Румуније и Европске комисије која управља Доњим Дунавом, настао је спор да ли се надлежност Европске комисије простире од ушћа Дунава само до Галца или и на сектору од Галца до Браиле. Европска комисија, која је стала на гледиште да се њена надлежност простире све до Браиле, наводила је у прилогу свога гледишта текстове међународних уговора и досадашњу праксу, док је Румунија изјавила да њу не веже међународни уговор о томе питању, већ да сектор Галац—Браила спада у њену сувереност. Овај спор расправио је Стални суд међународне правде, давши за право, својим саветодавним мишљењем, Европској комисији. Г. д-р Радовановић нагиње више румунској тези, и ако истиче многе грешке које је Румунија чинила у овом питању. Већи део расправе посвећен је даљем развоју догађаја, после изреченог саветодавног мишљења, и писац у детаљима излаже конвенцију о приморском Дунаву придодату Декларацији од 5 децембра 1930 којом је ово питање расправљено, по мишљењу Г. д-р Радовановића, на штету Румуније. Г. д-р Радовановић критикује и ову конвенцију, и сматра да њоме нису задовољени интереси и права Румуније, и да њоме није решен проблем Доњег Дунава. Гледиште Г. д-р Радовановића је да ће се тај проблем решити само укидањем Европске комисије и завођењем јединственог режима на целом Дунаву. У овом погледу Г. д-р Радовановић је доследан својем ранијем гледишту по истом питању. Његова расправа, објављена у угледном белгиском часопису за међународно право, допринеће бољем познавању питања којим се бави писац.

У област међународнога права спада и расправа Г. д-р Јосипа Воршича *О правној природи ваздушног простора.*⁶⁾

⁵⁾ Voyslav M. Radovanovitch, *Le Danube Maritime et le règlement du différend relatif aux compétences de la Commission européenne sur le secteur Galatz-Braila* (Extrait de la Revue de Droit international et de Législation comparée, 1932, № 3), Bruxelles, p. 72.

⁶⁾ Dr. Josip Voršič, *O pravni naravi ozračja*. Priloga „Slovenskemu Pravniku” 1. 1932, štev. 9—10. Ljubljana. Str. 57.

Ваздухопловно право које узима све већи замах у иностраним стручним круговима, почиње да привлачи и већи број наших правника. Г. д-р Воршич је са ретком ерудицијом приступио обради ове теме и изложио како јавноправне доктрине о појму ваздушног простора, тако и позитивна законодавства, нарочито грађанске законике важнијих држава по истом питању. Даље он излаже разне доктрине о суверености државе над ваздушним простором и најзад наводи одредбе разних законодавстава у којима је проведено начело суверености државе над ваздушним простором, као и одредбе међународне ваздухопловне конвенције и нека законодавства о ваздухопловству и радиотелеграфији. У овој расправи сакупљена су многобројна гледишта науке и многе одредбе позитивнога права у вези са правном природом ваздушног простора. Писац се задржао на дескриптивној анализи и није конструисао никакву властиту теорију. Све своје закључке заснива углавном на позитивном праву. Његова расправа биће од интереса за наше правнике.

Питање разоружања је у новије време привукло велику пажњу како правника тако и политичара. О току рада конференције за разоружање објављен је већи број расправа по нашим часописима. Овде желимо да поменемо књигу Г. д-р Ивана Брлића, у којој је, под насловом *Лига народа у борби за разоружање*, изнео извештај са Женевске конференције за разоружање у фебруару 1932 године.⁷⁾ Овај извештај је мање правна расправа, јер је намењен обавештењу ширих кругова о раду конференције и о проблему разоружања уопште. Пошто је дао општу слику конференције, Г. д-р Брлић се дуже задржао на излагању француског предлога о разоружању и укратко изложио главне идеје из говора претставника разних држава у генералној дебати по француском предлогу. Своје излагање писац је закључио априла 1932, бацивши поглед на дотадањи рад и на опште стање овог питања у пролеће прошле године. Са политичком ситуацијом Европе мењало се и стање на конференцији за разоружање, те извештај Г. д-р Брлића данас може да послужи само као обавештење намењено широкој публици, — рађено у стилу популарних излагања — о почелима конференције за разоружање. — У низу осталих наших публикација у вези са радом на разоружању, ваља поменути још и расправу Г. д-р Горазда Кушеја о *борби Немачке за равноправност оружја*.⁸⁾ Писац у њој излаже један од најважнијих политичких проблема у новије време. Расправа је писана информативно и без претензија за

⁷⁾ Dr. Ivan Brlić, *Liga naroda u borbi za razoružanje*. Posebni otisak iz br. 6—7/1932 „Lige Naroda“. Zagreb 1932. Str. 64.

⁸⁾ Dr. Gorazd Kušej, *Borba Nemčije za enakopravnost v oboroževanju*. Otisak iz „Casa“ 1931/1932, str. 144—156.

дубље улажење у цео комплекс питања ревизије уговора о миру у вези са проблемима разоружања.

Најзад, у низу прилога наших правника међународно-правној књижевности, истичемо још и чланак Г. д-р Стевана Ћирковића о *Припремној конференцији балканских правника и изједначењу права балканских држава*.⁹⁾ Нашим читаоцима је ово питање познато из чланка Г. д-р Ивана Субботића као и из извештаја о раду балканске комисије правника. За француске читаоце Г. д-р Ћирковић излаже како рад балканских конференција за изједначење права, тако са нарочито много појединости рад комисије правника у Београду и њене резултате. Г. д-р Ћирковић закључује да састанак правника балканских држава у Београду означава значајну етапу у интелектуалним односима између балканских земаља. И ако се данас још не може говорити о потпуном изједначењу права балканских држава, на састанку правника у Београду ударени су темељи будућег рада. И Г. д-р Ћирковић подвлачи значај овог конструктивног рада правника, који је, по њему, од веће важности за опште дело мира но политичке дискусије.

Пажња коју данас наши правници посвећују међународном праву, и која се огледа у неколико овде поменутих радова, као и у свима осталим радовима које нисмо обухватили у овом прегледу, показује да се и у нас сва питања међународнога права прате са живим интересом.

Д-р Илија А. Пржић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Maurice Battelli, Les institutions de democratie directe en droit suisse et comparé moderne. Paris, 1932.

Ова расправа о референдуму јесте једна докторска теза брањена на правном факултету у Женеви. Она исцрпно излаже законске прописе разних држава о установама непосредне демократије, даје разлоге који се у теорији наводе за и *против* тих установа, и показује какве су практичне последице те установе имале специјално у Швајцарској. Најзанимљивији део Бателијеве расправе јесте део последњи у коме се претреса о правној природи референдума и осталих установа непосредне демократије.

Батели одбацује све оне теорије које су покушавале да заједничко решавање Парламента и бирачког тела о законима објасне као акт једног, а не два органа. Једна је од тих теорија Јелинекова, а друга Перасијева. По Јелинеку, носилац законодавне власти није Парламент, него народ; Парламент је

⁹⁾ Stévan Tchirkovitch, *Conférence préparatoire interbalkanique de Juristes et l'Unification du droit des Pays Balkaniques.* (Extrait de la Revue de Droit International, № 3, 1932.). Paris. p. 13.

само један законодавни одбор издвојен из средине народа. Пошто стоји према народу у положају секундарног органа према примарном, Парламент је дужан своје законодавне одлуке саображавати вољи народној. Колико је то тачно, види се најбоље по томе, што у оним земљама које су ишле до краја у примењивању демократских начела, законодавне одлуке Парламента бар о важнијим предметима постају коначне тек онда кад их народ одобри својим гласањем. Зар то није несумњив доказ да је у законодавству народ примаран, одн. старији, а Парламенат секундаран, одн. млађи орган?

Батели с разлогом одбацује Јелинекову теорију, али и ако се ми с њиме у главној ствари слажемо, његова аргументација не убеђује нас у свима тачкама. Јелинек је своју теорију направио с погледом на савремену демократију било представничку или непосредну. Према томе, против њега се не може наводити, како то Батели чини, да има држава у којима постоји један *неизабрани* Горњи дом, и у којима би стога било немогућно сматрати *цео* Парламент — и његов изабрани Доњи и његов *неизабрани* Горњи дом — као подређен народу. На те државе Јелинекова теорија без сумње не може се применити, али на те државе Јелинек, који је говорио о логичком развијању демократске идеје, није ни мислио... Јелинекова теорија оснива се у главnome на појму „органа“ онаквом какав је био израђен од немачке предратне државноправне школе. Основна мана Јелинекове теорије јесте та, што је Јелинек покушао извући из појма органа више него што је он био у стању дати. Као што Батели тачно каже, функција је органа „хтети за рачун једне групе која није кадра изразити своју вољу непосредним начином“. Народ о коме Јелинек говори, то је у ствари бирачко тело, које је, као што се при референдуму лепо види, сасвим кадро изразити своју вољу непосредним начином. Каква потреба, према томе, стварати бирачком телу један орган? Примера истина има да се за исту државну функцију установи више органа, и то органа разног степена, — виших и нижих, — али сви ти органи стављају се у службу исте правне личности, — државе —, а не узима се да су нижи органи подређени вишим органима као њихови органи: орган органа не постоји.

Док је Јелинек спојио у законодавном поступку Парламент с бирачким телом као секундаран орган с примарним, дотле је италиански правник Пераси урадио управо обрнуто: он је спојио бирачко тело с Парламентом као споредног чиниоца с главним. По Јелинеку, прави носилац законодавне власти јесте народ, одн. бирачко тело. По Перасију, прави носилац законодавне власти јесте Парламент. У оним случајевима када се законодавне одлуке Парламента подносе на одобрење бирачком телу, садејство бирачког тела у законодавној радњи нема већег значаја него што га има садејство једног министра који премапотписује Краљев указ о проглашавању

закона. Пераси чини разлику између оних аката за које се тражи садејство више равноправних органа, — на пр. садејство Краља, Сената и Народне Скупштине приликом доношења закона, и оних аката који спадају у надлежност само једног органа, али он их не може учинити без садејства другог једног органа у чију надлежност они не спадају. Министар и бирачко тело, кад учествују у законодавним пословима, учествују у њима као у актима туђе, а не своје надлежности, — министар у актима краљеве, а бирачко тело у актима парламентарне надлежности. Перасијева теза може, на први поглед, изгледати убедљива, јер министар, доиста, није законодавни орган, и ако учествује у краљевим законодавним актима.

Батели побија Перасијеву теорију примерима из позитивног права, од којих је најважнији пример оних америчких државица у којима је, у извесним случајевима, могућно да закон буде решен од самог бирачког тела, без учешћа Парламента. Како би се у таквом једном случају могло тврдити да доношење закона спада у искључиву надлежност Парламента?

Бателијевим разлозима узетим из позитивног права може се додати и овај разлог теоријски. Однос између Краља и министра приликом доношења закона јесте с чисто правног гледишта овај. Своју законодавну вољу ствара Краљ сам, без министра; али за формални акт којим ће ту своју вољу утврдити, Краљ мора имати премапотпис министров, јер Краљ је, по једном од основних начела уставног права, један орган који не може радити сам. Однос између Парламента и бирачког тела сасвим је другачији. Парламент своју законодавну вољу утврђује у једном решењу за чију му формалну важност садејство бирачког тела није потребно. Ако се његово решење ипак упућује бирачком телу на одобрење, то је само стога што се за стварање закона ишту две воље: воља Парламента и воља бирачког тела. Однос између бирачког тела и Парламента не би био сличан односу између министра и Краља, него односу између Парламента и Краља. Један закон који би Краљ потписао а министар не би премапотписао, тај закон не би важио. Међутим, једно законодавно решење Парламента, баш ако га бирачко тело и не би одобрило, важило би и даље уколико једностран акт Парламента, — и не би се могло претворити у закон само стога што једностран акт Парламента, ма колико пуноважан, није сам собом довољан за стварање закона. Основна заблуда Перасијева лежи у овоме. У уставној монархији, владалац се налази у сасвим изузетном положају једног органа који без садејства другог једног органа не може дати актима своје властите надлежности пуноважну форму. Тај изузетни положај владаочев Пераси је хтео пренети и на Парламент у земљама референдума, и ако Парламент нигде, ни тамо где има референдума, ни тамо где га нема, није један орган који не може да ради сам.

БЕЛЕШКЕ

Најстарији правни споменици у свету. — Под овим насловом је на свечаном скупу Пољске академије наука 13. VI. 1931 била одржана беседа од Станислава Естрајхера, познатог историка права. Беседа је сад објављена у последњем Годишњаку именоване Академије (*Rocznik Polskiej Akademii umięjetności rok 1930-1931, w Krakowie, 1932, str. 89 — 173*). Како је публикација мало приступачна и знање пољског језика у ширим круговима наших правника скоро не постоји, то сматрамо за корисно да ваљану и занимљиву расправу Естрајхера прикажемо.

Са пуно ерудиције и са стручним познавањем ствари писац износи пред ширу јавност последње тековине, које је историји права допринела археологија древног истока. Као што је познато, 1902 г. био је пронађен чувени вавилонски кодекс Хамурабија, чија владавина спада у 2123—2081, а по најновијим калкулацијама у 1947—1905 г. пре Хр. Тај је законик већ темељно проучен, услед чега се перспектива генетичког развјатка права у човечанству помакла у такву дрвност, о којој се у XIX в. није ни сањало. Али, ствар се није на томе зауставила. Дошли су нови проналасци, нарочито обилни и важни, у 1915—1930 г. Они су обелоданили да је у истој Месопотамији пре вавилонске цивилизације постојала једна старија цивилизација, и то сумерска, од које су се сачували врло важни правни споменици, који сведоче о јако развијеној правној култури. Сумери су један тајанствени народ, чија најдавиња постојбина није нам позната и чије етнографско и лингвистичко припадништво досада не може да буде одређено. Сигурно је само, да, за разлику од Вавилонца, нису Семити, и да су око 3000 год. пре Хр. живели већ у Месопотамији као стално настањени земљораднички народ са јако развијеном трговином и цивилизацијом, која се наслањала на добро уређене градове. Сумери су били потпуно свесни, од коликог је значаја за стабилност правног живота, да се правни послови обављају писмено. До нас су дошли њихови формулари за склапање читавог низа правних послова, као што су куповина-продаја, најам, залога, адопција и др. Формуле су збијене и прецизне и потсећају чак на чувену прецизност римских формула, што сведочи, да су Сумери имали школоване

правнике и да се њихова јуриспруденција налазила на високом нивоу. Поред приватноправних Сумери су оставили и јавноправне споменике, и то поједине законске одредбе и чак кратке делимичне законике, издате од владалаца појединих сумерских градова. Нису сумерске државице уживале дуготрајни мир, него су биле нападане, а на преокрету од IV на III хиљаду година пре Хр. и освојене од Семита, од којих су Вавилонци успели да под Хамурабијем створе велико царство и да донесу велики законик. Семити су прихватили сумерску цивилизацију, али само делимично, јер су имали своју религију и самосталне обичаје. Кроз више векова засебно теку две струје културе: семитска и сумерска, и тек почетком друге хиљаде године пре Хр. те се две струје спајају, те се од њих ствара извесна једноставна култура, у којој су се Сумери, иако културнији, али знатно малобројнији, изгубили.

Као што је било пре вавилонске правне културе сумерске културе, исто тако је било правних култура, које су вавилонску културу пратиле, а затим наставиле. И тај је факт утврђен најновијим археолошким проналасцима. На таблицама од глине, које се чувају у париском Лувру и у музеју америчког универзитета у Филаделфији пронађен је 1928 год. фрагмент закона, издатог од једног асирског владара око 2000 год. пре Хр. На тај начин био је установљен *terminus a quo* асирске правне културе. Благодарем томе постао је много појмљивији чувени проналасак (1920 год.), целог кодекса асирског права, који није прецизније датиран, али се мора сматрати да спада у доба цветанја Асирије, и то у 1450—1250 год. пре Хр. Тај кодекс није прави законик, него збирка законских и обичајноправних одредаба налик на германска „правна огледала“ (*Rechtsspiegel*) из средњег века. Асири су, као и Вавилонци семити.

Највеће је изненађење за научни свет донело проналажење хетске цивилизације и културе*). Хети нису семити

*) в. на руском језику: „Хетты и хеттская культура“, статьи Ж. Контено и проф. А. Захарова. Тексты хеттских законовъ (перевод), редакция и предисловіе проф. И. Н. Бороздина, Москва, 1924.

нити су у сродству са Сумерима него припадају самосталној т. зв. „азијанској“ раси. Хетска је цивилизација постала под утицајем индоевропске навалe на Малу Азију и цветала између 2000 и 1000 год. пре Хр. Из тога доба дошло је до нас више хетских јавно-правних докумената, и то неколико уговора Хетске државе с Египтом, неколико краљевских правних одредаба и, што је најважније, доста обимни кодекс хетског обичајног права, састављен на прелазу из XV у XIV век пре Христа. Овај кодекс је оригиналан, те се никако не може сматрати као подражавање асирском, ни вавилонском праву.

Законик Хамурабија, асирско правно огледало и кодекс хетског права постали су код различних народа, самостално, тако да сваки од њих има свој засебан карактер. Ипак је врло значајна сличност правне културе, која се у свима њима подједнако огледа. Ако не све, ипак најважније правне институције и правни појмови су им заједнички, што сведочи, да је на две хиљаде година пре Хр. цео Запад Азије, од Средоземног мора до Иранских брда, имао доста сличну цивилизацију и правну културу, која превазилази све, што је онда постојало у свету, изузевши Египат и Крит. Има ту аналогije са фактом, који се затим у историји права више пута понавља: велике територије са правном културом, која се базира на истим начелима, иако се диференцира и варира по појединим деловима исте територије. Тако је било у јеленистичко доба, у време највеће моћи Римског царства, у ранијем (пре 1000 год.) средњем веку у Европи, тако је и данас у данашњем културном свету. Естрајхер износи слику те у принципима јединствене културе у древној Западној Азији. На овом месту не можемо да ту слику пратимо. Довољно је да подвучемо, да то није била примитивна правна култура, него јако развијена и чак префињена. То се нарочито види, кад се та правна култура упореди са примитивним стањем старог јеврејског права, као што се оно огледа у Мојсијевим књигама. Темељ тој култури ударили су Сумери тиме што су створили извесне напредне правне институције и што су први покушавали да раде на законодавству. Можда су се они послужили културним тековинама древног Египта, али се о томе не зна ништа позитивно, јер

споменици египатског права који су дошли до нас, датирају тек од VII в. пре Хр. Семити (Вавилонци и Асирци), кад су дошли у додир са Сумерима, разрадили суправну културу још дубље и опширније, и унели су у њу извесне оригиналне елементе, који су одговарали њиховој психологији, њиховим религиским назорима и њиховим потребама. Трећа раса, која се трудила на стварању западно-азиске културе то је била „азијанска раса“, и то Хети, који су се показали нарочито обдарени за правотворну акцију. Ако се томе дода, да је код Хета било примесе индоевропских етничких елемената, онда се указује на врло компликовани комплекс утицаја и елемената, који су заједно сарађивали на стварању западно-азиске правне културе у III и II хиљади години пре Хр. Да се од те културе пребази мост к најдавијем јелинском и римском праву, за то наука још нема позитивних података. Али се ту ипак осећа нека сукцесивност, која је ишла преко Крита и Етрурије, чија је цивилизација везана за „азијанску“ расу.

С обзиром на горе изложено разумљиво је, зашто и у ком смислу се наших дана истиче проблем о „античној историји права“ као засебној и нарочитој целини (*Wenger, Wesen und Ziele der antiken Rechtsgeschichte, Studi Bonfante, 1929*). То би била наука, која би помоћу упоредне методе пратила правни развитак у разним земљама на обалама Средоземног мора и истицала сличности и паралеле; при томе би се старала да утврди, које су сличности постале самоникло, као самосталне појаве аналогичног развитка, а које су дошле као резултат прихватања, које су вршили млађи народа од старијих. Занимљив и маркантан је овај покушај за успостављањем универзалне историје права, коју је истакао идеализам, а једнострано позитивизам одбацио. То би био још један случај, кад критички позитивизам чисто емпиричким путем рехабилитира шире идеалистичке концепције.

Т. Тарановски

Д-р Бџра Поповић — О федерализму, Београд, 1933 год. „Народна Штампарија“.

Рад г. Поповића јесте покушај да се у нашој стручној литератури, да о једном специјалном питању као што је ово о федерализму, један сумаран и

укупан поглед. Питање федерализма додирivano је с времена на време, како у дневној штампи и то поглавито са гледишта наших унутрашњих политичких односа, тако и у разним расправама и удбеницима. То је расправљано или узгред колико је то било потребно ради главног предмета који се излаже, или сасвим укратко како је то у обичају при изради великих дела о јавном праву, где се излаже цео систем јавног права који је већ сам по себи веома обиман, да би се једно специјално питање могло опширније третирати.

Изузето као засебно питање у оквиру једне монографије, као што је овде случај са радом Г. П., оно се обично израђује и излаже на други начин него што је то случај код удбеника, на широј основи и по нарочитом плану. Г. П. је ово правилно схватио, зато његов рад о федерализму претставља једну монографију и по његовој планској обради и по садржини материје. Ако оставимо предговор на страну, који је иначе инструктиван, писац је свој рад по нашем мишљењу добро поделио плански. У првом реду изнета је теорија федеративних држава, у другом делу се излаже *федеративна пракса* и најзад у трећем правна политика. Писац је добро учинио што се није одвећ везао теоријом федеративних држава. Пре свега у теорији има врло различних гледишта о овоме питању што значи, да правна теорија није успела да на један изврстан начин образложи постојање т. зв. сложене државе. Једни примају сложену државу, други је напротив негирају. Зато је писац правну теорију само изложио и указао на њена гледишта; истина, он се једном гледишту приближио, али је ипак предвидео његову еволуцију у будућности са евентуалном појавом „супра-националне“ федерације. Осећајући ово, писац је покљонио већу пажњу федеративној пракси, и тиме учинио да се питање федерализма онако схвати како се оно на разне начине у пракси испољава по позитивном праву разних држава. На име, писац је изложио и окарактерисао пре свега типичне федерације европске и ваневропске цивилизације: швајцарску, немачку, бив. аустро-угарску монархију. Затим, северо-америчку унију, америчке латинске републике. Најзад две федерације своје врсте, које нису само европске, британско царство и

савез совјетских република. Морамо рећи да је излагање на штету расправе доста концизно о природи свих оних разних федерација, које се крећу између крајњег федерализма (Швајцарска) па до врло лабавог који се приближава унитаризму (Немачка, Совјетски савез), те је било потребно да се буде у овом погледу опширнији. Исто тако писац је пропустио да нам изложи и федеративну аустројску републику, и било би интересантно његово мишљење, нарочито с погледом на чињеницу, да има врло подвојених гледишта о природи њеног федерализма. Говорећи о односу између Угарске и Хрватске у некадашњој Двојној монархији, писац нам није дао своје гледиште о томе, да ли је то заиста била једна врста федерације, или је Хрватска у саставу Угарске Краљевине била само једна покрајина са извесним степеном политичке аутономије. Истина ово питање има данас само историјског значаја, али би ово ипак било од интереса за проучавање овог питања са гледишта федералистичких схватања. Исто тако, било би добро да је писац изнео и разлике које постоје између чисте федерације, политич. аутономије и админ. децентрализације.

Писац је свој рад завршио са правном политиком федерализма. Ту су испитивани разлози за и против федерализма како са теоријског гледишта тако и са гледишта практичног, расних одлика, политичких односа и т. д. Тиме је цела ова расправа заокружена и имала да добије вид једне потпуности. Морамо нарочито да истакнемо, да је писац посматрао питање федерализма првенствено са правног гледишта, непристрасно и без икаквих личних предилекција. Његова политичка страна остављена је потпуно на страну, јер то није ни био циљ пишећег. Али, ипак налазимо, да је трећи део нарочито имао бити опширнији и са више аргумената, где би се евентуално додирнуло и политичко становиште које је овде неизбежно. По нашем мишљењу писац је цео проблем поставио на правну основу. Његово схватање није догматично, што претставља добит за расправу оваквих питања, јер кад је реч о правним проблемима овакве врсте стваран живот има пресудну реч, ствар коју је писац осетио и схватио, и штета је што у овоме по-

гледу није био мало исцрпнији, што је било потребно ради потпуности целе студије.

Као прилог за проучавање једног оваквог питања, расправа г. П., и ако је обухватила проблем скупно и концизно, представила га је и у историјској перспективи, у његовом развоју у току времена, који јасно показује, да је у току историје сложена држава била могућа у стварном националном и политичком животу појединих држава. Некадање конфедерације и садање федерације (у неколико и политичка аутономија), јесу заиста једна чињеница од великог практично-политичког значаја и са те стране треба их погледати и посматрати приликом конструисања теорије о сложеној држави. Унитаризам и федерализам, централизам и децентрализација јесу такви факти са којима се рачуна у реалном животу. Ове моменте писац је требао нарочито да истакне.

Надамо се, да ће овај рад г. П. послужити писцу као основа за једну већу, опширнију студију о федерализму, коју можемо с правом очекивати од њега, у толико пре, што је г. П. један од одличних познавалаца Швајцарског федерализма, који је као такав типичан и постао мерило за остале федеративне системе у свету. Зато и препоручујемо ову књигу г. Поповића.

Д-р Д. Данић

Слободан Јовановић, Политичке и правне расправе. Књига трећа. Издавачка књижевница Геце Кона. Београд 1933. Стр. 446. — Као четврта свеска сабраних дела Г. Слободана Јовановића изашла је трећа свеска његових политичких и правних расправа. У овој књизи објављене су расправе о српско-бугарском рату од 1885 године, о грофу Јулију Андраши, и пет расправа из енглеске политике: о енглеском парламентаризму, о енглеском федерализму, о Томи Карлајлу, Артуру Балфуру и Џону Морлију. — Прве две студије су из области дипломатске историје. О српско-бугарском рату Г. Јовановић, је писао још 1901 године и сада је само ту своју расправу прегледао, исправио и допунио на основу нове грађе објављене од тога времена. Општи карактер рада није мењан. У овој расправи изложена је општа дипломатска ситуација, која је служила као залеђе српско-бугарском рату од 1885 го-

дине, док је српска политика у томе спору изложена у другој књизи „Владе Милана Обреновића“ од Г. Јовановића. Овде објављена расправа даје слику стања у Бугарској у доба пловдинског преврата, затим све испреплетане односе европске дипломатије у 1885 години, интересе и тежње појединих држава и њихово држање у току кризе. Познато посредовање Аустрије у српско-бугарском рату изложено је са свима појединостима и објашњено са целокупним дипломатским залеђем. Расправа је Г. Јовановић додао два поглавља о одговорности краља Милана и о одговорности Аустрије за догађаје у току овога сукоба.

Друга студија, о грофу Андрашију, спада такође у област дипломатске историје, јер је у њој обрађен онај период Андрашиеве политичке улоге, у коме је он водио спољну политику Аустро-Угарске и био једна од најутицајнијих личности европске дипломатије. Главни моменти Андрашиеве улоге у међународним односима су Рајхштатски споразум са Русијом, Берлински конгрес, окупација Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске и стварање немачко-аустријског савеза 1879 год. Андрашиева улога у стварању погодбе од 1867 између Аустрије и Мађарске, на којој је почивало државно уређење Хабзбуршке монархије до пред крај Светскога рата, остала је изван оквира ове расправе. Расправа је први пут објављена пред сам рат, и у овом новом издању учињене су само допуне у вези са новообјављеним документима. На челу аустро-угарске спољне политике Андраши је био непуну деценију, али је то време испуњено догађајима који су донели знатне последице. Андраши је постао министар иностраних дела пет година после пруско-аустријског рата и његов је први посао био да се Аустрија приближи Немачкој, јер после пруског успеха у француско-пруском рату и проглашењем уједињења Немачке, Аустрија није могла више помишљати на реванш, већ је све своје амбиције морала окренути према Балкану. Но за сваку акцију на Балкану био је потребан споразум са Русијом, а тај споразум Андраши је постигао у Рајхштату у лету 1876. Берлински конгрес само је и службено привео у дело Рајхштатску погодбу и последица је била аустријска окупација Босне и Херце-

говине. Какве је даље последице имала ова окупација, познато је. Стога се са великим интересовањем чита ова расправа о догађајима који су били од толиког утицаја на новију историју нашег народа и Европе.

Од расправа из енглеске политике од нарочитог је интереса она о енглеском парламентаризму. Објављена први пут пре тридесет година, ова је студија сада допуњена у колико су новији догађаји изменили утврђене обичаје енглеског парламентаризма. И расправом о федерализму Г. Јовановић је тежио да помоћу енглеског појма федерализма прецизира појам енглеског парламентаризма, не упуштајући се дубље у анализу правних односа Велике Британије и доминиона. Ове две расправе дају основну слику развоја и савременог стања енглеског парламентаризма. Три чланка о Карлајлу, Балфуру и Морлиу, нарочито ова два последња, допуњују слику о односима и људима у Енглеској.

П.

Д-р Теодор Тарановски, Увод у историју словенских права. Друго прерађено и допуњено издање. Издавачка књижарница Геце Кона. Београд 1933. Стр. 260.— Десет година после првог издања Г. Тарановски је наново прерадио и знатно допунио свој познати Увод у историју словенског права, и објавио га у другом издању. У предговору писац с правом истиче да је ова књига још увек једини спис те врсте у словенској књижевности. После смрти чувених зналаца историје словенског права Зигеља, Кадлеца и Балцера, рад на овој науци настављају млађи правници. Од старијих, којих је остао још само мали број, Г. Тарановски стоји међу најистакнутијим а у исто време и међу најплоднијим. Недавно је он објавио монументалну *Историју српског права у Немачкој држави*, у две књиге, чији значај још није довољно истакнут. Ово ново издање *Увода* само је један знак више велике активности писца.

План књиге остао је исти; у новом издању искоришћени су сви научни радови објављени од времена првог издања ове књиге. Стога је први део (у коме су изложени теориски основи историје права почев од 16 века, па преко школе природног права, Лајбница, Монтескијеа, Гетингенске шко-

ле, историске правне школе, Хегела, немачких писаца социолошког правца у историји права и присталица позитивне филозофије у Француској, и затим дати основи задатка и методе историје права, поделе историје права на периоде, историје права појединих народа и националног елемента у праву) мање допуњен но други део, који је посвећен историографији словенских права. У овом другом делу књиге изложена је норманска теорија, Хердера филозофија историје, словенски препород и теза о словенском културно-историском типу, дело Раковецког о Руској Правди као прво истраживање на пољу упоредне историје словенских права, први систем целокупне историје словенских права у монументалном делу В. А. Маћејовског, затим каснији монографски рад на упоредној историји словенских права и упоредна словенска метода у историји права појединих словенских народа, руско словенофилство и његов утицај на развитак историје словенских права, претставници катедара историје словенских права, и најзад покрет за изучавањем упоредне историје словенских права у двадесетом веку. Завршна глава ове књиге излаже актуелне задатке упоредне историје словенских права.

Ово издање обилује многобројним библиографским нотама, тако да омогућује продубљавање историје словенских права. Не без поноса истичемо да је и наша литература за последњих десетак година знатно порасла у овој области и заузела завидно место међу осталим словенским књижевностима. Заслуга за то великим делом припада баш писцу ове књиге.

П.

Jovan Živković, La garantie des emprunts publics du royaume de Yougoslavie.— Paris, 1931., Thèse, p 116. — Књига г. Ж. претставља једну смишљену аналитичку студију о гаранцијама поверилаца наше државе у погледу предатних српских и послератних наших државних дугова.

У првом реду (општем), г. Ж. покушава да објасни природу државних дугова како са финансијске стране (напуштајући учење Болие-а, усвајајући тезу професора Жеза), тако исто и њен политички значај (ту се ослања у главном на мишљење Франческа Нитиа). Али теза г. Ж. у овом делу

није чисто финансијска и политичка. Она дубоко задира и у правни домен. И то у домен приватног права. За његова даља излагања г. Ж. је нужно потребно да покаже природу залога, хипотека и залогe прихода за сервис јавних дугова. Он то врло концизно излаже. Само ослањајући се на Политиса и Жеза г. Ж. иде и даље. Он се враћа са терена приватног права на терен јавног права — показује *јавно-правну* организацију администрације која осигурава гарантацију. Ту показује да је учешће странаца — поверилаца у тим организацијама и ако политички и државно-правно напад на суверенитет, у исто време често једва могућност да се осигура основна мисао професора Жеза о државним дуговима: „Основно модерно начело је у томе да су сви државни дугови свети, без разлике не природу и порекло, и да се сви морају интегрално и без доцње платити“. Та идеја, која је несумњиво далеко од данашњег стања ствари, јесте идеја водиља коју је г. Ж. примио од професора Жеза.

У другом делу (специјалном) аутор анализира поједине зајмове које су Србија и Југославија закључиле кроз време од 1881. г. до 1931. год. Почиње са Бонтуовим зајмом и завршава са стабилизационим. За разлику од тезе г. Д-р Милорада Недељковића, који даје историју дугова, г. Ж. нема ту претензију. Његова излагања нису ни општа ни потпуна анализа о државним дуговима. Она су специјална. Специјализована само на гаранције у тим дуговима. Иако су та излагања врло потпуна, ипак има нечега што би сматрало за потребно да нагласимо да би се могло допунити. То је ово: г. Ж. је сувише концизан. Та концизност не иде на штету прецизности излагања, али несумњиво да иде на штету потпуности анализе. Затим још једна замерка. Г. Ж. је у општем делу показао своје потпуно познавање предмета и везу која овде меша гледишта пет одељених дисциплина: Науке о финансијама, Политичких наука, Међународног Права, Државног права и најзад нарочито Приватног права. Међутим за разлику од чувеног рада професора г. Николе Политиса (*Les emprunts d'Etat en droit international, Paris, these, 1894*), г. Ж. пада у грешку у коју су падали сви финансијери, па чак и учитељ г. Ж. професор Жез, а то је: занемарује правну страну. То се нарочито

огледа у излагању спора са порттерима пред Хашким судом (1929.).

Међутим као финансијска студија теза г. Ж. претставља један значајан прилог у књижевности, јер она упућује на све изворе потребне за познавање овога проблема и даје једну јасну слику о његовој целини. Као таква она је прилог не само финансијској, него и правној књижевности о овом значајном питању о коме је код нас врло мало писано и ако ће оно ускоро несумњиво опет бити врло актуелно, можда много актуелније него што је то било пред и за време спора наше државе са порттерима.

Д-р Милан Бартош

Liste bibliographique des publications officielles et non officielles relatives à la Cour Permanente de Justice Internationale. Supplément 1932. La Haye 1932, p. 97. — Стални суд међународне правде уз свој годишњи извештај даје један попис свих службених и неслужбених публикација о Суду. У овој библиографији су обухваћене публикације на француском, немачком, италијанском, шпанском, холандском, данском и шведском језику. У додатку за 1932 годину унесена је и библиографија југословенска, у којој су обухваћене публикације о Суду из времена 1919—1929 године, и са ознаком да су те расправе објављене на српском језику. Наведени су радови Г. Г. Милете Новаковића, Ивана Субботића, Јов. М. Јовановића, Илије Пржића, Славка Стојковића, Ј. Андрашића, Ивана Томшића, и т. д., као и преводи дела Николе Политиса на наш језик. Уредник ове библиографије служио се поглавито библиографијом објављеном у првом *Годишњаку* нашег Удружења за међународно право.

П.

Д-р Мих. П. Чубински, **Научни и практични коментар закона о судском кривичном поступку Краљевине Југославије.** Београд 1933. Издавачка књижевница Геце Кона. Стр. 831. — У низу великих коментара нашег новог законодавства, који су у новије време издати код нас, запажен је коментар кривичног законика од Г. д-р Мих. Чубинског, до сада најпотпунији коментар овог законика. Својом новом књигом, у којој је дао ко-

ментар новог законика о судском кривичном поступку, Г. Чубински је употребио свој ранији рад, тако да из његовог пера имамо потпуни коментар нашег кривичног права и поступка. И ова књига носи све одлике писца: савесно и дубоко проучавање сваког проблема. Пошто је и ова књига рађена као коментар, образложења су давана уз поједине одредбе закона, а не у облику систематског излагања. Но овако обрађивање материје допринеће само практичној употреби књиге, коју није потребно нарочито препоручивати нашим правницима.

Стечаји за наставнике универзитета. — Универзитет у Љубљани расписао је стечај за место ванредног професора за Јавно право. Кандидати се имају пријавити Ректорату Универзитета у Љубљани најдаље до 24 априла 1933 године и приложити своје научне радове као и документа у смислу § 3 Закона о чиновницима.

Универзитет у Београду расписао је конкурс (1) за једног универзитетског доцента за катедру Међународног јавног права са општом и националном дипломатском историјом и (2)

за једног универзитетског доцента за катедру Трговачког и Меничног права. Кандидати уз пријаву подносе документа у смислу чл. 124 Опште Уредбе Универзитета, а ако нису већ у државној служби, онда и документа потребна по чиновничком закону. Пријаве се подносе Ректорату Универзитета за место под (1) до 25 априла 1933 год., а за место под (2) до 30 априла 1933 год.

Исправке. — У чланку Г. д-ра Ђ. Тасића: *Разлика субјективног јавног права и иншереца* (књ. XXIV, бр. 4): стр. 267 ред 21 одоздо изоставити *ни помоћу*; стр. 271 ред 2 одоздо додати *иза обухвата*; и; стр. 275 ред 6 и 7 одоздо изоставити реченицу у загради (које... минимум).

У приказу: *Новији словеначки радови из филозофије права* (књ. XXV, бр. 5) стр. 401 ред 11 одоздо место *државу* треба *државно*, и ред 17 одоздо место *правном* треба *правилном*.

У чланку: *Закон нема повратне силе* (књ. XXV, бр. 6) стр. 418 ред 16 одозго место *монистичке* треба *ашо-мистичке*.

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1933, бр. 2. — Д-р Радоје Вукчевић: Тортура-незаконито средство истраге. — Арсен Боремовић: Два супротна гледишта наше јудикатуре. — Душан Мишић: Поводом чл. 25. Зак. о таксама. — Бранислав Милојевић: Кривично дело из § 151 Зак. о таксама.

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничког друштва у Загребу) 1933, бр. 2. — Dr. Jovan Stefanović: Materijalna i formalna protivustavnost zakona i sankcija formalne protivustavnosti. — Dr. Milan Ivšić: Problem seljačke svojine. — Dr. Ivan Živić: Regalno pravo ribolova. — Gjurо Kolar: Zakon о dužnosti jamstva željeznice i potreba njegove preinake.

НАША САМОУПРАВА (Часопис за финансиски живот бановина и општина) 1933, бр. 1—2. — Стање наших самоуправних финансија. — Радован М. Драшковић: Општинска мерица. — Петар Н. Марковић: Окружне самоуправе у Србији. — Д-р Владимир Марган: Комунални кредити и комуналне обезнице. — Радован М. Драшковић: Трошарина на алкохол (вино и ракију) као бановински приход.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1933, бр. 3 и 4. — Д-р Лаза Костић: Врховна и подручна управа. — Ник. Р. Анђелковић: Трошкови трећих лица у крив. пост. одређују се посебним решењем а не пресудом. — Петар Митић: Ублажење казне по слободној оцени. — Коста Х. Терзијев: Апатридносћ по нашем Зак. о држављанству. — М. Достанић: Прописом § 383 новог Крив. зак. није дерогиран пропис § 375-а Срп. крив. зак.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1933, бр. 4. — Д-р Чедо Марковић: Тужба и ток парнице. — Мих. С. Златановић: Неколико питања из поступка посредовања. — Д-р М. Руждић: Које и у погледу којих дугова има се пружити заштита земљораднику. — Иван Д. Петковић: О максималној камадној стопи по Зак. о заштити земљорадника. — Божа Руквина: Правно средство против одлука о трошковима крив. пост. — Милош Продановић: Суд за млађе малолетнике код средског суда. — Владимир Тимошкин: О року за подизање оптужнице по Зак. о штампи. — Стојан Јовановић: Амандман о браниоцима и заступницима код судова.

НОВЕ КЊИГЕ

Prof. J. M. Péritch, dell'Università di Belgrado, **Istituti del diritto civile jugoslavo relativi alla materia agraria**. Firenze, 1932, p. 31. Estratto dalla „Rivista di Diritto Agrario“, Fasc. n. 4. — Ottobre — Dicembre 1932-XI.

D-r Gj. Tasić, **O osnovách unifikace a kodifikace zákonü v Jugoslavii**. Zvlášni otisk z Právniho Obzoru č. 13, roč. XV/1932.

Д-р Александар Соловјев, **Појам државе у средњевековној Србији**. Студија из упоредне историје права. Београд, 1933, стр. 64—92. Посебан отисак из „Годишњице Николе Чупића“, књ. XLII.

Д-р Милован М. Миловановић, професор Универзитета у Београду, **Судска медицина**. Први део. Друго, прерађено издање. Београд, 1932, стр. 340, цена првог и другог дела 240. — динара. Научна књижара „Scientia“. Булевар Ослобођења 2.

Teofan Ristić, **Die sozialen Auswirkungen der osteuropäischen Agrarreform**. Wien, 1932, S. 64. Auszug aus der Dissertation zu Erlangung des Doktorates der Staatswissenschaften an der Rechts — und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Wiener Universität.

Stevan Milatchitch, Docteur en Droit, **La Règle de l'Unité dans le Budget de l'Etat Français**, Bordeaux 1932, p. 190.

Micun M. Pavičević, **Обићаји** (Katunska nahija u Crnoj Gori), Zagreb 1933, str. 146—180. Posebni otisk iz „Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slovena“, knj. XXIX, sv. 1.

Мићун М. Павићевић, **Црногорци у причама и анегдотама**. С предговором д-ра Ника Жупанића. Вел. Бечкерек, 1932, стр. 160. Библиотека „Банатског гласника“.

Dr. Gorazd Kušej, **Sodobna demokracija. Njene teoretične osnove in praktične oblike**. Ljubljana 1933. str. 76. Izdanje „Sfinks“.

Stobodan Mil. Karitch, **De l'Organisation du Parlement Yougoslave d'après la Constitution de 1931**. Thèse pour le Doctorat en Droit soutenue devant la Faculté de Droit de l'Université de Lyon. 1932, p. 130.

Пиширим Сорокин, **Социологија. Савремени правци и теорије**. Књига друга. Превео с енглеског д-р Драгомир Иковић. (VIII св. „Библиотеке Јавног права“, уредник д-р Михаило Илић, проф. унив. у Београду) Београд, 1933, стр. 530. Издавачка књижарница Геце Кона.

Zakon o sedištima i teritorijalnoj nadležnosti apelacionih sudova, o izmeni Uvodnog zakona za Zakonik o sudskom postupku u građanskim parnicama, o izmeni § 253 Zakona o javnim beležnicima i o zaštiti zemlјoradnika sa Zakonom o produženju važnosti ovoga zakona i Uredba o ocenjivanju sudija. Uredio *Dr. I. Matijević*. Beograd. 1933, str. 103. cena? *Nova pravna biblioteka*. Vlasnici i urednici: Dr. I. Matijević, Dr. F. Čulinović i St. Jovanović. — Izdavač Ž. Madžarević. I vanredno izdanje.

Уредник Власник у име Правног факултета

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
3, Мутапова, тел. 27173 и 28014

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
37, Молерова, тел. 21756 и 20290

За штампарију „Привредник“ Кнез Михаилова ул. 3
Тел. 21-450 Живојин Д. Благојевић, Кондина 10. Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXIII ДРУГО КОЛО

25 Април 1933

КЊИГА XXVI (XLIII) Бр. 4

ДВЕ ФОРМУЛЕ У МОДЕРНОЈ ТЕОРИЈИ О ДРЖАВИ

По свршетку светског рата престао је застој у науци о држави. У њој се грозничаво ради. Прегледају се стари појмови и траже се нове збијене формуле, које би што боље одговарале модерним духовним тежњама и политичким приликама. Између њих нарочито су значајне немачка формула јавне службе (*öffentlicher Dienst*) и француска формула јавне услуге (*service public*). Обе формуле бацају светлост не само на модерно стање духова, него и на многе судбоносне догађаје, који се сада збивају. Зато није на одмет да се проучи њихов постанак и њихов значај.

1.

Прва формула је делимично универсалног а делимично специфички немачког порекла. Универсални је извор принципа јавне службе двоструки, наиме теократски и аутократски. Према теократском схватању, јавни живот не почива на субјективним правима, него на вршењу објективних функција. Технички је термин за ове функције *officium* или дужност. Као што тврди шведски правник Ринандер, баш овај је термин постао темељ модерног јавног права, уколико се оно изводи из појма јавне службе.¹⁾ И у овом смислу донекле је оправдано мишљење Карла Шмита да су „сви појмови модерне теорије о држави секуларизирани теолошки појмови“.²⁾ Према аутократском схватању све и сви имају да служе суверену. Ако се за суверена сматра монарх, служба је лична. Ако је суверена сâма држава, онда је служба јавна. Правни положај не само државних органа, него и појединаца састоји се онда у подређености. То је *status subjectionis*. Приватно право или се изводи из јавног, или у најбољу руку, према Беконову изразу, тиња под његовим старатељством.

Немачки извор формуле јавне службе троструки је. Пре свега, она барем делимично има корена још у старој германској доктрини, која за разлику од римских појмова не одваја приватно право од јавног. Друго, она је плод пруске, нарочито фридрицијанске традиције. Најзад, она је природна последица оне вере у примат државе над појединцима и дру-

¹⁾ E. Wolgast, Ueber den Einfluss des kanonischen Rechts auf das moderne öffentliche Recht (Archiv für katholisches Kirchenrecht, 1929, CIX, 553).

²⁾ Carl Schmitt, Politische Theologie, 1922, 37.

штвеним групама, која у XIX и XX веку сачињава битно обе-
лежје немачке политичке доктрине за разлику од француске.

Према формули јавне службе није суштина државног живота у изолацији осамљених појединаца и друштвених група, нити у њиховој хоризонталној координацији, него у вертикалној субординацији. Није држава номиналистички скуп, у коме одлучује број, те се каквоћа раствара у количини, него реалистичка универсалија, чији су сви саставни делови само службени органи. Таква се држава природно конструише као организам или лице, чија воља није фингирана, него апсолутно реална³⁾ и супстанционална те се испољава на један не субјективни, него објективни начин. То значи да за њ нису меродавне формуле политичког субјективизма било монархијског (*l'État c'est moi*) било републиканског (*l'État c'est nous*). Не мора држава да се правда пред јединком или мноштвом, него обрнуто јединке и мноштво имају да се правдају пред њом. Држава је пак потпуно довољно оправдана онтолошки. Њено постојање је легитимација. И њени задатци истоветни су са њеном динамиком. Државни живот спада у светску историју. Па, као што је још пре Хегла у песми са насловом „Резигнација“ приметио немачки лиричар Шилер, „светска је историја светски суд“. Она пак лица, преко којих се испољава државна воља, налазе се, по Бизмаркову изразу, усред „богоданих стварности“ (*gottgegebenen Realitäten*) те, према другом његовом изразу, имају да се боје само Бога и више никога на свету.

2.

Овакво схватање суштине државе карактерише читаву немачку политичку доктрину у току XIX века. Није био у њој меродаван Ротекер и Велкерер покушај да се на Немачку прошири француски политички номинализам. Већ у почетку столећа Фридрих Шлегел приговарао је французима да баш због оваквог номинализма сачињавају једну „хемијску нацију“. Доцније је Гнајст одлучно одбацио франко-белгијско схватање државе, јер, као што вели, онда не стоји држава на ногама, него на глави и сви су нормални односи изопачени. Меродавне су биле сасвим друге тежње: прва, да се прогласи самосталност државе, као реалног бића, друга, да се призна њен примат према друштву, најзад, трећа, да се одреди службени положај становништва према држави.

Нема у немачкој политичкој доктрини у XIX столећу оног омаловажења државе и, према изразу Валдек-Русоа, недостатка политичке вере, који се често пута огледају у француској доктрини истога доба. Напротив, наглашује се, као

³⁾ Heinrich v. Treitschke, Politik, I Band, Leipzig, 1897, 26: der Staat hat aber doch keinen fingierten Willen, sondern den allerrealsten.

што се изражава Трајчке, „величанство државе“.⁴⁾ Хегел чак проглашује државу за божанство на земљи (ein Irdisch-Göttliches). Таква се држава оличава. Она се сматра као организам или лице. Конструкција државе као лица сачињава триумф и понос баш немачке теорије о држави. Овом конструкцијом се искључује ма какав плурализам у схватању државе. Она није једна од многих разноврсних друштвених заједница, са којима конкурише или кооперише, него врховна, надмоћна установа, у којој и преко које дбијају свој правни и политички статус све остале друштвене организације, не изузимајући чак ни цркву. Нико није надлежан да пропише држави њену надлежност и њену правну ситуацију. То спада искључиво у њену сопствену надлежност (Kompetenz-Kompetenz).

Тиме се одређује однос државе према друштву. За разлику од тежње марксиста и социолога да се докаже надмоћност друштва према држави, немачка доктрина о држави одлучно исповеда примат државе према друштву. Уколико се друштво састоји од појединаца, овај се примат примењује на односе између државе и индивидуе. Уколико се друштво састоји од социалних група, проглашује се примат државе према свима овим групама. Све што је приватно и чак социјално, подређено је ономе, што је државно. То важи и за економију, и за политику и за право. Зато се јавно право налази изнад и приватног и социјалног. Примат државе према појединцима нарочито се подвлачи у Хегеловој теорији. Хегел одлучно осуђује трагове приватноправног схватања државе у Виртембергу и у „Аугијевој коњушници“ енглеског државног права. Он сматра појединце само за „акциденције“ у држави, која „се остварује као самостална сила“. Чак у личности монарха види само државни „шиљак“. Схвата државу не индивидуалистички, него органски. Зато у његовом систему она тек почиње баш тамо, где код Русоа већ завршава. Осим тога Хегел сматра у друштву нешто, што је испод државе и у генетичком и у начелном погледу. Истог су мишљења и други меродавни ауторитети у немачкој науци о држави. Гнајст баш зато осуђује франко-белгијски државни систем, јер у њему друштво управља државом преко парламента и његових извршних органа. Лоренц Штајн уздиже државу као личност изнад друштва и позива је да управља друштвом. Трајчке тврди да је „искључно социјални опстанак“ најкобнији по судбину народа, чији живот долази до пуног изражаја само преко државног уређења.

Најзад, као природна последица примата државе према појединцима и друштвеним групама правна ситуација становништва добија карактер неког службеног положаја. То значи не да држава служи становништву, него обрнуто становни-

4) Die Majestät des Staates, Politik, I, 1.

штво служи држави. Зато идеја управљања добија толики значај у немачкој политичкој доктрини. Почевши од Лоренца Штајна ова је доктрина наклоњена да више полаже на државно управљање (Verwaltung) него ли на уређење (Verfassung) и да баш у управљању види државну динамику, која према модерним филозофским назорима преовлађује над статиком. Једна од главних идеја-водиља немачке теорије управљања састоји се у томе што је управљање заповедање и они, којима се заповеда, јесу поданици. Као што каже Ото Мајер, „реч поданик врло добро обележава однос човека у држави према држави“.⁵⁾ Флајнер подвлачи да је циљ управљања „решење животних задаћа државе“, а не појединаца.⁶⁾ Меркл дефинише управљање као „државну делатност“.⁷⁾ Келзен⁸⁾ чак карактерише модерну државу као „управну државу“ (Verfassungsstaat) за разлику од уже „судске државе“ (Gerichtsstaat).

3.

После трагичног по Немачку свршетка светског рата наступило је велико узрујање духова. Истакла се Ферстеров лозинка да је неопходно поново проучити (umlernen) све прешње појмове. Посумњало се у горе наведену теорију о држави. Јавила се реакција против државе, која заповеда (Obrigkeitsstaat) и која се оснива на господарењу (Herrschaftsverband) и сили (Machtstaat). Препородио се демократски дух од године 1848. Неки идеолози, као Ратенау, нису се задовољили ни демократијом, јер постоји и у њој „господарење једног дела народа над другим“, те су почели да проповедају „акратију“, тј. изостанак ма какве владе. Избила је тежња да се традиционална субординација допуни ако не замени координацијом индивидуа и група и да се у вези са тиме служба држави замени службом државе. Овај нови дух огледа се у многим одредбама Вајмарског устава. Тако на пример члан 130 вели да су чиновници „слуге друштвене целине“. Члан 153 карактерише својину као дужност и службу (Dienst), али не државну, него социалну. Према члану 163 „морална је дужност“ сваког Немца да тако употреби своје духовне и телесне силе, како то изискује добро друштвене целине. Захтева се социална координација, допушта се и индивидуалистичка изолација у духу либералне доктрине. Што се пак тиче субординације појединаца и група држава, она у знатној мери одлази у позадину. На тај начин не само у немачку политичку доктрину, него и у њено државно уређење продрле су францу-

⁵⁾ Deutsches Verwaltungsrecht Erster Band, Zweite Auflage, 1914, 14.

⁶⁾ Institutionen des Deutschen Verwaltungsrechts. Achte Auflage, Tübingen, 1928, 3.

⁷⁾ Allgemeines Verwaltungsrecht, 1927, 6.

⁸⁾ Justiz und Verwaltung, Wien, 1929, 25.

ске традиције и тенденције. Изгледало је да је Версај победио Потсдам не само у Компјењу, него донекле и у Вајмару.

Али тако је само изгледало. Нису такви људи, као Ферстер или Шикинг, постали меродавни за немачку политичку теорију. После недуготрајног колебања и оклевања немачка се доктрина опет вратила старој традицији. Већ године 1919 Шпенглер у својој књизи *Preussentum und Socialismus* тврди да у Пруској нема приватних људи. Сви су увучени у државни живот, у коме врше службену дужност чак и онда када се, као што би изгледало, баве приватним пословима. Истим духом је прожета и књига Отмара Шпана *Der wahre Staat*, која је изашла године 1921. Истинита је „универсалистичка“ држава, у којој и појединци и читаве групе заузимају подређени и службени положај. Али нарочито је карактеристична идеја интеграције, коју Витмајер и особито професор Сменд уводе у науку о држави. Није диференциација, тј. раздвајање и цепање, него је интеграција, тј. сједињење у једну збијену целину, битна у државном животу. Држава је „реалан савез са вољом“ и „интензивна целина“.⁹⁾ У њој се збивају не механички, него животни процеси. И најглавнији је међу њима интеграција. Вође, монарси, органи администрације то су личности, које интегрирају. Они воде за собом становништво и потчињавају га своме ауторитету. Али и становништво је увучено у динамику интеграције. И оно учествује у „функционалној интеграцији“. „Интеграција је функција“.¹⁰⁾ И функције се схватају у своме првобитном, још античком смислу службе (*publicorum munerum functio*). На тај начин суштина државне интеграције је у томе, што су сви људи и групе потчињени држави и врше јавну службу.

Ова се служба понекад карактерише као социализам. Али онда се најодлучније наглашава да то није социализам марксизма. Марксизму се приговара да место универсализма и интеграције начелно појачава друштвену диференциацију и доводи до апсурда индивидуалистичке прохтеве. Према Тениесовом схватању¹¹⁾ у модерном марксизму се огледа доктрина не реалистичке и органске заједнице (*Gemeinschaft*), него номиналистичке и индивидуалистичке (*Gesellschaft*). Шпенглер тврди да се онај „енглески“ социјализам, који је проповедао Маркс, састоји у капитализму радника, који себично, не водећи рачуна о заједничким потребама, бране интересе само своје друштвене групе. Прави је социализам онај фридрицијански дух, који је владао у Пруској у XVIII столећу.¹²⁾ У своме предавању о „заблудама марксизма“ От-

⁹⁾ *Verfassung und Verfassungsrecht*, 1928, S. 50.

¹⁰⁾ *Ib.*, 96.

¹¹⁾ F. Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Vierte und fünfte Auflage, Berlin, 1922, 250.

¹²⁾ В. пишчев приказ у „Архиву за правне и друштвене науке“, 1921, август.

мар Шпан тврди да су индивидуализам и марксизам „гране истог стабла“.¹³⁾ С обзиром на то постаје разумљив „национални социализам“, који тежи „трећем рајху“ и води огорчену борбу против марксизма.

4.

Истовремено са германском доктрином јавне службе проповеда се доктрина јавних услуга. То није латинска доктрина, јер код древних римљана магистратура, према Монтескијевом изразу, означавала је „највишу субординацију грађана“¹⁴⁾ и у садашњој Италији влада формула, коју је дао Мусолинију професор Роко: „све за државу, ништа ван државе“. То је модерна француска доктрина.

Према овој доктрини француска реч *service*, која има у Литреовом речнику 21 смисао и која је некад означавала службу (на пример *service du roi*), узима се у смислу услуге. Не служи се држави, него напротив од државе се захтева да она служи те да буде према изразу Луј Блана „државаслуга“ *État serviteur*. Смисао ове формуле потпуно је супротан формули Фридриха II: *le premier serviteur de l'État*. Према француској формули није становништво ради државе, него обрнуто држава је ради становништва. Зато јавни органи не служе држави, него праве услуге појединцима и друштвеним групама. Тиме се искључује „етатизам“ и „гувернементализам“.

Губи се метафизичко и реалистичко схватање државе. Не сматра се више, као што је тврдио Риварол, за „мистичку лађу, чије су котве причвршћене небесима“, нити за универсалију, чија је реалност претежнија од реалности њених саставних делова, тј. појединаца и њихових група. Оваква држава или се сматра за фикцију (Бастиа ју је дефинисао као „фикцију помоћу које сви желе да живе о трошку свију“) или се уопште пориче, (Диги је једном прогласио да је држава преминула: *l'État est mort*). Држава се узима у номиналистичком смислу. Према томе и државна воља губи супстанцијални карактер. Из опште воље (*volonté générale*), за коју се поред свега свога номинализма, залагао још Русо, претвара се у вољу свих (*volonté de tous*) или већине. Таква воља није чинилац, него последица. Не заповеда одозго, него добија упутства одоздо.

У вези са тиме онемогућује се државно управљање. Нису диспозитарија државне воље независни магистрати (од *magis*, више), него министри (од *minus*, мање). Реч министар буквално означава слугу. Али такви министри нису државне слуге, него друштвене. Према доктрини парламентаризма то су само извршни органи парламента, који је опет само извршни орган бирача. На тај начин државна се воља ствара

¹³⁾ Irrungen des Marxismus, Dritte Auflage, Berlin, 1931, 4.

¹⁴⁾ De l'esprit des lois, Livre V, Chap. VII.

одоздо и добија карактер комисије или мандата, тј. налога. Као што је тврдио Русо, „акт, којим се народ потчињава управницима, није апсолутно ништа друго до комисија, намештање“¹⁵⁾ и „народни посланици нису нити могу бити претставници народа; то су само његови комисари“¹⁶⁾

У вези са тиме државно је управљање претставничко (*gouvernement représentatif*) или парламентарно (*gouvernement parlementaire*). Није више независна функција и не састоји се у самосталном заповедању. Шатобриан је тврдио: „свако је управљање зло, свако је управљање јарам“. Исто тако одлучно изражава се Прудон: „управљање човека човеком, ма којим именом се прикривало, јесте угњетавање“. Не верује се да се по цену таквог угњетавања добијају плодови корисни за појединце и друштво. Према чувеној Сен-Симоновој причи нестанак главних државних органа не би пореметио ниуколико нормални ток друштвеног живота у Француској. Али пошто ови органи ипак постоје, имају да што мање управљају: *ne pas trop gouverner*. Њихов је задатак само да врше социјалну функцију и да чине јавне услуге.

5.

Овакво је схватање природна последица две тежње, које су после револуције од краја XVIII века завладале у француском духовном и политичком животу. То су либерализам и социјална међузависност.

Ренан је тврдио да је либерализам постао религијом у Француској. Ова се религија природно успоставила у овој земљи после револуције, која је, према изразу Роје-Колара, оставила на ногама само индивидуе. Принцип либерализма је независност индивидуе и од притиска друштвене стихије и од државног управљања. Дакле не субординација, нити чак координација, него изолација. Изолирани појединци ступају у узајамне односе помоћу слободних уговорâ. И тако се стварају неке, тако рећи, хоризонталне социјалне везе, због чега од осамљеног појединца постаје онај тип, коме је Пастор Науман дао име *Verbandmensch*. Што се пак тиче вертикалних веза, оне се ограничавају само на то да индивидуа плаћа држави свој порез и у замену тражи од ње само једну услугу, наиме заштиту личности, својине и уговора. Све остало се одбија као произвољност (*arbitraire*) и насиље. Дакле, према Прудоновој формули, *la liberté, toujours la liberté, rien que la liberté, et pas de gouvernementalisme*.

Што се тиче социјалне међузависности (*interdépendance*), њена суштина састоји се у томе, што се изолација појединаца замењује друштвеном координацијом. Тиме се појачава хоризонтална структура људске заједнице. Али тиме се

¹⁵⁾ *Du contrat social*, Livre III, Ch. I.

¹⁶⁾ *Livre III*, Ch. XV.

ниуколико не захтева вертикална структура, која претпо­ставља надмоћност државе и субординацију појединаца или друштвених група. Напротив, у теорији, држава се потпуно поклапа са друштвом, шта више она се растапа у њему. Социологија потискује политику. Индикативан социолошки опис сматра се за претежнији од императивног прописа. Траже се „фактори“, тј. чиниоци друштвеног живота у свима правцима (психолошком, економском, биолошком, географском итд.), само не у политичком. У вези са тиме не улази државно управљање у практички програм друштвене заједнице. Према Дигијевој формули место старог државног *imperiuma* узима друштвена *concordia* и од државе се захтева само кооперација, сарадња са друштвом. Држава се не схвата монистички, као јединствена социална установа, него плуралистички као једна од многих друштвених формација, која сарађује са њима. Није држава средиште социалне интеграције, него је, на против, као што нарочито подвлачи Диги, плод друштвене интеграције. Претвара се у прогресионалну организацију, која има да ради у федеративној вези са другим организацијама. Синдикализам побеђује етатизам.

6.

У оквиру оваквог схватања државе појам јавне услуге сасвим природно постаје меродаван за политичку доктрину и нарочито за теорију административног права. Диги тврди да је „појам јавне услуге капиталан и око њега гравитира читаво модерно јавно право“.¹⁷⁾ „Није више држава сувереност, која за поведа, него кооперација јавних услуга“.¹⁸⁾ Они, који управљају, као и сви остали људи, „закачени су у везу социалне међузависности или солидарности“.¹⁹⁾ Врше јавне услуге „под контролом оних, којима се управља“.²⁰⁾ Ориу карактерише јавну услугу као „техничку услугу, која се чини публици“.²¹⁾ Жез наводи случајеве да се јавне услуге понекад карактеришу као „набавке, које се чине свакоме потражиоцу“, или као „ре­г­ле­мен­ти­ра­на предузећа“.²²⁾ На тај се начин врши деполитизација, професионализација, донекле чак приватизација управљања. Према томе сасвим природно чиновници се не сматрају за државне органе, него за професионалне раднике, чији је однос према држави истоветан са односом између запослених и послодаваца. Зато се придружују синдикалистичком покрету

¹⁷⁾ *Traité de droit constitutionnel*, troisième édition, tome deuxième, Paris, 1928, 59.

¹⁸⁾ *Ib.*, 153.

¹⁹⁾ *Ib.*, 60.

²⁰⁾ *Ib.*, 757.

²¹⁾ *Droit administratif*, neuvième édition, 44.

²²⁾ Gaston Jèze, *Les principes généraux du droit administratif*, troisième édition, Paris, 1930, 7, 8.

и покушавају да помоћу штрајка изнуде од државе нарочите услуге за себе лично.

7.

На тај начин успоставља се старо супарништво између државе и друштва.²³⁾ Али, док у Немачкој преовлађује тежња да се прогласи надмоћност државе, у Француској, напротив, побеђује супротна тежња. Држава се жртвује друштву. И као што се вели у чланку *Le glissement de l'État*, који се у марту ове године појавио у часопису *Revue des deux Mondes*, „држава је сама изгубила појам о држави“. Додуше праве се у најновијој француској књижевности покушаји да се одбрани државна самосталност и надмоћност. Тако, на пример, Ориу покушао је да оживотвори средњевековну идеју инвестиције. Разликовао је „миноритарну“ власт, која је надлежна да заповеда, и „мажоритарну“, која има само „право сарадње и контроле“.²⁴⁾ Али нарочито је значајна његова идеја „институције“ као „једне супстанцијалне духовне стварности“.²⁵⁾ Држава је институција и зато има карактер самосталне универзалије. Његов следбеник Ренар подвлачи да не почива институција на уговору, него на ауторитету.²⁶⁾ „Њена је структура ауторитарна“.²⁷⁾ Као институција држава је чак „оваплоћење неке мистике“.²⁸⁾ И њена институциона природа захтева „дух покорности“,²⁹⁾ другим речима, субординацију. Де ла Бињ де Вилнев место услуге уводи у своју теорију службу, *office*, чији су носиоци државни органи,³⁰⁾ Каре де Малбер остаје при схватању државе као реалне личности, која се не поклапа са друштвеним колективом. Тежња свију ових покушаја је иста, наиме, да се политички номинализам замени реализмом и да се јавне услуге претворе у јавну службу. Али будућност ће показати да ли ће овој тежњи поћи за руком да потисне сасвим супротну тежњу, која је меродавна за садашњу француску политичку доктрину и која је године 1923 натерала Роберта де Жувнела да напише књигу са значајним насловом „Покојна држава“ (*Feu l'État*).

Евгеније Спекторски

²³⁾ В. Пишчев чланак „Држава и друштво“ у *Летопису матице српске*, март, 1929.

²⁴⁾ *Précis de droit constitutionnel*, deuxième édition, 1929, 27.

²⁵⁾ *La théorie de l'institution et de la fondation* (у зборнику *La Cité moderne et les transformations du droit*, Paris, 1925, 45).

²⁶⁾ Georges Renard, *La théorie de l'Institution*, *Essai d'ontologie juridique*, I, 1930, 322.

²⁷⁾ *Ib.*, 215.

²⁸⁾ *Ib.*, 157.

²⁹⁾ *Ib.*, 597.

³⁰⁾ *De la ligne de Villeneuve, Traité général de l'État*, II, 1931, 153.

КВОРУМ

I. Кворум (quorum) је латинска реч, генитив плурала од заменице qui-que-quod. Сама по себи, та реч не означаје ништа; кад се каже „којих“, а то је директан превод ове речи, у ствари се не може говорити о неком појму. Па ипак, кворум је правни термин који се врло често употребљава, нарочито у области јавног права. Што је најважније, тај термин има јасно одређено значење с којим су правници начисто.

До овог термина се дошло на тај начин, што је за појам, који је испочетка означавала читава реченица, узета доцније само почетна њена реч; место читаве реченице употребљава се њен фрагмент, место целине реч (pars pro toto). Тај поступак није усамљен и јединствен: слично је рађено и са речју de cuius (долази од реченице de cuius successionе agitur) и са неколико других термина.

Откуда, онда, долази реч кворум; каква се реченица њоме започињала? Изгледа да је то било реченица: quorum contione agitur.¹⁾ Contio (вероватна контракција од conventio)²⁾ звала се у старом Риму једна врста народних скупова коју је сазивала власт.³⁾ Да би тај скуп могао доносити одлуке, потребно је, по свој прилици, било једно минимално присуство грађана, „оних који су у скупу расправљали“.

У новије време, у сваком колегијуму-телу, корпорацији или ма каквом јавном органу колегијално уређеном — тражи се за пуноважно решавање присуство једног одређеног броја чланова, тражи се минималан број „оних који у скупу раде“, quorum contione agitur, или укратко кворум. Питање о кворуму поставља се, дакле, код сваког колегијума; то је једно од претходних питања које треба утврдити у почетку самог заседања. Нема ли кворума, рад колегија постаје немогућ и тело је неспособно за решавање.

Али, поред тог првобитног кворума, настала је у току времена потреба за разликовањем још једног кворума. Није било довољно установити да је тело способно за решавање, већ се морало знати колико је од присутних чланова колегија требало да да свој глас за једно решење па да се сматра као решење колегија. Тај број није увек исти: негде се тражи проста већина присутних, негде квалификована већина присутних или чак бројна већина свих чланова колегија водећи рачуна и о броју отсутних. Овде термин кворум долази, као изгледа, од реченице quorum consensu concluditur, они чијим се пристанком доносе одлуке (закључци). Овај кворум Немци називају Beschlussziffer; онај први Beschlussfähigkeitsziffer.

ANALI PFB | anali.rs

¹⁾ Wenzel Lustkandl, Gesetz, Österreichisches Staatswörterbuch, II Aufl. II Band, S. 397.

²⁾ М. Дивковић, Латинско-хрватски рјечник, стр. 245.

³⁾ Вилемс - Милосављевић, Римско јавно право стр. 175 и 176.

⁴⁾ Сл. Јовановић, Уставно право Краљевине Србије.

Код нас се под речју кворум разуме редовно онај први, који захтева минимално присуство чланова колегија; овај други кворум код нас нема свога имена. Не би, ваљда, било рђаво кад би се за први задржао израз *кворум присутних*, за други *кворум гласача*.

II. Ако не постоје никакве одредбе о кворуму присутних, треба узети да *морају бити присутни сви чланови колегија*. Њега сачињавају сви чланови укупно. Да би се као колегиј сматрао само један његов део, треба да то закон изрично пропише. Код извесних колегија са врло малим бројем чланова, на пример зборних судова свију степена, за рад у колегијуму стварно је прописано присуство свих његових чланова. Зато се члановима увек одређују и заменици.

Али, код тела са великим бројем чланова, никад се не предвиђа присуство свих његових чланова. Њима се не одређују ни заменици. Закони просто налажу да ће тело бити способно за решавање ако је присутан један део његових чланова. Сви чланови морају бити позвати на седнице, сви морају да знају који ће предмети бити на решавању (отуда потреба да се „дневни ред“ напред саопшти), али се рачуна увек са могућношћу да неко неће доћи. Да би тело ипак било способно за решавање, установљава се један мањи кворум. Та установа нижег кворума мора бити изречно статуирана неком нормом. Без ње, она се не може претпостављати. Обично се, у ствари, у нормама о организацији појединих тела налазе увек и одредбе о кворуму. То нарочито важи за Народно претставништво. Кворуму се ту даје толика важност да га саме уставне повеље одређују. По неким писцима, чак и имунитет посланицима је дат углавном због тога, да не би парламенти остали без кворума.

Интересантно је размотрити одредбе о кворуму у нашим законодавним телима.

По Уставу од 1869 (чл. 82), Народна скупштина је могла решавати „кад у седници њеној присуствују најмање три четвртине чланова“; исти је случај био и по Закону о Народној скупштини од 1858 и од 1861. По Уставу од 1888 односно 1903 тражило се само „више од половине целокупног Уставом одређеног броја посланика“ (чл. 109), а тако исто и по Уставу од 1901 (чл. 55). Овде је значајно то, да се кворум одређивао према законском а не стварном броју посланика; требало је да присуствује половина од броја посланика који је Скупштина морала да има а не броја који је Скупштина *de facto* имала (нису одбијана упражњена места итд.). По тим уставима, није било довољно да учествује половина посланика, већ више од половине. Колики ће бити тај вишак, зависило је од тога, да ли је укупан законски број посланика паран или непаран. Ако је паран, морао је бити један посланик преко половине; ако је непаран, довољно је било да је половина посланика премашена плус пола а не

један цео. Тако, на пример, ако је било укупно 288 посланика, за кворум их је морало бити 145; ако је укупан број посланика износио 289, опет се довољно било 145 ($144\frac{1}{2} + \frac{1}{2}$, значи преко половине). Устав од 1921 свео је кворум на трећину свих посланика. Већ је сад сумњиво да ли то значи легалног броја, али се пракса изјаснила у том смислу.⁵⁾ Тада је ово тумачење имало нарочитог практичног значаја, што је у почетку важења тога Устава скоро четвртина посланика апстинирала не положивши заклетву и не појавивши се ни једанпут у Скупштини (чланови бивше Хрватске републиканске сељачке странке). Устав од 1931 задржао је одредбе о кворуму Видовданског Устава. Као што се види, висина кворума је стално смањивана; од 75% посланика чије се присуство тражило средином прошлог века, сад је цифра сведена на мање од 34%.⁶⁾

На сличан начин се одређује минималан број присутних чланова у осталим колегијама. Најчешће се одређује релативном цифром: $1/3$, $1/2$, $3/5$, $3/4$ итд. То нарочито важи за колегије чији је број чланова нестао. Ако је број чланова колегија унапред утврђен на апсолутан начин, не стоји ништа на путу да и кворум буде одређен апсолутном цифром: кад једно тело има свега 30 чланова, комотно се може рећи да је за решавање *потребно присуство њих 16*. То је исто као кад би се рекло да је потребна половина плус један. Зато је умесна одредба § 10 Правилника о саставу и делокругу банског санитетског савета, која установљује кворум од 6 редовних чланова (укупно их је десет).

Али у пракси има и обрнутих случајева, иако ретких и врло изузетних. Тако је Врховни законодавни савет, установљен 31 јануара 1929 а укинут 1 децембра 1931, имао нестао број чланова; ипак зато кворум је био одређен апсолутним бројем. Без обзира колико Савет има чланова, њих шесторица су довољни били за решавање. Та шесторица нису, у последње време, чинили ни шести део укупног броја чланова.

Принцип је да се кворум присутних одређује према броју оних који у колегијуму решавају, јер једино тако имају смисла одредбе о кворуму. Што ће учествовати при претресу и решавању они који немају право гласа, у ствари се не постиже ништа. Установа кворума има за циљ да онемогући формирање одлука једног тела а да се важан део чланова тела о њима не изјасни. За то је индиферентно колико ће лица учествовати са конзултативном улогом; у кворум улазе само они који имају право гласа у колегијуму. Про-

⁵⁾ Једнако мисли и Сл. Јовановић, Уставно право Краљевине С. Х. С. страна 218.

⁶⁾ Пословници су тај размер још погоршали, тиме, што су предвидели могућност фиктивног кворума (као присутни се рачунају и они посланици који напусте седницу кад се покрене питање о кворуму).

тивно овоме је поступала стара Општа Уредба Универзитета (чл. 50) по којој је „Факултетски савет могао пуноважно већати и одлучивати кад је присутна већина свију чланова савета, рачунајући ту и сталне доценте“. Доценти, међутим, нису имали право гласа у Савету. Како је у почетку важења те Уредбе било по правилу доцената једнако колико и професора, то је у ствари излазило на то, да је Савет могао решавати и уз присуство само једног професора. Тако је исто требало да буде по новом Закону о Универзитетима од 28 јуна 1930 (§ 14, први и трећи став), али је срећом та одредба модификована Општом Уредбом Универзитета од 11 децембра 1931 (чл. 44 и 47).

III. Док се кворум присутних може одредити тако, да и не обухвата већину свих чланова колегија, кворум гласова мора увек и без изузетка да претставља *pars maior*.⁷⁾ Само што та већина може да буде проста а може бити и квалификована. Квалификована већина се редовно одређује релативном цифром: 3/5, 2/3, 3/4 итд. Кадгод није прописана изречно квалификована већина, сматра се да се подразумева проста већина, и то проста већина присутних. Већ кад се тражи већина свих чланова колегија рачунајући дакле у укупан број и отсутне, то се може узети да се ради о квалификованој већини (то гледиште је заступао и пок. Н. Пашић у Уставотворној скупштини 1921 године). Закони се обично доносе простом већином гласова законодавног тела; чим се тражи изузетна већина, то се ради о законима „са вишом квалификационом формом“, најчешће о уставним законима. Исто се тако тражи квалификована већина кад се ради о изузетно важним одлукама колегија административног карактера. Тако на пример одлуке о престанку службе једног професора универзитета због дисквалификације доноси факултетски савет са већином од две трећине „укупног броја редовних и ванредних професора“ (§ 25 З. У.). Пошто је квалификована већина изузетак, то се она мора нарочито предвидети. Проста већина се претпоставља, квалификована нарочито одређује.

Има случајева да и мањина може изгласати неку одлуку насупрот већини. Али то су махом одлуке о процедури, одлуке којима се не решава једно питање дефинитивно. Тако на пример, по Закону о универзитетима (§ 42), на захтев једне четвртине чланова неке универзитетске власти приступа се тајном гласању место јавног. Мањина може учинити да гласање постане тајно, али мањина не може утицати на сам исход гласања односно дефинитивне одлуке која се гласањем утврђује.

⁷⁾ Код акционарских друштава тражи се често и већина чланова и већина акција, исто по чл. 68 закона о акционарским друштвима од 10 децембра 1896. Али нас овде не интересују случајеви из приватног права. У капитолима католичке цркве тражи се не само *pars maior* него и *pars sanior*, што значи „већа одн. боља свест о црквеним циљевима“ (*»größere kirchliche Zweckbewusstheit, Ubbrich Stultz, Kirchenrecht, Holtzendorfs Enzyklopädie der Rechtswissenschaften, 1904, II, S. 855.*)

Да би се избегао паритет гласова, обично је код мањих колегија укупан број чланова непаран. Па ипак се у пракси често дешава да за један предлог падне исто онолико гласова колико и против предлога. Шта онда? Излазак редовно предвиђају организационе норме за сваки поједини колегиј. По Видовданском Уставу сматрао се у Скупштини један предлог „у случају равне поделе гласова“ као одбачен (чл. 85); по Септембарском уставу од 1931 у таквом истом случају предлог се сматра као примљен (чл. 71). Понекад се претседнику колегија даје т. зв. диримирајуће право или диримирајући глас, што значи да ће бити усвојен онај предлог за кога је претседник колегија гласао. Ако се не предвиђају никакве норме за случај равне поделе гласова, треба узети да се предлог одбија. Принцип је да се један предлог сматра као усвојен ако је за њега пала већина гласова у колегију. Чим те већине нема, предлог је одбачен. Већина значи да мора бити више гласова за него против; чим их нема више, ирелеватно је да ли их је мање и колико мање или их има једнако.

Да би се поводом оваког појављеног питања могло доћи до једног закључка колегија, било негативног, било позитивног, многе одредбе прокламују обавезност гласања (на пример § 42 Закона о универзитетима). Где таквих одредаба нема, ништа, ваљда, не смета да се чланови „уздржавају“ од гласања, тиме што неће гласати ни за ни против одређеног предлога. Али, ако у закону стоји да је један предлог усвојен кад је за њега гласало већина присутних, онда мора да је број гласова за већи и од броја гласова против и од броја уздржаних од гласања. Ако та одредба није директно статуирана, онда би, вероватно, довољно било да има више гласова за него против, не водећи рачуна о онима који нису гласали. Јер је ту постигнута већина, и ако слаба. Чим неко није гласао а могао је гласати, сматра се да је једнако за предлог као и против њега. Фингирајући да су половина од оних који су се уздржали били за а половина против, добила би се у ствари већина присутних. Али, то треба поновити, ова фикција важи само за случај да у некој важећој норми није изречно тражена натполовична већина присутних.

IV. Све што је овде речено важи за процес гласања, где се увек појављује алтернатива за или против. Код бирања или избора може бити више кандидата; ту се не гласа за или против већ сваки члан колегија именује кандидата којег преферише. Ту већ може бити говора о апсолутној и релативној већини. Код гласања, пак, свака је релативна већина једновремено и апсолутна, и обрнуто. Зато нису сасвим умесне одредбе као што је и она из чл. 47 О.У.У. („одлуке факултетског савета вреде кад су донесене апсолутном већином гласова присутних професора“). Стварно би једнако било да је речено само „већином гласова“.

НЕКОЛИКО ПРИМЕДАБА О ПРИМЕНИ ПРАВИЛА LOCUS REGIT ACTUM У НАШЕМ БРАЧНОМ ПРАВУ.

(Поводом скорашње одлуке Касационог суда у спору наслеђа Л. Крсмановић).

Спор, који је завршен пресудом Касационог суда у Београду Бр. 2448/1932 год. по наслеђу поч. Линке Крсмановић представља за нашу још младу и недовољно разрађену праксу у теорији међународно-приватног права догађај од првокласне важности. Компликованост чињеница, које су служиле као подлога спора и сукоб разних принципа међународно-приватног права задали би доста главобоље и једној јурисдикцији са много већом рутином и дужим традицијама у овој тешкој и комплексној правној дисциплини. У толико је више наш Касациони суд, који још није довољно фамилијаризован са оваквом врстом проблема био стављен на тешку пробу. Не би се могло рећи да је његова пресуда изнад сваке критике. Нарочито је слабо њено теоријско обрађено, које је у опште узевши недовољно а местимично и нетачно. Али у толико више пада у очи здрав правни инстинкт, који је водио Касациони суд у практичном решењу појединих проблема постављених са овим процесом. У сваком случају, ма какво се мишљење имало о конкретном решењу, које је требало дати овоме спору, критика, којој је била подвргнута пресуда Касационог суда¹⁾ изгледа нам да још у већој мери може створити пометњу у правилној примени начела међународно-приватног права него сама пресуда Касационог суда. Како са друге стране нема бољег начина за што већу пенетрацију и дифузију међународно-приватног права него дискусија општих проблема у светлоси једног конкретног случаја из судске праксе, то смо се сматрали побуђени да изнесемо и неколико својих примедба, које нам је сугерирао овај процес.

I. Прва и главна ствар за правилно решење једног спора из области међународно-приватног права лежи у изналажењу тачне полазне тачке за примену страних закона, који су у сукобу. Другим речима треба прво поставити тачну дефиницију спора да би се избегло лутање и вечити повраћај са једног закона на други. Потребно је пронаћи закон, који доминира дотични однос у његовој целини док би други закон могао доћи у обзир тек у колико би се у том односу појављивао какав други елеменат иностраности. Покушаћемо одмах да ову нешто абстрактну формулу објаснимо конкретним примером.

На једном месту своје критике пресуде Касационог суда, г. Бартош тврди да је суд имао да реши претходно пи-

¹⁾ Д-р М. Бартош, *Locus regit actum* у брачном праву. Архив за децембар 1932. стр. 431—445.

тање о држављанству туженога па према томе да реши и по његовом националном закону његов статус.²⁾ Међутим, држављанство туженога зависи од његове филијације а не његова филијација од једног априорно или хипотетично признатог држављанства.³⁾ Свака друга метода би довела до једне логичне немогућности и до вечитог окретања у затвореном кругу. Самим тим да се туженом признаје румунско држављанство, признаје се имплицитно и правна снага одлуке мађарског суда односно примена мађарског закона на основу кога је брак оглашен за ништаван. На тај начин је статус туженога дефинитивно решен и било би немогуће после тога узети га поново у разматрање и то овога пута на основу румунског закона. Резултат тога би био да би тужени, пошто је на основу мађарског закона оглашен за незаконито дете, био после према румунским законима оглашен за брачно дете и тиме опет имао бити сматран за мађарског држављанина услед чега би опет по своме националном закону био сматран као незаконито дете и румунски држављанин итд.

Из овога нам изгледа јасно да Суд није могао да решава раздвојено о статусу оца и сина, јер и под претпоставком да се син може сматрати као румунски држављанин његов отац остаје, у сваком случају, мађарски. Ако би се статус једног лица морао решавати само према његовом националном закону, онда би наш Суд консеквентно имао да по мађарском закону филијацију оца према сину сматра ванбрачном по румунском брачном што нам изгледа немогуће. Очинство треба узети као један нераздељив правни однос, који може бити за судове једне одређене државе детерминисан само једним јединим законом.

Кад би макар искључиво ради потребе дискусије, примили хипотезу да је тужени имао статус румунског држављанина а његов отац мађарског и да самим тим већ није било решено и питање важности брака, по коме би од та два закона требало решити недељиви однос очинства? Изузев неколико ретких изузетака, велики део доктрине међународно-приватног права заступа гледиште да би то могао бити само очев закон.⁴⁾ Аргументи, који су изнети у прилог овог ми-

²⁾ Цитирани чланак, стр. 438.

³⁾ Француски судови су се у извесним случајевима сматрали као надлежни да расправљају питање ништавности брака који би био закључен од стране једне францускиње са странцем и ако је она удалом изгубила француско држављанство и добила страном, под условом да резултат процеса може довести до тога да она понова поврати своје првобитно француско држављанство. Француска доктрина је подељена у томе питању. *B. de Lapradelle et Niboyet, Répertoire de droit international, tome IX*, стр. 80. Такав став би се још могао разумети од једног румунског суда али не и од нашега. У осталом ту се ради само о питању судске надлежности а не о питању надлежног закона што су две сасвим различите ствари.

⁴⁾ За закон детета се изјашњавају *Weiss, Traité théorique et pratique de droit international privé*, т. IV. стр. 27 и *Despagnet, De Boeck, Précis de*

шљења изгледају нам потпуно одлучујући. Очинство је једно од главних дејства брака. Према томе, логично је да закон мужа односно оца, који влада браком као целином одређује и статут деце рођене у њему.⁵⁾ Затим чему би то одвело кад би свако дете из једне породице могло имати свој засебан статут у погледу очинства? Дакле, ма од које претпоставке пошли, морала би се признати надлежност мађарског закона да регулише питање очинства једног мађарског држављанина. Остаје нам сад да видимо да ли је нови елемент иностраности у томе односу, тј. чињеница да је брак закључен на румунској територији у форми прописаној румунским законом требало да буде решен према *lex-у loci*. Но у сваком случају, и то желимо да подвучемо, примена румунског закона је могла доћи у обзир само као примена закона места закључења брака а никако као статусног закона туженог. Ова разлика има нарочитог значаја за одређивање надлежног суда, јер се ни у ком случају румунски суд не би могао сматрати као статусни суд за решавање овог питања.

II. Централно питање целог процеса било је да ли ће се важност брака родитеља туженога ценити по личном закону мужа, који је све грађанске бракове, па и оне закључене у иностранству, сматрао као ништавне или по *lex loci celebrationis* који је такве бракове признавао за пуноважне. Уважени професор г. Перић у својим ранијим студијама по овом питању⁷⁾ и г. Д-р Бартош у своме чланку поставили су овај проблем као сукоб између две различите концепције међународно-приватног права који је дошао као последица непримењивања од стране наших судова једног несумњивог принципа међународног приватног права »*locus regit actum*« на форму брака, односно примена националног закона једног од супружника на ово питање форме. Не може се оспо-

droit intern. privé, стр. 828. За очев закон се изјашњава скоро цела остала доктрина. Мишљења разних писаца налазе се наведена код *Champcommunal-a, Le conflit des lois personnelles, Revue de droit intern. privé*, 1910. стр. 61 и 62.

⁵⁾ *Boulet, Manuel de droit international privé belge* 2.me édition стр. 506.

⁷⁾ *Über die Eheform im internationalen Privatrecht nach der serbischen Gesetzgebung. Verhandlungen der ersten Hauptversammlung der Internationalen Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre*, Berlin, 1912, стр. 310—327. *De la juridiction compétente en Serbie pour connaître des actions en divorce ou en nullité de mariage formées par des époux étrangers, Clunet*, 1901. О сукобу закона у међ. прив. праву, Београд, 1926, стр. 73 и 74. *Conception du droit international privé en Yougoslavie, Recueil des Cours de l'Académie de droit international*, 1929, III, стр. 437—438. *Le mariage civil des ressortissants serbes à l'étranger, Revue trimestrielle de l'Institut belge de droit comparé*, 1931, стр. 1—6. *Locus regit actum* у брачном праву, Архив, јули-август, 1930.

рити да је схватање, које је код нас преовлађивало до 1930 г. тј. да грађански брак закључен у иностранству нема важности имало за резултат сужавање домена примене правила *locus regit actum*. Али то није дошло као последица оспоравања начела, које се налази и у нашем систему међународног приватног права да форма аката у принципу подлежи закону места где су она учињена, већ услед тога што наше унутрашње материјално право, усвајајући религиозно схватање брака, сматра акт венчања у форми прописаној вером супружника као битни услов за његову пуноважност. Да би се одредио закон, који треба применити на саставни елемент једног акта мора се претходно утврдити правна природа тога елемента тј. да ли он спада у питање форме или у питање суштине. Ако је дотични елемент квалификован као питање суштине, на њега се има примењивати закон, који регулише материјалне услове за важност акта, што би био у овом случају национални закон будућих супруга. Ако би се он квалификовао као питање форме онда би се на њега применило правило *locus regit actum*. Само по себи, правило *locus regit actum* представља један апстрактни принцип чија конкретна примена зависи од осталих конструктивних законских прописа, који се разликују једни од других у сваком посебном законодавству.⁸⁾

Из свега овога што смо рекли излази јасно да се овде не ради о сукобу супротних националних схватања међународног приватног права већ о сукобу различитих квалификација једног истог правног односа од стране два закона, који се сматрају као надлежни да га регулишу. Сукоб квалификација а не сукоб правила међународног приватног права, то је тачна дијагноза овога сукоба.⁹⁾

⁸⁾ Колико правило *locus regit actum* може бити различито примењивано у појединим законодавствима види се из следећих примера. У Сједињеним Државама *lex loci actus* одређује не само форму аката већ и способност странака. По чл. 11 уводног закона у немачки грађански законик форма аката је одређена законом, који регулише предмет дотичног акта. По јапанском закону од 1898 форма аката се одређује по закону места где акт треба да буде извршен. У детаљима разлике су велике и између законодавстава, која на први поглед полазе од истих принципа. Н. пр. многа законодавства изумијају од правила *locus regit actum* извесне форме тестаментна и брачно-имовинске уговоре.

⁹⁾ Теорија квалификација је први пут формулисана од *Franz-a Kahna* у чланку објављеном у *Iherings Jahrbücher für die Dogmatik* итд. 1891 стр. 1—143 под насловом *Gesetzeskollisionen* и то у одељцима *Kollisionen der Anknüpfungsbegriffe* а нарочито *Latente Gesetzeskollisionen* (прештампано у *Abhandlungen zum internationalen Privatrecht*, 1928, I). Но она је добила јасну и дефинитивну форму, која ју је популаризовала са чланцима *Martin-a. De l'impossibilité d'arriver à la suppression définitive des conflits de lois*, *Clunet*, 1897, стр. 225, 466 и 720; прештампана у књизи *Etudes de droit international privé*, 1899, стр. 1 и даље. (Ср. дела истог писца, *Principes de droit international privé*, 1930, стр. 221—239 у *Recueil des Cours de l'Académie de droit international*, 1930, I, 565—620). Данас је тео-

Ради потреба даље демонстрације, покушаћемо да у неколико најосновнијих црта резимирамо теорију квалификација која иначе претставља један од најважнијих проблема међународног приватног права.

Примена ма кога начела међународног приватног права на један правни однос претпоставља да је правна природа тога односа већ утврђена. На пример форма аката је одређена законом места где су та акта учињена, док су статус и правна способност лица детерминисани њиховим националним законима. Ако системи међународног приватног права двеју земаља чији закони долазе у обзир за регулисање једног правног односа садрже идентична правила о одређивању надлежних закона тј. ако се и један и други слажу у томе да на форму аката треба применити *lex loci* а на способност странака њихов национални закон, услед једнообразне ситуације не би било више никаквих тешкоћа. Тако се бар дуго мислило у теорији међународног приватног права.¹⁰⁾

Доктрина квалификација показала је да проблем није тако једноставан као што на први поглед изгледа. Пре него би се одредило, који је закон надлежан за форму аката а који за личну способност појединаца, потребно је утврдити шта се има сматрати као форма а шта као способност. Треба дакле извршити категорисање односа према правној природи, коју им даје унутрашње законодавство, у једну или другу групу. Међутим, разна законодавства су далеко од тога да један правни однос класирају на исти начин. Да се послужимо класичним примером за илустрацију теорије квалификација. По чл. 992 холандског грађ. законика, ологографски тестамент је забрањен холандским држављанима не само у Холандији већ и у иностранству без обзира да ли *lex loci* дозвољава такву форму тестаента. То значи да холандски закон сматра форму тестаента као материјални услов за важност самог акта, који треба свугда да буде детерминисан националним законом тестатора односно његовим личним статутом. Друго неко законодавство сматра облик тестаента као чисто формално питање на које се има применити *lex loci actus*. Претпоставимо да је један холанђанин направио ологографски тестамент на француској територији. Иако француски и холандски закон садрже иста пра-

---

рија квалификација прихваћена од великог броја писаца. Неки су је чак узели као базу свога система (н. пр. *Arminjon, Précis de droit international privé, 1927*, стр. 128—148, *Niboyet, Manuel* стр. 496). Неки писци још ипак поричу њену велику важност. На пр. *Pillet, Principes du droit international privé, 1904*, стр. 128. *Diena, Recueil des Cours de l'Académie de droit international, 1927*, II, стр. 403.

¹⁰⁾ Карактеристичан је за ово схватање следећи пасус *Demangeat-a Clunet, 1874*, стр. 8: „апстрактно познавање међународног приватног права јесте независно од позитивних законодавстава. Тако један француз који не би познавао апсолутно ниједно стране законодавство могао би ипак поседовати у великој мери науку међународног права“.

вила међународног приватног права тј. да форма аката подлежи *lex-у loci* а питање способности националном закону појављује се сукоб квалификација због тога што два закона различито класирају исти правни однос.¹¹⁾

Из овога примера се може лако увидети да је спор о коме је решавао наш Касациони суд представљао чист сукоб квалификација. По мађарском закону из времена закључења брака религиозни карактер брака се сматрао као материјални услов за његову важност, који према томе зависи од личног статута младенаца. Према румунском закону акт венчања се сматра као спољна форма брака, која потпада под правило *locus regit actum*. Сукоб је наступио услед тога што без обзира на своја правила о решавању сукоба закона, мађарски и румунски закон не придају исту правну природу разним конститутивним елементима брака, другим речима што их они различито квалификују.¹²⁾

Изгледа нам да не треба много инсистирати да би се истакло колико овако постављање проблема није само једна теоријска доколица, већ мењање физиономије сукоба са важним практичним последицама. Квалификација једног правног односа појављује се као неопходна логична операција пре него би суд применио свој систем међународног приватног права на дани случај. Одакле један суд може црпети потребне елементе за класификацију правних односа, за одређивање њихове природе? Његов систем међународног приватног права му ту није ни од какве помоћи. Он се обично састоји из неколико сумарних начела која су базирана на претпоставци да је правна природа односа унапред детерминисана те оперишу са њоме као са једном непроменљиво утврђеном чињеницом. Суд је дакле силом околности принуђен да елементе на основу којих ће детерминисати природу и карактер једне институције узме из општих матери-

¹¹⁾ Сукоби квалификација су врло чести и манифестују се у свима доменима права. Ми ћемо навести још један пример сасвим друге врсте него онај у тексту. По једном закону удовички ужитак (*gains de survie*) се сматра као питање брачно-имовинског режима, док по другоме као питање наслеђа. Брачно-имовински односи потпадају и по једном и по другом закону под закон последњег заједничког домицила а наследни под национални закон *de cuius*-а за покретности или *lex rei sitae* за непокретности. Надлежни закон се мења према томе да ли се ужитак сматра као брачно-имовински или као наследни однос.

¹²⁾ Сукоб између држава чије законодавство захтева за њихове држављане обавезан црквени брак и у иностранству и државе које сматрају да на форму брака треба применити увек правило *locus regit actum* се у новије време сматра као чист сукоб квалификација. V. *Revue de droit international privé*, 1920, стр. 267 и 1928 стр. 332. *Peroud, Le mariage et le divorce dans les législations à caractère confessionnel, Clunet*, 1922 стр. 7, *Jordan, Revue de droit international privé*, 1922/23 стр. 373; *Andinet, Les conflits de lois en matière de mariage et de divorce, Recueil des Cours de l'Académie de droit international*, 1926, I, стр. 198, *Niboyet, Manuel*, s. 498; Ср. такође *Annuaire de l'Institut de droit international*, 1927, III, стр. 180.

јалних прописа свога унутрашњег законодавства. Питање се за њега уопште и не поставља — то је главни разлог због кога је проблем квалификација остао тако дуго незапажен у теорији међународног приватног права — и он несвесно и аутоматски одлучује о квалификацији једног правног односа, инспиришући се искључиво елементима свога националног законодавства. На то га упућује уосталом целокупна његова професионална формација. Један судија не може другојаче одредити природу једног правног односа него стављајући се на терен свога целокупног националног права, које представља призму кроз коју он посматра све сукобе у међународном приватном праву.

Али ово више емпиричко објашњење искључиве употребе *lex-a loci* за квалификацију правних односа може бити поткрепљено и јаким логичним аргументима. Кад је један законодавац издао пропис о решавању сукоба између страних и домаћих закона, разграничавајући њихову надлежност, он је, као што смо горе напоменули, морао поћи од претпоставке да је правна природа односа, које он регулише, већ одређена. Али ни он сам, као ни његови судови, није могао другојаче одмерити ограничење својих и ширину примене туђих закона на једну институцију друкчије него базирајући се на правној природи коју та институција има у његовом унутрашњем законодавству. То је закључак до кога се мора неминовно доћи у данашњем доминирајућем схватању по коме су правила међународног приватног права саставни део националног законодавства појединих држава.

„Кад једна држава, каже проф. Бартен, изричном одредбом својих унутрашњих закона, или прећутним одобрењем, које даје јуриспруденцији својих судова, допушта примену страних закона на својој територији, кад она признаје да су извесни спорови њима подвргнути, она ограничава драговољно домен свога властитог законодавства, који је, у ствари, апсолутан. Ово установљено и добровољан карактер ограничења које једна држава поставља влади својих закона изведен ван сумње, из тога излази нужно да ће судови ове државе, пред које је изнето питање да ли треба да примене на овај однос њихов властити или један стран закон, узети увек правну дефиницију овог односа из њиховог властитог закона. Заиста, кад је држава чији су они органи, признала обавезу да примени на ма какву институцију један стран закон, очевидно је да ова држава није могла одмерити ширину организација, која је постављала простирању својих властитих цивилних закона другојаче него с обзиром на схватање које је она имала о овој институцији“.¹³⁾

¹³⁾ *Etudes de droit international privé*, стр. 16. Готово сви писци, који су прихватили теорију квалификација заступају гледиште да је у случају сукоба за квалификацију односа надлежан *lex fori*. В. писце цитиране у белешци бр. 9 *Adde, Anzilotti, Rivista di diritto internazionale* 1914, 610—614 и *Ghirardini, ibidem*, 1919—1920, стр. 301—306; Противно томе: *Despagnet, Des conflits de lois relatifs à la qualification des rapports juridiques, Clunet*, 1898, стр. 261, *Surville, Cours élémentaire*, стр. 19—20, који усваја мишљење *Despagnet-a; Valery, Manuel de droit intern. privé*, стр. 500—501; *Scipione Gemma, Propedevtica al diritto internazionale privato*, 1899 стр. 89

III. Главни закључак, који треба извући из теорије квалификација јесте тај да она показује да не само правила о решавању сукоба закона тј. оно што се назива системом међународног приватног права једне државе, већ њено целокупно унутрашње законодавство, утичу на одређивање надлежног закона за регулисање једног правног односа са елементом иностраности. Правна природа једног односа се не може мењати према томе да ли се је он формирао у иностранству или у самој земљи. За судове он би могао имати само ону природу која потиче из склопа норма њиховог унутрашњег законодавства. Квалификација једног односа није ништа друго до пројекција унутрашње и специфично националне природе правних институција у домену међународног приватног права.

Посматрано у светлости теорије квалификација питање признавања цивилног брака држављана оних земаља, које као наша имају у своме законодавству само институцију верског брака, добија сасвим друкчији изглед. Свакако ми бисмо били последњи да критикујемо одлуку Касационог суда из 1930 г., којом је призната важност цивилног брака закљученог од нашег држављанина у иностранству, сходно правилу *locus regit actum*. *De lege ferenda* она заиста одговара потребама данашњег међународног правног саобраћаја и схватањима модерног међународног приватног права. Али ма колико се слагали са чисто доктриналног гледишта са оваквом солуцијом питања ми лојално морамо признати да она апсолутно не одговара данашњем стању нашег позитивног права. Јуриспруденција нашег Касационог суда из 1930 г. заснована је на покушају да се изврши дисоцијација између прописа нашег међународног приватног права и нашег унутрашњег брачног законодавства. Да се конкретније изразимо, пресуда из 1930 узима за базу примене правила *locus regit actum* једну дефиницију брака, која ако одговара једној савршеној и модерној концепцији те институције, није за то мање супротна дефиницији, која потиче из прописа нашег позитивног законодавства. Они елементи брака, који према природи те институције у нашем унутрашњем позитивном праву представљају њену суштину, битне услове за њено постојање, претворени су поменутом пресудом у чисте формалности, које потпадају под правило *locus regit actum*.

Ради демонстрације овога што је речено потребно је анализирати природу институције брака у нашем позитивном праву. По схватању нашег законодавства брак је у својој суштини један религиозан акт коме као таквоме цивилни закони признају пуно легално дејство. Грађански законик

мишљења је да би судови при квалификовању правних односа требало да се служе међународним критеријумом а не искључиво дефиницијама *lex-a fori*. Али, он не каже одакле би се узели ти међународни критеријуми.

поставља извесне норме о условима за закључење и дејство брака, али ван тога, нарочито у погледу стварања саме брачне везе, оставља широку аутономију канонским прописима и црквеним властима појединих вероисповести. Та аутономија обухвата институцију брака као целину, остављајући религији супружника да регулише не само спољне (формалне) већ и унутрашње (материјалне) услове за ступање у брак. Код свих религија постоји таква испреплетаност између материјалних и формалних услова брака да је немогуће међу њима чинити ону уобичајену разлику између суштине и форме, која се доста лако констатује код обичних грађанских аката. По религиозном схватању, сви елементи брака су спојени у једну недељиву целину и спољни ritus венчања представља за цркву исту такву субстанцијелну важност као ма који други материјални услов, који се односи на личну способност младенаца.¹⁴⁾

Али било би по нашем мишљењу погрешно сматрати да ништавност једног грађанског брака у очима цркве и у очима законодавца који је усвојио религиозну концепцију брака долази само као последица одсуства спољнег церемонијала венчања и интервенције свештеника, као што би рецимо у осталим грађанским пословима било неиспуњавање прописаних формалности код свечаних аката. Не треба испустити из вида да се закључење брака састоји из читавог низа аката, који има да се испуне у смислу захтева дотичне религије и чији је циљ да се установи да ли младенци испуњавају све услове прописане од ње да би брак био пуноважан. Сам акт венчања од стране свештеника, без обзира на симболичан и мистичан смисао који му религија придаје, има у очима грађанских власти и судова значај констатације да су младенци испунили све услове, спољне или унутрашње, које дотична религија у складу са грађанским законима захтева од својих припадника за склапање брака. Кад је већ наш законодавац пропустио да пропише једно униформно објективно брачно право,¹⁵⁾ које би везивало све наше др-

¹⁴⁾ На Тридентском концилу, на коме је кодифицирано канонско право католичке цркве у погледу брака, већина је била противна тајним браковима тј. оним који су закључени без интервенције свештеника. Али према дотадашњим схватањима цркве такви бракови су били сматрани као верска тајна, пуноважни. Да би се избегло дејство ништавности на тајне бракове, који су у прошлости били сматрани пуноважни, већина Концила је одлучила да се немогућност склапања брака без интервенције свештеника има сматрати као лична неспособност странака, *inhabilitatio personarum*. В. Reguin, *Traité de droit civil comparé, Le mariage*, стр. 130. В. такође Olivi, *Quelques reflexions sur les dernières conventions de la Haye, Revue de droit international (belge)*, 1904 стр. 41.

¹⁵⁾ Peritch, *Ueber die Eheform im internationalen Privatrecht nach der serbischen Gesetzgebung*, стр. 316 »Auf diese Weise gibt es in Serbien ebenso viel objektive verschiedene Eherechte als es verschiedene anerkannte Kultus gibt. Und, was in dieser Hinsicht besonders charakteristisch ist, diese Bemerkung gilt auch für die serbischen Untertanen, was zu dem Ergebnisse

жављане, без обзира на веру, већ је оставио да услови за важност брака делимично буду одређени прописима појединих религија, он не може примити да констатацију испуњавања тих религиозних прописа врши једно лице које са дотичним конфесијама нема никакве везе. Интервенција једног, рецимо, француског чиновника грађанског стања не може послужити у очима законодавца који у браку гледа један верски акт, као довољна гаранција да су испуњени сви услови, које канонско право источно-православне цркве или мојсијевско-талмудски закони прописују својим припадницима за пуноважно закључење брака.¹⁶⁾ Напротив, њему би француско право наметнуло да отклони примену свих религиозних прописа, који би се противили француском јавном поретку.

У осталом, тешкоће признавања не леже само у томе. Наш законодавац је био толико консеквентан у својој верској концепцији брака да је и јурисдикцију у брачним стварима по питањима развода и ништавности брака оставио цр-

---

führt, das in Bezug auf die Bedingung der Eheschliessung nicht alle serbischen Untertanen unter demselben Gesetze stehen«. Проф. Данев у своме излагању бугарског међународног приватног права (*Recueil de Cours de l'Académie de droit international*, 1930, III, стр. 519—524) долази до истих закључака.

¹⁶⁾ Тешкоће да се спроведе потпуна еквивалентност између грађанског и верског брака налазе се на сваком кораку. Ми ћемо поменути чувено питање развода руских јевреја у Француској. Дуго времена француски судови су се сматрали ненадлежним по тужбама руских јевреја за развод брака. Разлог за своју ненадлежност француски судови су налазили у следећем: Руски закон, национални закон јеврејских супружника, иако допушта могућност развода, признаје искључиво право религиозних властима да донесу одлуку о њиховом разводу. Та процедура због овога ритуалног карактера толико се разликује од француске процедуре развода да је француски судови не могу примењивати као еквивалентну. Иако са гледишта чисто материјалног права постоји идентичност пошто и француски и лични закон допуштају развод због сличних узрока — развод пред француским судовима је немогућ због сувише велике разлике у процедури, која целој институцији даје сасвим други карактер. В. велики број судских одлука у овом смислу. *Revue de droit international privé, Tables générales*, 1926, стр. 123.

У једном случају француски судови су одбили да приме тужбу једног руског држављанина за развод брака с обзиром на чисто верски карактер руске процедуре о разводу брака (В. *Revue de droit international privé* 1920 стр. 137).

У овом погледу може се навести и једна пресуда Марсељског суда од 25 новембра 1925. *Revue de droit international privé* 1926, стр. 538). Један наш држављанин ожењен францускињом добио је развод брака код нашег духовног суда. У одлуци нашег духовног суда је стојало да супрузи не могу понова ступати у брак без одобрења надлежног владике. Суд је одбио да изда екзекватуру овој пресуди сматрајући да се француски јавни поредак противи извршењу једног таквог услова да разведени супрузи не могу понова ступити у брак без дозволе религиозних власти. Са друге стране тај услов му је изгледао саставни део пресуде, коју он није могао да ревидира и да призна само развод без икаквог ограничења. Интересантно је још приметити у мотивима исте пресуде да Суд није био на чисто да ли је наш духовни суд развео или анулирао брак.

квеним властима појединих вероисповести. Мислимо да није потребно много доказивати да никад једна религија неће признати са свога гледишта један грађански брак као пуноважан. Нарочито источно-православна црква има своје утврђено гледиште у томе смислу.¹⁷⁾ У таквом стању ствари можемо се запитати да ли јуриспруденција грађанских судова у супротном смислу неће довести још до већег хаоса у овом погледу? Важност једног брака зависила би од тога да ли би главна тужба била поднета духовним судовима или би као прејудицијално питање била решавана од стране грађанских судова. Један систем који би довео до тако немогућих резултата да на једној истој територији једно исто питање може бити решено на два сасвим супротна начина пресудама, које би обадве имале ауторитет *rei judicatae*, не може се прихватити. По речима Гете-а и неправду би третало претпоставити нереду.

Г. професор Перић у својим ранијим студијама посвећеним овом питању¹⁸⁾ стао је на гледиште да наше позитивно законодавство прописује примену правила *locus regit actum* на форму брака наших држављана у иностранству. Само разлози наведени у прилог овог гледишта не изгледају нам одлучујући.

Први аргуменат, постојање правила *locus regit actum* у нашем међународном приватном праву, није сам по себи довољан доказ да се има применити на све правне послове закључене у иностранству. У свима законодавствима постоје многобројни изузеци од тога правила, било на основу изричног законског текста, било на основу саме природе дотичног елементa из правног посла, његове имплицитне класификације као питања суштине у унутрашњем праву. Н. пр. у шпанолском законодавству правило *locus regit actum* има на

¹⁷⁾ У свима државама, где је источно-православна религија преобладајућа, Србији, Бугарској, Грчкој и предатној Русији (треба исто тако поменути Хрватску и Славонију уколико се односи на припаднике те вере) грађански брак закључен у иностранству по правилу *locus regit actum* нема важности. Једини изузетак чини Румунија, где је заведен обавезан цивилан брак. Међутим утицај гледишта православне цркве манифестовао се је у чл. 22 Румунског устава, који предвиђа да грађански брак треба да буде допуњен религиозним венчањем. У почетку је овај текст тумачен тако да је одсуство црвеног благослова повлачило ништавност и цивилног брака. У томе смислу постоји једна одлука Румунског Касационог суда од 1879 г. Отуда *Glasson (Le mariage civil et le divorce dans l'antiquité et dans les principales législations modernes de l'Europe, 1880, стр. 305)* и *Weiss, Traité*, т. III, стр. 451 (1-во издање) сматрају да је брак у Румунији верски акт и да одсуство црвеног благослова повлачи ништавност брака. Међутим, у новије доба, поменути члан устава се тумачи тако да се њиме само хтео дати савет странкама да закључе брак у црквеној форми, али да то није обавеза чије испуњавање повлачи ништавност грађанског брака. В. *Buzdugan, Clunet*, 1900, 769—770.

¹⁸⁾ В. његове радове наведене у белешци бр. 7).

основу једне дуге традиције врло широку примену.¹⁹⁾ Поред тога шпањолски грађански законик дозвољава на својој територији грађански брак за сва лица, која не припадају католичкој религији. Па ипак шпањолска јуриспруденција с обзиром на канонско право католичке цркве не признаје важност цивилних бракова закључених од супруга католичке вере у иностранству и у складу са правилом *locus regit actum*.²⁰⁾

Исто тако аргуменат да у очима нашег законодавца из 1844 религиозна форма брака није имала веће важности него форма осталих грађанских аката не изгледа нам заснован на некој позитивној одредби нашег законодавца. Аналогија са аустријским грађанским закоником мислимо да није оправдана. Две различите концепције су могуће у погледу бракова са конфесионалним карактером.²¹⁾ Брак може бити сматран као један верски акт, закључен не само у религиозној форми већ и по материјалним прописима дотичне конфесије, или као један грађански акт, закључен искључиво по материјалним прописима грађанског законика, само у верској форми.

Из анализе аустријског законодавства излази да оно сматра брак као грађански акт, коме је само спољни *ritus* конфесионалне природе. У чл. 1 брачног патента од 17 јануара 1783, којим је брак претворен у чисто грађанску институцију каже се „Брак сам по себи као један грађански уговор (Kontrakt) посматран као и обострана грађанска права и обавезе, које из овог уговора потичу за уговорајуће странке добијају њихову битност, снагу и смисао потпуно и искључиво од наших земаљских (Landesfürstlichen) закона.“ У складу са тим схватањем сва јуриспруденција по брачним стварима спада у надлежност грађанских судова.²²⁾ Као до-

¹⁹⁾ *Trias de Bes, La forme des actes juridiques dans la législation espagnole, Revue de droit international privé, 1927 стр. 18.*

²⁰⁾ В. одлуку шпањолске Касације од 1 маја 1919 којом је анулиран грађански брак шпањолских држављана закључен у Аргентини (*Trias de Bes, loc. cit. стр. 28 и Maurice Serin. Les conflits de lois dans les rapports franco-espagnols en matière de divorce et de séparation de corps, 1924, стр. 122*). Г. д-р Бартош тврди (стр. 445) да је Шпанија, бар у време доношења хашке конвенције од 1902 примењивала правило *locus regit actum* у брачној материји. Међутим, на трећој хашкој конференцији, која је донела текст поменуте конвенције, шпањолски делегат г. *Ollivier y Esteller* је у своме саопштењу Конференцији подвукао да државе, које као Шпанија захтевају религиозни брак, имају право да не признају бракове својих држављана закључене у иностранству у грађанској форми (Види *Documents relatifs à la Troisième Conférence de la Haye, 1900, стр. 144*).

²¹⁾ *Audinet, Recueil des Cours, 1926, I стр. 203.*

²²⁾ На основу конкордата од 1855 издат је Патент од 8 окт. 1855 »*Gesetz über die Ehen der Katholiken im Kaisertum Oesterreich*«. На основу тога закона су све одредбе грађанског законика у колико се тиче католика биле суспендоване и сви у погледу склапања брака били подвргнути канонском праву католичке цркве. Исто тако јурисдикција по

каз да је брак у очима аустријског законодавца чисто грађански акт може послужити и то да се т. зв. бракови из нужде, који се у смислу Codex-a juris сап. 1908 могу пуноважно закључити без интервенције свештеника у присуству два сведока, са гледишта грађанског законодавства сматрају као непостојећи.²³⁾

Из овакве концепције брака потичу следеће последице: Свештеник закључује брак као озваничени представник државне власти, на основу делегације која му је грађанским законом у томе циљу изрично дата. Он интервенише у закључењу брака као државни чиновник ad hoc који, место да буде световњак мора припадати свештеном реду. Из тога излази да верски брак закључен на страниј територији не би могао уопште бити пуноважан, ако тамошњи свештеник не би од локалног законодавца био овлашћен да закључује бракове по прописима своје религије, пошто његово својство као представника једне конфесије не би било довољно. С обзиром на то да му специјална надлежност коју аустријски законодавац признаје преставницима разних вероисповести на својој територији, није могла бити делегирана, он је и по локалном и по аустријском закону ненадлежан да закључи један пуноважан брак. У таквом стању ствари примена правила locus regit actum на бракове аустријских држављана у иностранству не само да је факултативна већ је и обавезна.²⁴⁾

Сасвим је другојача концепција нашег законодавства. Она сматра брак као верски акт закључен од свештеника као представника цркве у складу са њеним прописима²⁵⁾. Наши грађански закони признају грађанско дејство брака у колико је он пуноважан у очима вероисповести којој припадају супружници. Изгледа нам бескорисно да овде наводимо све последице оваквог схватања брака као верске институције, које нарочито долазе до изражаја у погледу надлежности

брачним споровима била је поверена искључиво црквеним властима. Законом од 25 маја 1868 католици су опет стављени под одредбе грађанског законика и грађански судови су понова добили јурисдикцију у брачним споровима. В. *Ehrenzweig, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*, 1924, II — 2 стр. 9.

²³⁾ *Ehrenzweig, op. cit.* стр. 69.

²⁴⁾ В. по свему овом одлуку Аустријског врховног суда од 12 јула 1904 где се је он имплицитно изјаснио противу признања брака закљученог између аустријског држављанина у Италији од тамошњег католичког свештеника, али не у грађанској форми прописаној од локалног закона. (*Revue de droit intern. privé*, 1908, стр. 281 са белешком проф. *Basdevant-a*) У томе реду идеја треба навести и јуриспруденцију француских судова, који не признају рабиница са француске територије исту власт да разводе бракове, коју имају рабини на руској територији, са мотивацијом да они нису добили делегацију власти од територијалног законодавца да то чине. (*Tribunal civil de la Seine 27 décembre 1912, Revue de droit international privé*, 1913, стр. 424).

²⁵⁾ § 60 Грађанског законика и законодавно решење од 9 септембра 1853 год.

црквених власти да потпуно дискреционарно, без икаквог ослоњаца у грађанским законима разрешују, прекидају и обнављају брачну везу²⁶). Ми ћемо се овде задржати само на једној важној последици у погледу форме брака која је врло карактеристична за разлику схватања између нашег и аустријског законодавца. То је чињеница да брак закључен од ма кога свештеника једне признате вероисповести у чисто верској форми, коју она прописује, без обзира на правило *locus regit actum*, производи пуно дејство на нашој територији. Како се не може тврдити да су, напр. руски свештеник православне цркве у Паризу или јеврејски рабин у Солуну добили од ма кога законодавца, нашег или страног, делегацију власти да могу пуноважно закључивати бракове између наших држављана, остаје као једино објашњење да су они могли благословити те бракове само као представници њихових респективних религија²⁷).

Најзад, наведен је још аргуменат да § 60 Српског грађанског законика и закон од 9 септембра 1853 који признају верски брак могу имати само територијалан карактер. То је сушта истина у колико се тиме формулише опште правило да су закони у начелу територијалног карактера. Али то није аргуменат коме се сваком закону а priori може одрећи екстериторијални карактер. Да ли ће један закон обавезивати своје држављане и у иностранству зависи било од изричне воље законодавца, било од његове имплицитне класификације као прописа који спада у лични статут. Чињеница да један законски пропис спада у територијални јавни поредак и као такав обавезује све становнике дотичне терито-

²⁶) В. н. пр. одлуку Архијерејског сабора од 16 новембра 1899. С. бр. 32 „Кад брачна, судски раздвојена лица, изјаве после коначне пресуде судске, да желе обновити брачни живот, онда ће надлежни Архијереј одузети пресуде, благословити њихову добру намеру и наредити надлежном свештенику, да као њихов духовни пастир наложи им покајну епитимију, кајање, пост и исповедање свога греха. Кад ова лица изврше што је казано, тада ће надлежни свештеник извршити правило исповести, разрешити их од греха, па после разрешења причестити их а затим очитати им из Требника, последовање венчања, ову молитву „Отац, Син и Свјати Дух всевсјатија...“

²⁷) Проф. Данев (*Recueil des Cours*, 1930, III, 524) констатује следеће: „Види се из свега што је речено да се духовне власти сматрају, независно од поданства странака, независно од граница, као искључиво надлежне у погледу брака и развода. Нема граница њиховој надлежности, пошто је црква сматрана да има универсалан карактер...“

Г. проф. Перић је опазио ову страну проблема (*op. cit.* 317), који по његовом мишљењу доводи до тога да страни држављани пастори и католички попови, могу вршити на нашој територији јавне функције, венчавајући наше држављане, што је противно уставу по коме страни поданици не могу бити наши државни чиновници. По нашем схватању, заступаном у тексту, свештеник који венчава младенце не обавља тај акт као претставник државне власти већ као претставник своје религије. Свако друго објашњење доводи до немогућих контрадикција.

рије није аргуменат, који сам по себи искључује његову примену на држављане у иностранству.

На крају, можемо резимирати наша излагања по овом питању на следећи начин: између целокупног унутрашњег законодавства једне државе и њеног система међународног приватног права постоји једна интимна органска веза. Принципи међународног приватног права нису апстрактне формуле непромењливе у времену и простору; они се морају тумачити и примењивати у функцији националног законодавства појединих држава, које одређује њихову ширину примене било за извесне категорије правних односа, било у свакоме конкретном случају. Полазећи са тога гледишта, ми сматрамо да тешкоће око примене правила *locus regit actum* долазе као неизбежна последица данашњег нашег брачног законодавства. Као што смо покушали да докажемо, између верског и грађанског брака постоји тако велика разлика да се потпуна асимилација и еквивалентност тих двеју институција у међународном приватном праву не може спровести. Погрешно би било сматрати да се сва разлика између њих своди на чисто формалну страну питања тј. на верски церемонијал венчања; она је много дубља и прожима целу институцију у њеној суштини и у разним детаљима које претходе акту венчања или му следују. Једном речју ту не постоји разликовање као што је то нормални случај у међународном приватном праву, у техничко конструктивним одредбама већ у самој природи двеју институција.

Све нас ово доводи до закључка да докле год се не промени наше унутрашње законодавство о браку, дотле се не може очекивати једна сигурна и стабилна примена правила *locus regit actum* на форму брака у нашем међународном приватном праву. Одлука Касационог суда из 1930 године је била преторијанска, базирана на актуелним потребама нашег правног живота, који се не може више кретати у границама једног несавременог брачног законодавства. Али то су мотиви који могу инспирисати једног законодавца а не судове. Јуриспруденција може и мора вршити функцију адаптирања постојећих законских прописа еволуцији идеја и промена материјалног живота, али њена власт не иде дотле да корегира основне концепције на којима почива позитивно законодавство. У таквим ситуацијама, колико једна пресуда у конкретном случају може бити правична и опортунa толико са начелног гледишта може представљати нов извор правне несигурности и конфузије. Судска реформа вештачки накалењена на један правни систем, који је у својој суштини базиран на сасвим различитим идејама и традицијама нема много изгледа на трајност и стабилност. Првом приликом кад фактичке околности спора не буду повољне усвојеној тези, латентна идеја, укореењена у позитивном законодавству, доћиће понова до изражаја.

То је оно што се је догодило са пресудом Касационог суда из 1932. Одлука из 1930 г. донета је са тешком муком пошто су Првостепени суд а затим Апелациони суд два пута одбили да признају важност цивилног брака наших држављана. Али и сам Касациони суд није истрајао на своме гледишту и он га је после две године опет напустио, вероватно под утицајем специјалних околности у којима се постављао конкретан случај. Но то опет не искључује, да ће се Касациони суд идући пут понова вратити на своју тезу из 1930 г. Али докле год се једном законодавном реформом стање нашег правног законодавства не измени, дотле не треба имати великих илузија о могућности једне сталне јуриспруденције, која би била противна његовом дубоком и консеквентно спроведеном схватању брака као верског акта.

Тачност овога што смо рекли најбоље потврђује чињеница да ниједна држава у којој је брак сматран као чисто верска институција није примила правило *locus regit actum* у брачном праву²⁸. Ниједна од њих није ратификовала хашку конвенцију о браку од 1902 г. иако она, као што ћемо доцније видети, није била тако неповољна за њихово схватање. Као што је приметио један од главних аутора хашких конвенција о међународном приватном праву, чувени француски правник Renault „немогуће је доћи до једног споразума који би измирио два законодавства од којих је једно чисто грађанско а друго чисто верско“²⁹). На првој хашкој конференцији 1893, мађарски делегат је изјавио да се не противи пројекту прве емисије о регулисању брачног права и да га чак прима са доктринарног гледишта али да у ондашњем стању мађарског законодавства оно не може бити спроведено у пракси. Разлог за то био је по њему тај што је брачна материја била регулисана верским законима појединих конфесија, који су многобројни. Један споразум се не би могао постићи све докле брачна материја не буде регулисана на једнообразан начин исто са грађанским браком³⁰). Кад је 1894 г. уведен цивилни брак у Мађарској она је повукла своју опозицију и није имала више никаквих тешкоћа да прими хашку конвенцију од 1902.

IV. После овог теоријског постављања проблема са општег гледишта нашег законодавства, потребно је да пређемо на разматрање конкретних елемената самог спора о наслеђу Л. Крсмановић. Ради јасније дискусије, испитаћемо прво какво би требало да буде држање нашег суда у хипотези да

²⁸) Шпанија, предатна Русија, Бугарска, Грчка, Југославија (у оним правним подручјама где влада искључиво верски брак). Ми смо већ изложили какво је схватање аустријског законодавства. Но треба приметити да ни Аустрија није ратификовала хашку конвенцију о браку.

²⁹) L. Renault, *Les conventions de la Haye sur le droit international privé*, 1903, стр. 49.

³⁰) *Actes de la Conférence de la Haye*, 1893, стр. 39.

нису постојале одлуке румунског и мађарског суда о разводу и поништењу брака, односно да се је питање о његовој важности први пут поставило пред њима.

Спор о ништавности брака представљао се је као сукоб квалификација између мађарског и румунског закона. Први закон је сматрао брак као један верски акт и религиозну форму венчања као материјални услов за његову важност, који је имао да буде детерминисан по личном статусу младеца. Други је акт венчања сматрао као питање форме на које треба применити правило *locus regit actum*. Према већ постављеној формули наши судови би имали да реше овај сукоб на основу свога *lex-a fori* тј. на основу властитога система квалификација, усвајајући онај страни закон који даје дотичном правном односу квалификацију идентичну или ближу систему *lex-a fori*. У својој одлуци од 1930 г. Касациони суд је усвојио квалификацију страног закона а не ону, која је одговарала духу нашег законодавства. Исти разлози, који су навели Суд да онда претпостави квалификацију француског закона нашој, могли би га одлучити да претпостави румунску квалификацију мађарској и да призна важност цивилног брака. Но као што смо већ приметили, јуриспруденција која се не налази на солидном терену националног законодавства има увек тенденцију да се инспирише конкретним околностима случаја. С обзиром на то, постојао је поред местимичног утицаја квалификације нашег унутрашњег законодавства још један разлог у корист примене мађарског закона. То је околност да је она лични закон мужа, односно закон који нормално треба да детерминише све последице брака, а специјално статус супружника и деце рођене у браку.

Друга половина XIX века и почетак XX представљају доба великог триумфа теорије персоналитета права и у доктрини и у пракси. Она је господарила приликом кодификације међународног приватног права у појединим државама, она је била свемоћна на предратним хашким конференцијама, она је вршила јак утицај на еволуцију јуриспруденције у земљама континенталне Европе. Ми ћемо навести неколико примера из француске судске праксе баш у погледу на ништавност цивилних бракова, који су врло карактеристични за велики утицај придаван националном закону странака у држави где се, међутим, секуларизација брака сматра као принцип јавног поретка³¹⁾.

Еволуција француске јуриспруденције у овом питању може се поделити у три фазе. Прва иде до 1912 и у њој су француски судови сматрали за ништавне бракове закључене у грађанској форми на француској територији, дакле потпуно

³¹⁾ У својој већ наведеној студији *»Ueber die Eheform* итд. г. проф. Периф противставља са пуно права Француску и Србију као два крајња антипода у погледу концепције брака.

у складу са правилом *locus regit actum* од лица чији национални закон императивно захтева религиозни брак. Тако је Париски апелациони суд одбио да призна важност једног брака закљученог на енглеској територији у француској католичкој капели, између једног православног Руса и Пољкиње католичке вере, дакле у складу са законским прописима *lex-a loci* и *lex-a fori* са мотивацијом да по личном статусу једне од странака, брак може бити закључен само пред православним свештеником³²). Сенски суд је опет донео одлуку да грађански брак између лица јеврејске вере и аустријског држављанства склопљен на француској територији, дакле сходно правилу *locus regit actum*, треба да буде сматран као ништаван, због тога што супружници нису били венчани у религиозној форми, као што прописује њихов лични статут³³). Исти суд је поновио овакву одлуку не признавши грађански брак закључен између руских држављана јеврејске вере³⁴).

Од 1912 г. француски судови су променили своју дотадашњу праксу. Али колико је још био велики утицај националног закона, види се по томе што они нису одмах ишли до изричног признања важности таквих бракова већ су само стали на гледиште да су ненадлежни да расправљају по тужбама о ништавности бракова због непоштовања религиозних прописа о њиховом склапању. Интересантно је да се судови нису позивали на правило *locus regit actum* по коме би без икаквог околишења могли мериторно признати важност брака, већ на јавни поредак, који француским судовима не дозвољава да се упуштају у расправљање ништавности брака заснованој на религиозним мотивима³⁵).

Најзад у трећој фази, која почиње од 1922 г. француски судови су признали важност бракова закључених у грађанској форми иако национални закон младенаца прописује рели-

³²) *Clunet*, 1898, 745

³³) *Clunet*, 1907, 1146. У овој пресуди Сенски суд се је показао „већи католик од папе“, пошто је брак закључен у грађанској форми био пуноважан и по аустријском националном закону супруга, који је признавао правило *locus regit actum* у брачном праву. Ср. *Jordan, Revue de droit international privé*, 1910, стр. 195.

³⁴) *Revue de droit international privé*, 1908 стр. 242. Велики утицај теорије персоналитета на француску јуриспруденцију у последњој фази њене еволуције истакнут је од *Donnedieu de Vabres-a L'évolution de la jurisprudence française en matière des conflits de lois*, 1905. Јуриспруденцију у питању ништавности грађанских бракова треба приближити теоријским излагањима *De Vareilles Sommières, Synthèse du droit international privé*, т. II, стр. 277—278, који је иначе јако наклоњен принципу територијалности закона, и сматра да се у сукобу квалификација има увек примењивати, у складу са општом теоријом, квалификација *lex-a fori*, али да би од тога требало учинити изузетак у корист личног закона кад је један материјалан услов тесно везан за форму акта, која се односи на статус и способност лица. Он има код овог изузетка нарочито у виду случај у коме би стран закон захтевао за своје држављане црквени брак.

³⁵) Одлука Сенског суда од 26 јуна 1912, *Revue de droit international privé*, 1913, стр. 134.

гиозни брак. Но мотивација пресуда остаје увек доминирана идејом француског јавног поретка, који не допушта да се грађански брак, институција француског јавног права, поништи из религиозних мотива³⁶). Ово избегавање француских судова да своје одлуке о признању важности грађанског брака заснују на правилу *locus regit actum* и њихово стално позивање на јавни поредак дозвољавају да се постави питање да ли би француски судови и у случају да кроз француско законодавство није спроведена секуларизација брака као основни принцип јавног права дали превагу квалификацији *lex-a loci celebrationis* над квалификацијом националног закона³⁷)? У сваком случају таква солуција се ни мало не импозира судовима једне земље, где је напротив установа верског брака још увек питање територијалног јавног поретка и у којој је квалификација *lex-a fori* много ближа квалификацији националног закона странака него квалификацији *lex-a loci*³⁸).

Д-р Славко Стојковић

³⁶) Одлука истог суда од 7 јануара 1922, *Revue*, 1922/23 стр. 373 »*Attendu en effet que le principe de la sécularisation du mariage implique la validité en France de la célébration purement civile du mariage des deux étrangers dont le statut personnel n'admet que la célébration religieuse, que la règle de la sécularisation du mariage se rattache aux lois de police qui, aux termes de l'art. 3 du Code civil, obligent tous ceux qui habitent le territoire*«. Ср. Jordan, *Revue*, 1922/23 стр. 373 и Lapradelle — Niboyet, *Répertoire de droit international* t. IX стр. 66 и 67.

³⁷) У истом смислу је оријентисана и белгијска јуриспруденција. В. одлуку Бриселског апелационог суда од 25 маја 1928 (*Revue trimestrielle de l'Institut de droit comparé belge*, 1928, стр. 157) Радило се о поништењу брака једног бугарског држављанина са белгијском држављанком, склопљеног на белгијској територији. Суд у својој врло јасној мотивацији полази са гледишта да питање религиозне форме брака спада у лични статут бугарских држављана, али да се лични статут странке не може применити на белгијској територији, јер се противи белгијском јавном поретку, који садржи начело секуларизације брака. Анонимни коментатор ове пресуде (*ibidem* стр. 161) истиче да она сматра са се пропуштање религиозних формалности не односи на услове форме брака, који би као такви потпадали под правило *locus regit actum*, већ на услов битне важности брака тј. они који имају за предмет саму суштину акта и које зависе од бугарског закона, бар што се тиче будућег супруга. Али овај стран закон бива одбачен у корист белгијског закона, из разлога јавног поретка.

³⁸) Солуцију да државе, које саме захтевају обавезан религиозни брак за своје држављане, могу да одбију признање цивилног брака страног држављанина чији национални закон захтева императивно религиозни брак, заступају Audinet, *op. cit.* стр. 199 и Niboyet, у своме алтернативном амандману у *Институту за међународно право 1927*. В. *Annuaire de l'Institut* 1927, т. III стр. 183.

ПАРАЛЕЛА ИЗМЕЂУ ПРЕДБЕЛЕЖБЕ ЗАЛОЖНОГ ПРАВА ПО ЗАКОНУ О ЗЕМЉИШНИМ КЊИГАМА И ДОСАДАЊЕ ПРИБЕЛЕШКЕ — КАО СРЕТСТАВА ОБЕЗБЕЂЕЊА

Сличност ових двеју правних институција, као сретстава обезбеђења, на први поглед пада у очи, нарочито по оном правном дејству које се њима постиже. Али кад упоредимо одредбе Закона о земљишним књигама, одредбе Грађанског законика у вези Уредбе о интабулацији и одредбе Законика о поступку судском у грађанским парницама, којима се оне предвиђају, наилазимо на осетне разлике.

Циљ нам је, да у овој паралели тих закона повучемо њихове сличности и разлике и да се њима позабавимо у обиму овога чланка. — А то чинимо у жељи, да унеколико придонесемо правилном решењу спорних питања, која ће се несумњиво у судској пракси изродити приликом примене Закона о земљишним књигама.

О прибелешки, као условном стицању права залога, говори се у одредбама § 309 у вези са §-ом 297 Грађ. Законика, које су по своме својству материјално правне природе и у §§ 376, 378, 393—397 Законика о пост. суд. у грађ. парницама, које су по своме својству формално правне природе. — С друге стране, о предбележби заложнога права говори се у одредбама §§ 42—58 Закона о земљишним књигама, који је по своме својству и материјално-правне и формално-правне природе. Овај закон ступио је на снагу даном 15 септембра 1932 године за подручја извесних среских судова на правном подручју Апелационог суда у Београду, среских судова у Обреновцу и Убу.

Према § 309 у в. § 297 Г. з. и главе XX Уредбе о интабулацији, онај поверилац који не располаже довољним и јасним доказима о постојању свога права, односно своје тражбине, може захтевати, да се то његово право уведе у књигу интабулација и прибележака као условно право залогe с правном последицом његовога брисања, ако у законском року не постигне оправдање. Такав поверилац само је привремено и условно стицао за своју тражбину убаштињење у облику прибелешке. Међутим, онај поверилац, који је успео да пред редовним грађанским судом оправда своју тражбину, на основу закона досадашњу условну прибелешку аутоматски би претварао у интабулацију с пуним њеним правним дејством и важношћу од дана када је добио условну прибелешку. Дакле, оваква једна прибелешка равнала се у свему редовно стеченој интабулацији.

Исти правни ефекат постиже и поверилац са добијеном предбележбом заложнога права, у колико би благовремено успео с тужбом за оправдање дозвољенога предбележнога права сходно одредби § 48 слово в) Зак. о зем. књигама, а на основу правноснажне одлуке надлежнога грађанскога суда.

Код обе ове правне институције повериоцима се додељује рок од 15 дана, у коме морају поднети тужбу код гра-

ђанскога суда за правдање (§ 49 Зок. и § 386 Г. с. п.). Осим тога, онај ко захтева било прибелешку било предбележбу заложнога права мора поименце да назначи имање или право којим хоће да се обезбеди (§ 378 Г. с. п. и § 39 слово а) Зок.), а у исправи на основу које се то тражи мора бити бројно одређен новчани износ, за који се жели постићи обезбеђење (§ 14 Зок. и глава V Уредбе о интабулацији).

По досада битно изложеним карактеристичним знацима, поред других постојећих, те две правне институције очигледно се подударају.

Сад ћемо изнети оне правне моменте по којима се оне осетно разликују. Прва и најбитнија разлика између њих састоји се у начину њиховога добијања. Додуше, обе се добијају на основу исправа побројаних у закону, али те исправе нису истога правнога квалитета.

По § 45 Зак. о земљ. књигама предбележба се може дозволити:

а) на основу одлуке првостепених или виших судова, којима се *стварно право*, истина, безуветно досуђује, или се безуветно одбија, али које још нису постале правноснажнима;

б) на основу судских наредаба, којима се предбележба дозвољава као извршење ради обезбеђења;

в) на основу захтевања јавних власти у случајима кад су ове према своме делокругу позване, да наређују по службеној дужности заложно обезбеђење захтева државне благајне или оних фондова или завода, који су под управом државе, бановине или општине, као и захтева накнаде услед управљања имовином, о којима се старају судови.

Случајеви у којима се може дозволити предбележба заложнога права на основу § 45 Зок. слово б) предвиђени су у одредбама §§ 322—349 Закона о извршењу и обезбеђењу, који тек има да ступи на снагу заједно са новим Грађанским судским поступком у Србији и Црној Гори.

Што је најмаркантније, сходно §§ 26 тач. 2 и 43 Зок., предбележба у сврху издејствовања заложнога права може се дозволити само на основу таквих исправа у којима је садржан *ваљан правни основ* и у којима су довољно посведочени, како трајбина, тако и *правни основ заложнога права*. Правни основ исправе о коме се говори у § 26 тач. 2 Зок. састоји се у оном правном акту који заснива стварно право. То може бити или изјава воље уговорача или наредба суда односно друге надлежне власти. Ова одредба дозвољава постигнуће предбележбе само на основу таквих исправа, којима је довољно доказана трајбина, за коју се захтева обезбеђење као и правни основ за стицање заложнога права.

Међутим, исправе, на основу којих се могу постићи прибелешке, не морају садржавати правни основ заложног права, што се тражи према § 43 Зок., за исправе којима се жели постићи предбележба заложног права. Она се могла односно

може увек постићи ако се поднетом пуноважном исправом докаже обавеза дужника или чак и приведеним сведоцима, где се по закону сведоци могу узети за доказ, како то предвиђа у својој одредби § 377 Зак. о пост. суд. у грађ. парницама.

Из до сада изложенога види се, да је по одредбама закона о земљишним књигама знатно сужена повериоцима могућност постигнућа предбележбе заложнога права, као сретства обезбеђења њихових тражбина. Примера ради навешћемо, да се не може издејствовати предбележба на основу саме менице, по којој је неоспорно до сада било могућно постићи прибелешку, пошто меница као приватна исправа у себи не садржи правни основ заложног права, мада би се могло узети, да је њоме довољно посведочена постојаност тражбине. — Али и меница се може испоставити тако да има све оне правне реквизите, који се траже за дозволу предбележбе заложнога права. Тај случај би наступио онда кад би се у сам текст менице, уз остале њене нужне елементе, ставиле и речи које би садржавале титулус за заложно право. У пракси то би се могло постићи кад би се у текст менице стављала оваква клаузула: „залажући за то сва своја земљишта“ или томе слична клаузула. По нашем мишљењу, кад би се у текст менице ставила оваква или слична клаузула, то се не би противило духу и одредбама Меничнога закона. У осталом, ова потребна клаузула могла би се ставити и у једну другу исправу правну зависну од менице.

Иначе, и на основу менице, чији је рок исплате протекао, могла би се постићи предбележба заложнога права као извршења ради обезбеђења сходно § 322 у вези § 325 Закона о извршењу и обезбеђењу, али то само онда, кад се претходно у меничном поступку издејствује платни налог и ако се вероватним учини да постоји опасност да би се без тога осујетило или знатно отежало наплаћивање тражбине.

Међутим, питање настаје, како ће се повериоцу помоћи и доћи до обезбеђења својих тражбина док не ступи на снагу Закон о извршењу и обезбеђењу. Исто тако настаје питање, да ли су по ступању на снагу Зокз-а и даље остале на снази одредбе §§ 393 и 394 Зак. о пост. суд. у грађ. парницама, које су по својој битности оно што су и одредбе §§ 322 и 325 Закона о извршењу и обезбеђењу, које тек имају да ступе на снагу на подручју Апелационог суда у Београду.

Прво питање је у вези и зависности од другог. Јер ако се сматра да су одредбе §§ 393 и 394 Зак. о пост. суд. у грађ. парницама још на снази, као што ми сматрамо, онда се све до дана ступања на снагу горе поменутих одредаба Закона о извршењу и обезбеђењу, које ће их заменити, има дозвољавати предбележба заложна права за тражбину која је у опасности, а у случајевима побројаним у § 394 тога законика.

Противно схватање, не само што не би било исправно, него и противно основним начелима правде. Законодавац до-

носећи Закон о земљишним књигама доносио је и извесне његове одредбе правно зависне од других зависних одредаба, као што се у конкретном случају ради о зависности § 43 слово б) Закона о земљишним књигама од одредаба §§ 322 и 325 Закона о извршењу и обезбеђењу, које до његовог ступања на снагу имају и даље да замене одредбе §§ 393 и 394 Зак. о пост. суд. у грађ. парницама. Противно схватање може се уважити тек по ступању на снагу Закона о извршењу и обезбеђењу.

Витомир Д. Рајчевић

старешина ср. суда у Обреновцу

О ОДГОВОРНОСТИ ИЗДАВАЧА И ШТАМПАРА ПО ЗАКОНУ О ШТАМПИ ЗА НАПЛАТУ НОВЧАНЕ КАЗНЕ У СЛУЧАЈУ ЊЕНЕ НЕНАПЛАТИВОСТИ ОД ОСУЂЕНОГ ЛИЦА

Значај и домашај чл. 6 in fine уводног закона од 16-И 1929 год. различито је тумачен од наших правника-практичара. По једнима, њега треба разумети тако да се само они прописи општег дела кривичног закона, о којима је реч у чл. 89 зак. о штампи, могу примењивати и на кривична дела из закона о штампи. По другима пак, чл. 6 поменутог закона има шири значај и по том схватању све одредбе општег дела кр. зак. од § 1 до § 91 имају се примењивати и на кривична дела по закону о штампи. Ово екстензивно тумачење чл. 6 уводног закона има само једно ограничење у погледу примене општег дела крив. зак.: општи део к. з. примењује се у целости и на кривична дела по закону о штампи, у колико овај нарочито што друкчије не наређује. Дакле ограничење његово налази се у самом закону о штампи.

Данас, у пракси код наших судова коју је и Касациони суд у Београду потврдио, примљено је ово екстензивно тумачење одредбе чл. 6 in fine за закон о штампи (види противно овоме одлуку Касационог суда одељење Б. у Новом Саду, Крп 365/33/31 — *Правосуђе* страна 190.)¹⁾

Одлука Касационог суда у Београду коју приказујемо одвојено потврђује ову праксу и у погледу изузетака које

¹⁾ О екстензивном тумачењу чл. 6 уводног закона види: Д-р Радоје Вукчевић: Условна осуда за кривиде из закона о штампи. Бранич 1931 г. страна 289 и сл. — Мил. Р. Вељовић: Условна казна из закона о штампи. Бранич 1931 г. ст. 286 и сл. — Д-р Јосип Шиловић: Условна казна и закон о штампи. Правосуђе ст. 77. и сл. — Примена условне осуде у пракси. Одлуке Касационог Суда Бр. 13013 и 13064 од 2 децембра 1931 год. Бранич 1932 год. ст. 34. — М. Доленц: Кривично правна одговорност за тисковне деликте. Мјесечник 1932 г. стр. 317 и сл.

О рестриктивном тумачењу истога члана види: Д-р Видан О. Благојевић: За деликте по закону о штампи нема условне осуде. Бранич 1931 године, стр. 351 и сл.

предвиђа чл. 6 ст. II увод. закона. Она није ништа друго до примена ограничења општег дела кривичног закона у колико су његови прописи у супротности са изричитим одредбама закона о штампи.²⁾

У кривичном закону спроведено је начело индивидуализације казне. Њу као зло у закону предвиђено има да осети само кривац, а не и које друго лице, па ма било у каквим везама да се оно налази са кривцем. Потребно је да је и то друго лице кривац по одредбама кривичног закона па да може бити кажњено. Тај принцип спроведен је и код новчане казне. Ако се ова не може наплатити и ни на један законом предвиђен начин од осуђеног лица, замениће се казном лишења слободе (§§ 45 и 46 к. з.) и као таква извршиће се над осуђеним. Нико други до осуђено лице, односно његова имовина за време његовог живота не може да осети наплату новчане казне као казну.

Сасвим друго становиште у овом питању заузео је закон о штампи. По њему за наплату новчане казне, у случају ненаплатљивости ове од осуђеног лица (правог кривца) одговара издавач или после њега и штампар, ако је лице осуђено због дела из чл. 45 или 53 зак. о штампи. Узроци пак са којих се није могло доћи до наплате новчане казне од осуђеног лица ирелевантни су, изгледа, за одговорност издавачеву, пошто закон у томе погледу не садржи никакво ограничење: „у колико се то све не би могло наплатити од осуђених лица, извршиће се наплата од издавача.“ Но о овоме ћемо рећи још нешто доцније.

Дакле, закон о штампи садржи друкчије наређење о извршењу новчане казне, кад се она не може наплатити од осуђених лица, но што кривични закон за то исто питање у својим §§ 44 и 45 наређује. Зато се и не може по закону о штампи новчана казна у случају неплатљивости заменити казном лишења слободе или одређивањем у смислу Уредбе Мин. Правде од 31-XII-1929 г. Бр. 107.300 већ се без ове замене она има извршити над издавачем и његовом имовином, или над штампарем и његовом имовином, или најзад над инвентаром уредништва — чл. 13. з. о штампи.

Одговорност издавачева и штампарева за наплату новчане казне је неоспорно кривично-правна, јер они имају у првом реду да осете плаћање новчане казне као казну. Но та њихова одговорност је донекле и јемачке природе: има за циљ да осигура држави наплату досуђених новчаних казни као и других новчаних накнада од привредно јачих лица но што су писац, уредник и растурач. То се види не само из чл. 40 ст. IV, но и из чл. 38 *in fine*, по коме власник штампарије

²⁾ Одлука Касац. суда у Београду, Кре — 52 од 29 јануара 1932 год. Вид. судске хронике у овом броју.

заједно са пословођом или закупцем одговара солидарно за новчане казне и друге новчане накнаде.

Из овог јемачког карактера обавезе издавачеве за наплату новчаних казни произилазе правне последице које се у нечему разликују од последица кад је у питању одговорност осуђеног лица за плаћање новчане казне. Кад би одговорност издавачева или штампарева била само кривично-правна као и осуђеног лица, дакле и плаћање новчане казне за њих само казна, онда би се морало узети за логично да и у случају ненаплатљивости новчане казне од издавача (пошто је такав случај могућ; на пример ако је казна претерано велика, и није у сразмери са издавачким предузећем) новчану казну могао би одрадити издавач или би морао дозволити да се над њим изврши као казна лишења слободе. Међутим, ми смо да се не може примити да је таква одговорност издавачева и штампарева. Она је као што смо горе навели и јемачке природе: издавач или штампар, (а са овим и остала лица из чл. 38) гарантују наплату новчане казне од осуђених лица. Ако се не наплати од ових, новчану казну и остало плаћају издавач, па за овим штампар (за дела из чл. 45 и 53). Ако је издавач не би могао платити, санкција његовог неплаћања је обустава даљег издавања новина или повремених списа, а не и замена новчане казном лишења слободе по § 44 и 45 к. зак. — Слично овоме одговара и штампар, и то не само штампар, власник штампарије, већ и пословођа и купац штампарије. За наплату новчане казне гарантује најзад и инвентар уредништва, на коме постоји и пређутна законска залога у корист државе за наплату казне — чл. 13.

Све ове одговорности не би могле бити организоване по општим одредбама кривичног законика, јер се по закону о штампи у крајњој линији кажњава не кривац, већ друго лице. Али закон о штампи могао је овако друкчије установити кривичну одговорност (материјалну), но што би она могла бити организована по кривич. законнику, с обзиром на специјалну врсту кривичних дела по закону о штампи, као и с обзиром на начин којим се она извршују, па следствено, с обзиром и на сам начин којим сва лица одговорна по закону о штампи као саучесници или саизвршиоци суделују приликом публикације штампаног дела. Најзад циљ је овакве одредбе и у томе да боље заштити опште интересе као и част и углед лица, и да одговорност, па била она само материјалне природе, распростре на што већи број лица, која, можда, по одредбама крив. закона о саучесништу не би ни одговарала као саучесници или саизвршиоци.

Тако организована одговорност ових лица чини их више обазривим у организацији штампарског посла и у публикавању штампарских дела, која у себи могу садржати и какво кривично дело. То је уосталом законодавац сигурно и хтео постићи оваквом одговорношћу издавача и штампара.

Најзад имали бисмо да приметимо још и то да чл. 40 ст. III тачно не одређује кад се има узети да је утврђена немогућност наплате новчане казне од осуђеног лица. Он каже: „у колико се то све не би могло наплатити од осуђених лица извршиће се наплата од издавача.“ — Истина, по чл. 40 ст. II: „наплата казне и судских трошкова извршиће се егзекутивним путем према постојећим прописима.“ — Из овога би се могло закључити да се према осуђеном лицу има предузети наплата принудним путем у смислу § 424 к. с. п., ако је осуђени у остављеном му року не плати. (Мислимо да суд може и овде предужити рок за плаћање новчане казне по § 424 од. II к. с. п.).

Тек кад извршна власт приликом принудне наплате новчане казне констатује да би наплатом новчане казне осуђенику био угрожен опстанак или ако би он тиме био спречен у испуњењу своје дужности да издржава породицу или да накнади штете оштећенику (накнада штете иде испред наплате новчане казне), може суд решењем у смислу чл. 40 ст. VI зак. о штампи одлучити да је наступио случај одговорности издавачеве према чл. 40 ст. IV. И ако чл. 40 ст. VI каже: „суд ће посебним решењем које је извршно, утврдити да је наступио случај њихове одговорности у смислу овога члана,“ — ипак налазимо да суд може о томе одлучити тек пошто је извршење новчане казне над имовином осуђеног било безуспешно.³⁾

Приликом доношења одлуке о одговорности издавача у смислу чл. 40 ст. VI настаје питање, да ли се издавач може осудити на плаћање новчане казне, ако је осуђено лице умрло пре извршења новчане казне над његовом имовином.

По § 44 *in fine* кр. зак. смрћу осуђеног лица престаје државно право на извршење новчане казне. Ако дотле није извршена над имовином осуђенога неће се више моћи извршити. Тако је по одредбама општег дела кривичног закона. Да ли пак смрт осуђеног лица и по закону о штампи ослобођава плаћања новчане казне издавача и штампара? На ово питање такође треба одговорити потврдно.

Као што смо раније изложили, одговараће издавач, па за њим и штампар за наплату новчане казне тек онда, ако се ова није могла ни принудним путем од осуђеног лица наплатити, тј. ако је извршење над имовином таквог лица у смислу чл. 40 ст. II з. о шт. у вези § 424 од. I до IV к. с. п. остало безуспешно, односно ако би извршење те казне угрозило опстанак осуђеног лица и његове породице, лице дошло услед тога у немогућност да накнади причињену штету оштећеникову. Тек по овоме наступа случај одговорности из чл. 40

³⁾ Друкчије Касац. суд у Београду, в. одлуку Кре — 502 од 2 новембра 1932 год. који захтева оцену одговорности издавачеве на главном претресу.

ст. IV, као што то вели чл. 40 ст. VI. Раније не. — Дакле, да би издавач био одговоран потребно је да је од стране надлежне извршне власти констатована немогућност наплате новчане казне од осуђеног лица и то немогућност наплате са узрока наведених у § 424 од. IV к. с. п. Тек тада наступа право државе да тражи да се новчана казна замени казном лишења слободе — § 424 in fine к. с. п. По закону о штампи, тада уместо ове замене наступа одговорност издавача и штампара за наплату казне.

Кад је осуђено лице умрло, онда се према његовој имовини не може више предузимати никакво извршење (§ 44 in fine к. з.), следствено томе, не може се више ни констатовати немогућност наплате из те имовине, па се стога, према нашем мишљењу, не може ни доћи до одговорности издаваче или штампаре. Кад државна власт нема право да изврши казну према имовини осуђеног лица, у толико мање може је извршити према издавачу или штампару. Издавач и штампар гарантују за невршење новчане казне само онда ако се извршење може предузети према осуђеном лицу, али је оно, ма и делимично остало без успеха. То произилази јасно из карактера саме обавезе, односно одговорности издавача и штампара. Њихова одговорност није непосредна, већ посредна и има за циљ да осигура наплату новчане казне. Наравно да ово плаћање новчане казне издавач или штампар има поред тога да осети и као казну, што смо већ горе изложили.

Напоследку да приметимо, да је одговорност издавача и штампара за накнаду досуђене штете оштећенику такође јемачке природе: издавач или штампар гарантује пуну накнаду досуђене накнаде штете, и за обезбеду наплате ове накнаде постоји прећутна законска залога на инвентару уредништва — чл. 13 з. о штампи, — поред тога што са штампарем, односно власником штампарије солидарно одговарају још и пословођа и купац штампарије. — Наравно да смрт осуђеног лица не утиче ниуколико на обавезу његову, као и издавачеву и штампареву, да накнаде оштећеном лицу учинјену штету, пошто се извршење пресуде у овом погледу као приватно-правно потраживање врши по одредбама грађанског судског поступка, одн. закона о извршењу и обезбеђењу — чл. 40 ст. III закона о штампи у вези — § 128 од. I кр. суд. пост.

Иван Д. Петковић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

О поновном покретању службеног Зборника закона

Постоје различита мишљења, баш међу позванима, када је реч о Зборнику закона, да ли нам је потребан један службени Зборник закона и уредаба или не, и ако нам је

потребан, о начину његовог уређења. Владајуће је мишљење да нам никакав Зборник није потребан јер закони и уредбе се штампају у Службеним Новинама и другим службеним листовима разних бановина, дирекција и министарстава. Тако већ више од двадесет година како стари Зборник не излази и ако је он излазио од 1840 до 1909 у 64 свеске.

О томе шта треба да уђе у Зборник и како се он има уређивати још су различнија мишљења код оних који сматрају да је такав Зборник уопште потребан. Та разна мишљења изнета су, у главном, у уводу „Пречишћеног Зборника“ што га је издала 1913 год. Државна штампарија у Београду.

Према мишљењу које је тамо преовладало, Зборник закона нема никакав нарочити ауторитет, већ се закони и остала законска и уредбена наређења ту прештампавају за чисто практичне дневне потребе онако исто као што се раде разне збирке наших приватних издавачких предузећа. То није законодавна кодификација закона: избацавање, скраћивање, прегруписавање, допуњавање, законских наређења, па се цео тај кодекс једним уводним законом проглашава за закон као оно у Јустинијаново време што је рађено. Он не даје никакве законодавне гаранције, да су баш сви законски прописи у томе Зборнику оштампани. Једном речи: он се ниуколико не разликује од осталих приватних послова те врсте, већ само толико што је о државном трошку приређен. На таквим принципима су израђени они покушаји са т. зв. пречишћеним зборником од 1895. г. као и оним од 1913. год. у којима су закони груписани по сродности предмета (по министарствима), а нешто мало је друкчији стари општи Зборник закона и уредаба у коме су закони у главном штампани хронолошким редом. Све до 1831. год. у Србији није ни било штампарија, па отуда мислим да ни стари Зборник није потекао ради неке своје врсте кодификације закона, већ као и Пречишћени Зборник имао је у виду снабдевање канцеларија законима, које је Државна штампарија само прештампавала, као најјаче издавачко предузеће, пошто све до после рата великих капиталистичких издавачких предузећа није ни било.

Па и ако зборник првобитно можда није имао неке више циљеве, ипак га је пракса начинила друкчијим. Државна штампарија је стицајем прилика штампала овај материјал хронолошким, а не систематским редом, јер јој је било лакше и јевтиније. Није јој лако било одредити у коју ће групу (министарство) уврстити који закон, а још теже одредити који су закони престали, а који још важе, па да их прештампа. Ти практични разлози, ако не и теоријски, начинили су стари Зборник онаквим какав је био. Кроз дуги низ година скоро за сваку годину излазила је по једна књига Зборника са лепо сређеним азбучним регистром поред хронолошког садржаја у почетку књиге.

Али није постојао никакав закон којим би било регулисано уређење и штампање овог Зборника, већ је то зависило од воље и спреме уредникове, те су због тога остали многи закони и уредбе непрештампани у своје време у овом Зборнику, већ су доцније чињене исправке, а Зборник је остајао због тога нетачан и несигуран. У раније време то је исправљано тиме што је оштампана цела једна свеска Зборника (бр. 30) ових допуна, а доцније свакојако да је тих грешака било минимално. Зборник и без свог закона уживао је велики ауторитет, и судови су се позивали на њега, а не на Српске Новине у којима је први пут закон оштампан. И он би и данас излазио такав да нису преовладала супротна мишљења. Па пошто закон о његовом уређењу није постојао, то је сваки министар, или и сам управник државне штампарије могао мењати Зборник како хоће, па га и укинути, као што га је неко и укинуо (1912 г.) можда чак и усменом наредбом, прећутно, јер га никакав закон није штитио. Он је својим дугим излагањем створио навике код људи, који су се служили њиме, а отуда и зараду штампарији, и она не би имала рачуна да га укида, да није настала она пометња око Пречишћеног Зборника 1913 г. због чега штампарија не би имала зараде ако би и стари Зборник издавала.

Ко се интересира може историјат ове борбе око Зборника видети из предговора оног Пречишћеног Зборника, који је изишао 1913 г. Интересантно је, да ни ту никог није било са мишљењем, да се Зборнику законом обезбеди уређење и излагање. Све ово дало ми је повода, да ово питање још једном у јавности покренем (в. Политика од 3. II. 1929 г.).

У Уредби о уређењу министарства правде, § 3, помиње се као посао једног отсека између осталог и уређење Зборника закона.

„Правосуђе“, у свесци бр. 2 ове године, изнело је у једној белешци вест, да је Минист. правде одредило једну комисију да прибере материјал за штампање хронолошког и азбучног прегледа свега данас важећег законодавства у Југославији, како би се евентуално оштампао и некакав пречишћени зборник. То би, дакле, била и по трећи пут проба са истом ствари, мада два пута није успела.

Сматрам да би било добро у јавности расправити прегодно шта је Зборник, како би се то имало у виду, ако се некад нађе за корисно, да се исти штампа. Ја ћу изнети овде своје мишљење, и бићу задовољан ако тиме кога спремнијег потстакнем, да се у јавности позабави овим ради свеопште користи.

По моме мишљењу, ни Пречишћени, па ни стари Зборник, како су до сада излазили, нису више потребни. Код нас сада има толико издавачких предузећа са огромним капиталом, да могу без икакве државне помоћи штампати какве хоћете зборнике, као што то они данас и раде и одлично раде.

Ако и поред тих збирка закона, као и оног назови „Зборника“ што га сада издаје Државна штампарија у Београду, треба још неки зборник, тај свакојако не треба да понавља исту ствар и конкурише приватнима без потребе.

Тај Зборник, који би се разликовао од свих већ постојећих, треба да буде *службени* зборник у овом смислу: Нарочитим законом о зборнику закона треба наредити његово излажење и уређење. Кредит за његово излажење био би осигуран законом, а не би зависио ни од чије воље. Ту би се одредило ко и како уређује Зборник (уредник Службених новина или одсек Министарства правде), као и то, које се још уредбе, правилници, пословници, укази, одлуке Касационог суда, објашњења министарстава (финансија, правде итд.) бановина, дирекција имају ту штампати поред закона и Краљевих уредаба. Затим предвидети да су сва надлештва дужна чим издаду какву уредбу на основу законског овлашћења, која се по овом закону у овом Зборнику има прештампати, послати је његовом уредништву. За неизвршење овог прописа предвидети казну за одговорна лица (затвор или новчано), као и казну и за уредникову немарност. Зборник мора бити готов из штампе за прошлу годину најдаље идуће године на пр. до маја месеца.

Овај Зборник ниучему се не би разликовао од садашњег издања Службених новина, малих, сем годишњим излажењем и разуме се својим обликом књиге, на јачој хартији, броширано и у тврдом повезу, са хронолошким и азбучним прегледом и по могућству без штампарских грешака. Тада би се с правом могло рећи: што нема у Зборнику — није закон ни било.

Сада законе и неке од државних уредаба објављују Службене новине, али бановинске „законе“ издају саме бановине; разна министарства, дирекције и други издају сваки своје службене гласнике у којима штампају своје уредбе, наредбе, тако да нико не зна где све треба тражити поједине уредбе, наредбе. Без штете по државну касу, сви би се ти покрајински листови могли избацити што би снизило цену Службених новина. Али и без тога, кад би сви ти уредбодавци слали по један примерак уредништву Зборника, на крају би године изашао преглед свега тога и сви бисмо знали све законе у целој држави где можемо наћи. Од колике је то користи, судови најбоље знају.

Ради лакшег руковања овим Зборницима треба после извесног низа година, 10—15, прештампати из ранијих свезака само хронолошки (садржај) и азбучни преглед у једну свеску, као што су пре рата изишле три свеске „Хронологијске и азбучне таблице“, те да се приликом тражења кога закона не претурра свака свеска Зборника.

У томе је и сва разлика Зборника од садашњих Службених новина, малих, и разних збирка закона. Уређивати пре-

чишћено издање у данашње време је штета за приватна издавачка предузећа, а без користи за државу и свакога. Нико не може рећи који закон важи а који не, јер се то оцењује у сваком конкретном случају. Не мање је тешко груписати законе по појединим министарствима или групама, јер се закони не доносе по некаквим групама, и на послетку тај зборник не даје никакву гаранцију за тачност.

Ако је какав зборник потребан, а ја сам мишљења да се без њега не може, он треба да буде уређен као што је напред речено, а то је у ствари стари Зборник, али са законском гаранцијом за тачност, а тачност у раду не карактерише само појединце и установе, већ и нације.

Ради исте сврхе, а због континуитета, згодно би било кад би се наставило тамо где се пре рата стало са старим Зборником, па прештампати све законе и уредбе у колико се сада могу наћи од 1909 до 1919 г. или бар израдити регистар са ознаком где се шта може наћи оштампано. Исто тако за остала подручја ван Србије, треба у Министар. правде сачувати неколико примерака њихових зборника, а израдити и оштампати регистар као напред, јер ће нестати тих закона, па се у понеком случају не може закон применити.

Овим законом треба забранити употребу Зборника за дневну, редовну потребу и предвидети казну за старешину надлештва који допусти да му надлештво остане без неке свеске Зборника, већ да се за редовну потребу сваки служи засебно оштампаним законима.

Законом или уредбом предвидети која већа државна и самоуправни надлештва морају имати Зборник и чувати га догод постоје.

Такав Зборник имао би свој засебни разлог постојања, а сваки друкчији Зборник стао би само државу новаца не дружајући за то одговарајућу корист.

Димитрије М. Танасијевић, судија

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Мала Антанта

Све до недавно „Мала Антанта“ је био популарни назив за три државе, Југославију, Чехословачку и Румунију, које су биле међусобно везане двостраним уговорима. Од 16 фебруара 1933, кад је у Женеви потписан *Пакт о организацији Мале Антанте* овај назив је постао и правни назив за новостворену, тачније реорганизовану политичку заједницу ове три државе. Поред великог политичког значаја ова заједница постала је занимљива и са гледишта међународног права. У ствари, са међународноправног гледишта можемо разликовати две фазе у развоју Мале Антанте. Прва фаза била би од закључења дво-

страних уговора између Југославије и Чехословачке (14 августа 1920 у Београду), Румуније и Чехословачке (23 априла 1921 у Букурешту) и Југославије и Румуније (7 јуна 1921 у Београду), све до потписивања Пакта о организацији Мале Антанте, од кога момента почиње друга фаза у уговорном стању између ових држава.

Сарадња Југословена, Румуна и Чехословака не јавља се први пут тек стварањем Мале Антанте. Знатни делови ова три народа све до 1918 године налазили су се у Мађарској у положају потлачених народности. Отуда је у прошлости у више махова долазило до заједничких манифестација а некад и до сарадње између њих. Од словенског конгреса у Прагу, 1848 године, ова се идеја чешће пута испољавала. Словаци, Румуни из Трансилваније и Срби нашли су се заједно у чувеном процесу због „Меморандума“, 1894 године, 1895 године одржан је у Будимпешти конгрес народности, а наредне, 1896 године, значајан скуп у Паризу у сали Ваграм, на коме су удружени Југословени, Румуни и Словаци уложили протест против прославе мађарске хиљадогодишњице. 1906 у будимпештанском парламенту основан је посланички клуб потлачених народности, у коме су били румунски посланици Јулие Маниу и Вајда Воевод, Словаци Милан Хоџа и Павел Блахо и Србин Михаило Полит. У току Светскога рата у више махова манифестована је солидарност и пријатељство између Југословена, Чехословака и Румуна.

По свршеном рату један од најважнијих проблема за три државе било је питање Мађарске. Незадовољни исходом рата Мађари су од првог дана поставили питање ревизије уговора о миру. И ово питање Мађари нису поставили као питање делимичне исправке граница, већ су вазда истицали тежњу за вастпостављањем стања до рата, за повратак земаља „круне Светог Стевана“ Мађарској. Пред таквим држањем мађарског јавног мишљења, које се огледало у сталној и све јачој пропаганди, како у Мађарској тако и у иностранству, заинтересоване државе, Румунија, Чехословачка и Југославија, закључиле су међусобне одбранбене конвенције, у циљу одржања мира и чувања одредаба Трианонског уговора о миру. Заједнички политички интереси зближавали су све више ове три државе, тако да се много пута показало да Мала Антанта постоји као један стварни политички чинилац.

Првобитно закључене дефанзивне конвенције између три државе садрже одредбе којима се државе обавезују да притекну у помоћ држави која би била нападнута од Мађарске, ако није дала повод за такав напад. Надлежни технички органи утврдиће споразумно потребне мере за случај потребе да се конвенција приведе у дело. Све три државе су се обавезале да неће ступати у савез са неком другом силом а да не обавесте друга два члана Мале Антанте. Ове конвенције су закључене првобитно на две године, али су продужаване стално. Конвен-

ције су регистроване у Друштву народа. Румунско-чехословачка конвенција садржи и одредбу, којом се обе владе обавезују, да се вазда договарају о питањима спољне политике у колико имају везе са њиховим односима према Мађарској, а југословенско-румунска конвенција садржи сличан члан, по коме се обе владе обавезују, да би удружиле своје миротворне напоре, да се споразумевају о питањима спољне политике која се тичу њихових односа са Мађарском и Бугарском.

Одмах по свом стварању, Мала Антанта је имала да пружи доказ о својој снази приликом два покушаја повратка Карла IV у Мађарску и у познатом бургенландском случају. У време кад су остале силе обраћале малу пажњу питањима средње Европе, државе Мале Антанте успеле су да спрече повратак Хабзбурговаца на престо, и све недогледне последице које би тиме биле изазване.

Од 1922 године почиње конструктивни период Мале Антанте. Многобројни састанци њених претставника, конференције, састанци политичара и разних техничких, правних и економских експерата, одржавање уске сарадње између три државе, без обзира на политичке и привредне промене у свакој од њих, ојачали су њихов положај у међународној политици. Мала Антанта има вазда свог претставника у Савету Друштва народа, и овај заступа интересе не само своје државе, већ и остале две савезнице. У свима великим међународним питањима државе Мале Антанте иступале су заједно, што је много пута било од пресудног утицаја за питања у вези са средњом Европом. Основана на заједници интереса, једино у дефанзивном циљу, без икаквих империјалистичких тенденција, Мала Антанта заузела је истакнуто место у послератној међународној политици.

Југословенско-чехословачка конвенција продужена је конвенцијом од 31 августа 1922 год., којом је потврђен циљ ових држава: учвршћење и одржање мира и консолидација и јачање политичких и економских веза између обе државе. Овом конвенцијом продужена је важност конвенције од 13 августа 1920 и закључене су нове одредбе о јачању економских, финансиских и саобраћајних веза, у ком циљу је предвиђено закључење нарочитих споразума. Обе државе су се обавезале да једна другој пружају политичку и дипломатску помоћ, а у случајевима кад сматрају да су угрожени њихови заједнички интереси споразумеће се о мерама да сачувају своје интересе. Ова је конвенција закључена на пет година.

21 маја 1929 године ова конвенција, као и југословенско-румунска и румунско-чехословачка, продужене су, на састанку Мале Антанте у Београду. У исто време све три државе потписале су један заједнички Општи акт о концилијацији, арбитражи и судском расправљању, којим су предвиђени начини решавања спорова између трију држава у духу Општег акта, чији је узор израдило Друштво народа 26 септембра 1928 год.

Конвенција Мале Антанте у две важније тачке отступила је од узора Општег акта о концилијацији, арбитражи и судском расправљању, и то у толико што је прописано да се одредбе о арбитражи, по конвенцији од 21 маја 1929 год. неће примењивати на питања која међународно право оставља у искључиву надлежност држава, и друго, што је предвиђено да примена ове конвенције није обавезна за питања која спадају у надлежност судских инстанција. Ова конвенција од 21 маја 1929 је први међународноправни акт, који су потписале све три државе Мале Антанте истовремено. Ваља имати на уму да је он потписан баш у време кад су све три државе Мале Антанте имале да бране своје заједничко гледиште по питању мањина пред Саветом Друштва народа, на седници Савета у Мадриду. Политички значај обнове уговора закључених између држава Мале Антанте и закључење овог Општег акта о концилијацији, арбитражи и судском расправљању, привукло је већу пажњу но њихов правни значај. Међутим и овај није био незнатан, нарочито с обзиром на одредбе Општег акта.

Од 1929 године закључено је неколико конвенција између појединих држава Мале Антанте, од којих је нарочито интересантна т. зв. културна конвенција између Југославије и Чехословачке. Политичке везе између ове три државе издржале су пробу у више махова, и подударност интереса показивала је да је Мала Антанта заиста један живи политички организам. У колико је јачала ревизионистичка кампања, вођена нарочито интензивно од Мађарске, у толико је зближење држава Мале Антанте постајало тешње и чвршће. И пред најновијим изјавама у прилогу ревизије уговора о миру, као и пред пројектом пакта четири европске велике силе, којим би се, — колико је то сада јавности познато — имало да покрене питање ревизије уговора, дошло је још јаче приближење држава Мале Антанте. Стојећи вазда на принципиелном становишту да се мир може очувати само стриктном применом постојећих уговора, и да би сваки покушај ревизије садашњих граница неминуовно изазвао заплете чији се крај не може догледати, претставници Мале Антанте, најпре на састанку у Београду, децембра 1932, па затим у Женеви, фебруара 1933, одлучили су да створе што јачу везу између својих држава. У томе циљу потписан је 16 фебруара 1933 године у Женеви нови *Пакт о организацији Мале Антанте*. Група састављена од три државе, Југославије, Румуније и Чехословачке, добила је самим пактом име Мале Антанте, чиме је овај већ одомаћени назив и озваничен.

У уводу Пакта државе наглашавају да га закључују руковођене жељом да одрже и организују мир, да појачају привредне везе са свима државама без разлике, а нарочито са државама средње Европе, да омогуће еволуцију ка дефинитивној стабилизацији прилика у средњој Европи и да зајемче поштовање заједничких интереса њихових трију земаља. У том циљу оне су овим Пактом желеле да даду органску и сталну осно-

вицу пријатељским и савезничким односима који постоје између трију држава, путем потпуног изједначења њихове опште политике и образовањем једног управног органа ове заједничке политике. На тај начин створена је једна виша међународна јединица, а предвиђено је да њој могу приступити и друге државе, под условима који би се уговорили у сваком посебном случају.

Као управни орган заједничке политике групе трију држава установљен је један *Стални савет држава Мале Антанте*, састављен од министара иностраних послова све три државе, или од нарочитих делегата назначених у ту сврху. Овај Стални савет доноси своје одлуке једногласно. Предвиђено је да се Савет састаје обавезно најмање три пута годишње, сем редовних односа који се одржавају дипломатским путем. Један од обавезних годишњих састанака држаће се, наизменце, у свакој од трију држава, а други у Женеви за време држања Скупштине Друштва народа. Претседник Сталног савета је Министар иностраних послова оне државе у којој се држи обавезни годишњи састанак. Он утврђује дан и место састанка, одређује дневни ред и припрема одлуке које се имају донети. Пактом је проглашено да ће у свима питањима која се расправљају, као и у свима одлукама које се доносе, било кад се тиче међусобних односа држава Мале Антанте, било кад се тиче њиховог односа са трећима, бити строго поштовано начело потпуне једнакости трију држава. Заједничка политика Сталног савета има бити прожета општим начелима садржаним у свима великим међународним актима после рата, као што су Пакт Друштва народа, Париски пакт (Келогов), Општи акт арбитраже, евентуалне конвенције о разоружању и Локарнски пактови. Изрично је наглашено да у Пакту о организацији Мале Антанте не може бити ничега што би се противило начелима и одредбама Пакта Друштва народа. Убудуће се тражи једногласни пристанак Савета Мале Антанте за сваки политички уговор сваке државе Мале Антанте, за сваки једностранни акт којим се мења садашња политичка ситуација једне од држава Мале Антанте с погледом на неку трећу државу, као и за сваки привредни споразум који повлачи важне политичке последице. Предвиђено је такође да ће се постепено и у колико је то могуће изједначити садашњи политички уговори сваке државе Мале Антанте са трећим државама. Значајна је одредба члана 5 овога Пакта, по којој према потребама ситуације Стални савет може одлучити да се заступање или одбрана гледишта држава Мале Антанте у неком одређеном питању повери једном једином делегату или делегацији једне једине државе. (Ова је одредба већ примењена у пракси тиме што је румунски Министар иностраних послова Титулеско, у својству делегата Мале Антанте, имао мисију у Паризу, Лондону и Женеви у вези са актуелним питањима покренутим на састанку Мусолинија и Макдоналда). — Да би Савет могао лакше да функцио-

нише предвиђено је установљење секретаријата Сталног савета. Седиште секретаријата је свагда годину дана у престојници претседника Сталног савета за ту годину. Један отсек секретаријата функционисаће стално у седишту Друштва народа у Женеви. — Исто тако значајна је одредба којом је предвиђено да се ради постепеног координирања привредних интереса трију држава, било између њих било у њиховим односима са трећим државама установљава један Привредни савет држава Мале Антанте. Овај Привредни савет биће састављен од привредних, трговинских и финансијских стручњака и функционисаће као саветодавни орган Сталног савета у његовој општој политици. Стални савет може да установљава, по потреби, и друге сталне или привремене органе, комисије или одборе било ради неког специјалног питања, било ради низа утврђених питања са циљем да их проуче и да припреме њихова решења за Стални савет. — Најзад овим пактом обновљене су на неограничено време конвенције о савезу између трију држава, као и Општи акт о концилијацији, арбитражи и судском расправљању потписан од држава Мале Антанте 21 маја 1929 г.

После пактова о ненападању које је закључила Совјетска Русија, нарочито пакта између ове државе и Француске, Пакт организацији Мале Антанте је још један прилог осигурању данашњег територијалног поретка. Као такав он је несумњиво један елемент мира и стишавања у данашњим мутним међународним односима.

Д-р Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО - ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Санирање банака

Стање у коме се налази наше банкарство, са изузетком његовог државног и задружног сектора, представља озбиљну опасност за целу нашу привреду. Све теже њено снабдевање кредитом продужава у недоглед данашњу привредну депресију и не допушта да се могућности побољшања искористе. У исто време слаби све више и такмичарска способност наше земље на међународним тржиштима, на којима су већ и иначе услови рада до крајности погоршани. Може се стога рећи да сређивање прилика у нашем банкарству и његово оспособљавање за нормално функционисање представља данас први услов за оздрављење читаве наше привреде.

Предложено је сада доста планова за санирање нашег приватног банкарства, али на жалост, они су врло мало допринели решењу проблема. Према једним предлозима требало је санирање банака спровести једноставним штампањем неколико милијарди новчаница. Други, изнети пре кратког времена, предвиђају исплату улога на штедњу дугорочним обвезницама или акцијама самих банака. У првом би се:

случају решење састојало у претварању потраживања улагача у један дугорочни принудни зајам. У другом би пак улагачи постали сувласници банкарских предузећа и као такви би имали да сnose сав ризик и у случају пропасти самога предузећа и коначно изгубили свој првобитни улог. Једини би излаз и у једном и другом случају био за улагаче берза на којој би могли продати натурене им обвезнице и акције. Разуме се, по курсовима далеко испод номинале.

На овај начин би се, дакле, санирање банака извело једним конфисковањем у корист банака улога на штедњу који се код њих налазе. Непотребно је подвлачити у коликој би мери овакво поступање било у супротности са елементарним обзирима хуманости и правичности а исто тако и са правилно схваћеним економским интересима нашем земље. Моментана помоћ банака морала би се платити слабљењем духа штедње код нашега света и успоравањем образовања националног капитала. Данас, када не можемо рачунати на иностранство и када сопственом снагом треба да наставимо економску изградњу наше земље, потребно је да свима средствима фаворизујемо националну штедњу а не да је кажњавамо на један овако бруталан начин.

Свакако да има много кривице и до самих улагача што је до данашњег стања у нашем банкарству дошло. Али морамо рећи да је повлачење улога било њихово право о коме су банке морале увек водити рачуна. Оне су морале бити припремне да издрже прву навалу улагача, после које се њихова узнемиреност готово редовно стишава. Међутим та прва навала показала је баш велику слабост појединих банака, тако да је тек после тога дошла права паника, која је довела и до доношења познатих заштитних мера. Један од најважнијих узрока слабе отпорности извесног броја банака у првим критичним тренутцима лежи у погрешној кредитној политици коју су оне водиле у времену које је претходило кредитној кризи у лето и јесен 1931 године. Ово време карактерише се великим повећањем улога на штедњу и обиљем средстава на новчаном тржишту. Колико је ово обиље средстава погрешно схваћено види се најбоље по томе, што је после толико времена и могућности да се види права истина, на недавном састанку загребачког Социолошког друштва, ово обиље окарактерисано као резултат „сјајне ситуације у којој се налазила наша привреда“. Говорник који је ово мишљење изразио и кога нико није оповргао налази се, као и управе извесних банака, у једној великој заблуди. Није обиље новца у 1931 години било знак сјајног стања наше привреде. Оно је, на против, дошло као последица сужавања послова, као прва последица слабљења привредне делатности. Велика средства која су се тако нагло стекла код банака нису била резултат националне штедње, већ један вишак обртног капитала који за моменат једном

делу привреде није био потребан. Оваква појава представља типичан симптом привредне депресије а не каквог „сјајног стања“ и захтева крајњу обазривост при пријему улога и давању кредита. Међутим, велики број наших банака водио је потпуно супротну политику од оне коју је ситуација налагала. Сав проблем за њих свео се на то како да избегну да им велика средства са којима су располагале не остану неискоришћена. Тако је дошло до тога да су сувишна средства здравог дела наше привреде, која су услед недостатка повољног упослења притицала у банке, дата предузећима која су се услед кризе почела колебати. Њихов живот је тиме само продужен а позајмљени капитали су се убрзо замрзнули. Ради оцјене овакве ситуације треба само помислити шта би могло данас на пр. наступити у Швајцарској када би њене банке оне силне капитале које је иностранство код њих привремено склонило, даље позајмиле на дужи рок. Познато је како су швајцарске банке третирале овакве улоге, за које су знале да их свакога тренутка могу изгубити. Код нас се радило обрнуто и зато, када је са падом Кредит-Аншталта и напуштањем златног важења у Енглеској, Европа запала у тешку финансиску кризу, многе наше банке нису имале довољно отпорне снаге, услед чега је код нас криза добила хроничан карактер, док је готово свуда у иностранству већ давно заборављена.

Свакако да је данас дискусија о узроцима који су један део нашега банкарства довели до данашњег стања излишна. И ми би се врло радо од ње уздржали, да не постоји тежња да се сва кривица свали на улагаче или на друге чиниоце. Хтели смо, стога, да укажемо на само један од моментата који су у току последњих двеју година имали утицаја на развој прилика у нашем банкарству.

Витални интереси целокупне наше привреде захтевају да се остави на страну гледање у прошлост и истраживање криваца, већ да се одлучно предузму мере које нам ситуација налаже. Ми мислимо да би мере које би данас у циљу санирања нашег банкарства требало предузети имале да се састоје у овоме:

1) Пре свега би требало донети нове законске прописе о кредитним установама, којим би се омогућило стварање чисто депозитних банака и спречило лакомислено руковање туђим средствима. Овакве законске мере учиниле би да се одмах пружи могућност јачању домаће штедње и допринеле би враћању поверења код улагача.

2) Истовремено са доношењем новог закона о кредитним установама требало би утврдити тачно стање нашега банкарства. Све би се приватне банке имале уврстити у категорије према томе да ли су а) активне и способне да при извесном побољшању општих услова нормално раде, б) активне али неликвидне и в) пасивне. Међу овим последњим

требало би одвојити оне које се могу санирати и оне које би требало оставити њиховој судбини.

3) За све приватне банке би требало установити један прелазни режим од 2—3 године, који би се могао и скратити, у случају да се поверење раније поврати. За ово време банке би биле дужне да исплаћују само старе улоге мањег износа док би веће улоге исплаћивале само у случају оправданих разлога који би се строго ценили. Сва би се пажња у току овога периода имала управити на успостављање вере код нашега света у сигурности улога на штедњу који су банкама поверени. Ово би се постигло строгим законским прописима о искоришћавању туђих средстава и стварањем могућности да банке нормално раде. Наш свет би морао добити уверење да је ситуација наших банака збиља рашчишћена. У томе циљу би се имало извршити потребно фузионирање банака и смањење њихових режиских трошкова. Ми верујемо да би већ у току извођења ових мера поверење почело да се повраћа. Оно би се и потпуно повратило чим би банке почеле у своме раду да показују успех, који је остварљив и поред сужавања привредне делатности.

4) За успешно спровођење рада на санирању било би неопходно банкама осигурати нова средства. У свима земљама у којима је последњих година долазило до санирања банака — а то је био случај са готово свима европским земљама — морале су се банке у једном или другом виду помоћи новим средствима. И код нас се неће моћи друкчије да поступи.

Саме банке у прво време могле би доћи до нових средстава једино уновчењем својих непокретности. Да би се пак избегао пад цена непокретностима могла би се ова продаја извести на следећи начин. Законским путем дозволило би се банкама да могу продавати у својим зградама поједине делове (локале, спратове, станове). На овај начин могле би се велике палате продати по повољну цену.

Остало би да се нађу средства која би се преко једне нарочите установе, пружила банкама у циљу мобилисања једног дела њихових замрзнутих потраживања. За сада би се ова средства једино могла добити апеловањем на Народну Банку. На који начин, да ли искоришћавањем средстава која ће се код ње депоновати на основу споразума са страним повериоцима наше државе или путем нормалног кредита (за што би било потребно створити могућност проширења новчаничног оптицаја) или можда истовремено и једним и другим путем, то за сада не желимо да расправљамо. Једино наглашавамо да износ ових средстава не би морао прећи једну милијарду динара.

Санирање нашег банкарства, како га ми замишљамо, не би се састојало у повратку на исту ситуацију коју смо имали пре но што је криза банкарства наступила. Не би се банкама,

овакве какве су, дала средства која су им данас потребна да би могле радити у истом оквиру и облику као 1929 године. Ово враћање на раније стање није могуће и ако се њему буде тежило циљ се неће постићи. Морамо бити спремни на жртве и све оно што је нездраво из нашега банкарства уклонити. Ономе делу, међутим, који је способан за живот треба створити услове оздрављења. Ово би се верујемо, могло постићи спровођењем предложених мера и скидањем са дневнога реда крупних економских проблема који данас стоје нерешени. На овај начин створила би се неопходна атмосфера поверења и утро би се пут којим би наше банке саме од себе дошле до коначног оздрављења. Њихово пак санирање значило би и почетак једног општег оздрављења целокупне наше привреде.

Д-р Александар Јовановић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Преглед рада опште седнице Државног Савета на изједначењу праксе у прошлој години.

Од близу 18.000 расправљених спорова у току пршле године Државни Савет имао је свега 22 случаја, у којима је констатовано да код појединих одељења постоје несагласна гледишта о спорном правном питању, који су услед тога били изнети пред Општу седницу. Било би погрешно из овога закључити, да је пракса Државног Савета идеално уједначена и устаљена. Овако мали број манифестоване неједнакости у тумачењу закона код Државног Савета последица је с једне стране, што су о најчешћим спорним гледиштима донета решења Опште седнице ранијих година и с друге стране, што се евиденција свеукупне праксе Државног Савета као год ни других судова, у којима о истој материји суди више одељења не може тако организовати, да свака пресуда, која би са неком ранијом била контрадикторна, буде заустављена до решења Опште седнице. Велики број таквих пресуда промакао је, стварајући на тај начин код појединаца, који нису имали среће пред Судом, онај тако болан, — и ако погрешан кад се из овог факта изведе — утицак о неједнакости судске правде.

По материји прошлогодишња решења Опште седнице била су врло различита:

1) *Из прописа управно судског поступка донета су три решења: а) о месној надлежности управних судова¹⁾, по коме је месно надлежан онај управни суд, који је надлежан на територији првостепене управне власти; б) о сукобу надлежности између појединих одељења Државног Савета,²⁾ по коме је Оп-*

¹⁾ Службене Новине 1932, додатак, стр. 294.

шта седница надлежна, да овај сукоб расправи и по коме за суђење о административном отпусту чиновника није надлежно одељење, које суди дисциплинске спорове, него одељење, које расправља и остале административне спорове односног одељења; в) о правним лековима против другостепене одлуке власти о казни по Правилнику и цијенику за побирање општинских даћа у Босни и Херцеговини, и о надлежности одељења Државног Савета за разматрања ових спорова,³⁾ по коме у горњем случају има места тужби Управном суду редовно, а жалба на његову пресуду Државном Савету пре ступања на снагу закона о изменама и допунама зак. о држ. трошарини од 1 априла 1930 г. и по коме је за ове спорове надлежно у Држ. Савету финансијско одељење.

Међу овим решењима треба, по важности, скренути пажњу на прво, о месној надлежности управних судова. Ову надлежност Државни Савет је определио према првостепеној управној власти, која је прву одлуку донела.

Државни Савет одступио је од општег правила грађанско-судског поступка (који се аналогно примењује и у управно судском поступку — § 58 зак. о посл. реду у Држ. Савету и упр. судовима), да месну надлежност суда одређује тужени. У административном спору у положају туженога налази се другостепена управна власт, чији је акт предмет тужбе. Постојање првостепеног управног акта није елеменат, него претпоставка за спор, те према томе није логично, да он у спору игра тако важну улогу, као што је одређивање надлежности. Кад већ закон о Држ. Савету и упр. судовима, нити закон о пословном реду не садрже о томе изричне одредбе, по нашем схватању требало је применити — према § 58 зак. о посл. реду — грађ. суд. поступак, по коме се — аналогно — месна надлежност управног суда одређује према туженој (другостепеној) власти.

У место ове, Државни Савет послужио се једном другом аналогijом — према одредбама, по којима се одређује месна надлежност апелационих судова — која га је и довела до горњег решења. Међутим, између управног и апелационог суда уопште нема аналогije, јер су то судови различитог степена. Пошто је управни суд првостепени суд, могу се аналогно применити само одредбе, које се односе на првостепене а не на апелационе, који су другостепени судови.

Отуда, услед ове погрешне аналогije, солуција која је за апелационе судове логична, за управне је нелогична. Јер по горњем решењу Опште седнице за суђење по решењима банске управе са Шетиња надлежни су и Управни суд у Дубровнику и Управни суд у Скопљу, за решења банске управе у Сарајеву Управни судови и у Сарајеву и у Београду итд.

²⁾ С. Н. д. стр. 550.

³⁾ С. Н. д. стр. 1253.

2. Из прописа дисциплинских донето је једно решење: о надлежности за разматрање жалбе на дисциплинска решења или пресуде Министра финансија,⁴⁾ по коме је Државни Савет као дисциплински суд II степена надлежан разматрати жалбе на решења (пресуде) Министра финансија о дисциплинској казни, које он изрекче у место дисциплинског суда I степена, по § 56 зак. о организацији фин. управе.

Закон о организацији финансијске управе установио је специјалне судове за чиновнике финансијске струке, остављајући управни суд и Државни Савет као дисциплинске судове II степена само за извесне случајеве (§ 70 зак.). Но поред свих судова закон, у § 56, овлашћује и Министра финансија, да може такође, у место дисциплинских судова, изрицати исте дисциплинске казне. Само док у даљим одредбама предвиђа правне лекове против пресуде дисциплинских судова (§§ 70 и 90), не предвиђа ништа о правним лековима против пресуде и решења Министра финансија, кад сам врши надлежност дисциплинског суда.

Овај недостатак законске одредбе настао је свакако услед тога, што је надлежност Министрова при последњој редакцији закона, убачена у § 56, а ова допуна законског пројекта није и даље доследно кроз закон спроведена. Државни Савет је ову празнину горњим решењем у духу закона попунио.

3. Из прописа о чиновничким пензијама донето је седам решења: а) о праву судије са 30 година службе, стеченом по чл. 18 зак. о судијама, да буде по свом захтеву пензионисан,⁵⁾ по коме ово право представља стечено право, које као такво није укинато §-ом 283 зак. о чиновницима; б) о праву бив. црногорских неуказних службеника на пензију,⁶⁾ по коме ово право имају само они неуказни војно-грађански службеници, који су били на специјалној служби; в) о превођењу пензионера на основу закона о народном признању на пензије по зак. о устр. војске и морнарице од 1923⁷⁾ г. по коме ово право имају само лични пензионери, који су се затекли у животу на дан ступања на снагу чл. 1 пом. Закона, а не и њихове породице, ако су они раније умрли; г) о годинама службе проведеним после истека једногодишњег боловања,⁸⁾ по коме се ово време све до доношења одлуке о престанку службе рачуна у активну службу за пензију; д) о припадностима, које се узимају као основ за пензију,⁹⁾ по коме се службенику, који је пензионисан пре истека године дана од последњег унапређења, као основ за пензију узимају припадности оне групе, у којој је затечен на дан пензионисања, без обзира што је у смислу горњег ограничења примао мање припадности; е) о рачунању започетог а не довршеног пола године за одређивање

4) С. Н. д. 549.

5) С. Н. д. 636.

6) С. Н. д. 982.

7) С. Н. д. 984.

8) С. Н. д. 997.

9) С. Н. д. 1135.

положајног додатка при пензионисању, ако је службеник већ навршио 20 година службе,¹⁰⁾ по коме се започето пола године има рачунати као цело; е) по истом питању у случају да службеник није навршио 20 година службе,¹¹⁾ по коме се започето пола године не рачуна као цело.

Међу овим решењима Опште седнице треба одвојено истаћи она, која су споменута под а), г), ђ) и е).

1) По § 18 зак. о судијама редовних судова од 1929 г. судија који је навршио 30 година службе могао је захтевати да буде стављен у пензију. То је један од случајева *стеченог* права на пензију. § 283 новог зак. о чиновницима укинуо је § 18, па је тиме и за судије изједначен број службе за пензију на 35. И један и други пропис садрже одредбу објективног чиновничког статуса, па се, према томе, доцнији закон има ретроактивно применити и на судије, који су у време ступања чиновничког закона на снагу имали 30 навршених година службе; измењен је, дакле, њихов објективни чиновнички статус, који нема карактер субјективне правне ситуације.

Међутим, случај је обрнут, ако је судија са навршених 30 година службе *поставио захтев за стављање у пензију* пре ступања на снагу новог чиновничког закона, без обзира што по томе захтеву до тога дана није поступљено. Јер постављањем тога захтева, који представља једини услов по закону, да се односна одредба чиновничког статуса конкретно и субјективно примени (*acte-condition* како каже професор Jèze) остварено је субјективно право дотичнога судије, на које доцнији закон не може имати повратнога дејства.

2) По чл. 133 тач. 2 ранијег чиновн. зак. од 1923 служба престаје по сили закона после 12 месеци непрекидног боловања. Државни Савет је протумачио, напред наведеним решењем Опште седнице, да активна служба са свима правима, тече службенику и после 12 месеци непрекидног боловања, све до доношења одлуке о престанку службе. Тиме је законском изразу „по сили закона служба престаје“ из чл. 133 дат смисао, да сам закон не производи дејство престанка службе, већ да то дејство, у субјективном смислу према односном чиновнику, производи индивидуална одлука надлежног органа. Све док таква одлука не буде донесена у субјективној правној ситуацији болесног чиновника никаква промена није наступила ни кад се навршило 12 месеци непрекидног боловања.

За гледиште Државнога Савета говори и чл. 135 истог закона, у коме су издвојени случајеви горњи и слични од случајева кад сам факат производи дејство престанка службе по закону, као на пр. престанак службе по извршној пресуди редовног или дисциплинског суда. У овим случајевима престанак службе наступа по тим пресудама, а надлежни министар сво-

¹⁰⁾ С. Н. д. 1138.

¹¹⁾ С. Н. 1933. д. 45.

јим решењем ово само констатује. У свима осталим случајевима, узроци престанка службе по сили закона из чл. 133, представљали би — по решењу Државног Савета, с обзиром на његову аргументацију — само услове, под којима је надлежна власт не овлашћена, него позвана да донесе одлуку о престанку службе.

Против гледишта Државнога Савета, међутим, могло би се навести да је смисао закона, да се чиновнику не може ни на који начин продужити боловање преко године дана непрекидно ни изречно ни ћутке. То се види и из чл. 111, на који се чл. 133 тач. 2 позива. Према томе, да је навршење 12 месеци непрекидног боловања законска граница активне службе, коју администрација више не може продужити. Одлука, и ако доцније донета, о престанку службе има за циљ да утврди, да је законски услов престанка службе наступио. Према томе, могла би бити примењена и ретроактивно, пошто је промена у правној ситуацији болесног чиновника наступила, „по сили закона“ истеком дванаестог месеца непрекидног боловања, коју је промену доцнија одлука само утврдила, одн. констатовала.

3) Решења наведена под б) и е) тумаче одредбу § 124 чин. зак. и § 131 зак. о држ. саобраћајном особљу, по којој се чиновнику, пензионисаном после 20 година ефективне државне службе у основ за пензију узима и положајни додаток. Државни Савет издвојио је питање стицања права на ово урачунавање, за које је потребно 20 година ефективне државне службе, па се према томе у овај рок који треба да буде ефективно прослужен, не може започето пола године рачунати као цело, — од питања процентуалног обрачунавања висине овога додатка, кад је већ право на додаток стечено, у коме се случају, — по општем начину израчунавања пензије — започето пола године има рачунати као цело.

4. Из прописа о додацима на скупоћу донето је једно решење: о породичном додатку државног службеника на жену државног службеника,¹²⁾ по коме муж има право на овај додаток па било да му је жена регулисани државни службеник или само службеник — дневничар.

Финансијски закон за 1933/34 годину протумачио је односну одредбу Уредбе о додацима на скупоћу у супротном смислу тј. да муж држ. службеник нема право на овај додаток на жену, која је запослена у служби државе, као дневничар. (тач. 17 § 80 Ф. з.).

5. Из прописа о кретању у служби донето је шест решења: а) о разумевању § 110 у вези тач. 16 § 104 чинов. закона,¹³⁾ по коме је надлежни старешина при доношењу одлуке о престанку службе, дужан да претходно утврди чињенице, због којих чиновнику као неспособном, или неподобном, или

¹²⁾ С. Н. д. 551.

¹³⁾ С. Н. д. 635.

у интересу службе треба служба да престане; б) о разврставању неких саобраћајних чиновника који немају школску али имају другу одговарајућу спрему;¹⁴⁾ в) о враћању више примљених принадлежности по инвалидском закону од 1925 после превођења на нов закон;¹⁵⁾ по коме лица, којима су принадлежности по новом закону смањене нису дужна да врате разлику; г) о сталности судијских приправника према ранијем чинов. закону;¹⁶⁾ по коме судијски приправници који немају пуне три године државне службе, не могу ни добити сталност, нити бити унапређени из приправне у помоћну групу, сем оних, који се по чл. 48 увод. закона за нови грађ. суд. поступак постављају за среске судије; д) о постављењима дневничара на места званичника у времену од 31 августа 1931 до краја те буџетске године;¹⁷⁾ њ) о разумевању § 259 зак. о чиновницима од 1931;¹⁸⁾ по коме се у оцењивању ранијих принадлежности по старом закону и нових, ради упоређења, узима од ранијих само основна и положајна плата, а не његове укупне принадлежности и по томе се ст. 2 овог §-а не односи на званичнике и служителје.

Примена о разумевању § 110 у вези тач. 104 чинов. закона, онемогућена је законом о аутентичном тумачењу § 110 зак. о чиновницима од 27 децембра 1932, којим је пропис супротнo протумачен.

6. Из прописа који се односе на разне материје донето је четири решења: а) о поступку за завођење нових општинских такса у Далмацији;¹⁹⁾ по коме је поред одобрења Министра финансија потребно и претходно законодавно овлашћење; б) о разумевању чл. 166 цар. закона;²⁰⁾ по коме има места кривичном прогону због царинске пријаве само ако је преглед пријављене робе одмах извршен и записник о делу одмах састављен; в) о разумевању нап. 1 чл. 166 цар. закона са обзиром на тач. 5 чл. 145 истог закона;²¹⁾ по коме путник који на питање цар. органа, да ли има што за царињење, одговори да нема, па се претресом његових ствари нађе, подлежи казни за нетачну пријаву из чл. 166 а не казни за кријумчарење из чл. 145 цар. зак. које постоји само у случају, ако је путник ствари сакрио на себи, па се личним претресом нађу, сакривене у одећу, обући итд.; г) о разумевању тач. 3 § 135 зак. о општем управном поступку;²²⁾ по коме управна власт може одузети извршном одлуком признато право или дато овлашћење, ако се накнадно утврди, да није било законских услова за признање права или издавање овлашћења.

Закон о општем управном поступку установио је режим правне стабилности управних аката, под који потпадају, према опште усвојеним начелима, акта судске власти. Један извршни

¹⁴⁾ С. Н. д. 637.

¹⁵⁾ С. Н. д. 637.

¹⁶⁾ С. Н. д. 983.

¹⁷⁾ С. Н. д. 996.

¹⁸⁾ С. Н. д. 1254.

¹⁹⁾ С. Н. д. 295.

²⁰⁾ С. Н. д. 634.

²¹⁾ С. Н. 1933. 256

²²⁾ С. Н. д. 1136.

управни акт (правноснажан) коначан је и стабилан и ствара дефинитивно субјективну правну ситуацију према односном појединцу.

Овај принцип, који је доследно спроведен кроз закон, има неколико изузетака, побројаних у Отсеку V главе III зак., између којих је и тај, да надзорна власт над оним органом који је донео извесну одлуку, може у вршењу свога права надзора огласити ништавном такву одлуку противу које више нема правнога лека, ако она садржи грешку, која проузрокује ништавост по некој изричној законској одредби. Један од случајева повлачења управног акта од стране управне власти.

По гледишту Државног савета, заузетом у горњем решењу, за употребу овог права повлачења правноснажног управног акта довољно је, да сам узрок, због кога се повлачење врши, представља недостатак једнога услова, без кога односни управни акт не би уопште могао бити издат, да акт, дакле садржи недостатак законом прописаних битних услова. Није, међутим, потребно да је сам закон изрично и навео да је одлука, без испуњеног тог услова ништавна. Повлачења, према томе, може бити ако одлучи недостаје један од битних услова, у закону изрично наведених, а не само ако је ништавост у закону изрично предвиђена.

Љ. Радовановић

О правној заштити странке у случају када је она првостепеном одлуком бана упућена на тужбу управном суду.

Одредба § 114 зуп. толико је јасна да јаснија, него што је, не може бити. Она текстуално гласи: „Против првостепене одлуке странка има право жалбе само на једну непосредну вишу власт. Ово важи и за случај, када бан доноси првостепену одлуку у пословима банским као и по пословима бановинским“.

Овом, дакле одредбом не само што је странци дато право да се против главне одлуке донесене у првом степену може жалити само једној вишој непосредној власти — уз законску пресумпцију да ова по организацији тих власти постоји — већ јој је то право нарочито, *expressis verbis*, истакнуто за све случајеве када такву одлуку донесе бан. Па када то стоји онда је с обзиром на пропис § 107. зуп. бан дужан да у својој првостепеној главној одлуци упуту странку на њено право жалбе надлежном министру, као управној власти, непосредно вишој од њега, јер одредба из § 107 зуп. одређује: „Одлука ће садржавати А. и упут о правном леку“.

Ипак, и поред јасноће законских прописа, има случајева да бан таквом својом одлуком упућује странку на тужбу управном суду. Да је такав упут погрешан о томе не може бити речи и то не само због тога што тужба управном суду није

правни лек у смислу Зак. о општ. упр. пост. (види §§ 107., 111 и 114), већ и стога, што управни судови уопште, и по својој организацији, и по свом раду, нису управне власти а још мање нису власти непосредно више од бана.

Али овакав поступак бана садржава за странку и повреду његова права да буде правилно упућена о правном леку као и очигледну опасност за губитак њеног права жалбе као и самог права, које је предмет поступка пред баном.

Услед тога појављује се питање: како има странка да поступи па да се у својим правима заштити, односно на који је начин законодавац странку заштитио у оваквој ситуацији?

Закон о о. упр. пост. у ст. 2 § 110. предвиђа да странка у случају погрешног упута „може без губитка свога права поступити било по упуту било по постојећим прописима“.

Неки, — па и Државни Савет¹⁾ — стоје на гледишту, да је странка и у случају оваког погрешног упута овом одредбом, самом по себи, потпуно заштићена.

Међутим, ми нисмо тога мишљења. Законодавац у закону о о. упр. пост. обрађује поступак пред управним властима (§§ 1, 2) а не и поступак пред управним судовима. Нормирајући одредбе о правним лековима овај закон ни једним својим прописом не обухвата те правне лекове и тужбу управном суду, а у одредбама о упуту он се ограничава само на односне потребне моменте (рок, начин предаје, власт којој се правни лек упућује а којој предаје ит.д.), који важе у том поступку пред властима. Ниједном својом одредбом он тај упут не проширује и на тужбу управном суду. Према томе све оно што се у тим одредбама предвиђа, односи се, и може се односити, само на поступак пред управним властима. Оно што је законодавац хтео да важи и у поступку пред управним судовима, то је он изречно и истакао (н. пр. последњи став § 110) па би то он био учинио и за овај случај.

Најглавнији пак разлог јесте тај, што горње гледиште у својој суштини значи једну допуну или контрадикцију члана 18 зак. о држ. савету и упр. судовима. Ово ћемо у току даљега излагања и доказати. Али, и ако се цитирана одредба става 2 § 110 зуп. у овом случају не може сама по себи, да примени, то смо ипак мишљења да се иста и овде има применити *per analogiam* јер је у питању ствар формалнога права.

¹⁾ Види решење Државног савета од 6-X-1932 год. Бр. 30539. Њим је Државни савет поништио одлуку Управног суда у Београду са ових разлога: „Правилно је и на закону основано гледиште Управног суда у ожалбеном решењу да је странка противу решења Бана донетог у првом степену у смислу § 114 зуп. требала да поднесе жалбу вишој управној власти — Министру а не тужбу Управном суду. Но како Бан у свом решењу није дао правилан упут странци о правном леку, што је у смислу § 110 зуп. био дужан да учини, а странка по том неправилном упуту поступила, то такав поступак не повлачи губитак њеног права по ставу 2 § 110 зуп. те је Управни суд имао оспоренс решење да поништи“.

Према томе, странка против првостепене главне одлуке бана, и ако је погрешно упућена на управни суд, може или поднети жалбу надлежном министру или тужбу управном суду. Поднашајући правилно (т.ј. у законском року и на законски начин) једно или друго ово правно средство, странка се потпуно заштићује од опасности за губитак својих права.

Ако странка поднесе жалбу, онда основ њене заштите налази се у прописима §§ 110, став 2, 114, 120 став 1, и чл. 18 Зак. о држ. савету и упр. судовима. У таквом случају њена је заштита јасна. Међутим није јасан случај заштите кад странка поступи по упуту и поднесе тужбу управном суду, јер, у таквом случају — а ово се не сме заборавити — предмет судскога поступка је акт првостепене власти, који је акт странка сходно одредби § 114 зуп. могла побијати правним леком жалбе пред вишом управном власти. Питање је како да поступи управни суд а да странка не изгуби своје право и да, у исто време, суд не дође у колизију са прописима овога поступка? Према изложеном становишту Државног Савета, Управни суд има такву одлуку поништити пресудом по чл. 26 Закона о држ. савету и упр. судовима, јер је странка заштићена споменути ставом 2 § 110 Зуп. Значи: управни суд је надлежан да такву тужбу узме у поступак. Али с друге стране ту долази у вид и чл. 18 Зак. о држ. савету и упр. судовима, који текстуално гласи: „Појединац, коме је повређено право . . . има право жалбе само на једну вишу власт. Против одлуке те управне власти може поднети тужбу само Управном Суду. Али је та управна власт Министар, тужба се подноси Државном Савету“. Значи: по овом пропису управни суд по оваквој тужби није надлежан да поступи, јер чл. 18 јасно искључује надлежност управних судова у свим случајевима спорова где је управни поступак конзумиран пред Министром, односно где постоји законска могућност таквог окончања управног поступка. Такав је случај овде. А кад суд није надлежан онда се и тужба има одбацити јер то је основни принцип сваког правног поступка, који се не може оспорити. Проистиче, дакле, очигледна контрадикција између овог законског прописа и гледишта Државног Савета. Та контрадикција могла би отпасти једино када би се узело да је одредбом става 2 § 110. зуп. извршена допуна члана 18 зак. о држ. савету и упр. судовима т.ј. да је њом у оваквим случајевима створен изузетак у погледу надлежности управних судова. Али та претпоставка није основана па се као таква не може да прими. Јер, када закон о општем управном поступку не регулише поступак пред управним судовима, већ је овај регулисан особеним законом, онда и одредбе закона о општем управном поступку могу да важе у поступку пред управним судовима само у колико су оне изречно предвиђене. А тога у овом случају нема.

Јасно је дакле да управни суд такву тужбу странке не може узети у поступак због своје ненадлежности већ да ју

због тога има одбацити²⁾). Али онда настаје питање: Каква је ситуација странке? Одговор је једноставан и јасан. Када се сви прописи ставе на своје место и њихов смисао правилно схвати, онда произлази, да оваква одлука управног суда о одбијању тужбе не колидира интересима странке већ — противно — њену ситуацију доводи у ток законом предвиђених санкција. Јер, када бан у својој главној првостепеној одлуци упуту странку на тужбу управног суда, онда то у својој суштини значи исто, као да је тим упутом изрекао, да против његове одлуке нема места правном леку. А овакав случај спада потпуно под тач. 2 § 124 зуп., који даје основа предлогу за повраћај у пређашње стање. Одлука пак управног суда о одбијању подводи правну ситуацију странке под случај става 1 § 125 зуп., по којему рок за овакав предлог има да тече од дана пријема такве судске одлуке. Ту је дакле, у тим прописима §§ 124, 125, законодавац ставио заштиту странке у оваквим случајевима а не искључиво у пропису става 2 § 110 истог закона. Предвиђајући и овакав случај погрешног упута законодавац је на те прописе мислио (а не на чл. 18 зак. о држ. савету и упр. судовима), када је у ставу 2 § 110 зуп. истакао, да странка може без губитка свога права поступити било по упуту било по постојећим прописима. Сви наведени законски прописи овако постављени и овако схваћени не само што међусобно не колидирају већ су — на против — у потпуној сагласности.

Винко Влатковић
судија управног суда

СУДСКА ХРОНИКА

Надлежност општинских судова у погледу одобравања обезбеђења.

Недавно, имали смо прилику да у часопису „Архив“ (свеска за месец септембар 1932 год.) прочитамо две различне судске одлуке (одлуке Среског суда за град Београд) по једном истом правном питању, — питању о апсолутној надлежности општинских судова за одобравање обезбеђења. Тако у једној одлуци поменути срески суд сматра, да је за решавање предмета обезбеђења општински суд апсолутно ненадлежан, без обзира на вредност траженог обезбеђења, налазећи да је

²⁾ На ово становиште стао је и Управни суд у Београду у одлуци од 31-ХП-1931 бр. 37165, која је поништена поменутиим решењем Државног савета. Овом одлуком суд је одбацио поднесену тужбу због ненадлежности са ових разлога: „Када је тужилац против одлуке Бана имао по закону (§ 114 зуп.) право жалбе на Министра, као непосредну вишу власт, а против министрова решења има места тужби само Државном савету а не и Управном суду (чл. 18 з. о. ДСУС.), онда се у овом случају појављује апсолутна ненадлежност Управног суда, да по поднесеној тужби поступи“.

за свако обезбеђење надлежан, по своме устројству, једино срески суд, док у другој одлуци налази, да је за решавање обезбеђења у вредности до 500.— дин. надлежан општински суд, а не срески, те је решењем својим одбио надлежност од себе.

Оставићемо на страну ситуацију у коју су странке оваквим одлукама једног и истог суда доведене, јер оне, збиља, после овога, не знају коме суду да се обрате, кад је у питању обезбеђење потраживања до суме од 500.— дин., па ћемо се осврнути на законске прописе, које ово питање регулишу и видети да су ти законски прописи у овоме питању потпуно јасни и прецизни, тако, да никаквог двоумљења не може бити и да ово питање уопште није спорно, те судови имају само да примене јасне законске прописе и ништа више.

Пропис § 9 грађ. суд. пост. изрично каже: да је општински суд надлежан, на захтевање повериоца „и да стави забрану на покретну ствар дужника“....., позивајући се при томе на § 6 грађ. суд. пост., који говори о општој апсолутној надлежности општинских судова, а који је пропис измењен чл. 15 уредбе о убрзању рада код судских и иследних власти у погледу вредности, до које се надлежност општинских судова простире у решавању грађанских предмета уопште, тако, да је та надлежност ограничена на све спорове у вредности до 500.— дин. закључно, изузев спорове о непокретностима, за које је утврђена надлежност до 200.— дин. закључно и менична потраживања, за које је одређена надлежност општинског суда у вредности до 100.— динара.

Позивање прописа § 9 грађ. суд. пост. на § 6 истог закона, који је измењен поменутиим чланом 15 уредбе о убрзању рада, односи се, јасно је и са гледишта логике, после ове измене, и на сам члан 15 Уредбе, те је овај законски пропис, у овоме питању, од важности само у толико и регулише само питање: до које је вредности надлежан општински суд да одобрава забране. — Ни једним законским прописом није укинут до сада пропис § 9 грађ. суд. пост., па ни прописом члана 15 уредбе о убрзању рада, јер је овај законски пропис изменио пропис § 6 грађ. суд. пост. само у толико, у колико је истим регулисано до које се вредности простире надлежност општинских судова у грађанским предметима, с обзиром на измењене валутне прилике после рата. — Ово се јасно види и из самог текста чл. 15 уредбе о убрзању рада код судова, у коме су тачке а, б, в, г и д прописа § 6 грађ. суд. пост. измењене у погледу вредности спора и у коме није никаква друга измена извршена, а ни сам пропис § 6 грађ. суд. пост. није предвиђао надлежност општинских судова за одобравање забрана, па то не чини ни пропис чл. 15 уредбе о убрзању рада, који није ништа друго, до само измена овога првог, пошто је надлежност општинског суда за одобравање обезбеђења предвиђена једним специјалним законским про-

писом — прописом § 9 грађ. суд. пост., који је још увек у важности и који се у сваком конкретном случају у вези са прописом чл. 15 уредбе о убрзању рада код судова, има применити.

За менична потраживања учињен је изузетак у погледу вредности до које општински суд може одобравати забране, па је, с обзиром на важност истих, прописом чл. 15 уредбе о убрзању рада предвиђена надлежност општинског суда у вредности до 100.— дин., те је у вези са прописом § 9 грађ. суд. пост. општински суд надлежан за одобравање забрана и по таквим потраживањима до ове суме.

Најзад, по изричном пропису § 11 грађ. суд. пост. општински суд је надлежан и за обезбеђење повериоца задржавањем с пута сваког путника, који неби платио што је дужан, на захтев повериоцев, наравно, опет у границама своје апсолутне надлежности, предвиђене поменути прописом § 6 грађ. суд. пост. односно чл. 15 уредбе о убрзању рада код *судских и иследних власти*.

Што се тиче осталих сретстава обезбеђења: прибелешке и интабулације, надлежност општинског суда је за одобравање и удејствовање истих потпуно искључена изричним прописом чл. VI у вези чл. XX, уредбе о интабулацији, без обзира на вредност потраживања, које је предмет обезбеђења, јер се по чл. VI ове уредбе прибелешка и интабулација може удејствовати само код првостепеног суда, те су за одобравање ових обезбеђења на судској територији, где првостепени судови нису још укинута, једино првостепени судови надлежни, док су по пропису § 5 тач. 7 и 8 у вези § 7 ст. 3 зак. о уставнољењу средских и окружних судова, на територији где су установљени средски и окружни судови, надлежни средски судови, пошто је овим законским прописима поменута надлежност са првостепених судова прешла на њих.

Изгледа, да пракса у овом питању код свих судова није била увек једнака, већ да су поједини судови, схватајући поменуте законске прописе у оном смислу, у коме их је схватио Срески суд за град Београд у својој напред поменутој одлуци, и налазећи, да општински суд није уопште надлежан за решавање предмета обезбеђења — доносили решења и по предметима забрана у вредности до 500.— дин., и ако за то апсолутно нису били надлежни, а судови су по закону дужни, да на своју апсолутну надлежност пазе по званичној дужности.

Родољуб Конић,
судија из Пожаревца

Један случај уговорног наслеђивања

Лука И. зем. из Раче за живота закључио је са Чедомиром А. земљ. из Солотуше уговор о задрузи и потврдили га код неспор. дела судије ужичког првостеп. суда под Бр. 36419/10 11-1-1911 год. Уговор гласи :

„Уговор закључен данас између Луке И. земљ. из Р. и Чедомира А. земљ. из С. о образовању задруге, као што следује:

1.) — Уговорач Лука пошто нема од свог срца ни мушког ни женског порода, нити пак других каквих задругара, а као стар и инокосан човек, земљоделац, немогуће ми је овако опстати а себе и моју жену Јованку издржавати, примам драговољно и себи у своју кућу и задругу уговорача Чедомира да у мојој кући и имању заједнички радимо и живимо;

2.) — Уговорач Чедомир ступајући у задругу са Луком уноси у исту — у готовом новцу 500 дин. а да улаже све своје до данас имајуће непокретно и покретно имање;

3.) — За живота Луке, Чедомир се не може од Луке ни Лука од Чедомира без сагласности обадвају уговоравачујих страна оделити;

4.) — После смрти Луке све имање покретно и непокретно које се у задрузи затече остаје у наслеђе Чедомиру и Чедомир ће бити једини наследник Луке;

5.) — Ниједан без знања и писменог одобрења другог неће моћи ништа од имања ни којим путем отуђити ни задужити што ако који и учини неће вредети ни за другог обавезно бити.

6.) — Ако би Лука за живота покушао овај уговор раскинути то ће морати пре поведеног спора положити у суд првостепени 1000 дин. као дупликат Чедомировог улога у готовом новцу и дати му половину од целог покретног и непокретног имања од данас стеченог у задрузи.

7.) Чедомир је дужан Луку као старијег поштовати, и по смрти пристојно сахранити и надгробни споменик подићи; а ако Лукина жена буде живела по смрти Луке, она садржава право уд. живљања до преудаје или смрти.

8.) Уговор овај биће пуноважно обавезан за обе уговарајуће стране, који ће бити потврђен судом првостепеним и на чувању и употреби код уговорача Чедомира.“

Чедомир је погинуо у рату 1915 год. а Лука је умро 4 маја 1917 год. Како су најближи сродници пок. Луке браћа Љубисав и Михајло и синозак Благоје од умрлог му брата Лазара оспоравали право наслеђе сину Чедомировом Петру на заоставштину Лукину то су решењем неспор. дела судије Ужичког првостеп. суда Бр. 23202 упућени стараоци малолетног Петра на спор да докажу, да малолетни син Чедомиров Петар има прече право наслеђа заоставштине пок. Луке по пом. уговору закљученом између Луке и Чедомира, и они су спор повели.

По свршеном извићању Окружни суд у Ужицу пресудом од 16 новембра 1931 Бр. 28321 пресудио је, да тужилачка маса пок. Чедомира има право на наслеђе од тужених са разлога, у главном, ових:

Уговорачи Чедомир и Лука склопили су уговор о задрузи; заједничким животом, радом и имањем основали су задружни однос у коме су остали до своје смрти, односно смрти уговорача пок. Чедомира. Овај задружни однос са задругаром Луком продужио је син уговорача Чедомира — Петар са својом мајком уд. Зорком до смрти уговорача — задругара Луке, а по смрти овога Петар са мајком остали су на задружном имању и даље да живе. Да овде стоји уговор о задрузи иако са уговорачи нису сродници, суд налази по томе, што по § 13 грађ. зак. воља странака замењује закон, те, кад су уговорачи у заглављу уговора нарочито ставили да закључују уговор о задрузи, — онда су такав уговор и закључили — §§ 494 и 507 гр. зак., те се и питање наслеђа има решити по прописима, који говоре о наслеђивању у задрузи.

По незадовољству заступника тужених Бр. 1271 Беогр. апелациони суд већином гласова преиначио је пом. пресуду окр. суда и пресудом Бр. 1648 од 10 маја 1932 одбио је тужилачку страну од тражења са разлога:

„Првостепени је Суд је засновао своју пресуду на погрешном тумачењу уговора о заједничком животу и наслеђу. Приступајући оци поднетог доказа Апелациони суд налази да је њиме у смислу § 178 гр. с. п. утврђена само обавеза пок. Луке и пок. Чедомира да заједнички живе и раде, с тим да Чедомир наследи Луку, за кога се као старијег могло очекивати да ће умрети пре Чедомира. Како је међутим уговорач Лука најживио пок. Чедомира и како ова могућност није била предвиђена у пом. уговору, то се поставља као спорно питање: *могу ли наследници пок. Чедомира полагати право наслеђа на Лукину заоставштину?* Да би се узело да представници пок. Чедомира имају то право потребно би било утврдити било да им је исто признато пом. уговором, односно тестаментом, било да су с њиме у таквом сродству, крвном или по усвојењу, које се предвиђа за случај интестатског наслеђа — § 473 грађ. зак. Како не постоји овде ни један од истакнутих случајева — то се парнич. страна има одбити од тражења...”

Један Судија се одвојио. Његово одвојено мишљење гласи:

„Био сам мишљења да се овај спор има расправити сходно § 425 грађ. зак. и осталим општим одредбама законским, које говоре о уговорима (§§ 531—560 грађ. зак.).

Уговор закључен између пок. Луке и Чедомира предвидео је као наследника Чедомира — § 425 грађ. зак. Исто тако овим уговором предвиђене су и дужности уговарајућих страна тј. да је дужност уговорача Чедомира да уговорача Луку поштује, с њим у кући живи ради издржавања, а по смрти да га пристojно сахрани и споменик подигне (в. т. 1 и 7 пом. уговора). У накнаду за све ово Лука је истим уговором наименовао уговорача за наследника (в. т. 4. уговора).

Уговорач Чедомир је погинуо 1915 год. а Лука пак умро 4 маја 1917 год.

Удова Чедомирова као стараца масе његове и даље је остала у кући пок. Луке, овог надгледала и по смрти све обвезе уговорске испунила, а она је то чинила као удова Чедомирова и као стараца представника односно наследника Чедомировог малолетног сина — дакле све је обвезе и дужности уговорене испунила — § 552 гр. зак. Доказ је за све наведено решење несп. дела сулије Бр. 23262 — § 188 гр. с. п.

И сâм пок. Лука за време од 1915 год. па до смрти 1917 год. није то стање мењао тј. да су Чедомир односно његов син Петар имали бити наследници, јер о томе противдоказ није поднет.

Са изменом овом у разлозима, датим од првосг. суда био сам мишљења да се пресуда одобри.“

По жалби старца тужилач. масе од Бр. 8606 Касац. суд примедбама VI одељења Касационог суда Бр. 5959 поништио је пом. пресуду Апелациони суда са разлога:

„Иако је Апелациони суд у разлозима своје пресуде правилно нашао да не постоји задруга између пок. Луке и пок. Чедомира, ипак је погрешно нашао да малолетни Петар, син уговорача Чедомира, нема право да наследи целокупну заоставштину пок. Луке, с тога, што спорним уговором о заједници и наслеђивању није изриком предвиђено, да ће на случај раније смрти уговорача Чедомира право уговореног наслеђа пок. Чедомира прећи на његово потомство,

јер спорни уговор није чист тестаменат као једностран уговор располагања пок. Луке са својим имањем у смислу § 424 гр. зак. То је двостран теретни уговор између уговорача пок. Луке и пок. Чедомира по којем обе стране поред узајамних права признају и међусобне обавезе, те се такав уговор као и права по томе уговору, па и само питање о наслеђу пок. Чедомира као и његовог потомства на случај његове раније смрти од уговорача Луке — не расправља по прописима о тестаментском или интестатском наслеђу, већ према § 425 грађ. зак. по прописима о уговорима. Стога све односе па и наследне, који проистичу из спорног уговора суд је дужан да цени по прописима за уговор уопште — §§ 531—560 грађ. зак.

Смрћу Чедомировом (његовом погибијом у рату) овај уговор није раскинут, јер не стоји ниједан услов за раскидање. Напротив, он је продужен и после његове смрти и од пок. Луке делом признат, јер удова Чедомирова као старалац његове масе остала је у кући пок. Луке, гледала га за живота његовог и по његовој смрти све обавезе према њему испунила, а пок. Лука од смрти пок. Чедомира 1915 године до своје смрти 1917 године ништа није примећивао, већ је наступело стање одобравао, пошто ништа није поднело што би друкче доказивало, те се има узети да је овај уговор потпуно испуњен, па отуда и последице његове — наследство сина Чедомирова имају по њему доћи — §§ 425 у вези § 531 и 552 грађ. закона“.

Апелациони суд (већина гласова) није усвојио ове примедбе већ је под Бр. 8106 дао ове противразлоге:

„Уговори о наслеђу по својој правној природи долазе у ред послова на случај смрти. Ипак то су правни послови специјалне врсте, јер поред постављања наследника садрже у себи и обавезу уговорача, као природну последицу уговора, да се тако наименовање наследника не може једнострано опозвати. Будући да су пак својим наређењем о постављању наследника, слични тестаменту, уговори о наслеђу могу произвести дејство тек по смрти завештаоца. Такав оставилац остаје потпун господар своје имовине до смрти, а тек по том се врши пренос заоставштине на уговорног наследника. Следствено, и за остваривање права наслеђа по уговору, потребан је услов да је наследник надживео оставиоца — § 52 грађ. зак. Отуда, наследници уговорача, који је умро пре декујуса, не могу, по праву представљања, заоставштину овсга наследити.

Истина, да је наш грађански законик у § 425 поставио одредбу, да, ако се два лица једно другом на случај смрти обвезују то спада у уговор и по пропису за уговор се суди. Али, из наведеног зак. прописа не може се извести да се узајамна права и обавезе уговорних наследника имају у свему ценити по прописима, који важе за уговоре. Јер, као што је раније речено, уговори о наслеђу, нису обични уговори, већ располагања имовином на случај смрти и наименовањем наследника, имају озбиљнији, свечанији карактер. И по месту где се налази, у партији, која говори о тестаменту, цитирани зак. пропис је хтео истаћи и изузетну важност уговора о наслеђу, какву имају и тестаменти.

Да ће се судити по прописима за уговоре има се разумети, тако, да се то односи на способност уговорача да могу, у опште, склапати уговор; њихову обавезу, да уговор не могу једнострано раскинути. У осталом, пак што се тиче стицања права из таквог уговора важе опште одредбе за правне послове на случај смрти, како је раније наведено.

У конкретном случају уговор, који је закључен између пок. Луке и пок. Чедомира има карактер уговора о наслеђу, по коме је уговору предвиђено да ће Луку наследити Чедомир пошто се могло очекивати да ће Лука као много старији умрети пре Чедомира.

Међутим, како је Чедомир умро пре Луке, то се појавило спорно питање, после смрти Лукине, о томе: да ли на заоставштину његову имају права наслеђа наследници пок. Чедомира.

Апелациони суд, дајући напред оцену овакве врсте уговора, наводи да наследници Чедомирови не могу изводити никаква права за себе из пом. уговора, закљученог између пок. Луке и Чедомира, пошто они нису саговорачи, нити је уговором предвиђено да, у случају раније смрти Чедомирове, имовина Лукина има прећи у наслеђе деце саговорача Чедомира, већ је, на против, ово право наслеђа Лукине имовине изречно уговором предвиђено само за саговорача Чедомира.

Чињеница, што је удова пок. Чедомира, после његове смрти, остала са децом на имању Лукином и овај то толерирао — не може послужити као доказ, да је између Луке и удове Чедомирове продужен пом. уговор с обзиром на природу оваквог уговора, да може произвести, своје дејство само између уговорача.

Касациони суд на општој седници под Бр. 8324/32 одбацио је противразлоге а примедбе свог III одељења усвојио.

Чини нам се да гледишта одвојеног мишљења судије и Касационог суда више одговарају материјалној истини, правичности и намерама самог уговорача Луке.

И у француском грађан. праву у оваквом случају имовина уговорача прелази у наслеђе деци умрлог уговореног наследника; само је овакав случај предвиђен као случај прехитне супституције. (Тако и др. Лазар Марковић у својем наследном праву).

Доб. Р. Тривунац,
секретар Апел. суда

Новчана казна изречена за дела по закону о штампи не може се у случају ненаплативости заменити затвором по §§ 44. и 45. крив. зак.

Окружни суд за град Београд пресудом својом од 3 октобра 1931 године к. ш. т. 7 осудио је А. П. за дело клевете из чл. 52. закона о штампи на 1200.— динара главне казне и 420.— динара споредне казне у корист фонда за подизање казних завода, с тим да ако у року од 1 године дана не учини ни једно умишљено кривично дело, да се казна не изврши. У случају ако не би могао платити у року од два месеца, а учини какво умишљајно кривично дело, да буде у затвору 27 дана.

Поводом ревизије браниоца и прив. тужиоца, Касациони суд решењем својим одбацио је ове ревизије на основу тач. 2. § 345 К. с. п., а пресудом својом Кре. 52 од 29 јануара 1932 год. по службеној дужности поништио је пресуду првога суда само у колико изриче да се досуђена новчана казна замени казном затвора, давши о томе ове разлоге:

„Поводом ових ревизија Касациони суд се је уверио да је окружни суд прекорачио границе своје казнене власти на штету оптуженикову у томе што је новчану казну, на коју је осудио оптуженога преобратио у казну затвора у случају да је оптужени не би могао платити, којој замени нема места по чл. 40 закона о штампи, па се није ни могла изрицати казна затвора.

Овако Касациони суд налази са разлога што по последњем одељку чл. 6 уводног закона општи део кривичног закона вреди и за закон о штампи, у колико се њиме нарочито што друкчије не

наређује. У погледу новчане казне, кад је оптужени не може платити, чл. 40 зак. о штампи садржи нарочита наређења, која се разликују од наређења §§ 44 и 45 крив. зак. те се ово наређење крив. закона у овом случају не може применити. Како је Окр. суд противно овоме учинио, то је учињено материјалну повреду закона из тач. 3 § 337 К. с. п. те је с тога Касациони суд пресуду Окружног суда у погледу замене новчане казне казном затвора поништио по § 346 К. с. п.“

Саопштио

Иван Д. Петковић, ср. судија

За наплату новчане казне од издавача — чл. 40 з. о. ш. — потребна је осуда овога у пресуди; решењем по чл. 40 ст. IV не може се издавач осудити на плаћање новчане казне. —

Љубомир Ј. адв. актом својим Бр. 64413 тражио је у смислу чл. 40 з. о. ш. да суд осуди издавача листа В. да плати његовом властодавцу Г. Банци досуђену накнаду за оклеветану част и трошкове пошто се ови нису могли наплатити од осуђеног лица Косте Ј., о чему- подноси уверење Упр. Града Београда Бр. 81751/31.

За доказ поднео је: извршну пресуду Београдског апелац. суда од 9 марта 1931 год. Бр. 2228; уверење о неизвршењу ове пресуде над осуђеним Костом, лист В. из кога се види да је издавач листа Милутић С.

Решењем Бр. 64413 од 23-III-1931 год. Окружни Суд за Град Београд одбио је молиоца од тражења, давши о томе ове разлоге:

„Извршном пресудом Београд. Апелац. Суда Бр. 2228/31 осуђен је Коста Ј., а сам власник листа није осуђен, јер тужбом није ни тражено нити је власник листа тужен, како је у чл. 40 з. о. ш. јасно предвиђено да се само у случајевима предвиђеним у чл. 45 и 53 з. о. ш. а како то овде није случај, то се молба Љуб. Ј. има одбацити као неумесна и на закону неоснована.“

По жалби молиоца Касациони суд решењем својим Бр. КНО. 20 од 28-III-1932 год. нашао је да је за разматрање овога решења надлежан Апелациони суд.

Апелациони суд решењем својим Бр. 3375 од 20 априла 1932 год. потврдио је решење Окружног суда, а жалбу одбацио.

Противу овог решења Апелационог суда Врховни државни тужилац изјавио је захтев за заштиту закона, због повреде прописа чл. 40 од. IV зак. о штампи, но Касациони суд пресудом својом КРЕ. 502 од 2 новембра 1932 год. одбацио је овај захтев као неоснован према § 357 од. II к. с. п. а са ових разлога:

„Најстарији заменик старешине одељења Врховног државног тужиоштва у своме акту Бр. КНС. 133/32 а на данашњем претресу навео је: да је приликом извршења пресуде Београд. Апелац. Суда Бр. 2228 од 9 марта 1931 год. по којој је осуђен Коста Ј. новинар оvd. доред главне казне затвора и новчане казне и на накнаду штете и трошкова — Извршно Одељење Управе Града Београда констатовало да се у овој пресуди наведене суме не могу наплатити од осуђеног Косте. Стога је пуномоћник прив. тужиоца г. Ј. Љубомир адв. у смислу чл. 40 зак. о штам. тражио од Окружног суда за Град Београд, који је донео по истој ствари своју

првостепену пресуду, — да за горње суме донесе решење, по коме ће исте суме платити издавач листа В. у ком је штампан инкриминисан чланак.

По овоме тражењу Окружни суд за Град Београд донео је своје решење Бр. 64413 од 23-XII-1931 год. и истим одбио пуномоћника прив. тужиоца.

Ово решење Окружног суда оснажио је Београд. Апелациони суд решењем својим од 20-IV-1932 год. Бр. 3375.

Поступајући по молби пуномоћника прив. тужиоца, Врховно Државно тужиоштво поднело је у смислу § 41 ксп. захтев за заштиту закона, налазећи да је горњим решењем Окружног и Апелационог суда повређен пропис чл. 40 од. IV зак. о штампи, а са разлога:

Што околност да издавач листа В. није осуђен, није сметња за примену ст. IV чл. 40 закона о штампи, јер то закон и не тражи. Да се исплата има да изврши од издавача у колико трошкове, који су у питању, не може да плате осуђена лица, види се из прописа V става чл. 40 зак. о штампи, који иде још и даље и прописује наплату од штампара, а за случајеве из чл. 45 и 53 пом. зак.; према чл. 6 истог законског прописа у оба случаја суд ће посебним решењем утврдити да је наступио случај њихове одговорности.

Прелазећи на оцену овога захтева Касациони суд налази да помен. решењем Окружног и Апелационог суда није повређен пропис чл. 40 од. IV закона о штампи, јер издавач листа В. поменутом изрешном пресудом није осуђен, пошто прив. тужилац није тражио његову осуду.

По од. IV чл. 40 зак. о штампи, за кривична дела учињена штампом одговара поред лица побројаних у чл. 33 закона о штампи још и издавач за новчане казне, кривичне трошкове и накнаду штете, ако се не могадну наплатити од напред поменутих лица, чија кривична одговорност за инкриминисани напис буде утврђена судском пресудом, и која се у првом реду и безусловно осуђују, па их због тога закон у IV и V од. чл. 40 и зове „осуђена лица“, за разлику од условно и у другом реду одговорних издавача и штампара у смислу од. IV и V чл. 40 зак. о штампи. И ако је ова његова одговорност условна, а у кривичноправном погледу још и ограничена само на новчану казну, ипак се и он према § 6 с. к. п. појављује у кривичном процесу као странка, која се по чл. 88 зак. о штампи мора позвати на претрес, да би могао дати своју одбрану. Према томе закон о штампи у погледу поступка према њему прави оступање само у толико што се ни тужба у смислу чл. 72 ни оптужница у смислу од. VIII чл. 73 и од. I чл. 35 закона о штампи не управљају против њега, већ се на њега распростире оптужница тек на главном претресу, на коме он и даје своју одбрану. Због тога и његова осуда мора бити изречена после главног претреса у пресуди у смислу § 292 у вези § 281 к с. п. које одредбе вреде и за штампарске кривице према одељку II чл. 95 зак. о штампи, пошто нема противних одредаба у закону о штампи, а што је сагласно и чл. 7 устава. Томе се не противи и од. VI чл. 40 зак. о штампи, јер се у њему говори само о решењу којим суд не осуђује, већ само утврђује, како закон вели да је наступио момент издаваачеве одговорности, што опет значи да је осуда морала бити раније изречена.“

Иван Д. Петковић

сулија у Аранђеловцу

Терет доказивања о висини потраживања по кауционој меници

I. — Тужбом бр. 37685 Трг. Суду Ч. Банка тужила је и тражила је да се по кратком поступку осуди С. М. и другови и да плате солидарно 175.000 дин. меничног дуга са 10% год. интереса. За доказ Банка је поднела у овереном препису меницу и кореспонденцију.

Трг. Суд решењем од 18 марта 1930 г. осудио је тужене у смислу тужбеног тражења.

II. — Тужени Д. В. актом бр. 48786 као и остали тражили су задржање решења од извршења истичући следеће разлоге:

1) Тужилачка банка није сопственик спорне менице, јер издалаца менице исту није пренео на тужилачку банку.

2) што меница није протестована у см. §§ 138 и 139 срп. трг. зак.;

3) што Банка није у законом року по § 141 срп. трг. зак. поднела тужбу;

4) што су по § 138 срп. трг. зак. испали из обавезе, јер Банка није тражила наплату у року од 3 месеца.

Трг. Суд решењем бр. 16706, које је оснажено и одлуком Касац. Суда бр. 3137, задржао је осудно решење од извршења и на тај начин је поведен спор по редовном поступку, тј. тужилачка страна поднела је тужбу противу лица према којима је тражила обезбеђење по кратком поступку.

У одговору на тужбу, и на рочишту преко пуномоћника тужена страна је остала при истакнутим приговорима у актима задржања с тим да се поднетом кореспонденцијом не може допунити недостатак формалног преноса на меници и да писмо К. П. Банке од 19 нов. 1927 г. не говори о спорној меници, затим да тужилачка страна није доказала да је до спорне менице дошла једним од начина предвиђених у грађ. законику.

Заступник тужилачке стране остао је на рочишту при тужби са допуном: да су приговори тужене стране неосновани, јер је тужилачка банка дошла до својине спорне менице преносом по грађ. зак., а приложеном кореспонденцијом доказано је да постоји пуноважан основ и закони начин прибављања својине спорне менице, те су приговори тужене стране без правне важности.

По одржаним рочиштима Трг. Суд пресудом од 11 нов. 1930 г. бр. 77334 одбио је тужилачку Банку.

III. — По незадовољству заступника тужилачке Банке, Београд. Апел. Суд у своме III одељењу пресудом од 16 марта 1931 г. Бр. 171 преиначио је пресуду Трг. Суда и пресудио, да се директор тужилачке банке допуно закуне на околност: да је спорна меница од 175.000 дин., издата 2 јула 1927 г. по виђењу, уступљена у сопственост Ч. Банци од стране С.

М., па ако се закуне онда да тужени плате банци солидарно 175.000 дин. главног меничног дуга са 12% год. интереса итд., а ако банчин директор не буде положио ову заклетву онда се тужилачка банка одбија од свог тражења итд. Своју одлуку Апел. Суд овако образложава:

„да се из менице приложене уз тужбу види, да се на истој трасант С. М. појављује у исто време и као менични јемац за акцептанта К. П. Банку §§ 117 и 118 Срп. трг. зак. чиме се утврђује да је меница била намењена за саобраћај, јер се само тако може разумети ово јемство, како би по њему трећа лица, на која би се меница пренела у својину, имала појачану сигурност, како у обавези самог акцептанта — дужника банке, тако и у јемству трасанта М., јер у противном случају очигледно да трасант не би имао потребе да јемчи за дуг свога дужника да, дакле, самом себи јемчи за наплату ове менице.

„Даље: из поднетог писмена К. П. Банке од 1 јуна 1927 г. које је потписао сам трасант С. М., као претседник управног одбора, види се, да је тужилачка банка ову меницу по њему послала Ч. Банци која се данас појављује као сопственик и која тражи наплату.

„Да је спорна меница она иста, која се помиње у реченом писму, а Апел. Суд налази по томе, што се и сума и рок плаћања менице у потпуности слажу, те зато није ни од какве важности, што је писмо за један дан раније од дана издања менице, када се има у виду да је тај дан био погребан да доносилац из Књажевца допутује у Београду и меницу преда тужилачкој банци. Према томе, чињеница да је спорна меница од стране трасанта уступљена у својину грађанско-правним путем, доведена је до велике вероватноће — § 291 г. с. п., а то се утврђује тиме, што се та меница данас налази у притежању Ч. Банке, које је притежање успостављено личном предајом од стране М-а, те је и на тај начин пређутно манифестовао своју вољу за пренос власништва менице — § 532 грађ. зак. Иначе не би имао разлога да је предаје тужилачкој банци тим пре, што ни доцније, све до дана тужбе, није ничим изразио да он себе сматра власником спорне менице. Стога се има сматрати да је тужилачка банка прибавила своју меницу пуноважним основом и законим начином — § 226 гр. зак., те јој се има у см. § 291 г. с. п. досудити допуна заклетва итд.

„Ценећи приговор тужене стране, да тужилачка банка није легитимисана зато што пренос није извршен на самој спорној меници, Апел. Суд налази, да је исти неумесан, јер се њена својинска легитимација заснива по грађанско - правном основу, како је горе изложено, а Срп. трг. зак., поред меничног преноса, дозвољава и грађанско - правни — § 108.

„Исто тако без важности је приговор да је између К. П. Б и тужилачке банке постојао текући рачун и да се дуг између њих појављује само по основу кредита, за чију је гаранцију служила спорна меница, јер и гарантне менице задржавају у свему меничну важност све док се не би несумњивим доказима противно утврдило, а то тужена страна не доказује — 178 г. с. п.

IV. — По жалби заступника тужене стране Касациони Суд, у своме II одељењу, од 16 нов. 1932 г., бр. 8072, поништио је пресуду Апел. Суда са разлога:

„Жалилац истакао је у овом спору приговор, да је спорна меница гарантна — залога К. П. Банке за дуг по текућем рачуну Ч. Банци. У томе смислу имају се схватити и наводи жалиоца у

његовом одговору на тужбу да се из кореспонденције, коју је тужилачка страна поднела у тужби, види да К. П. Б. у писму, упућеном Ч. Банци 1 јуна 1927, г., наводи да ће њен акцепт у износу дин. 175.000 служити код Ч. Банке за покриће њеног текућег рачуна и моли да се на терет тога рачуна М-у исплати сума од дин. 80.000.

„На рочишту од 11 нов. 1930 г., тужилачка страна је навела да се из поменутог писма као и остале кореспонденције види, да је постанак менице од 175.000 изазвао отварање кредита.

„У ожалбеној пресуди Апел. Суд, ценећи приговор тужене стране, да је између банака постојао текући рачун и да спорна меница служи за гаранцију кредита, навео је само то да и гарантне менице задржавају у свему своју меничну важност све док се несумњивим доказима противно не би утврдило.

„Ова оцена реченог приговора нетачна је. Питање о важности гарантне (кауционе) менице је одвојено од питања за који и колики дуг меница гарантује, Другим речима, на важност менице, с пошредом на њену форму, не утиче да ли је она самостална или гарантна, већ је овде у питању, за коју суму њоме гарантованог кредита поверилац може да се наплати по тој меници, као из своје залоге за дуг који она гарантује — § 306 и 312 г. з.

„Према наведеном, а с погледом на §§ 304 и 305 г. с. п., Апел. Суд је имао у овом спору да цени да ли спорна меница служи као залог за дуг по текућем рачуну и ако то стоји, за коју се суму, дуговану по текућем рачуну, тужилачка банка може наплатити из менице као своје залоге.“

V. — Апел. Суд у своме III одељењу под бр. 10965 од 23 дец. 1932 год. није усвојио примедбе Касац. Суда већ је дао следеће против-разлоге :

„У примедбама одељења Касац. Суда очевидно се посматра спорна гарантна (кауциона, депо) меница као залог (можда би још ближе било као: гарантно писмо у грађанско-правном саобраћају). Разлагања у њима су, несумњиво, тачна кад се тиче обичне грађанске обвезе. Грађанско - правни послови су каузални послови и с обзиром на то важе у потпуности разлози у примедбама Али Апел. Суд налази да се та разлагања не могу применити и на меничне обвезе. Њихова правна природа сасвим је другојачија од обичних грађанских обвеза. Потребне економског саобраћаја створиле су меницу као апстрактни правни посао, па су за њу, као такву, везале и низ изузетних меничних строгости. У вези с овим постао је у меничном саобраћају и институт гарантне (кауционе, депо) менице, који се у основу разликује и од грађанске залоге и од грађанске гарантне обавезе и то како у погледу природе и строгости саме обавезе, тако и у погледу терета доказивања. У трговач. саобраћају догађаја се доста често да се кредит одобрава само под условом меничне строгости, и — то што се у напред не може одредити о којој ће се висини отворени кредит употребити — да се за одобрени кредит мора дати обезбеђење у тој форми, што кредитовано лице за цео износ отвореног кредита, дакле у колико је овлашћено да кредитом располаже, издаје меницу, нарочито акцепт или сопствену меницу, и ту меницу депонује као кауцију за будућу тражбину имаоца менице и даваоца кредита, који се у своје време појављује као ремитент, овлашћен да ову меницу у будућности оствари до висине кредитоване суме. Сигурност повериоца и ремитента јесте у томе што је се кредитовано лице менично обавезало, што је, дакле, поверилац у положају да се најдоцније приликом доспећа менице, покрије путем меничне тужбе и тако да непосредно дође до меничне суме. Овлашћеник по меници нема

потребе да при томе доказује колико износи трежбина, која се има покрити меницом, да је његова тражбина основана у висини меничне суме тражене тужбом, он не мора да утврђује посао за чију је сигурност меница дата и своју тражбину из тога посла, чак ни онда, ако у време издања менице још није било утврђено да ли ће ималац менице у опште стећи какву тражбину; на против ствар је по меници обавеза да утврђује и доказује приговоре који му евентуално припадају из основаног посла..." (Grünhut, Wechselrecht II стр. 88—89 Stranz, Wechselordnung 12 изд. стр. 222—223). Горње важи и у случају кад је на самој меници стављена ознака да је кауциона (депо) меница. Исто ово гледиште заступају и: Staub (Wechselordnung 8 изд. стр. 234, 248) који износи и многобројне одлуке немачких судова у томе смислу, Rehbein (Wechselordnung 8 изд. стр. 133) — за немачко право, даље Berustein (Deutsche und österreichische Wechselordnung стр. 316, 336—337) за немачко и аустријско право, Стражњицки М. (Тумач мен. закона стр. 125) и Павловић Т. (Коментар новог мен. зак. стр. 177—178) за наше менично право. Горње схватање је, дакле, опште схватање како науке, тако и трговачкога саобраћаја и судске праксе у земљама, у којима се појављивало питање о правној природи кауционе менице.

„Правећи истакнуту основну разлику између обичне грађанске обавезе (гарантног писма у грађан. саобраћају или залог, коју примедбе истичу) и меничне обавезе по гарантној (кауционој, депо) меници у опште, Апел. Суд стоји на гледишту супротном оном заступљеном у примедбама оделења Касац. Суда, па и сада налази, да се разлози примедба у опште не могу усвојити.

„У спорноме случају у вези са горе изложеним истиче се као прво и основно питање: природа обавезе тужене стране а као друго питање: терет доказивања.

„У погледу првог питања несумњиво је, да је обавеза тужених менична. Они су сви потписници као јемци за акцептанта по меници од 175.000 дин. коју је акцептовала К. Банка која је, са своје стране, имала отворени текући рачун код тужилачке стране, за гаранцију кога је и дала своју обавезу по поднетој меници и то и она сама и тужени. Према томе се и на обавезу тужених имају, по природи њихове меничне обавезе, применити начела меничнога права а не начела општега грађ. права. И за тужене важе, и на њих се имају применити, и све строгиости које су за меницу као такву везане по меничноме праву.

„У погледу терета доказивања, који се у конкретном случају истиче као друго питање, Апел. Суд и сада налази, с обзиром на све горе изложено, да тај терет лежи на туженој страни. Јер и тај терет доказивања претставља у меничним односима једну од меничних строгиости, које за собом повлачи менична обавеза тужених. Према томе тужени су дужни били да докажу, у колико о томе иначе у актима нема података: да текући рачун акцептанта К. П. Б. не износи стварно суму од 175.000 дин. на колико меница гласи, већ мање од те суме. Тужени такве доказе нису поднели, а из доказа, које је поднела тужилачка страна, не види се да текући рачун К. П. Б. износи мање од меничне суме. Из кореспонденције, коју примедбе истичу, види се само то, да К. Б. као акцептант гарантује поднесеном меницом износ до 175.000 дин. по одобреном текућем рачуну, и моли да се њеном претседнику С. М. исплати на терет тога рачуна 80.000 дин. Не види се међутим из те кореспонденције и то, да је сумом од 80.000 дин. или којом другом мањом од 175.000—, тај текући рачун закључен. На против из саме стилизације писма К. Б. може се извести да је сума од 80.000 дин. само један део отвореног текућег рачуна.

„Према изложеном, Апел. Суд, не слажући се са гледиштем примедба, да терет доказивања лежи на тужиоцу, налази, да је његова пресуда основана на закону. Пописом гарантне менице на 175.000 дин. створена је претпоставка у корист тужилачке стране, да текући рачун акцептанта износи целу ту меничну суму. Пошто та претпоставка није од тужених оборена, у смислу горњег излагања, то се они, као менични обавезници, имају сматрати као одговорни за целокупан износ по меници, па су на то умесно осуђени пресудом овога суда.“

VI. — Касациони Суд у општој седници од 9 фебруара 1933 год. одлуком бр. 89 одбацио је противузразлоге Апелационог Суда и нашао да исти по закону не стоје и на тај начин остао је при примедбама свога II одељења од 23 децембра 1932 год. бр. 10905.

Апелациони Суд одлуком од 23 фебруара 1933 г. бр. 1636 у своје III одељењу усвојио је примедбе Касационог Суда као обавезне и поништио пресуду Првостепеног Суда бр. 77334, препоручивши му да по истима поступи.

В. М. Петковић,

писар Београд. Апел. Суда

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Henri de Page, A propos du gouvernement des juges, l'Equité en face du Droit (Bruxelles — Paris, 1931, 198 p.).

Ова студија Н. de Page-а, познатог белгијског филозофа и методолога приватног права, писца запажене књиге *De l'interprétation des lois*, претставља још један напор да се појму правичности да значај правне „константе“, неизбежне и неопходне сваком друштву, константе кроз коју се током историје остварује извесна „влада судија“.

Па ипак је правичност и данас још остала као појам недовољно проучена и објашњена. Она се најчешће претставља као нешто неодређено и нејасно, нешто што је ближе поезији него науци. Савремени писци још нису успели да је ближе одреде и да јој даду стално место у теорији права. Правичност се међутим у току историје показала неопходном. Она је схваћена као појам независан од писаног права, који је над овим последњим и служи да га исправи и допуни: *adjuvandi vel supplendi vel corrigendi juris civilis gratia propter utilitatem publicam*. Тако су углавном правичност схватили Аристотел, римски правници, Гроциус, Суарез, Холдсворт, Блекстон и Порталис. То је први историјски факт. Други је да је правичност инструмент судског а не законодавног стварања права. Појмом правичности су се служили органи одређени да примењују закон, Претор у Риму, нарочити судови у Енглеској, јуриспруденција у модерним државама. Друкчије уосталом није ни могло бити, јер, ако се правичност противставља закону да би га допунила, испра-

вила или прилагодила потреби, то значи да она мора доћи с неке друге стране, а не више од законодавне власти. Правичност је дакле правни извор настао из судског права и тим су се извором користили органи одређени не да прописују законе, него да их примењују. Ако је појам правичности, филозофски посматран, неодређен и нејасан, његова техничка улога је савршено јасна и историјски стална. Правичност ради *pro defectu justitiae*.

Потреба за правичношћу, као техничким инструментом права, може се објаснити тројаким разлозима: у почетку правно правило има у виду само поједине конкретне случајеве, оно је казуистичко, опште правило се појављује много доцније; затим, примитивно право решава једино најтеже сукобе међу појединцима, како би се, у интересу јавног поретка спречило вршење приватног правосуђа; то право је, најзад, дело управљача, оно није резултат општег пристанка грађана. Због свих ових околности судијина власт је веома скучена. У почетку не постоји суђење о праву, него само суђење о факту. Судија је један пасивни орган који механички примењује постојећи пропис, право је у почетку само поступак. — Друштвени живот се, међутим, развија у свима правцима, формално право више не задовољава потребе живота, оно долази у сукоб с новим моралом и економијом. У Риму ће те сукобе да изглађује Претор, дајући *exceptiones, restitutio in integrum, in possessionem missio, tuzhbu in factum* итд., а на британским острвима ће тај задатак да обављају нарочити Судови правичности.

Да би од стране науке стекла признање права на постојање, установа правичности одговара, дакле, двоструком захтеву који поставља социолошка теорија: она *траје* и она је *организована*. Па ипак и она је имала своју кризу у свима правима. Њој се нарочито замера да, насупрот формалном праву, ставља људе пред неизвесност и пред произвољност, јер је она једно субјективно осећање које се не може дефинисати. Позната је Селденова изрека да је правичност променљива као и величина стопала енглеских министара правде, и да су парничари у Француској некад узвикивали: „Да нас Бог сачува!“ Нарочито је у XIX веку правичности имала да преживи своју најозбиљнију кризу. Из заноса у који је бацила свет догма о суверенитету народа и о непогрешности народног претставништва, поникла је егзегетичка правна школа која је доминирала целим XIX веком и која се одликовала слепим поштовањем текста законског. Разумљиво је да такво стање духова није била повољна средина за примену појма правичности. Произошао из воље сувереног народа, закон је заиста био најбоље јемство личних слобода и објективности. Законодавно стварање права и судијина потчињеност закону су битна обележја демократског уређења. Тако се бар мислило у златно доба пар-

ламентаризма. Да ли је, међутим, и данас тако? — Изгледа да су се ствари у овом погледу много измениле. Ми данас знамо да је узвишена воља сувереног народа само воља већине, добијена често партијским уцењивањима, да иза ње у ствари стоји брутална сила изражена само у бројевима и да закони донети путем овога у неку руку компромитованог парламентаризма немају у себи више ону унутрашњу снагу заповедања и онај углед који су имали одмах по Француској револуцији. Затим, закони се данас доносе врло немарно и споро, чим нису чисто политичке природе. Судије и адвокати се све чешће жале на нејасности, празнине, па и на противречности у новијим законима.

Формални закон тако престаје да буде једини извор права, судијина улога се не завршава простом применом законског текста, што изрично признају уосталом и најмодерније кодификације. И практични разлози су, дакле, опет ставили на дневни ред идеју правичности. Само њена улога данас неће бити онолика колика је била у примитивним правима, што с друге стране никако не значи да је појам правичности непотребан модерном праву и да ће формално правило убудуће бити довољно да само оствари појам правде. Последњи напори теоретичара напротив јасно показују како је чисто рационалистичка метода немоћна да сама осигура пуну примену постојећег права. Све се чешће говори о немоћи закона, о побуни чињеница против закона, о недовољности позитивног правила. Правичност дакле и у наше доба има да задржи свој значај техничког оруђа које паралелно са законом ради на остварењу правде. Само, пошто је данас највећи део права апсорбован писаним законима и пошто је законодавна техника савршенија него икад, то правичности остаје да ради у утроби права, готово потајно, она сад живи више подземним животом, као нека врста правне подсвести. Због те своје особине она се и не да класификовати нити дефинисањем затворити у круте форме. Њу сачињава скуп великих начела, директива и правила владања, сталних али гипких, који морају да обухвате сву бескрајну сложеност реалности, која се опет не да подвести под апстрактне облике суве логике. Правичност сачињавају све оне идеалне вредности које закон није успео да стегне у своје вештачке конструкције. Закон претставља делимично остварење идеје правде, остатак правде који није ушао у закон јесте правичност. Она тако допуњује и довршава законодавно дело.

Проблем односа закона и правичности је у суштини вечити сукоб између форме и садржине, између вештачких творевина законодавне технике и животне еволуције. Сама логика није извор знања, она је једна формална дисциплина, метода која није у стању да самостално обухвати сву сложеност стварности. Зато, као што је говорио Паскал, по-

ред геометријског духа мора постајати и дух финоће — у њему лежи и тајна правичности.

У савременом праву се, према писцу, улога појма правичности огледа у три правца: у смислу хуманизације права, са стварањем теорије о злоупотреби права коју су судови конструисали на пример; затим у смислу економских преображаја, нарочито код схватања права својине, слободе трговине, нелојалне конкуренције, код уговора о раду и особито код проширења појма о одговорности за накнаду штете, где је субјективна одговорност замењена објективном, класични појам грешке, модерним појмом ризика; најзад у смислу морализације права, где је довољно сетити се како је благотворну улогу јуриспруденција у Француској доделила узроку у облигацијама или како је оштроумно изградила теорију о тако званом домаћем мандату.

После свега овог тако богатог историјског искуства, заиста је правичности тешко оспоравати улогу у стварању права и не признати јој да је и она значајан чинилац у морално вођењу друштва. А пошто правичност изналазе и примењују судови, то се сасвим може говорити о влади судија, не о влади у смислу уставног права, у смислу политичке власти, него у томе смислу да судија у своме делокругу допуњује и исправља дело законодавчево служећи се вишим истинама. На тај начин он подиже морални ниво друштва, дакле заиста управља људима. Судије су увек и под свима политичким режимима имале знатног учешћа у стварању права. Људи из Револуције, спроведећи до крајности поделу власти, мислили су да ће најбоље заштитити личну слободу појединаца ако судију сасвим вежу текстом. То је био један кратковид либерализам, јер су и пре Револуције управо судови били ти који су у Француској штитили лична права од самовоље краљева, они су донекле припремили и чак убрзали Револуцију.

Потребно је после ових интересантних и прилично исцрпних излагања de Page-а учинити извесне примедбе. Прва је да је пропустио да доведе појам правичности у ближу везу с појмом правде, што је неопходно за његово потпуно објашњење. Ниједан од тих појмова се не може осветлити у потрбној мери ако се не изложи и у односу на други. Још од Платона се вуче препирка о односима *justitia* — *aequitas* и она још ни данас није завршена. Захваљујући неулажењу у ову славну и тако поучну контроверзу, писац је и могао да веома лака срца учини савременим правницима многе прекоре које они нису заслужили. — Затим, усвајајући без резерве дуализам Ориуа (стр. 166 и след.), он противставља друштвени поредак појму правде као два супротна елемента, док су они напротив корелативни и иду заједнички истом циљу. Сукоби који се међу њима јављају сасвим су случајне природе и никако нису правило. — У својој студији писац

можда није довољно истакао ни значај који појам правичности има за еволуцију самог права, који претставља вероватно и највећу корист коју право има од тога појма.

Што се тиче самог централног проблема, у његовом се постављању данас отишло један корак даље. Још од Бифноара и Салеја владајућа доктрина више не оспорава судско стварање права. Ради се само о томе да се и овај судски рад подвргне извесним објективним начелима, да се постави на научну основу. И најсуптилнији правници већ четири деценије безуспешно траже за то погодан инструменат. Проблем тек ту постаје актуелан. Изгледа, међутим, да писац њега није осетио. И кад говори о плодовима стваралачког правосуђа он не помиње колико је мучног труда и лутања било потребно док се дошло до извесне сталне јуриспруденције; он није ушао у сам процес судског стварања права, него га је посматрао а *posteriori*. Исто тако он не наглашава да судови ипак доносе решења правичности ослањајући се на законски текст, да је доношење правних решења *contra legem* одбачено, да се стваралачка улога правосуђа ограничава на област *praeter legem* и да је тим путем проблем данас пренет на терен тумачења права и његових оруђа. Зато што се на овим појавама није задржао, он је и могао да доста широке руке осуди законско право и да пледира за широку власт судије.

Оно што ће од ове, поред свега врло корисне и лепо писане књиге остати, јер је ново и тачно, то је нарочито политичко објашњење савремене законодавне кризе. С једним компромитованим парламентаризмом иза којег често стоје сумњиве већине, закон заиста нема више око себе онај ореол неприкосновености који му је у златно доба демократије давала догма о суверености народне воље. На тај начин криза законодавног ауторитета је срећно пренета на социолошки терен, на којем се можда и налази решење које ће будућност донети проблему методе у приватном праву.

Б. С. Марковић

Б Е Л Е Ш К Е

Нови професори на Правном факултету. — Указом Њ. В. Краља од 28 марта т. г. постављени су за ванредне професоре на Правном факултету у Београду Г. д-р Александар Јовановић за катедру Народне Економије; Г. д-р Јован Ловчевић за катедру Науке о финансијама; Г. д-р Милан Ј. Жујовић за катедру Социологије и Статистике; Г. д-р Милан Ф.

Бартош за катедру Грађанског права са међународним приватним правом. Указом Њ. В. Краља од 4. априла т. г. постављен је за вице-губернера Народне банке Г. д-р Јован Ловчевић, ванредни професор Универзитета. Савет Правног факултета изабрао је Г. д-р Ловчевића за хонорарног професора за катедру Науке о финансијама.

Стечај за универзитетског доцента. — Савет Правног факултета у Београду расписао је конкурс за једног универзитетског доцента за катедру Грађанског права са међународним приватним правом. Кандидати се имају пријавити Ректорату Универзитета до 15 маја 1933 год. закључно. Уз пријаву кандидати подносе документа у смислу чл. 124 Опште уредбе универзитета, а ако нису већ у државној служби, онда и документа потребна по Чиновничком закону. — Оглас о овом стечају објављен је у „Службеним новинама“ Бр. 75 од 3 априла 1933 год.

Друштво пријатеља Правног факултета у Љубљани. — Почетком ове године правници у Љубљани основали су Друштво пријатеља Правног факултета. Правни факултет у Љубљани основан је 1920 године и од године 1921-22 издаје као свој орган *Зборник знанствених расправа*. До пред крај прошле године изашло је у осам књига овог Зборника 51 научна расправа и то 12 из правне историје, 5 из црквеног права, 5 из кривичног права, 2 из грађанског права, 3 из трговачког права, 4 из државног права, 1 из уставног права, 9 из области народне економије, економне политике или статистике, 1 из науке о финансијама, 4 из правне философије и 5 из области међународног или међупокрајинског права. Иако су све ове расправе писане од одличних стручњака, тако да чине част факултету у чијем су издању изашле, констатовано је да се Зборник сувише слабо продаје и премало чита. Несумњиво је да би престанак Зборника значајно знатан губитак за науку и назадовање правне културе, јер је Зборник, поред часописа *Словенски правник*, који излази већ 47 година, био једина правничка публикација словеначког дела нашег народа. Стога су најугледнији правници из државске бановине одлучили да покушају да скупе толики број претплатника на Зборник, да овај може постасти економски самосталан. Да би се то лакше постигло уредништво Зборника ће се старати да увршћује што више расправа од којих ће наша пракса имати непосредне користи. Да би се пак постигао циљ, основано је друштво, чије смо име исписали у наслову ове белешке. Чланови друштва доби-

јаће бесплатно Зборник, али су дужни да плаћају годишњу чланарину, која је утврђена доста ниско, како то не би одбијало никога да приступи друштву, а да ипак њоме буду покривени издаци око Зборника. Чланарина је утврђена за физичке особе 40.— динара годишње. Чланови друштва уживаће и друге погодности, које буду издејствоване. Раније Зборнике (I—VIII) чланови могу добити јефтиније за једну трећину од продајне цене нечлановима друштва. Досадашњи комплет Зборника стаје за нечланове 410.— динара, а чланови друштва могу га добити за 200.— динара. Чланови друштва уз пријаву за ступање у друштво треба да пошаљу чековном уплатницом годишњу чланарину. На захтев, свакоме ће се послати уплатница и правила друштва. Адреса друштва је: *Љубљана, Јустична цалача*. Овде наводимо неке одредбе правила друштва: чл. 2 утврђује да је циљ друштва да подупире развој правног факултета у Љубљани као научног завода. Према чл. 3 средства су редовна и ванредна. Свој циљ друштво постизава на тај начин што негује и јача додире факултета са правничким и привредничким круговима, и што шири стручне публикације предавача факултета и њихових докторанада. Чланови имају право да присуствују скупштинама друштва, стављају предлоге и о њима расправљају, да гласају, да бирају и да буду бирани и да бесплатно примају публикације факултета, о чему одлучује управа друштва. Дужности чланова су да у сваком погледу раде на остварењу друштвеног циља и да плаћају годишњу чланарину. — За све појединости око уписа у друштво, ваља се обратити управи, на адресу коју смо горе назначили.

И. П.

Zbornik znanstvenih razprav, IX letnik 1932-33. Izdaja profesorski zbor juridicne fakultete v Ljubljani. Ljubljana. Str. 232. — Већ неколико година, вероватно услед материјалних тешкоћа, ова угледна публикација правног факултета у Љубљани није се појавила. Додуше, 1931 године изашла је, као осма књига *Зборника*, обимна студија Г. д-р А. Билимовића *Наука о конјунктурама*. Тек сада, после дуже паузе, поново је изашла једна књига, која садржи осам расправа наставника

Љубљанског правног факултета. Ова девета књига *Зборника* посвећена је успомени *Данила Мајарона*, истакнутог словеначког правника, тридесетогодишњег уредника „Словенског правника“, и једног од иницијатора и најватренијих бораца за оснивање словеначког правног факултета, који је преминуо 6 августа 1932 године. Посвећујући његовој успомени овај *Зборник*, Правни факултет у Љубљани се одужује једном преданом и неуморном раднику, чији су напори припомагли да данас факултет може да даје научне резултате.

Прва расправа у овој књизи је од Г. проф. д-р Метода Доленца *О разлици криминалне и грађанске преваре*. Овај проблем, поред теориског има и знатан практичан интерес. Често пута судови и власти надлежне за суђење иступа пуштају оптуженог испод суђења наводећи да је учинио „грађанску“ превару. У својој расправи Г. Доленц поставља антитезу између криминалне преваре и преваре по грађанском праву, и излаже историски развој ова два појма, почев од аустријског грађанског законика од 1811 год. У даљој анализи Г. Доленц нарочито врши поређења између одредаба позитивног права у Југославији, и прави поређења с обзиром на срество радње, особине радње, последице радње, предмета радње и санкције криминалне преваре с једне стране и цивилне преваре с друге стране. Он долази до закључка да свака криминална превара може и треба да обухвати карактеристике цивилне преваре, али да то није случај у обрнутом смислу. Само кад се подударају нарочите особине својствене криминалној превари, грађанска превара претвара се у криминалну. На крају изложено је дејство с погледом на случајеве кад је оптужени осуђен условно или помилован. Одредбе позитивног законодавства о криминалној и грађанској превари означене су као норме које служе гаранџији правног поретка и стоје у потпуној међусобној хармонији.

Веома је интересантна студија приватног доцента Г. д-р Бориса Фурлана *Проблем реалности права*. Писац је најпре изложио разне струје идеализма и реализма са гледишта теорије сазнања. Он је детаљно дао анализу односа између субјеката свести и физичких бића с једне стране и односа између тих субјеката и права с друге

стране. У том погледу постоје две концепције и Г. Фурлан их излаже у подробности. Из његовог излагања излази да се обе доктрине слажу у томе што примају једно право које постоји независно од човека. То је појам природног права. По доктрини природног права човек не *ствара* право већ га *ошкрива* и *констатује*. Новије теорије објективног или рационалног права Ориуа, Жениа и Ле Фира заснивају се на старој традицији природног права чији историски развој излаже Г. Фурлан. Но, по њему, немогуће је примити да право може да постоји независно од човека. Појам природног, рационалног или објективног права је контрадикторан. Право је, на првом месту, правило делања. Стога оно мора да постоји у духу људских бића; друкчије се не би могло потчинити његовом императиву нити судити по њему људске радње. Оно што ни један људски дух не познаје, не може постојати као правно правило. Само једним стваралачким актом човека правно правило може постати обавезним, и ако га не познају сви чланови једне групе. До тог стваралачког акта доводе нас сви познати извори права: обичај, законодавство, правосуђе, научно право и т. д. Отуда Г. Фурлан изводи да право не може бити „констатовано“ већ само створено, и да пре тога момента оно не постоји уопште. Као свака људска творевина право не може да претендује на апсолутност. Апсолутна правда може да постоји само за један апсолутан дух. Но право не претпоставља чак ни такву рационалност. Оно се налази на средини између рационалности и чисте ирационалности, т. ј. претпоставља извесну рационалност која није увек и свуда иста. Та рационалност је изградила, у току еволуције човечанства, принципе и правила, која и ако нису апсолутна, могу да руководе наше делање инспиришући се једним узвишеним социјалним идеалом. Као што се види, закључци Г. Фурлана воде правном релативизму. Њему се чини да је с обзиром на универсализам природног права номинализам позитивизма више у складу са оном специфичном реалношћу, у којој се креће правни живот.

Доцент Г. д-р Ј. Јурковић објавио је расправу о *Јавном интересу*. Пошто је на основу неких одредаба нашег позитивног права утврдио значај

појма јавног интереса, писац је прешао на анализу тог појма. По њему о јавном интересу може се говорити само кад органи управе утврде да је неки случај случај јавног интереса. У погледу ове констатације, одлука виших органа важнија је од одлуке нижих. Писац најзад подвлачи значај који појам јавног интереса има у јавном праву као и односе који постоје између јавног интереса и правне државе.

Г. д-р Станко Лапајне у расправи *Регресни захтеви нашег грађанског права* говори о овом питању с обзиром на аустријски грађански законик, који је још на снази у словеначко-далматинском правном подручју. Писац је изложио регресне захтеве по грађ. законнику, као и оне који су створени судском праксом или теоријом, па даје правну конструкцију њихову, наводећи аргументе за деривативни или оригинарни постанак регресног захтева, и најзад излаже своју нову конструкцију у односу према *lex lata* и *lex ferenda*.

У студији *Правна природа одредаба о деци и млађим малолетницима у казненом праву краљевине Југославије* Г. проф. Александар Маклецов излаже детаљно ове одредбе према нашој стручној књижевности и позитивном праву.

Шири интерес претставља расправа проф. Г. д-р Евгенија Спекторског *Судбина идеје природних закона у социјалној филозофији*. Појам закона уопште и природних закона напосе, дуго је био „императиван“ и „деонтолошки“ а не „индикативан“ и „онтолошки“. Такав је био у филозофији стоика који су га компликовали својим фатализмом. Још у 17 веку књиге „*De legibus naturae*“ расправљале су етичке а не физичке проблеме. Али, баш у томе веку извршена је велика промена у идејама: деонтологија је проглашена релативном а онтологија — апсолутном. Природне науке су присвојиле идеју закона. Она је постала формула механичког детерминизма помешаног са фатализмом. Свет је сматран као утврђени систем увек истих процеса који се механички обнављају. Хобес и нарочито Спиноза применили су ово ново схватање на социјални живот. Тако је рођена идеја социјалне физике. У 18 веку све чешће су природни закони сматрани нормалним прототипом. Идеја социјалне фи-

зике појавила се поново у првој половини 19 века, и са њом природни закони схваћени, по примеру натуралиста, као нека врста фаталости. Али ово схватање механичког детерминизма почели су да руше. Кетле је свео социјалну физику на статистички скуп вероватних феномена и слободних аката. Курно и Е. Бутру су продубили још више релативне елементе у природним законима. Навиј, Винделбанд и Рикерт ослободили су свет ропства детерминизму. Бергсон је открио у процесу еволуције стваралаштво и елан. Џемс је човека признао као „кодетерминанту“ Бога. У исто време извршена је револуција у филозофији природних наука. Класични статички систем света оглашен је недовољним. Болцман, Дриш и други променили су природне законе у статистички скуп вероватних процеса. Закони су сматрани релативним и применљивим само на свет макрокозма. У микрокозму Луј де Брољи је видео да влада нека врста слободног арбитра природе. По Г. Спекторском, с обзиром на ово стање проблема природних закона, време је да се изврши ревизија догма натуралистичког детерминизма, које још владају у социјалним наукама. Ова ревизија ће бити само од користи, јер те догме спречавају еволуцију људских и друштвених знања и стварају многе забуне.

Најзад, две последње расправе: *О укидању ропства у Крањској* од Г. проф. д-р Јанка Полета и *О судбини римског права у Енглеској* од Г. д-р Викторa Корушца, посвећене су проблемима историје права. — Као што се из овог прегледа види и овај *Зборник*, пун садржине, привућиће интересовање како практичних правника, тако и теоретичара.

И. П.

Студија Г. проф. д-р Тасића у *аргетинском часопису*. — Већ је давно примећен необично жив интерес који земље латинске Америке указују европској правној науци. Оне с великом ревношћу прате све, особито теоријске покрете на старом континенту. И у томе их, изгледа, не руководи само духовно средство које тесно везује целу латинску цивилизацију, него и један шири, општи научни интерес. Тако у једном од последњих бројева часописа *Rivista critica de giurisprudencia* (15 фебруар 1933), који излази у

Буенос-Аиресу, налази се као уводни чланак преведена на шпански студија професора Г. Ђ. Тасића *О методологији некојих појмова у јавном праву* (*Sulla metodologia di alcuni concetti di diritto pubblico*), објављена први пут на италијанском језику у споменици Ореста Ранелети приликом тридесетогодишњице његовог наставничког рада (*Studi di Diritto pubblico in onore di Oreste Ranelletti*, Падова 1931, 2 свеска). У истом броју је преведен на шпански и чланак хајделбершког професора Валтера Јелинека *Forme di votazione negativa*, посвећени исто тако Ранелетију.

Ми са задовољством бележимо чињеницу да је југословенска правна мисао која је последњих година и кроз перо Г. професора Тасића с пуно части заступана пред иностранством, стала у ред оних научних фактора који се чују и слушају на међународном форуму. На тај начин је и наша млада правна наука још једном дала доказа о својој вредности и животној способности. Имамо много разлога надати се да ће њено место у светској науци бивати све значајније, јер је несумњиво да и она у себи носи извесне самоникле, чисто расне особине нашег народа, који и на правном пољу морају доћи до свог пуног израза и тиме дати свој прилог општој цивилизацији. Ми овде нарочито мислимо на онај широки идеализам којим се одликују словенски народи, на идеализам који је данас свету толико потребан и чији је и Г. професор Тасић изразит представник.

Б. С. М.

Haroldo Valladão, Da firma comercial em nome individual — São Paulo, 1933. p. 41. — Познати сарадник париске ревије међународног приватног права (*Revue de droit international privé*) и професор правног факултета у Рио де Јанејро (Бразилија), Г. Валадао издао је ових дана једну монографију о судској пракси бразилијанских судова по питању трговачке фирме на индивидуално име. У своме раду Г. В. изнео је читав низ свих могућих судских спорова који су се појавили у погледу установе индивидуалне трговачке фирме. Његова изучавања и ако су у првом реду ограничена на Бразилију у суштини су упоредног значења и врло су интересантна за све земље које су под утицајем француског трговачког законика. Према томе и за Србију, чији

је трговачки законик скраћени и оскудни превод француског Code de Commerce. У излагању Г. В. специјалну пажњу заслужује одељак о питању да ли је трговачка фирма правна личност и докле иде лична одговорност појединаца, чланова фирме. Је ли та одговорност непосредна или је на против супсидијерна? Та глава (*Firmas commercieise personalidade juridica*) показује да се у судској пракси мора врло обазриво осуђивати појединац као члан фирме јер је и индивидуална фирма као таква преносива, те све то може да ствара заблуде. То се види у глави „*A causa da confusao*“. Зато подвлачимо излазак овог озбиљног прилога правној књижевности.

Милан Бартош

Алманах београдске берзе. — Уредно и издао *Густав Крклец* — Београд, 1933., стр. 300, — У врло укуском издању Београдске берзе објављен је први Берзански алманах за 1933 годину. У предговору (Г. Николе Станаревића) показује се да је циљ овога Алманаха да покаже уређење берзе као институције и упозна привредан свет са њеним радом. По томе овај Алманах имао би карактер једне информативне економске публикације. Међутим такав појам о Алманаху био би нетачан и погрешан. Алманах у суштини претставља једну врло сређену збирку свих прописа о организацији и делању берзанских институција. То је збирка правних прописа. Као таква она садржи: Закон о јавним берзама, Статут Београдске берзе, њене узансе, уговоре као и типове као и законодавство о новцу и клирингу. Таква једна збирка неопходно је потребна и мора се похвалити. Она је као таква насушна потребна за свакога правника који има ма какве везе са берзанским прописима као и згодан приручник за све пословне људе и судове у погледу на наше валутне и девизне прописе. Нарочито брижљиво је уређен одељек девизног и валутног законодавства, који је средио и спремио за штампу Г. Гајо Петровић.

Све ово показује да се Алманах мора убрајати у ред збирки трговачког права, и као такав он претставља прву збирку ове врсте. Подвлачимо да је овим откљоним један недостатак, који је годинама осећао пословни свет који је опет био врло далеко од сигурног познавања берзанских прописа. Сада

је тај недостатак отклоњен скоро у потпуности и зато скрећемо пажњу публике на овај Алманах, који топло препоручујемо.

Верујемо да би пословни свет и правнички кругови исто тако врло топло поздравили и Судски берзански алманах, који би открио не само прописе и узансе Београдске берзе, већ и показао у чему је право њихово разумевање. Из дана у дан се све више шири арбитражна надлежност берзанске јурисдикције, благодарећи поверењу публике, која тај суд прима за свој избрани суд. Верујемо да би преглед судске праксе берзанског избраног суда још јаче показао праву вредност берзанског суђења како у погледу на сам механизам суђења, тако и на рад, квалитет и правно схватање берзанских интересаната. Верујемо да би ово скидање тајанствености са рада Берзанског суда још јаче појачало интересовање и поверење публике у Берзански суд. Зато очекујемо да ће после Алманаха берзанских прописа доћи Алманах берзанске праксе, који ће заједно са њим представљати једну целину.

Милан Бартош

Д-р Ернест Дарваш, Нелојална утакмица у трговини и индустрији са гледишта приватног права. — Београд, 1933, стр. 128. — Цена 35 динара. — Ово дело претставља одлично оцењену докторску дисертацију браћену у Београду на правном факултету. Циљ је дела да у виду система изложи материју која је обухваћена у Закону о сузбијању нелојалне утакмице од 4 Априла 1930 г. У овом погледу допуњен је недостатак који је постојао у нашој правној књижевности, која је по овом питању имала само два коментара законског текста и то г.г. д-р Ива Политеа и д-р Јанка Шумана. — Сама књига подељена је на три одељка. Први одељак обухвата историју нелојалне конкуренције и њеног сузбијања као и правну конструкцију. Г. Дарваш налази основ борбе против нелојалне конкуренције у цеховској пракси, затим показује еволуцију те пресије. Нарочито се задржава на еволуцији француске јуриспруденције, коју су аналитички проучили немачки писци. Затим износи историјат југословенског закона. Што се тиче правне конструкције нелојалне конкуренције, Г. Дар-

ваш одлучује се да је нелојална конкуренција противправно људско делање, дакле деликт. У том погледу он у главном заступа аустриска гледишта. — Други одељак садржи посебни део. Ту се испитују поједине врсте обманивања (нелојална реклама, распродаја, неистинита ознака порекла робе, злоупотреба обележја туђег предузећа) и непријатељства (оцрњивање, подмињивање, повреда тајне).

Тај одељак јесте од необичне практичне важности јер садржи преглед о врстама деликата и хипотезама њиховог појављивања. Он је од необичне важности по практичне правнике и без њега отежава се посматрање ствари. Зато на тај одељак скрећемо нарочиту пажњу пословних кругова. — Трећи одељак садржи питање о правној заштити лица чији су интереси повређени нелојалном утакмицом. Поред генералних података, писац је исцрпно обрадио као специјална питања: захтев забране даљег вршења дела, захтев уклањања противправног стања и захтев за накнаду штете. Сва су три захтева врло детаљно анализирана и коментарисана у главном с обзиром на наш закон и на аустриски грађански законик.

Књига Г. Дарваша је врло интересантна јер се одликује концизним излагањем, које ни мало не иде на уштрб јасности, и које ипак задовољава до крајњих граница потребе аналитичког и критичког правничког ревновања које одаје врло велику правничку културу и сигурност одлучивања кол младог аутора. Отуда она се мора похвалити не само као једина ове врсте већ и као одлична књига, од које ће и теоретичари и практични правници видети сигурне користи.

Милан Бартош

Д-р Драгољуб Аранђеловић, Грађанско процесно право Краљевине Југославије. Друга књига. Београд 1933, Стр. 270. Цена 80 дина. Добија се код писца, Топлички Венац 21. — Друга књига овога дела, које ће у три књиге обрадити цео систем нашег новог Грађанског процесног права, обухвата поступак пред зборним и пред среским судовима. У трећем делу — поступак пред зборним судовима — изложен је најпре поступак до пресуде (Тужба. Одговор на тужбу. Припремни поступак и усмена спорна расправа, — затим општи прописи о доказу и о

извођењу доказа, докази исправама, сведоцима, вештацима, увиђајем, са слушањем странака, индицијама и обезбеђење доказа) и обрађене су одредбе о пресудама и закључцима. Четврти део обухвата поступак пред среским судовима, како у редовним споровима, тако и у споровима у трговачким, рудничким и поморским стварима, у маличним (багателним) стварима и поступак по тужбама због сметања поседа (државине). Како је наш нови закон о судском поступку у грађанским споровима ступио првога априла на снагу у великом делу наше државе, систем г. Д-р Аранђеловића, једини на нашем језику, и ако је намењен за потребу слушалаца правног факултета, послужиће корисно у првом реду практичним правницима — судском особљу и адвокатима.

П.

Ц. П. Гуч — Ј. М. Јовановић, *Дипломатска историја модерне Европе. Од Берлинског конгреса до Версаљског мира 1878—1919*. Београд 1933. Издавачка књижарница Геце Кона стр. XXXII + 639. Цена? — У слободном преводу Г. Ј. М. Јовановића изашла је књига познатог енглеског историчара Ц. П. Гуча, која је била најповољније оцењена у стручним круговима у западној Европи, кад се пре десетак година појавила. Професор Гуч је несумњиво један од најбољих познавалаца модерне Европе и све своје велико знање уложио је у ову књигу, која је обухватила бурна времена педесетогодишње историје која је довела до нове Европе. Књига садржи, поред увода, деветнаест глава, у којима су изложени догађаји непосредно после Берлинског уговора, стварање Трајног Савеза, свађа око Африке, однос великих сила према догађајима у Бугарској, двојни савез француско-руски, Кајзер Вилхелм II, питања Јерменске и Крита, поход на Фашоду, бурски рат, енглеско-француски споразум, енглеско-руски споразум, догађаји у Турској и анексија Босне и Херцеговине, енглеско-немачко супарништво, Агадир, Балкански ратови, Сарајевски атентат, Светски рат и крај светскога рата. Овај огроман материјал проф. Гуч је изложио веома јасно, рекли би скоро на популаран начин. Не улазећи у сувишне детаље, он је умео да учи главне карактеристике европске политике и да одвоји су-

штину од сувишних епизода. Његова књига убедљиво показује изукрштане односе и интересе разних сила у Европи, што је неминовно довело до катастрофе 1914 године и до расплета на Версаљском конгресу. На нашем језику књига се појавила у укусном издању, у тачном преводу Г. Јовановића, што ће не мало допринети њеном популарисању и у ширим круговима. Она ће бити и полазна тачка за даље студије појединих питања, јер је на крају сваке главе наведена најважнија литература по дотичном питању.

И. П.

Dr. Wilhelm Haudek, Die Bedeutung des Parteivollen sin internationalen Privatrecht — (Берлин 1931., Sammlung Titre und Wolf, abhandlungen VII, Verlag Springer 119 стр.) — По наслову ове књиге рекло би се, да је овде обрађена теорија о вољи странака у Међународном Приватном Праву у потпуности; међутим овде се говори само о облигационом праву јер као што сам писац каже „Колизионо правном упућивању нема места у стварном, породичном и наследном праву, јер ова права домаћа држава сама изрично регулише“.

Х. је књигу поделио на четири дела. У првом говори о појмовима упућивања, у другом о допуштености и ограничењима упућивања, у трећем о уговорима и у четвртм о уговору о упућивању. — По Х. има три врсте упућивања: неправно, материјално-правно и колизионо-правно упућивање. Кад стране врше утицај на објективне моменте упућивања, онда је то неправно упућивање, а ако се воља странака може применити на одредбе оног права, по коме је уговор закључен, онда је то колизионо-правно упућивање. Х. наводи, да се као закон, који је основ колизионог правног упућивања, може узети само *lex fori*; на жалост, он то своје тврђење није поткрепио никаквим доказима.

Говорећи о аутономији странака, Х. је мишљења, да је ова аутономија ограничена *ius cogens*-ом, али да странке имају право, да се позивају на одредбе страних закона ради јасног и прецизног формулисања одредаба њихових уговора, само то позивање на страну право не сме ни у ком случају да буде у супротности са домаћим јавним поретком.

При одређивању момента, који условљава колизионо правно упућивање, Х.

стоји на гледишту, да то могу да буду само они интереси странака, који су чврсто везани за место закључења уговора. На тај начин упућивање, које није везано за место закључења уговора, може да локализује дуговински однос.

Мало је чудновато што територијалним колизионим нормама даје екстериторијалну важност, кад сам каже „да зависи од воље судије хоће ли применити једну одредбу странага права.“ На жалост још нисмо тако далеко, да колизионе норме важе за све државе, а и Х. сам каже да је само *lex fori* меродаван за колизионо правно упућивање. (Стр. 88.)

Интересантни су наводи пишчеви о изричном упућивању и о типичним уговорима прекоморске трговине (стр. 101). Тако *La Plata Grain Contract* садржи изречно упућивање на енглеско право, док немачко-холандски уговор о лиферацији жита не садржи никакво упућивање на одређено право, већ само подвргава стране изабраном суду берлинских трговаца житом. Ово недостајање упућивања објашњава се тиме, што избрани суд суди по свом слободном убеђењу, без обзира на постојеће законе.

Писац наводи Леонардову теорију о седишту дуговинског односа, и мисли, да та теорија не садржи само решење уз које право треба прикључити дуговински однос, већ и решење, шта је предмет због прикључења. По закону седишта дуговинског односа има да се управља и сам дуговински однос. Један дуговински однос може да се прикључи уз *lex obligationis*, али се дуговински однос може разбити и у атоме, и тражити посебно прикључење

тако добивених елемената. Али кад би се тако радило, онда би ова теорија била беспредметна, јер би било немогуће рећи који је од ових елемената седиште дуговинског односа. Најбоље је наћи неколико елемената, који стоје у правој, а не у случајној вези, па онда о њима судити по једном јединственом праву, како то прописује швајцарско право.

Књига је врло озбиљно и савесно рађена и пишчева је заслуга поглавито у томе, што је учење о вољи странака у М. п. п. покушао да прикаже као колизионо правно упућивање. Пребачено му је, да у томе није успео, али у сваком случају његово дело значи један занимљив прилог изучавању воље странака у М. п. п.

Марсел Финц

Исправка. — У чланку г. Д-ра Стевана Милачића: *Јединство у француском државном буџету* (књ. XXVI, бр. 3, од 25 марта 1933) стр. 223 ред 14 после речи: *буџета*, брисати запету и додати: *и ових нема никакве демаркационе линије. Сви они издаци,....*; стр. 224 ред 5 после речи: *службе*, додати *на које се примењује, у накнаду за 100 ишу ослобођене незгода.*

У чланку г. Д-ра Михаила Б. Милошевића *„Буџетска ситуација Француске“*, објављеном у мартовском броју *Архива* (књ. XXVI) на стр. 235, у трећем реду одозго, после речи, „око 19 милиона“, треба да дође следећа уметнута реченица, која је испала: *према одговарајућем месецу претходне године.*

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1933, бр. 3. — Иван Д. Петковић О прејудичијелним питањима у кривичном спору из области приватног и јавног права и о њиховом решавању. — Родољуб Конић: Једно важно а још непречичено спorno питање. — Бора Јанковић: Да ли важи § 375 а Каз. зак. за Краљевину Србију. — Љубомир Н. Милојковић: О року за изјаву жалбе на Решење о обустави кривичног поступка.

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва у Загребу) 1933, бр. 3. — Dr. Ivo Politeo: Iz staroga i novi gradj. parn. postupnik. — Dr. Fran Milobar: Razvoj demokratskih i auto-kratskih država gravitira prema istoj konačnoj etapi. — Dr. Ivo Kun: Mora li se plaćiti i ažižo?

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1933, бр. 5 и 6. — Д-р Јов. Катурић: Да ли је кажњива обљуба између брата и сестре од стрица. — Д-р Адам П. Лазаревић: О судском пргласењу извесног лица за умоболног. — Д-р Станко Мајцен: О правним последицама промена општинских територија. — Б. Д. Маринковић: Нешто о циљу облигаторне истраге и облигаторног истражног затвора. — Негослав Оцокољић: Проект новог закона о општинама. — Јов. С. Дотљић: О дисциплинским казнама. — Јовица

Мијушковић: Реч-две о извесним променама у крив. закону од 1929 г. — Лазар П. Николић: Дивљи брак. — Мехмед Бабић: Да ли казнени акти управних власти могу бити предметом тужбе код управних судова. — Рафаило Левић: Порез на нежењене. — Бран. К. Милојевић: Две неправилне одлуке окружног суда у Јагодини.

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1933, бр. 5 и 6. — Обрад Благојевић: Кад се закупац може иселити из добра пре уговореног или уобичајеног рока. — Д-р Михаило Вуковић: Ограничено исплаћивање улога на штедњу. — Д-р Фердо Чулиновић: Оснивање земљишних књига за град Београд. — Фрањо Кисел: Сиromашко право. — Михаило Соловјев: Црквени брак и развод код грађанског суда. — Бранко Броз: Награда управитеља поравнања ван стечаја. — Иван Д. Петковић: О максималној каматној стопи по закону о заштити земљорадника. — Д-р Видин Благојевић: Око примене закона о штапми. — Јован Јовић: О бранилачкој награди. — Боривоје Петровић: Да ли се може изјавити приговор на оптужницу по закону о штапми? — Богосав Алексић: Трошкови и награде заступника странака у кривично-правним процесима. Стеван Бранковић: Однос оптужбе према пресуди §-а 273 К. п.

SLOVENSKI PRAVNIK (Glasilo društva „Pravnika“ u Ljubljani) 1933, št. 3—4. Dr. Stanko Lapajne: Zastaranje. — Dr. Edvard Pajnič: Redna sodišča. Njih stvarna in krajevna pristojnost po gradjansko pravnem postopniku. — Dr. Evgenije Spektorski: Spoletnica splošne kodifikacije ruskega prava.

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Александар Јовановић, Народна економија. Београд, 1933, стр. 351, цена 100.— дин. Пишчево издање (Н. Спасића, 2).

Проф. С. Троицкиј, Христјанска философија брака. Умска Press, Paris, 1933, стр. 218, цена 1 долар.

Red. prof. dr Eugen Spektorski, Usoda ideje naravnih Zakonov v socijalni filozofiji. Str. 29. Ponatis iz „Zbornika znanstvenih razprav pravne fakultete u Ljubljani“, št. IX (1932-33).

E. Spektorski, Stoletnica splošne kodifikacije ruskega prava. Str. 12. Posebni otisak iz „Slovenskog Pravnika“, br. 3—4 (1933).

Red. prof. Aleksandar Makleov, Pravna narava odredb zoper otroke in mlajše maloletnike u kazenskem pravu kraljevine Jugoslavije. Str. 29. Ponatis iz „Zbornika znanstvenih razprav pravne fakultete u Ljubljani“, št. IX (1932-38).

Red. univ. prof. dr. Metod Dolenc, Opredelitev kriminalne in civilne prevare. Str. 40. Ponatis iz „Zbornika znanstvenih razprav pravne fakultete u Ljubljani“, št. IX (1932-33).

D-r Metod Dolenc, Pravne posledice pogojne obsodbe, čija kazni ni bila izvršena (§ 68, odst. 3, kaz. zak.). Ljubljana, 1933, str. 17. Posebni otisak iz „Slovenskega Pravnika“.

Д-р Данило Ј. Данић, О судској власти. Београд, 1932, стр. 31. Књ. 5. Библиотеке Коларчевог универзитета.

Д-р Ђура Поповић, Класици међународно-правне доктрине. Вишорија — Сошо — Сварез — Геншилис — Троцус — Селден — Зуч — Пуфендорф — Бинкерсхек — Волф — Вашел — Маршенс. Београд, 1932, стр. 123. Издавачка књижара Рајковић.

Zbornik znanstvenih razprav, IX letnik 1932-33. Izdaja Proforski zbor juridične fakultete. *Posvečen spomenu Danila Majarona.* Ljubljana, 1933, str. 232.

Zbirka obrazaca za sudske podneske po novom parničnom postupku. Sastavio *D-r Fran Brncić*, odvjetnik u Zagrebu. Zagreb, 1933, str. XI + 112, cena broš. 50.— дин., u povezu 60.— дин. (Narudžbe prima: Jugoslovensko nakladno d. d. „Obnova“ — Zagreb, Masarykova, 28).

Уредник

Власник у име Правног факултета

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

3, Мутапова, тел. 27173 и 28014

37, Молерова, тел. 21756 и 20290

За штампарију „Привредник“ Кнез Михаилова ул. 3

Тел. 21-450 Живојин Д. Благојевић, Ковчина 10. Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXIII ДРУГО КОЛО

25 Мај 1933

КЊИГА XXVI (XLIII) Бр. 5

О ИЗЈЕДНАЧЕЊУ БРАЧНОГА ПРАВА У СЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА*)

Као једно од снажних средстава за остварење општега мира сматра се, и јесте, и изједначење (унификација) Права појединих држава а тако исто, обрнуто, мир доприноси томе изједначењу: дакле, овде имамо случај да је *causa*, једновремено, и *effectus a effectu*, једновремено, и *causa*. Јер, само се неједнако бори (ратује) са неједнаким, док је једнако са једнаким солидарно и у миру. Истина, целокупна *еволуција* Права креће се, можемо рећи, у смислу његове све веће и веће сличности међу националним законодавствима, што је знак да постоји, код појединаца и народа, тежња ка изједначењу а не диференцирању друштвених односа, тежња корисна по општи мир *resp.* она показује да је мир природни закон па, дакле, и закон друштвени. Али, ипак, не треба се овде ослонити само на еволуцију која је спора, лагана, него ваља поступити и *рационалистички* т.ј. убрзати еволуцију радом националних законодавних чинилаца. Другим речима, треба да тај рад буде, да се послужимо овом аналогijом, једна врста стаклене баште у којој ће биљка изједначења Светскога Права па, дакле, и биљка мира добити више подстрека и бржега темпа.

Што се, овде, тиче разних категорија Објективних Права, изједначење је најлакше извести у области Кривичнога Права. Ово Право је, по броју проблема, једноставно али је, по њиховој дубини и друштвеном значају и домашају, једна од најапстрактнијих и, у исти мах, најпрактичнијих (најсоцијалнијих) правних грана. Ти проблеми то су, у главном, проблеми кривичне одговорности и кривичне казне а њихов предмет је психа (душа) људскога бића које је, у том погледу, мање више исто код свих народа, и стога су норме Кривичнога Права, међу свима правним нормама, најприближније једне другима у свима националним законодавствима, и ако се може већ где, у Праву, говорити о Светском Праву то је у Праву Кривичном. Зато правне међународне конференције и конгреси као и процес изједначења националних законодав-

*) Општи извештај (*rapport général*) Г. Ж. Перића за Правнички Конгрес Словенских Држава који треба да буде у Братислави (Чехословачка) од 8.—10. Септембра ове год.: на њему је Г. Ж. Перић одређен за главнога (општега) известиоца (*rapporteur général*) по питању изједначења Брачнога Права у Словенским Земљама.

става показују највише резултата у домену Криминалистике**). Утешно је, са гледишта Хришћанске Етике, да то изједначење све више удаљује, из појмова и установа Кривичнога Права, идеју моралне одговорности (греха) код делинквената и идеју казне, замењујући их идејом друштвене (социалне) т.ј. законске одговорности и мера безбедности: на тај начин, одстрањује се пагански, нехришћански, појав да друштво то јест човек (у својству судије) *морално* квалификује, *суди* и *кажњава* човека то јест да једнаки, једнаки по несавршености и склоности ка греху, буду цензори једнакима, да узимају на се улогу која припада само савршеноме, надљудском, бићу т.ј. Богу. Све што се може признати друштву, као и сваком другом организму, то је да се *брани* од напада па и ту се могу чинити многе и основане резерве, јер је, врло често, само друштво (његово уређење) узрок криминалитета тако да се ту друштво брани од последица своје сопствене кривице, оно се брани од самога себе!

Друкчије је, међутим, у Приватном Праву. Јер, док се појави којима се бави Право Кривично дугују нечем *ирационалном* (независном од воље човечје), због чега она једноликост и једноставност, управо стално понављање истога, у области тих појава, дотле су приватно-правни односи, који су, у основи, производ комбинација воље (аутономије) појединаца, дакле нечега *рационалнога*, најразноврснији, пошто су и људски приватни интереси најразноврснији. Отуда је, за разлику од Кривичнога Права, Право Приватно једно поље многобројних и најразличитијих апстракција. Приватно Право је домен у коме је индивидуалности дат најшири и најслободнији полет. А кад кажемо индивидуалност ту мислимо како на појединце тако и на њихове групе, специјално нације. Зато је Светско Приватно Право још толико далеко од оне сличности која се констатује у Кривичном Праву, што, разуме се, веома штетно утиче на међународну узајамност и мир.

Али, и ту треба правити разлику: Приватно Право не показује ову неповољну слику у свој својој целокупности, у у свима својим, многобројним, деловима. Најпре, што се тиче Права Имовинскога (где убрајамо и Право Трговачко са Меничним и Чековним Правом), ту је унификација Светскога Права, у опште, у повољнијим приликама, јер се то Право, у главном, бави нормирањем материјално-правних односа међу појединцима, то јест односа који стоје у вези са животним (економским) потребама човековим, а те су потребе, у основи, исте код свих људи и свих народа: ту је реч о човеку као *органо-ском бићу*, за шта је равнодушна чињеница којој етничкој је-

**) В. у вези са овим наш извештај (у облику једног разговора са уредништвом) о Трећем Међународном Конгресу за Кривично Право, одржаноме у Палерму (Сицилија, Италија) од 3. до 8. Априла ове год, у бр. од 28. и 29. Априла ове год. „Трговинскога Гласника“ (органа Београдске Трговачке Омладине), Београд.

диници он припада. Стога и налазимо, у Приватном Праву појединих земаља, највише сличности код прописа из Имовинскога Права (посебице Права Стварнога и Облигационога). Отуда се, у акцији за унификацију Општега Приватнога Права, дошло најпре до извеснога резултата у Тражбеном (Облигационом) Праву: ми овде нарочито мислимо на заједнички Нацрт Италианско-Француски о томе Праву, Нацрт о коме је држао једно тако убедљиво предавање Г. Henri Capitant, проф. Грађ. Права на Париском Универзитету, у Конгресу Пољских Правника од год. 1929, у Варшави***). Разуме се да би светска унификација у овој области приватно-правних односа, т. ј. у Имовинском Праву, била највише и најбоље омогућена у једном друштвеном уређењу у коме не би, као у данашњој буржоаској (индивидуалистичкој) организацији, основно начело, за речене односе, била аутономија воље појединаца (странака) т.ј. у коме би приватно субјективно *право* (Паганска Етика) било замењено општом *дужношћу* према заједници (Хришћанска Етика).

Међутим, у оним партијама Приватнога Права где су *национални моменти* имали и имају утицаја, неједнакост међу државним законодавствима много је већа и ту је правна унификација далеко тежа и спорија. Овде је реч о Праву Породичном и Праву Наследном (ово последње, такође, долази у Имовинско Право): норме тих делова Приватнога Права у тесној вези су са народним традицијама и особинама које се и ту, у тим правним нормама, манифестују као и иначе, у другим друштвеним односима. Овде више није у питању човек као *органски биће* или није само као такво у питању већ се ту више тиче његове *духовне* и *душевне* стране, а у том погледу далеко су јаче разлике између појединаца па, дакле, и између њихових колективитета (племена, народа) него када је реч само о човеку као *организму*. И зато, код Породичнога и Наследнога Права, нема једнакости не само у односима разних држава у опште него је нема ни у самим Словенским Земљама, Чехословачкој, Пољској, Бугарској и Југославији. Не долази то, у колико је реч о Чехословачкој, Пољској и Југославији, само отуда што су те државе наследиле, приликом свога постанка (Чехословачка, Југославија) односно васкрснућа (Пољска), разнолика законодавства него и од њихове националне хетерогености која отежава, и на територији самих тих Држава, законодавну унификацију у области правних односа са националним одликама. Овде треба додати и Право Породичних Задруга (Србија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Бугарска, делимично Грчка: код словенскога живља у Северној Грчкој) *resp.* Право Домаћих (Кућних) Заједница (Црна Гора) које не само да не постоји у романским и германским земљама него њега нема ни у Чехословачкој и Пољској (као ни у Со-

***) В. исто предавање у „Thémis Polonaise,“ Varsovie, vol. V., 1930.

вјетској Русији која је укинула заједнице сличне породичним заједницама: руски мир и заједнице у Украјини).

Од Породичнога Права, Брачно Право је најразноврсније како по државама у опште тако и по покрајинама у појединим Словенским Земљама а нарочито ово вреди за Лично Брачно Право у коме, осим националних, играју важну улогу и елементи верски и етички (морални). Тако, у овом последњем Праву: 1^о Неједнако је схватање и саме *сврхе* брака: састоји ли се она једино у економско-моралном помагању међу супрузима или још и у рађању деце? У овом погледу (рађања деце), има концепција по којима је и сама установа брака, као омогућавање полних односа међу лицима разнога пола и подстицање на њих, антихришћанска: ти односи, јер телесни, нешто су нечисто и грешни (идеја првобитнога, праотачанскога, греха, *le péché originel*). Питање сврхе брака стоји, такође, у вези и са браком лица на издржавању осуде као и са браком *in extremis*. 2^о Код питања *услова* потребних за закључење брака, неједнакост међу законодавствима је тако иста врло приметна: то су питања узраста (доба живота), сродства (где је, н.пр., Српска Православна Црква, чији прописи су у Србији, и у опште код Православних Хришћана у Југославији, претежни код склапања бракова, строжија од Цркве Римо-Католичке, тамо где се прописи ове последње Цркве примењују на брак: тако, код крвнога сродства, једнако је, у појединим законодавствима, само то да не може бити брака у правој линији и у побочној до другог степена, рођени брат и сестра: све остало је разнолико), питање здравља (по једним законодавствима ту су, у социалном интересу, ограничења доста строга, у другима их нема, а у интересу појединачном: зашто забранити болеснима да траже у браку олакшање својим недузима?), питање религије (у извесним државама не могу ступити у брак хришћани са нехришћанима: тако је, у начелу, у Југославији, по другим законодавствима, пак, вера нема никаквога утицаја на закључење брака). 3^о Код питања *унишћења брака*, постоје, такође, неслагања међу законодавствима, нарочито у погледу деце произишле из таквога брака (у Српском Праву, н. пр., деца ту остају небрачна, у другим законодавствима и деца из уништеног брака су брачна: овде није реч о браку који *не постоји*, *Nichtehe*, где су свуда и увек деца небрачна). 4^о Код питања установе *развода брака* (у Србији постоји развод брака, док њега нема по законодавствима где је, у овом погледу, усвојено Римо-Католичко Право — не и Старо-Католичко —: н.пр., у оним покрајинама Југославије у којима још вреди Аустриски односно Хрватски Грађански Законик).

Ово су само *материјално-правне норме* о закључењу брака и од њих смо навели једино најважније. Али, тако исто постоји неједнакост, чак и између Словенских Земља, и односно *форме закључења брака*: по једним законодавствима, брак се закључује по црквеним обредима (тако је у прин-

ципу у Југославији, као и у Бугарској) а у другима је брак грађански (н.пр., у југословенској покрајини Војводини, осим тога, брак по нужди, *Notzivilehe*, у Словеначкој, Југославија).

Затим, постоје разлике и односно учинака брака и небрачних веза. Тако, у једним земљама, имамо врло широку мужевљеву власт са правом одобравања скоро свих жениних правних радњи (н.пр. у Србији: француски систем), у другим законодавствима то право одобравања није признато мужу (такав је, поименце, систем Аустр. Грађ. Законика који је још на снази, делимично, у Чехословачкој, Пољској и Југославији). Извесна законодавства (н.пр. француско) познају, поред брачне, и *небрачну породицу* коју, ако не нормирају изречно, а оно је бар толерирају; друга законодавства (као српско) забрањују небрачне односе (§. 365. тач. 11. Срп. Казненога Законика од 29. Марта 1860. год.: али в. и §§ 45. 5^о, 74., 87., 89. Закона о Осигурању Радника од 14. Маја, 1922 год. који ово осигурање признају и небрачним супругама). По једном систему (н.пр. српском) забрањено је истраживање (осим случаја насилнога одвођења или насилне обљубе) небрачнога очинства (патернитета); по другом систему то је у опште допуштено (систем Аустр. Грађ. Зак., Француски Закон од 16. Новембра, 1912 год., и т.д.). Положај ванбрачне деце није, такође, исти ни у свима Словенским Земљама.

Како онда доћи до једнообразних норама о Личном Брачном Праву у Словенским Државама, Чехословачкој, Пољској, Бугарској и Југославији? И којим схватањима руководити се при томе раду? Јер, ту могу бити две антиподне идеологије. Једна је буржоаска (индивидуалистичка) по којој јачина нације зависи од јачине породице и зато треба ову што чвршће организовати а ово би водило религиозној форми брака, одбацивању установе развода брака или бар строгим законским ограничењима његових узрока, пространијој мужевљевој власти. По концепцији комунистичкој (совјетско-руској), еволуција Брачнога Права треба, напротив, да се креће, изгледа нам, у смислу постепенога уништења установе породице и породичнога живота као огњишта *породичнога егоизма* а, у даљим последицама, у смислу уништења осећаја национализма као *међународнога егоизма*: место њих дошао би један општи, човечји и човечански, алтруизам. Из овога би излазило да би буржоаско схватање породице значило међународне борбе и ратове, док би резултати комунистичкога схватања о односима међу половима (родовима), мушком и женском, био међународни мир.

И заиста, имао би да се учини избор између ових двеју концепција. На Конгресу је да се одреди за једну или другу. Што се тиче нас, Хришћана, ми у томе избору не можемо бити колебљиви: наша, Хришћанска, Етика то су човечји одн. човечански алтруизам (браство) и мир. Са овом резервом да се, од породичних и националних егоизама т.ј. од идеологије бур-

жоаско-индивидуалистичке, има да иде и оде хришћанској идеологији, и *хришћанским љуштем и методима*: не може се постићи хришћанска сврха нехришћанским (паганским) средствима. Насилни методи у горњем стремљењу могу, као што смо већ имали прилике да то кажемо и на другом месту, довести само до негативних резултата наиме до тога: да се униште ужи алтруизми, породични и национални, а да се не постигне универзални алтруизам него, напротив, најштетнији, са гледишта Хришћанске концепције културе, егоизам, чист *љојединачни* алтруизам.

Али, на изједначењу кога дела законодавства о Брачном Праву у Словенским Земљама могло би се, још сада, отпочети радити то је *Имовинско Брачно Право*. Истина, и то Право стоји, разуме се, у тесној вези са *Личним Брачним Правом* али, ипак, пошто је ту, у основи, питање о имовинско-правним односима међу супрузима, они разлози који олакшавају унификацију Светскога Имовинскога Права у опште и које смо напред показали ти исти разлози чине могућнијим и изједначење Светскога Имовинскога Брачнога Права па, дакле, и изједначење тога Права у Словенском Законодавству. Тако, н.пр., могла би се усвојити општа норма да ће се, од разних имовинско-брачних режима који постоје у тим законодавствима (режим одвојености добара, режим миразни, режим заједнице било свих добара било само неких било само тековине: у овом последњем случају жена не тече за мужа, као што је то по Српском Праву: §. 920. у вези са §-ом 121. Грађ. Зак., него за себе), усвојити режим одвојености имаовина као законски режим, ако странке не би што друго уговориле. Ово, разуме се, под претпоставком да Конгрес стане на гледиште да, у Брачном Праву, треба тежити једнакости супруга, као што потписани мисли.

Затим, где би се још могло доћи до изједначења Словенских Законодавстава то је у области Међународнога Брачнога Права: дале би се, мислимо, утврдити извесне, главне, колизионе норме у томе Праву, тако да би се, међу Словенским Државама, на тај начин избегли сукоби закона у Брачном Праву (н.пр., правило *locus regit actum* имало би се применити и овде без обзира на то да ли је брак црквени или грађански) или би бар они били сведени на мању меру него што се то дешава данас. Све што отклања сукобе између две или више држава доприноси општем међународном миру. Ово тим пре што, у садашње доба међународне независности и суверености држава, не постоји никакво *ефикасно* и *сигурно* средство за решење сукоба међу државама, када се они појаве. Такво средство била би, у Европи, Европска Савезна Држава, то јест уништење начела међународне државне независности и суверености на нашем Континенту, што ће рећи онемогућавање међународних сукоба у опште. Јер, када не би било ре-

ченога начела, не би било ни Међународнога Права па, дакле, ни међународних сукоба ни ратова чија генеза је у Међународном Праву.****)

10. Маја, 1933. год.,
у Београду.

Живојин М. Перић,
проф. Универзитета у Београду.

МОНЕТАРНА И ЕКОНОМСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

Пројекат дневног реда израђен од припремне комисије

I. Одлука о сазиву једне економске конференције, на којој би узеле учешћа државе из целог света, донета је на конференцији у Лозани прошле године.

Лозанска конференција, на којој су учествовале само европске државе, имала је на дневном реду, поред питања репарација, и проблем економске кризе. Али када се приступило проучавању овог другог питања, дошло се врло брзо до сазнања, да оно прелази границе европског континента, да се дакле проширује и на све друге континенте. Благодаречи овом сазнању конференција долази до закључка, да питање економске кризе неће добити задовољавајуће решење, ако у његовом решавању не би узеле учешћа и државе са других континената. На основу тога конференција ставља у дужност Савету Друштва Народа, да сазове једну конференцију држава из целог света, која би конференција имала за задатак: „да утврди мере које су потребне за лечење (отклањање) економских и финансијских тешкоћа, које су изазвале и прете да продуже кризу од које трпи свет“.

Одговарајући овој дужности Савет Друштва Народа сазвао је једну припремну комисију, којој је ставио у задатак: да прикупи материјал и изради дневни ред за пројектовану конференцију.

У овој комисији било је заступљено десет држава, на име: Немачка, Белгија, Холандија, Енглеска, Француска, Италија, Кина, С. А. Државе, Индија и Јапан. Сем тога одређен је и већи број разних експерата: Савет Друштва Народа одредио је по три експерта за економска и финансијска питања; Међународна Банка одредила је два експерта за банкарска и монетарна питања; Међународна организација рада одредила је три експерта за социјална питања; Међународни аграрни

****) Пошто, при састављању овога свога општега извештаја, још нисмо били имали посебне извештаје (rapports spéciaux) кореферената о Брачном Праву, поименце о Брачном Праву у Чехословачкој (Г. Др. Емил Слобода, проф. Универзитета у Прагу), Пољској (Г. Др. Карел Лутостански, проф. Универзитета у Варшави) и Бугарској (Г. Др. Љубен Данаилов, адвокат у Софији), то их, разумесе, ту нисмо могли ни искористити. Али, свакако, до Конгреса наш извештај биће, у том погледу, допуњен.

Институт одредио је једног експерта за аграрна питања; и сама припремна Комисија одредила је једнога експерта за монетарна и девизна питања.

II. Припремна комисија радила је са прекидима у другој половини прошле и у почетку ове године, и јануара месеца ове године она подноси извештај о своме раду у коме налазимо: привремени дневни ред са потребним мотивима и објашњењима.

Овај извештај има два дела: увод у коме се излаже економска и финансијска ситуација која мотивише потребу сазива пројектоване конференције; и питања која се стављају на дневни ред те конференције уз потребна објашњења за свако поједино питање.

У уводу Комисија подвлачи главне моменте који карактеришу садашње економско и финансијско стање, и који, по мишљењу Комисије, императивно захтевају колаборацију свих држава за њихово решење. У томе делу комисијског извештаја наглашени су следећи momenti:

1) „Катастрофалан пад цена“ за све производе уопште, а за пољопривредне производе и сировине посебице. Према изнетим подацима Комисија је утврдила, да су пољопривредни производи и сировине пали у вредности са 50—60%, док су остали (индустријски) производи пали у вредности са просечно 30%.

Пад цена са своје стране изазвао је многобројне немиле последице, међу којима Комисија нарочито наглашује: нагомилавање стокова непродате робе (сировина и пољопривредних производа) и редукацију производње.

2) Стално повећање незапослених радника. — Према подацима Међународног бироа рада цифра незапослених радника цени се на 30,000.000 (у коју цифру не улазе чланови породица незапослених радника).

3) Стално опадање међународне размене добара. — Припремна комисија утврдила је, да је међународни промет добара опао и стално опада не само по вредности већ и по количинама.

Узрок овоме Комисија налази: у паду цена и у рестрицијама које су заведене (како за промет робе, тако и за трговину са девизама и валутама).

4) Опадање (смањивање) народног дохотка. — Поред иначе немилых последица које су с тиме у вези Комисија нарочито подвлачи појаву буџетских дефицита који су наступили услед смањења пореске стопе.

5) Комисија најзад наглашује и већ познату дезорганизацију монетарних система са сталним променама у курсу новца.

III. Припремна комисија налази, уосталом са пуно разлога, да је економска и финансијска ситуација у свету и сувише озбиљна, и да због тога треба што пре приступити њеном санирању. С обзиром на озбиљност ситуације Комисија налази, да

овде не могу помоћи неке палијативне полумере; — морају доћи радикалне мере које ће обухватити проблем у свој његовој опсежности. Пошто је економска и финансијска криза обухватила цео свет, то је потребна, вели комисија, колаборација свих држава. Лозанска конференција претставља, по мишљењу Комисије, само примирје; на светској конференцији треба да се одлучи дефинитиван мир. У противном случају тј. ако пројектована конференција не би дала задовољавајуће решење, припремна Комисија прави врло песимистичку прогнозу: плаши се на име да не дође до осетних промена у социјалном поретку.

IV. Обележавајући Међународну Конференцију као неопходно потребну за решење економске и финансијске кризе, Комисија нарочито наглашује, да то не значи да би поједине државе за то време имале да чекају скрштених руку. Напротив она препоручује, да се у међувремену енергично ради: аутономне мере као и билатерални уговори треба да припреме терен и да олакшају конференцији извршење задатака који јој се стављају у дужност.

V. Да споменемо, на завршетку, да је припремна Комисија искључила из свога проучавања проблем државних дугова. У њеном дневном реду државни дугови не фигуришу као једна засебна тачка. Али искључујући ово питање из свога проучавања, Комисија наглашује, да је то питање необично важно, и да оно треба да добије што пре дефинитивно решење. Сем тога, излажући и дајући објашњења за друге тачке дневнога реда, Комисија је на неколико места чинила изјаве које садржавају предлоге за решење овога питања.

* * *

Припремна комисија ставила је на дневни ред пројектоване економске конференције следећа четири питања:

- 1) васпостављање златне валуте;
- 2) васпостављање равнотеже између пијачних цена (за поједине производе) и продукционих трошкова;
- 3) укидање (ублажавање) забрана и ограничења која постоје у међународном промету добара;
- 4) репризу у кретању капитала од једне државе до друге.

У следећем излаже се мишљење припремне Комисије по свима горе побројаним тачкама дневнога реда: објашњења која она даје за сваку поједину тачку; сретства (мере) која предлаже за њихово решење; прогнозу коју даје у погледу на могућност решавања.

Ad 1. *Васпоставка златне валуте.* — Васпостављање златне валуте, у свима или бар у већини држава, обележава припремна Комисија као услов *sine qua non* за санирање односно ублажавање економске и финансијске кризе.

С обзиром на овакав значај који му придаје, Комисија је сматрала за потребно да изложи доста детаљно: услове за ва-

спостављање златне валуте, као и услове од којих зависи њено правилно функционисање када и где она буде заведена.

I. Као услове, који морају бити испуњени па да једна држава може завести златно важење, припремна Комисија обељава следеће:

1) Повољно решење још отворених политичких питања.

Златно важење претпоставља, вели комисија, уверење код држава, да нема ничега што би могло изазвати политичке сукобе између држава, — према томе потребно је решити сва отворена политичка питања, која, све док не буду решена, с државају опасност за такве сукобе.

По овоме питању припремна Комисија је врло резервисана: не каже нам, на име, која су то отворена политичка питања; још мање наравно да нам предлаже мере за њихово решење.

2) Као други услов, који омогућава завођење златнога важења, наводи се појачање златне резерве у државама које је немају односно где је она недовољна.

Као сретства пак која треба да омогуће појачање златне резерве предлажу се: регулисање дугорочних и краткорочних дугова; уклањање ограничења у међународној размени добара; слобода у трговини са девизама и валутама.

Објашњења Комисије у погледу на ону прву меру (регулисање дугова) нису сасвим одређена: предлаже се (саветује се) регулисање дугова, али се не каже начин како се то има извршити. Односно друге две мере даје се много више детаља, које ћемо доцније на одговарајућем месту саопштити.

3) Најзад се, као услов за завођење златнога важења, обељава: равнотежа у буџету и већа еластичност у народној привреди.

И код ове две мере извештај Комисије је јако непотпун. Комисија се задовољава са једном кратком изјавом, да је равнотежа у буџету условљена васпостављањем равнотеже између цена и производних трошкова. С друге стране наглашује се, да је еластичност народне привреде један од услова за правилно функционисање златнога важења. У чему се пак састоји та еластичност народне привреде, и која су сретства да се до ње дође, о томе се у комисијском извештају ништа ближе не говори.

II. Као услове за правилно функционисање златне валуте, када и где она буде заведена, извештај Комисије наводи следеће.

4) Ослобођење емисионих банака од сваког политичког утицаја.

Ово је услов који, по мишљењу Комисије, омогућава правилну кредитну политику, од чега опет зависи одржавање златне валуте.

5) Правилнија (рационалнија) дистрибуција племенитог метала (злата) на поједине државе.

У извештају Комисије наглашује се, да је садашња дистрибуција племенитог метала на поједине државе, као и њихова употреба, неправилна и нерационална. Неколико држава (Сј. америчке државе, Француска) приграбило је и сувише велики део злата, тако да је за све друге државе остао један сувише мали део. Сем тога злато је и сувише тесаурирано у трезорима емисионих банака, те не врши новчану функцију онако како би требало. Тако н. пр. нерационално је, вели комисија, да се пуних 90% златног новца држи сада тесаурирано у трезорима емисионих банака, док је пре рата у трезорима емисионих банака лежало увек мање од половине (30—40%).

Као мере способне да изврше правилнију дистрибуцију племенитог метала предлаже се: да емисионе банке оних држава, које су приграбиле и затвориле у своје трезоре несразмерно велику количину племенитог метала, дозволе емиграцију злата, те да би се државама које немају довољну металну подлогу дала могућност да је појачају.

6) Најзад се, као мера за правилно функционисање златне валуте, спомиње кооперација између емисионих банака разних држава.

И у овој тачци саопштења припремне Комисије била су резервисана и неодређена. Спомиње се потреба споразума за узајамно потпомагање између емисионих банака; спомиње се монетарни фонд који је предложен у Стрези, — али се не дају никаква ближа обавештења ни о садржини тога споразума, ни о функцији монетарног фонда.

III. Вредно је нагласити да припремна Комисија увиђа тешкоће које ће наступити код решења овога питања услед тога, што је новчана ситуација код појединих држава посве неједнака. Није се могло на име затворити очи пред следећим фактима: да су многе државе сачувале златно важење које код њих функционише на задовољавајући начин; да неке државе које су истина напустиле златно важење имају такву монетарну ситуацију, да без великих припрема и тешкоћа могу понова прећи на златно важење; да постоје најзад државе, код којих је прелаз на златно важење сада апсолутно немогућ, код којих је, дакле, потребан један дужи или краћи припремни период, у коме се имају испунити услови, који ће доцније тај прелаз омогућити, и то негде у потпуној а негде у непотпуној мери.

Констатујући ове разлике између појединих држава припремна Комисија даје своје предлогу за васпостављање златне валуте не карактер једног дефинитивног предлога, већ више карактер једне жеље односно карактер савета.

Припремна Комисија наглашује да, — с обзиром на неједнакост појединих држава, као и на специјалне прилике које код сваке поједине владају, — свака држава мора резервисати себи право да суверено одлучује: када ће, под којим условима, и у коме обиму завести златно важење. Али остав-

љајући државама да суверено одлучују по том главном питању, припремна Комисија сматрала је за потребно, да упути један апел на све државе: да се енергично ради на стварању услова за воспостављање здраве валуте. У том циљу она препоручује државама са девалвираном валутом: да се марљиво старају о томе, да што пре стабилизирају своју валуту, — обележавајући ту стабилизацију као меру која их ставља у могућност, да доцније, кад буду испуњени сви услови за завођење златног важења, могу га завести без потреса своје привреде. Државама пак које имају јаке металне резерве, и које су, благодаречи томе, одржале златну валуту (односно које је могу одмах завести) — препоручује се: да не држе у трезорима својих емисионих банака веће количине метала но што је потребно за правилно функционисање златнога важења. На њих се чини апел, да дозволе емиграцију онога вишка у племенитим металима, која ће емиграција, апсорбована од држава које немају довољно металне резерве, оспособити и ове последње да пређу на златно важење.

IV. Да споменемо на завршетку, да припремна Комисија додирује са неколико речи и проблем сребра. Предлаже се повећање његове вредности, али не путем биметализма нити употребом сребра за метално покриће, већ само његовом употребом као новца за поткусуивање, који би имао да замени ситне апсене папирног новца у циркулацији.

Ad 2. Проблем воспостављања равнотеже између цена и продукционих трошкова. — I. У своје извештају припремна Комисија набраја врло детаљно све последице које су дошле услед катастрофалног пада цена односно услед поремећене равнотеже између цена и продукционих трошкова, — подвлачећи специјалне последице које су наступиле за све задужене државе.

Као последице које су наступиле услед пада цена односно услед поремећене равнотеже између цене и продукционих трошкова за све државе без разлике, у извештају се спомињу следеће: смањење рентабилитета односно и потпун губитак рентабилитета код многих привредних предузећа; обустава рада односно умањен капацитет рада код предузећа; повећан број непослених радника; смањивање народног дохотка; опадање пореске снаге, и с тим у вези смањивање државних прихода и појава буџетских дефицита код држава које нису биле у могућности да смање у одговарајућој мери своје државне расходе.

Као специјалне последице пак, које су се појавиле код задужених држава, извештај припремне Комисије подвлачи: повећан терет на службу отплате државних зајмова, што је довело многе државе у немогућност да одговоре обавезама по иностраним зајмовима (мораториум за трансфер).

II. Детаљан и потпун у набрајању последица од пада односно од поремећене равнотеже између цена и продукционих

трошкова, извештај је врло непотпун у мерама које би се могле предузети да се поремећена равнотежа васпостави.

Истина је да комисијски извештај утврђује, да би се та равнотежа могла васпоставити с једне стране смањивањем продукционих трошкова а с друге стране повећањем цена; али су сретства која се предлажу као мере које би изазвале ова два ефекта, врло проблематична у погледу на остварљивост. Комисија констатује, да су код неких предузећа продукциони трошкови смањени односно да се могу редуцирати смањивањем радничке најамнице, и да она, с друге стране, умањује куповну снагу код радника, што са своје стране мора имати неповољан утицај баш на саме цене.

Као другу меру Комисија предлаже смањивање каматне стопе. Овде се чини апел на државе које изобилују капиталом, да ставе овај на расположење државама које су у томе оскудне и код којих је због тога каматна стопа врло висока. Комисија се нада да ће повраћање поверења међу државама повољно утицати на ово кретање капитала.

Што се тиче мера које би могле изазвати жељено повећање цена, Комисија набраја следеће: смањивање производње; споразуме (картеле) између продаваца; јаче учешће државе у јавним радовима; укидање забрана и ограничења (више слободe) за међународну размену.

Ад 3. *Ограничења међународне размене добара.* — У своје извештају припремна Комисија поклонила је највише пажње и времена проблему међународне трговине, и благодарећи томе то је питање врло опширно и врло потпуно разрађено.

Припремна Комисија констатује, да су у току последњих година заведена многобројна и јака ограничења у међународној размени добара. Поред ограничења која су од увек постојала, и која су диктована фискалним разлозима заштите домаће радиности (фискалне и заштитне царине), новија трговинска политика познаје и многе друге врсте ограничења. Као нарочите важне врсте тих нових ограничења у извештају се спомињу: увозне забране, режим увозних дозвола, режим континентата, ограничење трговине са девизама и валутама, ветеринарни прописи, марке о пореклу и квалитету робе итд. итд.

У своје извештају припремна комисија излаже врло детаљно: узроке који су изазвали ограничење у међународној трговини; последице које су се услед тих ограничења појавиле; мере односно пут и начин како да се та ограничења укину или бар ублаже, — све ово попраћено је са напоменама које се односе на изгледе за повољно решење питања.

I. Као узроке који су изазвали ограничење у међународној трговини комисија наводи следеће.

1) Услед пада цена аграрних производа све аграрне државе тј. државе које извозе такве производе, биле су прину-

ђене да ограниче увоз робе; — да би воспоставиле односно одржале равнотежу у своме трговинском билансу.

Из истог разлога тј. услед пада цена аграрним производима, државе увознице тих производа заводе ограничење против тога увоза, у жељи да спрече пад цена аграрним производима на својим властитим пијацама, — дакле у жељи да сачувају рентабилитет своје властите аграрне производње.

2) Државе оптерећене *дуговима* према иностранству биле су принуђене да спречавају увоз робе из иностранства; — у намери да одрже активан трговински биланс, да би из те активе могле вршити амортизацију својих дугова.

3) Државе са девалвираном валутом, односно државе које су се бојале за своју валуту, завеле су ограничења у трговини са девизама и валутама, — која су се ограничења, у својој практичној примени, показала као врло велика сметња за увоз робе.

4) Комисија најзад помиње и ограничења увоза заведена у многим државама у циљу *заштите* домаће радиности; подвлачећи (због њихових штетних последица) ограничења у форми тзв. административног протекционизма.

На крају овог излагања у извештају се нарочито наглашује: да су ограничења заведена у једној држави по правилу изазивала ограничења у *другим државама*. Од овога нису поштеђене ни државе које су иначе водиле либералну трговинску политику: констатујући да се на њихове пијаци сручује роба одбијена са заштићених пијаца, ове су сматрале за своју дужност да се бране против те поплаве.

II. Последице од горе побројаних ограничења нису изостале. Међународна трговина за последњих неколико година стално је у опадању, и то не само по вредности (што се морало појавити услед пада цена) већ и по количинама. Многобројна ограничења створила су једну врсту економског рата између држава, те је међународна размена добара готово парализована. Али, додаје комисија, опадање међународне трговине није једина последица горњих ограничења. Услед оних ограничења која немају свога ослоња у фискалним и у разлозима заштите, већ у разлозима монетарне природе, као и услед мера административног протекционизма, у међународној размени наступиле су још следеће последице: гаранције које иначе пружају трговински уговори изгубиле су се; у место извесности која је раније постојала наступила је тотална неизвесност у погледу на најближу будућност; мере административног протекционизма завеле су дискриминацију појединих држава, тако да је клаузула највећег повлашћења остала само гола форма; услед ове дискриминације наступило је у много случајева једно саввим неприродно померање међународне трговине итд. итд.

III. Прелазећи на питање: може ли се ово зло отклонити и на који начин, — припремна комисија сматрала је за потребно, да нам објасни, са неколико речи, због чега је пропао

сличан покушај од 1927 (Економска конференција) и 1930 (царинско примирје).

Обадва покушаја, вели комисија остала су без резултата поглавито из два разлога: 1) што је тада економска криза по своме обиму била много ужа — многе државе нису је осећале, дакле нису осећале потребу да приступе тада предложеним мерама; 2) што је тада предложено решење било посве једнострано (предложене мере визирале су само трговинску и царинску политику).

Измењене прилике дају по мишљењу припремне комисије права или бар наде, да сада очекујемо боље резултате. Данас је економска криза акутнија и са много ширим обимом: — њу сада осећају готово све државе. Последице од ограничења у међународној размени добара сада се много јаче и много теже осећају из простог разлога, што су сада та ограничења постала редовна појава готово код свих држава. Тешкоће код задужених држава да одговарају својим обавезама створиле су и код њихових поверилаца сазнање (уверење), да државе дужници не могу плаћати своје дугове, ако им се не да могућност да продају своју робу на пијацама трећих држава. Сада је свима јасно, да је за санирање данашње економске и финансиске кризе потребно узети у решавање цео комплекс питања, а не само овај или онај детаљ.

Из свих ових разлога припремна комисија верује, да су данас изгледи за споразум између држава далеко већи но пре 3 односно пре 6 година.

IV. Проблем међународне трговине захтева, по мишљењу припремне комисије, решење следећих питања: 1) укидање забрана и ограничења; 2) царинско примирје (које обухвата за почетак само стабилизацију а доцније и редуkcију царинских тарифа); одређивање домањаја клаузули највећег повлашћења.

1) Укидање забрана и ограничења обележава се као услов sine qua non за санирање односно ублажавање економске и финансиске кризе. Последице које су се појавиле услед сада важећих забрана и ограничења биле су такве, да су све државе морале доћи до закључка, да је садашње стање неиздржљиво и да се мора тражити радикалан лек.

2) Исто тако припремна комисија обележава и царинско примирје као једну неопходну потребну меру, да се отклони неизвесност која сад постоји. У погледу на начин како би се извршило стабилизирање царинских тарифа, припремна комисија упућује на уговоре који су по томе питању већ закључени (уговор између скандинавских држава закључен у Ослу; уговор између Белгије и Холандије закључен у Лозани).

Снижавање садашњих царина била би друга етапа у царинском примирју. Да ли би се при томе пошло путем линеалног (процентуалног) смањивања, или пак по систему плафона, или најзад по неком између та два система комбинованом си-

стему, — комисија сматра да је то питање детаља о коме се може и доцније донети дефинитивна одлука.

Говорећи о стабилизацији односно о смањивању царина припремна комисија сматрала је за потребно, да подвуче специјалну ситуацију у којој се налазе аграрни производи. Наглашава се, наиме, да су, услед аграрног протекционизма, цене аграрним производима пале сразмерно много јаче но цене свима другим производима. На тај начин царинско оптерећење овде је аутоматски постало знатно јаче но за друге производе. Припремна комисија скреће пажњу на то, с предлогом да се при утврђивању царина води рачуна о томе.

3) Клаузула највећег повлашћења има да остане, по мишљењу припремне комисије, база и за будуће трговинске уговоре. Али, утврђујући то, комисија мисли да је неопходно потребно, да се прецизно одреди њен домашај. Ово ће нарочито бити потребно, ако се буду и надаље задржали режим забрана и ограничења у форми контингентата и девизних прописа.

С друге стране препоручује се испитивање сталних и привремених дерогација од клаузуле највећег повлашћења. И не дајући своје мишљење по томе, комисија предлаже нарочито проучавање: за дерогације сталног карактера по титулусу колективних уговора, и преференцијал као привремено дерогирање у корист аграрних држава.

Ад 4. *Загранично кретање капитала.* — Извештај припремне комисије по питању заграничног кретања капитала врло је кратак. Комисија се ограничава на то, да нам наброји моменте који условљавају (отежавају односно олакшавају) загранично кретање капитала, уз кратке напомене за поједине моменте. Као моменте који условљавају загранично кретање капитала комисија набраја следеће: поверење између држава; стабилизирање валуте; прописе о регулисању трговине са девизама и валутама; постојеће дугове појединих држава према иностранству. Прва два момента комисија сматра као нешто што се само по себи разуме. Она наглашује, да су васпостављање поверења међу државама као и стабилизирање валуте неопходно потребни услови за загранично кретање капитала, и сматра да је излишно да то тврђење доказује.

Код питања регулисања трговине са девизама и валутама, комисија повлачи разлику између прописа који имају за циљ одржавање (спречавање пада) валуте, и оних који имају за циљ односно последицу ограничење међународне размене добара. За оне прве прописе комисија налази, да они код многих држава морају бити привремено задржани, али изјављује жељу, да се предузму мере које ће отклонити узроке који сада те прописе чине потребним. У овом погледу комисија очекује од монетарног фонда (који је предложен у Стреси) да ће припомоћи повољном решењу овога питања.

Што се тиче оних других прописа, који имају за циљ спречавање (отежавање) међународне размене добара, припремна комисија без резерве предлаже неодложно укидање.

II. Ма да је већ у самом уводу нагласила, да искључује проблем државних дугова из свога проучавања, комисија је ипак нашла за потребно да проговори неколико речи и по том питању.

Овде се у извештају повлачи разлика између краткорочних и дугорочних дугова. Комисија утврђује, да су многе државе повукле из иностранства кредите на кратак рок, па су тако добивен новац пласирале у привредна предузећа, те су на тај начин ти кредити претворени у зајмове на средњи и дуги рок — дакле имобилисани. Припремна комисија налази, да треба водити рачуна о томе факту на тај начин, што ће се краткорочне обавезе претворити у обавезе са дужим роком.

Односно дугорочних зајмова комисија наглашује, да су ти дугови, услед катастрофалног пада цена односно услед смањивања народног дохотка и пореске снаге, номинално остали исти, док је њихов терет стварно повећан, тако да многе државе нису у могућности да одговарају у потпуности својим обавезама. По том основу комисија предлаже конверзију тих дугова, — не дајући никакве предлоге о обиму те конверзије и начину како би се она извршила.

* * *

Обим једног чланка не дозвољава да уђемо у детаљну критичку оцену свих тачака дневног реда, с тога се ограничавамо на то, да утврдимо уз потребне коментаре, наше гледиште само по оним тачкама дневног реда које имају нарочитог интереса за нашу народну привреду. Као такве обележавамо: (1) питања из области трговинске политике, и (2) проблем државних дугова према иностранству.

I. Из области трговинске политике нашу привреду интересују следећа питања: режим забрана (допуњен режимом индивидуалних дозвола); режим контингената (обичних и царинских); ограничења у трговини са девизама и валутама; проблем царинског примирја; и питање преференцијалних царина.

1) *Режим забрана.* — За разлику од предратне трговинске политике, која је познавала инструменат забрана само као један посве редак изузетак (безбедност државе, санитет, ветерина), који се, као такав, могао применити само према свима државама (односно према свима државама које се налазе под истим околностима), — после рата код многих држава забране су постале једна редовна појава, а примењују се посве једнако према трећим државама. Постоји на име општа забрана, од које се чини одступање путем појединачних увозних дозвола, при чему се треће државе посве неједнако третирају. — Неизвесност и неједнакост главна су карактеристика тога режима.

Почев од 1927 године питање забрана стално је предмет дискусије и на међународним конференцијама као и у билатералним преговорима. Ако проучимо разлоге које у тим дискусијама наводе његове присталице, доћи ћемо до закључка, да

ти разлози не могу издржати критику. Сви разлози, на име, који говоре у прилог забрана, постојали су и пре рата као и данас, те се ничим не може бранити неопходност тога инструмента у садашњости, када он није био неопходан и у прошлости.

Досадашњи покушаји да се забране укину остале су без резултата. У свима уговорима по том питању уговорне стране резервисале су себи право декретовања забрана с позивом на „виталне интересе“, а то је један разлог, који је јако неодређен и дозвољава сваке злоупотребе.

Изгледу да ће заказана међународна конференција донети по том питању повољно решење тј. декретовати укидање забрана нису искључени. Постоје, на име, два момента која нам дају права да очекујемо повољно решење. Сада је режим забрана, нагласили смо, постала редовна појава код многих држава, тако да нема ни једне државе, која на својим сопственим леђима није осетила штетне последице од тога режима, — према томе можемо очекивати један енергичан захтев у томе правцу код великог броја држава.

С друге стране постоји предлог о искључењу из највећег повлашћења повластица садржаних у колективним уговорима закљученим под ауспицијама Лиге народа, а отворених за приступ свима државама. На основу тога могу државе, које намеравају укинути забране, потписати конвенцију, у којој ће се обвезати: да неће примењивати забране у своме међусобном односу, али да ће их примењивати према државама које конвенцију нису потписале и које су задржале режим забрана. Ова мера биће, надамо се, довољна да натера и те друге државе да напусте режим забрана.

Наша држава није до сада практиковала режим забрана, и нашим интересима најбоље би одговарало решење о његовом потпуном укидању.

2) *Режим контингената.* — Режим обичних контингената претставља једну ублажену и донекле кориговану форму режима забрана (односно режима појединачних увозних дозвола); уместо опште забране, од које се чине отступања путем појединачних дозвола, овде се утврђује унапред (за годину дана или за краћи период времена) количина која се дозвољава за увоз. Утврђени контингент обично се расподељује на поједине увозне државе путем билатералних уговора — према њиховим потребама (обично према њиховом дотадашњем просечном увозу у дотичну државу). Овим се донекле ублажује неизвесност и неједнакост, које, казали смо, карактерише режим забрана.

Државе које практикују овај режим наводе у његову одбрану аргуменат, да при данашњим приликама заштитне царине нису ефикасно сретство против увоза из држава са малим продукционим трошковима (Русија) односно против држава које форсирају извоз помоћу премија (демпинг).

Досадашњи покушаји да се овај режим укине остали су без успеха; и слаба је нада, да ће се на заказаној међународној конференцији моћи решити укидање тога режима. Постоји пак нада, да се тај режим мало коригује тј. да се повећају контингенти и да се изврши њихово правилније раздељивање, — с напоменом, да се ово кориговање даје лакше извршити путем билатералних преговора, него ли путем једне мултилатералне конвенције.

Наша држава није до сада практиковала овај режим, имала је пак штетних последица од његова практиковања у другим државама, нарочито због тога, што роба која транзитије треће државе долази у увозне државе често пута под етикетом туђега односно непознатог порекла. Ово је примера ради чест случај за наш извоз у Француску и у Шпанију.

Нашим интересима одговарало би дакле најбоље решење, које би садржавало укидање режима контингената.

Што се тиче царинских контингената тј. утврђивање контингената за које увозне државе дају снижену царинску стопу према царинској стопи која се примењује на количине увезене преко тога утврђеног контингента, — ова мера претставља једну дерогацију (изигравање) од клаузуле највећег повлашћења, и о њој ћемо мало доцније говорити.

3) *Ограничење трговине са девизама и валутама.* — Прописи о ограничењима у трговини са девизама и валутама, који постоје код многих европских држава, имали су, у првом моменту кад су заведени, искључиво финансиско-монетарни циљ. Државе са несигурном валутом завеле су та ограничења као меру, која је требала да обезбеди стабилност њихове валуте односно да спречи пад исте; државе које су имале дугове у иностранству, чији су ануитети плативи у инострану валуту, забеле су таква ограничења, у циљу да фискус може набавити потребне суме за плаћање ануитета по једном утврђеном курсу, дакле да би отклониле опасност од буџетских дефицита, који би морали наступити, ако би курс домаће валуте пао: — јер би се у буџету предвиђена цифра за отплату ануитета показала као недовољна да се набаве девизе у одговарајућој количини.

У пракси се врло брзо показало, да прописи о регулисању трговине са девизама и валутама могу послужити, поред онога првобитног циља, још и једном другом циљу, на име, да спречавају увоз робе, и да неједнако третирају увоз из разних држава. И ово сазнање било је главн разлог, који је утицао, да се ова мера заведе односно одржава и онде, где онај првобитни циљ није ни постојао, односно и пошто је првобитни циљ отпао.

Ако проучимо резултате које су дали прописи о регулисању трговине са девизама и валутама, долазимо до следећих закључака:

а) као чисто финансиска мера тј. као сретство да фискус набави девизе које су му потребне за државна плаћања у ино-

странству — дакле као сретство да отклони евентуалне буџетске дефиците — прописи о регулисању трговине са девизама и валутама дали су задовољавајуће резултате.

б) Као мера која би требала да обезбеди стабилност домаће валуте односно да спречи њен пад, регулисање трговине са девизама и валутама показало се као недовољно ефикасно сретство.

в) Најзад као трговинско-политичка мера тј. као мера која је требала да спречи увоз односно да створи неједнакост третирања робе пореклом из разних држава, — регулисање трговине са девизама и валутама дало је врло штетне последице: одузело је међународној трговини ону извесност и стабилност коју она потребује; створило је неједнакост између држава; изазвало је неприродно померање у кретању међународне размене добара.

С обзиром на горе изнете резултате није тешко донети оцену о овој мери и одредити гледиште које би наша држава по том питању заузела. Укратко формулисано то би гледиште имало да гласи: укинути ограничења у трговини са девизама и валутама, у колико таква ограничења имају било валутарни било трговинско-политички циљ; одржати пак таква ограничења само у толико у колико су она неопходно потребна да се обезбеди плаћање ануитета за државне дугове у иностранству.

Решавајући питање о регулисању трговине са девизама и валутама потребно је да напоменемо, да ниједно решење неће бити потпуно, ако не обухвати и питање о употреби потраживања у домаћој валути која постају из увоза робе. Та потраживања на име морају бити ослобођена тј. мора се дозволити слободно располагање са њима у циљу куповине и извоза домаће робе.

4) *Царинско примирје.* — Почев од 1930 године ово је питање стално на дневном реду. Северозападне државе (Енглеска, Белгија, Холандија, Данска, Скандинавске државе), државе које још увек воде либералну трговинску политику, излазе стално са предлогом: да се закључи једна међународна конвенција, у којој би се силе потписнице обвезале, да за време трајања те конвенције неће повећавати сада постојеће царине. Намера је предлагача односно њихова жеља, да се по истеку тога рока приступи редукцији царина, — оне се надају, на име, да ће царинско примирје дати тако повољне резултате, те да ће се створити атмосфера за ублажавање царинских баријера.

Пре но што бисмо обележили своје становиште на овом питању, нека су нам дозвољене две три кратке напомене.

Пре свега морамо нагласити, да једно царинско примирје, које би се ограничило само на стабилизирање сада постојећих царина не може дати жељене резултате, ако не буде допуњено решењем она три у претходном излагању споменута питања (режим забрана, режим контингената, ограничење у трговини са девизама и валутама).

Ово је и сувише јасно те не морамо давати за то дуго објашњења. Стабилизирање царина има за циљ, да створи више стабилности у међународној размени добара, а та је стабилност угрожена не само ако су царине непостојане (непостојаност која би имала да буде отклоњена конвенцијом о царинском примирју), већ, и то у далеко јачој мери, и при режиму забрана, контингентата и ограничења у трговини са девизама и валутама. Према томе појам царинског примирја морао би се проширити и обухватити поред царина и ове три мере.

С друге стране примећује се, с пуно разлога, да царинско примирје, које би санкционисало сада постојеће царине у свима државама претставља: премију за државе које имају високе а казну за оне државе које имају ниске царине. Било би дакле потребно да се претходно изврши ревизија царина код оних првих држава, те да се се њихове царине сведу на сношљиву меру. Тек после те ревизије царинско примирје може престављати једну меру, која бар приближно ставља све државе на равну ногу у погледу права и обавеза односно користи и штета које могу од царинског примирја очекивати.

На основу до сада стеченог искуства као и из изјава које су учињене по овом питању ми немамо велике наде да ће оно добити на конференцији задовољавајуће решење.

Изгледи да ће државе са високим царинама пристати на ревизију коју смо ми горе обележили као једну потребну претходну меру, могу се обележити као потпуно искључени. Остало би, дакле, да се санкционише садашње стање, ма да то санкционисање претставља, као што рекосмо, грубу неправду за државе са либералном трговинском политиком.

При свем том и овако закључено царинско примирје — ако би се оно могло закључити — имало би две несумњиве користи: појачало би стабилност у међународној размени добара; појачало би поверење међу државама (као свако примирје уопште).

Нажалост мали су изгледи да се може доћи до споразума и за једно такво ма и неправедно царинско примирје. Већина држава биће готова да потпише царинско примирје само под условом, ако им се резервише право, да за извесне врсте царина односно под извесним изузетним приликама могу чинити отступања: а овакве резерве учиниће, као што је то примера ради био случај 1927 и 1930 године, ту конвенцију потпуно илузорном.

Са гледишта наших привредних интереса, ми бисмо могли ући у обавезе царинског примирја, али бисмо морали поставити као услов:

- а) да се једновремено донесе повољно решење о свима раније дискутованим мерама, и
- б) да у то примирје уђу све оне државе, које имају интереса за наш извоз.

Вредно је да напоменемо, да је предлог о царинском примирју поднет 1930 године имао, као прву последицу, повећање царина у многим државама: бојећи се да ће се таква конвенција потписати, многе државе пожуриле су, пре састанка конференције, да подигну царине. Судећи према извесним знацима изгледа да ће се и овога пута то поновити.

5) *Клаузула највећег повлашћења*. — Стављајући на дневни ред питање о домашају клаузуле највећег повлашћења, припремна Комисија учинила је у самој ствари предлог, да економска конференција реши два спорна питања, која стоје у вези са клаузулом највећег повлашћења и која су већ неколико година предмет дискусије на свима конференцијама као и на свима билатералним преговорима. Једно спорно питање односи се на отступања од клаузуле највећег повлашћења, управо на изигравање те клаузуле које врше државе које практикују режим забрана, режим контингената и претерану специјализацију царинске тарифе. Друго спорно питање односи се на предлог, да се, поред оне две класичне дерогације од највећег повлашћења (погранични промет и царинска унија), дозволи још једна (верује се само) привремена дерогација у корист држава, које се налазе под специјалним приликама и околностима.

а) При режиму забрана са појединачним увозним дозволама а тако исто и при режиму контингената честа је појава, да се у практичној примени појави неједнако третирање појединих држава: једне су државе фаворизирание друге опет дефаворизирание у поређењу према трећим државама. Ово наступа чак и онда, када код држава које практикују тај режим нема никакве намере да стварају неједнакост међу државама; а разуме се само по себи да ће те неједнакости бити и чешће и јаче, ако таква намера (а то је готово редовно случај) постоји.

Слично и код претерано специјализирание царинске тарифе. И овде је неједнако третирање појединих увозних држава честа појава, с напоменом да је специјализација по правилу намерно у томе циљу и извршена, — у овом случају је фаворизирање једног односно дефаворизирање свих других увозница редовна појава. Примера ради навешћемо случај снижене царине за ементалер, рокфор итд. Овде је јасно, да се жели фаворизирање швајцарског односно француског сира према сиревима исте или сличне врсте туђег порекла (горгонцола, едамер).

Економски Комитет на неколико својих сесија бавио се врло марљиво овим питањем. Он је израдио читаву доктрину о домашају клаузуле највећег повлашћења, баш с погледом на горе споменута спорна питања, и дао једну дефиницију (формулу) клаузуле највећег повлашћења, која би се имала одомаћити у свима трговинским уговорима. Али ако прегледамо односне дискусије као и доктрину коју је створио економски комитет, доћићемо до закључка, да ово питање није

погодно за решавање у једној мултилатералној конвенцији. Свака држава се има постарати, да у својим билатералним трговинским уговорима са трећим државама одреди домаћај клаузуле највећег повлашћења код ових спорних тачака у обиму који јој је потребан баш у односу на дотичну државу.

в) Предлог да се поред признатих дерогација призна једна нова, макар и привремена дерогација, односи се на познато и у последње време врло често на конференцијама дискутовано питање о преференцијалу у корист европских аграрних држава према прекоокеанским државама. Утврђено је, на име, да европске аграрне државе имају далеко веће продукционе трошкове од прекоокеанских држава, из чега излази да оне не могу конкурисати прекоокеанским државама за цереалије, и пошто се сматра, по нашем мишљењу сасвим оправдано, да би за европску привреду било штетно, ако би се смањио обим аграрне производње у Европи, то је учињен предлог, да европске аграрне државе добију на европским пијацама преференцијал за цереалије, али само за једну одређену количину која одговара њиховом садашњем експорту, дакле само у толико у колико је неопходно потребно да се одржи садашњи обим аграрне производње.

Почев од 1930 године, кад је овај предлог први пут стављен на дневни ред, он је до сада направио добар успех. При свем том, ако консултирамо досадашње искуство, морамо доћи до закључка, да ни ово питање није подесно да добије на међународној конференцији своје дефинитивно решење. Конференција би могла да заузме одређен став према билатералним уговорима ове врсте, који би прецизно одредили домаћај (граници) добивеног преференцијала; напротив конференција неће вероватно пристати на то, да формулише неки принцип односно оквир, у коме би се такви уговори имали закључивати, дајући унапред свој благослов за све преференцијалне уговоре који би одговарали тако утврђеном оквиру.

б) *Питање дугова.* — Ма да је припремна Комисија искључила питање дугова из свога проучавања, ми верујемо да ће ово питање доћи на дневни ред, и то не као нека случајна и споредна тачка дневнога реда, већ као једна од његових важних тачака.

За нашу народну привреду нема велики значај питање приватних краткорочних дугова, који су везани у дугорочним пласманима. Напротив имају врло велики значај државни дугорочни зајмови закључени у иностранству, и с тога се ограничавамо са неколико речи само на такве дугове.

Ово је питање било на дугачко и нашироко дискутовано у току прошле године, прво у Стрези и одмах затим у Женеви. И ако прегледамо и марљиво анализирамо ту дискусију, долазимо до извесних по нашем мишљењу интересантних сазнања.

На конференцији у Стрези државе аграрног блока, у извештају који је поднет конференцији, наглашују државне ду-

гове као један елеменат који има утицаја на економску и финансиску кризу аграрних држава. Аграрни блок моли, да се конференција позабави овим питањем, не дајући никакве сугестије у погледу на решење које се има донети.

Конференција у Стрези је узела ово питање у проучавање; а исто тако и доцније, у Женеви, у крилу друге комисије, питање је било предмет марљивог проучавања. И тек овде тј. на конференцији односно у другој комисији долазе предлози за његово решење, који предлози потичу не од аграрних држава, већ од претставника држава поверилаца односно од претставника неутралних држава.

Проучавање питања у Стрези и Женеви довело је до закључка, да већина аграрних задужених држава није у могућности да одговара својим обавезама. Ова финансиска немогућност јавила се као последица катастрофалног пада цена аграрним производима, услед чега је код задужених држава наступило јако опадање народног дохотка и пореске снаге. Дошав до оваког закључка, и Стреза и Женева биле су принуђене да извуку потребну конзеквенцу, која укратко формулисана гласи: потребно је извршити конверзију ових дугова, која би конверзија ставила аграрне државе у могућност да одговоре својим обавезама. Начин како се то има извршити као и обим те конверзије није нигде прецизно обележен, али, на основу дискусије односно с обзиром на разлоге који ту конверзију мотивишу, јасно је, да се као њен циљ и крајњи резултат мора појавити смањен терет по ануитетима за државне зајмове.

Оваква солуција одговарала би нашим интересима.

М. Тодоровић

ЗНАЧАЈ МЕХРА (ВЕНЧАНОГ ДАРА) У ШЕРИЈАТСКОМ ПРАВУ

Према обичајном праву Арапа пре Ислама брак се редовно закључивао куповањем жене. Наиме, муж је морао дати родитељима своје жене мехр, извесну имовинску вредност која се утврђивала уговором и варирала према особинама жене и социјалном положају њених родитеља. Дакле, брак се у ово време сматрао као уговор о куповини и продаји, жена као објекат тога уговора, а мехр као куповна цена.

Куран мења ову концепцију о браку и не сматра га више као уговор о куповини и продаји него као животну заједницу коју заснивају муж и жена међусобним споразумом. Жени се признаје право личности, дакле, она престаје бити објекат и постаје субјекат права и равноправна странка код уговарања свога брака. Додуше, Куран задржава установу мехра с том разликом што право својине над њим припада жени

а не њеним родитељима.¹⁾ Међутим, жена на основу тога није дужна допринети у брачну заједницу ни мираз, ни рухо. Цео терет издржавања породице пада на мужа без обзира на његово и женино имовно стање.²⁾ Мужу се такође не признаје никакво право над имовином женином.³⁾ Стварно, он нема ни право уживања, ни право управљања над имовином коју жена донесе, добије на име мехра или стекне за време брака.

Брак не утиче на пословну способност жене. Она, ако је иначе пословно способна, може у целости располагати са својом имовином без потребе да тражи одобрење свога мужа.⁴⁾ Ако је жена пословно неспособна, онда њеном имовином управља тотор а не муж. Дакле, према шеријатском праву брак не прекида тутелу.

Из овога се јасно види да шеријатско право признаје жени правну и пословну способност и да према томе мехр нема карактер куповне цене као што је то имао пре Ислама. Куран је овој установи наменио друкчију улогу и дао друго значење. Наиме, мехр има циљ, с једне стране, да обезбеди жени самосталну имовину и тиме јој осигура економску независност у браку, и, с друге стране, да јој да накнаду за уштрб који она претрпи долазећи под власт мужа.⁵⁾

Куран није одредио ни минимум, ни максимум мехра. Он је оставио слободу странкама да утврде његову висину самостално према приликама и своје стању. Међутим, доцније један део исламских правника сагласио се да треба одредити његов минимум.⁶⁾ Они су то правдали са ова два разлога: да се мехру као верској установи да веће значење и важност, и да се смањи број спорова о његовој висини код сиромашног света.

Правници ханефиске школе, чији се прописи примењују код нас, установили су минимум мехра на десет драма у сребру, које муж може платити у новцу и другим стварима.⁷⁾

1) Куран, IV—С Ниса—4: Дајте женама њихов мехр у својину.

2) Ахкаму-шерија, § 160.

3) Ахкаму-шерија, § 206.

4) Једини изузетак праве правници Маликиске школе према чијим прописима жена не може располагати без одобрења свога мужа са више од једне трећине своје имовине. Ову је одредбу усвојио пројекат шеријатског законика за Алжир у своје § 78. М. Morand, Avant-projet de Code du droit musulman algérien, Alger 1916, p. 53.

5) Куран, IV—С Ниса — 34.

6) Минимални мехр одредили су правници Ханефиске и Маликиске школе, док су правници Шафиске и Хамбелиске школе оставили у томе погледу слободу странкама. Ибни Ружд, Бидајет, Мисирско изд. св. II, стр. 15. О минималном мехру говори такође Шејх Заде, Шерх Тевсири-Бејзари, св. II, стр. 25—26.

7) Ибрахим Халеби, Мултека, изд. 1316, стр. 111

Овај минимални мехр претставља вредност, по прилици, од 7 дин у сребру, дакле сума која је за оно време значила ипак извесну вредност. Они су одредили овако низак минимум, бојећи се да висок мехр не би послужио као мера за спречавање брака, а то би онда дошло у противност са принципима Ислама који препоручује брак и сматра га као основну социално моралну установу.

Било је такође покушаја да се одреди и максимум мехра. То је покушао халифа Омер, али је од своје намере одустао на захтев жена.⁸⁾

Муж по правилу мора платити жени мехр у часу склапања брака.⁹⁾ Међутим, овај принцип претрпео је у животу извесну измену. Наиме, увео се обичај да се мехр подели на два неједнака дела: први, мањи део, плаћа се у часу венчања, а други, већи део, обично по престанку брака.¹⁰⁾ Ова подела игра велико значење и улогу у животу. Под оваквим условима муж лакше пристаје да уговори висок мехр, јер само незнатни део од тога мора исплатити жени у часу венчања, док се остатак претвара у тражбину коју треба, у принципу, платити по престанку брака. Ова тражбина служи, у првом реду, као мера да спречи мужа од самовољног и непромишљеног развода, и, у другом реду, да обезбеди разведеној жени издржавање за неко време. Сем тога ова тражбина може послужити као мера да се и у другим правцима ограничи власт мужа. Жена, на пример, може уговорити и мимо обичај да јој муж исплати заостатак мехра у случају да промени место становања или узме другу жену.

Такав услов може стварно деловати да муж живи у моногомији и не мења место становања, нарочито ако је уговорен висок мехр.

Дакле, мехр је једна важна установа помоћу чега жене у исламском свету настоје да ограниче власт мужа и да се осигурају против његове самовоље.¹¹⁾ То се особито запажа

⁸⁾ Халифа Омер препоручивао је муслиманима да не уговарају већи мехр него је обичавао Божји посланик Мухамед. Он није никад ни за своје кћери, ни за своје жене уговорио више од 12 увкија на име мехра. Хаџим, Тевсир, Мисир 1317, св. I, стр. 337, 338. Mahamed M. Meissa, *La femme musulmane*. Casablanca 1928, p. 62.

⁹⁾ Ахкаму Шерија, § 74. Малекиски правници сматрају да је неопходно потребно уговорити мехр у часу склапања брака. То они сматрају као један услов важности брака, док Ханефиски правници држе да је брак важан и онда ако се не уговори мехр. Само жена у том случају има право да тражи да јој суд одреди достојан мехр.

¹⁰⁾ Први се део назива мехри — муџел, а други Мехри Муџел.

¹¹⁾ Било је такође и других народа који су настојали да средствима економске природе осигурају жену од самовоље мужа и предупредне неправдане разводе. Код Вавилонца ту је улогу вршила тирхату и шеритку (Др. Чета Марковић, *Законик Хамурабија*, Београд 1925, стр. 16); код Јевреја. E. Sautayra et M. Charleville, *Code rabbinique* (Eben Haezer), Alger 1869, st. II, p. 12, 13, Bousquet, *Revue algérienne*, 1930, p. 206); код Римљана, *Donatio ante nuptias* (D. J. Baron, *Institucije Rimskog prava*, Zagreb 1925, страна 77).

у Египту, Алжиру, Тунису, Мароку, у земљама где је доста чест развод брака по жељи мужа.

Код југословенских муслимана све до недавно мехр није претстављао велико значење и играо онакву улогу као у другим земљама. То се особито запажа у Босни и Херцеговини где се мехр сматрао као обична формалност коју вера изискује. Према обичајима муж би давао жени пре венчања дарове који су се сматрали као онај део мехра који се плаћа при склапању брака. Поред тога, у часу венчања уговорала би се једна незнатна сума новаца на име онога дела мехра који се плаћа по престанку брака. Та мала сума није у ствари могла послужити жени као заштитна мера против самовоље мужа. Уосталом, то није било ни потребно, јер је народ у овим крајевима ценио брак као светињу, а јавно је мњење оштро осуђивало разводе бракова. Под таквим околностима жена се није требала бојати неоправданог развода, ни уговарати висок мехр као меру да спречи и ограничи власт и слободу мужа. Шта више сматрало се као неугледно уговарати висок мехр и тако изводити цену за своју личност.

У новије време ствар се мења. Морал попушта под стицајем разних социјалних прилика, брак почиње губити свој првашњи углед, разводи су чешћи и према томе мехр као превентивна мера добија веће значење.¹²⁾

Данас се стварно уговара много већа вредност на име оног дела мехра који се плаћа по престанку брака него што се то чинило раније. У томе погледу шеријатске судије вршиле су и врше још и данас важну улогу и утицај, саветујући приликом венчања брачне другове да уговоре достојан мехр. У овом их послу мало омета Закон о таксама, јер народ избегава да уговара висок мехр само да би се платила мања такса.¹³⁾ Обично се данас уговара на име мехра сума од 1000 до 10.000.— динара.

У пракси се показало да није довољно уговорити висок мехр. Потребно је поред тога осигурати његово плаћање, јер тако он може послужити као ефикасна мера за заштиту жене.

Шеријатско право не признаје жени за њен мехр прећутну хипотеку над имовином њенога мужа, па се догађа да муж упропасти или прикрије своју имовину, тако да разведена жена не може реализовати своје потраживање. Дакле, жена је изложена ризику све дотле док не осигура ово право

¹²⁾ У Босни и Херцеговини у 1931 било је 861 развод на 8268 бракова. Извјештај о раду Улема меџлиса у Сарајеву, Сарајево 1932, стр. 106. Процент развода бракова био је мањи пре рата, а већи по завршетку рата.

¹³⁾ Према Тар. бр. 49 Закона о судским таксама од 30-V-1930 год. плаћа се код склапања брака од уговореног износа који осигурава муж жени (мехр) до 1000 динара 10 динара, од 1000—10.000.— динара 20 дин., преко 10.000.— динара од уговореног износа 1%.

залогом или хипотеком. Међутим, осигуравање мехра није још ушло у обичај код нашега света највише због његове несвесности и непознавања.

У новије време шеријатске судије почеле су једном нарочитом мером осигуравати исплату мехра. Наиме, они одбијају мужев захтев за упис развода брака све дотле док не исплати уговорени мехр или не докаже да га је исплатио.¹⁴⁾ Ова је пракса потпуно умесна, јер спречава злоупотребу жениних права од стране мужа.

Код муслимана у Јужној Србији постоји друкчије схватање о мехру него у Босни и Херцеговини. Према обичајима ових крајева жена не уговара лично ни заруке ни брак. То врше у име њено њени ближи сродници. У време зарука момак је дужан послати девојци какав дар и обавезати се да ће пре венчања исплатити њеним родитељима одређену суму новца. Поред тога, у време венчања, уговара се још једна друга сума новца, коју муж има исплатити тек по престанку брака.

Дар који вереник даје за вереницу у време зарука одговара, као и у Босни и Херцеговини, ономе делу мехра што се према шеријату треба исплатити за време венчања. Она сума новца коју вереник плаћа родитељима претставља накнаду за свадбене трошкове и опрему заручнице.¹⁵⁾ Свет сматра да ове изванредне трошкове треба да сноси муж, јер од брака он има највећу корист. Обичај је да се уговара доста висока накнада, али то има у животу рђаве последице. Прво, то отежава склапање бракова, друго, повлачи за собом прекомерно и менично задуживање, а с тим у вези економску пропаст многих оваквих дужника, који доцније нису у стању да одговарају својим обавезама.

Да би се избегле ове непогоде сиромашнији свет почео је доводити жене из оних крајева где није уобичајено плаћати накнаду за свадбене трошкове. Стварно, данас има доста случајева да се муслимани из Јужне Србије жене са муслиманкама из Босне и Херцеговине, јер трошкови довођења износе много мање него накнада коју би морали платити за жену у своме крају.¹⁶⁾

У последње доба има чак и нарочитих проводација који заручују и отпремају муслиманке из Босне и Херцеговине ради удаје у Јужну Србију. Са оваквим проводацијама дошле су у сукоб и саме власти. На пример, прошле године Окружни

¹⁴⁾ Н. А. Бушаџић, *Šerijatsko-sudski postupnik*, Сарајево 1927, стр. 73.

¹⁵⁾ Ова се накнада назива обично плит; он се уговара у новцу — наполеонима, а кадкад и у другим вредносним стварима.

¹⁶⁾ Има случајева да муслимани из Јужне Србије који служе војску у Босни и Херцеговини жене се по одслужењу рока у овим крајевима и одводе своје жене у Јужну Србију.

суд за град Београд судио је једној групи проводација који су одводили муслиманке из Босне у Јужну Србију.¹⁷⁾

Тежину и штетност овог обичаја плаћања накнаде увидели су и сами исламски надлежни фактори и тражили пута и начина да се то искорени. Било је шеријатских судија који су чак слали и претставке Министарству правде и тражили да се забрани горе поменути обичај.¹⁸⁾ Ово питање претресано је и на конференцији претставника Исламске верске заједнице у Сарајеву 1931 године. На тој се конференцији расправљало, између осталог, и о карактеру ове накнаде. Неки верски претставници изразили су мишљење да накнада, коју момак даје родитељима своје заручнице, одговара ономе делу мехра кога је муж дужан платити жени према прописима шеријата у часу венчања. Други су, напротив, тврдили да то једноставно претставља неку врсту трошкова за набавку руха и опрему девојке. Трећи су били мишљења да то претставља неку врсту куповне цене, јер родитељи не утроше целу суму за рухо и опрему, него један део задрже за себе. На крају конференција је закључила да је овај обичај противан шеријату и да га треба постепено сузбијати.¹⁹⁾

Сам је народ, у ово последње доба, почео увиђати тежину наведеног обичаја. На више места, истакнути људи, држали су састанке и закључили да ће у будуће давати за жену само малу и незнатну накнаду.²⁰⁾

Обичај плаћања накнаде за жену практикује се не само код муслимана него и код немуслимана у Јужној Србији.²¹⁾ Ова је установа заостатак старог обичајног права, које сматра брак као уговор о куповини и продаји, а жену као објекат тога уговора. Дакле, шеријатско право није могло потпуно потиснути из свести муслимана ових крајева схватање њиховог обичајног права о браку и женама, као што то, уосталом, није могао извршити ни код неких других исламских народа.²²⁾

Поред накнаде муслимани уговарају, како је већ напред речено, у време венчања извесну суму новца коју је муж

¹⁷⁾ Пресуда Окр. суда за град Београд од 14-VI-1932 бр. Кзп. 288/32

¹⁸⁾ Претставка Окр. муфтијства у Куманову од 25-IV-1929 бр. 702. Одговор Врх. муфтијства Београд, 29-V-1929 бр. 745.

¹⁹⁾ Према Записнику конференције Исламске верске заједнице у Сарајеву од 9. 10 и 11 јула 1931 године.

²⁰⁾ *Islamski Svijet*, Сарајево 30 augusta 1932.

²¹⁾ Ово питање о куповању жена расправљано је у листу „Вардар“. О куповини жена у нашем народу видети Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, Београд 1930, II, ст. 60—90.

²²⁾ На пр. Бербери иако муслимани пресуђују своје правне послове према свом обичајном праву а не према шеријату. Код њих је муж дужан платити родитељима своје жене извесну накнаду за време венчања. Marcel Morand, *Etude de droit musulman et de droit coutumier berbère*, Alger 1931, p. 305.

дужан исплатити по престанку брака. Ова тражбина служи као мера да ограничи власт мужа, да га спречи од непромишљеног развода и да да жени отштету и осигура јој обезбеђење за случај развода. Дакле, та тражбина одговара по својој циљу ономе делу мехру, којег муж, како је то напред изложено, треба платити по престанку брака.

Према наведеним чињеницама види се да је улога мехра варијала током времена. Код Арапа пре Ислама мехр се сматрао као куповна цена жене, у прво време Ислама као венчани дар, а доцније као превентивна мера против развода брака. Углавном, ову последњу улогу он врши данас и код наших муслимана.

Д-р Мехмед Беговић

ПОДЕЛА НА ГРАЂЕВИНСКЕ ЗОНЕ

Економски момент те поделе и хигијенски услови допушеног искоришћења градилишта према нашем грађевинском закону и грађевинском правилнику.

Према Грађевинском закону (§ 14) грађевинске зоне (врсте насеља) деле се на: а) густо насеље, са озиданим целим фронтима; б) средње насеље, са зградама које су једном страном наслоњене уз суседа а са осталих страна слободне, и в) ретко насеље, са потпуно слободним зградама.

Став 5 истог параграфа изишао је из генералног оквира, који је на себе имао да узме Грађевински закон као оквир-закон, када се дала оваква одредба:

„При подизању зграда у средњем насељу власник мора оставити слободног простора најмање 4 метра с једне стране до суседа, а у ретком насељу по толико слободног простора са обе стране.“

Такав детаљ спада у одредбе грађевинских правилника а овде је било довољно дати само директиве у коме се правцу жели спровођење система изградње градова, остављајући притом извесне слободе самим градовима.

Подела на грађевинске зоне, онако како је у § 14 Грађевинског закона прописана, није у духу савремених гледишта науке о градском уређењу. Та подела нема своје оправдање ни са хигијенског, ни са урбанистичко-архитектонског гледишта, а посматрана са економског становишта, та подела претставља једну грешку, која је тим већа и судбоносија, што се има применити на све градове и варошице Југославије.

Сами називи: густо, средње и ретко насеље били би на месту када би се њима изражавала намера поделе града на различите густине насељености, узимајући притом за мерило број становника по хектару. Грешка је међутим у начину на који се те густине изграђивања имају у дело спроводити: ни у Грађевинском закону ни у Упутствима, нигде се не налази на одредбе којима би се регулисало питање допушеног броја

становника по хектару у појединим грађевинским зонама, иако је тај број од утицаја не само по социјалне и хигијенске прилике, него он може имати утицаја и на решавање саобраћаја.

Детаљна објашњења о размеру искоришћења, о унутрашњости градилишта и о грађењу дворишних зграда и сутеренских станова тако исто нису у духу савремених принципа науке о уређењу градова због својих противхигијенских и несоцијалних тенденција.

А. Грађевинске зоне и начин изградње у њима (§ 14 Грађев. закона). Густо насеље или затворени систем изградње, као систем изградње не може се одбацити уопште, иако се тај систем са хигијенског гледишта може најмање препоручити. Али је требало свакако обезбедити слободну унутрашњост блока, прописујући ивично изграђивање и задње регулационе линије. О томе ћемо говорити касније приликом расматрања Упутстава за израду грађевинских правилника.¹⁾

Средње насеље карактерише се зградама које морају имати с једне стране суседа растојање од 4 метра, и које могу бити повучене од регулационе линије.

Бочно растојање од суседа није ништа ново у грађевинском законодавству. Напротив, оно се провлачи кроз све периоде урбанизма, почев од Римљана²⁾ па до данашњих дана. Обавезно растојање од суседа у нашем Грађев. закону треба да је засновано на хигијенским разлозима. Међутим, растојања између зграда настала су из сасвим других разлога, који данас више немају своје оправдање, а о њиховој хигијенској вредности биће говора касније.

Растојања између суседних зграда, која су постојала и у средњем веку, настала су из потребе да се вода са кровова, који су били са забатом према улици, на две воде, и метеорска вода из дворишта, може одвести на улицу.³⁾ То растојање бивало је различито: 1—3 стопе, али је износило и до $\frac{1}{3}$ висине зграде, колико је прописивало старо саксонско грађевинско право. Но у свима случајевима прописивање обавезног растојања између зграда имало је за разлог обезбеђење одвођења воде, могућност преношења пожара и извесне грађевинско-техничке захтеве.

Као важан аргуменат да се при прописивању обавезног растојања између зграда није мислило на хигијену, може послужити извештај Weinbrenner-а важне личности на пољу немачког урбанизма и архитектуре на почетку 19 столећа, писаног око 1815, у коме се захтева остављање слободног простора између зграда, па се као разлози наводе:

„Безбедност од пожара, могућност доцнијег проширења зграде и, као најглавније — уметнички облици, тј. прекидање „мо-

¹⁾ У даљем излагању биће употребљен скраћен назив: правилник.

²⁾ Savigny, Историја римског права, св. IV.

³⁾ У Немачкој »Traufrecht« — право стрехе.

нотоније“, која настаје због понављања зграда, једне уз другу, у затвореним низовима.⁴⁾

Од три разлога која наводи Вајнбренер могао би се да нас узети у разматрање једино последњи, који говори о „уметничким обзирима“ и о „монотонији“. Али када посматрамо модерне насеобине, грађене по систему „*грађења у низу*“, где читава улица, па и цела насеобина делује на посматрача као једна композиција, где се естетички ефекат не постижава једном зградом, него читавим комплексом зграда, које су по своје спољашњем изгледу само део опште, урбанистичке композиције, — па затим, ради упоређења, посматрамо извесне улице у којима су зграде грађене са *растојањем*, долазимо без двоумљења до закључка да се у одбрану растојања између зграда могу најмање „уметнички обзир“ постављати.

Растојања између зграда онемогућују да се добије једна одређена слика улице. Theodor Fischer, један од признатих урбаниста, са великим личним искуством у изградњи насеља и градова, тридесетогодишњи професор Високих техничких школа у Штутгарту и Минхену, назива растојања између зграда „пустим гротлима, кланцима“ (*öde Schluchten*). Schultze-Naumburg у свом делу о уређењу градова⁵⁾ тако исто негира свако естетичко оправдање за растојања између зграда:

„Поглед на такве улице најчешће је страشان... Човек радо признаје да би један затворен низ таквих зграда био лепши од рупа које зјапе на по неколико метара.“

Најзад, са хигијенског гледишта не може се заступати растојање између зграда од 4 метра, како прописује закон. Улица, са којом се унутрашњост блока везује преко тих неизграђених простора, тачније: коридора, не може се сматрати као резервоар свежег и чистог ваздуха. *Унутрашњост блока, заклоњена од саобраћаја, од прашине, саобраћајне буке и јаких ветрова, остављена слободна, са довољно сунца и ваздуха, обрађена као унутрашњи парк, врт или дечје игралиште, има много боље хигијенске услове од улице и нема потребе да буде везана са свим оним негативним елементима, које свака улица, у мањој или већој мери има.*

Разлог који би се могао изнети, да се остављањем растојања између суседних зграда повећавају осветљене површине зграда, не може се примити стога што то осветљавање ниуколико није обезбеђено прописима о допуштеним висинама зграда. Тако је допуштена висина зграда у средњем насељу: 4 спрата поврх приземља са мансардом; ако узмемо нормалне висине спратова са конструкцијом = 3,40, висину мансарде са 2,50 и висину пода приземља над плочником са

⁴⁾ Eberstadt, Handbuch des Wohnungswesen, 1920.

⁵⁾ Schultze-Naumburg, Städtebau (Kulturarbeiten, Bd. 4. 1909).

2 метра, онда би укупна висина зграда у средњем насељу могла да изнесе приближно:

$$H = 5 \times 3,40 + 2,50 + 2,00 = 21,50 \text{ метара.}$$

Према томе да би се омогућило осунчавање зграда и са треће стране, било би потребно растојање које би износило за наше географске прилике бар колико и висина зграда, дакле *више него пет пута веће од прописаног*. Па чак ни у ретком насељу, где је минимално растојање двапут веће од растојања у средњем насељу, и где су висине зграда мање, не може се обезбедити увек осунчавање, јер растојање износи $2 \times 4 = 8$ метара, а допуштена висина износи приземље, три спрата и мансарда, дакле:

$H = 2,00 + 4 \times 3,40 + 2,50 = 18,10$ метара што је опет веће од двоструког растојања.

Одредба о обавезном растојању између зграда, посматрана са економског становишта значи једну замашну грешку, јер се тиме знатно поскупљава процес оспособљавања земљишта за грађевинске сврхе, што ће се из даљег излагања видети.

Економичност урбанистичких решења цени се, између осталог и према односу између насељених и саобраћајних површина; затим из односа густине становништва по једном хектару и вредности јавних радова који се морају извести да би се тај хектар ослободио за градилишта и за становање, из чега се долази до просечног оптерећења једног становника које је изазвано извршењем потребних јавних радова (вредност земљишта под улицама, поплочавање, канализација, водовод, осветлење, одржавање чистоће).

Да би се постигла што већа економичност и што мање оптерећење по једном становнику (или по једном просечном стану, под претпоставком да је допуштено само грађење са улице) — тежи се ка томе да јавни радови буду што рационалније искоришћени. Да би се то омогућило потребна је рационална мрежа улица и рационална форма блокова и најзад рационалан систем изградње. Нас у овај мах занима само ово последње.

Ако се подвргне испитивању економичности систем грађења са бочним обавезним растојањима, долази се до следећег резултата:

Јавни радови, извршени у улици изграђеној са обе стране зградама са прописаним растојањима од 4 метра до седа, нису рационално искоришћени. Како је допуштена ширина градилишта у средњем насељу 12 м., то значи да $\frac{1}{3}$ ($12 : 4 = 3$) ширине градилишта није искоришћена. Но без обзира на то што та трећина није употребљена за изградњу, јавни радови и на том делу улице морају бити по целој површини изведени исто онако као да је изграђена цела ширина градилишта. Сабирањем свих неискоришћених ширина градилишта долази се до цифре која износи једну трећину дужине,

па дакле и површине улице. То даље значи да је једна трећина површине улице, са свима извршеним јавним радовима (вредност земљишта, поплочавање, канализација итд.) остала неискоришћена или најблаже речено нерационално искоришћена.

Како се у § 124 Грађев. зак. предвиђа могућност да за подмирење „насталих трошкова око израде нових и проширења или регулације постојећих улица или тргова може општина наложити власницима земљишта која леже уз те улице нарочити допринос...“ и ако ће као основа за разрез тог доприноса служити „дужина прочеља (фронта) појединог земљишта, узимајући у обзир и површину истог“ — то из тога јасно произлази да власници земљишта, у случају налога за допринос, имају бити оптерећени сразмерно дужини фронта имања, и за онај део улице који лежи испред неизграђеног, празног простора, који закон изрично налаже. И ако даље то растојање у средњем насељу износи једну трећину, а у ретком насељу једну половину фронта (допуштена ширина градилишта 16 м., обавезна растојања са обе стране до суседа по 4 м. = 8 м.; $8 : 16 = \frac{1}{2}$ — то значи да ће власници земљишта у средњем насељу бити оптерећени доприносом за јавне радове за 50% више, а у ретком насељу за 100% више него да су њихове зграде грађене у низу, без обавезног растојања.

Но у случају да власници не буду оптерећени директно доприносом, остаје дужина плочника (тротоара) коју сопственици у сваком случају морају платити, а која је повећана у истој размери коју смо горе навели. (§ 123 Грађев. зак.: накнада ефективних трошкова за израду тротоара). Поред тога не сме се изгубити из вида да ће повећање трошкова око израде улица, ако и не буде директно пренето путем доприноса на околне власнике, морати бити расподељено на све становнике места преко других комуналних дажбина, што је у суштини са општеекономског становишта једно и исто.

Најзад, ако се цео проблем посматра са приватноекономског становишта, долази се такође до негативних закључака:

а) Повећавањем дужине фронтних градилишта услед обавезног растојања аутоматски се повећава и површина градилишта (за средње насеље најмање 360—400, за ретко насеље најмање 480—600 кв. м.⁶⁾ чиме се ствара повећање трошкова око прибављања земљишта, па дакле и трошкова око изградње, односно ако је зграда грађена за издавање, повећање закупне цене.

б) Прописивање полуслободних (средње насеље) и слободних (ретко насеље) зграда изазива и друга повећања трошкова око изградње, који се не јављају код зграда (израда обимних спољних зидова) јавља се и повећање трошкова за

⁶⁾ Мере су узете из Правилника, чл. 3.

огрев услед повећавања површина које су изложене хлађењу од спољне температуре, што се све мора узети у обзир када су у питању сопственици са ограниченим приходима, којих ће свакако, према досадашњем искуству, бити баш у тим зонама.

в) Најзад, обавезно повлачење зграде од регулационе линије захтева израду уличне оgrade (према типу који пропише општина, чл. 62 Правилника) и одржавање уличног врта, што све значи повећавање грађевинских и експлоатационих трошкова.

В. Шема искоришћења градилишта и одредбе којима се прописује начин изградње. — Да би се извесне одредбе Правилника о изграђивању у појединим зонама очигледније приказале, приложена је шема искоришћења градилишта у којој су графички претстављени поједини случајеви.

На први поглед та шема изгледа као дословна копија шеме која се налази у Берлинској грађевинској уредби од 1925. На жалост, после пажљивијег посматрања, увидели смо да се наша шема битно разликује од берлинске. Кажемо: најжалост стога што све оно по чему се наша шема разликује од берлинске не само да не значи никакав напредак (седам година у урбанизму, и то последњих седам година нарочито, значе много) — него се може рећи да значе враћање уназад.

Уместо да је берлинска шема поправљена и прилагођена за наше градове и прилике (наши градови од по неколико десетина хиљада становника не би смели подражавати начин изградње вишемилонског Берлина) — уместо да су извесне одредбе ублажене, обезбеђујући више слободног простора, ваздуха и сунца, створене су одредбе којима се омогућава претерано велико искоришћавање градилишта, велике висине зграда према ширини улице, изграђивање унутрашњости блокова зградама за становање и грађење станова по подрумима, што се све противи захтевима савременог урбанизма и јавне хигијене. У даљем излагању биће детаљније расправљена сва та питања.

Искоришћење градилишта. — Чланови 2, 3 и 4 Правилника садрже одредбе о појму градилишта, најмањим површинама и фронтovima за поједине зоне. Тим одредбама, које се баве питањима регулације или парцелације, по нашем мишљењу није било места у Правилнику него у Уредби о извођењу генералног плана.

Члан 5 даје упутства о размеру искоришћења површине градилишта, чиме се условљава начин изграђивања. Размер искоришћења, по чл. 5, већи је за постојеће парцеле него за нове. Та разлика између могућности експлоатације постојећих и нових парцела може имати значаја само за појединце — власнике и њихове интересе, али са урбанистичког и хигијенског гледишта нема никаквог оправдања. Могућно је да би се код постојећих парцела, које су већ делимично изграђене (на пр. зградама из дворишта) наилазило на тешкоће, ако не и на не-

могућности, приликом грађења нових зграда у случају када се не би допустио већи проценат искоришћења него што је допуштен за нове парцеле, али то још није разлог да се потпомаже на погрешној бази започета изградња и да се допушта нешто што се противи принципима који су усвојени за нове парцеле.

За нове парцеле у густом насељу допуштени максимални проценат изграђивања износи 60%, а за постојеће тај проценат пење се на 75%, док је по берлинској шеми, без разлике за све парцеле допуштени проценат 60%, ако су у питању зграде за становање. Даље се, по ст. 2, може проценат искоришћења повећати још за 10% ако је градилиште на углу, дакле се долази до 70% одн. 85% изграђене површине.

Затим, док се према Берлинској уредби светларници чак и до 10 кв. м. површине рачунају као *изграђене површине*, дотле се према чл. 9 Правилника светларници од само 3 кв. м. урачунавају „у неизграђени део градилишта — као двориште.“

Најзад, у трећем ставу наилазимо на одредбу која својом нејасном терминологијом омогућује још већа искоришћења:

„За велика и напредна насеља као и за разне врсте специјалних насеља може се одредити и већи проценат изграђивања...“

Каква то могу бити „велика и напредна насеља“ у којима треба допустити и већи проценат изградње од 75% или чак и 85%, нама није јасно. Још нам је мање јасно какве то могу бити „разне врсте специјалних насеља“ чије становнике треба, из непознатих разлога, пустити да се гуше по зградама чија ће дворишта бити мања од 25% или код углова мања и од 15%. Ако ће се та напредна насеља на тај начин изграђивати и „унапређивати“ што ће се допустити такав нехигијенски и некултуран начин изградње који се данас по урбанистичкој литератури наводи само међу рђавим примерима прошлости, из којих треба учити како не треба градити, онда од таквог изграђивања тих напредних насеља можемо очекивати само повећање морбидитета и морталитета.

Висина зграда. — У погледу одредаба о висини зграда постоје извесна размимоилажења у нашем урбанистичком законодавству. Тако је већ Грађев. зак. дао у § 15 одредбе по којима је максимиран број спратова (дакле и висина зграда приближно) према врсти грађевинске зоне:

„У густом насељу у споредним улицама могу се подизати зграде са највише 4 спрата поврх приземља, а у главним улицама и на трговима са највише 5 спратова.

У средњем насељу у споредним улицама... највише 3 спрата... у главним улицама и на трговима највише 4 спрата.

У ретком насељу у споредним улицама... највише 2 спрата... а у главним улицама и трговима највише 3 спрата.

У свима овим случајевима мезанин се има рачунати у спрат, док се мансарда не рачуна.“

У Правилнику (чл. 6) такође су дате одредбе о максималној висини зграда које су засноване на ширинама улица и које би биле сасвим добре да нису предвиђени они неизбежни „изузетни“ случајеви који никад нису довољно јасни и који допуштају могућности разних тумачења и отступања од законских прописа. У чл. 6 Правилника стоји:

„Висина зграда у појединим улицама треба да буде толика колика је ширина улице, али у изузетним случајевима ова висина може бити највише за $1\frac{1}{2}$ пута толика колика је ширина улице.“

Текст закона треба да се одликује што је могуће већом јасношћу и прецизношћу, избегавајући све оно што би дало повода колебању и двосмисленом тумачењу. Ако висина зграда не треба да буде већа од ширине улице (а она за наш географски положај не треба да буде већа да би се омогућио приступ сунчаним зрацима и најнижем спрату) — и ако закон треба да спроведе ту важну хигијенску меру — онда како да објаснимо да се тај исти закон наједном одриче те своје намере па, изналазећи неке неодређене, фиктивне „изузетне случајеве“ допушта да висина зграде буде и до $1\frac{1}{2}$ ширине улице?

Могло би се разумети да се то отступање чини у случају да је по среди какав урбанистички моменат, где би се због неколико метара висине губио какав естетички ефекат од веће вредности. Али такви случајеви већ су предвиђени у § 16 Грађев. зак., где стоји:

„Отступања од прописа § 15 могу се чинити само у јавном интересу а нарочито код споменика и монументалних грађевина где архитектура захтева нарочиту висину и ако се тим добија у архитектонском и естетском погледу.“

Према томе, „изузетни случајеви“ који се помињу у чл. 6 не потпадају под § 16 Грађев. зак. и не садрже елементе који би их могли правдати са гледишта јавног интереса, те би вероватно имали да послуже као „изналажење законске форме“ за нешто што би се у основи противило тенденцијама закона.

Дворишне зграде за становање. — У § 7, тачка 12 Берлинске уредбе стоји:

„Дворишне зграде за становање и самостални станови у бочним, средњим и попречним крилима не смеју се подизати.“ У чл. 7 нашег Правилника стоји:

„Зграде у дворишту могу се подизати само у улицама у којима је то предвиђено и на прописном растојању од уличне зграде.“

У предговору Берлинске уредбе каже се да су вишеспратне зграде са крилима и дворишним зградама за становање „проузроковале многоструке штете за становништво“ — и само за већ изграђени центар Берлина, по невољи, може се допустити подизање, али само по једне дворишне зграде за становање и то под условом да станови нису окренути северу, северо-западу ни северо-истоку.

Према нашем Правилнику, међутим, може се допустити грађење и више дворишних зграда за становање⁷⁾, па макар станови били окренути и северу, јер се уопште о томе важном хигијенском фактору не води рачуна.

У осталим зонама Берлина, које би одговарале нашем средњем и ретком насељу *није допуштено не под којим условима грађење дворишних зграда за становање*. У дворишту се могу допустити само споредне зграде које су овако дефинисане :

„Споредне зграде су грађевине са висином од највише 5 м. које служе за споредне сврхе и које не садрже станове, и то: штале, шупе, перионице, нужници, стрехе, вењаци, баштенске зграде, кулгане, топле леје, радионице мањег обима, и т. сл.“

У Берлинској шеми те споредне зграде такође су означене (само друкчије) тако да се на први поглед добија утисак као да Берлинска уредба *допушта* дворишне зграде за становање и у тим зонама. И како наша шема показује велику сличност са берлинском шемом чак и у неким детаљима, и нехотице се поставља питање: да нису дворишне споредне зграде у берлинској шеми, које су тамо само друкчије шрафиране, схваћене као дворишне зграде за становање?

Прва грешка учињена је већ тиме што је у § 6 Грађев. зак. речено да грађевински правилник одређује, између осталог „...и међусобну удаљеност зграда у двориштима.“ Тиме је наш оквир - закон већ унапред одредио да се дворишне зграде могу подизати, и замало па да их том одредбом не сматра као нормалан случај изградње.

Зградама из дворишта у густом насељу није обезбеђено довољно осунчавање, јер се као минимум растојања тражи само $\frac{2}{3}$ висине уличне зграде, што је недовољно.

Ставом 6 захтева се да дворишне зграде треба да буду бар за један спрат ниже од улличних зграда. Али се, као и раније, све то негира даљим одредбама:

„Ако има оправданих разлога могу бити исте висине...“

Или се опет предвиђају „изузетним случајевима“ који се као по правилу јављају:

„Само изузетно могу дворишне зграде бити више, ако је то могућно...“

Који су то оправдани разлози и какви су то изузетни случајеви, који су у стању да анулирају принцип да дворишна зграда треба да буде нижа од улличне, нама је непознато.

Затим, док се ставом 7 не допушта грађење станова у бочним крилима, у чл. 8 допушта се да општина „...у оправданом случају... а у изграђеном густом делу насеља ...дозволи

⁷⁾ „Удаљеност дворишне зграде од улличне или међусобно растојање ових зграда...“ (чл. 7 Прав.).

затворено (унаоколо озидано) двориште“ — и да би одредба била јаснија додаје се: „под нарочитим хигијенским условима.“

Подрумски станови. — Грађ. зак. (§ 29) допуштено је грађење станова у сутерену или тачније — у подруму, како је касније названо у Правилнику. У закону је речено да ће се правилником одредити случајеви у којима се могу дозволити станови у сутерену. У Правилнику се, међутим, не говори о случајевима, него о одређивању „улица у којима се могу подизати зграде за становање у сутеренским просторима.“ То је већ прилична разлика.

Грађење подрумских станова по зградама за издавање требало би одлучити и безизузетно забранити јер се то противи здравственим и социјалним обзирима данашњег времена. *Становање у подруму ни под којим условима не може се сматрати као добро и здраво. Према томе ни под којим условима не треба то ни допустити.*

Арх. Бранко Максимовић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Питање реалне сусвојине на зградама

Један од проблема који се постављају једновремено и пред правнике и пред социологе јесте питање о томе како ће се решити на најсигурнији и најпрактичнији начин могућност подизања сопственог крова над главама ситног варошанина. Код свих људи постоји жарка жеља, која се пење на степен инстинкта, да се питање њиховог крова реши што пре.

Ово питање не смемо третирати само као задовољавање приватне потребе заинтересованих лица. Оно се у последње време много дискутује и у тој дискусији добија свој специјални смисао за социјалну политику свих држава са великим градским насељима. У градовима где су цене терена за грађење обично несразмерно високе, бар несразмерне према средствима заинтересованих субјеката, посматраних као појединаца, оно није од значаја само са њиховог личног гледишта већ и са гледишта интереса самих тих градских насеља.

Што ужи насељени простор градског појаса, — то је девиза свих комуналних политичара. Од ширине тога појаса зависи решење питања о томе како ће се растеретити и иначе тешким околностима притиснуте финансије скоро свих градских општина у свету. То је за то што од ширине градског појаса зависи не само рентабилитет великих општинских градских служби (водовод, електрика, гас и т.д.) него исто тако и укупна свота издатака на оне јавне службе и радове који не доносе непосредно фискалне користи по општинску касу а без којих се не да ни замислити добро уређена градска

општина (калдрма, улично осветљење, хигијена, паркови, безбедност и т. д.). Очеvidно је да се неће моћи подједнако покривати буџет водовода или калдрме двеју градских општина са истим бројем становника ако ширине њихових насељених простора нису бар приближно исте. Зато је збијеније насеље тежња комуналних финансијера.

Нема то питање само овај општи карактер. Оно има један други — социјални у најпотпунијем смислу речи, политични. Верује се — с правом — да је човек који је везан за свој комад земље или за свој кров над главом, много конзервативнији и мање склон према револуционарним идејама, много јачи бранилац постојећег стања јер му то стање даје извесна права до којих му је стало. Отуда је његова конзервативност у суштини одбрана његових стечених права. Зато буржоазија сматра да појединцима треба омогућити да осигурају свој кров над главом.

И ако се ово питање може свести на питање општег значаја, било би погрешно да се оно посматра само са тога гледишта. Оно се мора посматрати и са гледишта економских могућности појединаца чији кров треба обезбедити. Треба рачунати да највећи део тих ситних људи, о којима је реч, нема никаквога сталног капитала већ живи само од своје зараде, периодичних доходака. Зато је њихова кредитна способност врло мала, онолика колико се сматра да тако лице може одвајати од своје месечне зараде за отплату дугова.

Само кредитирање на тој основи може осигурати могућност подизања станова за ове личности. Не сме се ни у ком случају губити из вида да човек жели да има свој кров, да је за насеље боље да оно буде гушће и да постизање тога циља мора бити сразмерно финансиским средствима заинтересованих лица.

Ако водимо рачуна о свима овим појавама видећемо да се може постићи резултат једино у случају да се омогући заједничко подизање кућа, у којима би сваки заинтересовани био и осећао се сопствеником свога стана. На западу, нарочито у Француској, ово је питање дуго третирано и практично је решено на тај начин што у истој згради појединци постају сопственици само свог стана — једног апартмана.

Може се замерати оваквом решењу, може се доказивати да оно није најпрактичније, да оно ствара многе незгоде и врло сложене правне односе, али оно служи циљу који је постављен. Много је лакше појединцу који нема велике кредитне способности да дође до кредита потребног за вредност једнога стана него за вредност целе куће, много је јевтиније учествовати делимично у куповини терена за грађење, у изграђивању темеља и крова, него у зидању целе куће која би имала само онолико просторија колико има стан у питању. Много је лакше збити градско насеље ако се буду подизале велике куће за становање него онолико малих кућа колико

буде било станова у великој кући. На тај начин ако се омогући појединцима да путем сусвојинских односа буду могли стећи својину на појединим физичким деловима зграда постићи ће се све што је напред речено како у комуналном, тако и у политичком смислу а поред тога баћиће се на здраву основу проблем хипотекарног кредита. Јер зајам за подизање једнога стана односно његову куповину обично по својим ануитетима биће сразмеран могућности отплате лица које се задужује, другим речима та позиција одговараће суми коју такво лице у своме приватном газдинству иначе предвиђа за кирију, чак можда и испод тога.

Но ипак поред свега тога мора се водити рачуна да је боље имати ма какве односе који постижу циљ него због сложености односа одбацити само постизање тога циља. Зато данас је социјална потреба да се путем правних норми створи могућност за сусвојину на зградама, тако да појединци могу имати својину, одељену и јасну, на појединим деловима зграда.

Ако посматрамо досадање србијанско право ми ћемо видети да у § 215 српског грађ. зак. стоје прописи који не искључују могућност постојања сусвојине на земљишту или згради тако да свако зна свој део. Тај пропис гласи:

„Ствар једна покретна или непокретна може и неколицини припадати, и онда се они на целу ствар односе као једно лице. И право њихово бива заједничко, ако није коме од њих особита част назначена, која искључиво њему и припада.“

Чини нам се да овај пропис у другом делу друге реченице јасно предвиђа могућност постојања не само идеалне сусвојине (аликвотни делови) већ и *реалне сусвојине*. Према томе по срп. грађ. праву појединим сопственицима може припадати за њих особита част целе ствари назначена, ако се будемо изражавали у духу језика законодавчевог. Значи да се на једној згради може појединцу осигурати само, било по вертикалној било по хоризонталној деоби одређени, једнаки или неједнаки део земљишта или зграде, другим речима — одређени стан.

Из судске праксе србијанских судова и резултата спровођења земљишњих књига у Србији, уверили смо се да је наша јуриспруденција § 215 срп. грађ. зак. интерпретирала на тај начин да је признавала особиту својину једног лица на непокретној згради чврсто спојеном са земљиштем другог лица, значи признавала реалну сусвојину на супрот начелу *superficies solo cedit* и начелу *accessorium sequitur principale*. Одступање од ова два начела, чим оно постоји, дозвољава као логичну интерпретацију да се реална сусвојина може разумети онако како смо је ми горе разумели по било хоризонталној било по вертикалној деоби чак, додајемо, и по комбинацији тих деоба. На пр.: смеснични део садржи се из левога стана (вертикално) и то на другом спрату (хоризонтално).

Само овакво разумевање §-а 215 срп. грађ. зак. било би довољно да се и код нас потребе наглашене на почетку овог чланка задовоље признавањем правне могућности да се појединцима пружи прилика да лако, или бар лакше, дођу до свога сопственог стана. Међутим постоји један други пропис, друга правна незгода која је у Србији већ почела да кочи овакво схватање и која ће га ускоро потпуно онемогућити.

Ти прописи који забрањују реалну сусвојину на нашој правној територији јесу §§ 10 и 11 Закона о земљишним књигама од 18 маја 1930 године, који дословице гласе:

§ 10 — „Савласништво у погледу земљишта која припадају једном земљокњижном телу може се, у колико посебни законски прописи не допуштају изузетке, уписати једино по уделима одређеним с обзиром на целину, па пр. на половину, трећину“.

§ 11 — „Уписи којима се власништво има стећи на појединим деловима земљокњижног тела, могу се вршити једино према наређењима закона о земљокњижним деобама, отписима и приписима“.

Овај Закон о земљокњижним деобама, отписима и приписима од 31 децембра 1930 године предвиђа да се земљокњижна деоба може вршити једино деобом на катастарском плану, значи само вертикалном деобом која мора да обухвата како зграде тако и њихов терен на коме се оне налазе, значи потпуно поштовање начела *superficies solo cedit*.

Само један изузетак постоји у новом баштинском праву. Тај изузетак базира на начелу поштовања стечених права и изнет је у ставу 3 § 4 и §-у 74 Закона о унутрашњем уређењу, оснивању и исправљању земљишних књига од 18 маја 1930 год. Ти прописи гласе:

Став 3 § 4 — „За физичке делове зграде, који се не могу сматрати као самосталне ствари, н. пр.: за поједине спратове или за поједине просторије једне исте куће, не могу се остварати посебни земљишнокњижни улошци ни поједини листови нити се може у погледу њих издејствовати упис самосталнога права власништва. Изузети су случајеви § 74. Уколико се могу на таквим деловима зграде или на таквим просторијама оснивати и у земљишну књигу уписати искључива и преносива права користовања, просуђиваће се према наређењима Грађанског законика и Закона о земљишним књигама“.

§ 74 — „Наређење § 4 став 3 не дира у правне одношаје, који се оснивају на физичким деобама зграда, установљеним пре ступања на снагу овога закона. Такви одношаји, у колико физичке деобе у појединим правним подручјима нису већ раније биле забрањене, могу бити предметом уписа у земљишне књиге као и даљих земљишнокњижних преноса. Са дотичним физичким деловима зграда може се све дотле, док ови делови не буду спојени, поступати као с одвојеним земљишнокњижним телима и отворити за сваки део посебни земљишнокњижни уложак. Али није допуштено, да се делови, који су на овај начин постали, још даље деле. Кад се за поједине делове

зграде не отворе посебни земљишнокњижни уложци, могу се за њих отворити одвојени власнички и теретни листови, ако би тиме преглед био олакшан.

„Чим се делови, означени у првом ставу, споје у особи једног овлашћеника, не може се више вршити ни деоба ни одвојено оптерећење.“

Ако проучимо овај изузетак видимо да је његов смисао ликвидирање, ма колико тихо, свих досадашњих односа реалне сусвојине на појединим физичким деловима зграда и земљишта.

Морамо се запитати који је био *ratio legis* за укидање реалне сусвојине у југословенском баштинском праву. По цитатима нашега пријатеља г. Д-р Ферде Чулиновића у његовом Коментару земљишнокњижних закона видимо да §§ 10 и 11 Закона о земљишњим књигама одговарају дословице одговарајућим параграфима Аустриског закона о земљишним књигама од 25 јула 1871 године. Значи да *ratio legis*, по аргументу рецепције као методе за интерпретацију, треба тражити у схватањима аустрискога законодавца из 1871 године. Оставамо читаоцима да процене напредност тадањег аустриског законодавца.

Наше данашње прилике не одговарају тадањем схватању. Зато је у закон требало унети нову тенденцију тим пре што она не онемогућује постојање баштинских књига и не противи се њиховој правилној организацији. Можда она замара судију, можда она ствара компликованије правне односе од оних које би законодавац желео у интересу брзе судске манипулације — али она би у овом тренутку представљала не само постизање циља постављеног у уводу овога чланка него и решење једног другог тешког проблема под чијим притиском грца и ситни и крупни сопственик у градовима.

Овај тешки проблем, то је проблем раздужења хипотекарних дужника. Статистички подаци Државне Хипотекарне Банке показују да сваки њен четврти дужник рђаво или врло тешко одговара својим обавезама. У групу тих дужника у првом реду долазе сопственици објеката за ренту. Кирије падају — ануитети остају исти. Крах рентиерства. Али то није само крах оних који су очекивали приходе од туђег капитала инвестираног у грађење, већ довођење у опасност и самог периода који је омогућио инвестицију. Врло је вероватно да би се многи данашњи хипотекарни дужници извукли из тешке кризе ако би им се омогућило да поједине делове својих зграда отуђе и тиме исплате дугове који преоптерећују и остале делове њиховог имања. Жртвовањем делова спасла би се целина. Данас међутим немогуће је ни отплатити дуг ни продати цео објекат ради исплате хипотекарне тражбине.¹⁾

¹⁾ О томе колико би овакво решење помогло тешком положају наших банака, које су у своје време законским прописима биле натеране да велике капитале инвестирају у непокретност, — видети у „Архиву“ за април 1933. г., чланак нашега колеге професора г. Др. Александра Јовановића.

Мислимо да су аргументи које смо навели довољни да се законодавац заинтересује за цело ово питање и да у нашем приватном праву постави нове норме помоћу којих би се омогућило васпостављање реалне сусвојине, јер то — верујемо — категорички захтевају прешни интереси социјалне и комуналне политике. То се зна да би се цело питање морало детаљно регулисати у законодавству, које би у танчинама регулисало све односе између сусопственика и између њих и трећих лица која долазе у додир са сусвојином као таквом. Верујемо да наша држава у овом погледу не може заостати не само за великим западним земљама, које су то питање решиле, него чак ни за Бугарском која такође има закон о колективном подизању зграда за становање. Ово све тим пре што се баштински систем са мало добре воље врло лако може примирити и са реалном сусвојином. — Хоће ли се најзад и у наше приватно право уносити социјална нота или смо осуђени да се враћамо натраг?

Д-р Милан Бартош

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Тумачење статута Мемела.

У низу пресуда које је донео Стални суд међународне правде, пресуда у вези са тумачењем статута територије Мемел изазива прилично чуђење и биће несумњиво доста коментарирана од стране правника. По самој природи спорног предмета она се више приближује питањима у којима се од Суда тражи саветодавно мишљење. И заиста, њен диспозитив више одговара саветодавном мишљењу но пресуди. А ипак је Суд по овом спору изрекао пресуду. Но да изложимо чињенице.

Чланом 99 Версаљског уговора о миру Немачка се одрекла у корист Главних сила савезничких и удружених, свих права на област Мемел, која се налази између Балтичког мора, североисточне границе Источне Пруске и некадашњих граница између Немачке и Русије. После дугих преговора, конвенцијом закљученом у Паризу 8 маја 1924 год. између литванске владе с једне стране и влада Велике Британије, Француске, Италије и Јапана с друге стране, ове владе признале су литванску сувереност над Мемелом. Али уз ову конвенцију додат је статут области Мемел, којим је утврђена доста широка аутономија те области. Самом конвенцијом прописано је да ће област Мемел, под сувереношћу Литве, уживати законодавну, судску, административну и финансиску аутономију у границама статута придодатог конвенцији, и који се сматра њеним делом. Овде не можемо улазити у појединости како је дошло до поменуте конвенције и придодатог јој статута Мемела, у толико пре што то није било од важности по сам спор, који се водио пред Сталним судом међународне правде. Чињеница је да је

аутономија Мемела заснована једном међународном конвенцијом. И ако је литванска влада обнародовала статут Мемела у облику литванског закона, не може се оспорити да је овај статут у исти мах и међународноправни акт, у колико додатак и интегрални део конвенције од 8 маја 1924 године.

Елементи спора састоје се у тумачењу одредаба статута Мемела. Овим статутом прописано је да ће законодавну власт за аутономну област Мемел вршити Скупштина те области. Управну власт врши један директориум од највише пет чланова, убрајајући ту и претседника директориума. Тај директориум мора бити састављен од грађана ове области. Гувернер области Мемел, постављен од литванске владе, поставља претседника директориума, који, према чл. 17 статута Мемела „остаје у дејству све док ужива поверење скупштине.“ Претседник поставља остале чланове директориума. Директориум мора да ужива поверење Скупштине и мора да поднесе оставку, ако му Скупштина изгласа неповерење. „Ако, из кога било разлога, гувернер наименује претседника директориума у време кад Скупштина не заседава, она мора бити сазвана тако да се састане у року од четири недеље по том наименовању, да саслуша декларацију директориума и изгласа му поверење,“ — гласи текст члана 17 статута Мемела.

Мемел ужива, поред горе наведених одредаба о организацији законодавне и управне власти, и извесну аутономију у погледу судске власти као и финансиску аутономију. Но како и ова питања нису имала никакве везе са спором, овде се нећемо упуштати у детаљно проучавање правног положаја Мемела у државноправном и међународноправном погледу.

У 1931 години претседник директориума Мемела, Г. Бетчер (Böttcher), у пратњи два народна посланика, отпутовао је у Берлин. Циљ тог његовог путовања није потпуно разјашњен пред Сталним судом међународне правде. Установљено је само ово: литванска влада није била обавештена о том путу. Трошкови пута исплаћени су из благајне области Мемел. Један од сапутника Г. Бетчерових није имао пасош; немачки генерални конзул у Мемелу издао му је једну исправу у којој је писало да доносилац путује у Берлин због преговора са немачким властима и да се ти преговори тичу значајних немачких интереса. За време боравка у Берлину Г. Бетчер и његови сапутници имали су неколико састанака са чиновницима немачке владе, у Министарству исхране и у Министарству иностраних послова. Међутим сам Г. Бетчер изјављивао је да је у Берлин ишао као приватно лице, бавећи се послом неких набављачких и производњачких задруга, чији је он претседник, односно члан управе, и тражећи могућности за продају њихових производа.

На основу свих ових чињеница, гувернер Мемела чим их је сазнао обавестио је Г. Бетчера да више не ужива његово поверење и саветовао му да поднесе оставку. Г. Бетчер није поднео оставку и месец дана касније гувернер је упутио Скуп-

штину писмо у коме је изнео поменуте чињенице. Претседник директориума поднео је Скупштини свој експозе, на што је Скупштина изгласала поново поверење директориуму са 15 гласова (против су гласали 4 посланика а 6 се уздржало). Десет дана после тога гласања у Скупштини гувернер је једним писмом опозвао Г. Бетчера, тачније опозвао је свој указ којим је наименовао Г. Бетчера претседником директориума. Како су се и остали чланови директориума солидарисали са својим претседником, гувернер је и њих опозвао.

Иако је сматрао да гувернер нема право опозивања претседника директориума који ужива поверење Скупштине, Г. Бетчер је после извесног времена поднео оставку. На то је гувернер наименовао претседником Г. Симаитиса, једну личност изван странака. Нови претседник покушао је да састави директориум у споразуму са шефовима скупштинске већине, али у томе није успео. Директориум је најзад састављен од самих ванпартиских личности, али кад се представио Скупштини, ова му је изгласала неповерење са 22 против 5 гласова. На то је нови претседник директориума, одмах по изјављеном неповерењу, прочитао указ којим гувернер распушта Скупштину.

Силе потписнице конвенције од 8 маја 1924 изнеле су цело ово питање пред Савет Друштва народа. Известилац Савета, норвешки претставник Колбан, стао је на гледиште да би било најбоље тражити саветодавно мишљење Сталног суда међународне правде по овом питању, али је у исто време изразио сумњу да се може постићи једногласност Савета Друштва народа, која је потребна за такво решење. Силе су покушале да питање реше непосредно са литванском владом, но и у томе нису успеле. Услед тога су се владе Велике Британије, Француске, Италије и Јапана обратиле Сталном суду међународне правде, тражећи пресуду по спорним питањима тумачења одредаба конвенције од 8 маја 1924 и статута области Мемел.

Из њихове тужбе види се да Силе потписнице траже од Суда да донесе одлуку по овим питањима: (1) да ли гувернер области Мемел има право да опозива претседника директориума; (2) у потврдном случају, да ли то право постоји под извесним условима или у извесним околностима, и који су ти услови или околности; (3) у случају ако је признато право опозивања претседника директориума, да ли његово опозивање повлачи престанак функција осталих чланова директориума; (4) у случају ако право опозивања претседника директоријума постоји само под извесним условима и у извесним околностима, да ли је опозивање Г. Бетчера било правилно с обзиром на околности; (5) да ли је правилно, с обзиром на околности у којима се десило, образовање директориума под Г. Симаитисом; (6) да ли је правилно распуштање скупштине од стране гувернера области Мемел, кад директориум под претседништвом Г. Симаитиса није добио поверење Скупштине.

Насупрот овом захтеву четири силе, литванска влада од своје стране поднела је против-мемоар, којим је тражила да Суд пресуди да гувернер области Мемел има право да опозива претседника директориума, и то у случајевима кад претседник учини акте који компромитују сувереност или јединство литванске државе, кад присвоји надлежности централне власти, кад врши власт непризнајући литвански устав, кад се одупре да примени у области Мемел одредаба међународних уговора које је закључила Литва, а које спадају у надлежност локалне власти, кад одбије да примени одредбе за примену статута и литванских закона који се примењују у области. Сем тога литванска влада тражила је од Суда да пресуди да опозивање претседника повлачи и опозивање осталих чланова директориума, и да је у конкретном случају опозивање Г. Бетчера било правилно, с обзиром на околности у којима се десило.

Али пре но што је приступљено суђењу, расправљен је прелиминарни захтев литванске владе да се Суд не упушта у расправљање по тачкама 5 и 6 тужбе четири силе потписнице конвенције од 8 маја 1924 год. Својом пресудом од 24 јуна 1932 год. Стални суд међународне правде одбио је овај захтев и одлучио да донесе пресуду по свима тачкама тужбе.

Чим је у начелу закључио да да одговор по свима тачкама, Суд је приступио суђењу. Пресуда је изречена 11 августа 1932 год., са десет гласова против пет. По постављеним питањима већина суда стала је на гледиште (1) да гувернер области Мемел има право, да као меру заштите државних интереса, опозове претседника директориума, услед озбиљних аката противних Париској конвенцији од 8 маја 1924 са прилозима, који би акти могли да нанесу повреду суверености Литве, и у недостатку других средстава; (2) да опозивање претседника директориума не повлачи само собом и престанак функција осталих чланова директориума; (3) да је, с обзиром на околности у којима се догодило, опозивање г. Бетчера било правилно; (4) да одбацује изузеће које је истакла литванска влада у погледу тачака које се односе на правилност састава директориума под претседништвом Г. Симаитиса и правилности распуштања Скупштине области Мемел; (5) да је, с обзиром на околности у којима се догодило, образовање директориума под претседништвом Г. Симаитиса правилно; (6) да је неправилно распуштање Скупштине области Мемел које је извршио гувернер те области, кад директориум под претседништвом Г. Симаитиса није добио поверење Скупштине.

Иако се са овим гледиштем и његовом аргументацијом није сложило пет судија, већина је навела, углавном, ове разлоге за своје мишљење, које је постало пресуда Суда. Према стауту Мемела, гувернер именује претседника директориума а овај остале чланове директориума. Редакција чл. 17 статута, по којој претседник остаје све док ужива поверење

Скупштине, не може се тумачити у том смислу да гувернер нема право опозивања председника директориума све догод овај ужива поверење Скупштине. Статутом је прописано да у погледу законодавне власти гувернер има право вета за законе које изгласа Скупштина области Мемел. И законодавна и управна аутономија Мемела ограничене су статутом. Али баш тај статут садржи једну одредбу, по којој сва питања која статутом нису изречно стављена у надлежност локалних власти области Мемел, спадају у искључиву надлежност компетентних органа литванске републике. По мишљењу већине Суда статутом се није намеравало да се потпуно онемогући литванској влади да врши своју суверену власт, и да се она остави без икаквих средстава заштите ако управни органи области Мемел прекораче своје надлежности, а у исто време уживају поверење своје обласне Скупштине. Стога је Суд стао на гледиште да гувернер има право опозивања председника директориума. Но Суд није могао да утврди случајеве у којима гувернер може да примени ово своје право. У овом погледу не могу се утврдити априорна гледишта, већ се има ценити у сваком конкретном случају. Међутим, ако гувернер може да опозове председника, ово опозивање не повлачи аутоматски и остале чланове директориума. Они остају све док нови председник не конституише директориум, пошто је по одредбама статута области Мемел он надлежан да поставља чланове директориума.

Сем чисто принципиелних одлука у вези са тумачењем одредаба статута Мемела, суд је имао да расправи конкретна питања. Ушавши у разматрање одласка председника директориума у Берлин, и ако је овај изјављивао да је његов пут приватне природе, и да се у Берлину бавио као председник земљорадничког набављачког удружења и члан управе једне млекарске задруге, послом ових, Суд је, с друге стране водио рачуна да су у исто време вођени преговори између литванске и немачке владе око трговинског уговора, и да је ова акција Г. Бетчера у ствари била вођена да би се омогућио увоз у Немачку пољопирвредних артикала из Мемела под повољнијим условима но из осталих делова Литве. Сем тога постоји факт да су трошкови овог пута исплаћени из касе области Мемел. Сви ти разлози утврдили су Суд у мишљењу да су се у конкретном случају стекли услови, на основу којих је гувернер оправдано опозвао Г. Бетчера са председништва директориума. Исто тако правилно је и наименовање новог председника, пошто Г. Симаитис испуњава услове као грађанин области Мемел. А статут не предвиђа претходну сагласност Скупштине за наименовање председника директориума. Но ако један председник директориума може да врши управну власт од свога постављења до изгласавања поверења Скупштине, и после таквог изгласавања све до изјаве неповерења или опозивања од стране гувернера, Суд је стао на гледиште да у слу-

чају — као што је се овом приликом догодило — кад претседник приликом прве појаве пред Скупштином не добије од ове поверење, он не може да даље врши акте управне власти, па према томе гувернер не може да распусти Скупштину. Јер за распуштање Скупштине потребна је сагласност директориума, а да би директориум доносио правоваљано одлуке потребно је да је добио поверење Скупштине. Стога је Суд стао на гледиште да је распуштање Скупштине било у овом конкретном случају неправилно.

Тројица судија нису се сложили са пресудом и њеним мотивима и поднели су одвојено мишљење. По њиховом гледишту, ако гувернер има право наименовања, он нема и право опозивања претседника директориума, јер на основу чл. 17 статута претседник врши дужност догод ужива поверење Скупштине. По њима, трајање претседникове функције зависи једино и искључиво од Скупштине: једном постављен он не може бити опозван, сем ако изгуби поверење Скупштине. Ова одредба у статуту је изузетна јер се не налази у другим уставима, и њоме је уведен нарочити облик парламентарног режима: директориум мора да поднесе оставку само услед скупштинског неповерења. — Много је занимљивије одвојено мишљење судије Анцилотија. Он сматра да се Суд уопште није требао да упушта у овај спор, јер жалба није имала битних елемената спора који спада у надлежност Сталног суда међународне правде. По његовом мишљењу питање које је расправљано могло је да изазове саветодавно мишљење суда али не и пресуду. Вршећи своју надлежност Суд не може да даје одговоре по питањима, већ да доноси одлуке по тужбама. А овде у ствари није било тужбе већ су само постављена питања, на која је Суд дао одговор. Овако како је учињено, дато је у ствари саветодавно мишљење Суда. Иако је нагласио да се слаже са мишљењем суда да гувернер Мемела у извесним случајевима може да опозове претседника директориума, Анцилоти сматра да се то може расправљати само с обзиром на конкретне чињенице (овде пут Г. Бетчера у Берлин). Но тада се поставља питање на кога пада терет доказивања тих чињеница? Да ли на Силе које су тражиле интервенцију Суда, или на литванску владу, или на ког трећег? У конкретном случају ни силе нису поднеле довољне доказе да потрепе своју тезу, али такве доказе није пружила ни литванска влада, која је само навела извесне неодређене основе подозрења и претпоставке. То су разлози због којих Анцилоти сматра да Суд није требао да суди овај спор, већ само да констатује неправилности тужбе.

Ова пресуда Суда, као што смо на почетку ове хронике нагласили, одудара у многим од уобичајених спорова које је Стални суд међународне правде расправљао. Ни пресуда, ни саветодавно мишљење, већ нешто на средини између ове две врсте правних аката, — њоме су расправљена и извесна прин-

ципиелна и извесна конкретна питања. За оне који проучавају поступак пред Судом, ова пресуда пружа занимљив материјал, јер се она може критиковати са много гледишта. Ако ништа друго, она најбоље показује да је пракса Сталног суда међународне правде, чак и у погледу формалне стране — поступка пред Судом — још увек колебљива, упркос старању Суда да се постигне што већа стабилност. Закључак би био да се још увек се морају тражити нови путеви и начини да се дође до идеалног међународног правосуђа.

Д-р Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

О споразуму са француским портерима

9 прошлог месеца парафиран је у Паризу Споразум са Комитетом за заштиту француских портера, којим се нашој држави одобравају, за унапред одређено време, извесне олакшице у погледу вршења интересне и амортизационе службе по њеним зајмовима у иностранству.

Иако се постигнути Споразум не може још сматрати као перфектан, јер је његово ступање на снагу условљено претходним закључењем сличних погодба и са преставницима осталих иностраних портера наших зајмова, ипак нам се чини да није без интереса изложити и пре тога суштину његових одредаба, а тако исто покушати изнаћи и приближан ефекат који ће Споразум представљати за наш платежни биланс. Ово са разлога, што верујемо да је формално увођење у живот овога акта само питање времена, а да је практична примена његова довољно обезбеђена већ добивеним престанком француских портера, као првих и најглавнијих поверилаца наше државе.

Остављамо по страни разлоге који су диктовали потребу увођења мораторијума за инострана плаћања — меру која је декретована још почетком месеца октобра прошле године. Званични фактори дали су о томе довољна обавештења јавности у току недавно закључене буџетске дебате.

Налазимо, међутим, да није сувишно указати и овде, ма и са неколико речи, на сву јачину и оправданост ових разлога, јер се само тако дају разумети релативно врло повољни услови које постигнути Споразум садржи по нас.

За разлику од других земаља, које су у последње време дошле у немогућност да уредно одговарају својим обавезама на страни, и које су овакав свој положај могле бранити једино рђавим последицама опште економске и финансијске кризе по њихову платежну способност, наша држава имала је за себе још и једну, много јачу, правдајућу околност. Нагло створени дефицит у њеном билансу плаћања дошао је као резултат не само великог пада вредности њених извоз-

них артикала на иностраним тржиштима, већ, и у првом реду, као резултат једног вољног међународног акта — ослобођења Немачке од даљег плаћања репарација. Прихватање познатог плана Претседника Хувера од стране осталих поверилаца Немачке лишило је нашу државу једног годишњег примања од преко 450 милиона динара у страним девизама, — примања које јој је у ствари и омогућивало да службу по своме јавном дугу у иностранству, осетно увећаном закљученим послератним зајмовима у циљу обнове земље и стабиловања националне валуте, обезбеди без великих тешкоћа. Логично је, дакле, да је ова околност морала бити, у току поведених преговора са претставницима портера, искоришћена до крајњих граница. Њој се, по нашем мишљењу, имају добрим делом и приписати добивене олакшице, за које се без устезања може рећи да их ни једна од данашњих држава дужница није још имала.

У чему се састоје те олакшице, које нам Споразум доноси? Одмах да подвучемо, да оне не значе никакав стварни прекид у вршењу службе по иностраним зајмовима. Наша држава нити је тражила нити добила прави мораторијум плаћања за своје дугове. Њена се ситуација у томе погледу не сме уподобљавати ситуацији извесних других земаља, које су своја плаћања на страни обуставиле колико из разлога чисто валутне природе, толико и због поремећене равнотеже у буџетским расходима и приходима. Код нас овај други разлог не долази у обзир. Као и до сада, у буџету државних дугова предвиђаће се и у будуће потребни кредити за службу по иностраним зајмовима, у њиховом пуном износу. Само, док су ови кредити били, у нормалним приликама, искоришћавани у целости за набавку страних платежних средстава, која су потом изношена из земље и стављана на расположење финансијским агентима ради исплате доспелих купона и амортизације дуга, дотле ће то, за време трајања периода који Споразум обухвата, бити случај са једним, врло малим делом истих. Главни, пак, износ пом. кредита неће бити претваран у страну валуту и служиће, уколико се за тим потреба укаже, за исплате искључиво у динарима.

Постигнути Споразум ослобађа нас, према томе, скоро потпуно обавезе изношења стране валуте из земље или, како се то ново створеним стручним термином изражава, доноси нам повремену *мораторијум трансфера*.

Саме одредбе закљученог Споразума, изложене у најкраћим потезима, састоје се у следећем:

Временски период важења одобреног мораторијума износи три године, рачунајући од 14 октобра 1932, као дана под којим је обустава плаћања у страној валути званично нотификована иностраним портерима. На случај, пак осетног и брзог побољшања економске и финансијске ситуације у земљи, предвиђени услови мораторијума могу се, на крају друге године,

споразумно између Владе и преставника портера, делимично изменити и побољшати у корист ових последњих.

Зајмови који долазе под удар мораторијума јесу у првом реду они, који представљају ревалоризирани предратни дуг Краљевине Србије, сходно Конвенцији од 5 априла 1930 (4% од 1895, 5% од 1902, 4 $\frac{1}{2}$ % од 1906, 4 $\frac{1}{2}$ % од 1909 и 5% од 1913). Уз њих долазе два зајма раније Управе фондова (4 $\frac{1}{2}$ % од 1910 и 4 $\frac{1}{2}$ % од 1911), као и зајам Српског друштва црвеног крста, који су у своје време били такође обухваћени горњом Конвенцијом. На треће и последње место долази 7% зајам од 1931, закључен у сврху извођења стабилизације динара.

Портерима горњих зајмова остављају се, у погледу наплате доспелих купона, за време трајања мораторијума, две различите могућности: (1) замена купона за нарочите „фундинг“ обвезнице, уз исплату 10% вредности купона, у иностраној валути; или (2) исплата купона у земљи, у динарима, обрачунатим према њиховом легалном златном паритету, уз услов да се овим динарима може располагати само у границама наших домаћих прописа о девизно-валутном промету.

У колико би се портер определио за први начин наплате, њему се, као што је наведено, уз полагање 10% вредности купона у иностраној валути, издају, за остатак од 90%, „фундинг“ обвезнице. Ове гласе на 1.000, 500 и 250 франака, носе 5% годишњег интереса и амортизују се у року од 25 година. За исплате испод 250 франака издају се, уместо обвезница, нарочите потврде од 5 и 50 франака, које не носе никакав интерес, али се путем спајања више комада уједно могу замењивати за обвезнице одговарајућих апоена.

При овој операцији портер остаје у ствари и даље поверилац наше државе за 90% вредности свога купона. Уместо да ову наплати у уговореном року, он је оставља у рукама дужника и „фундира“ је у нов зајам, који му носи 5% интереса.

Код другог случаја наплате портеру се полаже, у динарима, пуна номинална вредност доспелог купона, и он се од тога тренутка сматра као потпуно измирен у своме потраживању. Примљеним, пак, динарима, који се обрачунавају према законској златној вредности и не могу се износити из земље, он располаже једино на начин који девизно-валутни прописи буду одобрили.

Амортизација зајмова обуставља се потпуно, за све време трајања мораторијума. Државна благајна ослобођава се по томе основу сваке обавезе преноса стране валуте све до 14 октобра 1935. Дужина првобитно утврђених рокова амортизације овим се, међутим, не мења. Привремено суспендовани амортизациони планови имају, по истеку важења моратори-

јума, бити прерађени и утврђени тако, да омогуће отплату зајмова без икаквог продужавања рокова.

Буџетски кредити за службу по спољним зајмовима имају се, као што је већ речено, предвиђати, и за време трајања мораторијума, у пуном износу. Разлог томе лежи у суштини самога мораторијума који се Споразумом дефинише и који у ствари нема ничега заједничког са правом обуставом плаћања. Услед несташице страних платежних средстава портеру се не дозвољава, за извесно време, пуна наплата купона у уговореној валути, али му се зато признаје и надаље право на наплату целог потраживања у динарима. Логично је, дакле, да ова потраживања, која се теориски не умањују, буду буџетски обезбеђена као и раније, и да потребни кредити у ту сврху остану и даље исте величине.

Практично, међутим, до потпуног искоришћења ових кредита у сврху исплате купона не може доћи. Највећи број портера неће свакако тражити наплату у динарима, јер их ови динари, намењени искључивој потрошњи у земљи, неће нарочито интересовати. Гро њихових потраживања биће, према томе, ликвидирани на бази „фундинга“, што значи да ће одобрени буџетски кредити бити у ствари оптерећени само за вредност оних 10%, који се имају ефективно исплатити у страниј валути. Сав остатак њихов од скоро 90% моћиће бити ослобођен и употребљен у друге сврхе.

Овако стварну повољну ситуацију Споразум искоришћује веома ефикасно. Претпостављајући с пуно основа да ће износ ослобођених остатака пом. кредита бити, у укупном збиру, веома знатан, он предвиђа полагање истих на један специјалан рачун код Народне банке и намењује их извођењу разних радњи, које имају за директан циљ финансијско и монетарно јачање земље.

Ово су основне линије Споразума, које су у тексту пропраћене свим потребним детаљима техничког карактера.

Што се тиче ефекта који ће Споразум имати за наш биланс плаћања, ограничићемо се овде да га прикажемо у најопштијим цртама. Износ буџетских кредита за интересну службу по свима предратним и послератним зајмовима у иностранству достигао је цифру од око 301,000,000.— фр. франака. Мораторијумом, пак, који Споразум предвиђа обухваћена је већа половина ове цифре (око 155,000.000.— фр. франака).

Под претпоставком да целокупан број портера изврши наплату својих купона на бази „фундинга“, служба по емитованим „фундинг“ обвезницама износила би у првој години око 17,500.000.— франака. У току друге године мораторијума ова би цифра, услед даљег емитовања обвезница, порасла на 24,500.000.— франака, а у току треће године на 31,500.000.— франака.

Укупно, дакле, држава би у току трогодишњег мораторног периода, тј. од 14 октобра 1932 до 14 октобра 1935,

имала да положи износ од око 73,500.000.— франака, уместо редовног износа од 466,500.000.— франака, што значи да би у својим спољним плаћањима имала само по овом основу уштеду у девизама од око 393,000.000.— франака.

Разлика између цифре од 155,000.000.— франака коју Споразум обухвата и укупне цифре од 301,000.000.— франака имаће да се регулише накнадним споразумима са осталим иностраним портерима. Услови који тим споразумима буду утврђени остаће на сваки начин исти као и у Споразуму са француским портерима, јер овај последњи не допушта никакво повољније третирање иностраних портера у односу према француским.

Под том претпоставком, укупна цифра за плаћање интереса по зајмовима у иностранству, изнеће, за време од три године, око 139,000.000.— франака, уместо 903,500.000.— франака, што ће престављати смањење излаза девиза из земље за износ од око 764,500.000.— фр. франака.

С обзиром на то да се уз дате олакшице у погледу вршења интересне службе предвиђа и обустава сваке амортизације спољних зајмова за време од три године, то ће и по овоме основу бити остварена једна уштеда у изношењу девиза за вредност од око 165,000.000.— фр. франака.

Укупно сабране цифре од 764,500.000.— и 165,000.000.— франака дају глобалну уштеду од 930,500.000.— франака, за колико се, дакле, смањује целокупна интересна и амортизациона служба у страног валути по државним спољним зајмовима у току трогодишњег мораторног периода.

Оволика уштеда у страним девизама биће неоспорно од специјалне важности по успостављање нормалне монетарне и финансијске ситуације у земљи, и у томе и лежи главна корист од постигнутог Споразума са француским портерима.

Ограниченост простора не дозвољава нам да се на овоме месту упустимо дубље у питање искоришћења ових уштеда. Покушаћемо да то учинимо другом приликом. Засад да истакнемо једино то, да ће, благодарећи тим уштедама, Народна банка успети свакако да створи довољно јаке стокове страних девиза, путем којих ће моћи да поправи и учврсти тренутно пољуљани курс динара, а да ће, с друге стране, рационалном употребом слободних буџетских кредита у динарима за службу по спољним зајмовима, државној благајни бити омогућено да среди и регулише своје рачунске односе са Народном банком и да еластичнијим и обимнијим вршењем буџетских расхода правилно послужи интересима свих привредних кругова у земљи.

Ратни дугови учи Светске економске и монетарне конференције

Свега неколико дана раздваја нас од састанка Светске економске и монетарне конференције у Лондону. То је за цео свет догађај од првокласне важности, који би по своме обиму требало да буде један од најважнијих можда после Версаља; догађај од кога цео свет очекује излаз из економског хаоса, у који га је довела привредна криза и политика тесногрудог економског национализма. „Није претерано рећи — пише лондонски »Sunday Referee« — да су све наде умореног света упрте на ту конференцију и да је, у пркос свих рђавих пророчанстава о резултатима које ће имати цео свет сагласан у томе, да сазив Конференције претставља, у сваком случају, конкретан напредак у решавању међународних економских проблема“. Већ скоро годину дана одговорни државници и највећи економски стручњаци света претресају питања, којима би се та Конференција имала бавити и припремају дневни ред њенога рада. Ту долазе, на првом месту, монетарна и кредитна политика, питање цена, поновног кретања капитала и ограничења у међународној трговини; тарифска и уговорна политика и организација производње и размене добара. Све питања од виталног интереса за све државе у свету, чије би чак и делимично решење могло да покрене привредну активност света из учмалости у коју је последњих година запала.

Питање ревизије ратних дугова, иако тешко притиска светску економску ситуацију, на категоричан захтев Америке, која је тиме условила и своје учешће на конференцији — није стављено на дневни ред. Првобитно Америка није хтела ни да чује за ревизију, али је у томе, приморана стицајем прилика, у последње време попустила, с тим, да са сваком државом — дужником особено преговара, за време рада Конференције и у вези са солуцијама, које она буде донела по питањима од којих зависи економска обнова света. Припремна комисија за сазив Светске привредне конференције — иако то питање није спадало у њену надлежност, смаграла је за дужност, да у уводу генералног програма рада Конференције нарочито подвуче: да је претходно решење питања ратних дугова битан услов за успех Конференције, јер од решења тога питања зависи успостављање финансијске, економске и монетарне стабилности у свету. „У недостатку таквог решења — каже се даље у извештају Припремне комисије — или перспективе за такво решење, дугови ће и даље претстављати непремостиву препреку за свако економско и финансијско побољшање“. То је ономад поновио и Макдоналд, када је у Доњем Дому изјавио, да је у Вашингтону са Рузвелтом био потпуно сагласан у томе, да Светска привредна конференција не може успети, ако пре њеног закључења, питање ратних дугова не буде дефинитивно решено. „Дефинитивно регулисање тога питања, каже он, захтеваће извесно време, али потпуно и дефинитивно решење мора бити донето што је пре могуће“.

Докле се је управо дошло у томе питању уочи састанка Светске економске и монетарне конференције?

Опште је гледиште с ове стране Атлантског Океана, да је конекситет између репарација и ратних дугова очигледна стварност. Нема репарација — нема ни дугова! Државе — дужници не могу платити, ако им се не плати. То је гледиште изложио и сенатор Анри Беранже, када је 29 априла 1926 као амбасадор Француске у Вашингтону потписао са Мелоном споразум о ратним дуговима. Том приликом, он је, пред комисијом за дугове америчког Конгреса, у име Француске, дао овакву изјаву: „У своме плану за регулисање дуга, Француска је водила рачуна о својој садашњој финансиској ситуацији и о потраживањима, које она треба да добије на основу сада важњих уговора и међународних конвенција“. Француска је дакле, још тада када се је обавезала — исплату ратних дугова везала за потраживања која је, на основу Версаљског уговора о миру, имала да добије на рачун репарација од Немачке.

Америчка влада је посредством својих посматрача, експерата и твораца планова за исплату репарационих потраживања (Дозов план од 9 априла 1924 и Јангов план од 7 јуна 1929) ту солидарност између репарација и ратних дугова индиректно, de facto стално признавала, али је de jure никада и ничим није признала. Нарочито не пред Конгресом!

Да би спасао америчке „замрзле кредите“ у Немачкој Хувер је, 1931, Савезницима *наметнуо* једногодшњи мораторијум за ратне дугове, с тим, да су и они Немачкој морали одобрити мораторијум за плаћање репарација. Последица тога једногодишњег мораторијума била је Конференција у Лозани, која је Немачку готово сасвим ослободила од плаћања репарација. Губитак, који су поједине државе овим претрпеле, види се из следећег прегледа, који означаје плаћање Немачке по Јанговом плану у периоду 1929—1965, просечно годишње:

Француска	1,046.5	милиона нем. марака
Енглеска	409.0	„ „ „
Италија	213.7	„ „ „
Белгија	115.5	„ „ „
Југославија	84.0	„ „ „

Савезници су условили лозанске споразуме пристанком Америке за ревизију ратних дугова у духу и сразмери тих споразума, наиме: да и њих Америка ослободи плаћања ратних дугова у оној сразмери за колико су они ослободили Немачку од плаћања репарација.¹⁾ Само су погрешили, што ту ревизи-

¹⁾ Инсистирајући на томе, да је карактер лозанских споразума условљен споразумом о ратним дуговима са Америком, енглески Министар финансија Чемберлен, вели: „ма какво мишљење да се заступа о вези између репарација и ратних дугова, повериоци Немачке нису могли ослободити свога дужника, пре но што би могли бити сигурни, да ће у погледу својих сопствених обавеза бити на исти начин третирани“ (говор г. Чемберлена у Leeds-у 25 јануара 1933).

зију нису још одмах, непосредно после Лозанске конференције захтевали, већ су чекали, да их Америка 15 децембра стави пред свршен чин са категоричком изјавом, да не признаје конекситет између репарација и ратних дугова, да је се лозански споразуми, у том погледу, ништа не тичу, и према томе, да приспелу рату дуга морају безусловни платити.

Уочи 15 децембра цео свет је веровао, да ће Енглеска и Француска заузети исто становиште у погледу исплате приспеле рате дуга Америци. Видели смо, међутим, шта се је догодило.

После узалудних напора код америчке владе, да се та исплата одложи до коначног регулисања питања ратних дугова, енглеска влада је 15 децембра исплатила америчкој влади свој део дуга у 95,550.000.— долара. Уз исплату, енглеска влада је учинила ове резерве: 1^о да ту исплату чини искључиво због тога, што је преостало врло мало времена за преговоре о ревизији ратних дугова у смислу лозанских споразума; 2^о да ту исплату сматра као аванс за рачун дуга, који би по коначном уређењу имала да плаћа, а не као отплату по споразуму Мелон-Балдвин, од 19 јуна 1923, који је на снази; и 3^о што јој је много стало до тога, да што пре дође до преговора, како би се коначни споразум постигао пре 15 јуна, када приспева рок за исплату следеће рате „да би се избегао ризик од уништења свих споразума, који између влада постоје.“

Иако је платила, Енглеска од својих дужника није тражила исплату. А њена потраживања износе за 300 милиона фунти стерлинга више но што сама дугује Америци (дугује 900, а потражује 1.245 милиона фунти стерлинга). Па и поред тога, она је од-увек била мишљења, да ратне дугове треба поништити.

Француска влада имала је намеру, да пође стопама Енглеске и да уз исте резерве исплати децембарску рату. Али је француска Народна скупштина, која је била надлежна да о томе решава, резолуцијом од 12 децембра одбила да Влади дâ овлашћење за исплату. Ту своју одлуку Скупштина је мотивисала тиме, што сматра: 1^о да је одмах после лозанских споразума хитно требало сазвати једну генералну конференцију, која би имала „да прилагоди све међународне обавезе и да учини крај сваком међународном трансферу, који нема одговарајуће контра-партије,“ и 2^о да би Француска могла исплатити децембарску рату само под условом, ако Сједињене Америчке Државе претходно пристану, да се ова конференција одмах састане. Како је америчка влада, у ноти од 11 децембра, коју је амерички државни секретар упутио енглеској влади, тај услов одбила, француска Скупштина је нашла, да у ишчекивању нужних преговора, треба *одложити* (а не одбити) исплату приспеле рате од 15 децембра (19,261.000.— долара).²⁾

²⁾ Италија је, независно од акције, коју су, у циљу одлагања исплате, биле предузеле Енглеска и Француска — о року исплатила Америци свој део дуга од 1,245.000.— долара. Белгија је, по примеру Француске,

Француска теза поклапала се је у основи са енглеском. Само док су је Французи *консеквентно* применили, Енглези су је *дипломатски* бранили. Из истих чињеница Французи и Енглези извели су два различита закључка. Француска Скупштина мислила је, да би се, ако плати децембарску рату — после фактичког одрицања од репарација у Лозани, тиме обавезала и на све следеће рате. Енглеска је, напротив, мислила, да ће се, плаћајући рату од 15 децембра, лакше ослободити остатка дуга.

Сутра-дан по исплати, енглеска штампа категорички је тражила од своје Владе, да, без двоумљења, још одмах стави до знања америчкој влади: да она нема намеру, да плати јунску рату и да, ни под каквим условима, неће поново преузети на себе плаћање ратног дуга у смислу ранијих споразума. Не зато, што она нема добре воље за поштовање међународних обавеза, већ стога, што је материјално немогуће платити Америци суму, која јој се дугује, јер се је дошло до тачке, где треба изабрати између одржавања ратних дугова и економског спаса цивилизације.³⁾

Готово је истоветно и званично енглеско мишљење. Министар финансија Чемберлен, налази, да би поновно плаћање ратних дугова неминуовно морало пореметити биланс плаћања држава — дужника, јер ове, да би добавиле потребне доларе, морају, или више продати С. А. Д., или, ако износ продаје остане исти — од њих мање купити. А за то, било би потребно, или да Америка спусти своје царинске тарифе, или да државе-дужници своје повисе. Поновно плаћање дугова проузроковало би такође нови пад цена, који би собом повукао нову девалуацију новца. Због свега тога, у решењу проблема ратних дугова налази се кључ будућих међународних разговора.

„Било би претерано рећи — каже Чемберлен — да су репарације и дугови једини узрок економске кризе. Али је несумњиво, да се све дотле, док та мора међународних обавеза не буде отстрањена, не можемо надати, да ће се поверење међу народима повратити и да ћемо остварити економски напредак, на који се тако дуго чека.“

Да би избегао погрешно тумачење оваквог свога гледишта од стране Америке, Чемберлен додаје: „Кад сам изнео, какав би био ефекат поновног плаћања ратних дугова, нисам мислио да тиме претим. Ако видите човека, који иде ивицом једне провалије, па му скренете пажњу, да је терен под њим миширан, то није претња: то је опомена; а та опомена није мање пријатељска, ако пад овога човека у провалију би повукао и Ваш сопствени пад.“

одбила да плати (2,125.000.— долара). Наша држава није била заинтересована, јер њен први рок, после Хуверовог мораторијума, приспева тек 15 јуна 1933.

³⁾ „Ако, пак — пише чувени енглески публициста Гарвин у »Observer-у« — у преговорима који треба да отпочну са Америком, енглеска влада прими на себе неправичне обавезе (подразумева обавезе које не би биле у складу са лозанским споразумима одн. са плаћањем репарација) била би одмах оборена, и ниједно друго Министарство, које би следило исту политику, не би се могло одржати“.

Код таквог стања духова, или боље рећи револта, који је изазвало њено категоричко држање за исплату децембарске рате, Америка је морала признати неминовност ревизија ратних дугова. У своме прогласу о ратним дуговима, који је крајем децембра прошле године упутио америчком конгресу, Хувер између осталог признаје, да дугови отежавају светску ситуацију и констатује „да у епохи дубоке депресије, извесан број држава заиста није у могућности да плати, и да, у неколико случајева, плаћања тешко притискују на размену и на стабилност монете“. Затим додаје, да би било опортуну примити извесне понуде за дискусију о ратним дуговима. Нарочито оне, што долазе од држава „које су сматрале за потребно да испуне обавезе“ које су биле преузеле према Сједињеним Америчким Државама.

Енглеска је била прва, коју је америчка влада позвала да преговара. Сам Рузвелт је — у жељи, да се то питање што пре оконча, лично преговарао са енглеским амбасадором у Вашингтону, још пре но што је преузео дужност Претседника С. А. Д. (случај јединствен у историји Америке!)

У погледу Француске, ствар је у почетку сасвим друкчије стајала. Држање француске Народне скупштине изазвало је револт у америчким парламентарним круговима и у јавности, која сва међународна питања процењује пристрасно, са гледишта сопствених, чисто америчких интереса. На адресу Француске упућене су тешке речи. Један врло уважени сенатор, изјавио је, да „Немачка није једина земља у Европи, која своје обавезе сматра као парчад хартије“. Бојкотована је француска роба и нанета је огромна штета француској извозној трговини. Због таквог стања духова, Француска је у првом моменту била искључена из преговора, све док исплати рату од 15 децембра.

Таква ситуација није могла дуго трајати. Рузвелт је увидео, да свака затегнутост само погоршава општу и иначе тешку ситуацију и да се излаз може наћи само путем међународних споразума. Зато је позвао на саветовање и француског амбасадора у Вашингтону, без обзира на то, што Француска није исплатила децембарску рату. Он је преузео на себе улогу, да припреми и убрза сазив Светске привредне конференције. А за то му је била потребна сарадња великих сила, у првом реду Француске и Енглеске. Због тога их је, заједно са Немачком и Италијом, редом позвао у Вашингтон на договор, који је требао да буде сутрадан по преузимању власти. Али је у томе био спречен страховитом банкарском кризом, која је избила у моменту његовог ступања на управу земље. Морао је предузети драконске мере и бити крајње опрезан, да би онако вешто успео савладати све тешкоће банкарске кризе и избећи катастрофалне последице, које су свакога часа претиле да наступе. Одмах затим, чим су му то унутрашње прилике допуstile, у другој половини априла, наставио је конферисања,

редом са претставницима Енглеске, Француске, Италије и Немачке. Резултат конферисања са Макдоналдом и Ериом био је сазив Светске привредне конференције за 12 јун, у Лондону. То је, уосталом, и једини позитиван резултат вашингтонских конферисања у домену економске политике. По питању ратних дугова није постигнут никакав споразум. Напротив, преговори су оставили утисак, да Америка није склона на онако радикалну ревизију, која би омогућила одржање лозанских споразума. Остављено је, да се у току рада Конференције Америка споразуме са сваким појединим дужником напосе. Није се пошло путем, који је означила Припремна комисија: да се прво реши питање ратних дугова, а затим, да се сазове Светска привредна конференција. Пут, који је свакако био једини правилан и могућ. Јер је сваки покушај сређивања међународних трговачких односа и смањења царинских тарифа немогућ, пре но што се реши судбина ратних дугова.

Рузвелт лично схвата, да би најбоља солуција била, брисање ратних дугова. Конгрес и већина Американаца су томе противни, налазећи, да није право, да амерички порески обвезници подносе нове жртве, без тачно одређених компензација.⁴⁾ То исто мисли и већина његове, демократске партије, што се најбоље види из изјаве шефа демократске странке у Скупштини, Ранеј-а, да државе-дужници „могу да плате, али неће“. Рузвелт, и поред свога огромног ауторитета и популарности коју ужива у масама, не може ићи против своје сопствене партије. Остаје му да убеди своју странку, Конгрес и јавно мишљење о потреби и правичности ревизије ратних дугова. Ако и у колико у томе не успе, остаје му, да се сâм прилагоди стању духова. То стање је данас, углавном, овако: за свако, ма и најмање олакшање у плаћању ратних дугова, државе-дужници морале би дати извесну, тачно одређену компензацију. Та компензација имала би да фаворизира америчку трговину и финансије за онолико, колико би Америка изгубила ревизијом дугова. То је био и један од разлога да се преговори о ревизији воде упоредо са радом Конференције.

Државе-дужници, природно, налазе, да су ти захтеви претерани, јер ни оне у Лозани за изгубљене репарације нису добиле никакву компензацију од Немачке. То ће, поред валутног питања, бити камен спотицања Светске привредне конференције.

Д-р Стеван Милачић

ANALI PFB | anali.rs

⁴⁾ Америчка државна благајна изгубила би брисањем ратних дугова укупно око 20 милијарди долара, а наша држава била би ослобођена за око 12.358,825.000.— динара ратног дуга С. А. Д. (3.463,325.000.— дин.), Енглеској (6.667,500.000) и Француској (2.228,000.000) рачунајући динар по стабилизационом курсу (100 фр. фр. 222,45283 дин.).

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Државни заступник и његов предлог за оцену прихода у поступку за разрез течевине

Закон о непосредним порезима установио је државног заступника при пореском и рекламационом одбору. По чл. 113 пом. закона, при сваком пореском одбору поставља другостепена пореска власт државног заступника-референта Пореске власти пред пореским одбором а државног заступника при рекламац. одбору, према чл. 134 истог закона, поставља одељење пореза Министарства финансија. Дужности државног заступника при пореском одбору предвиђене су делимично у закону а у главном у правилнику за извршење закона. Према овим прописима оне су следеће: прикупљање података о пореским обвезницима течевине, проверавање њихових пореских пријава, стављање предлога за оцену прихода (к. чл. 111 и 113 правилника) и подношење жалбе рекламационом одбору, ако се не задовољи одлуком пореског одбора (чл. 122 закона). Државни заступник код рекламационог одбора слично поступа а по чл. 136 закона може поднети тужбу Управном суду против одлуке рекламационог одбора. Нећемо ове прописе детаљно излагати, пошто нас овде они интересују само у колико објашњавају правни положај државног заступника у поступку за разрез течевине као и природу његовог предлога. Видели смо да државни заступник ставља предлог о висини прихода пореског обвезника, питање је сада како се има третирати овај предлог односно каква је његова природа и какво му је дејство. Да би се на постављено питање могло одговорити потребно је претходно испитати је ли државни заступник пуноважан претставник Државе у чију се корист разрезује пореза. По самоме значењу речи „заступник“ могло би се закључити да државни заступник потпуно претставља односно заступа државу и њене интересе. И закон о непосредним порезима изгледа да се овим тумачењем задовољава, јер иначе нигде није изближе дефинисао установу државног заступника. Шта више, по чл. 122 закона о непосредним порезима, дато је државном заступнику право жалбе на одлуке пореског одбора, а по чл. 136 истог закона право тужбе Управном суду, те тим више верујемо да је предње граматичко тумачење исправно. Према изложеном државни заступник несумњиво ради по својој оцени државних интереса у разрезу пореза или се иначе не би могло наћи никакво оправдање за његову установу. Па кад је тако, онда се његовом предлогу за оцену прихода пореског обвезника мора признати карактер пуноважног захтева државе у погледу границе пореског оптерећења појединих обвезника. Да је то тако јасно се види и из тога, што би државни заступник могао употребити своје право жалбе само у колико његов предлог не прихвати по-

рески одбор. Међутим, ако порески одбор прихвати његов предлог о висини оцене прихода, бар у томе погледу, разлог за жалбу би имао отпасти као потпуно неумесан. У пракси тако и бива. Али, сад се поставља питање, шта ће бити ако порески одбор поступајући по чл. 120 закона, утврди приход у вишем износу него што је предложио државни заступник? Може ли онда порески обвезник истаћи у жалби, да му приход није могао бити оцењен у већем износу, но што је то предложио државни заступник и би ли такав приговор био основ за измену одлуке пореског одбора у смислу предлога државног заступника, односно је ли предлог државног заступника граница до које се може опорезовати појединац. Ми сматрамо да би се на ово питање могло позитивно одговорити. У прилог овога нашег мишљења истичемо следеће констатације. Ако за моменат претпоставимо да је порески одбор прихватио предлог државног заступника за оцену висине прихода пореског обвезника онда, као што смо видели, у овоме погледу државни заступник не би имао разлога за жалбу, управо жалба би била неумесна, пошто је задовољен у своје захтеву. Па кад на такву одлуку он не би могао изјавити жалбу, она би постала извршна за Државу (тако и решење Мин. финансија Бр. 70536 од 26 септембра 1930 год. в. Спасојевић и Божановић. „Порески зборник“, стр. 319). Кад је, према томе, предлог државног заступника меродаван за оцену државног интереса у овоме случају, онда логично тај исти предлог мора се на исти начин третирати и у сваком другом случају и према томе мора имати исто дејство. Из тога неоспорно произлази да је предлог државног заступника граница државног интереса у разрезу пореза и стога закључујемо, да се оцена прихода не би могла вршити у већем износу но што се то захтева у предлогу државног заступника, који претставља државни интерес. Из тога даље следује да ни рекламациони одбор, разматрајући жалбу државног заступника на одлуку пореског одбора, не би могао повећати приход изнад онога што се жалбом тражи. У противном одбор би решавао о нечему што се није од њега тражило и тиме прекорачио границе датог му законског овлашћења да решава по жалбама. Узевши у обзир све до сада изложено сматрамо, да би порески обвезник умесно могао истаћи за разлог неправилности одлуке пореског односно Рекламационог одбора факат да му је приход био утврђен у већем износу но што је то тражио државни заступник. Пракса се није о овоме питању још довољно изјаснила. У овоме погледу постоји једна пресуда Управног суда у Београду али је у њој ово питање узгред додирнуто но ипак решено у смислу нашега излагања. По тој пресуди „... Рекламациони одбор не може губити из вида чињеницу да се пореске основице течевине..... никако не могу утврђивати у већем износу но што се жалбом државног заступника захтевало,

пошто се свако плаћање преко таквог тражења не појављује као спорно и није предмет нападања од стране жалиоца, па је према томе повећање при таквој ситуацији искључено по закону“ (в. одлуку Бр. 60 у збирци „Течевина“ од Франтловића на стр. 98).

На сва досадања разлагања могло би нам се приговорити, да су одбори дужни да утврде материјалну истину (чл. 120 закона) и да су слободни у доношењу одлуке с обзиром на резултат поступка; да су ограничени само у толико што оцена не може бити испод званичних података, у колико се противно пред одбором не докаже (чл. 120 закона), па да према томе нису везани ни за предлог државног заступника. Ово би можда и било тачно кад би се узело да је предлог државног заступника само један званични податак, али, као што смо видели, он има сасвим другу природу. Тај предлог не може се ценити само као службени податак, јер је он, с обзиром на прописе правилника о његовом састављању и одговорности органа, резултат стручног, савесног и свестраног испитивања пословања пореског обвезника. Он се према томе не појављује само као једна формалност у поступку, бар по закону, већ је поткрепљен подацима, који се морају сматрати као веродостојни у колико не би порески обвезник успео да их обеснажи. Ако он у овоме успе и у колико успе разуме се по себи да се предлог не може у целости прихватити. Толико о оцини испод предлога. За повећање изнад предлога, међутим, по правилу нема никаквих података службено прибављених па их наравно ни одбор не може имати. Дакле према изложеноме не би било услова за повећање основице у пословању пореског обвезника, које је потпуно обухваћено предлогом државног заступника.

Најзад, ако би се цео поступак за разрез пореза претставио као један обичан грађански спор, а сличности има, онда би имали ову ситуацију. С једне стране имамо пореског обвезника, који је у својој пореској пријави изложио свој приход и исту поткрепљује односним доказима (књиге, рачуни и друго). С друге стране имамо Државу, коју претставља у овоме послу државни заступник, који је у својој предлогу о оцини прихода пореског обвезника а на основу званичних података ставио свој захтев о висини пореске основице. Очигледно је да порески одбор може утврдити приход односно пореску основицу само у границама ова два предлога тј. пореске пријаве и предлога државног заступника. Несумњиво је да приход не може бити установљен испод пријављене суме од стране пореског обвезника. Одбор није дужан да се упушта у испитивање зашто је евентуално порески обвезник пријавио већу суму за порез но што је фактичко стање. Па зашто би онда могао утврђивати основицу прихода изнад онога што тражи државни заступник у име Државе, кад је ту првенствено у питању њен

интерес а она је рекла да је толики колико предложи државни заступник. Мислимо да се такво гледиште не би могло усвојити, јер не би за исто било никаквог оправдања, као што се из свега изложеног види.

Бор. Ј. Франтловић,
секретар Београдског управног суда

СУДСКА ХРОНИКА

Егзекуатура аустриских пресуда код нас

Извршење или егзекуција пресуда аустријских судова у Југославији, с једне, и пресуда наших, југословенских судова у Аустрији, с друге стране, предвиђено је и нормирано у уговору о узајамном правном општењу између наше Краљевине и Републике Аустрије од 1 маја 1928 год.¹⁾, (ратификован законом од 31 фебруара 1929 год., објављеним у „Службеним новинама“ од 13 марта 1929 год. Бр. 60.-XXV). Узевши уопште, примена овога уговора у судској пракси не задаје велике тешкоће, нешто због јасности и целисходног састава његових одредаба, а нешто пак благодарећи добром разумевању и великој и узајамној предусретљивости власти, које сарађују на његовом извршењу. Али има извесних специјалних питања, за чије би правилно схватање и примењивање било потребно и једно аутентично тумачење или један нови формални споразум о објашњењу појединих одредаба тога уговора. Једно од таквих питања, и то можда најважније, па и најспорније, појавило се је и у спорноме случају, кога ћемо даље приказати и учинити извесне напомене. Наиме:

Један од средских судова у Бечу обратио се је надлежним путем средском суду за Град Београд са молбом, да се пусти у извршење у нашој држави једна његова контумациона пресуда (Versäumungsurteil), изречена у спору извесне бечке трговачке фирме противу извесног трговца из Београда. И пошто је наш поменути средски суд утврдио, да су за то испуњени сви услови, које речени уговор предвиђа, решио је под бр. 74.130/31, да се дотична пресуда пусти у извршење и о томе је решењем у препису известио парничара. Тужена је страна у одређеном року учинила своје приговоре противу одобрене егзекуције, те је суд, у смислу чл. 49 уговора, одредио затим рочиште, на коме је саслушао парничаре о њиховим наводима и приговорима, али је опет остао при своје ранијем решењу, а приговоре тужене стране (новим решењем СС 40/32) одбио је као неосноване и неумесне. У разлозима овога накнадног решења, детаљно су оцењени и приговори обеју парничних страна, те ћемо их и ми овде укратко изложити, јер ће се из њих моћи јасно увидети и сама суштина спорне ствари, која је на рочишту, дакле у контрадикторном поступку, претресена.

¹⁾ Видети: Николај Д. Пахоруков, Збирка уговора и конвенција о правној помоћи у грађанским и кривичним стварима са коментаром, издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1932.

Тужилачка страна је у својој речи молила суд, да спорну пресуду решењем пусти у извршење, наводећи, да су приговори тужене стране неосновани. Тужена је страна напротив тражила, да се тужилац одбије од тражења егзекуције са разлога, што нису испуњени услови из чл. 40 и 41 пом. уговора, јер она каже никада није уговорила надлежност бечког суда за расправу спора по коме је егзекуциона пресуда донета. Суд је међутим нашао :

„Да је приговор заступника тужене стране, да није испуњен услов из чл. 40 у в. чл. пом. конвенције, неумесан и то стога што није правилно тумачио те прописе, јер ови прописи о надлежности не односе се на спорове *in concreto*, већ *in abstracto*, уопште на све спорове, што значи, да се не пита, да ли је за пресуђење извеснога спора био надлежан суд, који је спор пресудио, у овоме случају срески суд Инере Штат у Бечу, већ да ли по законима замољене државе, у овом случају по нашим законима, може уопште такав спор односно таква врста спорова бити пресуђена од стране иностранога, аустријскога суда, односно да не постоји извештан могући случај, да је држава, која је умољена, у овом случају наша држава, можда, резервисала по својим законима себи искључиво право, да тај спор, односно такву врсту спорова, решава искључиво она и по својим законима.

„То све, дакле, значи, да суд при тумачењу чл. 40 и 41 пом. конвенције има да лази не на надлежност Ср. суда Инере Штат у Бечу, да ли је он по својим законима био надлежан за пресуђење спора, што би била нека врста његове унутрашње надлежности — што све за наш суд у ствари претставља материјално право, а не формално право у смислу конвенције — већ овај суд има да пази само на то, да ли је он, Ср. суд Инере Штат у Бечу, уопште према нашим законима могао бити надлежан за пресуђење по овом спору, што и јесте питање испуњења формалних услова по овој конвенцији; јер суд у смислу члана 46 пом. конвенције и не сме улазити у испитивање „саме правне ствари“, дакле у материјални и формални закон друге државе уговорнице, што значи, да овај суд пресуду за коју се моли да се пусти у извршење има сматрати као свршен факат и да је мора пустити у извршење, ако она испуњава све услове потребне по конвенцији. Затим, странке немају у смислу ове конвенције права, да стављају такав приговор, јер само суд има да цени, да ли је и услов из чл. 40 у в. чл. 41 пом. конвенције, као формални услов за важност егзекуције, испуњен и да ли према томе предмет егзекуције испуњава све услове за пуштање у извршење. Међутим, странкама према конвенцији стоје на расположењу само приговори из чл. 49 пом. конвенције.“

Даље је суд, у закључку својих разлога, констатовао, да је тужена страна имала једино права да се позива на приговоре из чл. 49 пом. уговора, али да она то није учинила, већ да је изнела сама приговоре, који су оцењени као неумесни. Међутим, тужена страна није била задовољна ни са овим решењем среског суда, па је преко свога заступника изјавила жалбу Апелац. Суду, у којој је, критикујући судске разлоге, на којима је ожаловено решење било засновано, поред осталог, навела и следеће:

„По чл. 40 конв. вршиће се егзекуција на основи судског решења под условом, ако се суд, који је у ствари донео одлуку, има сматрати надлежним по чл. 41 конв.; а по чл. 41 надлежност суда, који је у дотичној ствари донео одлуку, основана је у смислу чл. 40, ако је по законима умољене државе ствар могла изаћи пред суд друге државе уговорнице. Ово су одредбе, којих нема у свима конвенцијама о узајамној суд. помоћи, чл. је значај њихов у овој конвенцији у толико већи. Срески је суд погрешно кад је резновао,

да се оцена надлежности тј. оцена могућности да спор дође пред страни суд, има донети само с обзиром на спорове *in abstracto*. Овакво гледиште нема основа у поменутих прописима конвенције, кад је у чл. 41 изрично наглашено, да умољени суд има ценити, да ли је ствар по законима његовим могла изићи пред суд друге државе. Јасно је да по нашим законима спор између мога властодавца (туженога) и тужиоца није могао да дође пред бечки суд, кад тужени овде живи. Изузетак би био могућ само у случају, да је другачија надлежност судска уговорена. Постојање таквога изузетка морало би бити утврђено судском одлуком“. — Затим жалилац истиче, да се је срески суд неосновано позвао на чл. 46. уговора, налазећи да не сме да се упусти у оцену надлежности бечког суда, иако му, каже се у жалби, чл. 40 и 41 уговора нарочито наређује да то учини, а забрањено му је само да улази у испитивање саме правне ствари, која је предмет спора. Напоследку је истакнуто и то, да је и сâм захтев егзекуције неуредан зато што је бечки суд послао на егзекуцију само диспозитив свога решења, а то није довољно, пошто се по уговору захтева, да се умољеном суду пошаље цело решење, јер је само оно као такво титулус егзекуције; иначе, тј. у недостатку целог текста егзекуционог решења геср. титулуса егзекуције, умољени суд нема могућности да у конкретном случају испита: је су ли испуњени услови из пом. чл. 40 и 41 уговора и на чему управо мољећи суд заснива своју надлежност — да ли на споразуму странака или директно на одговарајућим прописима закона.

Али је Београдски касациони суд, својим решењем Бр. 1360 од 17 марта 1933 год., оснажио пом. решење среског суда, а жалбу одбацио, са допуном разлога, односно са примедбом да је пом. решење правилно и на закону основано, без обзира на разлог суда, да дужник нема право да истиче приговоре о недостатку услова из чл. 40 и 41 у вези чл. 49 пом. уговора.

Тежиште истакнутог спорног питања јесте у разумевању прописа чл. 40 и 41 у вези чл. 49 пом. уговора. У чл. 40 и 41 говори се о условима за извршење егзекуције, о чијем постојању, при решавању по молби за егзекуцију, суд има да води рачуна и по службеној дужности; а у чл. 49 предвиђени су пак приговори, које дужник, поред правних срестава допуштених националним законима, може употребити противу већ одобрене егзекуције. Али се дужник, по овом последњем члану реченог уговора, у приговорима, које чини противу егзекуције, може позивати и на то, да у даном случају нису испуњени ни услови из чл. 40 и 41, о којима је суд иначе, као што рекосмо, и сâм дужан да се стара. Зато је Апелациони суд правилно поступио, када се је одобравајући у осталоме ожалбено решење среског суда, оградио од разлога, да дужник нема права, да истиче и приговор о недостатку тих услова.

Што се пак тиче тумачења смисла чл. 40 и 41, у колико је у њима реч о оцени надлежности суда, који је изрекао пресуду односно решење, чија се егзекуција тражи, — несумњиво је тачан разлог суда, да се ту има у виду надлежност уопште — *in abstracto*; т. ј. реч је о томе: да ли је дотични спор, с обзиром на природу спорног предмета, уопште могао бити заснован на пресуђен код судова друге државе уговор-

нице, а што се пак, у недостатку изричних одредаба у уговору, има ценити по националном законодавству умољене државе. Тако, на пример, према пропису чл. 37 под 1 пом. уговора, не би се могла пустити у извршење на територији наше државе пресуда аустријског суда, којом би био расправљен спор о својини или којом другом стварном праву на непокретним добрима, која се налазе у нашој држави. То исто важи и за пресуде, којима би били расправљени односи личне или статусне природе, као н. пр. одузимање родитељске власти, признање брачности деце, оглашење извесног лица за расипника и томе слично, пошто у смислу реченог уговора може имати места егзекуцији само за имовинско-правна потраживања. Умољени се суд пак, у смислу наведених прописа пом. уговора, не би могао упуштати у оцену питања о месној и стварној надлежности молећег суда за пресуђење спорног предмета с обзиром на његово национално законодавство, — мада о томе у уговору нема изричног помена, — јер би у противном и само право егзекуције као такво постало илузорно. Па се отуда и дужнику не може признати право пуноважних истицања и таквих приговора, и то тим пре, што они нису уговором предвиђени, докле су остали приговори у њему таксативно побројани.

За овакво је пак тумачење наведених прописа без значаја одредба чл. 46 истог уговора, по којој је умољеном суду забрањено да улази и у испитивање саме правне ствари, јер се та одредба тиче оцене правилности и тачности егзекуционе пресуде у материјално-правном или стварном погледу, а прописи о судској надлежности спадају увек у формално или процесно право. Иначе, према владајућој судској пракси, за решавање по захтевима за егзекуцију надлежни су увек редовни грађански судови, без обзира на правну природу егзекуционог титулуса. Управо за ову надлежност важе одговарајући прописи домаћег законодавства умољене државе.

Д-р Адам П. Лазаревић

Нарушење законог дела у корист женске деце по § 478 гр. зак. може ићи само до изравњања женске деце са мушком, а не и преко тога.

Тужилац Тодор тужбом својом преставио је да је његова мати пок. Марија тестаментом својим оставила у наслеђе својој ћерки Јованки, а сестри тужиоцевој, већи део свога имања, а њему — тужиоцу само $\frac{1}{5}$ део, што преставља незнатни део имања пок. Марије. Како му је на овај начин окрњен закони део, што му штити § 477 грађ. зак, то је тражио да суд пресуди да се тестаменат пок. Марије у погледу завештаног имања има редуцирати и да он има да наследи $\frac{1}{2}$ имања које је пок. Марија оставила по својој смрти.

Тужена Јованка је признала да је тесгаторка пок. Марија њој оставила већи део имања но њеном брату — тужиоцу Тодору, али да је то по

§ 478 грађ. зак. могла учинити, пошто је по овоме пропису могла женско дете с мушким изравнати или му чак и особити део оставити.

Првостепени суд у Прилепу пресудом својом Бр. 3401/31 усвојио је разлог тужене стране и тужиоца одбио од тражења.

Разлози Првостепеног суда за ово су следећи:

„... да се из тужбе и тестаментa види да је тeстаторка пок. Марија имала у браку сa својим законитим мужем пок. Петром двоје деце, тужиоца Тодора и тужену Јованку, а према признању парничара — § 180 грађ. суд. пост.; — затим да је тестаментом оставила већи део свога имања својој кћери Јованки него сину Тодору.

Према томе, кад је утврђена чињеница да је тeстaментарка Марија оставила између своје деце више свом женском детету него мушком, што је по закону имала право, пошто је по § 478 грађ. зак. изузетно од усвојеног приоритета мушке деце над женском, оцу или мајци дато право да располаже како хоће и да нарушења законом дела у том случају нема. У овом конкретном случају суд налази да законити део тужиоца Тодора није нарушен последицом самог завештаоца, пошто тeстаторка Марија није већи део свога имања оставила на корист неког другог него на корист свог женског детета тужене Јованке — § 479 грађ. зак.“ —

Скопљански апелациони суд одобрио је горњу пресуду пресудом својом Бр. 4617/31, но Касациони суд у своме III одељењу примедбама Бр. 12683 од 17 новембра 1931 год. поништио је пресуду Апелационог суда, давши за то ове разлоге :

„Попрешно је налажење суда да је тeстaментарка имала право да остави тестаментом већи део женском детету него мушком, базирајући то своје налажење на § 478 гр. зак.

У § 478 гр. зак. прописано је да тeстатор може изједначити у наслеђу мушко и женско дете своје или женском детету оставити особити део, нити нарушењу законом дела у том случају места имати може. У сваком пак другом случају закони део мушком детету мора остати невредим §§ 477 и 479 грађ. зак. Горњи се пак законски пропис (§ 478) не може тумачити тако да тeстатор може на штету мушког детета располагати и окрњити закони део овога и преко онога што је потребно па да се мушко и женско дете изједначе, већ тако да их може изједначити или оставити женском детету особити део, који не може бити већи но што је мушком детету остављен.

Противно тумачење не може се усвојити ни са разлога што закон даје првенство у наслеђивању мушкој деци у сваком другом случају, то се не може узети да је намера законодавчева била да § 478 гр. зак. остави слободу тeстатору да на штету мушког детета остави женском детету више но што је потребно до изједначења њиховог у наслеђу — § 8 гр. зак.“ —

Међутим Апелациони суд није усвојио ове примедбе, већ је дао следеће противразлоге под Бр. 6296/31:

„У § 477 грађ. зак. прописано је да само закони део на случај смрти мора остати законој деци како мушкој, ако их има, тако и женској, ако мушке нема, невредим, који се састоји у половини дела онога који би им по закону припао кад завештатељева расположења не би било. —

Међутим грађански законик одмах у наредном § 478 учинио је један изузетак од горњег наређења тиме што је прописао да тeстатор и ако закон у наслеђивању мушкој деци првенство даје над женском, опет је властан завештањем између своје деце расположење учинити *како хоће* и тако женску децу или изравнати са мушком или им особити део оставити, које мора остати снажно, *нити нарушењу законога дела у том случају места имати може.*

Наиме, у овом законском пропису (§ 478) законодавац је тe-статору, поред ограничења у § 477 гр. зак. оставио на вољу да чини какав год хоће распоред само између своје деце, а не између своје деце и трећих лица, — може женску децу са мушком децом или изравњати или им особити део оставити. Колики тај особити део може да буде, закон ништа не говори.

По мишљењу Скопљанског апелационог суда, особити део не само да може бити једнак делу које мушко дете добија, но може бити и већи од овога, јер да је законодавац мислио да исти не сме бити већи од дела који женско лице добива, то би он у пом. законском наређењу казао, а из речи које следеју после израза „особити део“ излази да без обзира колики био тај особити део, исти има остати снажан, јер у том случају нема места нарушењу законског дела.

Да је пак законодавац хтео да тај „особити део“ не буде већи од дела који мушком детету припада, он не би по мишљењу овога суда требао да каже да у том случају нема нарушењу закона дела места.

А сем тога и цео § 478 гр. зак. по мишљењу овога суда излишан би био, јер § 477 гр. зак. прописује да закони део мора остати неврeдим законој деци.

Да је тeстатор властан окрњити закони део мушког детета у корист женског, а не у корист трећег лица, види се из § 479 гр. зак. који прописује да би се закони део нарушио онда када би завештатељ половину законога дела наслеђа на корист другог кога, а не женске деце окрњио.

Према томе, мишљење III одељења Касационог суда, да тeстатор не може окрњити закони део мушког детета у корист женског, већ да га може изједначити у наслеђивању, као и да „особити део“ не сме бити већи од дела, који добија мушко дете, Апелациони суд не усваја са горњих разлога“.

Касациони суд одлуком своје опште седнице Бр. 13036 од 9 децембра 1931 год. нашао да стоје примедбе III одељења Бр. 12683, а да ови противразлози не стоје, те их је с тога одбацио.

Скопљански апелациони суд усвојивши примедбе III одељења Бр. 12683 као обавезне, поништио је пресуду Првостепеног суда Бр. 3401/31 и наредио да се извиђањем утврди шта је од имања у моменту смрти оставила тeстаторка пок. Марија. Прилепски првостепени суд, поступивши по примедбама Апелационог суда, утврдио је шта је све од имања оставила тeстаторка, па је пресудом Бр. 3159/32 пресудио да тужилац има право наслеђа на половину заоставшег имања пок. Марије, за колико се њен тестаменат редуцира.

Скопљански апелациони суд пресудом својом Бр. 3285/32 одобрава, а Касациони суд у III одељењу решењем Бр. 7762 од 7 новембра 1932 године снажи.

Иван Д. Петковић
судија

Једна интересантна одлука Опште седнице Касационог суда у погледу схватања појма продужног кривичног дела с обзиром на један конкретан случај

(Гледиште de lege lata)

а) Оптужени И. извршио је кривично дело крађе на тај начин: што је отворио чекмеце свога гасде 3—4 пута и из истог узео извесну суму новаца.

б) Суд првостепени нашао је да у горњим радњама стоје четири дела крађе из § 316 т. 1. к. з. која су у стицају с обзиром на § 62 к. з. те је оптуженог и казни имајући у виду прописе о реалном стицају.

в) Касациони суд, на жалбу Државног тужиоца у своме првом одељењу, примедбама бр. 14779/30, поништио је пресуду првостепеног суда са следећих разлога :

„Погрешно је суд приликом квалификације дела нашао да у радњи оптуженог, што је у четири маха отворио фијоку на механичком келнерају приватног тужиоца и из исте узимао новац, стоје четири дела крађе, те му и казну у смислу § 62 к. з. одмерио, као да се оптужени налази у реалном стицају, — већ је суд на овако ислеђене околности био дужан да размисли да ли у оваквом поступању оптуженог по овом оптужењу не стоји једно продужено кривично дело, при чијој оцени као таквој суд ће имати у виду у недостатку позитивних законских одредаба о продужном делу — теоријска разматрања о продуженом делу пошто се никако не може узети да је продужно дело, због недостатка одредаба о њему, немогуће по новом кривичном законнику, како је суд изгледа узео, узевши да у радњи оптуженог стоје засебна четири дела.“

г) Првостепени суд није усвојио горње примедбе Касационог суда већ је у своме писму Бр. 28043/30, дао противразлоге, у којима између осталог вели:

„Нови кривични законик, који је у примени и под владом кога је кривично дело у питању извршено, у свом општем делу не предвиђа установу продуженог кривичног дела, као такву, нити је такво дело ма у коме виду угрозио каквом казном. Једино у своме посебном делу а код кривичног дела изнуде у § 332 изражен је појам продуженог кривичног дела.

Општи је правни принцип у кривичном правосуђу, а он је спроведен и кроз нови кривични законик — § 1. да нико не може бити кажњен за дело за које у кривичном законнику није предвиђена и прописана казна и начин њене примене, па следствено томе и суд овај у овом конкретном случају није могао друкчије да поступи, осим, онако, како позитивни законски прописи наређују код прописа о продужењу кривичног дела.

Стари кривични законик Краљевине Србије од 1860 год. предвидео је ову установу у свом пропису § 70 и та је одредба под владом старог законика налазила врло честе примене, нарочито код кривичних дела крађе. И ако би овај случај био типичан, и ако не садржи у себи сва својства једног продуженог кривичног дела по теоријском схватању и старом закону, јер је нападнуто правно добро — имовина и то једног лица, приватног тужиоца, више пута, недозвољеним инкриминисаним радњама оптуженога, извршеним на истоветан начин и то услед претходне решености и дела су по својој природи злочина, ипак овај суд налази да је правилно и по закону поступио, кад је овде применио пропис § 62 крив. зак. о стицају а не о продужењу једног кривичног дела, ослањајући се на научно-теоријска разматрања, како то Касациони суд у својим примедбама упућује, јер нови кривични законик не предвиђа ту установу, што значи, да је законодавац њу одбацио самим тим, што је у нови кривични законик није унео.

Суд суди по закону и постојећим законским нормама а наука и научно теоријска схватања служе судији, који закон примењује као помоћно средство, како ће протумачити и објаснити прави смисао једне постојеће законске одредбе онако, како је законодавац то желео ако настане забуна око њене примене у пракси. Допустити супротно тумачење позитивних законских одредаба, ослањајући се на научно-теоријска мишљења у правосуђу, било би врло ризично, јер у том случају прво не би било никакве разлике између законодавне власти, која ствара законе и судске, која их примењује, већ би суд-

ска била у исто време и законодавна власт а друго, што би се тиме створила једна разнородна и неједнака судска пракса, која би сама могла нашкодити правосуђу.

У кривичном правосуђу освештано је право материјалне истине. Главни и основни циљ оступања у кривичном правосуђу је пронаћи материјалну истину, односно истину о делу и правом кривцу. Овај би циљ био промашен чак и онда ако би се о једној позитивној законској норми у конкретном случају и примени њеној давао шири смисао и тумачење од онога, које је законодавац желео, ради чега је и аналогија у кривичном праву и правосуђу изузетно и ограничено допуштена. По готову ако би судској власти било дато право да у пракси ствара нове законске норме, ово би начело у потпуности било угрожено.“

Касациони суд на својој општој седници од 22-XII-1930 год. нашао је да су примедбе I Одељења бр. 14779 на закону основане с обзиром на § 11 новог кривичног законика, а да су противразлози Првостепеног суда на закону неосновани те их је одбацио. На тај начин општа седница је акцептирала идеју о могућности постојања продуженог кривичног дела по новом кривичном законнику.

Гледиште дато у противразлозима Првостепеног суда одговара основним постулатима на којима почива општи део кривичног законика, а који не познаје појам продуженог кривичног дела. Истина има земаља чије законодавство не познаје појам продуженог кривичног дела, па ипак пракса и судови су овај формирали. Такав је случај са немачким кривичним правосуђем које познаје овај појам, изводећи га из § 74 к. з. у коме се говори о реалном стицају кривичних дела, ма да општи део овог кривичног законика не зна за појам продуженог кривичног дела.

Одлука Опште седнице не одговара закону са простог разлога што појам реалног стицаја и појам продуженог кривичног дела нису појмови идентични. Па чак и да су идентични, не може се из појма реалног стицаја — 62 к. з. конструисати појам продуженог кривичног дела, пошто у кривичном праву, па следсвено ни у кривичном законнику нема аналогије (§ 1 к. з.). То пак што постоји термин, као технички израз, о продуженом кривичном делу у посебном делу кривичног законика (§ 332 к. з.) и у кривичном судском поступку (§ 15 ст. 2 к. с. п.) није разлог за формирање овог појма, пошто је у овом случају терминологија рђаво употребљена од стране законодавца. Законодавац при изради посебног дела кривичног законика није водио рачуна о основним начелима на којима почива општи део кривичног законика, те је на тај начин пао у грубу контрадикцију.

Општа седница Касационог суда није могла ићи тако далеко у своме тумачењу законских прописа, као што је то цитираном одлуком учинила, да креира нове законске норме. Касациони суд нема законодавну функцију те исту не може ни да присвоји, па чак и при тумачењу позитивних законских прописа.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

1. Сличности између српске и румунске пороте.

Г. Штефан Берекет, сада професор историје права у Јашу, издавао је после рата у Кишиневу зборник под насловом: „Скупљач на суседној њиви“ (*Spicuitor în ogor vecin*).¹⁾ Ту су чланци разних писаца, који у главном истражују руско-румунске односе и руске податке за румунску историју. У св. III (1924) налазимо велику расправу (46 страна) самог г. Берекета, која се тиче врло интересантног питања: старог румунског поротног суда по словенским документима.²⁾ Чим сам је узео у руке, сетио сам се да је о сличном питању написао леп чланак пок. професор Д-р Александар Ив. Јацимирски, изврсан зналац румунских извора.³⁾ Пошто наука напредује сваке године, хтео сам да видим, шта ново доприноси румунски писац према руској расправи, објављеној још 1908 у *Jagić-Festschrift* у Берлину, и како је оцењује. Затражио сам ову књигу, али на моје запрепашћење убедио сам се да румунски научник никако не оцењује свог претходника, чак нигде га не наводи, него је целу расправу од почетка до краја од њега једноставно преписао.

Чланак А. И. Јацимирског заслужује да се о њему проговори, јер он врло озбиљно расправља по изворима једно мало познато правно питање и свуда наводи тачне паралеле из Душановог Законака.

Он почиње од тога да се у словенском праву морају разликовати *сведоци* (ротници, *jurati*), и *саклешвеници* (поротници, *juratores*); иста разлика⁴⁾ може се запазити у румунском праву између *martori* (мартурџа, свѣдѣтели) и *conjuratorii* (у словено-румунским исправама клетовци или присежници). 1. Први је услов поротног суђења једнакост социалног положаја поротника и странке. Јацимирски позива се на чл. 152 Д. З. и наводи да се исто види у румунским исправама. Чак је румунска порота мање демократска него српска јер се говори само о пороти властeosкој, ретко о поповској (пример из г. 1571). Кад је питање о женској части, поротници морају

¹⁾ *Spicuitor în ogor vecin. Știri istorico-literare despre noi și vecini, condus de Ștefan Gr. Berechet și Const. Bobulescu*. III. Chișinău, Tipografia Șii Legatoria Eparhială. 1924.

²⁾ *Particularitățile cojurătorilor la Români, după documente slave*. p. 1—46.

³⁾ А. И. Яцимирский, Отголоски славянской пороты в обычном праве у румын XV—XVII в. *Zbornik — čast Vatroslava Jagića (Jagić - Festschrift)* Berlin 1908, стр. 159—171.

⁴⁾ Ова антитеза не изгледа нам тачна: без сумње постојала је разлика између сведока и поротника, али не морамо примити да се први зваћу *рошници*. Сведоци (*testes, martyroi*) и у старом словенском праву су *свѣдѣтели, свѣдоци*, док *ротник* у Винодолском Статуту означава баш *conjurator*.

да буду жене (пример из 1633: окривљена „користи се законом о 12 жупаница“, *se folosească de legea celor 12 jupănese*).¹⁾

2. Поротници нису могли да расправљају о суштини парнице, него су морали само да реабилитирају репутацију дотичне странке. Могли су само да говоре за или против, *tertium поp datur*; опет сличност са чл. 151 Д. З.: „да нису вољни никога умирити, разве да оправе или паки да окриве“. 3. Број поротника колеба се у зависности од величине дела (6, 12, 24): ово је опет у сагласности са чл. 151 Д. З. 4. Ако странка није у стању да доведе поротнике, она губи парницу (г. 1542: „никакоже возмогоше узети закон, ну осташе от закон“). Странка мора и сама да се закуне са својим поротницима (г. 1474 „ми есми смотрили и судили и с нашими бојари и дали есми Иванови и братијам его, како ест право и закон по обичају, аби пошел Иван сам с 24 присежници и штоби присегнул и с ними, аже Иван ис своими братијама сут унуки Купчићеви“; ипак Иван с дружином није се решио да положи заклетву: „су одметали от своју присегу“, стога изгубио је парницу). 5. Да се доведу поротници, обично се ставља одређен рок (1548 морао је неки Иван да доведе 12 поротника: „тако када бист на дан сроком на свети Димитрије, а Иван никако же не може донети закон пред господство ми, а ну осташе Иван от закона пред господство ми“. 6. У вези са роком, често доста кратким, стоји и услов да се доведе потпун број поротника. Чим недостаје барем један поротник, поротници немају права да полагају заклетву и странка губи парницу.²⁾ 7. Страна која би довела већи број поротника, добија парницу; против 12 поротника једне стране може друга странка да доведе 24 поротника, чак после неко време. 8. Има и случајева кад обе странке доведу исти број поротника да потврде њихове исказе. У том случају је суд вршио допунску истрагу и судио по суштини парнице. 9. Поротник се солидарише са својом странком, и због тога, ако се нађе да је парничар говорио неистину, кажњавани су и он и његови поротници. Напр. 1654. војвода Шербан оглобио је 12 поротника и узео од свакога од њих „по 6 волова како треба по закону, за то што су криво присегли.“³⁾ Јацимирски наводи

1) Овај навод је врло значајан јер тумачи члан 154 Д. З. у којем се поротници кажњавају забраном „да се ни мужи ни жени“; вероватно као и у чл. 56, Винод. Статута поротници Д. З. могли су да суду жене чим је питање о женској части. Ово је врло јак доказ у прилог мишљења г. д-р Бож. Марковића, да је порота Душ. Зак. само *Beweisjury*, доказна порота (као у Румунији и у Винодолу). Б. Марковић, *О доказима у кривичном процесу*, Београд 1921, стр. 47—56 (Полициски Гласник, г. III, 1907, бр. 13—16).

2) Ова тачка није добро документована од Јацимирског и изгледа ми спорна. По Винодолском Статуту може странка сама да положи заклетву место поротника који нису дошли.

3) Ю. Венелинъ, *Влахо-болгарскія грамошы*, стр. 312.

као паралелу чл. 154 Д.З. 10. Нема тачно података о условима заклетве: ипак види се из појединих исправа да се поротници клели пред господарем у дивану, или „на еванђелију и крсту у цркви.“ Опет тачна аналогија са чл. 151 Д. З. „и да јест свака порота у цркви, и поп у ризах да их закљне.“

Јацимирски сматра да је румунска порота не само траг словенског утицаја на стару румунску културу, него и спомен старих повластица, које је имао виши румунски сталеж (*kenezii, pobiles*) у Угарској пре постанка румунских државица. У сваким влашком округу (*districtus olachalis*) у Ердељу био је свој суд, од 12, 8 или 6 *jurati, seniores, boerones olachales*.¹⁾ Преживљаји тог „бољарског суда“ могли су да се сачувају у пороти, чије је основно начело — сталешка једнакост поротника и парничара. Румунска порота више је аристократска и више национална, него српска која зна пороту за себре и за иноверце.

Ово су основне тачке чланка пок. Јацимирског. Шта је према томе начинио проф. Берекет? Он је преписао цео текст од речи до речи (исто подељен на 10 тачака) са истим цитатима у тексту, са истим наводима литературе испод текста. Само да његова расправа буде што већа, додао је уз све словенске (румунско-словенске и српске) цитате Јацимирског њихово румунско тумачење.²⁾ На овај начин испало је место 12 великих страна оригинала 24 стране румунског чланка (у малом формату). Да чланак буде још већи, г. Берекет додао је њему као прилог 8 исправа на које се већ позивао у чланку, у потпуном словенском тексту и опет са румунским преводом. Не видимо стварне потребе тог *прешиамџавања* из познатих зборника (Богдана „*Documentele lui Ștefan cel Mare*“, Агура-Милетића); једини разлог био је што је на овај начин расправа г. Берекета испала дупло већа — има 46 страна. Али ипак у својој основи остала је обичан плагијат. Да се види како је г. Берекет ропски преводио из Јацимирског, наводим једну страну извора и превода;

Jagić-Festschrift, s. 170.

Таковы главныя черты румынской пороты. Этот институт, составлявший у румын привилегию высших сословий, является следом не только славянского влияния на старую румынскую культуру, но и памятью тѣх

Berechet, p. 23—24.

Acestea sunt trăsăturile principale ale jurământului românesc. Această instituție la Români era un privilegiu numai al claselor înalte, era o urmă de influență slavă asupra culturii românești, era o amintire a acelor stră-

¹⁾ Држимо да је ту Јац. погрешно што је спојио две разне правне уставне: суд војводин са 12 судија (шефена): „*Nos Siborius castellanus ac duodecim jurati provinciae*“ 1398), и заклетву 12 поротника (*conjuratores*) доведених од странке, који су само *Beweis-Jury*.

²⁾ За Душ. Законик послужио се готовим румунским преводом проф. Перета: *Zakonikul lui Ștefan Dușan Zarul Serbiei 1349 și 1354. Comparat cu legiuirile bizantine, slave și române, de Jon Peretz. Partea I (Textul, traducere, observaziuni și vocabular)* Buc. 1905.

давних привилегиј, которыми пользовались высшія румынскія сословія (*kenezii, nobiles* и т. д.) в южной Венгрии до основания государств. В каждом румынском округѣ (*districtus olachalis*) был свой суд, состоявшій из 12, 8 или 6 присяжных, которые в латинских документах называются *jurati seniores olachales* или *jurati boerones*⁴⁾ и судили они по *lex antiqua* или *consuetudo terrae* (в славянских грамотах *обычѣи земскѣи* или *земскѣи законѣи*).

⁴⁾ Поводимому, в отличіе от *duodecim jurati assessores*, per nobiees ipsius comitatus (sc. de Crassou) assignati и т. д. в документѣ 1366. г. см. *Documente culese de E. Hurmuzaki*, vol. I partea 2, p. 137.

vechi privilegii de cari se folosiseră clasele înalte românești (kenezii, nobiles) în Transilvania până la întemeierea satelor. În fiecare judez românesc (*districtus olachalis*) era un scaun de judecată, format din 6, 8 și 12 jurători, cari în documentele latine se numiau *jurati, seniores olachales* sau *jurati boerones*⁴⁾ judecau după *lex antiqua* sau *consuetudo terrae*, în documentele slave aceasta se numește *„обычѣи земскѣи* sau *земскѣи законѣи*.“

⁴⁾ Se vede că erau spre deosebire de „duodecim jurati assessores, per nobiles ipsius comitatus (scil. de Crassou) assignati etc.“ în documentul din 1366. Vezi *„Documente“ culese de E. Hurmuzaki*, vol. I p. 2 p. 137,

2. Символизам у старом праву и у обичајима.

Год. 1930 исти д-р Штефан Берекет објавио је у часопису „Минерва“ расправу о „Правној симболици. Истраживање из области упоредних студија“.¹⁾ Ова расправа о једном врло интересантном историско-правном питању — о старинским сиволичким обредима, који се сретају у обичајном праву и у старом праву, обраћа на себе пажњу својом озбиљном обрадом: широким упоређивањем са различним народима, многобројним цитатима на многим језицима. Нпр. само у једном цитату на стр. 5 г. проф. д-р Берекет наводи са потпуним и тачним насловима дела: Еверса „Древнее русское право“, Тобина „Die Blutrache nach altem russischen Rechte“, Ведрова „О денежных пенях по Русской Правдѣ“, Сергејевића „Лекцији и изслѣдованія“, Н. Ланге „Изслѣдованія о уголовном правѣ Русской Правды“, Дивернуа „Источники права и суд в др. Россіи“, Леонтовића „Старый земскій обычай“, Владимирског-Буданова „Обзор“, А. Филипова „Начальныя стадіи процесса виндикацији“, Сергејевића „Русскія юридическія древности“, Устрјалова „Изслѣдованіе Псковской Судной Грамоты“ Татишѣва „Исторія Россійская“ изд. 1769 г., Шпилевског „Семейныя власти у др. Славян и Германцев“, Неволина „Исторія Росс. гражданских законов“, Дебольског „Гражданская дѣеспособность по русскому праву“ и Леиста „Alt-arisches jus civile“! Толико у једном цитату и то са тачним нескраћеним

¹⁾ *Simbolica juridica. Incercare de studiu comparat de Ștefan Gr. Berchet*, profesor agregat de istoria vechiului drept romanesc la facultatea de drept din Jași (extras din rev. „Minerua“ № 1. 1930) Jași, Institutul de arte grafice „Viaza Romineasca“ S. A. 1930, pag. 28.

насловима, са годинама издања и дотичним странама. Откуда оваква начитаност и то само у *руској* књижевности код професора који пише чланак из историје *румунског* права с обзиром на све европске народе?

Међутим, ствар је у овоме: пре четврт века објављен је чланак од талентованог руског историчара права Н. П. Павлова-Силванског¹⁾ под насловом „Символизъм въ древнемъ русскомъ правѣ“. Потражио сам га у познатом „Журналу Министерства Народнаго Просвѣщенія“ 1905 г. бр. 7 (јулска свеска), ту сам нашао и цео извор начитаности госп. Берекета.

Цео овај цитат преписан је од речи до речи из расправе П.-Силванског (стр. 340 ц. 1); сви цитати на следећој 6 страни узети су редом из П.-Силванског стр. 341 и 342; и т. д. до краја расправе. Румунски професор наводи све ове књиге из историје руског и европског права, које је у своје време читао врло образовани руски писац. У томе му се дешавају малери: напр. на стр. 10 ц. 2 позива се на неки законик „Pravda Ripuarscaia“. Овакав словенски законик не постоји, него то је Lex Ripuaria! У руској науци утврђено је мишљење да чувена „Руска Правда“ много личи на Leges Barbarorum; стога се и Leges Barbarorum понекад зову у руској науци „Правда Салическая, Рипуарская“. Г. Берекет нашао је овај израз у своме руском извору и пренео га као наслов неког словенског законика; није помислио да је ту у питању франчка Lex Ripuaria²⁾.

Не само цитати него и цео текст узиман је дословце из расправе Павлова Силванског. Руски писац поделио је своју заиста самосталну и интересантну расправу овако. После кратког увода (стр. 339—342=Берекет, стр. 3—7), у којем говори уопште о значају правних симбола у руском и германском праву, описује поједине симболе:

1. Дѣрнъ (т. ј. бусина), стр. 343—349. Код г. Б. то је 1. Brazda, 7—10;
2. Слама (festuca), стр. 349—351. = Paiul (слама), 11—12;
3. Рука, рукобитије, стр. 351—353. = Baterea palme, 12—14;
4. Пола (скутови одела), 353. = Poalele hainei, 14—15;
5. Рукавица, 353—354 = Minuša, 15—16;
6. Обућа, 354—355 = Incălzămintea, 16—17;

¹⁾ Ник. П. Павлов-Силвански прославио се својим сјајним расправама о феудализму у средњевековној Русији („Феодальныя отношенія в удѣльной Руси“ Петр. 1901, *Имунишеш в удѣльной Руси* П. 1900 (уп. Т. Тарановски „Феодализм в Россіи“ Варш. 1902.) „Феодализм в древней Руси“ Петр. 1907 „Феодализм в удѣльной Руси“ Петр. 1909, о развитку руске властеле („Государевы служилые люди“ Петр. 1898); умро је врло млад год. 1909.

²⁾ Или још: на стр. 23 г. Б. говори о томе да је символ копља познат у „Norvegieni ši Saxoni“ и позива се на Grimm, *Deutsche Rechtsalt.* 163—165, где нема ни речи о Саксонцима, него говори се о „Gaelen im schottischen Hochland“ и наводи се енглески текст. Г. Б. није ни загледао у Гримова дело, него преводио с руског није разумео реч „Шотландец“.

7. Кључ, 356—357 = Cheia, нема;
8. Вино (литкуп), 357 = Vinul sau adälmaşul, 17—19;
9. Оружје, 358 = Arma, 22—23;
10. Копље, 359 = Suliza, 23;
11. Коса и брада 359—360 = Pärul şi barba, 23;
12. Клањање (челобитије), 360—363 = Omagiul, 24—26;
13. Безветије (пополнокъ),¹⁾ 363—364 = Adaosul, 26—28.

Текст је исти, иста су упоређења руског права са германским, исти су многобројни цитати. Сва је разлика у томе, што је г. Б. скратио први одељак, о заклетви са бусином на глави у Русији (испустио је око три стране) и додао пола стране од себе о истом обичају у Румунији; али овај последњи додатак са наводом румунске литературе узео је из чланка свог колеге Д. Мототолеску²⁾, на који се ипак поштено позива, то му треба признати.

Затим додао је од себе још један симболички обред: *бајшинање деце на међама*, који је нашао код руског писца Кулишера (ту му се десно малер са „Рипуарском Правдом“) и додао неколико података о Румунији. Ипак цео овај додатак (2. *Päruiala*) заузима мање него страну шт. текста (стр. 10—11).

Још је у тачци 8. *Алдомаш*, додао своје рускоме извору једну шт. страну о истом обичају код Румуна (стр. 18—19). И после тога унео самосталну тачку: *Дошницање маџугом и секиром* (9. *Aruncarea cu тасиуса şi toporul*, стр. 19—21). Ту има интересантних података из румунског права, како су се одређивале границе имања „колико может метнути един чловѣк кијем на уси стороны³⁾, сѣт ва арунса си тасиуса њн тоате пәртиле“ (1642).

Али тим незнатним додатцима свршава се самосталан рад г. Б. Ови додатци обухватају 5½ страна од 26, колико их има румунска расправа. Осталих 20 страна једноставно су преписане из руске расправе од речи до речи, са свима цитатима, са наводима многобројних расправа и ретких издања које преводилац није ни видео у своје животу. Интересантно је да пред сам крај расправе, између многих украдених цитата (стр. 27, цит. 5), г. Берекет наводи и Павлова Сиљванског и његов чланак „Символизам“ са скромном напоменом: „из тог чланка узео сам много грађе (am specii mult material)“. Ипак овај навод не може никако да оправда начин рада г. Берекета. Узети три четвртине свог текста дословце из туђе расправе, узети из ње 124 наслова цитира-

¹⁾ Уп. М. Kostrenčić, *Bezujetje, Mjesečnik hrv. pravn. dr. XL* (1913), 550—556 и А. Soloviev, *Особенность договора продажи недвижимостей в славянском правѣ, Przewodnik historyczno-prawny*, II, Lwów 1931, str. 1—22.

²⁾ D. Mototolescu: *Jurămintul cu brazda în cap întrebuintat la hotarnicii în dreptul vechi românesc*, Revista pentru istorie XVI (1923), 199—223.

³⁾ J. Bogdan, „Documentele lui Stefan cel Mare“ I, 1913, p. 25.

них књига и на крају додати свој извор као неки 125-ти извор — ово је ипак плагијат, опет исто кажњиво „скупљање на туђој њиви“, in ogog vesin.

Овакав начин рада је нарочито за осуду, кад на насловном листу плагијатор истиче да је он „професор историје старог румунског права на *правном* факултету у Јашу“.

Доносимо опет један пример научнога рада г. Берекета, који може служити као најлакши уџбеник румунског језика, јер свакој руској речи одговара дословце једна румунска.

10. *Копье*. Символ копья, употребљавшијся в знак объявленія войны, принадлежит, как замѣчает Гримм, к числу древнѣйших и весьма распространенных символов. Римляне, по разказу Ливія, посылали противнику, в знак объявленія войны, копье, омоченное в крови и обожженное; сохранилось извѣстie о существованіи такого же обряда у Норвежцев и Шотландцев.¹⁾

У нас бросаніе копья и ломаніе копья предводителем было знаком к началу битвы. Буслаев цитирует два свидѣтельства об этой обрядности²⁾ из лѣтописи: „Андрей же Юрьевичъ, возьмь копіе и ѣха напред, преже всѣх зломи копіе свое,“ и 2) из „Слова о полку Игоревѣ“, гдѣ Игорь говорит: „хощу бо копіе преломити конец поля Половецкаго.“

¹⁾ У Нѣмцев копье, также как и посох и знамя, употреблялось кромѣ того королями, как символ передачи владѣній: *J. Grimm*, с. 163, 165.

²⁾ *Ө. Буслаев, Русскія пословицы и поговорки*, с. 13; *Архив истор. и юрид. свѣдѣній*, Н. *Калачова*, кн. II. полов. II, М. 1854.

(Ж. М. Н. Пр. 1905 бр. 7, стр. 359).

12. *Sulitza*. Sulitza se intrebuinta în vechime ca simbol al declarării de razboi. El, după cum spune J. Grimm, trebuie socotit între cele mai vechi și mai răspândite simboale. După povestirea lui Livius, Romanii trimeteau dușmanului casemn al declarării de razboi o sulitza moiata în sînge și arsa în foc. Avem știri despre existența unui asemenea simbol atît la Norvegieni cit și la Saxonii (?).²⁾

La Ruși aruncarea sulizei și fringerea ei de către comandantul oștilor era socotită ca semn al inceputu lui luptei. Buslaev citeaza doua dovezi privitoare la acest obicei: a) din letopisez; „Андреи Јуревичи, luind suliza și călărind inaintea tututor își frinse suliza sa“ și b) din „Slova o polcu Igorevie“, unde se zice: „voesc să frung suliza.“³⁾

²⁾ *J. Grimm* spune că la Germani suliza cași toiaгуl și steagul se intrebuinta ca un simbol de transmitere a posesiunii, pp. 163, 165.

³⁾ *Th. Buslaev: „Russkija posloviză i pogovorki“* = pag. 13; *Arhiv istoriceskih i juridiceskih cvjedienij* = Arhiva de informaziuni istorice și juridice. N. *Calacjov*, cartea II, jumătatea II, Moscova 1854.

(Berechet, p. 23.)

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Pierre Derevitzky, Docteur en Droit, Les Principes du Droit International tels qu'ils se dégagent de la Jurisprudence de la Cour permanente de Justice Internationale. Paris, 1932, éd. Pedone.

Од датума постанка Лиге народа отварају се за међународно-правну науку нови видици. Један од њих, који је нарочито последњих година привлачио раднике на том пољу, јесте проучавање јуриспруденције најсавршеније судске уставне међународне заједнице: Сталног суда међународне правде. Још један прилог у томе правцу имамо у горњој студији.

Проучавању јуриспруденције Суда може се у главноме прићи са две стране: 1) узети на око фактичке чињенице појединих спорова и њихово решење уз критику решења тога спора, но све са обзиром на *природу* спора; 2) оставити у позадини чињенице спора и решење као такво, које је спору следовало, а као главно извући из тих пресуда, мишљења и решења све оно, што се као *принцип* или *правило међународног права* дало извући.

Први начин обраде имао би поглавито практичан значај, пружајући једну оријентацију за евентуално решење будућих, по својој природи истих или сродних спорова.

Други начин имао би више теориски значај, јер се њиме констатује све оно, што се у јуриспруденцији Суда одражава као међународно право.

Будући синтеза разних међународно-правних система, будући примарно и по правилу везан за примену *права*, Суд је свакако најпозванији и најпогоднији да нам кроз своју јуриспруденцију каже: шта је у данашњој међународно-правној заједници познато као право? Из тога разлога се јуриспруденција Суда и чини златним мајданом за све истраживаче на овом научном пољу, из тога разлога се она у последње време и почиње све чешће проучавати, нарочито под тим углом: јуриспруденција Суда — принципи и правила међународног права.

Као што смо већ нагласили јуриспруденција Суда значи у главноме један двоструки интерес, те се према томе и њеној обради приступало на она два наведена начина која одговарају тим интересима. У овој студији Г. Деревитског аутор је обради материјала пришао тако рећи са једне треће стране: посматрајући јуриспруденцију Суда у вези са принципима и правилима међународног права, али не *целокупног међународног права* које се као такво огледа у тој јуриспруденцији, већ самог Суда, како се он сам одражава кроз те принципе и правила истакнуте током те јуриспруденције. Према овој врсти обраде књига је и подељена: природа Суда, његов однос према Лиги народа, његова надлежност итд.

Угао под којим писац фиксира материјал је у ствари само једно уже схватање оне врсте обраде материјала, коју

смо ми навели под 2). У вези са овим има места само за једну примедбу, којом желимо завршити овај приказ. Оно, на чему се пак желимо овде дуже задржати, јесте сам начин обраде.

Ма са које се стране јуриспруденцији Суда прилазило, ма на који се начин она обрађивала, увек је неопходан један услов: *прегледно изведена систематизација материјала*. Ако тога нема корисност самог рада је невероватно смањена, а не видимо онда ни оправдање оном огромном труду, који је потребан за савлађивање једног тако обимног материјала као што је проучавање јуриспруденције Сталног суда међународне правде. Једна од двеју главних замерки које се морају учинити студији о којој говоримо, јесте очигледан недостатак такве прегледне, и до у ситнице разрађене и изведене систематизације материјала.

Ако се материјал узме обрађивати са обзиром на *природу садржине* спора, нужна је једна систематизација која ће истаћи поделу на спорна питања изнета пред Суд; као на пример: питања у вези са проблемом међународних мандата, питања транзита, питања држављанства и заштита мањина, питања у вези са Међународном организацијом рада, спорна питања потекла у вези са разграничењем, у вези са интернационализацијом река и мореуза итд.

Ако се тај исти материјал пак посматра више са свог теоретског значаја, т. ј. ако се из јуриспруденције Суда желе да *истакну садржани принципи и правила* међународног права, онда се систематизација материјала има извести по ма којој прихваћеној подели међународног права. Систем обраде, ако се ту о једном систему у опште може говорити, књиге коју приказујемо, нешто је средње, нешто између једног и другог начина обраде, начина које смо горе навели под 1) и 2). Крупна подела ове књиге изведена је сходно начину обраде под 2), детаљне поделе пак изведене су не по врстама спорова (што би одговарало нашем наведеном начину обраде под 1), већ просто по појединачним спорним случајевима изнетим пред Суд.

Неоспорно је да је у обради једне овако квантитативно замашне а квалитативно врло комплексне материје, као што је јуриспруденција Суда, и приметно и трудно размрсити једно од другога (мислимо на принципе и правила садржана у тој јуриспруденцији) и сваку појединост ставити на своје право место, како би се главне тенденције и крупне линије што боље истакле. Једина је могућност држати се једног система (кога нажалост нисмо нашли у овој књизи), иначе цео труд води неминуовно у једну безизлазну непрегледност. Како дакле обрада сваког материјала, а нарочито обрада једног оваквог и оволиког, губи већи део од своје како информативне, тако и чисто научне вредности, то се и недостатак оваквог једног система мора уписати у најкрупнију врсту недостатака ове књиге.

С тога, у односу према овој примедби, све остале биле би од споредног значаја.

Читајући студију Г. Деревецког добија се неоспоран утисак, да је аутор заиста а не само површно ушао у тај огромни материјал јуриспруденције Суда. У толико је већа штета што сав тај савладани материјал није успешно уравнотежен. На пример: ма да је опште познато, а и сам писац то изрично признаје, колико је била обимна и важна функција Суда у вези са тумачењем међународних аката током његове делатности — то му је свакако била најобилнија делатност — писац је све у вези са овим збио на цигло 12 страна, ма да је његова студија једно дело од 380 страна.

На супрот овоме, писац је у сваком правцу, па и просторно, по нама и сувише велику важност дао односу Суда и Лиге народа. Тај нам се однос чини преувеличано изконструисан. У једном опширном поглављу о томе односу, писац га је и сувише исподвлачио, на уштрб оне стварне слике тога односа, чија је главна карактеристика баш она независност Суда. Ова је независност неоспорна, ма да је Суд предвиђен чланом 14 Пакта Лиге народа, и ма да се Суд издржава из буџета Лиге. Органи Лиге, који омогућавају бирање судског колегијума, јесу у суштини само једно сретно нађено посредничко средство, да се заобиђе директан избор судија од стране странака у спору, а да се при том не повреди ни интерес малих држава, ни престиж великих.

У вези са функцијом тражења и давања саветодавних мишљења Скупштина и Савет Лиге народа не излазе опет из оквира једне посредничке улоге, која има за циљ да одклони злоупотребу тражења саветодавних мишљења, неизбежну када би била остављена у надлежност свакој посебној држави. Овде нарочито треба имати у виду (за то имамо доказ у јуриспруденцији Суда) да Суд може одбити да да тражено мишљење. Све ове наводе скупа побројали смо као доказ, да је Лига само искоришћена у сваком правцу, у циљу стварања и функционисања једне међународне судске установе, што савршеније, и што ближе појму судства у смислу унутрашњег судства но они никако не оправдавају онолику важност и онолики простор, који је у поменутој расправи посвећен томе односу.

У вези са том несразмером у расподели материјала, коју налазимо у тој студији, помињемо само примера ради и ово. У једној књизи, која носи наслов: Принципи и правила међународног права који се излучују из јуриспруденције Сталног Хашког суда међународне правде, не сме се тако легитимично прећи преко једног од врло важних принципа, као што је принцип: *о мањој важности формалног момента у међународном праву*, но што га он има у унутрашњем праву. Суд је током своје јуриспруденције био доста пута у прилици да тај принцип истакне. Према томе, не само да је ово начело било од важности за решење конкретних спорова, који су дали по-

вода Суду да то начело истакне, већ је то и једна од оних значајних бразда, које Суд повлачи за будућност целокупног међународног судства. Бележимо са овим у вези, да аутор не само није извукао све случајеве у којима се то начело налази истакнуто у овом или оном виду, већ га је само поводом једног јединог случаја судске надлежности поменуо на две третине једне једине стране.

Сумарна карактеристика књиге Г. Дерезицког била би дакле: један обиман и опширан рад о Сталном Суду Међународне Правде, онако као се он показује кроз своју јуриспруденцију. Обимност условљена обимношћу материје, а опширност оправдана једним несумњиво дубоким познавањем материјала. Књига, у једној знатној мери информативна за читаоце правнике у маси. Подвлачимо у маси, јер је књига лишена теориских финеса; она на против садржи по где где и недозвољене омашке. На пример тамо где се говори о постанку Суда у вези са тумачењем члана 14 Пакта Лиге народа, није смео бити употребљен никакав други израз, до да је Суд „предвиђен“ тим чланом. Све друго се мора сматрати нетачним, те према томе повлачи и нетачну обојеност односа између Суда и Лиге.

Даље на пример (страница 71) реченица: »On peut dire que par les arrêts déclaratives et les avis, la cour commence à exercer une véritable fonction législative en fixant le droit«, пружа сама повода за опсежну дискусију. Писац овде сасвим олако набације без даљег образложења једну врло тешку реченицу, која баш тако сама за себе неминовно мора звучати погрешном. Да ли Суд у опште, и на који начин има могућности да врши једну законодавну акцију, то је највеће и најспорније питање у вези са јуриспруденцијом Суда, питање које се ни у ком случају није смело само овде-онде таћи са по неком реченицом, у једној студији под оваквим насловом („Принципи и Правила и т. д.“).

Све што смо досада навели говори за то, да је тежиште ове књиге више на информативном терену, но на терену чисте науке. Она је нешто, само у мањем облику, слично познатој књизи Г. Francqveville-а, чију вредност на пољу упознавања најшире правне читалачке публике са Судом и његовом јуриспруденцијом, нико не може оспорити.

Завршавамо са примедбом, да би према свему до сад изложеном, књига коју смо у крупним потезима покушали приказати, само добила, када би наслов био снај који стварно одговара њеној садржини, то јест: »La Cour Permanente de Justice Internationale, telle qu'elle se reflète dans sa jurisprudence«.

ПРАВНИЧКИ КОНГРЕСИ

Први конгрес правника словенских држава

Већ приликом четвртог Конгреса правника Краљевине Југославије који је одржан у Скопљу, 4, 5 и 6 октобра 1931 год., поздрављена је идеја, изражена на састанку правника Словенских држава у Братислави, да се ускоро одржи у којем месту у Пољској или Чехословачкој први Конгрес правника словенских држава.¹⁾ У овом смислу је и пети Конгрес правника Краљевине Југославије, на своме састанку 7 до 9 октобра 1932 год. у Дубровнику, поред осталих резолуција, донео и ову која се односи на састанак овог предстојећег Свесловенског конгреса:

„Пети Конгрес правника Краљевине Југославије са задовољством прима на знање, да је Конгрес правника словенских држава већ припремљен и да ће се одржати од 8 до 10 септембра 1933 године у Братислави. Југословенским правницима препоручује се, да пропагирају идеју овога конгреса и да што у већем броју учествују на њему.“²⁾

Према овоме, Припремни одбор, на чијем се челу у својству претседника налази г. др. Казимир В. Куманиецки, професор Универзитета у Кракову, а као потпредседници г. др. Драгољуб Аранђеловић, професор универзитета у Београду, и г. Стефан Бобчев, професор Универзитета у Софији, завршио је скоро у потпуности свој рад на научном, административном и организационом погледу. Генерални секретар овог одбора је г. др. Тирил Баржинка, адвокат у Братислави.

Све припреме за овај први Конгрес правника словенских држава који ће се одржати према горњој резолуцији од 8 до 10 септембра о. г. у Братислави, врше се увелико у свим словенским државама. У том смислу је на заједничкој седници, одржаној на дан 12 априла о. г. између чланова Сталног одбора Конгреса правника Краљевине Југославије, Југословенског удружења за међународно право, Удружења судија и представника Београдске адвокатске коморе одлучено, да се замоли Стални одбор Конгреса правника, да се ове године не одржи годишњи збор у нашој земљи, како би могао што већи број наших правника узети учешћа на овом свесловенском правничком састанку јер како из материјалних тако и из чисто техничких разлога, било би врло тешко да наши правници учествују на два тако важна правничка састанка, који би требали да се одрже у релативно кратком интервалу један за другим. Истовремено је наше Удружење правника примило на себе да организује све потребне радње око извођења конгреса у Братислави, и решило да у том циљу отвори и упис у чланство овог Конгреса, јер су штампани позиви заједно са темама и дневним редом од стране Припремног одбора у Братислави већ достављени нашем Правничком удружењу, и чим буде коначна одлука о одлагању шестог конгреса југословенских правника донета, ови ће позиви бити одмах разаслани заинтересованим личностима и институцијама у нашој земљи. О овом одлагању наше ће правништво бити благовремено извештено. Поред горњих одлука на овој седници је решено да се сви реферати наших правника који се имају прочитати на Конгресу, отштампају и засебно, поред објаве у стручним часописима и раздају нашим правницима који буду учествовали на Конгресу.

За дискусију тема јавио се велики број референата и кореферената из свих словенских држава, тако да је Припремни одбор већ тачно утврдио теме о којима ће се на Конгресу расправљати и одредити је референте за свако поједино питање. На овом свесловенском правничком састанку

¹⁾ В. Споменица четвртог Конгреса правника Краљевине Југославије, уредио Стојан Јовановић, судија, Београд, 1932 год. издање Конгреса правника, 303 стране.

²⁾ В. чланак др. Илије А. Пржића: Пети Конгрес правника у Дубровнику у „Архиву за правне и друштвене науке“, Књига XXV (XLII) Бр. 4 од 25 октобра 1932 год.

биће расправљана питања из разних области правних и друштвених наука, и то: приватног права, трговачког и меничног права, грађанског судског поступка, кривичног, уставног и управног, међународног, црквеног, историје словенских права, социологије и економских питања.³⁾ Референти и кореференти за питања из ових области претстављају данас научне ауторитете и најпознатије стручњаке у словенским државама.

Овај први конгрес правника словенских држава претставља један културни догађај, који има за циљ да изгради основу за остварење сталне сарадње правника словенских држава. Светски рат је прекинуо развијање правног континуитета и у приватном и у јавном праву. Врло је тешко упоређивати савремене правне односе у толико бројним политичким формацијама у Европи, од којих има неких које први пут изграђују своје правне норме. У ту сврху одржане су разне међународне конференције за упоредно право у Риму и Хагу. И за сваку је похвалу и од велике користи што се упоредни рад почиње међу суседним државама, а у првом реду међу оним које имају нарочито развијене политичке, културне и економске везе, као што је то случај са словенским државама, које имају поред тога и сродност језика и многе заједничке црте своје историје. А и није редак случај да наши поједини правници боље познају право и правне институције у другим земљама, него што их познају у својих суседа са којима имају тако рећи свакодневно везе.

У жељи да овај правнички састанак што више допринесе заједничком упознавању и зближењу словенских народа, Припремни је одбор успео да изради упоредну правничку терминологију чешкословачко-пољско-југословенско-бугарско-руску, која ће у многоме, на првом месту учесницима конгреса, омогућити разумевање словенских језика, а на другом, допринети изједначењу правне терминологије словенских држава, што без сумње претставља огромну корист за правну науку словенских земаља. Овај је предлог терминологије изашао већ у три броја часописа „Правног Обзора“, органа правничког удружења у Словачкој, заједно са позивом да сви правници учествују са својим напоменама на њеном усавршавању. Једном ова ревизија завршена од стране широке правничке јавности, она ће бити издана у виду једне књиге, која ће претстављати драгоцен прилог стручној правничкој словенској књижевности. Речник садржи преко 3000 израза састављених према чехословачком азбучном реду, а несловенски изрази треба да буду замењени словенским.

Узевши у обзир да од 1885 год. када је издао једно слично дело пок. професор др. Фрањо Миклошић, које садржи упоредни речник шест словенских језика: руског, црквенословенског, бугарског, српско-хрватског и пољског, заједно са немачким и француским, није ништа слично штампано, овај ће покушај Припремног одбора свакако дати потстрека и осталим словенским националним правничким организацијама да саставе и друге упоредне словенске речнике у својим струкама, и на тај начин усавршенији словенску правну терминологију и попунити једну осетну правину у правој литератури Словена.

Југословенско правништво, у намери да допринесе у што већој мери бољем успеху првог свесловенског правничког конгреса, помоћи ће својим стручним прилозима намере које је себи ставио у задатак овај састанак. Наше учествовање овога пута допринеће зближењу свих словенских правника и личним контактом створити чврсту везу за даљи, још успешнији рад у изграђивању јединственог словенског духа у праву и закону. Имена југословенских референата доказују да се настојало да наша правна наука буде што достојније заступљена на овом правничком скупу и довољна су гаранција да ће они све учинити да овај састанак што боље успе. Конгрес ће бити видна манифестација словенске солидарности на правном терену.

Мирко Г. Авакумовић

³⁾ В. белешку др. Ив. В. Суб.: „Правнички конгрес словенских држава у Братислави“ у „Архиву за правне и друштвене науке“ Књига XXVI (XLIII) Бр. 1 од 25 јануара 1933 год.

БЕЛЕШКЕ

Исток и запад у политичкој еволуцији Европе. — Кругу и непрелазну границу између запада и истока у историји Европе спровео је Огист Конт својим учењем, да се политичка еволуција римокатоличке Западне Европе базирала на потпуном одвајању световне и духовне власти, а да је православна Византија обе те власти спајала у рукама световног владара. Стога је европску цивилизацију идентификовао са римским католицизмом, а православље избрисао из контекста светске, т.ј. европске цивилизације заједно с исламом. Та је Контова теза изазвала врло раширено тврђење, да политичка еволуција западне и источне Европе претстављају два потпуно хетерогена процеса, који не могу да буду сведени у један шири општи тип развика, нити могу да буду упоређивани. То је тврђење било пренесено и на историју Словенства, (в. *Т. Тарановски*, *Исток и запад у историји Словена, Лешоис Матице Српске*, књ. 355, 1933, стр. 177—187.), која се према томе делила на две хетерогене историје, и то западних римокатоличких и источних православних Словена. Међутим полазна теза није тачна, јер није ни на Западу световна власт била потпуно одвојена од духовне власти, него се с њом исто тако у извесној мери спајала. О томе сведоче неоспорива историска факта, како се француским краљевима признавала нарочита светост, која искључује могућност да се њихова власт карактерише као чисто лаичка. У званичну идеологију владаоачеве власти у Француској под старим режимом улазила је легенда, да је св миро за миропомазане Кловиса било донесено директно с неба од голуба, по другој версији од анђела, у нарочитом судићу, т. зв. св. ампули (*la Sainte Ampoule*), која се чувала све до пада старе француске монархије и била уништена тек од једног комесара Конвента; у тој ампули није небеско миро никад пресушавало нити се исцрпљивало, тако да су њиме миропомазивани сви француски краљеви све до Луја XVI закључно. У вези с горњим стајао је особити знак светости француских краљева, и то њихов чудотворни дар да помоћу додира својих прстију (*le toucher du roi*) исцељују болеснике од шкрофула, која се болест баш с тога и називала *le mal du roi*. Светости

француских краљева посветио је недавно (1924 г.) врло опсежну (од 542 стр.) монографију *Marc Bloch*, професор Страсбушког универзитета, под насловом: *Les rois thaumaturges; étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre*. Ова монографија до сада није запажена у нашој књижевности, те сматрамо за дужност да на њу скренемо пажњу, јер је она од значаја за објективно расветљавање историје иначе озлоглашене источне Европе.

Као што се види, нису само француски краљеви имали чудотворну снагу, него и њихови многовековни антагонисти енглески краљеви, који су исто тако исцељивали од шкрофула и сем тога су израђивали нарочите прстене, који су лечили грчеве, због чега су се и називали *stamp-rings*. И у другим земљама и код других владара забележене су поједине појаве владаоачеве тауматургије, и то у Данској, у Мађарској, код Хабсбурговаца, у Шпанији, у Италији (148—155), али је њена теорија и пракса највише била разрађена и проширена баш у Француској и у Енглеској. Историски развитак те теорије и праксе прати Блок у своме истраживању, у коме је скупио огроман изворни материјал и обрдио га са пуно вештине и елегације, што пружа стручном читаоцу право уживање.

Тауматургиски је дар био само интензивнија манифестација оне светости, коју је краљ стицао преко миропомазанја код крунисања, услед чега је постојао *Christus Domini* и добијао сацердотални (свештенички) карактер. Чак и папе у VIII веку називали су француску династију „светим коленом, краљевским и сацердоталним“ (74—75). Истина, још у другој половини IX в. чувени *Hincmar* истакao је тезу, да се после Исуса Христа не може више спојити у једном лицу *rex et sacerdos*; ипак то није сметало, да се и даље признаје краљевима сацердотални карактер. Ни реформа папе Григорија VII није била у стању да то учвршћено гледиште укине. Свакако се у средњем веку па и много доцније веровало, да миропомазани краљ (*rex unctus*) није обично световно лице (*mere persona laica*), него бар мешовито лице (*persona mixta*), које је у извесној мери имало и сацердотални

карактер (187—189, 211). У таквом схватању владаоачеве власти Блок види аналогију са Византијом, коју аналогију испољава чак у детаљима црквених обреда (202, 205—206, 207). Та призната краљевима светост и на њој основани тауматургиски дар потпуно су се одржали и у време ренесансе, не гледајући на њен скептицизам у религиским питањима, и чак после Тридентског сабора, не гледајући на то, што је он спровео круту границу између клирика и лаика. Није ни протестантизам био у стању да укине дотичну теорију, па чак ни праксу. И после извршене реформације енглески краљеви настављали су чудотворна исцељивања, која нису престајала ни за време револуције, него су се извршивала како од стране краљева у прогонству, тако и од стране моштију погубљеног краља. Последњи случај краљевске тауматургије забележен је у Енглеској 1714 г. и извршила га је 27. III краљица Ана. Нова Хановерска династија, која је исте године дошла на престо Велике Британије, прекинула је са старом традицијом у томе погледу, јер није припадала старом „светом“ колену краљевском, у коме се чудотворна сила легитимно наслеђивала. Званични Прагер-book (црквени требник) одржао је обред краљевског исцељивања све до 1732 г. у енглеском издању и до 1759 г. у издању латинском (391—382). У француској теорији о владаоачевој светости и пракса краљевске тауматургије одржале су се све до пада традиционалне монархије од удараца велике револуције. Није тај ударац дошао као *deus ex machina*, него је био проузрокован и припремљен од ратоборног чисто лаичког рационализма, који је царевао XVIII в. Он је деловао и на саме краљеве. Није безначајно, што је већ Луј XV традиционалну категорику формулу краљевског исцељивања *le roi te touche, Dieu te guérit* заменио дубитативном формулом *le roi te touche, Dieu te guérisse* (385, 399—400). Тек лаички рационализам, вели Блок, допринео је потпуном триумфу идеја папе Григорија VII (405). Политичка стварност под старим режимом није ишла за Григоријевим идејама, које су категорики одрицале владоцу сацердотални карактер, него је чврсто стајала за мешовити, лаичко-сацердотални, карактер владаоачеве личности. Није дакле била хетерогена

византиском схватању, него хомогена. Тим се објашњава и фаворизирање византиолошких студија у Француској у XVII в. и нарочито један маркантни факт, да су француски теоретичари краљевске власти у XVII в. прихватили за своју аргументацију поздрав Халкидонског сабора цару *βασιλεύς καὶ ἱερεὺς* и нарочито од њих стилизовану формулу цар Константиновог биграфа Евсевија о цару као „споља-шњем епископу“ (350).

Резимирајући све прикупљене податке о краљевској тауматургији у Француској и Енглеској, Блок вели, да су у XVII веку чудеса која су владари чинили, сматрана као једна од институција добро уређене монархиске државе (370). Том приликом је умесно забележити, да источна Европа није знала за такву институцију: нису били чудотворцима ни византиски, ни бугарски, ни српски, ни руски владари. Што се пак тиче озлоглашене тенденције у средњовековној Србији за проглашавањем умрлих владара свецима, то она наилази на аналогију на западу, о чему Блок говори овако: „La procédure de canonisation, au Xle siècle, avait été regularisée par Rome. C'est pourquoy on vit, à partir de ce moment, beaucoup plus rarement qu'autrefois les souverains temporels portés sur les autels. Mais leurs sujets continuaient à les considérer comme doués de pouvoirs pareils à ceux de saints“ (246).

Т. Тарановски.

Др. Фердо Чулиновић, *Земљишно-књижно право*, Београд 1933 год. (Штампариа „Планета“, Добрачина 55, стр. 207). — Писац темељног коментара земљишно-књижних закона и још низа запажених монографија из исте правне области, г Др. Чулиновић је овом својом књигом дао једно систематско дело о земљишно-књижном праву. Управо, ова књига, према својој садржини, може бити од користи и практичарима, који по дужности раде на примењивању закона, ради бољег и правилнијег разумевања извесних спорних питања, као и почетницима, којима су потребна само основна знања из ове правне материје. Другим речима, то је један уџбеник за теоријску и практичну изучавања правних прописа о земљишним књигама. Схватајући, сасвим умесно, земљишно-књижно право као посебну правну дисциплину, циљ г. аутора је био, да пружи

један систематски преглед исте, чиме се потврђује и то, да је садржина ове књиге занста блиска садржини једнога школског уџбеника. То је стварно њена општа карактеристика.

Иначе, ова се књига састоји из три формално различита дела. У првом делу или уводу, говори се о личном и стварном кредиту, односно о значају добро уређених земљишних књига за тај кредит; затим о историји тих књига, њиховом данашњем систему, као и о формалној или систематској подели науке о земљишнокњижном праву. Говорећи о историјском развоју уставне земљишних књига, г. Чулиновић побиаја тврђење, које је иначе распрострањено, да је та уставна пореклом из германског права, и истиче при томе, да би се напротив, према целокупном развоју земљишних књига, пре могло рећи, да су оне словенског, а не германског порекла. Ово своје тврђење г. аутор поткрепљује и извесним историјско-правним споменицима, којима се јасно утврђује првобитни словенски карактер те установе, ма да се она, по речима г. аутора, оснива на истим принципима као и код германског права. — У другом или општем делу говори о земљишним књигама уопште, о дефиницији земљишне књиге, њеним врстама, њеном саставу и оснивању. У трећем пак или специјалном делу реч је о појединим институцијама материјалног и формалног земљишнокњижног права, као нпр. о уписима у земљишне књиге и претпоставкама за тај упис, о начелима земљишнокњижног поступка и т. д. Поред тога, ова књига садржи и један кратак предговор, а снабдевена је и подесним регистром, који ће олакшати њену практичну употребу.

Наша је правна књижевност прилично сиромашна у делима, која се тичу ове важне правне материје, те јој је сваки озбиљан рад у толико пре добро дошао. Али, и без обзира на то, као и на заслужени стручни рео-не њеног аутора, ова књига и по својој стварној вредности заслужује, да буде препоручена нашим правницима. До сада се, занста, установи земљишних књига и њеном изучавању није поклањала онаква пажња, какву она по своје значају иначе заслужује, јер је та уставна за нас, србијанске правнике, представљала у главном само један теоријски интерес. Сада се пак интересовање за те књиге намеће само по себи, пошто су оне у извесном броју срезова на територији Србије

већ основане и предате правном саобраћају, а у некима је то оснивање у току и за кратко време треба да буде завршено, као што је случај и са земљишним књигама за град Београд. Тако ће и садање законодавство о тапијама, које је г. Др. Чулиновић такође успешно обрађивао, постепено бити потиснуто новим земљишнокњижним законодавством, чија ће интензивнија практична примена изазвати потребу и за његовим темељнијим теоријским проучавањем.

Д-р Адам П. Лазаревић.

Д-р Драгослав Страњакковић, *Влада Уставобранитеља. 1842—1853. Унутрашња и спољашња политика.* Београд 1932. Стр. 332. — О влади кнеза Александра Карађорђевића, познатој у нашој историској књижевности под именом владе Уставобранитеља, постоји познато дело Г. Слободана Јовановића, које је ових дана изашло у трећем издању. Међутим, у свом делу Г. Јовановић није обрадио целу политичку историју овог доба, већ се ограничио само на уставну историју. Стога се у његовој књизи не говори о свим важнијим догађајима и о свим важнијим људима уставобранитељског времена, него само о оним догађајима и о оним људима који су били од утицаја на наш уставни развитак. Главна пажња у тој књизи обрађена је на политичке идеје, политичке странке или групе, а нарочито на политичке установе. За разлику од књиге Г. Јовановића, Г. д-р Страњакковић је предузео да обради поглавито политичку историју уставобранитељског режима. Стога он излаже целокупну унутрашњу и спољашњу политику Србије за првих једанаест година тога режима, обећавајући у предговору да ће други период обрадити у књизи *Србија за време Кримског раша*, коју припрема.

Г. д-р Страњакковић је за ову своју књигу искористио грађу из архива које су му биле доступне, Париске и Бечке, поред наших, но наглашава да и ако би се у турским, еглеским и нарочито руским архивама могло наћи доста, можда и драгоцених, података, општа слика догађаја, коју је он изнео на основу познатих докумената, вероватно, неће бити много измењена.

Своје излагање писац почиње од пада кнеза Милоша, 1839 године, и у уводу даје историју прве владе кнеза Михаила, Вучићевог револуције, пада кнеза Михаила, наводећи главне узроке ових догађаја као и држање страних

сила за време Вучићеве револуције, и најзад везе уставобранитељских вођа са претставницима Пољске емиграције. У првој глави изложени су тешки дани уставобранитељског режима, Портина потврда избора новог кнеза и акција кнеза Михаила против тога, затим други избор Александра Карађорђевића за кнеза, привремено удаљење Вучића и Петронијевића из Србије и њихов повратак натраг, катанска буна и догађаји у вези са њом. У другој глави се говори о утврђивању уставобранитељског режима и првим несугласицама између кнеза и уставобранитељских вођа и излажу се политичке, културне и економске прилике између српског народа у Србији за прве две године владе Александра Карађорђевића. У трећој глави изложени су догађаји из 1848—1849 год.: политичко стање у Србији, акција Обреновића, Петровска скупштина и Вучићева акција против Кнеза и владе, држање страних сила према Србији, оснивање сардинског конзулата у Београду и питање мађарских и пољских емиграната. У наредној глави изложене су спољашње и унутрашње неприлике уставобранитељског режима, сукоби Кнеза са Вучићем и Гарашанином, одлазак Аврама Петронијевића у Цариград где је намеравао да покрене српско уставно питање и изради наредно кнежевско достојанство у породици Карађорђевића, смрт Петронијевића у Цариграду и односи Србије са страним силама. У петој глави обрађена је Гарашанинова спољна и унутрашња политика и држање Русије услед кога је дошло до Гарашаниновог пада. У шестој глави изложено је стање Србије пред Кримски рат: унутрашња политичка ситуација, питање наоружања и војничких припрема и држање страних сила према Србији. Најзад, последња глава, чији је наслов *Србија Пијемонт Јужних Словена* говори о развоју националне идеје, од српско-југословенске идеје кнеза Михаила, преко Гарашаниновог југословенског националног и државног програма (изложеног у познатом „Начертанију“), и Гарашаниновог рада на националном пољу, до држања Србије за време српског народног покрета у

Војводини 1848—49 године и резултати рада на националном пољу међу Јужним Словенима на крају 1853 године. — Књига Г. д-р Страђаковића обилује научном документацијом и писана је живо и убедљиво тако да даје верну и јасну слику времена и људи које описује. **И. П.**

Dr. I. Matijević, Sudski poslovnik. Nova pravna biblioteka. Vlasnici i urednici Dr I. Matijević, Dr F. Čulinović i St. Jovanović. — Beograd 1933, str. 892. — Колико су се наше издавачке прилике измениле — бар у колико се тиче издавања књига намењених практичној употреби — најбољи је доказ што ових последњих неколико година непосредно по објављивању нових закона, и то веома обилних и који се у многоме разликују од досадашњих закона, излазе обимни и детаљни коментари, па чак и системи написани на основу новог законодавства. У кривичном праву г.г. Т. Живановић, Б. Марковић, Мих. Чубински, М. Доленц, у грађанском поступку г.г. Д. Аранђеловић, Х. Верк и Фр. Горшић, у управном поступку Фр. Горшић и Ј. Стефановић, у извршном поступку Фр. Горшић, у земљишном праву Ф. Чулиновић, дали су заиста извршне приносе и то непосредно по доношењу нових закона. У низ ових књига можемо уврстити и издање новог *Судског пословника* које је уредио д-р Иво Матијевић: И ако без научних претензија које су уложили остали овде наведени писци, како је ово издање намењено за практичну употребу судског особља, адвоката и лица која су по своме позиву упућена на свакодневни рад са судовима, у њему је обрађена нарочита пажња баш овој страни. Г. Д-р Матијевић је њиме у многом олакшао рад у судовима, што је не мала заслуга с обзиром на то да одредбе новог Судског пословника ступају на снагу у исто време са новим Законом о судском поступку у грађанским споровима. Уз сваки параграф овог Пословника наведени су сви законски прописи у вези с њим као и упућивање на одредбе позитивног законодавства, које се могу јавити приликом примене новог *Пословника*. **П.**

Уредник

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ

3, Мутапова, тел. 27173 и 28014

Власник у име Правног факултета

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ

37, Молерова, тел. 21756 и 20290

За штампарiju „Привредник“ Кнез Михаилова ул. 3

Тел. 21-450 Живојин Д. Благојевић, Кондина 10. Београд

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XXIII ДРУГО КОЛО

25 Јуни 1933

КЊИГА XXVI (XLIII) Бр. 6

ЕВОЛУЦИЈА ИДЕЈЕ МИРА

У данашње време се врло много пише, говори и дискутује о могућности или немогућности одржања сталнога мира и о корисности или некорисности Друштва Народа, које данас представља организацију тог мира. Није мален број оних који замерају Друштву Народа његову немоћ, који тврде да је оно промашило свој циљ и да је у декаденцији. Свет је захваћен једним таласом песимизма и неповерења, и није чудо што многим изгледа да се поред других институција и Друштво Народа из темеља уздрмало. Толики песимизам је међутим претеран. Друштво Народа је истина запало у вртлог врло компликованих међународних проблема, али ће оно из њих успети да исплива. А ако се има на уму да је Друштво Народа једна још врло млада установа, која се тек током времена може оснажити у потребној мери, не треба се чудити ако оно још није у стању да увек буде господар међународне политичке ситуације.

Друштво Народа оличава данашњу фазу еволуције идеје мира. Оно није ни прва етапа у тој еволуцији, а можда ни последња. Друштво Народа је врло младо по своме трајању, али сама идеја одржања светскога мира постоји одавно, она се протеже кроз векове, пролазећи кроз разне фазе и, што је важно, идући увек напред у тој својој еволуцији. Није без интереса баш данас изнети један преглед из кога ће се видети како је и колико је идеја мира била заступана у низу векова, и како је организација мира схватана у разним временима. Тај поглед у прошлост помоћиће да се и вредност Друштва Народа правилније оцени, а и да се можда правилније схвати могућност обезбеђења сталнога мира.

I. У староме веку, и ако је рат био свакидашња појава, и ако између народа нису још постојали редовни мирни односи нити је могло бити помена о међународној заједници ни међународноме праву — ипак је било мислилаца који су заступали идеју мира и осуђивали рат. Осуду рата налазимо код песника и грчких и римских. Од филозофа, Платон (у Политеји) вели да рат произилази из истих узрока из којих и све друштвене невоље. Од Римљана навешћемо Цицерона који критикује рат и поставља питање, који је рат праведан, а који не. Марко Аурелије, цар филозоф, и ако је и сам ратовао, осуђивао је рат (у својим „Медитацијама“ X глава): „Један се поноси што је убио вепра, други што је убио медведа, трећи што је заробио Сармаћане. А нису ли сви разбојници?“

Поред осуде рата се појављује међутим и идеја да људски род чини целину. Циници и стоици су ту идеју највише развијали. Зенон, оснивач стојичке школе, вероватно је под утиском царевине Александра Македонског, чије је стварање видео у својој младости. Стапање разних народа са разним националним културама у Александровој држави сугерисало је можда идеју једне државе која би целим светом завладала и на тај начин осигурала мир: Свет треба да буде као заједнички град. По стоицима треба да претпостављамо оно што је корисно за све — ономе што је корисно само за нас.

Идеја једне државе или „универзалне монархије“ истиче се затим код Римљана. Момзен је успешно доказао да се ширење римске империје, систематски напори да Рим завлада целим тада познатим светом, објашњавају не само освајачком страшћу него и тежњом да се на тај начин дође до сталнога мира. У оно време ексклузивизма, несвесности о могућности мирне коезистенције разних држава, стварање сталнога мира се могло замислити само на један једини начин, да једна држава буде над свима другим. А како је рах готана у покореним страним земљама била уједно и периода културнога развитка, материјалног благостања и напретка, римски покушај се није заборавио, и доцније у средњем веку многи су још под његовом сугестијом сањали да се универзална монархија у интересу мира може остварити (Карло Велики, Тома Аквинац, Данте, Кампанела итд.)

II. Универзалној монархији су тежили и римско-германски цареви и папе. Између њихових тежњи појавила се позната борба Папства са царевином, борба која се свршила победом Папа над Хохенштауфенима, али победом коју су саме папе скупо платиле јер су морали подлећи реакцији коју је баш та њихова победа изазвала код других владалаца.

Они који су у средњем веку имали као идеал уједињење целога хришћанског света под једним монархом, били су ипак свесни да та огромна монархија не би могла бити једноставна. Не само да су теоретичари у својим списима спомињали једну светску федерацију под монархом који би био над свима осталима (Данте), већ је и папство на појединим саборима покушавало да организује католичку цркву на федеративној бази — додуше без успеха — а у световним односима стално се борило да се папа призна као владалац над свима хришћанским владоцима. Папу су многи и признавали једно време као свога сизерена, али сизерена кога су ретко кад хтели послушати. То је била више почаст него ефективна власт. Због слабога ауторитета, није се ни миротворни утицај папства могао манифестовати ни онолико колико се желело. А желело се мање још него што је требало. Црква је свакако имала дужност с обзиром на основна начела хришћанства да се заузима у свакој прилици за одржање мира. Она је то чинила, али недовољно.

Место *paх Dei* она је покушала да изведе *treuga Dei*, па то и примирје није примењивано.

Немогућност остварења универзалне монархије и јачање и централизација појединих држава природно су упућивали миротворце на тражење друге основице на којој би се осигурао стални мир. Они су ту другу основицу могли наћи само у организацији међународне кооперације, морали су се дакле приближити оним идејама у којима се ми и данас трудимо да нађемо основу за организацију мира. И ти покушаји, баш зато што су ближи данашњим погледима, за нас су много занимљивији од оних ранијих.

Међу тим покушајима и нацртима већина замишља да мир организује само међу хришћанима. Претензије тих миротвораца не иду даље, па и међу хришћанима они мисле да се може успети са организацијом сталнога мира само тако ако се хришћани удруже у савез против неверника. Рат против нехришћана би био вентил кроз који би налазио одушке ратоборни дух, још одвећ јак по мишљењу ондашњих миротвораца да би се могао потпуно угушити. Али то није онда идеја светскога мира, већ само мир међу хришћанима, то није још осуда свакога рата ма где он био, већ само локализација рата на борбу противу нехришћанских народа!

III. Међу тим и таквим мислиоцима на првом месту треба споменути Петра Дибоа, Дантеовог савременика, који је своје идеје изложио у главном свом делу »*Dje recuperatione Terrae sanctae*«, написаном око 1306 године. Већ сам назив тога списка нас упозорава да крсташки ратови, којима је био главни циљ освајање светих места, нису били без утицаја на писце који су, као Дибоа, проповедали организацију Хришћана и стални мир међу Хришћанима.

Дибоа одбацује универзалну монархију, јер је по његовом мишљењу немогуће да један монарх управља целим хришћанским светом и одржи мир у целој хришћанству. Јединство он тражи само у духовном, црквеном, погледу, и то јединство би оличавао папа који би постао врховни судија над Хришћанима. У световном погледу је Дибоа за једну федеративну хришћанску републику под управом заједничкога сабора.

Да би се мир одржао, Дибоа тражи да се организује судско решење свих спорова између хришћанских држава. Сваки спор између две хришћанске државе судио би изабрани суд од 12 судија. Судије би положили заклетву да ће судити непристрасно, и поступак би био судски. Против пресуде парничари би се могли жалити једино папи који би тада спор коначно пресуђивао. Дибоа се нарочито забавио појединостима поступка, што је разумљиво кад се има на уму да је по занимању био адвокат, и једно време, државни тужилац. Оригинално је, међутим, његово схватање изборног суђења. Карактеристика изборнога суђења је, како га ми схватамо и како је и онда схватано, да је без апелате. Може се у крајњем случају зами-

слити ревизија суђења, може се у извесним околностима сматрати пресуда ништавном (поткупљење судија, прекорачење надлежности, неаслушање обе стране) али се никад није сматрало да незадовољни парничар има право жалбе против пресуде изборног суда неке вишег суда. Дубоа међутим предвиђа могућност жалбе. Он је у томе усамљен, и као једини следбеници тог његовог гледишта могли би се сматрати редактори париских конвенција од 1930, који предвиђају Стални Међународни Суд као апелациони суд за нарочите врсте спорова изнете пред специјалне изборне судове, организоване ради ликвидације специјалних питања. Париске конвенције предвиђају апелату као један изузетак, диктиран нарочитим потребама и околностима. Дубоа је међутим право жалбе сматрао као правило.

Што се тиче рата, Дубоа је сматрао да је рат дозвољен само кад се води против неверника. Међу хришћанима рата не сме бити, а ако би ко и заратио против друге хришћанске државе, Дубоа предвиђа санкцију против њега. Та санкција има сличности са чл. 16 пакта Друштва Народа, јер се састоји у бојкоту и блокади нападача. Нападач, вели Дубоа, биће блокиран, сваки увоз у његову земљу забрањен, тако да се глађу и оскудицом савлада и натера на мир.

У доба када је Дубоа писао, било је немогуће и очекивати да ма ко озбиљније прихвати идеје као што су биле његове. Његов утицај морао је остати и сувише слаб. Његов глас је био усамљен, и сувише у дисхармонији са идејама које су тада сматране као правилне и спасоносне.

Од прилике сто и педесет година доцније јавља се у Европи предлог сличан предлогу Дубоа, само што овога пута тај предлог истиче једна крунисана глава, чешки краљ Ђорђе Пољабрад. Под утиском пада Цариграда (1453), видећи да Османлије хватају у југоисточној Европи све више корена, Пољабрад проповеда савез против Турака. Краљ Ђорђе је поднео свој предлог Лују XI 1462-63. Поред Француске Краљевине и Млетачке Републике, Пољабрад је мислио да у савез уђу и Пољска, Угарска, Баварска и Бургоњски војвода. Папу и римско-германско царство желео је међутим да остави по страни. Али је савез имао да остане отворен, то јест приступачан свакој хришћанској држави. Циљ савеза је био да се Турци истрепају из Европе. И да је само то било у Пољабрадовом предлогу, ми га овде не би ни псмињали. Али је уједно предвиђана и организација мира међу савезницима. Они нису смели дизати оружје један против другог. Ако би се појавило међу њима какво спорно питање, спор би морао бити расправљен судским путем, или пред савезним судом, или пред нарочитим изабраним судијама. Ишло се чак и даље: Рат није требало дозволити у опште између хришћана. Ако би који од савезника био нападнут од неког хришћанског владоаца који није у савезу, одмах би сви савезници посредовали и употребили сва средства

да се напад обустави а спор реши мирним начином. Па и кад би настала опасност оружаног конфликта између две хришћанске државе од којих ниједна није у савезу, и у томе случају би савез посредовао и утицао да не буде рата. На тај начин савез је имао да постане чувар и јемац мира међу свима хришћанима.

Пођебрадов предлог је имао и сарадника и помагача у некоме Антонију Марини, сопственику индустријских предузећа у Штајерској, Салцбургу, Ческој. Марини је носио предлог у име ческога краља и поднео га Млетачком дужду, Францускоме краљу, Бургоњском војводи. Али сва Маринијева агитација није помогла, после 1464 за Маринија се више ништа не чује, а сам предлог није усвојен. Није усвојен јер су многи у њему прозрели скривене политичке намере, жељу Пођебрада да са Лујом XI подели Европу и завлада целим истоком.

У 16 и 17 веку несумњиво су тежња ка интернационализму и покрет против ратова ојачали. Број оних који се тим питањем баве много је већи. Треба поменути Сирана од Бержерака, Келоа, Делануа, фон Логау, Гримелсхаузена. Али списи већине њих немају неку нарочиту важност, а обично су понављање већ раније истакнутих идеја. Међутим, у оно доба када Хуго Гроцијус пише своје „слободно море“ и своје „право рата и мира“, истичу се у Француској два нацрта организације мира, од којих и један и други заслужују да се њима нарочито позабавимо. То су нацрти Силиа и Емерика Крисе.

IV. Максимилијан барон Рони, обдарен касније титулом војводе од Силиа, уживао је глас великог државника, био је главни сарадник францускога краља Ханрија IV више од 14 година. После смрти владаоца, чији је био повереник, далеко од власти којој је узалуд покушавао да се понова приближи, Сили је написао свој пројекат организације Европе 1617 а наштампао га је тек 1638. У томе пројекту, који је Сили у извесним деловима и мењао тако да не постоји само једна редакција, истичу се две главне идеје: Територијална подела Европе таква да се оствари политичка равнотежа, једнакост снага између европских држава — и организација сталнога мира у Европи.

Територијалну поделу Европе Сили је хтео из основа да измени. У томе погледу је он чинио варијанте у своме нацрту, али је једно остало неизмењено: слабљење Аустрије и Шпаније. Нарачун Аустрије је имала да се ојача Угарска и да се створи Чехословачка краљевина; Шпанију је требало свести на оне границе које данас има, задржавајући преко тога само Сардинију. Сили је замишљао као бедем Европе против Турака, Руса и Татара две државе: Пољску и Угарску. Да би биле што способније за своју тешку мисију, Сили је желео да оне постану што снажније. Угарску је хтео да јако увелича, додајући јој Штајерску, Крањску, Корушку, Славонију, Хрватску, Босну, Ердељ. Као и чески и пољски, и угарски краљ би био биран од

нарочитог изборнога тела које би састављали папа, германски цар, краљеви Француске, Енглеске, Шпаније, Шведске и други. Италија би била састављена од папине државе (којој би се дао Неапољ), Млетачке Републике, Краљевине Ломбардије (која би обухватила Пијемонт, Савоју, Монферат и Милано), а остале италијанске државице би биле потчињене врховној власти папиној. Швајцарска би са Тиролом и Алзасом образовала засебну државу. Белгија и Холандија би биле уједињене у заједничкој републици. И скандинавске државе би саставиле засебну унију.

Хришћанску Европу је Сили замишљао као савез неких 15 држава, изједначених по снази и између којих не би смело доћи до рата. Организација тога савеза била би прилично компликована. На челу савеза Сили је предвиђао главни савет од 40 лица. Пет „великих сила“ (папа, цар, Француска, Шпанија и Енглеска) имале би по 4 представника у томе савету, осталих 10 држава по 2. Главни савет би се бавио општим политичким питањима, њему би се упућивали и спорови. Он би био и административни и судски орган. Поред тога главнога савета, Сили је предвиђао и 6 посебних савета, који би заседавали у Данцигу, Нирнбергу, Бечу, Болоњи, Констанци и још једноме месту које би се накнадно одредило. Не знамо како је Сили замишљао састав тих посебних савета. Помоћу њих је он свакако желео да изведе извесну децентрализацију и да олакша дужност Главног Савету. Они би били власни да исправљају несугласице, спорове. Помоћу те и такве организације Сили је веровао да би се остварио у хришћанској Европи стални мир. А да би тај мир био што чвршћи, да би се дала одушка ратоборној струји, Сили је био за рат савеза против Турака. Свих 15 држава су биле дужне да у томе војноме походу узму учешћа. Сили прилично улази у појединости те ратне организације и набраја, на пример, са колико би се војске свака од 15 држава морала ангажовати у томе заједничкоме походу на Турке.

Постојало је мишљење да је у овоме свом нацрту Сили био тумач идеја самога францускога краља Ханри-а IV. То међутим није тачно. Сили је свој план израдио онда кад је Ханри IV лежао већ давно под земљом, израдио га је кад је био далеко од власти и без утицаја на државне послове. Али ранији његов високи положај у држави, поверење које је некад уживао код свога владоца, учинили су да се придавао његовом пројекту као неки полувластичан карактер. На сваки начин, Си-лиев план је имао великога одјека, од свију разних нацрта организације мира његов нацрт је постао најчувенији. И најзад, његов нацрт је несумњиво утицао и на доцнији развој идеје мира.

V. Планови организације мира о којима је до сад било речи имају једну заједничку црту: да мир организују само између ограниченога броја држава, не претендујући да

том организацијом обухвате цео свет. Поред тога, творцима свих тих планова изгледа организација сталнога мира могућа само на један начин, да се они који међу собом углављују мир удруже сви заједно против некога трећег — заједничкога непријатеља. Као да су свесни да је потпуно искорењивање рата утопија, они су задовољни ако се успе да се ратна струја регулише, упуту искључиво у једном одређеноме правцу. Турци изгледају ту добро дошли да постану мета, нишан, који ће ратоборност отклонити од других страна и тиме омогућити мир међу Хришћанима. Чак и опат Сен-Пјер, који је писао сто година доцније (1713), и који такође води пропаганду за конфедерацију европских држава у својем пројекту сталнога мира, искључује из те конфедерације Турску, а поред ње и Русију. Сен-Пјеров спис је изазвао велико интересовање и превођен је на све западно-европске језике. Али ни он није имао довољно широко гледиште да обухвати ако не све човечанство, оно бар сву Европу — и због тога и његов план губи много у својој вредности.¹⁾

Један скромни учитељ и калуђер, међутим, и ако је писао много пре Сен-Пјера, а објавио своју књигу пре Силијеве, знао је да својим погледима пружи најшири видик. То је био Емерик Крисе, савременик Ханри-а IV (коме у једном своме делу пева химне) чија је књига имала додуше много мање успеха код савременика него Силијева и Сен-Пјерова, али који се једини истиче међу свима ранијим „миротворцима“ својом универзалношћу и широким схватањем проблема мира.

Крисе је назвао своју књигу „Нови Синеј“ по имену човека који је у староме веку био повереник Пиоров и саветовао Пиру да прекине ратовања и да се одмори. Књига је изашла на свет, колико се зна 1622. По некима је, ако су њихова тврђења тачна, доживела два или три издања. Међутим, она је много мању пажњу на себе привукла него Сили са својим пројектом, и Сен-Пјер, кад је писао сто година доцније, није ни знао да она постоји.

Крисе се отворено изјашњава против ратова, против оружања, и предлаже организацију сталнога мира међу државама.

Осуђујући рат, Крисе улази у анализу ратова и долази до закључка да ратове изазивају у главном четири узрока: повреда части, користољубље, одмазда за неправду и милитаризам. Критикујући те узроке, Крисе вели да солидарност између људи захтева да се повређена част опере на други начин а не проливањем крви. Ако је учињена неправда, за њено исправљање су судови, суђењем треба да се утврди где је

¹⁾ Кристијан Ланге је врло опширан преглед и коментар свих ранијих покушаја организације мира дао у својој књизи: Chr. L. Lange — Histoire de l'internationalisme (Publications de l'Institut Nobel norvegien), Christiania 1919.

право а никако ратом. Што се тиче ратова који се воде искључиво ради постизања одређених користи, њих ништа не може правдати, они су проста злоупотреба силе и ништа више. А милитаризам треба најодсудније сузбити. Крисе је убеђени монархиста, али је велики противник милитаризма. Он наводи опасности од незапослености оружане силе, помиње као примере те опасности римске преторијанце, турске јаничаре. Војска је по његовом мишљењу свакако потребна за одржавање поретка у држави, али је треба свести на најмању меру. У привреди, у трговини, људске снаге се могу искористити много боље него у војсци. Место да се енергија и људски животи троше у ратовима, треба их искористити у конструктивном раду, а рад је услов реда. Крисе је, као што се из овога види, убеђени пацифиста, и предлаже још онда, у почетку 17. века, разоружање, да би се и на тај начин стални мир што јаче обезбедио.

Како замишља Крисе организацију тога сталнога мира? Замишља је као широку заједницу свих тада познатих држава. Једна од првих брига му је да утврди ранг међу тадашњим владоцима, и кад се има на уму колики је значај у оно време имало питање ранга, колике су се борбе водиле о првенство у рангу и да је долазило и до ратова само зато што једна држава није хтела другој да призна старији ранг — старање Крисе-а да утврди ранг међу државама, између којих се ствара стална заједница, разумљиво је. Његова ранглиста је доста занимљива. Пошто је прво место наменио Папи, он ставља одмах на друго место турскога султана, затим на треће германскога цара, на четврто францускога краља, на пето шпанскога краља а шесто место резервише, према споразуму, или Персији или Кини или Русији или Татарској. Затим ређа даље све тада познате владоце из Европе, Азије и Африке.

Државе тако класификоване имале би једно заједничко средиште. Крисе је мислио на Млетке. У Млецима би сваки владалац држао своје стално посланство и скуп тих посланика би вршио надзор над одржањем мира, одржавао слогу, сузбијао и ублажавао незадовољства и спорове расправљао. Ако би се појавио какав спор, посланици држава између којих је спор изложили би своја гледишта, а скуп свих осталих би судио. Крисе се није упуштао у појединости организације и поступка, тако да се нема јасна слика о томе централном органу међународне заједнице. Несумњиво је да би тај заједнички орган, који изгледа као претеча скупштине Друштва Народа био уједно и политичко и судско тело. Он би претресао општа питања, отклањао опасности које прете миру и судио спорове.

Крисе је сматрао за потребно да нагласи да владоци ништа неће изгубити од свога ауторитета ако се поклоне пресуди других. Али предвиђајући случај да један одбије да се

поклони одлуци већине Крисе је прописивао и санкцију. Државе би онда биле дужне да се све удруже са оном државом чији противник неће да се покори одлуци скупа заједнице. Код Крисе-а дакле већ налазимо ону идеју која се данас појављује у организацији Друштва Народа:

Крисе је иначе добар део своје књиге посветио унутрашњој државној политици. Он жели мир и ред и споља и изнутра, не толико с тога што сматра да је унутрашњи мир услов за међународни мир, колико што верује да је тадашња организација друштва и државе добра и да је треба сачувати. У том погледу је конзервативан и монархиста, док је у економским питањима напредан. Али његова размишљања о унутрашњој организацији држава су споредна за питање којим се овде бавимо. Главни што треба код њега истаћи јесте да је први јасно видео да међународни мир зависи и од развитка међународне трговине и слободне размене. Он је јасно противставио ратничкоме идеалу идеал пацифистички, деструктивноме раду продуктивни рад. И први је у међународној заједници замишљао најшири круг обухватајући све а не само један део држава на свету.²⁾

VI. — Идеја мира је имала и у току 18. века пропагатора и то врло угледних. Идеје Сен-Пјера је прихватио и бранио Жан Жак Русо. Волтер је осуђивао ратове. Енглески философ Бентам је био ватрен поборник међународног изборног суђења и први предложио (1789) да се изради кодификација међународног јавног права. Емануел Кант је разрадио идеју Сен-Пјерову о општем савезу народа ради одржања сталнога мира. У почетку 19. века Сен-Симон је тражио од Бечкога конгреса да се оствари међународни парламенат. Али треба дочекати тек половину 19. века па да се приметити преокрет у раду на одржању мира. Тек од тада, од средине 19. века, можемо рећи да пацифизам узима други облик, добија већи утицај и усавршава своју акцију. Пацифистички рад од тада до данас разликује се од ранијега што се на место појединачних, усамљених говора и списа за мир појављује удружена и организована акција. Поборници мира се удружују и дејствују колективно. Званични кругови у појединим државама не показују више према организацији мира ону индиферентност коју су раније манифестовали. Може се рећи да рад на организацији сталнога мира од 19. века до данас има три особине које раније нису постојале: удружену акцију на место појединачне, организацију међународног изборног суђења и организацију међународне мирне сарадње.

²⁾ Др. Мил. Р. Веснић је писао о идејама Дубоа и Крисеа у расправи: *Deux precurseurs français du pacifisme et de l'arbitrage international*. P. Dubois et E. Crucé (Revue d'Histoire Diplomatique 1911).

Удружена акција се појављује још у првој половини 19. века. Оснивају се најпре „друштва мира“.³⁾ Прво такво удружење је основано у Њујорку 1815 г., и међу оснивачима је био и Ченинг, поборник ослобођења Црнаца. Одмах затим 1816 основано је друштво мира (Peace society) у Енглеској. Французи се јављају нешто доцније, тек 1841, али међу члановима оснивачима налазе се врло угледни људи, Сен-Симон, Фурије, Ламартин који је тада написао своју Марселезу мира. У Женеви је Удружење мира основано још 1830. Та удружења развијају своју акцију и ускоро је комбинују. Од 1848 она се састају на конгресима мира. Први међународни конгрес мира је одржан у Бриселу 1848, и у својим резолуцијама је захтевао да се уобичаји што чешће изборно суђење између држава, да се приступи смањивању војски и војних терета, да се изради кодекс међународних правних правила и поред тога је осудио рат као противан вери, правди и човечности. Други конгрес је одржан у Паризу у августу 1849 под претседништвом Виктора Иго. На конгресу су узели учешћа и Кобден, Бастија, Жирарден, Боденштет. Трећи конгрес је био 1850 у Франкфурту на Мајни, „сјајно посећен од књижевника и политичара из Енглеске, Белгије, Француске и Немачке!“⁴⁾ На њему је узео учешћа поред других врло истакнутих људи и Александар Хумболт. Четврти конгрес је био у Лондону 1851, пети у Единбургу 1853. Рад удружења затим мало застаје, постаје тромији. После десетак година он добија међутим нови полет. У Француској се 1867 оснива Лига Мира, која ће доцније своје име изменити и назвати се „Друштво за међународно судство“. На челу тога друштва је врло дуго времена био Фредерик Паси, професор, економиста, политичар, али поглавито пацифиста, апостол мира, и његов рад на одржању мира, његови многобројни списи у корист мира, најпре ће му очувати спомен код генерација које долазе. У Женеви је основана Лига мира и слободе, а међу оснивачима се истичу Виктор Иго, Гарибалди, Шарл Лемоније. Првоме конгресу Лиге, 1867 год., председавао је Гарибалди...

После француско-прускога рата, покрет за миром добија нов подстрек. Хенри Ричард у Енглеској, Манчини у Италији, заузимају се за развитак изборног суђења. Број пацифистичких удружења расте. У Берну се оснива међународни стални биро мира. По статистици тога бироа 1905 је године већ постојало у свету 131 удружење за мир, не рачунајући у тај број подудружења, секције итд. На прво место је долазила Француска са 34 удружења, на друго Италија са 23. Како је међу члановима тих удружења било и чланова парламената, природно је да су они утицали и на

³⁾ Види расправу Св. Николајевића: Пацифистички покрет у XIX веку и Хашка конференција, Годишњича Николе Чупића књига 25.

парламентарне кругове у којима су се налазили. Томе утицају се може приписати оснивање Интерпарламентарне Уније, која је своју прву интерпарламентарну конференцију одржала у Паризу 1889 године. На тој првој конференцији је било окупљено око 100 чланова парламента из 8 разних држава. Покрет се развијао даље, а конференције су се низале једна за другом, у Лондону, Риму, Берну, Хагу, Бриселу, Пешти. Интерпарламентарна унија се на својим конференцијама бавила нарочито развитком међународнога изборног суђења, и водила је пропаганду за стварање једнога сталнога међународног суда. Њена акција је међутим као главну корист донела несумњиво зближење парламентарца из разних држава, и тиме доприносила стварању једнога заједничког менталитета бар у погледу извесних међународних проблема.

Овако удружена акција присталица мира морала је имати много јачи утицај, и ако је увек носила незванични карактер, него усамљена акција појединих научника и књижевника. Она је почела стварати у јавноме мњењу покрет за миром, и на тај начин, преко јавнога мњења, утицати и на званичне кругове. Она додуше није успела да отклони ратове, али је успела да државе прихвате у погледу изборног суђења, у погледу развитка међународне сарадње, многе идеје које је она најпре истакла. У борби за одржање мира она је била много јача, много боље наоружана него ранији усамљени апостоли мира, чији је глас остајао упркос њиховог великог угледа или велике личне вредности без одјека.

VII — Друга карактерна црта нашега времена јесте организација изборног суђења, уношење извесног система у ту установу, и доприношење на тај начин развитку међународнога судства.

Изборно суђење је од почетка 19 века постајало међу државама све чешће. По Лафонтеновој статистици од 1811—1860 било је свега 25 међународних спорова пресуђено, а од 1861—1880, за два и по пута краћи период времена, 51.⁴⁾ Али је све до седамдесетих година 19 века то међународно суђење било без икаквог система, спорадично. Државе су поверавале нарочито изабраним судијама решење једнога спора који већ постоји међу њима а за који су се сложили да је најумесније да се тим путем расправи, али никакву обавезу нису на себе узимале за будућност у погледу изборнога суђења. Од седамдесетих година настаје промена. Напредак је

⁴⁾ La Fontaine, Histoire sommaire et chronologique des Arbitrages internationaux 1794—1900. Bruxelles 1902. Политис бележи (за време од 1798—1914) 207 изборних пресуда и то за 74 године (1798—1872) 70, за даљих 27 година 86, и од 1899—1914 не мање од 51. Та статистика још боље показује стални пораст у употреби изборног суђења (N. Politis, La Justice internationale, p. 34).

у томе што државе све чешће примају на себеобавезу да ће у будуће извесне врсте спорова, ако би се појавили, упућивати изборним судовима на решавање. Државе тиме све чешће почињу признавати изборно суђење као усвојени систем решавања међународних спорова. Оне, пре свега, уносе у поједине уговоре које закључују међу собом нарочите одредбе у којима се обавезују да ће изборним суђењем расправити сваки спор који би се евентуално појавио поводом тумачења или примене тога уговора. Оне затим иду и даље: осим тих „компромисних клаузула“ оне почињу закључивати и нарочите уговоре о изборном суђењу, уговоре у којима се обавезују да ће у будуће извесне категорије спорних питања улућивати увек на решавање изборним судијама.

Како су уговори о изборном суђењу међу државама постајали све чешћи, разумљиво је што су многи учесници Друге Хашке Конференције Мира (1907) веровали у могућност закључења једнога општег уговора о обавезном прибегавању изборном суђењу између свих држава заступљених на конференцији. Али у пркос свих напора, дуге дискусије вођене о овом питању на Другој Хашкој Конференцији нису могле довести до резултата. Није успео чак ни покушај да се бар за неколико врста спорних питања, политички потпуно безначајних и безопасних, усвоји општа обавеза решавања изборним суђењем. Главна тешкоћа, због које су се извесне државе плашиле да такав уговор закључе, јасно је била истакнута у говору немачког делегата барона Маршала од Биберштајна: „Између две државе које закључују уговор о изборном суђењу, рекао је он, терен могућих спорова налази се више или мање под очима уговорача. Тај терен је ограничен серијом конкретних и познатих фактора, наиме географским положајем двеју земаља, њиховим финансијским и економских односима и историјским традицијама које су се између њих створиле. У уговору који обухвата све земље на свету нема тих конкретних фактора и према томе, чак и у суженом оквиру правних питања, могућност сваковрсних спорова је неограничена. Из тога излази да општа компромисна клаузула, која између две државе дефинише са довољном јасноћом дужности и права која из ње потичу, може постати у светском уговору сувише неодређена и еластична, и према томе неприменљива“.

Питање очевидно није било још сазрело, и Друга Хашка Конференција се морала задовољити обећањем држава да ће још чешће него дотле закључивати посебне уговоре о изборном суђењу, у немогућности закључења једног општег уговора. И тако је и било. Хашке Конференције Мира су ипак знатно допринеле развитку и напретку изборног суђења стварањем Хашкога Изборног Суда и утврђивањем једнога поступка за изборне судове, необавезног, али увек спремног за државе које пристају да га се придржавају. И

једно и друго је значило велику олакшицу за будуће изборно суђење. У хашком изборном суду, и ако није био стално на окупу, државе су имале једно судско тело, увек спремно да им пружи суд за њихов спор. Ако су хтеле само да иду на суд, оне више нису морале тражити по свету ко ће им тај спор пресудити, ни губити времена око тражења судија, имале су готов списак судија из кога су одмах могле за себе суд изабрати. Исто тако су имале готов поступак израђен на основу дугогодишњег искуства, од кога су могле одступити ако су хтеле, али који је сакупио у себи оно што се дотле показало као најбоље и најпрактичније.

Еволуција мирнога расправљања међународних спорова успела је да пређе једну етапу даље тек са оснивањем Друштва Народа. По чл. 12—15 Пакта државе које су чланови Друштва имају на расположењу разне начине за мирно решење спорова између њих. Оне могу ако хоће прибећи посредовању, а ако хоће могу ићи и на међународни суд, било хашки изборни суд било који други. Тако је било и раније. Али оно што је ново и што представља корак даље у еволуцији организације мира јесте да су се, по чл. 12 Пакта, државе чланови Друштва обавезале да морају изабрати један од тих мирних начина решења спорова. Оне могу бирати само *начин* на који ће спор решити мирним путем, али један од тих мирних начина морају изабрати. Док су хашке конференције мира узалуд трудиле се да од држава извуку обавезу, да ће прибегавати у будуће мирним начинима решења, Друштво Народа је успело да ту обавезу унесе у Пакт.

Друштво Народа је успело да према члану 14 Пакта оствари и један заиста стални међународни суд, успело је дакле и у решењу тога другог проблема који је такође без успеха претресан на Хашким Конференцијама Мира. Довољно је подвући само ту чињеницу да се са Друштвом Народа успело после 15—20 година у оном питању у коме је на Хашким Конференцијама решење изгледало готово немогуће па да се увиди колико је организација мира ипак за то време напредовала.

Стални међународни суд није се раније могао створити само зато што су државе сматрале као своје право да буду у Суду све заступљене, а суд није могао бити многобројан. Друштво Народа је ту тешкоћу савладао на тај начин што је државама пружио равноправност у погледу бирачког права, оне су све постале равноправни бирачи. Њихова правна једнакост тиме је била обезбеђена. Члановима суда су пак постајали они за које је гласала апсолутна већина држава заступљених у Скупштини и Савету Друштва Народа. Тако изабране судије нису представљали у Суду оне државе чији су били кандидати, напротив они су имали дужност да се што више ослободе од гледишта своје др-

жаве у појединим питањима, да би били потпуно објективни. Они су представљали у Суду сви заједно међународну заједницу организовану у Друштву Народа. На тај начин се могло једино доћи до једнога сталнога судскога тела са ограниченим бројем чланова (15 судија и 4 заменика), а да се очува равноправност држава. А то се могло постићи само помоћу једне међународне организације као што је Друштво Народа.

Главни циљ је да државе што више расправљају мирним начинима своје спорове. Да би се тај циљ постигао, потребно је било оставити државама што већу слободу у бирању тих мирних начина. И та им је слобода остављена. Оне могу бирати пре свега између посредовања и суђења. А ако се реше за суђење, оне могу бирати на који ће суд ићи. Могу ићи пред Стални Међународни Суд, или пред Хашки Изборни Суд који још увек постоји, или пред нарочити Суд који изберу за свој спор.

У ствари за ових 11 година откако ради, Стални Међународни Суд је бацио у засенак све друге међународне судове својом активносту. Државе се њему поглавито обраћају. Многе пресуде и саветодавна мишљења које је Суд до сада донео представљају нам једну обилну јуриспруденцију која ће знатно допринети и кодификацији међународнога права.

VIII — Трећа карактерна црта нашега времена је организација међународне сарадње.

Сарадња на једноме послу претпоставља код сарадника свест о заједничким интересима и вољу да се заједнички старају за заштиту тих интереса. Државе су поодавно имале свест о томе да су им извесни интереси заједнички; али је требало да протекне извесно време па да манифестују и вољу да те заједничке интересе заједнички и штите. Сарадња држава и удруживање њихово ради заштите интереса који су им заједнички, појављују се у другој половини 19 века, појављују се поводом регулисања специјалних питања, без нарочитога система, без опште организације. Као примере такве међународне организације само за једну извесну, одређену, врсту односа можемо навести Међународни поштански савез, који функционише од 1 јула 1875, са централним уредом у Берну, и који је постигао међу осталим и изједначање такса и бесплатност транзита; међународни телеграфски савез и биро у Берну (1865—1875), међународни биро за тежине и мере основан 1875 у Паризу, међународни савез за заштиту индустријске својине (1883) и међународни савез за заштиту књижевне и уметничке својине (1886). На привредном пољу, ради одбране виноградарства 7 држава се удружују нарочитом конвенцијом (17 септембра 1878) да заједничким мерама заштите своје винограде од филоксере.

На пољу хигијене, од 1852 на даље држи се читав низ конференција и утврђују се заједничке мере против ширења колере или куге у Европи. Државе се затим 1884 споразумевају у погледу заштите и чувања подморских каблова (26 држава је конвенцију потписало). Ради заштите заједничких интереса и слободне пловидбе на пловним рекама које протичу кроз више држава, стварају се на извесним рекама, као на Дунаву, нарочите међународне речне комисије. Дунавска Европска комисија је доказала сјајним резултатима свога 75-годишњег рада, шта може учинити добро смишљена и добро организована међународна сарадња. Као што се види, у периоди која се протеже од половине 19 века до почетка светскога рата, међународна организација се појављивала само у појединим доменима, локализована, али све чешће.

Тек после светскога рата, са стварањем Друштва Народа, видимо да се међународна сарадња систематски организује. У самој пакту Друштва Народа, у уводу, спомиње се међународна сарадња као један од друштвених циљева, и спомиње се на првоме месту. Друштво народа управо и није ништа друго него један облик организоване међународне сарадње. То слободно удружење држава има као нарочити задатак да систематизује и развије међународну сарадњу. И откако постоји, Друштво Народа је савесно испуњавало тај свој задатак, испуњавало га је са више успеха него свој други циљ — мирно решавање спорова, и тиме је доприносило одржању мира. У Друштву Народа, сарадња држава се манифестовала на врло различним пољима: на пољу интелектуалном (интелектуална сарадња), на пољу економском (рестаурација финансија појединих држава, решење општих финанс. проблема, транзит, саобраћај, запосленост емиграната, међународна трговина), на пољу социјалном (заштита жене и детета, регулисање продаје штетних дрога, сузбијање ропства), на пољу хигијене (заједничке мере против извесних болести и зараза), на пољу административном. У административном погледу је међународна управа у Сарској области дала одличне резултате.

Замисао твораца Друштва Народа је била да се сва међународна администрација усредреди у Друштву или њему потчини, и зато је унет у Пакт члан 24 по коме све међународне установе, створене пре Друштва Народа (поштански и телеграфски савез итд.) имају да се ставе под власт Друштва ако уговорне стране на то пристају. Према томе, у току времена би Друштво Народа обухватило све организације и администрације које носе међународни карактер, и представљало би организовани систем међународне организације.

Велика је добит од Друштва Народа што је оно у већој мери него што се можда и очекивало, развило баш међународну сарадњу у разним доменима. Међународна конференција, чести састанци, доприносе несумњиво зближењу држава. Оно што су назвали „Женевском атмосфером“ није само фигура без садржине, већ једна истина. Истина је да чести, међусобни састанци у Женеви благотворно утичу и да помажу решењу свих оних питања где антагонизам између интереса, стварних или замишљених, појединих држава није сувише велики. Тиме се ствара морални мир, морално разоружање, а без њега не може бити ни стварнога мира, ни стварнога разоружања. Може се слободно тврдити да од даљег развитка међународне сарадње зависи међународно зближење и обезбеђење мира. Међународна сарадња је један од главних фактора мира.

Друштву Народа су чинене и чине се многе замерке, оно није савршено, и прави грешке, грешке младости, које ће бивати ређе, после дужег искуства. Али кад се баци поглед у назад, када се види како је идеја мира била најпретрљива ретка и нејасна, како је доцније бивала јаснија али без довољно обима, како је затим добила и потребну основу и обим обухватајући човечанство без обзира на веру, али је још остајала у домену интелектуалном без икакве организоване пропаганде, како је најзад постала предмет свеживље пропаганде, захваљујући којој су постизани и конкретни резултати — када се сва та еволуција узме у обзир, долази се ипак до закључка да је врло велики напредак учињен и да се у организацији мира отишло врло далеко. Несумњиво је да је до сада идеја мира стално корачала напред, и последњих сто година, све већим корацима. Али је велико питање, да ли већ можемо додирнути циљ: стални мир међу државама? Осигурање сталнога мира је тако деликатан и компликован проблем, да у његовом решењу треба бити врло обазрив и присебан. Било је и сувише предрасуда, убеђења која су „ушла у крв“, укрупњених интереса, неразумевања, заблуда — да би се могло тврдити, да је све то савладано и разбијено. И зато је потребно да се стрпљиво продужи и даље рад на обезбеђењу мира, и на ширењу идеје мира, да се продужи даље еволуција све док се најзад, не зна се кад, не доспе до жељенога циља.

Д-р Милета Новаковић

О ПРИЗНАВАЊУ СТРАНИХ СТАТУТСКИХ ПРЕСУДА И О ПРИМЕНИ ХАШКЕ КОНВЕНЦИЈЕ О БРАКУ КОД НАС

(Поводом пресуде Касационог суда у спору наслеђа Л. Крсмановићке).

I

У нашем прошлом чланку,¹ ми смо расправљали питање важности грађанског брака, закљученог у складу са правилом *locus regit actum* али противно националном закону супруга, искључиво са гледишта чистог сукоба закона. Међутим, у конкретном случају по коме је донета горња пресуда Касационог суда, постојале су већ две пресуде страних судова на које су се странке позивале, са колико оправданих разлога то ћемо видети мало ниже, ради утврђивања статуса оптуженог. Тиме је процес знатно изменио свој изглед, јер се сукоб страних закона компликовао још са питањем дејства страних пресуда на нашој територији.

Прво питање, које се поставља, то је да ли постоји контрадикција између пресуде румунског суда од 1894 и мађарског суда од 1900. Г. Д-р Бартош је мишљења „да је очигледно за правнике да су пред наш суд изнете две потпуно противречне пресуде.“² Међутим, изгледа нам јасно да са чисто правно-техничког гледишта не може бити дискусије о некој противречности пресуда. По опште примљеној теорији о *res judicata* у свим законодавствима, три су елемента потребна да би постојала противречност пресуда: 1^о Идентичност странака; 2^о идентичност предмета; 3^о идентичност повода спора (*causa*).³ Код пресуда о којима је реч постоји само идентичност странака; предмет спора је различит, јер се прва пресуда односи на развод брака а друга на његову ништавност. Што се пак тиче идентичности повода, она се није могла ни поставити кад постоји различитост предмета.⁴ Никакве логичне дедукције ни претпоставке не могу се путем резонувања и силогизама извлачити из пресуда. Само оно што је изрично констатовано или одбачено у току поступка или у самој пресуди има ауторитет пресуђене ствари. У колико се у појединим законодавствима и то само у извесним хипотезама изречени развод ставља као препрека покретању тужбе за ништавност брака то није на основу изу-

¹) В. „Архив за правне и друштвене науке“, април 1933 стр. 283—302.

²) Правило *Locus regit actum* у брачном праву, Архив за децембар 1932 стр. 432.

³) V. Lacoste, L'autorité de la chose jugée, 2-го издање.

⁴) На пр. само различитост повода би постојала кад би један од супруга поднео тужбу тражећи поништење брака због изнуђеног пристанка па кад би она била одбачена, он поднео тужбу због одсуства законом прописане форме.

зетка non bis in idem, већ зато што се сматра да не постоји више један легитимни интерес да се брак поништи⁵.

Да би доказао контрадикцију између две пресуде г. Д-р Бартош развија једну оригиналну теорију о ништавости брака. По њему „правило је да се разведени брак може доцније уништити, али једино ако невиној страни није био познат узрок за уништај за време вођења бракоразводне парнице“. Овакво формулисање проблема изгледа нам нетачно и то из следећих разлога: 1^о Потребно је прецизирати из кога је законодавства узето ово правило, јер се не могу наћи два законодавства која би у овом погледу имала идентичне прописе.⁶ Иако би то био пропис нашег националног законодавства, он не би био довољан да се пресуда мађарског суда одбаци. Испитујући мађарску пресуду Суд би је могао одбаци из ових разлога а) ако би мађарски суд по нашој концепцији међународног приватног права био ненадлежан, б) ако би на спор применио један закон, који би по нашем систему међународног привредног права био надлежан да га регулише, г) ако би пресуда била заснована на законским одредбама, које сеprotиве нашем јавном поретку. Ниједан се од ових разлога не може навести у нашем случају. Кад би се свака разлика у законодавним одредбама двеју држава сматрала као противна јавном поретку, то би био крај међународног приватног права. Ако се пође од претпоставке да је мађарски суд надлежан да спор пресуди онда се мора узети да је примена, коју је он чинио од својих властитих закона тачна и нико не може више то оспоравати и контролисати један страни суд у примени његових националних закона на један конкретан случај⁷. 2^о — На другом месту апсо-

⁵) На пр. аустријско законодавство које у принципу не дозвољава покретање ништавости брака после престанка брачне везе смрћу једног супруга или разводом брака, ипак чини изузетак у три случаја: а) кад један од рођака има интереса да докаже ништавност брака ради наслеђа (што би баш у нашем спору било од значаја), б) кад је то потребно суду ради доказивања неке кривице (на пр. у случају бигамије), в) кад је то потребно административним властима (на пр. ради доказивања жешине завичајности). В. Ehrenzweig, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, 1924, II, 2, стр. 70.

⁶) На пр. у француском праву развод брака није никад препрека за подношење тужбе за поништај (Planiol, Traité élémentaire de droit civil, I, стр. 366). По немачком праву, апсолутна ништавност се не може излечити. Релативна ништавност може бити уклоњена у извесним случајевима али никако путем развода. Само врло благи случајеви ништавости (Anfechtbarkeit einer Ehe) могу бити уклоњени престанком брака (смрћу једног од супружника или разводом). В. Staudingers Kommentar zum bürgerlichen Gesetzbuch, IV Band, стр. 99. За аустријско право види белешку бр. 5.

⁷) На стр. 443 (белешка 61) г. Д-р Бартош износи мишљење да је законом од 1895 (увођењем цивилног брака у Мађарској) овај неважећи брак прећутно ратификован. Чинећи све резерве о ретроактивном дејству овог закона на важност аката учињених пре његовог ступања на снагу да се задржимо само на тврђењу да је пресуда мађарског суда противна:

лутна ништавост, односно непостојање једног правног акта *ab initio*, не може бити изглађена доцније ни на какав начин па ни путем развода брака. Главно је питање који је закон надлежан да регулише форму брака. Ако је то румунски онда се питање ништавости уопште не поставља и аргуменат њене ратификације доцнијим разводом потпуно је излишан. Ако је то мађарски, онда је поменути брак непостојећи те се као такав не може потврдити разводом брака. Трећа комбинација, по којој би брак ништаван по мађарским законима био потврђен разводом изреченим од румунских судова и на основу румунских закона немогућа је са гледишта једног трећег законодавства. ³⁰ — Да је питање ништавости и било покренуто пред румунским судом и од њега изрично одбачено, таква пресуда би била само израз румунске концепције међународног приватног права и према томе необавезна за остале државе.

Г. Д-р Бартош је затим мишљења да „не само да се ове пресуде искључују него се оне искључују тако да се поставља питање да ли је уопште“ по правним начелима *савесности* и *поштовања стечених права* било могуће и дозвољено да дође до овакве противречности“⁸.

Није нам јасно ово позивање на начело савесности. Практична санкција овога начела у међународном приватном праву је теорија „изигравања закона“ (*fraude à la loi*), но мислимо да је свакоме јасно да ова теорија не може бити примењена на наш случај. Иначе позивању на савесност у овом конкретном случају нема места, пошто је питање узрока ништавости и услова под којима један од супруга може тражити ништавост прецизно регулисано сваким законом. Недостатак савесности је морао у томе случају добити некакву прецизнију техничку санкцију као што је на пример услов да само онај од супруга без чије је кривице или знања брак ништаван може тражити поништај брака како је то предвиђено у нашем и аустријском законодавству. Али кад је реч о једној апсолутној ништавости која је јавног реда и поретка онда овакво ограничење не постоји.⁹ Уосталом, и кад се не би радило о једној апсолутној ништавости, мужу се не би

међународном приватном праву из разлога што мађарски судови нису имали право да се позивају на свој јавни поредак услед те промене закона. То би значило да би наши судови требало да контролишу мађарске у примени мађарског јавног поретка. Али питање није у томе. Мађарски суд није имао потребе да се позива на свој јавни поредак ради ништења брака. Он је поништио брак зато што је по мађарским законима у моменту закључења брака њему недостајао један битан услов за његову пуноважност.

⁸) на стр. 437.

⁹) В. за наше право, Ж. Перић, Породично право, 1923, стр. 10. „Лице, које напада изванбрак по узроку његове апсолутне ништавости, не мора доказивати (чак и кад је један од супруга) да за тај узрок у моменту закључивања није знало“.

могло одрећи право да тражи поништај јер се њен узрок налази у правној заблуди тј. незнању у тренутку закључења брака и доцније за време развода да је његов брак закључен у грађанској форми према мађарским законима ништаван. А правна заблуда се не може сматрати као кривица које од странака да би јој одузела право да тражи поништај¹⁰.

Ни други аргуменат г. Д-р Бартоша да је начело поштовања стечених права требало да онемогући контрадикторност пресуда не може се примити. Под претпоставком да пресуда румунског суда о разводу брака представља и по румунским законима стечено право на брачно, што по нашем мишљењу није случај, какво би њено дејство било на нашој и мађарској територији? По сопственој теорији г. Д-р Бартоша, који пориче свако дејство страним пресудама без екватуре, пресуда румунског суда није могла представљати никакво стечено право ни пред нашим ни пред мађарским судовима. У осталом и сам отац модерне теорије о стеченим правима Pillet био је одлучно противан њеној примени на стране пресуде.¹¹ И за њега, као за скоро целу доктрину међународног приватног права, не постоји никаква обавеза за једну државу да пресуду страног суда призна као стечено право на својој територији¹². Ако једна већ донета пресуда не представља стечено право, онда ни сама тужба пред неким страним судом не би могла представљати стечено право на надлежност¹³ и биће да гледиште проф. Pillet-а, на које се г. Бартош позива, има један други смисао. Проблем стечених права је тесно везан за питање надлежног закона и надлежних судова о чему свака држава може имати различито гледиште засновано на њеној националној концепцији. Тврђење г. Д-р Бартоша да је наш суд „морао да испитује очигледну повреду јавног поретка на коју указује противречност двеју пресуда“¹⁴ изгледа неразумљиво. И кад би та противречност постојала, не можемо да схватимо у чему би супротне пресуде два инострана суда вређале наш јавни поредак.

¹⁰) В. Ehrenzweig, op. cit. II, стр. 72 »Rechtsirrtum kann ein Verschulden begründen, kann aber auch wie jeder andere Irrtum entschuldbar sein«.

¹¹) В. његов *Traité pratique de droit international privé*, II, № 713.

¹²) Perroud, *Décisions judiciaires étrangères — Répertoire Lapradelle-Niboyet*, V, стр. 363.

¹³) У овом смислу постоји стална јуриспруденција француских судова. В. на пр. пресуду француске Касације од 10 марта 1914 (*Revue de droit international privé*, 1914, стр. 449) „узимајући у обзир да странка, противу које је донета страна пресуда чува могућност да изнесе пред француске судове спор решен од страних судова, без да друга страна може, било да се противстави новом испитивању прогреса, позивајући се на чл. 1351 грађанског законика (*non bis in idem*) било да онемогући француско правосудје подносећи у томе циљу молбу за добијање екватуре“.

¹⁴) Наведени чланак, стр. 437.

II

Један од најважнијих проблема, који се је поставио у овом спору јесте тај, какву вредност треба признати пресудама страних судова без егзекватуре на нашој територији. Касациони суд је заступао гледиште, које се може овако резимирати: 1^о) За расправу питања о постојању и непостојању брака једино би били меродавни мађарски закони а по њима у брачној породици мађарског држављанина има дејство само пресуда мађарског суда; 2^о) да је егзекватура пресуде непотребна у овом случају, пошто пресуда мађарског суда нема да се извршује на нашој територији; 3^о) да је пресудом констатовано једно стање — ништавност брака, које се мора признати и од свих осталих држава; 4^о) да је егзекватура непотребна и из разлога што се овде не ради о једном нашем већ о страном држављанину. Ми ћемо испитати једну за другом, сваку од ових пропозиција изузев последње, која је очевидно нетачна и нема потребе да буде нарочито побијана.

Прва је јасна манифестација великог утицаја националног закона на одређивање статуса једног лица а специјално закона мужа, који нормално треба да влада над браком и да детерминише све његове правне последице. Ово није озбиљно оспорено ни од кога али питање је да ли се из тога може извући закључак да су само национални судови међународно надлежни да расправљају спорове, који се односе на статус њихових држављана, тј. да ли национални закон има право да за своје судове резервише искључиву надлежност да решавају о таквој врсти питања. У данашњем стању међународног приватног права где, у колико то није регулисано специјалним конвенцијама, не постоји никаква општа међународна регламентација надлежности националних судова појединих држава, свака држава је слободна да то питање реши у своме систему међународног приватног права како за сходно нађе, али ниједна друга држава није дужна да тако одређену надлежност призна. Према томе, у случају контрадикторности пресуда страних судова, за наш суд је сасвим ирелевантно какво гледиште имају поједина национална законодавства о надлежности својих респективних судова¹⁵. Он чува потпуну слободу избора по критеријуму надлежности који резултира из његовог властитог система међународног приватног права.

Под претпоставком да се овде радило о двома контрадикторним пресудама по истом предмету, какав је био кри-

¹⁵) У својој мотивацији, Касациони суд је учинио конфузију између надлежног закона да регулише један однос и надлежног суда да донесе одлуку по томе односу, што су две сасвим различите ствари. Та конфузија, која је осуђена од модерне доктрине међународног приватног права, учињена је од чувеног немачког интернационалисте фон Бар-а, који је покушао да дејство иностраних пресуда ван територије на којој су донете заснује на њиховој идентификацији са екстериторијалним дејством страних закона.

теријум по коме су наши судови имали да учине избор једне од њих? Ради упрошћавања проблема узимамо као неоспорене чињенице да су код једне друге постојала два основна услова за признање страних пресуда: да су изречене од суда надлежних по својим респективним националним законима и да су обе имале на територијама тих држава ауторитет *rei judicatae* и извршну снагу. Исто тако искључујемо хипотезу противности ма које од пресуда нашем јавном поретку. Остају онда још два критеријума по којима би се једна пресуда могла претпоставити другој. Први би био тај што би надлежност једног од суда била више у складу са системом надлежности које наше међународно приватно право прописује својим судовима за спорове са елементом иностраности¹⁶. Други би био критеријум законске надлежности тј. да је страни суд применио на мериторно решење спора онај закон, који би надлежан по систему међународног приватног права државе на чијој територији дотична пресуда треба да добије извршење¹⁷.

Што се тиче критеријума надлежности, он представља један изванредно тежак проблем, с обзиром на то да ниједно законодавство не поставља правила надлежности по којима би једна страна пресуда требала да буде донесена да би могла добити егзекутуру. Према томе не остаје ништа друго но послужити се у овом циљу са правилима надлежности, које је законодавац на чијој територији треба да се добије егзекутура, издао за своје судове да разграничи њихову компетацију према страним судовима за будуће процесе¹⁸. Међутим, та правила нису тако потпуна и стварају нове тешкоће, јер свако законодавство има за циљ да своје судове учини надлежним за што већи број спорова где би били заинтересовани његови држављани; ретко који од њих се задовољава начелом *actor sequitur forum rei* већ проширује надлежност својих суда и на случајеве кад је тужени страни држављанин, ако је тужитељ домородац. Очевидно је да би интегрална примена таквих правила о надлежности са којима свака држава жели да резервише за себе што већи број процеса довела до немогућих компликација. Једини излаз из

¹⁶) Bartin, *Principes de droit international privé* I, стр. 319 „Егзекутура се не може дати, у Француској, страном одлуци.. сем у толико, колико чињеница од које по страном закону зависи општа директна надлежност страног суда, одговара једној од чињеница, од којих сам француски закон чини зависном општу директну надлежност француских суда“.

¹⁷) Niboyet, *Manuel*, 2 изд., стр. 931.

¹⁸) В. извештај Pillet-a »Regles générales sur l'autorité et l'exécution des jugements étrangers«, *Annuaire de l'Institut de droit international*, 1923 стр. 180. Bartin (Op. cit. стр. 315) назива ову врсту надлежности индиректном, пошто се она изводи из директне тј. оне којом се судови служе за оцењивање своје сопствене надлежности кад је спор изнет директно пред њих.

ових, у данашњем стању међународног приватног права непрестивих тешкоћа, било би стварање једног међународног критеријума надлежности за судове појединих држава,¹⁹ али то је за сада још музика будућности. У очекивању тога, може се оставити судовима појединих држава да из хаоса контрадикторних норми извуку решења, која, како тако, одговарају начелу правне сигурности и потребама међународног саобраћаја.

Но треба констатовати да у материји, која нас овде специјално занима, односно по питању статусних пресуда, постоји скоро у свима државама гледиште, које резултира било из позитивних законских прописа било из судске праксе, по коме се признаје предност надлежности националних судова лица, чији је статут у питању. Ова се идеја манифестује на разне начине; поједине државе резервишу за националне судове искључиво право да решавају о статусу њених држављана; затим као природна последица тога долази дезинтересовање јурисдикције дотичних држава у погледу пресуда по статусним питањима страних држављана²⁰. Као што ћемо видети мало ниже, у многим државама се таквим пресудама, под условом да оне потичу од националних судова заинтересованих лица, признаје *de plano* ауторитет *rei judicatae*, без егзекватуре²¹. Судови појединих држава иду тако далеко овом погледу да признају пресудама донетим од националних судова заинтересованог лица дејство и ако оне не одговарају њиховој националној концепцији међународног приватног права односно не испуњавају услов законске надлежности. Тако н. пр. у својој пресуди од 2 марта 1868²². Париски апелациони суд је стао на гледиште да се ништа не противи у Француској извршењу једне талијанске пресуде о ништавности цивилног брака, базираној на отсуству верског венчања, које је прописано националним законом супружника. Исто тако у једном чувеном процесу *de Wrede*, француски Касациони суд је имплицитно признао правоваљаност одлуке руских духовних власти, којима се поништава брак због неиспуњавања црквене форме, а одбио да призна одлуку баварског суда, која је била у супротности са њом иако је ова

¹⁹ B. Hans Sperl, *La reconnaissance et l'exécution des jugements étrangers*. Recueil des Cours de l'Académie de droit internat. 1931, II, стр. 444—445, који предлаже да се створи путем међународних конвенција «*eine internationale Zuständigkeitsordnung*» као једини излаз из данашњег хаоса и контрадикторности националних норми.

²⁰ Sperl, *op. cit.* стр. 441. Француски судови сматрају се у принципу ненадлежним да расправљају статуса питања странаца B. Lapradelle et Niboyet. *Répertoire du droit international*, V, *Compétence civile et commerciale* № 200 и IX, стр. 79. Нарочито кад се још тиче ништавности брака (*Revue de droit internat. privé*, 1930, стр. 461).

²¹ Pillet, *Traité pratique*, II, стр. 597.

²² Sirey, 1868-2, стр. 312.

друга, са гледишта законске надлежности, била ближа француском схватању међународног приватног права²³.

Систем искључиве надлежности националних судова по статусним питањима држављана усвојен је и од нашег новог процесног права. То излази из тач. 3 § 5 закона о извршењу и обезбеђењу, који не дозвољава извршавање страних пресуда о статусу наших држављана на нашој територији. Иста идеја налази свога израза и у § 98 грађанског парничног поступка, који предвиђа субсидиарну надлежност наших судова за тужбе из брачних и родитељских одношаја наших држављана у случају да она не би могла бити заснована на § 73 истог закона²⁴. Према томе, примењујући свој систем међународне надлежности, наши судови би имали да претпоставе пресуду мађарског суда пресуди румунског, јер се само прва може сматрати да потиче од надлежног статусног суда. Ми смо питање, који се суд има сматрати као статусни суд у питању брачности детета, детаљно расправили у првом одељку овог чланка те немамо потребе да се на њега понова враћамо.

Исто тако и по критеријуму законске надлежности мађарска пресуда је базирана на квалификацији брака, која одговара нашем националном систему квалификација. Мађарски судови су применили на овај случај концепцију о условима постојања брака, која се потпуно поклапа са схватањем нашег позитивног законодавства, као што смо већ напред изложили.

III

Потребно је да се још задржимо на питању дејства страних пресуда без егзекватуре ван територије на којој су донете. Г. Д-р Бартош је био врло категоричан у афирмацији извесних начела међународног приватног права у овој материји, начела, о која се, по његовом мишљењу, Касациони суд тешко огрешио у својој пресуди. Тако он тврди да је правило „и то неотступно да једна пресуда у страниј земљи нема правне снаге све дотле док она у тој земљи не добије егзекватуру²⁵ и затим да је „у науци ван спора примљено гледиште да се једна страна пресуда, која није добила егзекватуру, не само не може извршити, него она нема у по-

²³) Clunet, 1900, 613 Ср. Bartin, Principes, стр. 491 и Pillet, op. cit. стр. 609 који одобрава солуцију усвојену од суда, критикујући њене мотиве; Audinet, Les conflits de lois en matière de mariage, Recueil des Cours, 1926, I, стр. 199 сматра „да странац треба да има свугда стање, које му придаје пресуда једног надлежног суда, донета у складу са његовим националним законом. Стање, које одагле потиче представља за супруге једно стечено право, које треба да буде поштовано у ма којој земљи, те и у оној где је брак склопљен“.

²⁴) Verona - Zuglia, Законик о судском поступку у грађанским парницама, стр. 153.

²⁵) цитирани чланак, стр. 439

ступку ни ауторитет једне *res judicata*²⁶. Његов закључак је да је примена стране пресуде без егзекватуре навела наш суд да „очигледно“ повреди начела међународног приватног права.

Опште је признато гледиште у теорији и у пракси међународног приватног права да се стране пресуде *не извршују* на територији неке друге државе без егзекватуре. Али је исто тако тачно и неоториво да велики број држава, у складу са мишљењем већине доктрине, признаје статусним пресудама, изреченим од националних судова заинтересованог лица, без егзекватуре, ауторитет *rei judicatae* на својој територији. Ова пракса и теорија су засноване на разлици која се чини између самог ауторитета *rei judicatae* и материјалних аката извршења, који могу бити базирани на њој. Прво својство се придаје једној страни статусној пресуди без егзекватуре, док је егзекватура апсолутно потребна ако заинтересована страна жели да приступи њеној принудној материјалној егзекуцији на територији неке друге државе од оне чији су судови ту пресуду донели. Гледиште г. Д-р Бартоша, да се статусне пресуде извршују „једино на тај начин што се извесном лицу приписују сва својства која то лице има по пресуди у питању“ по нашем мишљењу не одговара природи ствари.

Н. пр. једно лице се може позвати на пресуду о разводу брака и у земљи у којој она није добила егзекватуру да би се могло поново венчати, али би му била потребна егзекватура ако би оно захтевало принудним путем наплату његовог издржања досуђеног пресудом о разводу. Другим речима, такве пресуде имају пуног дејства у колико оне само констатиру или припадају једном лицу, без употребе ма какве материјалне принуде на један више апстрактан начин, извесна правна својства.

Оваква је стална пракса француских судова, који признају *de plano* ауторитет *rei judicatae* страним статусним пресудама без егзекватуре, под условом да су оне донете од националних судова дотичног лица.²⁷ У томе смислу је оријентисан и већи део француске доктрине.²⁸ По свој прилици да

²⁶) *ibidem*, стр. 439.

²⁷) За опште постављање принципа в. одлуку француске Касације од 11 новембра 1908, *Clunet*, 1909, стр. 753. За пресуде о ништавности брака в. мотиве пресуде Касационог суда од 9 маја 1900 (*Clunet*, 1900, стр. 613. — *Ср. Pillet, Traité pratique*, II, 590).

²⁸) *V. Pillet, ibidem, Audinet, Principes élémentaires du droit intern. privé*, 1905, стр. 386; *Surville, Cours élémentaire de droit intern. privé*. 7-мо изд., стр. 686, *Valery, Manuel*, стр. 786. *Perroud, Décisions judiciaires étrangères, Répertoire Lapradelle et Niboyet*, V, стр. 363; *Contra Niboyet, Manuel*, стр. 952—962; *Bartin*, који је раније био мишљења већине доктрине (в. његове белешке у *Aubry et Rau, Cours de droit civil français*, 5-то изд., т. XII, стр. 504) данас је формулисао једну нову теорију у чланку *Le jugement considéré comme un fait*, *Clunet*, 1924, стр. 857 и у његовој књизи

свакво гледиште одговара самој природи ствари, пошто је оно усвојено и у Белгији²⁹, Енглеској, Италији и Немачкој³⁰. Оно је такође прихваћено у резолуцији изгласаној у Институту за међународно право 1924³¹. У чл. I-ом резолуције стоји да „једна страна пресуда не може добити принудно извршење изузев на основу одлуке донете од судије земље где је извршење захтевано, било у форми једне егзекватуре, било у форми једне нове пресуде базиране на првобитној пресуди.“ А у чл. II се каже да „једна страна пресуда чјије принудно извршење није тражено ужива у другој земљи ауторитет суђене ствари ако испуњава услове из §§ 3 и 5“. Из претходне дискусије се може видети да се са овим другим чланом поглавито мислило на дејство статусних пресуда без егзекватуре³². Најзад, на V Хашкој конференцији за међународно приватно право (1925) израђен је пројекат конвенције о извршењу страних пресуда. Основна идеја овог пројекта јесте разликовање између ауторитета *rei judicatae*, који је признат пресуди без икакве егзекватуре и њене извршне снаге, која је учињена зависном од добијања егзекватуре. Последица те разлике се манифестује у томе што су странке овлашћене у случају спора по истом предмету да се позову на *exceptio rei judicatae* иако пресуда донета од страних судова није добила егзекватуру³³.

Principes de droit intern. privé, I, стр. 510. По тој теорији, страна пресуда може бити сматрана као чињеница, која самим својим постојањем производи извесно дејство о коме француски судови морају водити рачуна и ако претходно нису испитивали регуларност такве пресуде. И поред свег ауторитета професора Бартена не можемо прихватити ову сувише суптилну теорију, која уосталом доводи до истих практичних резултата до којих су судови на једноставнији начин већ дошли, а то је да се пресудама страних судова у извесним случајевима и без егзекватуре мора признати извесно дејство.

²⁹) В. одлуку Белгијске Касације од 25 јуна 1903 (*Pacificrisie belge*, 1903, I, стр. 317) и Апелационог суда у Бриселу (*Revue trimestrielle belge*, 1929, стр. 130) »Attendu que les jugements étrangers statuant sur les questions d'état ont en Belgique l'autorité de la chose jugée, indépendamment de tout exécution« итд.

³⁰) За ове земље в. наведене писце код Pillet-a, *Traité pratique*, II, стр. 610—614.

³¹) *Annuaire de l'Institut*, 1924, t. XXX, стр. 180.

³²) В. *Annuaire de l'Institut*, 1923, t. XXX, Извештај Pillet-a, стр. 173 и примедбе барона А. Rolin-a, *ibidem*, стр. 199.

³³) В. извештај поднет од стране надлежне комисије конференције (*Actes de la V Conférence*, La Haye, 1925, стр. 184) Il est à remarquer qu'il (пројекат конвенције) ne régit pas seulement l'exécution des décisions judiciaires, mais qu'il vise également leur reconnaissance, indépendamment de toute collaboration de l'organe exécutif, de l'huissier. Il s'agit ici de la reconnaissance de l'autorité de la chose jugée; autorité qui, avant tout, produit ses effets lorsqu'une partie, condamnée par le juge étranger, recommence le procès dans l'autre pays, la chose demandée étant la même, la demande étant fondée sur la même cause, et l'action existant entre les mêmes parties. D'après notre projet la partie qui a eu gain de cause est en droit de soulever l'*exceptio rei judicatae* en invoquant la décision judiciaire étrangère.« Треба додати да

Из свега овога излази да наш Касациони суд признавајући без егзекватуре дејство једне стране статусне пресуде донете од надлежних националних судова није „очигледно“ повредио међународно приватно право већ је на против донео једну одлуку, која је у својој суштини потпуно у складу са јуриспруденцијом већине европских земаља и са тенденцијама модерне интернационалне доктрине међународног приватног права.

IV

Последња тачка на којој се морамо задржати јесте однос између одлуке Касационог суда и Хашке конвенције од 12 јуна 1902 г. о сукобу закона у брачној материји.

1. — Прво што је потребно учинити, то је утврдити тачно порекло и смисао чл. 5 поменуте конвенције. Г. Д-р Бартош стално помиње неку руску резерву по којој „поједине државе могу игнорисати брак закључен у грађанској форми од стране држављана државе, која тражи црквену форму³⁴. Затим на другом месту тврди да је у конвенцији „речено да ће треће државе поштовати као пуноважан по *locus regit actum* и онај грађански брак, који у иностранству склопе грађани држава, које су учиниле т. зв. руску резерву³⁵. На трећем месту опет читамо да је, напуштање руске резерве дошло самим тим што је она унета на захтев Русије; међутим, Русија уопште није ни ратификовала Хашку конвенцију од 22 јула 1902³⁶. Из ових тврђења излазило би да су поједине државе могле учинити „руску резерву“ али да је то било на крају крајева без вредности пошто је та резерва отпала. Међутим, што је најинтересантније, та фамозна „руска резерва“ уопште никад није постојала у тексту конвенције од 1902 и она одредба, коју г. Д-р Бартош назива тим именом унета је у конвенцију не на захтев већ противу изричне жеље Русије, која није хтела пристати на такав компромис.

Ми смо у примедби навели оригиналан текст чл. 5³⁷ који је јасан и чини сваки коментар излишним. По њему једна

је још према чл. 9 Хашке конвенције од 17 јула 1905 о стављању под туторство уговорено да ће пресуда о стављању под туторство и о правој способности дотичног лица имати дејства у свим уговорајућим државама без егзекватуре.

³⁴) примедба бр. 5 на стр. 432.

³⁵) примедба бр. 66 на стр. 444.

³⁶) примедба бр. 6 на стр. 432.

³⁷) Члан 5 текста конвенције гласи: *Sera reconnu partout comme valable, quant à la forme, le mariage célébré suivant la loi du pays où il a eu lieu. Il est toutefois entendu que les pays dont la législation exige une célébration religieuse, pourront ne pas reconnaître comme valables les mariages contractés par leurs nationaux à l'étranger sans que cette prescription ait été observée.*

држава, која захтева верску форму брака за своје држављане може одбити да призна на својој територији грађански брак склопљен од њених држављана у иностранству у складу са правилом *locus regit actum*, али су све остале државе, без разлике дужне да такав брак признају на њиховој територији. Ова транзакциона формула усвојена је на првој хашкој конференцији 1893 без опозиције руских делегата³⁸. Можда се тадашње отсуство руске опозиције треба објаснити више академским карактером прве хашке конференције. Тек на трећој Хашкој конференцији 1900, која је израдила дефинитиван пројекат конвенције од 12 јуна 1902, спремљен за потпис влада, руска делегација је дошла са категоричким инструкцијама да такво решење не може примити. Овог пута руска делегација је захтевала да обавеза верског брака буде примењена на њене држављане свугда без изузетка, тако да би брак закључен у цивилној форми био ништаван у свим државама па чак и у оној, на чијој је територији, у складу са локалним прописима, био склопљен³⁹. Природно је да овакав апсолутан захтев није могао бити примљен од конференције. Холандска комисија је хтела да стави у дискусију компромисни предлог по коме би се руски захтев усвојио само за случај кад закон мужа захтева црквени брак, али услед интрасигентног држања руске делегације и мале склоности већине прве комисије Конференције да овакав компромис прими, он није узиман у обзир. Прва комисија је и поред руске опозиције усвојила чл. 5 у његовој данашњој редакцији. Кад је чл. 5 дошао пред пленум Конференције, руски делегат de Martens је учинио неке личне сугестије да се њен текст измени, али није инсистирао на њима изјављујући да нема никаквих нових инструкција. По томе је чл. 5 усвојен са 13 гласова противу једног (Русије)⁴¹.

Из свега овога се може видети а) да тако зв. руска резерва у тексту поменуте конвенције уопште не постоји, јер се не може назвати резервом један предлог, који је подношен у току дискусије и одбачен; б) да је тај руски предлог имао другу садржину него данашњи чл. 5, који садржи један компромис који Русија није хтела да прими; ц) да према томе т. зв. руска резерва нити је уношена у конвенцију нити напуштена тиме што је Русија није ратификовала. О ратификацији те конвенције од стране Русије није уопште могло бити говора, пошто је она одбила и да је потпише; д) да ни једна држава нити треба нити може да учини „руску резерву“

³⁸) Actes de la Première Conférence, de La Haye, 1893, стр. 42.

³⁹) Actes de la IIIe Conférence de la Haye, 1900. Rapport de la première commission, стр. 175.

⁴⁰) *ibidem*, стр. 176.

⁴¹) *ibidem*, стр. 163 и 164.

приступајући конвенцији од 12 јуна 1902, пошто се њен члан 5 ст. 2 примењује де plano на све државе, које јој приступе.

Шта треба мислити о практичној вредности солуције, коју даје чл. 5 конвенције? Он представља један компромис између два схватања, која је било тешко помирити. Но ако се два супротна гледишта нису могла измирити онда се поставља питање да ли је уопште било опортуно закључивати конвенцију, која тако рећи консолидује постојећу разлику и изрично дозвољава дуалитет статуса једног лица. По овом тексту, један грађански брак био би свуда признат изузев у земљи где за супружнике постоји често највећи практичан интерес да буду сматрани као законити пар и њихова деца као брачна, а то је у њиховој националној држави. Кад се још томе дода да се по опште признатом начелу за решавање статусних питања једног лица сматрају као нормално надлежни национални судови његове државе, онда неповољне стране овакве двојности статута могу још више доћи до изражаја. Једина практична корист овог текста би била та да би државе са религиозном концепцијом брака биле обавезне да признају на својој територији дејство цивилних бракова закључених према правилу *locus regit actum* и држављана оних држава, које такође признају само конфесионални брак. Само ваља констатовати да ни један овако минималан прогрес није могао бити остварен Хашком конвенцијом. Како ниједна држава са религиозним схватањем брака није ратификовала ову конвенцију то је питање остало у истом стању у коме је било пре њеног доношења. Оне државе, које су је ратификовале, све заступају идеју обавезног грађанског брака и за њих конвенција представља једно решење, које им већ намеће по самој природи њиховог националног схватања о браку⁴².

Какво мишљење данас преовлађује о вредности члана 5 конвенције може се видети из дискусије, која се је о примени правила *locus regit actum* водила у Институту за међународно право 1927⁴³. Пројекат резолуције садржао је у своме чл. III исто решење као поменути чл. 5. Око тога се је развила врло жива дебата, која се је завршила одбацивањем предложеног текста са 19 противу 12 гласова. С обзиром на разноврсне критике и предлоге, који су чињени у току дискусије доста је тешко погодити тачан смисао овог одбацивања. Ипак нам изгледа несумњиво да се оно може тумачити

⁴²) La dénonciation des conventions de la Haye du 12 juin 1902, *Revue de droit intern. privé* 1914, стр. 386 „... држање земаља чије законодавство захтева за брак верски благослов, које су се уздржале да потпишу конвенције за регулисање сукоба закона у области брака и развода, или их нису ратификовале, оставља и даље да постоје сви озбиљни сукоби чије би се решење могло желети. У овом погледу се не може сакрити потпун неуспех конвенција“.

⁴³) *Annuaire de l'Institut de droit internat.*, 1927, III, стр. 175 и даље

овако: треба прво покушати да се нађе једнообразна солуција за све државе, што услед сталног прогреса секуларизација брака не би представљало тако велике тешкоће као 1902 г. Али ако је разлика између држава још увек тако велика да је једна униформна солуција немогућа онда је боље оставити целу материју ван конвенционалног регулисања него само легализовати или још више увећавати постојећи хаос⁴⁴.

2. — Али остављајући на страну теоријску и практичну вредност чл. 5 Хашке конвенције, треба констатовати да би по њему, ако би он заиста могао бити примењен на спор о коме дискутујемо, брак мађарског држављанина, иако неважећи на мађарској територији требало да буде признат од наших судова. Но наш Касациони суд је отклонио примену Хашке конвенције из два разлога а) зато што је наша држава није ратификовала, б) зато што је поменута конвенција донета тек 1902 а брак био закључен још 1890.

Противу првог аргумента не би се имало шта приметити. Он само констатује једну општу и баналну истину да међународне конвенције везују само оне државе, које су их потписале и ратификовале а да су за све друге *res inter alios acta*. То је логична последица начела суверености држава, које г. Д-р Бартош енергично брани у другим деловима свога чланка, али које овде без нужде напушта. У својој примедби бр. 10 (стр. 432) он тврди да је данас „формирано гледиште да се све *convention d'adhésion* имају сматрати као формулисање главних начела међународног приватног права, обавезно и за државе, које их нису ратификовале“. У колико су ове конвенције „формулисање главних начела међународног приватног права“ видећемо мало ниже. За сада се пак морамо задржати на тврђењу да су код такве врсте конвенција потпис и ратификација обичне формалности без значаја, пошто би све државе биле у обавези да их примењују макар какво мишљење о њима имали. Другим речима, довољно би било да се изван број држава споразумеле око једног текста конвенције, који по њиховом мишљењу формулише главна начела међународног приватног права, па да се све остале државе, које у томе формулисању нису имали никаквог учешћа, или су се чак и формално везане њима⁴⁵.

⁴⁴) Neubecker. Der Ehe und Erbvertrag im Internationalen Verkehr, 1914, стр. 312 »Alles in allem haben die Haager Konventionen zur Zeit des Chaos nur vermehrt«. Ср. Basdevant, Revue de droit international privé, 1908, стр. 381.

⁴⁵) Питање се је поставило на првој хашкој конференцији за кодификацију међународног јавног права (март—април 1930). Велика већина држава се је изјаснила против декларативног карактера будућих конвенција нарочито ако би оне представљале само мишљење већине и биле донете противу формалне опозиције мањине држава. Услед тога редакциони комитет Конференције избацио је из Конвенције сваку напомену о декларативној форми прокламовања начела међународног права. Тиме је питање кодификације међународног права у техничком значењу

Немогућност овакве теорије је толико очевидна да није потребно на томе дуго инсистирати. Изгледа да ни сам г. Д-р Бартош, који ју је више узгред формулисао не верује мого у њу, пошто на крају свога чланка тврди да Хашка конвенција од 1902 „представља кодификован обичај међународног приватног права и као таква јесте један од аргумената у прилогу мишљења да се у свима државама европске цивилизације има и у брачном праву применити принцип *locus regit actum*«.

Оба ова мишљења почивају на идеји да су начела садржана у хашким уговорима само конвенционални израз обичајног међународног приватног права, које има и мимо њих своју независну и за државе обавезну егзистенцију. Другојаче речено, полази се од претпоставке да постоје извесни принципи обичајног међународног приватног права, који вежују, као израз колективне правне свести међународне заједнице културних држава, све чланове њене, без обзира да ли су они формално прихватили њихово позитивно-правно формулисање у хашким конвенцијама.

Постављено на овај терен, питање се може дискутовати, ма да негативан закључак не чини никакве сумње из простог разлога што једно обичајно међународно приватно право између држава, *jus inter gentes*, уопште не постоји⁴⁶. Свакако да се могу набројати неколико врло генералних начела, који се налазе у великом броју законодавстава културних земаља. Само, пре свега, треба разликовати идентичност односно паралелност принципа, који се налазе у разним националним законодавствима од обавезног обичајног међународног пра-

те речи дефинитивно скинуто са дневног реда (V. H. Rolin, *Quelques observations sur la Conférence de la Codification*, *Revue de droit international belge*, 1930, стр. 584—585). Напоменимо још да у чл. 18 конвенције о држављанству, једине коју је успела да изради та Конференција, стоји да уношење принципа и правила, које садржи текст конвенције, не прејудира ни у чему питање да ли ти принципи и та правила чине саставни део међународног права. Већ на Лондонској конференцији за кодификацију поморског права (1909) констатована је на крају немогућност да се разликују правила већ постојећег обичајног права, које би било само кодификовано од правила ново-створеног права. (V. Ch. de Visscher. *La codification du droit international*, *Recueil des Cours*, 1925, I, стр. 423—424.)

⁴⁶) Franz Kahn, *Ueber Inhalt, Natur und Methode des internationalen Privatrechts. Abhandlungen zum internationalen Privatrecht*, 1928, I, нарочито § III *Völkerrecht und internationales Privatrecht*, стр. 268—294, где је ово питање расправљено на начин, који нам изгледа дефинитиван. Ср. такође Vartin, *Principes I*, стр. 77 и Niboyet, *La codification du droit international privé*, 1932, стр. 11—21; интересантно је навести одлуку Хашког суда у питању предатних српских зајмова. *Arrêts de la Cour P. J. I. Serie A N° 20—21*, стр. 41. *La question de savoir quelle est cette loi fait l'objet de la partie du droit qu'aujourd'hui on désigne le plus souvent sous le nom de droit international privé ou la théorie du conflit des lois. Les règles en peuvent être communes à plusieurs Etats et même être établies par des conventions internationales ou des coutumes, et dans ce dernier cas avoir le caractère d'un vrai droit international, régissant les rapports entre des Etats. Mais, à part cela, il y a lieu à considérer que lesdites règles font partie du droit interne.*

ва. Из тога што поједине државе имају сличне диспозиције по појединим материјама свога унутрашњег законодавства, не може се закључити да су оне манифестовале вољу да се обавезу према свима државама да ће се у будуће стално придржавати тих норма у односима према њима и њиховим држављанима⁴⁷.

На другом месту та начела, у колико су она заједничка ширем кругу држава, своде се на апстрактне формуле, далеко удаљене од непосредне практичне примене. Њихов карактер је чисто нормативан и за своје спровођење у живот она захтевају још пуно техничких, детаљних прописа. Ти технички прописи се налазе само у националним законодавствима или су дело сталне елаборације од стране националних јуриспруденција. И баш због тога националног разрађивања општих и заједничких апстрактних принципа међународног приватног права настају свакодневни сукоби закона. Као што тачно констатује Бартен, обичајно право у овој материји само је *далеки извор* из кога јуриспруденција сваке државе црпи солуције по своме нахођењу да би их прилагодила унутрашњем законодавству, које она има за мисију да примењује у својој држави⁴⁸.

Дакле, Хашке конференције нису могле да кодификују једно обичајно право, које не постоји. Ако би у томе погледу постојала каква сумња довољно би било испитати њихове методе рада па констатовати да ту није могло бити речи о правој кодификацији. Метода Хашких конференција се може резимирати у класичној фрази њиховог главног иницијатора Асера „жртвовати на олтар међународног споразума мишљења и идеје које су нам драге“⁴⁹. У највећем броју случајева све се је свршавало са више или мање успешним дипломатским компромисима од којих су неки представљали само овековечавање постојећих разлика а остали на грам одмерене концесије, детерминисане актуелним интересима држава а не историјско-доктриналним консидарацијама о постојећем праву⁵⁰. Споразуми су постизавани у погледу примене заједничких солуција на извесне конкретне и тачно ограничене материје, док је дубока принципиелна разлика националних система и даље остајала нетакнута. Ако је за све ово потребно навести примере, ми не можемо наћи погоднији него што је „кодификација“ правила *locus regit actum*.

Ми већ знамо солуцију чл. 5 конвенције о браку: један грађански брак закључен према правилу *locus regit actum*

47) Anzilotti, Cours de droit international, trad. française, I, стр. 75. Niboyet, op. cit., стр. 13.

48) Bartin, loc cit. Niboyet, op. cit., стр. 17—19.

49) Actes de la Première Conférence, 1893 стр. 26.

50) Renault, Les Conférences de la Haye, стр. 36. „Уговор је једно дело трансакције где овака уговарајућа страна тражи да себи обезбеди у замену за концесије, које она чини, еквивалентне користи и да добије правни и фактички реципроцитет“.

важи у свима државама изузев у националној држави супружника, ако ова искључиво признаје верски брак. Затим имамо чл. 7 исте конвенције, по коме брак закључен у форми коју прописује национални закон младенаца али противно правилу *locus regit actum*, важи у свима државама изузев у држави на чијој територији је склопљен. Но по чл. 6 ст. 2 Хашке конвенције о дејству брака од 17 јуна имамо још једну трећу комбинацију са правилом *locus regit actum*, која је управо његова радикална негација. Брачно-имовински уговор, који не би био закључен у специјалној форми прописаној од националног закона супруга, не би важио ни у једној држави и ако би био закључен у складу са правилом *locus regit actum*. Најзад, по чл. 3 пројекта конвенције о наслеђу и тестаментима враћамо се на прву солуцију: тестамент начинен у форми прописаној *lex-om loci* а противно форми, коју захтева национални закон тестатора, биће пуноважан у свима државама изузев у националној држави тестатора. То је један низ практичних компромисних решења, која не представљају никакву логичну дедукцију из једне синтетичне и униформистичке концепције правила *locus regit actum*⁵¹.

Не можемо се сложити још с једним мишљењем Г. Др. Бартоша у вези са применом Хашких конвенција. По њему:

„Тврдити да неприступање Србије, а затим Југославије, Хашким конвенцијама значи да наша држава не одобрава ни принципе истакнуте у тим конвенцијама, то је једнако тврђењу да смо ми изван европске правне цивилизације. Једна оваква реченица у судској пресуди јесте довољна да нас искључи из реда држава између којих постоји и може постојати сукоб закона у међународном приватном праву“.⁵² И затим још примедба да је опасност од овог непризнавања „огромна“, јер значи „да смо ми сами себе ставили изван круга земаља између којих постоји узајамност примене међународног приватног права“.

Немамо никакве намере да умањујемо вредност Хашких конвенција. Поред свих својих недостатака оне представљају један значајан датум у историји међународног приватног права и могу увек имати извесну практичну корист за др-

⁵¹) Овакви примери би се могли још више умножити. На пр. на Трећој Хашкој конференцији, француски делегат Lainé је предложио да се реши питање генералног критеријума по коме ће се одређивати лични статут; национални закон или закон домицила. Председник Конференције био је мишљења да не треба доносити једну начелну одлуку по томе питању већ га решавати *ad hoc* кад се оно буде постављало у свакој специјалној материји (*Actes de la III-e Conférence, 1928, стр. 277*). В. такође изјаву француског делегата Basdevant-a (*Actes de la VI-e Conférence, 1928, стр. 277*). „Треба се трудити да се нађу практична решења, задржавати се на формулама, које не решавају теоријска питања... треба узети у разматрање главне типове уговора и за сваког од њих пронаћи закон, који треба да влада њим у потпуности или у извесним границама.

⁵²) стр. 445.

жаве, које су им приступиле. Али поред свег поштовања, које се може имати за хашко дело, ставити оне државе, које се не слажу са појединим његовим принципима, ван европске цивилизације, то значи изнети једно тврђење у очевидној контрадикцији са стварним стањем ствари.

На првом месту треба узети у обзир да Хашка конвенција о браку, коју је наш суд одбио да уважи у овом питању, везује свега 9 од 25 европских држава⁵³. Ми не знамо какво је тачно расположење тих 16 држава, које нису ратификовале поменути конвенцију, али је несумњива чињеница да њихови судови нису обавезни да је примењују и да их ипак зато нико не може сматрати као судове некултурних земаља. Међу тим државама има их — и оне се могу сматрати да припадају цвету европске правне цивилизације — које су неодобраваће према начелима Хашких конвенција манифестовале на један много видљивији начин него наши судови. Енглеска, која поред свих партикуларности свога правног система има јаких веза са европском правном цивилизацијом, није уопште хтела да учествује у радовима предратних Хашких конференција. Данска и Норвешка, које су узеле учешћа, нису ратификовале ниједну конвенцију. Најзад, Француска и Белгија, отказале су их, и то прва свих пет⁵⁴ а друга две (о разводу и о браку).⁵⁵ Исто је учинила и Швајцарска за конвенцију о разводу⁵⁶.

Апологија Хашких конвенција и њино истицање као стандарда европске правне цивилизације није у складу са данашњим владајућим тенденцијама у међународном приватном праву. Још пред сам рат почели су се показивати симптоми разочарења и незадовољства, који су дошли до изражаја у горе поменутим отказима. Затим у уговорима о миру (чл. 282 Версајског и чл. 217 Тријаноског уговора) Хашке конвенције нису, као остали колективни уговори и међународне уније, понова стављени на снагу између ратујућих држава, — што се исто тако може узети као знак њихове декаденције. После рата сазване су понова две Конференције 1925 и 1928 год. На њима је учествовао већи број држава него пре рата и међу новајлијама су били Енглеска,

⁵³) Државе, које су још везане овом конвенцијом јесу следеће: Немачка, Мађарска, Италија, Луксембург, Холандија, Португалија, Румунија, Шведска и Швајцарска. Треба још додати да се конвенција не примењује ни у односима између Немачке и Мађарске, с једне, Италије, Португалије и Румуније, са друге стране, пошто је она ратом стављена ван снаге а није уговорима о миру обновљена. За остале Хашке конвенције од 1902 и 1905 број држава уговорница је овај: о разводу брака 9, туторству малолетника 11; о дејству брака 7; о старатељству 6.

⁵⁴) 12 новембра 1913. О разлозима отказа видети *Revue de droit international privé*, 1914, стр. 364 и меморандум француске владе *Kosters et Bellemans, les Conventions de la Haye*, стр. 22.

⁵⁵) 30 октобра 1918. *Kosters et Bellemans, op. cit.*, стр. 22.

⁵⁶) 28 новембра 1928, *Clunet*, 1929, стр. 813.

Јапан и нове европске државе. Можда баш у овом повећању броја држава учесница треба тражити узроке њиховог неуспеха; оне нису успеле да израде ниједан дефинитиван пројекат конвенције, који би могао бити отворен за потпис и ратификацију. Трећа конференција, која је требала да буде сазвана 1932 год., одложена је, за моменат, *sine die*.

Какво мишљење влада данас и у извесним научним круговима о резултатима хашких конвенција и о перспективама за будући рад на кодификацији међународног приватног права најбоље сведочи дискусија, која се водила 1931 г. пред Друштвом за упоредно законодавство у Паризу⁵⁷. Ми ћемо навести неколико пасуса из појединих говора, који су том приликом одржани. Проф. Niboyet каже у закључку свог исцрпног реферата:

„Неки су, сасвим искрено, веровали да је било могуће кодификовати. Међутим, нема могућности за кодификацију ако не постоји обичајно право или воља да се створи ново. Поћи без тога на посао кодификације, то значи изложити се неуспеху... Највише што се може постићи, то је стварање конвенционалног права. Али то је сасвим друга ствар. Конвенционално право јесте право, које неколико земаља стварају слободно између себе. Конвенционално право није међународно право. Зато треба посао започети потпуно изнова. Ми сматрамо да је боље рећи искрено да данас нема места за друго, бар за нашу генерацију, сем за конвенционално право“⁵⁸).

Поједини говорници не оспоравајући научну тачност ових закључака, изразили су своју веру и наду да постепено ипак може доћи до извесног изједначења правних концепата између разних система, који би омогућили кодификацију⁵⁹. Али проф. Arminjon био је још категоричнији него његов претходник Niboyet:

„Што се тиче међународног приватног права, ја сам уверен да изузев једног огромног поремећаја, од кога нека небо сачува нашу децу, као што је покораване човечанства јединственој и апсолутној власти, сваки покушај да се сукоби закона реше заједничким правилима биће увек бесплодан и опасан“⁶⁰).

Да би допунили слику правог стања ствари, потребно је да у најкраћим цртама наведемо разлоге досадашњег неуспеха Хашких конвенција. Он се врло добро може објаснити следећим новим чињеницама: а) Поновна офансива закона

⁵⁷) Објављено у засебној брошури, *La codification du droit international privé*, Париз, 1932.

⁵⁸) *op. cit.*, стр. 34.

⁵⁹) проф. Levy Ullman (стр. 38), који сматра да би се на конференцијама постигли бољи резултати кад би се тамо састало више идеалиста и мање скептика и Ripert (стр. 50).

⁶⁰) *Ibidem*, стр. 68. Ср. у истом смислу Frankenstein, *Tendances nouvelles du droit international privé*, *Recueil des cours*, 1930, III, стр. 268—270.

домицила. Познато је да су Хашке конвенције рађене у знаку потпуног тријумфа националног закона. Данас се опажа нека тенденција код држава, које имају много странаца на својој територији, за повратак ка закону домицила и уопште за сужавање сувише широке примене националног закона⁶¹. б) Тумачење Хашких конвенција у разним државама потписницама, убацило је сумњу да неке од њих желе да их искористе у политичке циљеве да би путем владе личног закона и права интервенције својих дипломатских и консуларних представника у иностранству, сачували над својим држављанима односно њихових добара и ван своје територије извесну контролу⁶². У томе погледу треба навести чувени случај женидбе немачких дезертера у Француској и Белгији, који је био директан повод отказа конвенције од стране француске и белгијске владе; в) Све већи утицај теорије јавног поретка и теорије квалификација на националне јуриспруденције појединих држава. Примена обеју теорија прети да испразни из конвенција сав њихов практичан садржај а међутим, нарочито теорија јавног поретка, са својом актуелношћу и релативношћу, није способна да буде унапред дефинисана у једној међународној конвенцији;⁶³ г) У тесној вези са тим је и питање примене међународних конвенција од стране националних судова сваке државе уговорнице. Судови једне државе примењују међународне конвенције у оквиру својих националних законодавних прописа и у духу својих дубоко укоревених партикуларистичких традиција, које су резултат разлике између обичаја, религије, политичког развитка итд. појединих народа. Услед тога наступа диференцијација једног истог међународног текста, који у свакој држави добија различито значење⁶⁴. Дискусија се тиме проширује на питање у колико је опште могуће склапати конвенције о међународном приватном праву између једног сувише широког круга

⁶¹) B. Cassin, *La nouvelle conception du domicile*, Recueil des Cours, 1930, IV, стр. 729.

⁶²) *Revue de droit intern. privé*, 1914, стр. 364, Niboyet, *op. cit.*, стр. 25.

⁶³) Travers, *Le projet du Traité concernant la Faillite*, *Revue de droit intern. privé*, 1926, стр. 221 говори о средствима, којима делегати на конференцијама покушавају да постигну бар фиктивне споразуме остављајући да национална јуриспруденција после тумачи нејасне формуле како то најбоље конвенира интересима dotyчне земље. „Велика корист, коју представља за делегата овај последњи начин (национални јавни поредак) јесте тај да они могу, употребљавајући га, оставити утисак да су дошли до једног закључка, бар да се тиме обавезују ни најмање на свету. Кад се једно питање буде појавило, обавеза примљена привидно може бити отклонена као супротна јавном поретку.“ Ср. такође Hans Lewald, *La réglementation de l'ordre public sur le terrain des traités diplomatiques*, *иста ревија*, 1928, стр. 149.

⁶⁴) B. Bartin, *Le droit conventionnel envisagé comme source du droit international privé en France*, Clunet, 1927, стр. 5.

држава. Ми се морамо зауставити овде сматрајући да смо довољно доказали да се непоштовање Хашких конвенција, поред све вредности, које оне могу имати за појединце и за извесне државе па и за европску заједницу држава, не може идентификовати са повратком у једну врсту правног варварства.

На крају да учинимо још једну примедбу. Не би требало да буде места толико оштрој критици једне фразе Касационог суда да наша држава не одобрава принципе истакнуте у Хашкој конвенцији о браку кад она само представља израз једног стварног стања, које Касациони суд не може да измени. Наше данашње брачно законодавство онемогућује нашој држави да прихвати Хашку конвенцију и то не само ради форме брака, већ ради материјалних услова за његово склапање. Основни принцип поменуте конвенције јесте тај да се способност странака за склапање брака има ценити по њиховом националном закону. Узмимо, међутим, пример једног Француза, који би хтео да закључи брак у подручју србијанског законодавства. Он би за то био упућен на католичке црквене власти, које би оцењивале његову способност за ступање у брак не по француском грађанском закону већ по канонском праву католичке цркве. То значи да он не би на нашој територији могао да закључи брак другачије него покорављујући се прописима католичке цркве, који се не могу сматрати у смислу Хашке конвенције као његов национални закон. Ми дакле не бисмо могли ратификовати поменуту конвенцију без једне темељне реформе нашег унутрашњег законодавства о браку.

Д-р Славко Стојковић

УЛОГА МИНИСТРА ФИНАНСИЈА У СПРЕМАЊУ И ИЗВРШЕЊУ БУЏЕТА

У данашње доба тешке финансијске и привредне кризе ничији положај у Влади није тако деликатан и тежак колико положај Министра финансија. Ни од кога се толико не тражи колико од њега и нико се опет више не критикује но он. Све очи су упрте у њега и сваки се његов акт строго и у потанкостима процењује. Баш због тога, ни за један се положај у Влади не тражи толико личног ауторитета, толико рутине и стручне спреме, колико за положај Министра финансија.

Раније, у годинама привредног просперитета и народног благостања од Министра финансија тражило се, да проналази нове изворе — и ништа више. Његова дужност није била тако тешка све док су му још ти нови извори стајали на расположењу и док је народно богатство могло да их подмири. Његова се је улога тада стварно сводила на то, да изналази и прибира државне приходе. Он није имао право,

да улази у оцену нужности и целисходности расхода које је његов колега из Владе тражио за свој ресор. У питању расхода осталих ресора његова се је улога сводила на то, да их среди и заједно са предлогом буџета за свој ресор достави Парламенту и да укупној цифри расхода прилагоди буџет прихода, који је одувек састављао сам. То је било време, када је Министар финансија, говорио својим колегама у Влади: „Водите добру политику, па ћу вам дати добре финансије.“

Данас су се ствари сасвим измениле. Смисао речи конта де Вилела, француског Министра финансија: „Господо, поздравите ову цифру, ви је никада више нећете видети,“ којима је пропратио буџет расхода од једне милијарде франака за 1828, изгледа да од извесног времена немају више своје практичне примене. У повећању државних издатака и оптерећивању народног богатства дошло се је до крајњих граница. У том је наступила незапамћена економска криза и државни приходи почели су у свима земљама нагло да подбацују. Стари систем прогресивно повећавања расхода по коме је сваки министар тражио за свој ресор онолико кредита колико му је било потребно, с тим, да се је Министар финансија имао побринути за изналажење прихода — није више могао да функционише. У таквим приликама, не само да се расходи не могу више повећавати, већ се морају знатно смањивати и прилагођавати приходима, који сваким даном све више и више подбацују. Финансијско обнављање постаје најважнија брига сваке Владе. Равнотежа буџета, без које се никакво санирање државних финансија не да ни замислити, постаје централни проблем свих држава, јер равнотежа буџета, која је битан услов здравих финансија и здраве монете, поремећена је готово у свима земљама. Њено извођење у данашњим тешким приликама није тако лак ни прост посао. Напротив, то је врло тежак задатак, за чије је извршење потребна одлучност, јака воља и велики ауторитет, који је у стању да савлада све препреке макар колико да су оне велике и непропустиве. Ту вољу и одлучност може имати не сви министри заједно, не ни Скупштина, већ само једна личност — Министар финансија. У његову надлежност спада прибирање прихода, њему се достављају сви захтеви за отварање потребних кредита, једном речи, једино је он у стању да упоређењем процени релативну нужност и хитност извесног расхода и његово покриће, а да се равнотежа буџета не поремети. Код таквог стања ствари, Министар финансија постао је данас главна личност у Влади, а његов утицај преодоминантан не само у питању прихода, већ и у одређивању и извршавању расхода. Данас већ остали министри у Влади говоре своје колеги из финансија: „Дајте нам добре финансије, да бисмо најзад могли водити добру политику.“

Међутим, било би сасвим погрешно генерализати улогу Министра финансија у спремању и извршењу буџета у свима земљама, јер се ова често пута знатно разликује према систему владавине; па чак ни у земљама са истим системом владавине није истоветна. Ми ћемо стога покушати, да изнесемо у главном — у колико нам то простор дозвољава, улогу Министра финансија у спремању и извршењу буџета уопште и специјално код нас, с нарочитим обзиром на улогу Министра финансија у томе питању у Француској, Енглеској и Немачкој. Питање буџетског система у Сједињеним Америчким Државама као веома интересантно биће предмет једног нашег специјалног чланка.

Спремање буџета је од првокласног значаја са политичког и чисто финансијског гледишта.

Са политичког гледишта у толико, што условљава ефикасност парламентарне контроле, која је најбоља и ничим незаменљива гаранција за добро вођење државних финансија и прегледнија, у толико је функционисање парламентарне контроле ефикасније; и обрнуто: ако је израда буџета технички несавршена и конфузна, парламентарна контрола губи много од своје ефикасности. Треба приметити, међутим, да често пута сами министри финансија, у чију надлежност спада израда буџета, овај намерно тако несрећно технички састављају, да се и стручњаци у њему тешко сналазе — само да би баш онемогућили ту тако потребну парламентарну контролу.

Са чисто финансијског гледишта израда буџета је још значајнија, јер нико сем оних у чију надлежност она спада, не располаже тако тачним и потпуним подацима, на основу којих се могу са извесном сигурношћу предвиђати будуће потребе (расходи) и приходи. Ако се те потребе и приходи нетачно или арбитрарно, на основу нетачних и погрешних података, предвиђају, то убрзо избија на површину на тај начин, што извршење буџета постаје делимично немогуће и у томе делу кочи нормалан ток државног живота, чији израз треба да је буџет. Појмљиво је онда од каквога је значаја тачно, јасно и логично излагање државних потреба у буџету, и што је могуће тачнија процена прихода.

У чију надлежност стварно спада спремање буџета?

Ако се узме, да буџет треба да претставља програм рада извршне власти — Владе, онда је логично да га она и спрема. Питање је само, како је то спремање подељено међу самим органима извршне власти — члановима Владе, и који је од њих за то најповзванији — да не кажемо и једино позван.

Техничко спремање буџета спада, у свима земљама, у надлежност Министра финансија. Поставља се само питање његове уже или шире стварне надлежности.

Постоје у главном две могуће концепције:

1^о Министар финансија тражи од својих колега у Влади и других установа, да му у одређеном року¹⁾ поднесу предлоге буџета, сваки за свој ресор, јер нико боље од њих не познаје потребе њихових ресора. Ти предлози служе Министру финансија само као материјал на основу којег ће он тек имати да састави дефинитиван текст предлога буџета. Министар финансија има право, да предлоге својих колега и других установа слободно контролише, мења и исправља.

Тај је систем заступљен у Енглеској и Немачкој.

2^о Министар финансија централише све предлоге других министара и разних засебних установа и на основу истих склапа дефинитиван предлог буџета, али нема права, без сагласности ресорног министра или Министарског савета да те предлоге контролише, мења или исправља, изузев у колико се тиче чисто формалне стране. Он је овде искључиво посредник.

Овај систем заступљен је у Француској и код нас.

По нашем закону о државном рачуноводству (чл. 9) „свако министарство по својој струци саставља предрачун прихода и расхода свога буџета према предрачунима својих надлештава. Ови предрачуни морају бити снабдевени свима објашњењима, и по формалној, законској страни, и по материјалној, рачуноској страни. Они морају бити прегледни и јасни... Тако израђени они ће се доставити министарству финансија најдаље до 10 августа, које ће на основу тих и својих података до 1 октобра²⁾ саставити општи предрачун државног буџета.“ Из овога законског прописа јасно излази, да је код нас усвојен онај други систем. Министар финансија централише буџете осталих министарства, али нема права да у њима, изузев форме, ма шта мења. Противно тумачење, које би се евентуално изводило из законског текста да ће Министар финансија „на основу тих и својих података... саставити општи предрачун државног буџета“ било би погрешно и не би одговарало духу закона, јер баш из овога текста очито излази, да ће Министар финансија осталим предлозима додати свој сопствени, па све то средити и саставити „општи предрачун државног буџета“. Овакво тумачење прописа чл. 9 није поколебано ни прописом чл. 12, који Министру финансија ставља у дужност да „при састављању буџета изведе равнотежу између прихода и расхода“. Затим му законодавац у истом пропису означаје и пут којим ће се за извођење равнотеже буџета послужити, па каже: „Но, ако не успе извести равнотежу смањивањем расхода у свом као и у буџету осталих министара и засебних установа, онда је дужан да знађе извор, којим ће покрити дефицит.“ Кад је

1) Тај је рок чешће унапред законом одређен.

2) По Уставу од 3 септембра 1931 тај је рок 20 новембра (чл. 102).

Министар финансија по овоме законском пропису дужан, да изведе равнотежу између прихода и расхода, било би консеквентно и логично, да му је дато и право, да контролише и мења предлоге расхода других министара, у колико би то било потребно за извођење равнотеже буџета. Међутим, ми смо мишљења да му наш законодавац то право није дао ни прописом чл. 12 Закона о државном рачуноводству, он га овим прописом само упућује, да се са својим колегама („осталим министрима“) споразуме о смањењу расхода, и одмах затим претпоставља, да може у томе и да не успе, па му, у том случају, наређује „да изнађе извор којим ће покрити дефицит“. Главно сретство које му законодавац овим прописом ставља на расположење за покриће дефицита су „нови извори“, а не смањење расхода, јер би иначе он на томе смањењу и начину његовог извођења јаче инсистирао и јасније га прецизирао. То се најбоље изводи и отуда, што је законодавац ту своју жељу за споразум на негативан начин изразио („ако не успе...“) и одмах, не задржавајући се ни једног секунда, преко тога ћутке прошао, док је изналажење нових извора Министру финансија императивно ставио у дужност („... онда је дужан да изнађе извор...“). Свако друкчије тумачење овога законског прописа не би одговарало духу закона и било би противно јасном пропису чл. 9 и духу схватања демократије у оно доба када је тај пропис донет.³⁾ Уосталом, за оно доба, та је солуција била и најцелисходнија.

Тако стоји ствар по нашем позитивном законодавству.

Данас, међутим, Министру финансија не стоје више иста сретства на расположењу. У оптерећивању пореских обвезника дошло се је до крајње могуће границе. Свако ново оптерећење, не само што не би било ефикасно, већ би ризиковало да штети народној привреди и да следствено стара већ заведена оптерећења учини мање уносним. Са тиме се, дакле, за сада не би смело рачунати. За постигнуће равнотеже буџета Министру финансија остало би само оно прво сретство: смањивање расхода. То право му се данас, с обзиром на измењене тешке економске прилике, из чистог опортунитета мора признати. Он је данас фактични министар за равнотежу буџета. Ради се само о поступку, којим би му се омогућило смањивање расхода и извођење равнотеже. Нама изгледа могућ и целисходан једино поступак по коме би Министар финансија вршио нужна смањења у договору, сагласно са сваким заинтересованим министром, с тим, што би у случају, ако до споразума не дође, имао да одлучи Министарски савет. Тако се је у главном и до сада — наро-

³⁾ Закон о државном рачуноводству Краљевине Србије донет је 6 марта 1910, а његова је важност распрострањена на целу територију Краљевине Југославије Законом од 22 маја 1922. Ми ћемо га у даљем излагању краће називати З. Д. Р.

чито у последње време, поступало. Због тога, нигде више но у државним финансијама и никада више но данас, није потребан ауторитет, јака воља и отпорност Министра финансија, да би савладао све препреке и све опасности, којима је буџетска равнотежа изложена, у првом реду од његових колега у Влади.

Код нас у овом питању постоји и једна утврђена пракса. Министар финансија издаје сваке године упутства за израду државног буџета у којима прописује форму и начин израде предлога, које свако министарство, у смислу чл. 9 З. Д. Р., подноси Министарству финансија. Ако њађе, да предложене суме премашају могућност покрића из прихода, које он предвиђа — Министар финансија враћа предлоге ресорним министрима и моли их, да изврше потребна смањења, како би могао извести равнотежу између прихода и расхода. Ако у томе ипак не успе, Министар финансија износи предлог пред Министарски савет, и овоме предлаже: или поновно смањење или нове изворе. Министарски савет на крају утврђује дефинитиван текст предлога буџета, који по Краљевом овлашћењу Министар финансија, у име Владе, подноси Народном претставништву на решавање (чл. 102 Устава од 3 септембра 1931).

У Француској, у спремању буџета постоји систем у начелу сличан нашем. Министар финансија, онд. сада Министар буџета, централише предлоге буџета расхода других министарстава и на основу ових саставља дефинитиван предлог буџета, који у име Владе, подноси Народној скупштини. Министар финансија дужан је да изведе равнотежу буџета, али му практично није дата могућност да ту дужност изврши. Закон му даје на изглед високе прерогативе, али му не даје могућност ни право, да их употреби, јер му не признаје никакву надмоћност над својим колегама. Он нема права, да испитује предлоге својих колега нити да одлучује о корисности или хитности њихових расхода, а још мање, да ове сам смањује, да би извео равнотежу са приходима којима располаже. Све што може, то је да својим колегама препоручи најстрожију штедњу. Те препоруке обично имају платонски карактер, јер остали министри могу и да их не усвоје, налазећи увек довољно разлога, да оправдају потребу и хитност предложених расхода. На тај начин, за постигнуће равнотеже буџета Министру финансија остало би још једно једино сретство: да измишља нове приходе. Поред својих колега, од којих сваки гледа да добије што више кредита за свој ресор-остављајући Министру финансија да се побрине за њихово покриће, француски Министар финансија има и у Финансијској комисији Народне скупштине опасног противника. Скупштинска финансијска комисија присваја себи функције које стварно припадају Министру финансија и — већ по извесној традицији — у место, да врши право критике,

које јој припада и да изнесе Скупштини добре и рђаве стране владиног предлога, овај често из основа мења и замењује својим сопственим. Тако измењен предлог буџета Финансијска комисија упућује Скупштини, која о њему, а не о првобитном владином предлогу, дискутује. Састављена од бивших министара и кандидата за министре, Финансијска комисија на тај начин настоји, да свој сопствени ауторитет наметне Влади и да одговорност Министра финансија замени својом. Она је међутим, као тело неодговорна. „То је више једна група „бродоломника“ активног министра, нестрпљива да га замени, но један комитет за студије“ — пише професор Жез.⁴⁾ Ту скоро у једном чланку, Жез тврди, да је „Финансијска комисија главни узрок нестабилности Владе у Француској, финансијског нереда и расипања државног новца“.⁵⁾

Такав рад, лишен сваког техничког карактера и система, лишен једне чврсте воље и једног ауторитета, који би у себи носио овлашћења и одговорност уједно, инспирисан демагогијом и политиком, ривалством и амбицијом, довео је до наглог и несразмерно великог повећања расхода.⁶⁾ Ти, толики расходи нису, због тешких економских прилика, могли бити подмирени редовним сретствима, те је отуда неминовно морао уследити огроман буџетски дефицит, који је данас главни проблем Француске владе. Због свега тога опажа се последњих година врло јака тенденција, да се Министру финансија у спремању буџета призна надмоћност и појачају његове функције.⁷⁾

Енглески финансијски систем, за разлику од других земаља, карактерише се отсуством једног буџета у коме би

⁴⁾ Gaston Jèze, *Théorie générale du Budget*, 6-ed., Paris 1922, Préface, p. IV.

⁵⁾ *Journal des Finances*, 31 mars 1933.

⁶⁾ Буџет за 1927 био је 39 ипо милијарди, а буџет за 1932, ако се рачунају кредити за 12 месеци, попео се је на 53 ипо милијарде. Повећање је за пет година достигло суму од 14 милијарди фр., или — ако се узме да су више од 2 милијарде уговорне амортизације државног дуга издвојене из буџета и стављене на терет Амортизационе касе — стварно повећање се пење на равних 16 милијарди франака.

С друге стране, ако се узме, да је на 39 ипо милијарди у 1927 за ануитетску службу по државним консолидованим дуговима (без доживотне ренте) било предвиђено 15 ипо милијарди, а да у 53 ипо милијарде за 1932 ануитетска служба фигурира само за 11 ипо милијарди, онда излази, да су се остали расходи од 1927 до 1932, за пет година, попели од 24 на 42 милијарде, или за 18 милијарди, или за 75%.

⁷⁾ Комитет експерата састављен на основу декрета од 31 маја 1926 то нарочито подвлачи, и у своме извештају се о томе овако изјашњава: „Надмоћност Министра финансија у свима финансијским питањима. У пуној мери, где то допуштају уставни закони, Министар финансија мора бити стварни министар буџетске равнотеже: његова улога не треба да се ограничава само на томе, да нађе приходе да би подмирио расходе предложене од његових колега. Он без сумње већ врши своју контролу на пројекте издатака свих осталих министара. Закон од 17 јуна 1925 појачао је његову власт у овом погледу. Али потребно је ићи још напред у овом правцу“ (Извештај, стр. 17).

на синтетичан начин био изложен програм буџетског периода. У накнаду за то, Министар финансија даје сваке године у Доњем Дому усмени експозе (budget speech) у коме излаже општи и упоредни преглед свих прихода и расхода за дотичну буџетску годину. Министар финансија има још од 1818 уставно, апсолутно право, да прими, одбије или измени буџетске предлоге својих колега. Де јуре, то право припада у Енглеској једном Савету састављеном од 7 чланова, који се друкчије зове канцеларија Државне благајне (Board of Treasary). Чланови су тога Савета 1^о Први Лорд Државне благајне, који је принципијелно шеф Владе и управља општом политиком; 2^о Канцелар Благајне — стварни Министар финансија, који је увек један од шефова странке која је на власти; 3^о три млађа лорда и два секретара Благајне, чланова Владе. Међутим, у ствари тај се Савет састаје само у изузетним приликама (од 1856 није се ниједанпут састао). Канцелар Благајне постао је стварни Министар финансија, који је једини одговоран за све захтеве кредита, који се достављају Парламенту, и за финансијску политику земље уопште. Остали министри подносе Министру финансија своје респективне предлоге, које овај са сваким од њих особено дискутује, улази у детаље, тражи да му се за сваки расход објасне мотиви и на крају одобрава само оне расходе, чија потреба му изгледа довољно образложена. У случају неспоразума Министра финансија са којим од својих колега, арбитар је Први министар, а последњу реч има Министарски савет.⁸⁾ Изузети су од његове контроле само расходи за војску и морнарицу, које може да смањи једино Министарски савет. Министри војске и морнарице подносе Доњем Дому своје предлоге буџета непосредно, а не преко Министра финансија.

Уопште узев, енглески систем обезбеђује спремању буџета и управљању државним финансијама савршено јединство акције, које је од првокласног значаја за извођење буџетске равнотеже.⁹⁾

У Немачкој наилазимо на један сасвим оригиналан буџетски систем, који не постоји ни у једној другој земљи. Вајмарским Уставом, од 11 августа 1919, санкционисано је неколико буџетских принципа, које је финансијска наука

⁸⁾ До неспоразума, међутим, ретко кад долази: све се свршава на пријатељски начин. А и иначе, ресорни министар никада нема интереса, да долази у сукоб са Министром финансија, јер и да му се — на крају спорни кредити буџетом одобре, Мин. финансија може, да му их, у току извршења буџета ипак не одобри.

⁹⁾ „Енглески систем има неспорну ефикасност. Прво, захваљујући својим министрима финансија, Енглеска има своје финансијске традиције, затим у томе систему постоји дух јединства. Особито, постиже се равнотежа буџета: Министар финансија заслужује назив министра за Равнотежу.“ (Језе, оп. cit., стр. 62).

признала као одличне и нужне за успешно вођење државних финансија. То су у првом реду универсалност и јединство буџета, затим његова једногодишња важност¹⁰⁾ и уставна забрана буџетских дванаестина.

Затим, да би осигурао равнотежу буџета, Устав забрањује Скупштини (Reichstag), која произилази из општер права гласа да — без пристанка Савета немачких држава (Reichsrat), независног од бирача, који се не руководи демагошким интересима, повећава цифру расхода, коју Влада претлаже, или пак гласа нове издатке. Исто тако забрањује стварање зајмова за покриће редовних издатака и ове допушта само на продуктивне сврхе.

Противно француској и нашој пракси: да у финансијски закон уносимо најразноврсније одредбе, које апсолутно никакве везе немају са буџетом — Вајмарски Устав забрањује Влади и Парламенту, да у финансијски закон уносе одредбе, које по својој природи стриктно не улазе у нормалан обим буџета.

У допуну ових уставних одредаба о државним финансијама, које смо као врло интересантне и својствене Немачкој, нашли за потребно да узгред додирнемо, донет је 31 децембра 1922 Закон о финансијској управи или, како га друштво називају, *буџетски статут*. Предмет тога Закона је у главном: састав, извршење и контрола буџета. Нас за момент интересују само одредбе о изради буџета. У том питању, као у осталом и у свима другим, које нормира, Закон даје Министру финансија врло велику власт и надмоћност над осталим министрима. Министар финансија прикупља предлоге буџета својих колега, које му ови достављају у року, који им он одреди.¹¹⁾ Све те предлоге Министар финансија проверава под својом личном одговорношћу. „Он може, пошто се претходно саветује са заинтересованим службама, изменити или укинути предлоге, који — по његовом мишљењу — нису основани“ (чл. 20). Дефинитивни текст буџета утврђује Влада. Издатак или текст, чије је уношење у буџет Министар финансија одбио, а тиче се каквог *принципијелног или изванредно важног питања*, може, на захтев ресорног министра бити предмет одлуке Министарског савета. Ако Министарски савет, противно мишљењу Министра финансија, одлучи, да се односни издатак или текст унесе у буџет, Министар финансија има право да захтева поновно саветовање Министарског савета. Спорни издатак или текст уноси се у буџет, само ако и по други пут одлучи већина

¹⁰⁾ Та је одредба унета нарочито стога, да би се онемогућило Влади, да без Скупштине управља, као што је то радио Бизмарк за време пруске кризе 1862—1866.

¹¹⁾ „Предлози буџета расхода доцније достављени могу бити само изузетно унети у буџет.“ (чл. 20 ал. 2).

чланова Министарског савета са којом треба да гласа и Канцелар, у противном потпуно се одбија (чл. 21 ал. 3). Veto које у овом случају Министар финансија има право да употреби, једна је сасвим нова, оригинална немачка установа. То је у исто време снажна против-тежа у једном добро организованом финансијском систему, као што је немачки. Та је одредба, уосталом, сасвим у складу са одредбама чл. 85, 86 и 87 Вајмарског Устава, којима је циљ добро организовање финансијског система и одржавање по сваку цену буџетске равнотеже.

Извршење буџета. — Кредити, који су појединим министрима одобрени буџетом за потребе њихових респективних ресора, не стављају им се en bloc одмах на расположење, већ им Министар финансија, периодично — онако како се приходи уносе у државну благајну, на њихов захтев, одобрава потребне износе, у сразмери укушне цифре, која је за поједине гране државне управе буџетом одобрена.

У пракси је само постављено питање: може ли сваки ресорни министар с правом да захтева од Министра финансија, да му овај у току буџетске године, из буџета прихода, стави на расположење све суме кредита, које су му буџетом одобрене и vice versa: јели Министар финансија дужан, да сваком ресорном министру стави на расположење у току буџетске године укупну суму буџетом одобрених кредита? Практично, одговор би имао да буде кратак: Министар финансија дужан је да ресорним министрима одобрава буџетом одобрене кредите само у границама сретстава којима располаже тј. у границама прихода. Међутим тако прост одговор не може нас задовољити, јер то питање садржи у себи извесне проблеме, које он оставља нерешене. Наиме, ко је и по коме основу позват да цени, које би се потребе имале првенствено задовољити, а које опет одложити за доцније. То питање треба посматрати особено са гледишта правног и политичког, а особено са гледишта финансијског.

Са гледишта правне науке, буџет је Закон у формалном смислу: акт донет од законодавне власти по поступку који је прописан за доношење закона уопште. Са политичког гледишта, буџет је програм рада Владе за означени период времена, који је она сама спремила, и који је санкционисала законодавна власт. Ако се те две дефиниције комбинују, излази, да је буџет програм рада једне Владе, за означени период времена, који је санкцијом законодавне власти постао закон.

Из ове дефиниције дају се извести следеће консеквенце.

Владин предлог буџета је предмет дугих и озбиљних дискусија у Парламенту. Чешће пута, тај је предлог у Парламенту у многоме измењен (нпр. у Француској). Стога, кад га законодавна власт усвоји и санкционише, тај првобитан предлог престаје бити дело Владе и постаје дело законо-

давне власти — Закон, који Влада треба да изврши „онако како га је законодавно тело одобрило“.¹²⁾ Правно, строго узев, отступања би се могла чинити само актом законодавне власти, јер не би се смело оставити извршној власти — Влади или поједином њеном члану, да цени целисходност акта законодавне власти — буџета и да нпр. једној врсти расхода да преимућство над другима, на тај начин што би једне подмирила, а друге не. Сви расходи имају исту правну важност. Ако би се пак у току извршења буџета показало, да сви не могу бити и задовољени, законодавна власт имала би да цени, који су од њих нужнији од других и према томе, који се првенствено имају задовољити.

Са гледишта ове правне теорије, ресорни министри који имају да изврше, сваки у кругу своје надлежности, изванредан део Владиног програма — буџета, могли би с правом од Министра финансија захтевати, да им у току године стави на расположење укупан износ кредита, који им је буџетом одобрен, јер је то *conditio sine qua non* за тачно извршење онога дела програма, који спада у њихову надлежност.

То питање, међутим добија сасвим други изглед и сасвим друго решење, ако се посматра са чисто финансијског гледишта одн. са гледишта доброг вођења државних финансија. У вођењу државних финансија није увек могуће строго поштовати правне принципе и норме. Опортунитет је одувек у државним финансијама играо значајну улогу. Нарочито данас, када је, стицајем прилика, финансијска ситуација најмање стабилна, јер зависи од многих елемената, који се за час мењају. Ту је потребно поступати одлучно, и опрезно и брзо, у исто време. Законодавна машина је гломазна и спора. Њено стављање у дејство у току извршења буџета било би неизводљиво и катастрофално за државне финансије. Због тога, извршење буџета остављено је у свима земљама у надлежност извршне власти одн. Министра финансија.

Министар финансија је у свима државама и министар државних прихода. Он сам саставља буџет прихода и ове преко својих органа прибира и уноси у државну благајну. Буџет прихода није, нити може бити, ништа перфектно. То су само предвиђања, која би, по прорачуну Министра финансија тек имала да се остваре. Али, пошто њихово остварење највећим делом зависи од прилика, које могу врло често да буду неповољније но што је се у моменту састављања буџета предвиђало — ништа лакше, но да се та буџетска предвиђања у потпуности и не остваре. Зато је од врло велике важности поступак који се за та предвиђања употребљава, тј. база која Министру финансија служи за та предвиђања и искреност самих предвиђања.

¹²⁾ Чл. 48 нашег Закона о државном рачуноводству.

Расходи, међутим, претпостављају, с друге стране, одговарајуће приходе. Стога, ако се приходи не остваре у оном обиму како су предвиђени, онда се ео ipso ни сви предвиђени расходи неће моћи извршити. У раније време, док је још постојала практична могућност новог оптерећења, тај проблем није задавао велике тешкоће, јер је Министар финансија, у случају, да се приходи покажу недовољни за покриће одобрених расхода, лако изналазио нове изворе. То је било доба, када је принцип, да се приходи предвиђају према расходима, још имао своју цуну примену. Али у томе се је ишло тако далеко, док се није дотерало до крајње границе: расходи су повећавани из године у годину у толиким размерама, да је најзад дошао дан, када се више не могу наћи нови извори, те се тај пораст расхода морао нагло зауставити. Не само то, већ се је, у последње време, морао завести нов, сасвим обрнут систем: да се расходи имају кредити у границама прихода, и у колико приходи опадају, за толико се расходи смањују. А буџетска предвиђања последњих година толико подбацују, да — и поред знатног смањења расхода, готово у свима земљама остављају огромне буџетске дефиците.

Министар финансија, као министар за равнотежу буџета и министар прихода једини је у могућности да опрезно мотри, да сума расхода не прекорачи могућност прихода и да се на тај начин одржи равнотежа буџета. Јер, данас већ у свима земљама превлађује мишљење, да изгласавањем буџета, Парламенат даје само Влади овлашћење, да одобрене кредите може утрошити за назначене потребе, а не да их мора утрошити. То се има тако разумети, да се расходи имају прилагођавати приходима. У ту сврху, Министар финансија овлашћен је, да захтеве својих колега за отварање кредита, који су им буџетом одобрени, процењује и прилагођава стању прихода.

Треба међутим разликовати расходе, које Министар финансија мора, од оних које не мора, да одобри на захтев којег другог ресорног министра. У прве спадају они расходи, који су нужни за извршење еминентних функција државе, тј. оних функција, које држава као организована људска заједница мора обављати, да би постојала као држава. То су издаци на војску, правосуђе и јавну безбедност. Ту спадају такође издаци, који свој основ имају у неком ранијем закону (принадљности државних службеника и пензионера) или уговору, по коме се је држава законски обавезала на извесна плаћања (ануитети и интерес по држ. зајмовима, итд.). То су тзв. *неминовни, консолидовани издаци*, које — у нормалним приликама Министар финансија нема право, да ускрати ресорном министру, у колико они у надлежност којег другог министра спадају. Власт Министра финансија да одобри или не одобри ресорном министру буџетом одобрене

кредите, простире се само на тзв. *факултативне издатке*, тј. на оне издатке, који се могу, али не морају учинити баш дотичне буџетске године. Па чак ни онда, када су у питању факултативни издаци Министар финансија нема једно апсолутно право, да своју одлуку о неодобравању извесног кредита арбитрарно доноси. Он мора увек такву одлуку засновати на фактичној немогућности Државне благајне, на немању сретстава за покриће дотичних издатака. Не може, напр. један Министар финансија, чији је буџет прихода у потпуности остварен, процењивати потребу и хитност буџетских кредита, јер су сви ти кредити већ једном били предмет оцене законодавног тела, које их је одобрило.

Да прецизирамо: У току извршења буџета Министар финансија има право, да процењује једино оне захтеве својих колега, који се односе на одобравање тзв. факултативних кредита, па и то само у границама могућности реализовања прихода. То јасно проистиче из његове функције министра за равнотежу буџета. Ускраћивање кредита појединим ресорним министрима може да иде само док то потреба равнотеже буџета изискује; свако прекорачење у томе смислу било би злоупотреба власти, од стране Министра финансија.

Солуција *обавезних кредита* по којој Министар финансија мора у току године сваком ресорном министру ставити на расположење укупан износ кредита, који су им буџетом одобрени, јесте последица погрешно схваћених демократских принципа: да Парламенат одн. његова финансијска комисија, при претресу буџета и осталих финансијских закона, присваја себи права Министра финансија, испретура сасвим поднети јој пројекат, који — тако измењен најзад постаје закон, обавезан за Владу. Та је солуција нарочито била примењена у Сједињеним Америчким Државама и имала је за последицу хаос и расипање у државним финансијама. Због тога, изазвала је у своје време најжучније протесте у јавности, све док буџетском реформом од 10 јуна 1921 дотадањи систем буџетске анархије није замењен системом централизације, реда и организоване одговорности.

У Француској се у том питању дуго лутало: док су посланици, ради својих демагошких издатака који су највише погођени солуцијом факултативних кредита, заступали солуцију обавезних кредита, министри финансија су томе увек противстајали са тезом факултативних кредита. У последње време, међутим, силом околности, сви редови увиђају, да је солуција факултативних кредита једино могућа. Јер Влада, због силног подбацивања прихода, проузрокованог економском кризом, и кад би хтела, нема фактичке могућности, да све кредите, који су буџетом одобрени, подмири.

У Енглеској, због њених специфичних прилика, па ни у Немачкој, солуција обавезних кредита није уопште постојала.

Да видимо, на крају, како је то питање решено у нашем позитивном законодавству.

По чл. 48 З.Д.Р. „државни буџет извршује државна извршна власт онако како га је одобрило законодавно тело“. Према томе, извршење буџета остављено је и код нас, као и свуда уосталом, у надлежност извршне власти: само извршна власт има тај буџет да изврши „онако како га је одобрило законодавно тело“. Значи ли то, да је код нас усвојена солуција обавезних кредита? Судићи по тексту овог зак. прописа, узетог самог за себе, такав закључак био би сасвим правилан. Али, срећом, има и других доцнијих прописа, који овај пропис допуњују и објашњавају. Тако по чл. 60 З.Д.Р. „ниједан издатак не може бити заузет (ангажован), ако нема или нема у довољној мери, за њ претходно одобреног кредита“. Одобравање кредита о коме овај пропис говори, односи се на оне кредите, који су у буџету предвиђени. Узалуд је у буџету за извесну потребу предвиђен кредит, ако тај кредит Министар финансија ресорном министру не стави на расположење. Не само да тај кредит у том случају, не може бити исплаћен, већ законодавац је у томе отишао још даље — тај кредит, пре но што буде одобрен од Министра финансија, не може бити ни ангажован, иако је у буџету предвиђен. То значи, да је законодавац буџетске кредите свих струка формално учинио зависним од Министра финансија, јер по §-у 26 Закона о продужењу важности одредаба досадашњих финансијских закона и закона о буџетским два-наестинама, од 31 јула 1929 „Министри наредбодавци тражиће отварање кредита по својим струкама преко Министра финансија“ и „наређују употребу одобрених кредита под врховним надзором Министра финансија“ (чл. 59 З.Д.Р.). Из свих ових прописа, који један с другим координирају и узајамно се допуњују, јасно се изражава установа факултативних кредита код нас и врло значајна улога нашег Министра финансија у одобравању и употреби буџетских кредита.¹³⁾

Оно, што је наш законодавац пропустио да учини у одредбама о саставу буџета: да Министру финансија да овлашћења која би му омогућила извођење равнотеже буџета — учинио је то у одредбама о извршењу буџета. Министар финансија има, дакле, могућности, да — приликом одобравања кредита у своме и осталим министарствима, расходе прилагођава приходима и на тај начин изведе равнотежу буџета.

Д-р Стеван Милачић

¹³⁾ Та је контрола Министра финансија над утрошком буџетских кредита још више појачана чл. 95-в. З. Д. Р. по коме се „Све одржане лицитације и погодбе за набавке преко 100.000.— динара (односно преко 400.000.— за набавку хране за војску) морају пре коначног одобрења доставити Министарству финансија за Одбор за оцену државних набавака.“ Те лицитације или погодбе, одобрава ресорни министар у споразуму са Министром финансија (чл. 95 г.).

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Градови као старатељске власти

Добили смо нов закон о општинама, који на јединствен начин нормира организацију свих општина у целој држави. Али нови закон о општинама у својим одредбама предвиђа јединствену организацију само сеоских општина, искључујући (§ 136) таксативно све градове и градске општине, о којима има ускоро да се донесе закон за целу земљу. А до доношења тог јединственог закона, градови и градске општине, према одредби новог закона о општинама, имају се и даље управљати по досадањим законима.

Остављајући на страну градске општине са других правних подручја, ми ћемо се овом приликом ограничити на расправу једног питања градских општина и градских муниципалитета (градова муниципалних) са територије Војводине. Познато је, да градске општине и градске муниципалитете у Војводини немају исту него различиту организацију. Организација градских општина, које закон о општинама — зак. чл. XXII од 1886 год. назива градовима (варошима) са уређеним сенатом, простија је и једноставнија, док је организација градских муниципалитета, коју не предвиђа закон о општинама него специјални закон о муниципалитетима — зак. чл. XXI — од 1886 год. сложенија. И градске општине и градске муниципалитете на територији Војводине делају, по закону, као опште управне власти, као самоуправне власти и сем тога још и као старатељске власти. И док је делатност градова као самоуправних односно опште управних (у пренетом делокругу) власти особина градова и других правних подручја наше државе, делатност градова као старатељских власти специјална је законска особина војвођанских градова. То је једна њихова особеност. Друга је законска особеност њихова што извесни градови (т. зв. муниципални) преко својих самоуправних органа обављају послове опште управе и самоуправе и у првом и у другом степену, о чему је на овом месту већ било речи.¹⁾

Организацију старатељских власти и послова за Војводину предвиђа закон о туторству и старатељству — зак. чл. XX од 1877 год. и касније законске измене и допуне тога основног закона (зак. чл. VI из 1885 и зак. чл. VII из 1886 год.) а остављају ту организацију на снази и закон о муниципалитетима (зак. чл. XXI од 1886 год. — § 13) односно закон о општинама (зак. чл. XXII од 1886 год. — § 23). По одредбама поменутог основног закона (§§ 174, 176, 212) такве старатељске власти у опште биле су организоване у оквиру жупаниј-

¹⁾ В. моје расправе у „Архиву за правне и друштвене науке“ св. бр. 1—2 за месеце јули-август 1932 г., (Градови као опште управне власти), и „Архив“ св. Бр. 4 за месец октобар исте године, (Надзор над самоуправом градова).

ских и градских самоуправа. Првостепену власт вршили су такозвани сирочадски столови а другостепену власт Управни Одбори односно специјални пододбори (туторствена изасланства) тих одбора. За сеоске општине постојале су у бившим жупанијским самоуправама, као првостепене власти *жупанијски* сирочадски столови, а за мање градове, које закон о општинама (зак. чл. XXII од 1886) подводи под појам градских општина и назива градовима са уређеним сенатом, постојали су *градски* сирочадски столови. Другостепену старатељску власт за такве општине и градове вршили су у бившим жупанијским самоуправама установљени Управни Одбори, који су ту власт вршили преко својих горе поменутих пододбора. Као трећестепена власт важио је Министар Унутрашњих послова. Сасвим изузетно могао је Министар Унутрашњих послова, извесним већим сеоским општинама да повери вршење права првостепене старатељске власти, ако су код тих општина за вршење такве власти постојали услови прописани у закону (§ 174 зак. чл. XX од 1877 г.). За такве сеоске општине другостепену старатељску власт су вршили жупанијски сирочадски столови а не Управни Одбори, који су за такве општине били трећестепена власт. Такво је било по закону стање старатељских власти у сеоским општинама и мањим градовима (са уређеним сенатом, градским општинама). У већим градовима (муниципијалним), које закон назива и градским муниципијама, вршили су по закону старатељску власт у првом степену градски сирочадски столови, у другом степену градски Управни Одбори, а у трећем степену Министар Унутрашњих послова (§§ 176 и 212 истог закона).

Док су тако на територији Војводине старатељску власт вршиле по закону специјалне самоуправне (жупанијске и градске) власти, вршиле су и врше ту власт по закону у свима осталим деловима наше државе редовне судске власти.

Сви поменути прописи старих закона о старатељству остали су у Војводини на снази и у времену после ослобођења и уједињења, са једином изменом, што је ступањем на снагу закона о Државном савету и Управним судовима од 1922 године престала делатност поменутих трећестепених старатељских власти, пошто против другостепених одлука старатељских власти по истом закону (чл. 18) има места тужби на Управни суд а не жалби на вишу старатељску власт. Такво је стање у погледу старатељских власти било све до 1927 године, када је имао да ступи на снагу Закон о обласној и средској самоуправи од 1922 год. То се наглашава и одредбом члана 163 Финан. закона за 1927/1928 годину (став 1.), истичући да до доношења јединственог закона о старатељству за целу земљу, остају у крајевима Баната, Бачке, Барање (Војводини) и Међумурја сви досадањи прописи о старатељству и даље на снази, а вршење тих послова упућује

се и даље, у досадањем обиму и са досадањом територијалном надлежношћу, у надлежност обласних односно градских и општинских самоуправа.

Ступањем на снагу Закона о обласној и среској самоуправи у 1927 години сви послови *жупанијских* самоуправа прешли су у надлежност обласних самоуправа (чл. 6. прелазних наређења истог закона). И доследно томе, одредбом чл. 163. поменутог Финан. закона (става последњег), поверава се Министру Унутр. послова ликвидација ранијих жупанија у Војводини. По том законском овлашћењу, Министар Унутрашњих послова издао је 10 априла 1927 год. Уредбу Б.Бр. 7250/927. о ликвидацији обе жупаније — торонталско-тамишке и бачко-бодрешке, колико их је било на територији Војводине. Поменутом Уредбом мења се назив сирочадског стола бачко-бодрешке жупаније у Сомбору у назив „сирочадски сто бачки у Сомбору“, а назив сирочадског стола торонталско-тамишке жупаније у Вел. Бечкерек у мења се у назив „сирочадски сто банатски у Великом Бечкереку“ (чл. 35); за другостепено решавање по старатељским пословима постаје надлежан обласни старатељски одбор оне области, где је скрбљеник надлежан (чл. 37). Такви обласни старатељски одбори преузимају другостепену надлежност ранијих жупанијских Управних Одбора и постављају се у седишту односне обласне самоуправе (став 2 чл. 163 пом. Финан. закона). Укидање жупанијских Управних Одбора, у опште, изриче и чл. 2. пом. Уредбе. Саобразно тим прописима закона и законске Уредбе, укидање жупанијских сирочадских столова на територији области: Бачке, Београдске и Подунавске констатује и одредба Финан. закона за 1928/29 год. у чл. 182 (тач. 6), пошто је њихова надлежност пренета на обласне самоуправе.

Према изложеном, сви цитирани прописи закона и уредбе говоре о укидању *жупанијских* самоуправа и установа и увођењу у живот обласних самоуправа и установа на место укинута жупанијских. Зато поменута Уредба и говори о ликвидацији *жупанија* а не и ликвидацији других самоуправа и установа, које са бившим жупанијама нису имале никакве везе.

Када се цитирани прописи закона, узму у том смислу, да они значе укидање само жупанијских самоуправа и установа, а они се у том смислу и морају тумачити, настаје питање како стоји ствар са старатељским властима градова на територији Војводине, нарочито с обзиром на околност да ту постоје градови који су потпадали под жупаније и градови који нису имали са жупанијом никакве везе. У том погледу, према цитираним законским прописима, мора се узети, да се старатељске власти оних градова који су потпадали под жупаније мењају сходно прописима поменутог новог закона, а старатељске власти оних градова који нису

потпадали под жупаније нити са истима стајали у каквој било вези, да су остале исте, које су и раније биле. Према томе, пошто се одредбом закона вршење старатељских послова упућује и даље у досадањем обиму у надлежност градских самоуправа (чл. 163 пом. Финан. закона), као првостепенне старатељске власти остају и даље градски сирочадски столови у свима градовима у Војводини, без разлике да ли су то градови са уређеним сенатом (градске општине), који су као такви по закону потпадали под Жупаније (Сента, Стара Кањижа, Велика Кикинда, Вел. Бечкерек и Бела Црква) или пак муниципални градови (градске муниципије), који нису били са жупанијама ни у каквој вези нити потпадали под укинуте жупаније, него су од ових потпуно одвојене, самосталне градске самоуправе, које су, по закону, стајале непосредно под Министарством (Нови Сад, Сомбор, Суботица, Вршац и Панчево). А што се тиче другостепених старатељских власти у градовима, закон цитираним прописима прави разлику између једних и других градова. У градовима са уређеним сенатом (градским општинама), који су потпадали под жупаније, за другостепено решење по старатељским стварима постају надлежни Обласни Старатељски Одбори место жупанијских Управних Одбора који се укидају (чл. 2 и 37 Уредбе). Па како се Законом и Уредбом укидају само жупанијски Управни Одбори, а не и Управни Одбори градских муниципија (муниципалних градова), који су, што је већ истакнуто, постојали посебно и без икакве везе са жупанијом, мора се, према томе, узети да Управни Одбори тих градова постоје па да постоји и другостепена надлежност њихова по старатељским пословима. Тако се мора узети, јер посебна организација градских муниципија законом досад није укинута. Организација тих градова морала би се укинути изричито и посебним законом, пошто се цитираним прописима укидају само жупаније и жупанијски Управни Одбори, са којима муниципални градови нису имали никакве везе.

Тако стоји ствар са градским старатељским властима по Закону о обласним и среским самоуправама и чл. 163 Фин. закона за 1927/928 год. А када су обласне самоуправе укинуте Законом о називу и подели Краљевине од 1929 г. (§ 24) и њихово место заузеле бановине, сви послови, који су по закону спадали у надлежност обласних самоуправа и њихових установа прешли су у надлежност бана (§ 43 зак. о банској управи). Али само ти послови, који су спадали у надлежност обласних самоуправа, прелазе по закону на бана, а никако не прелазе на бана послови који нису спадали у надлежност обласних самоуправа него у надлежност других самоуправа, одвојених од обласних самоуправа. Према томе, надлежност обласног старатељског одбора прешла је по закону (пом. § 43) на Бановински Старатељски Одбор. А није

прешла таква надлежност управних одбора градских муниципија на бановински старатељски одбор, јер по закону (§ 43) само надлежност обласних самоуправа прелази на бана, а не и надлежност управних одбора муниципалних градова, на које се није простирала ни надлежност обласних старатељских одбора. Према томе, да би другостепена старатељска надлежност градских управних одбора прешла на бановинске старатељске одборе, потребно је зато изрично законско овлашћење, а пошто таквог законског овлашћења нема, остаје по закону недирнута другостепена старатељска надлежност градских управних одбора.

Тако је по законским прописима. Пракса се, међутим, не држи тих прописа. Она као да осећа да у том погледу постоји нека празнина у новијим законима, па тражећи нешто што би одговарало новом времену и државном уређењу, налази у новијим законима оно, чега у њима стварно нема. Пракса налази да је у старатељским стварима и другостепена надлежност градских управних одбора прешла на обласни односно бановински старатељски одбор. У пракси се тако узима, и ако то, као што смо истакли, нигде у закону није казано. Тако се у пракси доносе одлуке које нису у сагласности са законом, мада пракса треба да се саобрази закону, а не закон пракси.

Данас стојимо пред доношењем новог закона о градовима, који ће важити за све градове у држави. У том новом закону треба да се прецизира, да ли ће и у будуће бити градова са мањим делокругом; да ли ће извесни градови, преко својих градских органа обављати и првостепену и другостепену власт како по пословима опште управе и пословима самоуправе тако и по старатељским пословима, као што је и до сад био случај са извесним већим градовима у Војводини, или пак таквих градова у опште више неће бити. Главно је, да то буде у новом закону о градовима прецизно истакнуто, да би се избегло стварање праксе која се никојим начином не може довести у сагласност са законом, као што то данас бива.

Д-р Жарко Ковачевић

Обавезност шеријатског права

После Светскога рата постављајући Европу на нове, или бар замишљајући да је постављају на нове темеље, савезници, поступајући у духу Вилсонових четрнаест тачака, сматрали су као оправдано и нужно да појединим народносним, језичним и верским мањинама осигурају што је могуће шире и потпуније гаранције за њихову егзистенцију као самосталних социјалних групација у новим државама, према којима се те мањине показују као хетерогене у погледу народности, језика или вере.

Муслиманска традиција је била предмет специјалне пажње моћних победника који су 1919 године диктирали темеље новог уређења. Тако су главне и удружене савезничке силе у уговору закљученом са државом Срба, Хрвата и Словенаца у Сен-Жермен-ан-Ле 10 септембра 1919 године, наметнуле нашој држави ову обавезу:

„Држава Срба, Хрвата и Словенаца пристаје да за муслимане, у колико се тиче њиховог породичног и личног статуса, донесе одредбе које допуштају да се та питања регулишу по муслиманским обичајима (чл. 10).“¹⁾

Разлози унутрашње политике (специјално држање групе г. Д-р Мехмеда Спахе приликом изгласавања Видовданског Устава)²⁾ довели су дотле да је у првом југословенском уставу ова међународна гаранција дата муслиманском живљу, изрично стипулирана и у самом Видовданском уставу. Она је дошла израза у члану 109:

„У породичним и наследним пословима Муслимана суде државни шеријатски судије.“

Та замисао детаљније је разрађена у Закону о уређењу шеријатских судова и шеријатским судијама од 21 марта 1929 године³⁾ и потврђена у чл. 100 Устава од 3. септембра 1931, који се у овом питању враћа на пропис Видовданског устава.

Из ових прописа код нас је изведено да је примена шеријатског права обавезна за муслимане, што значи да они у наведеним правним материјама, у принципу, не могу опирати за друго какво грађанско право. Значи за њих важи њихов персонални статус, који их као такве обвезује, који је саставни део домаћег јавног поретка, дакле *ius cogens* од кога не могу отступити.⁴⁾

Може се бранити да су у принципу прописи брачног права као такви прописи *ius cogens*, да ту воља човечија не може ништа изменити. Не протествујемо против таквог схватања. — Може се исто тако стати на начелно становиште да родитељско и старатељско право претставља основе за добро уређење грађанског друштва и да се ту не сме ништа доводити у зависност од добре или зле воље појединаца. И то је у начелу тачно. — Са успехом се може бранити да у наследном праву аутономија воље човечије мора бити унапред тачно детерминисана у погледу својих граница како би се спречио хаос у имовинским односима. — Све то усвајамо као тачно. Али из свега тога ипак не изводимо да је неопходно да за муслимане у нашој држави буде и мора бити шеријат-

1) Службене Новине бр. 224 од 9 октобра 1922 год. Текст истог уговора налази се у целини у књизи г. Д-р Илије А. Пржића: *Заштита мањина*, стр. 120.

2) Види стенографске белешке уставног одбора уставотворне скупштине.

3) Службене Новине бр. 73 од 28 марта 1929 године.

4) Д-р Мехмед Беговић: О изворима шеријатског права, у „Архиву за правне и друштвене науке“, бр. 1. за јануар 1933 године.

ско право апсолутно обавезно искључујући редовно грађанско право.

У овом погледу треба да пођемо за Француском. Француска у својој непосредној посесији, Алжиру, са разлога целисходности добре политике, и ако је тамо увела свој *Code civil*, сматрала је за корисно да урођеницима осигура, или бар допусти, и даље примену њиховог затеченог верског грађанског права. Она зна у Алжиру за *statut personnel* како муслимана тако и јевреја. На њих се по правилу не примењује француско право већ се примењују одредбе њиховог шеријатског односно јеврејског права. То је повластица која им је дата али која је схваћена само као њихова *privilegia favorabile*, значи као допуштен и толерирани изузетак а не као *privilegia odiosa*, не као наметнут изузетак који муслимане и јевреје у Алжиру лишава могућности да искоришћују благодети француског законодавства. Зато Француска омогућава свакоме своме алжирском припаднику да и даље живи по навикама својих прадедова у приватном праву, она им гарантује ту повластицу, али она их не спречава да се, не одбацујући своју веру, и у праву сматрају французирани и да се користе културним тековинама модерног француског законодавства одричући се својом слободном вољом свога посебног верског статута, прихватајући опште право, једнако за све, заједничко за све француске држављане. Другим речима примена персоналног статута јесте изузетак којим се алжирски урођеници могу али не морају користити. Они нису осуђени да живе по својој персоналном статуту. Одиста постоји општа законска претпоставка да свако од њих живи по својој персоналном статуту. Изузимају се само она лица која су се пред надлежним судијом (*juges de paix*) изречно изјаснила да напуштају свој *statut personnel* и да се добровољно потчињавају општем грађанском праву. Таква лица уписују се у нарочите регистре и дата изјава је неопозива, Овим путем осигурава се стабилност правних односа али се у исто време и лагано постиже неминовно изједначење грађанског права и тихо ишчезавање сваког посебног — личног статута.⁵⁾

Поставља се питање да ли се и пред нашег законодавца не намеће исти проблем. Јесу ли наши муслимани осуђени на своје шеријатско право или им је дата повластица да се могу њиме користити. И ако смо убеђени да је наше позитивно право, полазећи од закона којим је ратификована конвенција о мањинама, имало тенденцију да муслимане силом не потчини општем грађанском праву, ми верујемо да се *de lege lata* може са доста сигурности тврдити да је данас у Југославији примена шеријатског права на муслимане обавезна. Али треба ли тако и да буде?

⁵⁾ E. Bartin: *Principes de Droit International privé selon la loi et la jurisprudence françaises*, Paris, 1932.

И у Видовданском и у данашњем уставу постављено је правило да је уживање грађанских и политичких права независно од исповедања вере. У оба текста осећа се тенденција лаицирања права и чувања народног јединства од верског сепаратизма у свима правцима. То је основна идеја. Од ње се мора поћи. Полазећи од ње законодавац није ни могао ни смео схватити међународну обавезу да се мора муслиманима допустити регулисање породичног и личног статута по њиховим обичајима, тако да то буде принудно примењивање муслиманског обичаја (resp. шеријатског права). Све што се хтело или морало хтети то је да се муслиманима омогући примена шеријатског права, да им се у погледу на породични и лични статус не наметну прописи грађанског права супротни њиховим обичајима.

У пракси се поставило питање да ли се један муслиман либералних погледа, човек који сматра да имајући она права и дужности у држави која припадају свима грађанима, не мењајући веру, може користити основним начелом модерне правне државе — једнакошћу пред законом? Може ли се он одрећи примене шеријатског права и шеријатских судова у свима случајевима изузев брачнога права (јер је ту, нажалост још увек верски утицај у Србији искључив) и потчинити општим прописима грађанског права и редовној јурисдикцији? По данашњем схватању то је питање у пракси негативно решавано. Тако муслиману није дозвољено да се може користити начелом једнакости пред заковом. Значи позитивно право је схваћено као императивна наредба да се муслимани морају потчињавати у погледу свога личног, породичног и наследног статуса шеријатском праву.

Верујемо да ово питање не сме остати нерасправљено. Указујемо на његово велико правно, национално и политичко значење. Убеђени смо да га треба решити позитивно у духу што бољег осигурања националног јединства, јер се то решење не противи међународној обавези коју је наша држава примила цитираним Сенжерменским уговором. Најбољи начин за његово решење било би копирање алжирског примера. На тај начин уговор би био поштован. Муслимани би били у сигурној правној ситуацији да се користе шеријатским правом ако им је до тога стало и у могућности да се потчине општим правним прописима ако то желе. Не верујемо у социјалну потребу принудног одржавања шеријатског права у Југославији данас када су га неке чисто муслиманске државе потпуно одбациле⁶.

⁶) Као пример нека послужи Турска. Присталице корених реформа успели су да одвоје веру од државе. 1926 године донет је у Турској Грађански законик израђен према модерном Швајцарском Гарађанском Законнику који преставља у сваком погледу велики напредак према стању које је до тада постојало.

Дакле, примена шеријатског права за муслимане треба да буде право, којим се они могу користити али никако дужност коју им држава намеће одбацујући их, без икаквих оправданих разлога, из опште правне заједнице које је израз социјалног напретка.

Један проблем о коме треба размишљати.

Милав Бартош

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

О праву надзора Министра народне привреде (одн. пољопривреде) над Главним савезом српских земљорадничких задруга.

По чл. 107 Закона о земљорадничким и занатским задругама од 3 дец. 1898 год. Министар народне привреде има право да врши надзор над задругама и савезима среским, окружним и земаљским, предвиђеним у чл. 106 истог закона. Тим чланом није предвиђено право надзора над Главним савезом. Али Главни савез, који је имао у виду закон, то је био савез који је имао за једини задатак да врши преглед задруга (ревизију). Пошто данас Главни савез врши поред задатака, предвиђених у чл. 102 још и друге послове, предвиђене у чл. 1. А истог закона, (пошто *јослује* у правом смислу речи), то се не би могло спорити да Министар пољопривреде има право надзора над радом Главног савеза. Али оно што би се могло са озбиљним разлозима спорити то је да он има право надзора над радом савеза у колико се он односи на преглед задруга, пошто је тај посао стављен у надлежност Главног савеза и то је имало и да буде његов главни задатак у смислу закона.

Сем чл. 107 о надзору Министра пољопривреде говоре још чл. 101, 103 и 89 истог закона, који конкретно одређују права министрова над Главним савезом. По чл. 101 он потврђује правила Главног савеза и има право да обустави сваку одлуку која би била противна „правилнику“; по чл. 103 конгресима и скупштинама присуствује комесар, који може обуставити рад конгреса, ако нађе да није сагласан са одредбама овога закона и правилима савеза; по чл. 89 он је овлашћен да може поднети тужбу за дела предвиђена у чл. 84—88 истог закона. Надзор Министра народне привреде иначе није ближе одређен. Докле се он, према томе, може простирати и каква се сретства могу употребити ради вршења тога надзора, и, затим још, кад се и под којим условима може да врши?

Одговор на ова питања можемо дати само на основу начела која важе у једној правој држави. (Јер наша држава је несумњиво правна, пошто је у њој спроведено начело поделе власти, прокламована независност судска, дата права грађанима против незаконитих поступака државних власти у разним облицима и, нарочито, управна власт стављена под закон, и т. д.). У једној полициској држави, где грађани и приватне

установе нису имали заштићена права, право надзора би ишло веома далеко. Али у једној правној држави, оно је у начелу *ограничено*. Како оно изгледа, показаће нам згодно један пример из немачког права. Универзитетско немачко право не садржи ништа друго осим прописа да министар просвете може вршити право надзора, не одређујући ништа ближе. Тако је то остало из времена полициске државе, кад није ни било потребно да се оно прецизира ближе због поставке да власт има права на све, што јој није забрањено изрично. Универзитет је једна *државна* корпорација, али корпорација самостална (аутономна). Из тога немачки писци закључују на основу начела која важе у правној држави и природе или појма самоуправе (аутономије) — и тако је и у пракси — да се државни надзор може односити само на *законитост* поступака универзитетских власти. Што се тиче опортунитета, он је по том мишљењу допуштен само кад је и у колико је изрично предвиђен законом. Свако мешање државне власти у делокруг рада једног аутономног тела мора бити изрично и конкретно предвиђен. Из појма самоуправе излази да надзорна државна власт нема никаквог генералног овлашћења за предузимање мера надзора.¹⁾

Кад је то тако са једним телом које је *државно* одн. које улази у оквир државне администрације, онда је то тим пре тако са надзором државне власти над једном корпорацијом која није државна и која се може поредити у најбољу руку са оним што Французи и донекле Италијани називају установама јавне корисности (*l'établissement d'utilité publique*). Управна државна власт може улазити у област приватног живота само у колико су то устав и закон допустили изрично. Што се тиче земљорадничких и занатских задруга и њихових савеза ваља имати на уму да су оне уређене скроз и скроз демократски, и да у њима сâм народ (чланови) воде своје послове и надзор над радом управних одбора преко надзорних одбора и скупштина, као и то да постоји одговорност добро уређена. Из овога би изашло да Министар народне привреде не може вршити један преглед у циљу да констатује оно што спада у политику (економску) коју воде задруге и Главни савез и у програм њиховог рада. Он не може, на пр., оцењивати јесу ли они опортуну (корисни) и на шта су употребљени (тј. у којим циљевима); он не може испитивати платежну моћ задруга да би на основу тога закључивао да ли је Главни савез водио добру кредитну политику према задругама, нити може испитивати којим задругама је давао и којих се начела при томе држао и т. д. Он не може испитивати „задружни дух“ рада савеза, јер се о томе може различито судити. Све су то чисто унутрашње ствари, као што је унутрашња ствар једног универзитета да

¹⁾ A. Köttgen, Deutsches Universitätsrecht, 1933, XIV (стр. 197—202).

ли је једно лице промовисано с правом или без права, или питање који ће задатак за награду (рецимо светосавску) избрати факултет и т. д. Надзор министра народне привреде може се односити искључиво на *законитост* поступака органа Главног савеза. О томе управо само и говоре чл. 89, 101 и 103 који ближе одређују право његовог надзора. У свима тим прописима реч је само о надзору у погледу *законитости*.

Што се тиче средстава, којима ће вршити државна власт свој надзор, допуштена су само средства објективно нужна. Тако нпр. није допуштено да министар просвете употреби најтеже средство, затварање универзитета због лакших сукоба или немира на универзитету. Министар народне привреде пак могао би на пр. преко своје комисије вршити преглед записника само у колико би било неопходно да контролише законитост једне одлуке, а ова се не би могла утврдити на други начин. Но ако се узме да је то допуштено, комисије би могле размотрити у записнику само одлуке али не и говоре и дискусије. Г. В. Бајкић, говорећи о праву надзора Министра трговине и индустрије над акционарским друштвима, веома тачно у подробностима излаже како треба да се врши тај преглед. Тако, између осталог он вели да надзорна власт има за дужност да се свим могућим средствима претходно обавести да би се само избегао преглед. Она мора од почетка да обрати пажњу на чињенице, које су изазвале преглед и само њих да тражи на увиђај, па тек онда друге ствари²⁾. Надзорна власт нема права да она врши послове на место самих самоуправних органа државних, још мање приватних корпорација. Она то право има само у колико је то закон изрично одредио, и то ће бити у случајевима, у којима су корпорације *дужне* да врше извесне послове. Разумљиво је да још мање може бити речи о томе да надзорна власт смењује њихове органе, — онда нарочито кад су по закону одређени за то њихови специални органи. Један битан знак самосталности корпорација је да саме себи бирају и смењују органе.

То је, у кратко, што се тиче самог обима и средстава надзора. Али питање се може поставити кад и под којим условима је овлашћена управна власт да врши преглед. Нека је право министра дискреционо, оно није неограничено. Тако је по схватању теорије и јуриспруденције у напредним западноевропским државама. Надзор над организацијама каква је Главни савез је једна крупна ствар. Оно што је рекао г. Бајкић у погледу акционарских друштава, тим пре важи за Главни са-

²⁾ Акционарска друштва и право надзора Министарства трговине и индустрије, 1926, стр. 26 — 27 (његово предавање у Правничком друштву 11 и 18 јуна 1926).

вез где сваки члан задруга, сваки задругар има могућности да врши посредно или непосредно надзор над радом управних одбора. Због уштеде у простору упућујемо на његово предавање³⁾). Преглед се не сме вршити из политичких разлога; не сме се вршити због разлике и сукоба у гледиштима о задругарству; не сме се вршити из личног непријатељства и у опште ако је у питању исправност једног човека или одређених лица. У овом случају се може обратити пажња надлежним самоуправним органима и ваља радити са њима у споразуму. Решење о прегледу мора бити образложено (§§ 108 и 109 закона о општем управном поступку од 9 децембра 1930). И оно мора да буде мотивисано чињеницама, које су вероватне, а које доводе у питање законитост поступака самоуправних органа. Г. Богдан Марковић је тачно рекао да власт може вршити преглед само кад је добила *пошћуно* и *стварно* уверење, што ће рећи кад је оно засновано на чињеницама. Он је такође врло добро запазио како се државни преглед, по природи бирократски, не слаже са самоуправним принципима задругарства и принципом солидарне одговорности задругара, материалне и моралне.⁴⁾

О једном од главних питања о надзору Министра народне привреде наиме, о смењивању органа задружних, Државни Савет је имао прилике да заузме своје становиште. Својом одлуком Бр. 17013/33 од 14 јуна 1933 он је поништио решење Министра пољопривреде од 31 марта 1933 год. К. М. Бр. 55 којим је управник Главног Савеза Срп. зем. задруга из Београда удаљен од дужности члана Управног одбора и управника овога Савеза и председника Главне набављачке задруге у Београду. Државни Савет је нашао да оспорено решење не одговара закону из разлога који су потпуно у сагласности са гледиштем овде изложеним о праву надзора Министра народне привреде по чл. 107 горе наведеног закона:

„По чл. 26 Правила Гл. с. с. з. з. Управни одбор решава о постављењу, отпуштању или пензионисању Управника, те према томе Министар није могао Ђорђевића удаљити са дужности Управника Г. с. с. з. з.

По чл. 30 и 35 Зак. о земљ. и занат. задругама надзорни одбор је властан да поједине чланове удаљи од дужности, у ком случају, а сходно ст. 2 чл. 35, Надз. одбор мора још истог дана сазвати скупштину и дати јој разлоге свог удаљења. Значи да је за удаљење чланова управног одбора једино надлежан Надзорни одбор. Зато Министар није могао,

³⁾ Оп. cit. ст. 24—25.

⁴⁾ Коментар закона о земљорадничким и занатским задругама, 1921. стр. 83 — 84.

прекорачивши право надзора из чл. 107, који се односи на рад предвиђен у чл. 106, и преузимајући право које припада само надзорном одбору, удаљити Ђорђевића од дужности члана Управног одбора Г. с. с. з. з. и Претседника Набављачке задруге“.

Ђ. Тасић.

Има ли места обновљењу поступка код управне власти — и у случају кад је предмет и административно-судски решен?

Осим редовног правног лека — жалбе против одлука управне власти — Закон о општем управном поступку од 9 новембра 1930 године (З.у.п.) предвидео је и неколико ванредних правних лекова. Један од тих ванредних правних лекова јесте и обнављање поступка код управне власти.

Шта је рацио овог правног института? — Постоји могућност да се поступак код управне власти оконча њеном одлуком, против које или није могуће по закону употребити редован правни лек, или је пропуштено да се то учини, а та одлука базира се на лажној исправи, лажном исказу сведока или вештака или има других недостатака. Било би неправично у таквим случајевима онемогућити странци одбрану само због тога, што она против такве одлуке не може употребити редован правни лек — жалбу — или што је пропустила да управно-судском тужбом стави одлуку под контролу управног суда. Ти обзири правичности руководили су законодавца, при установљењу правног института обновљења поступка, којим је дата могућност, да се одлука у питању укине и обнови поступак, ако су за то испуњени законом прописани услови.

Изложили смо горе само суштину обновљења поступка и мотиве за његово установљење. Нећемо се овде бавити детаљним излагањем целог овог правног института,³⁾ него ћемо се позабавити само једним од проблема који се појављују, када се дубље простудира цитирани пропис З.у.п.-а којим је овај правни институт установљен. Нећемо излагати ни претресати разлоге из којих се може тражити обновљење поступка, нити ћемо се упуштати у саму процедуру при обновљењу и питања која се у вези с тим појављују. Циљ нам је овде само то да одговоримо на питање, у наслову постављено.

Кад се пажљиво прочита цитирана прва реченица става 1 § 128 З.у.п. — заиста се може поставити питање, које

ANALI PFB | anali.rs

¹⁾ З. у. п. — Закон о општем управном поступку од 9 новембра 1930.

²⁾ Даље се у четири тачке набрајају разлози из којих се може тражити обновљење поступка.

³⁾ О њему говоре §§ 128—132 З. у. п.

смо и ми у наслову поставили: има ли места обновљењу поступка и у случају када је одлука управне власти, по којој се тражи обновљење, била предмет административног спора, па тако ствар административно-судски решава?

Један од коментатора З.у.п.-а, г. Стефановић, на стр. 306 свога коментара ⁴⁾ вели, објашњавајући реч „окончан“, следеће: „Кад се каже: поступак „окончан“, то стварно не значи само поступак закључен пред управним властима у инстанционом току, већ цео поступак могућ у ствари, дакле и управно судски, јер обновљење поступка у упр. поступку може да се тражи у случају управно судске правоснажности — појам правоснажности овде одговара у потпуности значењу тога назива у грађ. парн. поступку — пресуђеног предмета“. Исти коментатор на стр. 308 свога коментара изјашњава се о постављеном питању још одређеније када каже: „Обновљење поступка пред управним властима може да се тражи и по правоснажно управно--судски решеном предмету због оних случајева из § 128 који нису били предмет ни управног ни управно-судског поступка“. — Дакле цитирани писац одговара потврдно на постављено питање. — Сем тога ово питање појавило се и у пракси.

Ми немамо довољно стрпљења да најпре изложимо разлоге за мишљење које у овом питању заступамо, па да онда одговоримо на постављено питање, него ћемо одмах рећи, да на постављено питање треба одговорити негативно: нема уопште места обнављању поступка код управне власти кад је предмет административно-судски решен. А ево зашто.

Прво. — У цитираним параграфу 128 З.у.п. у почетку вели се „Поступак окончан одлуком управне власти“... Појам „поступак“ заиста треба овде узети у његовом најширем значењу — не само поступак пред управним властима у инстанционом току, као што каже г. Стефановић, него поступак уопште могућ, дакле и административносудски. Али оно „окончан“ не може се тако широко узети као што то чини исти писац. То „окончан“ ограничено је у самом закону — окончан одлуком управне власти. Није ваљда и одлука Управног суда, односно Државног савета — одлука управне власти. Зна се шта законодавац мисли кад каже „управна власт“, за коју је писан пом. закон, а не за управно судство. Законодавац, кад говори у наведеном пропису о правном леку упућује — у загради — на одсек IV и § 111 З.у.п.-а који говоре о жалби на вишу управну власт. Према томе главно је да нема више могућности за жалбу, а не мења ствар чињеница да постоји могућност административно-судске тужбе или да је одлука постала правоснажна услед пропуштања рока

⁴⁾ Стефановић В. Јован, судија управног суда — „Коментар закона о општем управном поступку од 9 новембра 1930 год.“ Издање Г. Кона, Београд 1933 г.

за гужбу. Али мења ствар чињеница да је пала административно-судска пресуда! Зашто, видећемо ниже. Дакле чим је поступак *јокончан код управне власти, чим се код ње више не може продужити у инстанционом току, макар да је пропуштен рок за админ.-судску тужбу па одлука постала формално правоснажна или макар још постојала могућност за тужбу, па чак и ако је тужба подигнута, али пресуда још није пала — може се тражити обновљење поступка код управне власти.* — Само, у случају да се већ води административни спор, појављује се једна чисто фактична сметња за обновљење поступка код управне власти, пошто се тада акта налазе код управног суда који може, али не мора, да врати акта управној власти.

Друго. — Шта би у ствари значила обнова поступка код управне власти у означеном случају? Ништа друго него обнова, пресудом завршеног спора, али без учешћа суда који је пресуду донео. Зар се онда може примити изложено мишљење г. Стефановића? — Постоји установа обнове административног спора у *управно-судском поступку, коју, као што вели и г. Стефановић, треба разликовати од обновљења поступка у управном поступку.* Није потребно нарочито доказивати да су то два различна правна института, али треба истаћи да је обнова административног спора установљена баш за случајеве, где је предмет окончан управно-судском пресудом. Законом о државном савету и управним судовима дат је и управно-судском поступку ванредни правни лек — обнова административног спора. Према чл. 44 истог закона постоји могућност да се обнови административни спор против извршних пресуда административних судово, под условима прописаним у Грађанском судском поступку за обновљење спорова. У Грађ. суд. поступку бивше Краљевине Србије, који важи за случај обнове админ. спора код државног савета, и у осталим грађ. суд. поступцима, који важе за поједине управне судове — обухваћени су у главном сви случајеви, који су у § 128 З.у.п.-а предвиђени као разлози за обновљење поступка па чак има и више могућности и разлога са којих се може обновити административни спор. Стога се не може рећи, да би странка, у случају који расправљамо, била мање заштићена, ако се усвоји мишљење да овде нема места обновљењу поступка код управне власти. Напротив, странка би — у случају да се усвоји гледиште да има места обновљењу поступка код управне власти и онда кад је предмет окончан админ.-судском пресудом — била врло мало заштићена јер би тада админ. контрола била илузорна; принцип ауторитета пресуђене ствари — један од основних принципа правне државе — био би тада сасвим напуштен. Не треба наиме губити из вида, да управна власт, у случајевима предвиђеним у тачкама 1—4 § 128 З.у.п., може, сходно ст. 2 истог прописа, обновити поступак *и по службеној дужности, ако*

је у питању јавни интерес (да ли је у питању јавни интерес, то управна власт цени по слободној оцени).

Дакле, како се из свега изложеног види, у случају да је предмет административно-судски решен — *има места једино њбови админ. спора код Државног савета односно управног суда, под условима из чл. 44 Зак. о држ. савету и упр. судовима и из § 426 србијанског грађ. поступка* — ако је у питању Државни савет, односно одговарајућих прописа грађ суд. поступака који важе на територији односних управних судова. Овај закључак важи и онда, ако случајеви — предвиђени у § 128 З. у. п. као разлози из којих се може тражити обновљење спора код упр. власти — *нису били предмет расматрања ни управних власти ни управних судова*, јер та чињеница, што ови разлози нису били предмет поступка код управних судова, не мења природу ствари: *постоји res indicata и против ње* — и према тексту цитираних закона и према опште усвојеном схватању у теорији — *може бити места само обнови административног спора као ванредног правног лека у управно-судском поступку.*⁵⁾

Управна власт ће у целој овој ствари имати у толико учешћа што ће јој *административни суд*, ако нађе да је захтев за обновљење спора основан, пошто поништи пресуду, *упутити ствар сходно чл. 45 Зак. о држ. савету и упр. судовима на ново решење.*

Никола Стјепановић

СУДСКА ХРОНИКА

Да ли потраживање појединих рата по основу издржавања законите деце од оца и за све раније време до испред три године од дана подигнуте тужбе застарева с обзиром на § 928 грађ. законика ?

Д. М. студент права тужбом Бр. 97323 од 30-XII-1930 представио је Окружном суду за град Београд, да му, од како је разведен брак између његовог оца и мајке, пресудом Духовног суда епархије Београдске Бр. 7930 од 8-VI-1921 год. његов отац Ј. М. није ништа давао на име издржавања, па је молио ду суд осуди оца да му плати на име издржавања по 4000 дин. месечно од 8 јуна 1921 год. до 15 октобра 1930 год. са 6% год. интереса.

Тужени у одговору и на рочиштима није признао тужбено тражење ни у основу ни у количини, наводећи, између осталог, *да му је тражење издржавања од 21 јуна 1921 до 31 децембра 1928 год. засшарело на основу §§ 928 д) и 928 е) грађ. зак.*

По свршеном извињању Окружни суд пресудом од 31 маја 1932 Бр. 20040 осудио је туженог да тужиоцу плати за све време од дана развода, до пунолетства означене суме у пресуди по процени вештака, настав,

⁵⁾ На истом гледишту стоји и г. д-р Фрања Горшић у свом Коментару закона о општем управном поступку стр. 246 — издање Геце Кона, Београд 1931 год.

између осталогa, да у овом спору не може бити места истицању застарелости како у погледу главног тражења тако и интереса с обзиром на §§ 925 и 934 грађ. закона.

По благовременом незадовољству туженог Београд. апелациони суд пресудом Бр. 7118 од 27 августа 1932 преиначио је пресуду Окружног суда у толико што је тужиоца одбио од тражења издржавања, односно од појединих рата тога издржавања за све раније време до на испред три године од дана подизања тужбе а разлога:

„Јер, када тужилац тужбом предатом суду 31 децембра 1930 год. тражи издржавање од свога оца почев од 8 јуна 1921 до свога пунолетства т. ј. 15 октобра 1930 год. а по § 928 гр. зак. *поштраживања издржавања застарелају за три године од када је исто требало платити или учинити*, — онда није суд могао досудити издржавање само за последње три године од дана подигнуте тужбе, *јер су сва остала тражења застарела.*

Позивање суда на § 934 грађ. зак. неумесно је. Тужени и не истиче да је само право тужиоца на издржавање застарело, нити оно може застарети — § 934 грађ. зак. већ да су застарела потраживања појединачних сума, које је тужилац на основу права на издржавање могао да тражи, па их није благовремено тражио. Право на издржавање остаје тужиоцу и даље, све до пунолетства и оно није застарело, али је застарело право на исплату свих сума за издржавање којима је рок од 3 године из § 928 д) грађ. зак. протекао . . .“

На пресуду Апелац. Суда изјавио је жалбу пуномоћник тужилачке стране на Бр. 33034, из које доносимо у главном, разлоге:

„Сам Апелац. суд у својој пресуди констатује да према пропису § 934 грађ. зак. право на издржавање деце од родитеља није застарело, нити оно може застарети. *Па кад није застарело право мога властодавца на издржавање, од свога оца, онда не може застарети ни обавеза очева да му што издржавање даје, јер је правничка аксиома да свакоме праву одговара обавеза друге стране.* У овом случају Апелац. суд је одвојио ова два недељива појма и признајући тужиоцу право на издржавање, које није застарело, негира обавезу туженога да то издржавање даје, која је по његовом схватању застарела. Овако тумачење закона од стране Апелац. суда је у опречи са прописом § 8. Грађ. зак., јер се овом пресудом Апелац. Суда „сми-сао закона криво тумачи.“

„Апелациони Суд узима право као апстрактни појам, као да право само по себи може имати какву вредност без обзира на то, да ли из њега проистиче одговарајућа обавеза друге стране, или не.

„Међутим свако право може да постоји само у толико у колико се оно може и остварити. Негирајући пак обавезу туженога да даје издржавање тужиоцу за више од три године до дана тужбе Апелациони суд тим самим негира и право туженога на издржавање, за које он сам тврди да није застарело.

Апелациони суд у разлозима своје пресуде позива се на пропис § 928 д) грађ. зак. и из тога зак. прописа изводи свој закључак о застарелости „потраживања појединих сума“. § 928 д) грађ. зак. заиста говори о оних правима, која застарелају за три године, наводи и издржавање, као *оштри појам*. Међутим изузетак од овог општег зак. прописа законодавац је прописао у својем § 934 грађ. зак. *да застарелости нема места против оних личних дужности које члановима једне породице сирама других, припадају, као дужности децу издржавати и хранити*. Дакле, овај зак. пропис се не може тумачити онако како га тумачи Апелациони суд у својој пресуди, противуствљајући појму „права на издржавање“ појам „поштраживања појединих сума“ већ једино као изузетак од осталих права на издржавање, која имају свога извора у уговору или у другим, а не у

породичним односима. Прописом § 934 грађ. зак. законодавац је само искључио право на издржавање чланова породице из застарелости осталих издржавања по § 928 д) грађ. зак.

Касациони суд примедбама свога II одељења бр. 7414 од 22 октобра 1932 поништио је пресуду Апелационог суда, са разлога:

„Погрешно узима Апелациони суд, да могу застаревати потраживања појединачних сума које се траже на основу права издржавања, које има син према своме оцу кад по §§ 934 и 943 грађ. зак. прошиву оних личних дужности, које члановима једне породице припадају, као што је овде случај, нема места застарелости.“

Беогр. апелациони суд није усвојио ове примедбе, већ је под бр. 9588 дао ове противразлоге:

„По § 925 грађ. зак. право издржавања, које имају деца, према својим родитељима, односно син према оцу лична су и као таква у принципу не могу застарети.“

Син може да тражи издржавање од свог оца и до свог пунолества кад хоће и после колико год времена хоће, т. ј. кад год син нађе за сходно, наравно до пунолества, може да подигне тужбу противу свог оца за издржавање и увек ће добити заштиту код суда. Никад му се не може истаћи *застарелости права на издржавање*.

Ту им је повластицу осигурао сам законодавац да би боље заштитио закониту децу, у случају кад родитељи, односно отац престане о њима да се стара и не води рачуна о њиховој будућности и спреми за живот.

То право деце изречно је прописано у §§ 925, 934 и 943 грађ. зак. Но, законодавац га је унеколико ограничио у корист родитеља, *прештослављајући да деци издржавање није било пошребно кад га нису тражила*. С тога у § 928 д) грађ. зак. изречно каже: „потраживање годишњег издржавања застарева за три године од дана када је то требало платити или учинити т. ј. ако дете пропусти да тражи издржавање за дуже времена, онда ће му застарети сва ранија потраживања осим оних последњих, за која није још протекао закони рок од три године. — *Значи учињена је и у закону разлика између самог права на издржавање, које као лично по § 925 грађ. зак. у принципу, не застарева; и појединих рата тога издржавања, које застаревају ако се не траже у оном добу, који је баш специјално за овај случај предвиђен — § 928 д) грађ. зак.*“

Уз то, Апелациони суд скреће пажњу да је општа седница Касационог суда у одлуци Бр. 8214/26 стајала на истом гледишту као и Апелациони суд.

Касациони суд на својој општој седници под Бр. 8255 одбацио је противразлоге Апелационог суда а примедбе свог одељења усвојио¹⁾.

Д. Р. Тривунац.

Поступак при дисциплинској одговорности адвоката

Од оснивања среских судова на територији Београдског апелационог суда текао је пред Среским судом за град Београд поступак по предмету дисциплинског оптужења једног

¹⁾ Ваља истаћи, да је по готово идентичном случају — по спору Данице Н. противу свог оца В. из В. Градишта, који је приказао г. П. Влајић судија апел. суда, у бр. 4. Архива за 1928 год. Општа седница Касационог суда, усвајајући примедбе истог свог II одељења, стајала на гледишту, *које је Апелациони суд изнео у овим противразлозима*, а Апелациони суд онда заузео исти став, који је сада заузела општа седница по овом предмету. Тако овај случај постаје споран, те је у интересу једнообразне праксе, да се познатим путем издејствује начелна одлука Касац. суда по овом питању.

београдског адвоката. Случај је за судску праксу био потпуно нов и отуда и веома интересантан, јер се чекало на дефинитивну судску одлуку, која би имала да установи једну праксу од највеће важности по адвокате.

Средиште питања је било у овоме: да ли је срески суд, који је надлежан за указивање правне помоћи адвокатским коморама у питању дисциплинског оптужења адвоката, законски овлашћен, да адвокате противу којих се води такав поступак и који се не одазову судском позиву приведе на саслушање путем полициске власти као окривљенике а у смислу односних прописа закона о кривичном судском поступку? Ово питање је добило сада свој епилог извршним решењем Окружног суда за град Београд и тиме је на подручју тога суда, на коме има несумњиво највише адвоката, заснована једнообразна судска пракса.

Решавању овога у почетку спорног питања приступило се по тражењу Адвокатске коморе у Београду у мају 1932 год. да јој Срески суд за град Београд укаже правну помоћ у см. § 78 од III зак. о адвокатима и као осумњиченика по дисциплинском оптужењу испита једног адвоката, који се на позиве истражног повереника адвокатске коморе није хтео одазвати.

Како се тај осумњичени адвокат није одазвао ни судским позивима, то је суд вратио списе овога дисциплинског оптужења адвокатској комори, налазећи, да суд ниједним законским прописом није овлашћен да адвокате, који дисциплински одговарају, приводи путем полициске власти као окривљенике у смислу зак. о крив. суд. пост. Овакву своју одлуку суд је засновао на тумачењу прописа § 79 од I и II зак. о адв. који у целисти гласе:

Адвокати и адвокатски приправници уписани у именик код Коморе дужни су пред дисциплинским већем сведочити и давати мишљења. Друга лица не могу се на то приморати.

Саслушавање сведока и вештака под заклетвом може свагда извршити само надлежни суд. На саслушање сведока и вештака и њихове пристојбе имају се применити прописи Закона о судском кривичном поступку.

Суд је сматрао, дакле, да се у смислу одељ. II овог прописа пред суд могу довести једино сведоци и вештаци, који се имају испитати под заклетвом, а не и лица поменута у ст. I овог прописа, те је стога све списе вратио комори, не саслушавши осумњиченика. При овоме је суд пропустио да цени и пропис од. III § 78 зак. о адв. као што ће се даље видети.

Стога се комора обратила Министарству правде, позивајући се на ранији распис тога Министарства Бр. 120445/31 који је тумачио пропис § 78 од. III зак. о адв. утолико што је препоручивао судовима, а на молбу Дисциплинског већа Адвокатске коморе у Београду, да судови у смислу овога прописа указују правну помоћ истражним повереницима и у оним случајевима када је адвокат против кога се води дисциплински поступак са домицијом у седишту односне коморе.

Министарство правде је вратило све списе комори с напоменом да је наведена одлука суда мериторног карактера и да се стога комори упућује, ако налази да судска одлука није правилна, да од суда тражи формално решење и да се потом жали вишем сулу.

Тада је комора затражила од Среског суда за град Београд формално решење, којим ју је суд одбио од тражења да се осумњичени адвокат доведе као окривљеник у см. § 112 ксп. а са разлога:

„Суд сматра, да није овлашћен по закону да за овакве случајеве издаје налог жандармерији за довођење окрив. М. ма да се окривљени на два судска позива није одазвао. § 79 зак. о адв. прописи зак. о крив. суд. пост. у погледу довођења примењиваће се само на све-

доке и вештаке, који би се имали пред судом саслушати под заклетвом, а нису лица побројана у § 79 од. I зак. о адв., док за саслушање окривљеника у зак. о адв. нигде то није предвиђено другим прописом сем оним у § 78 од. II зак. о адв., који пак пропис говори да саслушање окривљеника може извршити истражни повереник или да од окривљеника затражи писмено изјашњење“.

На ово решење жалила се комора, налазећи да се у овом случају мора применити § 78 од. III зак. о адв. који овлашћује истражног повереника, да може замолити све судове да изврше извиђање, па према томе и да испитају адвоката као осумњиченика. Пошто суд врши извиђаје у смислу зак. о крив. суд. пост. треба у оваквом случају да примени и односне прописе о довођењу. У жалби се наводи ради образложења и случај, који може да постане чест, да се адвокату који изврши и најтежи дисциплински преступ не може судити стога што се никојим путем не може прибавити на саслушање. Према томе је цео дисциплински поступак илузоран и закон о адвокатима нема никакве санкције противу дисциплинских преступника.

Окружни суд за град Београд као призвани казни суд у седници већа решио је, да се поништи наведено решење среског суда а са разлога :

„Према § 78 зак. о адв. истражни дисциплински повереник Дисциплинског већа Адвокатске коморе овлашћен је да тражи од свих судова да изврше потребна извиђања по дисциплинским кривицама. Како се под извиђањима несумњиво разуме и саслушање окривљеног, као процесна радња без које се по § 75 зак. о адв. не може судити окривљеном, то је суд дужан да на захтев истражног повереника саслуша окривљеног. Ова, пак, дужност суда да саслуша окривљеног садржи у себи у исто време и дужност суда да окривљеног прибави ради саслушања. А једино сретство, које суд може употребити ради прибављања окривљеног у случају недоласка његовог по урученом му позиву, јесте довођење. Према томе, § 78 зак. о адв. према коме је суд дужан да изврши потребна извиђања по дисциплинским кривицама на захтев истражног повереника адвокатске коморе, створио је у исто време дужност за суд да изда налог за довођење окривљеног ради саслушања кад овај по урученом му позиву не претстане суду. Ово право и дужност извиђајног судије у дисциплинским кривицама по зак. о адв. заснива се према томе по § 78 од. III. овог закона, који се има протумачити тако да извиђајни судија по § 92 од. III ксп. има сва права истражног судије у § 112 ксп. Окружни суд је при томе узео у оцену разлог среског суда на коме је овај суд засновао ожалбено решење, да се прописи зак. о крив. суд. пост. у погледу довођења према § 79 зак. о адв. примењују само на сведоке и вештаке, а не и на окривљеног, па је нашао да је овај разлог неуместан. У § 79 од. II зак. о адв. заиста је речено да ће се прописи зак. о крив. суд. пост. примењивати на саслушања сведока и вештака под заклетвом, али није речено и то да ће се ти прописи само у овом случају примењивати, а да у другим случајевима нема места примени истих. Сем тога, када би се узело да суд није овлашћен да издаје налог за довођење окривљеног могло би бити онемогућено дисциплинско суђење по зак. о адв. пошто ни суд ни комора не би били у могућности да прибаве и саслушају окривљеног у случају кад се он не одазове на позив, а без овог саслушања се не може судити окривљеном“.

У прилог оваквог решења Окружног суда ишло би следеће тумачење § 78 од. III и § 79 од. II зак. о адв. Пошто је по првом пропису, као општем, суд надлежан да води извиђаје по дисциплинским кривицама адвоката, то се други пропис има сматрати као специјални, јер он предвиђа посебни случај у извиђајима, када сведоке и вештаке треба испитати под заклетвом. Према томе у првом пропису под речи „извиђање“ има се разумети да суд има дужност и право и на

испит окривљенога и на испит сведока и вештака и то и са заклетвом а и без заклетве при чему се у свему имају применити прописи зак. о крив. суд. пост. Други, специјални пропис дошао је стога да би нагласио да се сведоци и вештаци под заклетвом могу испитати само пред судом, што значи да се они код истражног повереника могу испитивати само без заклетве, па по нашем мишљењу чак и без обећане заклетве, дакле само претходно ради откривања извесног чињеничног стања. Јер, када истражни повереник не може по изричном пропису заклетву узети, већ само суд — § 79 од II зак. о адв. — тада се на саслушању пред њим заклетва не може ни обећати. А, и у колико би била обећана, имало би се сматрати као и да није обећана, све док не буде била обећана пред судом.

Овом приликом ми бисмо још додирнули питање: који је суд надлежан да изврши потребно извиђање по дисциплинској кривици адвоката, када у месту замољеног среског суда постоји и окружни суд? Као што се види из приказаног конкретног случаја, Срески суд за град Београд био се огласио надлежним и то на осн. тач. 4 § 9 ксп. Окружни суд о надлежности ништа није приговорио, али је наше мишљење, да истражни повереник треба у будуће да се обраћа истражном судији окружног суда, јер је досадашња судска пракса, а у смислу прописа § 99 од. I ксп. била да извиђаје не води судија среског суда већ истражни судија, ако се они врше у срезу у коме је седиште окружног суда. Шта више срески судија извиђаје у ствари чини само у случају хитности, јер је и за извиђаје као и за све истражне радње у првом реду надлежан истражни судија. који само у немогућности да обави хитно и на лицу места извесне процесне радње делегира срески суд. Стога своје мишљење допуњавамо у толико што сматрамо, да се истражни повереник има обратити увек надлежном окружном суду, па да потом истражни судија оцени, да ли ће адвоката сам саслушати или ће списе послати надлежном среском судији, ако окривљеник није у срезу у коме је седиште односног окружног суда.

При дисциплинском поступку противу адвоката требало би се користити извиђајима истражног судије и с тога разлога што је то један изванредан поступак пред кривичним судовима и што по дисциплинским кривицама пресуду доноси дисциплинско веће од три члана, која пресуда по призиву као и код пресуда већа окружних судова иде на јавну расправу пред Касационим судом. На тај се начин, према броју чланова већа као и према надлежности судова, дисциплинске кривице квалификују као дела тежа од оних за која је надлежан срески суд. Ово и стога што је у питању нарочити друштвени положај учиниоца, његова професија. Тиме, дакле образлажемо мишљење, да је за извиђање дисциплинских кривица адвоката надлежан истражни судија окружног суда, а не срески судија.

Јован Димитријевић

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

3. Пољска расправа о цару Стефану Душану*)

Прва расправа на пољском језику о великом српском владару и законодавцу заслужује нарочиту пажњу. Била је штампана у озбиљном часопису „Општи преглед“ (*Przegląd Powszechny*), кад се навршило шесто година од ступања Душанова на престо, како то наглашава писац на самом почетку расправе (*Szesćset lat mija jak na tron serbski wstąpił młodziący syn Stefana Deczanskiego, Duszan.*). Дакле једна „јубилеушова“ расправа (како кажу Пољаци), врло корисна и потребна да се братски северни народ упозна са најзначајнијим датумима и појавама из српске историје.

Расправа обухвата 46 страна и изгледа сасвим озбиљна. У нарочитом предговору писац каже: „Скупиљена од мене озбиљна грађа из извора и књижевности омогућила ми је да обрадим доба владавине цара Стефана, тог најзнаменитијег владара братског народа, савременика нашег великог Пјаста (Казимира)“. Проучивши хронике Кантакузена и Грегоре, писац „имао је могућност да прикаже грчку политику Душанову“. Писац расправља о недостацима грчких аутора и вели: „по мојем мишљењу, треба се служити у исто време и једним и другим, јер се они узајамно допуњују“.

Затим прелази на оцену других извора. Много је нашао, вели, у Љубићевим *Monumenta*, у Орбинија и у Лукарића. Ипак строго оцењује некритичност дубровачких писаца. Спомине и „животе српских краљева“ писане од Данила и Данилова настављача.

Мало нас је зачуло зашто је пољски научник почео опет да чита и да оцењује Кантакузена и Грегору, као да нису били прочитани и искоришћени од толиких писаца. Али ово би био добар знак: при самосталном научном истраживању увек је боље не наслањати се много на литературу, него још једанпут проучити изворе, мада су били писани и на грчком и на латинском и на талијанском и на српском језику.

Ипак једно пада у очи: г. Окнински наводи само изворе, али не наводи никакву литературу. Међутим од времена Рајића и Енгела доста се писало о Душану, падала су различита мишљења и оцене. У целој расправи нећемо ипак наћи ни спомена о карактеристикама датим од Мајкова¹⁾, Флоринског²⁾, Борхграва³⁾, Јиречека⁴⁾ и толиких српских историчара.

Г. Окнински нигде не спомиње те писце, њихова мишљења и контраверзе поводом питања о значају Душана и о

*) Zygmunt Okninski: *Stefan Duszan car Serbow i Grekow. Krakow. 1932* (odbitka z „Przeglądu Powszechnego“), str. 3—48.

1) *Историја српског народа*, превео Ђ. Даничић, А. 1876, стр. 50—55.

2) *Южње Славјане и Византија*, II, Петр. 1882.

3) *L'empereur Etienne Douchan de Serbie et la péninsule Balkanique au XIV siècle*, par M. Emile de Borchgrave Bruxelles 1884 (по Флоринском).

4) *Geschichte der Serben*, B. I Gotha 1912 (*Историја Срба*, I 270—305).

обиму његова законодавства. Наслања се само на изворе, испод сваке стране видимо само наводе: Животи краљева, *Gregoras, Historia Byzantina*; *Cantacuzenus, Historia Byzantina*; *Brocard, Directorium ad passagium faciendum*; *Ljubić, Monumenta* etc. Петко где које дело из литературе, на пр. *Parisot, Jean Cantacuzène 1847* или *Макушев, Историческія разысканія 1863*. Зачудило ме зашто писац наводи само застарелу литературу и нигде не спомиње барем сјајну карактеристику Душанову од проф. Станоја Станојевића¹), у чији је семинар г. Окнински долазио у Београд г. 1929?

Већ на 6 страни нашао сам одговор на ово питање: осетио сам мирис плагријата. Стране 3—4 дају оцену извора; страна 5 укратко говори о историји Србије пре Душана. Од стране 6 почиње биографија цара Душана: цела биографија је једноставно преведена из Флоринског до краја, до стр. 48.

Проф. Тимофеј Флорински (стрелан у Кијеву г. 1918) познат је као слависта: најбољи ученик чувеног Ламанског, свестрано и самостално је радио на историји Јужних Словена дуги низ година. Његово дело „Южные Славяне и Византия в XIV вѣкѣ“ Петр. 1882 имало је велики значај: отворило је не само руској науци широке видике на значајну епоху у историји Јужних Словена. Нису сви били задовољни Флоринским: њему су пребацивали „готово непријатељски став према Србији и Душану“²); поједина мишљења и судови Флоринског морају сад да се промене. Али треба признати да је Флорински савесно и свестрано проучио све изворе, да је он први потпуно искористио Кантакузена и Грегору, да је остварио један велики рад на проучавању Душанових повеља, Душанова Законика и српско-грчких законика. Био је један прави истраживач, са широким замахом и понекад оштрим судовима. Његова обрада историје Душанове владавине била је потпуно самостална, као и његова обрада Душанова законодавства. Прошло је педесет година; сад би се Флоринској расправи могло понешто додати, ипак не би било за осуду да је пољски научник почео од Флоринског.

Али г. Окнински схватио је свој задатак овако: пошто је Флорински писао врло опширно и документовано, скратио је на странама 6—8 своје расправе стране 40—60 Флоринскове (о младости Душановој). Дословно су исте реченице, често слабо повезане: сви су наводи узети из Флоринског. Затим мање скраћује, али опет прескаче читаве пасусе.

¹) Ст. Станојевић, *Цар Душан, Братство XVI* (1922), стр. 3—25.

²) Драг. Мијушковић, *Систем Душанова Законика, Српски Преглед 1895*, стр. 121; ипак треба приметити да је пред крај свога живота Ст. Новаковић изрекао о Душановој владавини један још песимистичнији суд него Флорински. *Les problèmes Serbes, Archiv für slav Phil. XXXIV* (1912), 231—233.

Глзва III Флоринског: „Први походи Душанови на Југ. Учешће у византиском међусобном рату. Освојење Македоније“ (стр. 66—105) добро је скраћена на стр. 9—15.

Глава IV Фл.: „Венчање на царство“ (стр. 106—140) скраћена је као стр. 15—17, сасвим механички, тако да су многе реченице остале неповезане.

Гл. V Фл.: „Мисли Душанове о Цариграду. Односи са Млечима и нови ратови са Византијом“ (стр. 141—208) скраћена је на стр. 17—32 опет на исти начин. Ту је само један већи уметак (на стр. 26—27) о Душановом Законику. Али опет је ова оцена Душанова законодавства дословце узета из другог дела *истог* Флоринског¹⁾, са стране 18—20.

Гл. VI Фл.: „Односи Душанови према словенским суседима и латинском Западу“ нешто је преиначена. На прво место дошли су односи према Угарској (Фл. 231—138-Окн. 32—37) и Босни (Фл. 239—246 = Окн. 37—39), затим опет према Угарској (Фл. 247—253 = Окн. 39—41) и папи (Фл. 253—265 = Окн. 41—44, много скраћено). Доцније су дошли односи према словенским суседима: Бугарској (код Фл. на првом месту, 210—219 = Окн. 44—45) и Дубровнику (Фл. 266—273 = Окн. 45—47). Напокон долази закључак (Фл. 273—274 = Окн. 47—48). Треба нагласити да су цитати редом узимани из Флоринског: на пр. на стр. 10 своје расправе Окнински наводи:

- 1) Gregoras IX c. 12 = Флорински 67¹;
- 2) Животи, 222, 223 = Фл. 67²;
- 3) Parisot, Cantacuzène 122—125 = Фл. 68¹ (упор. Фл. I, 21⁹);
- 4) Cantacuzenus II, cap. 22—24 = Фл. 68²;
- 5) *ibid.* II, c. 25 = Фл. 69¹;
- 6) Fejer, Codex dipl. VIII = Фл. 71²;
- 7) Животи 224 = Фл. 69⁴;
- 8) *ibid.* 224—226 = Фл. 70²;
- 9) *ibid.* 230 = Фл. 70³;
- 10) Cantacuz II, c. 25 = Фл. 70⁴.

Види се да г. Окнински није никад видео ни Кантакузена ни Грегору, да није читао ни Рестија ни Орбинија. Да нема појма о талијанском језику, види се из тога што сваки пут наводи Орбинија овако: In (!) regno degli Slavi (и то десет пута). У 95 од сто случајева г. О. само преписује Флоринскове цитате: стога се служи застарелом литературом.

Само на неколико места г. О. позива се на новију књижевност, али на чудноват начин. Напр. на стр. 13 наводи *једини њиш* Јиречекову Историју, и то у примедби коју је целу узео из Флоринског:

Фл. 89². Дату смерти Хрели (1343) мы найдемъ на надгробной плитѣ въ Рьльскомъ монастырѣ. *Гласник VII*, 182.

Окн. 13⁴. Datę smierci Hrelja (1343) znajdujemy na grobowej płycie w rylskim klasztorze. *Iireczek, Geschichte der Serben.*

¹⁾ Памятники законодательной дѣятельности Душана, Киевъ 1888.

Преписавши целу примедбу из Фл., наш писац ставља испод ње место старог Гласника Јиречеково дело, не назначивши ни свеску ни страну.¹⁾ На стр. 18 г. О. опет позива се на новије дело на исти начин:

Фл. 146. Венецијанскій флот, правда, господствовао на Адријатикѣ, но трговое значење републики в славјанских землях было еще далеко не преобладающим.

Окп. 18. Flota wenecka wprowadzie panowala na Adryatyku¹⁾, lecz handlowe znaczenie Rzeczypospolitej na ziemiach slowianskich nie bylo ugruntowane.

Тој преведеној реченици додаје кратку примедбу, у којој се позива на: *Nowak, L'alleanza veneto-serba*, опет без датума ни стране.

Још на једном месту (стр. 24) позива се испод превода стр. 172 Флор. на *Stanojewić, Istorja srpskogo naroda*, да утврди године издања Душ. Законика (1349 и 1354), а испод стр. 37 на *Klaića, Povjest Bosne* (опет ни датума ни стране).

Ради примера наводимо завршетак ове расправе:

Флор. II, стр. 273.

Okninski, str. 47.

Мы прослѣдили процесс образования Сербскаго царства. В течение четверти вѣка вся дѣятельность одной из замѣчательнѣйших исторических личностей XIV ст. была направлена на созиданіе новаго государства, которое по идеѣ своего основателя должно было вполне замѣнить Византійскую имперію.

Rozpatrzyłem więc proces powstania Carstwa serbskiego. W ciągu 24 lat cała działalność jednej z najwybitniejszych historycznych osobistości XIV w. skierowana była ku stworzeniu nowej monarchji, która zastąpiłaby według planow swego twórcy cesarstwo wschodniorzymskie.

Страшныя усобицы византійцев, усиленіе Турок в Малой Азіи, непрерывныя вторженія их в Европу и наконец утверженіе в Каллиполи, почти у ворот столицы восточно-православнаго міра, козни и происки Латиняв против Греков и Славян-вот та обстановка, при которой путем завоеваній образуется монархія Душана.

Zawzięte walki domowe w Bizancjum, wzmocnienie się Turków w Malej Azji, nieustanne napady ich na Europę, i nakoniec utwierdzenie się w Gallipoli, niemal u bram stolicy Cesarstwa, — oto warunki, wśród których droga podbojów tworzyła się monarchja Stefana Duszana.

Как ни была проникнута самыми прекрасными намѣреніями его внутренняя дѣятельность, для которой впрочем за постоянными внѣшними предпріятіями оставалось очень мало

Chociaż najlepszymi zamiarami przeniknięta była wewnętrzna działalność St. Duszana, na która zresztą z powodu stałych wojen pozostawało bardzo mało czasu, sama jednak nie

¹⁾ На истој страни, испод примедбе о томе да је Хреља добио Мелник од Кантакузена, г. О. једини пут изневери свој обичан извор - Кантакузена, и цитира дело: *Anastasijewić, Jovan Kantakuzin*. Ово је вероватно чланак г. д-ра Д. Н. Анастасијевића у Народној Енциклопедији.

времени, она не могла сама по себѣ ни придать прочность и могущество новому царству, ни тѣм самым отклонить созрѣвавшій важный переворот для всего полуострова.

Исторически высока, во многих отношеніях замѣчательна личность Душана, царя-завователя, ставшаго одним из любимых героев народной поэзіи, но воздвигнутое им политическое зданіе судом исторіи должно быть признано весьма непрочным.

Сам царь повидимому понимал это и быть может потому еще при жизни роздал отдѣльныя области своей монархіи в почти независимое управление своим довѣренными людям.

По смерти Душана Сербское государство, по мѣткому выраженію Кантакузина, распалось на тысячу частей, а через 34 года послѣ этого событія разрозненным южным Славянам пришлось встрѣтить Турок на Косовом полѣ, и

Ту су Србљи изгубили царство
Честитого цара земаљскога.

(Крај)

Дакле, сва је разлика у томе што г. О. понекад скраћује реченице Флоринског, и што, док Фл. скромно каже: *ми смо њрегледали*, г. О. гордо вели: *Ја сам њрегледао* (Rozpatrzyłem)¹⁾. Заиста велико самопоуздање!

Ми високо ценимо сјајне традиције пољске науке, која се поноси великанима као што су недавно преминули Освалд Балцер и многи други²⁾. Исто тако ценимо румунску науку која је дала Европи сјајног полихистора као што је неуморни Никола Јорга. Али тим више заслужују сваку осуду овакви ретки изузетци као што су г. г. Берекет и Окнински.

Александар Соловјев

¹⁾ Треба додати да и „самостална“ оцена грчких извора на стр. 3—4 преведена је из *Качановског, Историја Србији*, стр. 267 на сличан начин:

Поэтому, как замѣтил Боивин, надо пользоваться обѣими исторіями од- Dlatego też, *mojim zdaniem* trzeba korzystać z obu historyi jednocześnie...

Где Качановски каже да наводи туђе мишљење (Boivinus, Nic. Gregorae vita, ed. Вопп.), г. О. вели: *по моме мишљењу* (*mojim zdaniem*).

²⁾ У последњим годинама истичу се својим лепим радовима из историје југословенског права г. г. д-р Вл. Намисловски и д-р Ст. Боровски.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. Albin Ogris, Trgovinska politika, Ljubljana, 1932, str. 337, sopstveni naklada.

Редован професор правног факултета љубљанског универзитета и писац једног социолошког дела о политичким странкама, Албин Огрис, издао је на словеначком језику прво систематско дело посвећено једној области економске политике. Значајно је да је ово дело посвећено међународној трговини и спољној трговинској политици, како с обзиром на време, кад настаје дубок преокрет у начину вођења спољне трговинске политике, тако и с обзиром на средину, којој је дело првенствено посвећено и која има, због релативног високог степена развића индустријске радности и нарочито положај у југословенском националном привредном склопу и нарочите интересе у југословенској спољној трговинској политици.

Књига има девет глава: Теорија и предмети спољне трговине, суштина и смисао трговинске политике, методолошки принципи трговинске политике, средства заштитног система трговинске политике, трговински уговори, валутна политика, спољна кредитна политика, историја трговинске политике и последња глава: трговинска политика Краљевине Србије и Краљевине Југославије. Од 332 стране текста, четврта глава, посвећена средствима и мерама заштитног система трговинске политике обухвата преко 130 страна, дакле на остале главе отпада просечно свега по 25 страна. Тако је техника спољне трговинске политике постављена у средиште разматрања, њој је посвећена највећа пажња и жртвовано највише простора.

Писац се у главноме испољава као следбеник заштитног правца у спољној трговинској политици. По њему је „слободна трговина само идеалан нацрт за идеалне људе и идеалне прилике“ (стр. 57). Али он своја разматрања не изграђује потпуно ни на теорији заштите. Уопште О. сматра да теорија не може да да одговор на основно питање економске политике, „да ли ће народ као целина од неке конкретне одлуке имати одиста користи; какве ће бити ове користи и како дуго ће да трају...“ (стр. 11). Изгледа нам, да у овоме отклањању теорије писац у најмању руку није довољно јасан. Ако под теоријом разумемо једно систематски израђено научно мишљење, логички повезани систем мисли, онда је сигурно, да и у оцени спољне-трговинске политичке праксе само са таквим апаратом можемо да дођемо до позитивних резултата. И само тим путем можемо да радње и њихове последице посматрамо у њиховом каузалном низу.

Потпуно исправно О. не прецењује значај трговинске политике. „Богатство енглеске, америкаанске, холандијске, немачке и француске нације нису стварале само мере протекционизма односне слободне трговине, него и политичка моћ, историјска срећа и повољне везе, географски положај и

разни духовни чиниоци као што су: иницијативност, способност за организацију и проналаске, истрајност, духовна еластичност, штедљивост и др.“ (стр. 69). Али и поред тога, изгледа нам да је релативност система спољне трговинске политике ипак сувише повдучена и потенцирана. За Велику Британију су несумњиво били периоди времена, кад је она од слободне трговине црпела трајно велике економске користи (због „квазиренте“ своје индустријске радиности, старије и боље развијене од ма које индустрије других нација), као што је сигурно царинска заштита необично помогла развој народне привреде Немачке и Сједињених Држава. Ово упрошћавање проблематике наводи аутора на сувише апсолутна тврђења о питањима, која у ствари немају тако једноставан вид. О. закључује да „питање слободне трговине данас у начелу није баш ништа актуелно... Данас су времена сасвим другојачија. Привреда сада журно стреми да се повеже у најразноврсније организације; неће да ствара слободну утакмицу, него планску сарадњу економских снага; а у систему социјалне солидарности за слободну вољу појединаца и за слободну трговину нема више места“. (стр. 57). У колико није толико актуелно питање *потпуно слободне* трговине (у науци је оно још увек јако актуелно), практично је несумњиво и сувише актуелан проблем *слободнијег* међународног промета. Аутор је такође само набацио проблем „планске сарадње“, али тамо где говори о мерама ове сарадње постаје неодређен. Он потпуно одбације монопол спољне трговине у Совјетској Унији, јер „дејство државног трговинског монопола у Совјетској Унији показало се у форми неописивог сиромашења целокупне привреде и крајног исцеђивања широких слојева народа“ (стр. 203). Према монополним тенденцијама у спољној трговини и индивидуалистичком привредном систему аутор нема таквог одлучног става ни позитивног ни негативног. Посвећујући техничким питањима спољне трговинске политике највећу пажњу, најбитније од савремених техничких проблема: контингенте и компензације додирнуо је само узгред са неколико реченица.

Најбоља одлика овога рада је обиље материјала. Писац је врло савесно настојао да му не измакне ни једно од важнијих питања, а да га бар не помене. И у изношењу битних задатака спољне трговинске политике он је несумњиво успео. Успех би био већи, да су питања обрађивана у теснијој узајамној повезаности. Овако је обрада расута и књига је у знатној мери непрегледна. Као уџбеник једне области економске политике она је и преобимна. Као трећи покушај систематске обраде спољне трговинске политике у Југославији од уједињења, Огрисево дело је значајан прилог југословенској економској науци. Околност да је писац морао књигу издати у сопственој наклади показује скућеност књижевног тржишта у Словеначкој, кад се ради о научним публикацијама.

М. Мирковић

БЕЛЕШКЕ

Xavier Janne, Chronique de législation, de doctrine et de jurisprudence en matière de Droit commercial et industriel. Belgique (1930—1931). Extrait des Annales de Droit commercial français, étranger et international, 1932, Nos 3—4. Paris, 1933.

Г. Xavier Janne је добро познати правни научник и стручњак белгиски. Он је редован професор Правнога Факултета у Лијежу, декан истога Факултета у год. 1930.—1931. Био је професор на Академији за Међународно Право у Хагу (Академија има потпору чувене пацифистичке Дотације Карнеђиеве и налази се у Палати Мира у Хагу коју је подигао опет А. Carnegie: њена предавања су у Јулу и Августу сваке године, председник је *Curatorium*-а Академије, који је у Паризу, Charles Lyon-Caen, почасни декан Парискога Правнога Факултета и доживотни секретар Француске Академије за Моралне и Политичке Науке — Institut de France), потпредседник Савеза белгиских јавних правозаступника, члан Белгискога Института за Упоредно Право (и стални сарадник његовога часописа: „Revue trimestrielle de l'Institut belge de Droit comparé“, председник Института је Г. А. Goddun, први председник Касационога Суда у Белгији), члан Друштва за Упоредно Право у Паризу, Удружења за Међународно Право у Лондону (International Law Association: Југословенско Удружење за Међународно Право чији Председник је Г. Др. Милета Новковић, проф. Беогр. Универзитета, јесте национална секција од International Law Association), Американскога Друштва за Међународно Право (American Society of International Law) у Вашингтону. И т. д. Г. X. Janne посетио је, пре краткога времена, са својом госпођом, Београд и том приликом, као гост Правнога Факултета, одржао је (31. Марта о. г.), на Универзитету, једно врло научно и врло успело предавање о настави Приватнога Упореднога Права на Универзитетима. Г. Жан је већ имао, почињући од 1926. год., својих претходника у овом својству и улози госта нашега Правнога Факултета, на име: Г. г. Redslope-a, проф. Унив. у Штрасбургу, Henry Berthélemy-a, декана Парискога Правнога Факултета и члана Францускога Института, Claude du Pasquier-a, ректора Универзитета у Нешателу (Швајцарска), G. Ripert-a, проф. Правнога Фа-

култета у Паризу, L. Josserand-a, декана Правнога Факултета у Лиону (аутора најновијег и већ чувенога дела о Франц. Грађ. Праву: *Cours de Droit civil positif français*, 3 vol., 1. изд. 1929., 2. изд. 1931. Париз), Бизукидеса, проф. Правнога Факултета у Солуну. Ове посете и предавања страних научника на нашем Универзитету несумњиво су једна општа добит: и са гледишта науке као и међународне узамјамности и мира. Представници науке и уметности и у опште интелектуални радници који имају утицаја у своме народу, оваквим сјестанцима и предавањима, онако исто као и конгресима, доприносе, сигурно, ублажавању политичких заострености између њихових нација и држава. Политика, и унутрашња и међународна, то је *живош*, то јест борба а борба дели људе, групе и државе. Наука то је *истина* (у колико је она, разуме се, достижна човеку) а истина је *једна*: она, дакле, зближава и мири људе. И пошто, тако, политика разграђује оно што, на овом пољу, наука гради, то ова, наука, треба да буде, на истом пољу, што активнија те да, и поред сталнога рушења међународне солидарности и мира од стране политике, остане, и од једнога и од другога, што више.

* * *

У горњем своме саставу, као што се то види и из његовога наслова, Г. Жан износи:

а) Поједине законе и законске предлоге из означене области (као, н. пр.: „Projet de loi sur les sociétés à responsabilité limitée“, G. M. V. H. т. ј. „Gesellschaft mit beschränkter Haftung“, о чему смо раније, укратко, говорили овде, у „Архиву“, поводом расправе о тим друштвима Г. Халјала, адв. из Будимпеште, објављене у истом часопису: „Annales de Droit commercial“: часопис уређује Г. Jean Percegon, ред. проф. Правнога Факултета и у Слободној Школи Политичких Наука — Ecole libre des Sciences Politiques — у Паризу, који је приредио 7-мо издање — „revue et mise à jour“ — изврснога дела E. Thaller-a: *Traité élémentaire de Droit commercial à l'exclusion du Droit maritime*, Paris, 1925., 1 vol., pages 1355).

б) Судска пракса (jurisprudence): она се тиче *несрећних случајева* у раду.

accidents du travail (в. „Belgique judiciaire“: белгиска збирка судских одлука, 1930., col. 46); *трговачких постова* (actes de commerce); *трговачких посредника* (agents de change); *осигурања* (assurances); *банака*; *трговачких харџија* (effets de commerce) (да наведемо овде ову интересантну одлуку: „Ако, према општим правилима законодавства о меници, сопственик — le porteur — менице не зна за односе који постоје између трасанта — le tireur — и трасата — le tiré — и не могу му се, до рока, истаћи приговори од стране трасата, није тако и после рока, према чл. 26. Закона од 20. Маја 1872. — Отуда, ако треће лице, сопственик менице, после плаћања преда меницу трасанту који је, после рока, наново пренесе, сигурно је да трасат може овом новом сопственику истаћи одсуство провизије. Gand, 4 Децембра 1929.“); *стечај*; *уговор о најму*; *монета* [овде да наведемо ове две важне одлуке: „Без вредности је клаузула да ће плаћање бити у злату и да не може бити у новчаницама Народне Банке које одговарају дугованој суми. Cass., 12 Маја, 1930.“; „када је законом умањена прометна вредност монете, судија, позван да одреди износ једног дуга који је постао пре закона али који он има да процени после ступања закона на снагу, мора водити рачуна о декретованом смањењу вредности. — Краљ има, по чл. I. Закона од 16. Јула, 1923, власт да регулише новчанични промет (la circulation fiduciaire), па, према томе, и да смањи вредност (la valeur d'échange) франка. — Cass., 26. Јуна, 1930.]; *поморска пловидба*; *умно власништво* („Дело које је објављено први пут у Белгији јесте белгиско и Белгија му је место порекла без обзира на народност његовога аутора: Cass., 23. Окт., 1930.“); *друштва*; *црнос* (*робе и пушника*); *продаја* (да наведемо ову интересантну одлуку која има везе са т. зв. трговачком својном, propriété commerciale: „Чак и у одсуству сваке формалне стипулације, уступање, у свој његовој потпуности, l'intégralité, једног трговачког или индустриског предузећа, d'un fonds de commerce ou d'industrie, обухвата и вредност коју представља клиентела па баш и да су се, при одређивању вредности предузећа, имала у виду само телесна добра. — Следствено, правопријамник у будуће је једини овлашћен да се користи гласом који

је стекло друштво-продавац и, према томе, да учини употребу од имена фирме, одвајајући своју личност од личности фирме коју наставља. — Уступилац не може, на тај начин, да предузме, у суседству фабрика уступљених под старом фирмом, једну индустрију сличну оној прибавиоца. — Trib. de com. 20 février 1931.“).

в) *Доцтрина*. Овде нас Г. Жан упознаје о белгиској књижевности из год. 1930. и 1931. односно Трговачкога и Индустрискога Права, и то 1) са *општим делима* (ouvrages généraux) где најпре бележи велику правну енциклопедију: „Pandectes belges“ за коју каже да још није довршена (њу је основао белгиски правни научник Ed. Picard, 1878. год.), али, осим тога, прве свеске овога важнога дела издаће се понова, са изменама и допунама као додаток Пандектима („Supplément aux Pandectes“) под именом „Новеле“ (Nouvelles) и изнеће на двадесет свезака; 2) са *монографијама* где су побројане и расправе, из речених правних области, штампане у појединим часописима белгиским: број монографија је врло велики, што показује интензивну делатност белгиских правника (н. пр.: „Droits dont le Failli conserve l'Exercice malgré la Déclaration de Faillite“ par A. Van Hoorbeke, у часопису: „Jurisprudence commerciale des Flandres“, 1930.; „Le Problème des Actions à Vote Plural“, par Paul Strye, у „Revue des Sciences Économiques“: в. у вези са овим часопис Белгискога Института за Упоредно Право, св. за Април, 1932., где је изишао извештај Г. г. Fredericq-а и Jappe-а поднесен Првом Међународном Конгресу за Упоредно Право у Хару, 1.—6. Август, 1932. год.; „Droit Maritime et Fluvial“, par Constant Smeesters et Gustave Winkemolen, у три свеске, 2. изд., t. I., Bruxelles, 1929.; и т. д.). На крају Г. Jappe даје списак главних белгиских часописа из Трговачкога и Индустрискога Права: њих има девет.

Да, овом приликом, прибележимо у области Белгискога Грађ. Права, појаву овога важнога рада Г. Henri Page-а, судије Првостепенога Суда у Брислу: „Traité élémentaire de Droit civil belge. Principe — Doctrine — Jurisprudence“. Établissement Emile Bruylant, Bruxelles, T. I.: Théorie générale des droits et des lois. Les personnes.— La Famille. Стр. 1100 (са више од 2000 судских одлука).

Ж. Перић

О судском проглашењу извесног лица за умоболно. Под овим насловом објавио је, у бројевима за Март, Април и Мај ове год. београдскога добро уређенога часописа „Полиција“ (власник и издавач Г. В. Лазаревић), Г. Др. Адам П. Лазаревић, судија срескога суда у Београду и вредни сарадник „Архива“, једну интересантну и исцрпну расправу о томе како се лица умно болесна стављају под стараоштво. Да приметимо да Зак. о Старањелству од 25. Октобра, 1872. год., у чл. 139. прави разлику између „душевне болести“ и „душевне немоћи“, не дајући елементе за то разликовање. Међутим, из општих прописа тога Закона излази да и душевно немоћно лице, када дође под старањелство, има у погледу пословне способности, исти правни статус као и лице душевно болесно под старањелством, што је врло важно у погледу *intervalla lucida*. Тако није, н.пр., у Аустриском Праву: по *Entmündigungsgesetz*-у од 28. Јуна, 1916. год., н. к., душевно немоћни, *Geistesschwache*, као и алкохоличари и они који чине сталну злоупотребу од живчаних отрова, *Nervengiften*, равнају се по пословној способности (*Geschäftsfähigkeit*), кад дођу под старањелство, са малолетницима од 7. до 21. год., § 2. Abs. 1., § 4. Ab. 1.: дакле, они су под ограниченим стараоштвом, т. ј. они су: „*beschränkt entmündigt*“. (В. овде наш чланак: *Smanjena poslovna sposobnost u Srpskom Privatnom Pravu*, штампаном у загревачком правном часопису: „Мјесећник“, Вг. 7. и 8. од прошле године). Г. Лазаревић разматра и питање да ли и малолетник може бити под стараоштвом одн. очинском влашћу, ако је умно болестан, одговарајући афирмативно — питање сасвим умесно, јер није иста пословна способност једног умно здравога и једног умно болеснога (или душевно немоћнога) малолетника: [ово вреди бар за малолетнике од 7. до 21. год. (за малолетнике до 7. год., в. §. 807. одељ. 2. нашега Грађ. Зак.)]: први је само делимично пословно неспособан (§§. 37 и 533. Грађ. Зак.) а други је апсолутно пословно неспособан (§§. 40., 533. и 807. одељ. 2. истога Зак.).

Са питањем о стављању под старањелство због умне болести (душевне немоћи) стоји у вези и питање интернирања појединачца из тога разлога у заводе за умне болести а, са овим последњим, питање о *habeas corpus*-у

о чему хоћемо да, поводом ове студије Г. Лазаревића, учинимо само неке напомене, јер питање је и сувише обимно и важно да би се о њему могло опширније расправљати у једној часописној белешци.

Као што је познато, *habeas corpus* је установа којом се штити лична слобода: у случају кривичне истаге, ако је окривљени притворен, он има право да тражи да се његов предмет спроведе суду те да суд, још *in limine litis*, у самом почетку кривичнога спора, извиди да ли има и колико места лишењу слободе над окривљеником (т. ј. да ли постоји и кажњива радња и бар основана сумња о одговорности притворенога). Та установа дошла је на Европски Континент из Енглеске (*writ habeas corpus-a*) али она не постоји ипак у свима континенталним државама, н.пр. у Француској где окривљени нема права жалбе на суд, ако га је истражни судија ставио у притвор: тек на претресу излази он пред суд (изузетно, код поротних суђења има једна претходна фаза, *la mise en accusation*). Српски Казнени Поступак од 10. Априла, 1865. год., био је већ усвојио *habeas corpus-a* у §-у 131. (в. Замену од 10. Јануара, 1876. год.), стим да је најпре ствар притворенога ишла суду по жалби његовој али доцније је узаконено да то бива и по службеној дужности. Установа *habeas corpus-a* остала је и у новом, Југословенском, Крив. Суд. Поступку од 16. Фебруара, 1929. год., с тим да се и, по службеној дужности, предмет доставља суду на решење (§§. 117. и 119.). А од Српскога Устава од 21. Децембра, 1888. год., *habeas corpus* постао је у Србији и уставно начело. (В. и чл. 5. Југосл. Устава од 1921. у истом смислу; међутим, садашњи Југосл. Устав од 3. Септембра, 1931. год., не садржи тај принцип). Ми смо о *habeas corpus*-у говорили опширније у своме раду: *La protection légale des non-coupables. Conférence faite à la Société Générale des Prisons et de Législation criminelle de France le 16 juin 1926, à Paris.* (Extrait de l'organe de la Société: „Revue pénitentiaire et de Droit pénal“, Paris, 1926.).

Али, осим кривичне истраге, има још случајева где може бити у питању лична слобода. Да ли, и тада, *habeas corpus* добија своју примену? Да одговоримо одмах да има лишења слободе где суд не интервенише, као н. пр. код нас у случају истраге по испуп-

ним делима (на територији прератне Србије вреди још непрестано III. Део Казненога Законика од 29. Марта, 1860. год., в. и чл. 73. à 76. Закона о Унутрашњој Управи од 19. Јуна, 1929. год.) или по Закону о Заштити Јавне Безбедности и Поретка у Држави од 6. Јануара, 1929. са Изменама и Допунама од 1. Марта исте год. (поименце по чл. 12. одељ. 4.: „Лица која ремеће ред и мир могу се, одлуком првостепене управно-полицијске власти, поред казне затвора протерати у које друго место, из кога се не смеју вратити без одобрења надлежног Бана, односно Управника Града Београда“ и §-у 37. Закона о Државном Суду за Заштиту Државе од 24. Октобра, 1930. год.: „Против притвора одређеног од извиђајних власти, судских или полицијских, нема жалбе“). Али *quid* са habeas corpus-ом код интернирања због умне болести (душевне немоћи)? Да ли и ту постоји та заштита личне слободе за случај могућних законских повреда?

О интернирању умно болесних имамо, у нашем Праву, Закон о Уређењу Санитетске Струке и Чувању Народног Здравља од 30. Марта, 1881. год., са Изменама и Допунама од 11. Јуна, 1884. год., од 4. Марта, 1891. год., од 14. Јануара, 1900. год., од 17. Јануара, 1905. год., од 14. Октобра, 1912. год., и од 10. Јуна, 1914. год. По томе Законодавству појединцима је био, и у том случају, зајамчен habeas corpus.

Г. Лазаревић се бави и тим питањем и каже да: „ако би лице, за које се тврди да је душевно поремећено, или неко од његових сродника и пријатеља био противан наређењу полицијске власти, да се предузме лекарско посматрање, односно да се болесник, по извршењу тога посматрања упути у болницу за душевне болести на лечење, — онда се они могу против таквог наређења полиције обратити са тужбом суду и тражити да суд о томе донесе своју одлуку.“ (В. овде и: Душан Ђ. Алимпић, *Полицијски Речник*, Књига Прва, А—Е, Београд, 1924. стр. 347. и 348). Г. Лазаревић наводи, у овоме пасусу, чл. 26 б. (случајно погрешно стоји 26 а.) горе поменутога Закона о Уређењу Санитетске Струке и о Чувању Народног Здравља, примећујући да су оваке тужбе у пракси ретке, пошто, по правили, захтев за посматрање и евентуално интернирање једног лица потиче баш од оних којима је цитираним чланом

зајамчено право на ту тужбу (изузима се, овде, наравно само дотично лице које би се, такође, и на првом месту, могло жалити против решења полицијске власти односно његовога посматрања *геср.* интернирања — решење које је слично решењу о лишењу слободе окривљенога код habeas corpus-а у кривичној судској истрази).

Вреди ли још цитирани Закон у колико се тиче habeas corpus-а код интернирања по основу душевне болести? Г. Лазаревић вели („Полиција“, *op. cit.*, Март о. г., стр. 215., у *прим.*) у опште за исти Закон: „Напомињемо, да је судска пракса, у колико смо ми то могли запазити, овај закон, да тако кажемо, готово потпуно дезауисала. Са њим се је десило у ствари оно, што се у францускоме праву зове: „tomber en désuétude“, то јест он је *de facto*, ако не и *de jure* престао да важи, јер у колико се још примењује, он је, као што ћемо даље видети, праксом потпуно деформисан.“ Разуме се да је, по нашем Праву, дугогодишње невршење, од стране појединаца, једног закона као и његово дугогодишње непримењивање код власти (управне или судске) без значаја по важење закона: он, и поред тога, задржава своју снагу (била би повреда начела поделе власти, које и код нас постоји, ако би Извршна Власт, Управна и Судска, могла, непримењивањем, закон овај укинути), али ипак питање је да ли норме о habeas corpus-у код интернирања због стања душевног здравља вреде и данас. То питање се поставља због Закона о Болницама од 27. Фебруара, 1930. год. (објављен у бр. 52. — XVIII. од 6. Марта, 1930. год. „Службених Новина“ када је и ступио на снагу: §. 49; в. *Ново Санитетско Законодавство*, књига шеста, у „Збирци Закона“ Др-а Г. Никетића, св. 168., Београд, 1930., стр. 252. и 253.) који, у §-у 48. 5) вели: Даном, ступања на снагу овога закона престаје важити: „чл. 26, 26а, 26б, 26г, 26д, 26ђ и 28 Закона о Уређењу санитетске струке и чувању народног здравља и т. д.“ (долази означење горе наведенога закона). Дакле, укинут је и чл. 26 б. истога Закона [Измена и Допуна од 17. Јануара, 1905. год.: в. *Санитетски Зборник*. Књига прва. Средно Миољуб Д. Мишић, Београд, 1923. (у „Збирци Закона“, св. 50.)] који је садржавао, између осталог, и пропис о habeas corpus-у код интер-

нирања због душевне болести (тач. 12., в. стр. 126. à 128. мало час наведене Прве Књиге Санитетскога Зборника). Зашто је то урадио Законодавац од године 1930. и тако одузео појединцима ту тако важну заштиту њихове личне слободе, јер, при свем поштовању и поверењу које имамо за лекаре, ипак морамо рећи да, као и сваки други, и они могу погрешити а, осим тога, и само искуство показује да је, не ретко, било и противзаконих интернирања због душевне болести. Укидање habeas corpus-а из чл. 26.б. толико је, дакле, штетно и неразумљиво са гледишта личне слободе чија гаранција је код нас чак и уставнога карактера, чл. 5. данашњег нашега Устава (и једно од најзначајнијих уставних, индивидуалних, права) да није неумесно запитати се да ли је знаста Законодавац из год. 1930. укинуо и тач. 12 чл. 26б.? И у ствари, овај члан је врло велики, има четрнаест тачака које се све, осим тач. 12., баве мање више искључиво здравственим и болничким стварима, што управо и чини предмете Закона о Болницама од 1930. год., тако да је могућно, чак вероватно, да је Законодавац од год. 1930. превидео да се, у тач. 12., налази не пропис о болестима и њиховом лечењу него једна норма сасвим друге врсте, норма о заштити личне слободе у случају интернирања због душевне болести. Ипак, тешко је, мислимо, ово питање решити у смислу одржања ове установе и поред онако категоричке норме §-а 48. 5) Зак. о Болницама. Тако да се, случајима у којима, по нашем Законодавству, не постоји, код лишења слободе, заштита у виду habeas corpus-а, има, по нашем схватању, додати и случај интернирања због умне болести.

Овакво стање, у Законодавству о интернирању душевних болесника, треба да престане т. ј. треба се вратити систему чл. 26. б. тач. 12. Закона Санитетскога. И не само то него га још, као што то са пуно разлога предлаже Г. Лазаревић, и усавршити, слично реформама које се намеравају увести у Француски Закон од 30. Јуна, 1838. год. н. к., о Душевним Болесницима, *Loi sur les aliénés* (в. овај Закон код А. et É. Carpentier, *Code Civil*, Paris, 1926, pages 703. à 710.), који већ садржи уставну habeas corpus-а у случају интернирања због душевне болести (art. 29. В. такође о тим реформама и извештај проф. Н. Claude-а поднесен ово-

годишњем француском конгресу за Судску Медицину чији је најважнији део објављен и у „*La France Judiciaire*“, бр. од 31. прош. мес.). У чему би имао нарочито да се додупни систем чл. 26. б. то је да би полициска власт која је наредила лекарско посматрање или управа болнице у којој се врши посматрање била службено дужна послати надлежном суду ствар на решење (слично ономе што бива код притвора у случају кривичне истраге).

Ж. М. Перић.

Једна занимљива подударност идеја.

— Недавно је у Паризу изашао Зборник расправа у част Р. Каре де Малбера, професора јавног права на Универзитету у Страсбуру. (*Mélanges R. Carré de Malberg*, Paris 1933, Recueil Sirey). Преко двадесет угледних правних писаца дало је своје прилоге овом зборнику, између којих Р. Капитан, Ф. Жени, Жозеф Бартелеми, Луј Ле Фир, Р. Редслоб, Жорж Ренар, Жорж Сел и др. За нас је од нарочитог интереса била расправа Роже Бонара, професора Правног факултета у Бордоу, о материјалној концепцији судске функције (*La conception matérielle de la fonction juridictionnelle*). Писац критикује теорију Каре де Малбера, по којој материјално правно разликовање судске и управне функције државне власти није од нарочитог значаја са правног гледишта, и који заступа мишљење да између ове две функције постоји само формална и органска разлика, јер су са материјалног гледишта оне идентичне. Уз критику ове теорије Бонар развија гледиште Дигиа и Жеза о подели државних функција у формалном и материјалном смислу, утврђујући један материјални моменат разлике између ове две функције и истичући значај на пр. судске одлуке у материјалном смислу (као Диги), или значај констатације у судском акту, који по Жезу има чак снагу законске истине. — За нас је овај чланак Бонаров нарочито интересантан стога, што је исто питање у нашој стручној књижевности расправљао још 1926 године Г. Јед Борђе Тасић у својој студији *Jedan pokušaj podele državnih funkcija u formalnom i materijalnom smislu* (jedno metodološko izučavanje), објављеној у петог

књизи *Зборника знанствених расправа* Јубуљанског правног факултета. Г. д-р Тасић је у чланку од осамдесет страна (Бонаров има нешто мање од тридесет) дао поред анализе правних аутора о овом проблему у једну занимљиву конструкцију своје концепције поделе државних функција у формалном и материјалном смислу. Седам година касније, Бонар исправља исто питање и развија своје гледиште у истом смислу у коме и Г. д-р Тасић. Не улазећи у детаљно поређење обе ове студије, за сада се задовољавамо само да истакнемо ову занимљиву подударност идеја оба писца.

И. П.

Настава правних наука у Војној академији. — У стручним војним часописима води се у новије време дискусија о реорганизацији наставе у Војној академији. Нарочита пажња посвећена је детаљнијој обради предмета општег образовања, док се мање измене предлажу за чисто војне предмете. У низу чланака посвећених овом проблему запазили смо чланак пуковника Г. Данила М. Ненадовића (у „Ратнику“ за март т. г.) који, између осталог, предлаже увођење наставе Јавног права, које би било предавано у току две године. „У место *Међународног јавног и ратног права*, које сада постоји као предмет у IV години Ниже школе В. А., треба увести предмет *Јавно право*, у којем да буду обухваћени основи *Општег државног права* у главном, а као допуна на потребним местима и одредбе из Уставног и Административног права у односу на наше уставно и административно законодавство; на закључку дати и потребне одредбе из *Међународног јавног и ратног права*. Вешто састављен овај предмет, предаван у току две наставне године, био би успешно средство за допуну и проширење општег образовања будућих официра. Јавно право је проткано многобројним психолошким, етичким, политичким, економским и социјалним моментима, па и по тој самој разноликости своје садржине изазива јако интересовање, те је и тиме подесније за „увлачаче човека у културу“... Ако би се, после једног краћег увода о карактеристичности правне науке у опште и јавног права напосе, за о-

снов предмета Јавног права узела садржина штампаног уџбеника за студенте „Опште државно право“, и даље поступило како је горе наведено, циљ би био постигнут. То у толико пре што у наставном плану за гимназију не постоји никакав предмет из области Права; а и у Нижој и у Вишој школи у наставном плану постоји само Међ. јавно и ратно право (не рачунају се законски текстови)... По углед и достојанство официра од значаја је да имају много дубље и шире појмове о држави (која је постала и остала и опстоји на војној мисији) него ли што им те појмове могу дати суви законски текстови. Ниједан предмет по наставном плану за Нижу школу о Држави научно не говори... Знати само шта кажу суви законски текстови о Држави — то знају и наредници — писари штабова; али знати зашто је што, то је захтев правне науке, која приличи официру. Кроз такву се само науку иде и ширем образовању, на чији се недостатак данас указује“.

Не упуштајући се у дискусију са гледиштем Г. пуковника Ненадовића, скрећемо само пажњу нашим правницима на ова мишљења војних стручњака о значају Права у опште и Јавног права нарочито.

И. П.

Питање разоружања. — Познати немачки Часопис за политику објавио је, као своје специјално издање на француском језику збирку расправа у којима је изложено немачко гледиште на питање о разоружању (*La question de désarmement*. Berlin Carl Neumanns Verlag 1933, p. 268). Збирка садржи чланке: Циљ Немачке у питању разоружања од барона фон Нојрата; Велике црте немачке политике разоружања од д-р Јулиуса Куртиуса; Одредбе о разоружању у Версаљском уговору и унутрашња политика Немачке од д-р Вилхелма Гренера; Етос разоружања од д-р Георга Шрајбера; Идеолошка разматрања о разоружању од д-р Ерста Јека (Jaeschke); Централни положај Немачке у питању разоружања од д-р Адолфа Грабовског; Генеза члана 8 Пакта Друштва народа од д-р Хајо Холборна; даље низ чланака од војних стручњака као и чланака о развоју питања разоружања у но-

вије време. — У овој књизи заинтересовани могу наћи свестрано обрађено немачко гледиште по питању. Књига је објављена пред састанак Конференције за разоружање и данас има још само интерес за проучавање једне фазе развоја овог проблема за који нема изгледа да ће скоро добити коначно решење.

П.

Д-р Станко Мајцен, инспектор Министарства унутрашњих послова, Коментар закона о општинама. Београд 1933. Издавачка књижарница Геце Кона. Стр. 307. Цена ? — Месец дана по обнародовању нашег новог закона о општинама (закон од 24 марта обнародован је 15 априла ове године) Г. д-р Мајцен издао је већ опсежан коментар тог закона. Како се овај закон односи на сеоске општине, а за већину досадашњих подручја садржи безброј нових прописа, једно опширно и практично упуство за примену закона наметало се само по себи. Писац овог коментара, који је активно учествовао при изради закона о општинама, те је услед тога упознат са свима намерама законодавца, несумњиво је са много стручности и добре воље ушао у посао. Брзина којом се овај коментар појавио није била на штету самог рада, јер је очевидно писац правио детаљне студије за време припремног рада око доношења самог закона.

Г. д-р Мајцен је имао намеру да својим коментаром обавести како правнике практичаре, тако и неправнике, у првом реду општинске часнике и службенике, о мотивима новог закона, о начелима спроведеним кроз тај закон, о природи, сврси и дејству појединих његових одредаба. Коментаришући поједине прописе са гледишта њихове практичне примене, писац је избегавао да се упушта у теоријска расправљања. Ипак, у уводу појединих одељака он је обрадио извесна специјална питања која су данас код нас од нарочитог интереса: правне последице промена подручја општине, завичаност и чланство општине, општинска почасна и позивна служба, државни надзор над општином по начелима полицијске и правне државе итд. Писац нарочито наглашава да није улазио у испитивање и оцену овог закона као норме политичке природе, већ се о-

граничио само на излагање његове правне садржине, са јединим задатком да припомогне добром разумевању и правилном примењивању овог закона у пракси.

П.

А. Дебидур, Дипломатска историја Европе од отварања Бечког конгреса до закључења Берлинског (1814—1878). Предео с француског Д-р Драгомир Иконић. Књига прва. Београд 1933. Издавачка књижарница Геце Кона. Стр. 729. Библиотека јавног права. Уредник Д-р Михаило Илић. Књига IX. — Позната књига Дебидурова, која се још увек сматра као најпопуларније излагање дипломатске историје прошлог века, преведена је сада и на наш језик. Ова прва књига обухватила је догађаје од пада Наполеоновог и рада Бечког конгреса до пред 1848 годину. Иако су од појаве Дебидурове књиге (она је објављена још пре двадесетину година) проучавања политичке и дипломатске историје Европе у деветнаестом и двадесетом веку знатно напредовала, нарочито после отварања многих архива, књига Дебидурова, поглавито за период до Берлинског конгреса, даје главне црте развоја дипломатске политике. Она ће и нашим читаоцима дати потребна обавештења, и допуњена Гучовом књигом за догађаје после Берлинског конгреса (чију смо појаву на нашем језику већ забележили на овом месту) допринеће бољем познавању историје међународних проблема.

П.

Интернационални институт за филозофију права и правну социологију. Један одбор састављен од представника више великих нација, у који су ушли Франсоа Жени и Луј Л'Фир као представници Француске, Густав Радбрух и Ханс Келсен као представници Немачке, Roscoe Pound као представник Сједињених америчких држава, Ђорџ Дел Векио као представник Италије и Harold J. Laski као представник Велике Британије, позвао је на састанак преставнике филозофије права из целог света у Париз у месецу октобру ове године (од 7—10) у циљу оснивања Интернационалног института за филозофију права и правну социологију. На томе састанку има да се дефинитив-

но утврди статут Института чији је пројект послат позванима и да се изабере управа. Оснивање овога Института овако правда саизвачки одбор. „Угигај све већи ових наука (правне филозофије и социологије) на целокупну правну науку захтева императивно интернационалну што приснију и ужу сарадњу претставника ових наука свију земаља. Све науке и ако по својој суштини најинтернационалније од свију правних грана, силом прилика су од 19 в. добиле карактер строго национални. Њихов прогрес међутим данас може бити остварен проширењем перспективе, поређењем резултата и приближавањем филозофија разних земаља“. На овом првом сазиву ће се већ отпочети и рад. Као тема, о којој ће се поднети реферати и дискутовати, постављена је: *Проблем о изворима позитивног права.*

Од наших претставника ових наука позвани су, како смо обавештени: професори д-р Евгеније Спекторски, д-р Теодор Тарановски и д-р Борђе Тасић.

Рад Скупштине Удружења Судија Краљевине Југославије, одржане у Београду 5 и 6 јуна 1933. год. — Пошто је са успехом спровело организацију својих чланова на целој територији државе, удружење судија одржало је означенога датума своју скупштину, на којој је, поред расправљања о питањима, која се тичу сталних интереса судија и судског особља, поднет и приличан број реферата о врло актуелним и важним правним проблемима. У изради тих реферата узели су учешћа наши познати правници а наиме:

1. Г. Г. Тома Павловић, апелациони судија из Новог Сада, *Данило Данић*, апелациони судија из Београда, и *Иво Машчевић*, судија из Сарајева, реферисали су по питању *изједначења законодавства*; 2. Г. Г. Александар Андрејевић, апелациони судија из Скопља и *Милован Вуковић*, судија из Подгорице, дали су реферате о *организацији среских судова у Јужној Србији и Црној Гори*; 3. Г. Г. *Јован Савковић*, касациони судија из Новог Сада, *Аврам Барух*, секретар Врховног Суда у Сарајеву, *Адам Лазаревић*, судија из Београда, реферисали су по питању *стварања јединственог Касационог Суда*

за целу државу; 4. Г. Г. *Иво Лесић*, апелациони судија из Сарајева, *Лука Кровина*, заменик вишег државног тужиоца у Љубљани, реферисали су о *положају судија*, и напоследку, 5. Г. Г. *Фрањо Михаиловић*, врховни судија из Сарајева, *Рудолф Сајовиц*, апелациони судија из Љубљане, *Август Муца*, заменик вишег државног тужиоца у Љубљани и *Будимир Плакаловић*, судија из Београда, дали су реферат о томе *шта треба учиниши или измениши па да се суђење убрза и олакша*. — Сва су истакнута питања у датим рефератима свестрано и темељно проучена. Извет је опсежан материјал са значајним стручним опажањима, што ће све моћи врло корисно послужити и самоме законодавцу, када једном буде приступљено стварном решавању тих питања.

Скупштини је претседавао Г. Русомир Јанковић, судија Касац. Суда са секретарима Г. Луком Кравином и Г. Михаилом Златановићем, старешином среског сула за Град Београд. Пошто су прочитани реферати, вођена је посебно дискусија по сваком питању, па је затим једнодушно констатовано и закључено, да битни интереси народа и државе, као и интереси правосуђа захтевају: Да се рад на изједначењу законодавства, а нарочито судског, убрза у колико је могуће више. При изради изједначеног законодавства да се увек имају у виду како резултати саме науке, тако и потребе, погледи и данашње стање нашег народа, као и резултати постигнути у судској пракси, пошто, каже се, само уједињене — теорија и пракса могу дати жељене резултате; да се што скорије изврши организација среских судова на територији Јужне Србије и Црне Горе, с тим, да правни квалитет те организације буде у свему идентичан ономе, који је већ постајејем законом дат за ове судове, и да број седишта среских судова буде одређен према теренским приликама и потребама народа дотичних крајева; да се, с обзиром на то, да је изједначење кривичног законодавства у главном већ проведено, приступи, не чекајући изједначење и грађанског законодавства, образовању једнога Касационога суда за целу земљу, а да се међутим његово седиште одреди имајући у виду само интересе правосуђа, искључујући из решења овога, за правосуђе емигранто важнога питања, све друге об-

зире: политичке, племенске, покрајинске и месне; и на послетку, да се што пре донесе нов посебан судски закон, којим ће бити регулисан у свему појај судског реда као органа власти. — Поред тога, у резолуцији, коју ми овде само укратко износимо, истиче се потреба упрошћења судске процедуре и отклањања разних формалности, које су често потпуно излишне, те само успоравају рад судова и тиме шкоде угледу правосуђа. У вези са тим, тражи се проширење надлежности среских судова и судије појединца код окр. судова. Нарочито је пак наглашено и истакнуто, да закони треба да се пишу народним језиком и да

се при њиховој изради избегавају извесни термини, који нису приступачни и ширим слојевима народа. Поводом овога питања, у дискусији је узео реч и Г. д-р Драгољуб Аранђеловић, професор универзитета, који је судијама дао обавештења о техници израде законских текстова, специјално у погледу начина избора подесних термина за поједине правне појаве и установе.

Сви поменути реферати биће штампани у часопису „Правосуђе,“ (свеска за јуни ове год.) у коме ће, према одлуци Скупштине, бити у будуће изношени и други извештаји у вези са радом удружења судија.

Д-р Адам П. Лазаревић

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

БРАНИЧ (Орган Адвокатске коморе у Београду) 1933, бр. 4. — Јовица О. Мижушковић: Губитак часних права. — Александар Кнежевић: О правним лековима по Зак. о штампи. — Др. Иво Рибар: Обештећење наших држављана за експропријасана им имања у Румунији.

Бр. 5. — Драгомир Ивковић: Адвокат — председник, потпредседник и кмет општинског суда. — Д-р Адам П. Лазаревић: Тумачење § 49 Гр. суд. пост. у вези са законодавном променом стварне надлежности судова. — Вит. Петровић: Рок приватне тужбе по Зак. о штампи. — Александар С. Кнежевић: О надлежности суда добрих људи. — Мил. В. Симић: Да ли је издавање овлашћења односно дозволе по Зак. о радњама од стране опште управне власти услов за протоколацију фирме код суда.

МЈЕСЕЧНИК (Гласило Правничкога друштва у Загребу) 1933, бр. 4 и 5. — Др. Јован Стефановић: Материјална и формална противуставност закона и санкција формалне противуставности. — Др. Милан Ивић: Problem seljačke svojine. — Др. Metod Dolenc: O prekovremenom radu u industriskim poduzećima. — Vladimir Franolić: Maksimiranje kamašnjaka s narodno gospodarstvenoga gledišta. — Др. Dinko Tomašić: Socijalni razvitak triju useljеничких skupina.

НАША САМОУПРАВА (Часопис за финансиски живот бановина и општина) 1933, бр. 3.—4. — Радован М. Драшковић: Нови бановински буџети. — Карло Фриш: О самоуправним финансијима. — Радован М. Драшковић: Нови Зак. о општинама (финансиске одредбе).

ПРАВОСУЂЕ (Часопис за судску праксу) 1933, бр. 7 и 8. — Ст. Јовановић: За побољшање судијског положаја. — Др Фердо Чулиновић: Изједначење нашег законодавства. — Др. Иво Матијевић: Надлежност судије појединца у грађанским правним стварима. — Кисел Фрања: Сиромашко право. — Фрања Сарделин: Цивилна процесна правна норма слободног судачког уверења и процесна правна норма обавезаности нижег суда за правно схватање вишег суда. — Јаков Хиршл: О утицају мировања поступка на поступак по тужбама због сметања посједа по новом Грпп. — Д-р Александар Приможих: Рад на унификацији поморског права и рјешење проблема поморске помоћи и спасавања. — Милош Мунишић: Обезбеђења на имовини државних службеника за државна потраживања. — Д-р Владимир Бердовић: Од којег часа почиње тежи застарјелост код банко-мјенице. — Леонид Таубер: Депозитни мораториум у нашем законодавству. — Иван Петковић: Грешке у писаним преудима. — Арсен Боремовић: Утврђивање и наплата бранилачке награде. — Новак Перовић: Наплата таксе на записник о претресу пред судијом појединцем. — Светислав Поповић: Новчане казне за дела из §-а 151 Закона о шумама. — Д-р Видан О. Благојевић: Belgique. — Tchecoslovaquie. — France. — Roumanie.

Број 9 и 10. — Пред овогодишњу скупштину Удружења судија. — Д-р Александар Приможих: Рад на унификацији поморског права и рјешења проблема поморске помоћи и спасавања. — Михајло Соловјев: Нешто о сиромашком праву. — Стеван Бранковић: Опис

(necessitas) probandi: — Витомир Д. Рајчевић: Удовичко уживање као књижно право. — М. Тасић: Надлежност за решавање депозита из § 895 грађ. зак. — Јаков М. Михаиловић: Два супротна мишљења београдског Касационог суда о § 172 С. грађ. суд. поступка. — Александар Коробов: Обустава поступка за посредовање. — Светислав Поповић: Ко је надлежан за расправу заоставштине тајних католика т. зв. „Леромана“. — Јаков Хиршл: О утицају мировања поступка на поступак по тужбама због сметања посједа по новом Грпп. — Д-р Алберт Верона: Надлежност судије појединца у грађанским правним стварима. — Божа Рукавина: § 184 кривичног законика: — Бранко Броз: Рјешење суда да је неко лице достојно рехабилитације дефинитивно је и држ. туж. нема права жалбе (48 к. п.). — Лав Ленголд: Да ли удата жена може поднети предлог за гоњење или приватну тужбу. — Боривоје Петровић: Кривична одговорност кривца саучесника (пострекача-помагача) с обзиром на пропис става 4 § 34 крив. законика. — Арсен Боремовић: Законодавна реформа у Литви.

ПОЛИЦИЈА (Часопис за управно-полициску и судску праксу) 1933, бр. 7 и 8. — Д-р Лаза Костић: Општа и посебна управа. Унутрашња и полициска управа. — Драг. М. Лазић: Наш криминалитет у 1932 г. — Арсен Боремовић: О трошковима кривичног поступка. — Д-р Видан О. Благојевић: Заступање државе пред судовима и осталим властима. — Д-р Адам Лазаревић: О судском проглашењу извесног лица за умоболно. — М. Достанић: Утрине. — Иван Д. Петковић: Зашто виша управна власт није надлежна да разматра одлуке — решења — првостепене опште управне власти донете поводом извршења судских одлука. — Бор. Д. Петровић: Појам места извршења кривичног дела.

Број 9 и 10. — Д-р Фрања Горшић: Да ли Бан може да буде овлашћен за доношење одредаба уз оквирне одредбе закона. — Стојан Јовановић: Усавршавање истражног судије. — Сергије Бубеља-Јароцки: Питање реорганизације опште државне статистике и криминална статистика. — Тодор Петровић: Закон о радњама.

SLOVENSKI PRAVNIK (glasilo društva „Pravnika“ v Ljubljani) 1933, šteв. 5.—6. — Dr. Stojan Bajić: Delovno pravo v novem obrtnem zakonu. — Dr. Vi. Rupnik: Nekaj pripomb k zakonu o zaščiti kmetov.

НОВЕ КЊИГЕ

J. M. Péritch, Prof. de Droit à l'Université de Belgrade et à l'Académie de Droit international à la Haye, *La Confédération danubienne ou l'esprit de l'escailier*. Paris, 1933, p. 7. I. Librairie des sciences politiques et sociales Marcelles Riviere. Extrait de l' „Evolution“, Paris, No de janvier 1933.

G. Tassitch, *L'Etat et le Droit* (Archives de Philosophie du Droit et de Sociologie juridique, № 1—2, 1933, Paris).

Лаза М. Костић, професор Правног факултета у Суботици, Административно право Краљевине Србије. Прва књига: *Устројство управе*. Београд, 1933, стр. XIV—40, цена? Издање књижаре Геце Кона.

Dr. Vladislav Brajković, *Etude Historique sur le Droit Maritime Privé du Littoral Yougoslave*. Marseille, 1933, p. 348.

Dr. Milan Ivšić, prof. Ekonomsko-komercijalne visoke škole u Zagrebu, *Temelji seljačkoga zakonika. Prilog k izgrađivanju imovinskog prava za naše seljaštvo*. Zagreb, 1933, str. 36, цена 15 din.

Vitomir Korać, *Povjest Radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji*. Knjiga treća. Zagreb, 1933, str. VIII—312, цена? Izdanje Radničke Komore za Hrvatsku i Slavoniju.

Радивоје К. Поповић, адвокат-приправник Инвалидско питање и стечено право инвалида. Јавно предавање одржато 18 јуна 1933 у сали Кола српских сестара у Београду. Београд, 1933, стр. 41, цена 1.—дин.

Уредник Власник у име Правног факултета

Д-р МИХАИЛО ИЛИЋ
3, Мутапова, тел. 27173 и 28014

Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
37, Молерова, тел. 21756 и 20290

Ва штампарију „Привредник“ Кнез Михаилова ул. 3
Тел. 21-450 Живојин Д. Благојевић, Кондина 10. Београд